Kiøbenhavnſke
Nye
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1780.

Med fuldſtændigt Regiſter.

Andet Hæfte.

Kiøbenhavn,
Trykt hos Brødrene Berling, boende i Pileſtrædet.

Regiſter
over
det Andet Hæfte
af de
Kiøbenhavnſke
Nye Efterretninger
om
lærde Sager
for Aaret 1780.

A.

Side

Abuſchalem und ſein Philoſoph, oder die Weisheit Indiens, in einer Reiche von Fabeln. Eine Handbuch des Königs Chosrôes 742
Acta litteraria Univerſitatis hafnienſis Anni 1778 646
Almeennyttige Samlinger til Hiertets Forbedring ꝛc. første Deel : : 817
Alterthümer, der römiſche. See Entwurf.
von Alxinger. See Gedichte.
Anekdoten für Chriſten und auch für ſolche, die es nicht ſind : : 695
—— —— zur Lebensgeſchichte einiger Gelehrten und andrer merkwürdigen Perſonen dieſes und des vorigen Jahrhunderts : 437
Ancher, P. Koſ., om gamle danſke Gilder og deres Undergang : : 497
—— —— Svar paa nogle Spørsmaale til det juridiſke Facultet : : 417
Anſelmus Rabioſus Reiſe durch Ober-Deutſchland 677
An Appeal from the Proteſtant Aſſociation to the People of Great Britain, concerning

Side

the probable Tendency of the late Act of Parliament in Favour of Papists 453
Antonius, C. G. Specimen editionis Psalmi 1mi 829
Arbeiten in Kriegszeiten über erhebliche Gegenstände, aus den Staats und Kriegswissenschaften : : : 798
d. Arnauds Fortællinger, *Epreuves du sentiment* kaldede, paa hvis Oversættelse Hr. Gyldendal modtager Subskription : 624

B.

Baconis, Francisci, Baronis de Verulamio, liber de dignitate & augumentis scientiarum Tom. I & II - - 730
—— —— —— novum organum scientiarum ibid.
Balles, Dr. Nic. Ed., christelige Troes hellige Lærdomme til almindelig Overbeviisning og Opbyggelse, i offentlige gudelige Taler. Tredie Bind : : 641
Bambergers, J. P., Nachtrag zu C. F. Gellerts freundschaftlichen Briefen : 596
—— —— samme paa Dansk, under Navn: Eftersamling til C. F. Gellerts venskabelige Breve : : : ibid.
Bastholms, Dr. Chr., Beviis for Christi Guddom i Anledning af hans Anmerkning til Joh. I, I. : : : 701
—— —— geistliche Redekunst nebst einer Critik über eine Rede vom Saurin; übersetzt von Joh. Fr. Marcus : : 422
—— —— Tale om **Jesu Religion**, oversat af E. Chr. Unger : : 516
Bast's, P. D., trende Taler, og to Betragtninger over Guds Almagt : : : 561
Batteux, Hr. Abbe, Efterretning om hans Død 544
Baurner Joh. W. Medicina forensis - 808
Belustigung für die Jugend in Fabeln und Erzählungen von C. G. Guz : 814

Side

Beobachtungen über den Orient aus Reiſebeſchreibungen. Dritter Theil = 447
Betrachtungen, freymüthige, über das Chriſtenthum = = 711 og 732
—— —— über die vornehmſten Wahrheiten der Religion. Zweiter Theils zweiter Band, oder viertes Stück = 663 og 680
Beyträge zur Beförderung theologiſcher und andrer wichtigen Kenntniſſe, von Kieliſchen und auswärtigen Gelehrten, herausgegeben von Joh. Andr. Cramer. 3 Theile 444
—— —— zu den Sammlungen der beſten deutſchen poetiſchen und proſaiſchen Schriftſteller. Erſtes Stück = = 796
—— —— zum Nutzen und Vergnügen für beiderley Geſchlecht = = 809
—— —— zur Geſchichte der menſchlichen Narrheit 814
—— —— zur Aufnahme der Salzwerkskunde von C. C. Langsdorf = = 815
Biedrag til Foelſomhedens Hiſtorie. To Forelſkedes Brevvexling, overſat af Tydſk = 594
Bings, Admiral John, Liv og Levned. See Levnetsbeſkrivelſe.
Blanchets Nachricht von einer durch Enthalſamkeit ſich zugezogen Krankheit. See Nachricht
Blumenleſe. Eſtländiſche poetiſche = 536
—— —— Schleſiſche. Dritte Sammlung ibid.
—— —— Schweitzeriſche = = ibid.
Bonnets, J. C. Erzählungen, aus dem Himmel 782
Bochowich, des Abt Joſeph, Reiſe von Conſtantinopel durch Romanien, Bulgarien, und die Moldau nach Lemberg in Pohlen. Aus dem Franzöſiſchen = 769
Böder, J. D. Vermiſchte Betrachtung über einige Kirchengebrauche = = 828
Briefe Franz von Kronenburgs und Ernſt Gratos zur Beförderung der Menſchenkenntniß. Erſter Band = = 652
—— —— Henriettens an Morwinna. See Henriette

Sid

—— —— über den Urſprung der Wiſſenſchaften und die Aſiatiſchen Völker, von Hrn. Bayly an den Hrn. Voltaire. Voran einige Briefe, des letztern an den Verfaſſer. Aus dem Franzöſiſchen = 745

—— —— eines Frauenzimmers aus dem funfzehnten Jahrhundert nach alten Urſchriften 813

Burſcher J. F. Eccleſiæ Chriſt. poſt Apoſtolos antiquiſſimorum ſcriptorum doctrina publica de Deo trinuno & de Jeſu Chriſti perſona &c. - - 807

Bützows, Ole Nic., Tale paa Kongens Fødselsdag: om Mathematikens og Phyſikens Nytte for Borgeren og Bonden 660

Bønner, Morgen- og Aften- til hver Dag i Ugen i fire Uger, til Brug for dem, der holde Huusandagt; tilligemed Morgen- og Aftenbønner paa de fornemſte Helligdage og Dimmel-Ugen. To Dele = 449

C.

Campes, J. C., Robinſon der jüngere, zum angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder. Erſter Theil = 667

Caſtellionis, Seb., novum teſtamentum. See *Teſtamentum.*

Chaſtel, F. Th. Petit recueil de fables &c. 816

Chandlers, Sam., kritiſche Lebensgeſchichte Davids. Aus dem Engliſchen von J. C. W. Diderichs. Zweiter Theil = 725

Chriſtmann, M. Ch. Dan., über die algemeine Geſchichte der vornehmſten Orakel 698

Cicero's, Marc. Tul., erſtes Buch tuſchulaniſcher Unterſuchungen von Verachtung des Todes, überſetzt von H. F. Diez = 632

Collection de Portraits des Suedois celebres par M. Swederus - - 830

Hrn. Conteneuve die verrathene Vertraulichkeit 812

Cramers, Joh. Andr., Andagsøvelser. See Sturm.

Side

D.

Darby, den unge. Et alvorligt Skuespil. Rahbek 545
Disqviſitio, C. S., de tollendis Regularium exemtionibus - - 780
Diterich Fr. G. Primæ lineæ juris publicis eccleſiaſtici - - - 784
Doederlein, Dr. Joh. Chr, Eſaias latine verſus, notis varii argumenti ſubjectis. Editio emendatior - - 704
—— —— Inſtitutio Theol. Chriſtiani pars prior 828

E.

Efterſamling til C. F. Gellerts venſkabelige Breve ved J. P. Bamberger. See Bamberger.
Ehrmanns, J. C., Practiſche Verſuche in der Mundsherr oder Hirſchkrankheit der Pferde - - 815
Entwurf über die römiſchen Alterthümer für Schulen 559
Epiſtolarum hiſtorico-eccleſiaſticarum ſeculi XVIti, a celeberrimis viris ſcriptarum ſemicenturia. See Hummel.
Epreuves du ſentiment, par Mſr. d'Arnaud. See Arnaud.
Erasmi, Deſiderii, Roterodami Paraphraſes in Nov. Teſt., ex recenſione Joh. Clerici curavit Joh. Fr. Sig. Auguſtin. Tria Voll. - - - 564
Eſaias ex recenſione textus hebræi ad fidem codd. qvorundam Mſs. & verſionum antiqvarum latine vertit notasqve varii argumenti ſubjecit Dr. Joh. Chr. Doederlein. See Doederlein.
Euſebii Pamphili *hiſtoriæ Eccleſiaſticæ* libri X. ejusdemqve *de vita Conſtantini* libri IV, qvos recenſuit notasque maximam partem criticas adjecit Fr. Andr. Stroth. Vol. I. - - 727.
—— —— Kirchengeſchichte, aus dem Griechiſchen

Side

übersetzt und mit Anmerkungen erläutert von Fr. Andr. Stroth. Erster und zweiter Band = = 727

F.

Fanelli, au les Egaremens de l'Amour - 811
Fischers, F. C. J., Versuch über die Geschichte der deutschen Erbfolge = = 798
Forfatterne af de Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager; Spørsmaal og Raad til Hr. A. O. i Anledning af en liden Uenighed imellem dem = = 719
Forelæsninger ved Kiøbenhavns Universitet fra 1ste October 1780. til sidste Juli 1781. 669
Forsøg til et fuldstændig Kiøbmandssystem, samt Begyndelsesgrundene til Handelsvidenskaben og vedsiede Historie om Handelen til Vands og Lands, efter Hr. Prof. Ludovici Grundriß eines vollständigen Kaufmanns Systems ꝛc. Oversat og forbedret af et Selskab. Første Deel, udgivet af P. N. Nyegaard = 737
Försök til et biographiskt Lexicon öfver namnkunnige och lärde svenska Männ af G. Gezelius = = 446
Forstordnung für die Schlechischen Geburgsforsten 784
For ædle Siele. See Siele.
Fragmente und Antifragmente. Zwei Fragmente eines ungenanten aus Hrn. Lessings Beyträgen zur Litteratur abgedruckt mit Betrachtungen darüber. Nebst einigen Landkarten. Erster und zweiter Theil 486
Fragmente, widersprechende, neuerer Philosophen aus ihren Schriften. Aus dem Französischen übersetzt. Erster Theil = 710
Fugls, A. A., Samvittighedsprøve. See Sturm.
Fuhrmann, Johannis Guil., subtilitas interpretis N. Tti in verborum notionibus è contexta oratione definiendis, in aperiendis scholis suis commendata 626

Side

G.

Garviks, des berühmten Schauſpielers, Leben, Karakteer und Tode = = = 437
Gebete und Lieder für Kinder. See Sturm.
Gedichte, kleine = = = 628
—— —— des Hrn. Joh. von Alxinger = 428
—— —— drey epiſche = = 795
Geheimniſſe einiger Philoſophen und Adepten, aus der Verlaſſenſchaft eines alten Mannes. Erſter Theil = = 430
Gellerts, Chr. F., freundſchaftlichen Briefen. See Bamberger.
Gemeiner, C. Theod. Locum Actorum Cap. II. Sect. III. illuſtraturus ſcripſit 779
Geſetzbuch der Gemtvos. Aus dem Engliſchen von M. M. E. Raſpe = = 807
Geſchichte Carl Ferdiners. Dritten Bandes erſter und zweiter Theil. = = 463 og 492
—— —— der Chriſtlichen Kirche des erſten Jahrhunderts. See Starck.
—— —— algemeine, der vornehmſten Orakel. See Chriſtmann.
—— —— merkwürdige eines jungen Prinzen von 812
zur Geſchichte und Litteratur. See Litteratur.
Geſpräche zweyer Liebenden. See Helfried.
Gezelius's, Förſök til et biographiſkt Lexicon öfver namkunnige och lärde ſvenſke Män. See Förſök.
Guilielmi Cullini primæ lineæ Medicinalis praxeos. Ex Anglico idiomate latine, vertit A. B. Beerenbroek - - 794

H.

Helfried und Silene. Geſpräche zweyer Liebenden. Erſtes Bändchen = = = 505
Helms, Mort., gudelige Tanker over Premier-Lieutenant Wolfſens tidlige Dodsfald 481
Hennings, Aug., über Duldung = = 757
Henriettens Briefe an Morwinna, durchwebt mit hiſtoriſchen

Sid

ſtoriſchen und amnüthigen Aneckdoten, mit Bemerkungen über verſchiedene Höfe und Länder ꝛc. Aus dem Engliſchen 74c

Hermes J. A., Handbuch der Religion. Zweiter, ſtark vermehrte Auflage = 776

Hezels, Wilh Fr., Bibel alten und neuen Teſtaments mit vollſtändig-erklärenden Anmerkungen. Erſter Theil = 543

Hummel, Bernh. Friderici, epiſtolarum hiſtorico-eccleſiaſticarum ſeculo XVI a cel. viris ſcriptarum ſemicenturia - 448

J.

Jeruſalem Betrachtungen über die vornehmſten Wahrheiten der Religion. See Betrachtungen.

Johann Buncle der jüngere, ein Mann ehrbaren Standes. Aus dem Engliſchen 814

Iſelin, Iſak, über die Geſchichte der Menſchheit. 1 und 2 B. = 587, 601 og 617

der Jüngling von Nain = = 811

Juncker, L. Betrachtungen über Malerey, Ton- und Bildhauerkunſt = = 815

K.

Katechismus, Dr. Morten Luthers liden, med Huustavlen og Sententſer, ſamt nogle Tillæg, udgiven af Hans Høiærværdighed Hr. Biſkop Rottbøll = = 433

Krieg, der vierte zwiſchen Oeſterreich und Preuſſen 799

Keißlers, Joh. G., Reiſen durch Deutſchland, Böhmen und Ungarn, die Schweitz, Italien und Lothringen = 503

Kettners, M. Joh. J., zwei Abhandlungen. I. Wie Paulus den Athenienſern das Gnadenreich Chriſti auf Erden angekündiget in der Apoſtelgeſch. 17, 30. 31. II. welche Perſon von meinen Anverwandten darf ich nicht zur Eye nehmen = 525

Side

Kinderzeitung. Erſtes Bändchen . . 747
Kiøbmandsſyſtem, fuldſtændig; Forſøg dertil, ſamt Begyndelſesgrundene til Handelsvidenſkaben og vedſøiede Hiſtorie om Handelen til Vands og Lands. See Forſøg.
Kongslev, Hr. Prof., første Grunde til den Danſke og Norſke Lovkyndighed, hvorpaa Hr. Gyldendal modtager Subſkription . . 751
Kortun, C. A., Anweiſung, wie man ſich vor alle anſteckende Krankheiten verwahrend könne 797
Krebſii, Joh. Tob., opuſcula academica & ſcholaſtica 687

L.

Lang, G. Heinr., zur Beförderung des nützlichen Gebrauches des Wilhelm Abraham Tellerſchen Wörterbuchs des neuen Teſtaments. Zweiter Theil. See Teller.
Lavaters, J. C., Sammlung einiger Gebete auf die wichtigſten Angelegenheiten des menſchlichen Lebens . . . 780
Leierlieder 536
Leſſ, Dr. Gottf., Chriſtliche Moral. Zweiter Ausgabe 703
Leutnein, L. F. Disqviſitio exegetico-theologico hiſtorica loci vexati ad Coloſſ. II. v. 8. una cum totius capitis brevi explicatione 781
Levnetsbeſkrivelſer, Admiral John Byngs og Arthur Herberts, Greven af Torrington, med en tilforladelig Efterretning om det Storbrittanniſke Admiralitet, Admiralerne, Søevæſenet og de tolv Dommere i Engelland . . 689
Lilienthals, Dr. Th. Chr., gute Sache der in der H. Schrift A. und N. Teſtaments enthaltenen göttlichen Offenbarung wider die Feinde derſelben erwieſen und gerettet. Sechszehnten Theils zweite Lieferung 600

Side

zur Litteratur und Geſchichte. Erſter Heft, geſammlet von Joh. Fr. Hilſcher = 431

Lorentzens, Sim., Indbydelſe til Prænumeration paa lærerige og almeennyttige Anmerkninger over dunkle Steder i Bibelen 634

Loßii, M. J. C., Sonn- und Feſttägliche Betrachtungen bey dem Siech- und Sterbebette der Chriſten = = 797

Lucius's, G. E., ſex Satyrer, overſatte af det Tydſke = = 423

Lütkens, Fr., hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder. Tredie og atter forbedrede Oplag = = 673

—— —— Tanker til chriſtelig Opbyggelſe. See Tanker.

Luthers, Dr. Mort., liden Katechismus med Huustavlen, og Sententſer, ſamt nogle Tillæg. See Katechismus.

M.

Märchen und Romantzen. Etwas zur Veränderung 494

Magazin, det nyeſte af Fortællinger. 4re B. 2den Aargang for Maj 1779 til April 1780 785

Magazin des enfans, ou dialogues entre une ſage gouvernante & pluſieurs de ſes eleves de la premiere diſtinction &c. par *Mad. le Prince de Beaumont* = 502

Marc. M. de ſaint. Demi-drames ou petites piéçes propree à l'education des enfans. Samme paa Tydſk = 767

Marks P. P., Sechsfache Eheſtandsgeſchichte 813

Die Marquiſin von M ** = = 831

Meisners, A. G., Skizzen. Dritte Sammlung 569

Michaelis, Joh. Dav., orientalſche und exegetiſche Bibliothek. Vierzehnter Theil mit Anhang; und fünfzehnter Theil = 627

Moral, chriſtelige, von Dr. G. Leß. See Leß.

Monat der angenehme = = 810

Münters, Dr. B., Prædiken om en Chriſtens retmæsſige

Sid

mæsige Forhold i Henseende til Æ-
ren. Oversat af P. B. G. = 484
Møllers, Abr., Prøvepræditen: om de beste Mid-
ler til at danne de Unge til sande
Christne og opdrage dem til dydige
Borgere = = 657

N.

Nachricht von einer höchst, merkwürdigen Krankheit,
welche Hrn. Blanchet sich durch unver-
brüchliche Enthalsamkeit zugezogen 472
Niemeiers, Aug. Herm., bibelske Charakteristik,
oversat af M. J. Bech. Tredie Deel 721
Noget til Hr. Prost. See Prost.

O.

Offerhaus, Leonhardi. Compendium historiæ
universalis - - 806
Olavides. See Sammlung.
Opmuntringer, hellige, i mødige og takkefulde
Stunder. See Lütken.
Orthographie, die allerneueste deutsche, des achtzehn-
ten Jahrhunderts, erfunden von Klop-
stock ꝛc. = = 559

P.

Petersens, Ingw., gemeinnützige Erläuterung der
gesammten H. Schrift nach Luthers Un-
tersuchung = = 563
—— —— Henr., Tale, holden i Classe-Skolen
ved offentlig Examen = 581
Pfeiffer, Aug. Fr., über die Musik der alten He-
bräer = = = 627
Plenk. Joh. J. Doctrina de Morbis Dentium ac
Gingivarum - - 781
Priskal L. Diss. physiol-Medica de visu - 810
Prochaska, Georgii Controversiæ qvæstiones phy-
siologicæ - - - 799
Prost, Kongel. Boghandler; Svar paa den af ham
mod

Sid

mod de Nye Efterretninger om lærde Sager giorte Beſkyldning angaaende Bogen Olavides og den derom udgivne Samling af Stridſkrivter : : 511

Pundt Joh. Diſſ. in aug. Med. de Aſa foetida 810

Q.

Qvinctilians Underviisning i Veltalenheden. Ellevte Bog, overſat ved Prof. J. Baden 625

—— —— Ellevte og Tolvte Bog, overſat ved Iſak Severin Frimann : ibid.

R.

Rahbek. See Darby.

Recherches hiſtoriqves & critiques ſur l'aminiſtration publique & privée des terres chez les Romains &c. - - 432

Reden in Augenblick der Veranlaſſung : 555

—— —— in Menſchenton. Dritter Theil : 552

Reinhards, Joh. P., Einleitung zu einer algemeinen Geſchichte der Gelehrſamkeit. Erſter Band : : 523

Reiſe durch Ober-Deutſchland. See Anſelmus.

Religionsgeſchichte, neueſte, unter den Aufſicht Hrn. Dr. Chr. Wilh. Fr. Walchs. 7ter Theil 729

Riccii C. G. Delineatio juris Germanici de conventione obligationis debitoris ad carcerem in cauſa debiti - 780

Robinſon der jüngere. See Campe.

Rößlers, Chr. Fr., Bibliothek der Kirchen-Väter in Ueberſetzung und Auszügen aus ihren vornehmſten, beſonders dogmatiſchen Schriften, ſampt dem Original der Hauptſtellen und nöthigen Anmerkungen. Fünfter Theil oder zwote Periode. Erſter Theil 727

Ruſſel, W. Geſchichte von America, von deſſen Entdeckung an, bis auf das Ende des vorigen Krieges. Aus dem Engliſchen 829

Side

S.

Samling af lærerige og almeennyttige Anmerkninger for Bibelvenner. See Lorentzen.
Samlung, vorzüglich ſchöner Handlung zur Bildung des Herzens in der Jugend : 636
—— —— aller Streitſchriften, ſo das Buch Olavides in Dännemark veranlaſſet hat. Eine Beylage zum Olavides : 465
Sattlers, Joh. Paul, Briefe eines Lehrers an ſeine jungen Freunde. Erſtes Bändchen 582
Schelleri, Im. Jo. Gerh., compendium præceptorum ſtili bene latini, inprimis ciceroniani - - 574 og 585
Seilers G. F., Chriſtendommens Forſvar : 753
v. Selchow J. H. C., Geſchichte der in Deutſchland geltenden Fremden und einheimiſchen Recht, zum Behuf der academiſchen Vorleſungen : : 783
Sermons, ſelect, on interreſting Subjects by Hugh Knox. 2 Voll. - 456
Siele, ædle; en Samling af ſmaae Hiſtorier for diſſe : : : 593
Sindings, Paul, Præken: om den ſande evangeliſke Chriſtendom, over Gal. 5, 18. 513
Skizzen. See Meiners.
Sophiens Reiſe von Memel nach Sachſen; en Roman, hvis Overſættelſe Hr. Gyldendal modtager Subſkription paa : 623
A Specimen of the civil and military Inſtitutes of Tumour or Tamerlane &c. By Joh. White - - 566
Specimen ineditæ verſionis Arabico Samaritanæ Pentateuchi e Codice Manuſcripto Bibliothecæ Barberinæ, edidit & animadverſiones adjecit And. Chriſt. Hvid, Haunienſis. Romæ 1780 Præſidum Facultate - - 757
Starcks, Dr. Joh. Aug., Geſchichte der chriſtlichen Kirche des erſten Jahrhunderts. Dritter Band : : : 510

Side

Sturms, M. Chr. Chriſtian, Betragtninger over Guds Gierninger i Naturens Rige paa hver Dag i Aaret; ſamt Betragtninger og Bønner af Procanzler Joh. Andr. Cramers Andagtsveiſer; Og Samvittighedsprøve angaaende nogle Spørsmaale, ſom enhver Chriſten har at giøre til ſit eget Hierte Morgen og Aften, af A. A. Fugl. Overſatte af H. Jørg. Birch. 1ſte Deel : : 577

—— —— Gebete und Lieder für Kinder : 639

—— —— Predigtenwurfe über die Sonn- und Feſttags-Evangelia. Erſter Jahrgang 442

—— —— paa Overſættelſe af hans Predigten über die Sonntags Epiſtelen modtager Gyldendal Subſkription : 767

v. Swieten Gerhardi L. B., Oratio de ſenum valetudine tuendo. Edit. J. T. Koenzler 809

—— —— Oratio de Morte dubia - ibid.

T.

Tableau des droits & uſages de commerce rélatives au paſſage du Sund, par Mſr. Antoine de Marien - - 613

Tagebuch eines neuen Ehemanns : : 831

Tale, holden i Claſſe-Skolen af Henrich Peterſen. See Peterſen.

Taler, trende aandelige. See Baſt.

Tamerlane. See *Specimen.*

Tanker til Chriſtelig Opbyggelſe : 676

The Tariff, or Book of Raties and Duties, on Goods paſſing through the Sound, at Elſingöer in Denmark &c. By J. Atkinſon - - 616

Tellers, Wilh. Abr., Wörterbuch des neuen Teſtaments zur Beförderung deſſen nützlichen Gebrauches. Zweiter Theil, von G. H. Lang : : 701

—— —— Wörterbuch des neuen Teſtaments zur Erklärung

Side

Klärung der chriſtlichen Lehre. Vermehrte Auflage : : 709

Terentii, P., Afri commoediæ 6 ſecundum editionem Weſterhowianam cum notis variorum, cura Gud. Magnæi : 609

Teſtamentum, Jeſu Chriſti, novum, duce & auctore Seb. Caſtellione, dilucidata interpretatione latine redditum notis illuſtravit M. Laur. Sahl. Duæ partes 529

Thura'hs, Diderich, Viisdoms-Skole til Frimodighed mod Døden og Forberedelſe til Evigheden. En Overſættelſe. See Viisdomsſkole.

Torrington, Art. Herb. Græve af, Liv og Levnet. See Levnetsbeſkrivelſe.

Trolles, Hetlufs, Admiral, hans Levnet og Bedrifter, af L. Boeſen : 801

U.

Unterricht, neuer, und Zeitvertreib für das ſchöne Geſchlecht, in geſammelten Briefen und Erzählungen aus fremden Sprachen. Zweiter Theil : : 730

—— —— kurzer in der Chriſtlichen Lehre für Kinder bey der evangeliſchen Theile, aufgeſetzt von D. H. Hering : 808

Unzers, J. A., über die Anſteckung beſonders der Pocken : : 796

V.

de Verulamio, Franc. Baco, Baro. See *Baco.*

Viisdomsſkole til Frimodighed mod Døden og Forberedelſe til Evigheden, overſat og ſamlet af Did. de Thurah : 705

Virgils Æneas deutſch, mit einem Verſuch erläuternder Anmerkungen für jungen Leute. Erſter und zweiter Band : 749

—— —— Eklogen : : 795

Vorübungen zur Erweckung der Aufmerkſamkeit und

Side

des Nachdenkens. Erſter und zweiter Theil : : 519

Wallerii, J. G. Syſtema Mineralogicum - 815

—— —— Brevis introductio in hiſtoriam literariam Mineralogicam &c. - 830

Walchs, Dr. Chr. W. Fr., entwurf einer vollſtändigen Hiſtorie der Kezereien, Spaltungen und Religionsſtreitigkeiten bis auf die Zeiten der Reformation. Neunter Theil : : : 729

—— —— neueſte Religionsgeſchichte. Siebender Theil. See **Religionsgeſchichte.**

Weſtphals Dr. Er. Chr., Rechtliche Beſtärkung der Meynung: daß herſchaftliche Fordrungen aus einem Vertrage zwar mit einer ſtillzweigenden, doch nicht privilegirten Hypothek verſehen ſind : 783

William Herrn J. Esq. Urſprung Wachsthum und gegenwärtige Zuſtande der nordiſchen Reiche, nämlig der vereinigten Nederlande Dännemarks, Schwedens, Ruslands und Polens. Ueberſetzt und berichtiget von J. Ch. Adelung : 762 og 773

Wörterbuch des neuen Teſtamentes. See **Teller.**

X.

Xenophontis memorabilia Socratis, græce curavit Fr. And. Stroth - - 746

Z.

Zeitvertreib und neuer Unterricht für das ſchöne Geſchlecht, in geſammelten Briefen und Erzählungen aus fremden Sprachen. See **Unterricht.**

von Zwerlein, C. Jac., Nebenſtunden. 1ſter Theil 782

No. 27.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 30te Junii 1780.

Svar paa nogle Spørsmaale til det Juridiſke Fakultet, givne af P. Kofod Ancher, Conference-Raad og Profeſſor Juris ved Kiøbenhavns Univerſitet. Kiøbenhavn, 1779. Trykt paa Gyldendals Forlag. 32½ Ark i 4to. Priſen er 5 Mk. paa Tryk- og 7 Mk. paa Skriv-Papiir.

Enhver Lovſtuderende glæder ſig viſt ved at ſee diſſe Svar komne for Lyſet. Vi for vor Part have, i Henſigt til Nytten, af mere end een Aarſag glædet os ved Giennemlæsningen. Neppe, tænkte vi, kan nogen læſe diſſe af den lærde Forfatter givne Svar, uden at blive overbeviiſt om den Sandhed: at der til at være eller blive lovkyndig udfordres langt mere end allene at have lært nogle ſammenknebne Compendier eller ſaa kaldede Juridiſke Tabeller. — En Sandhed, den vi ønſke, at alle vore unge Lovſtuderende beſtandig maatte have for Øine; — Aldrig ſkal det da falde nogen anden end den Ukyndige ind at ſpørge: Er Lovkyndighed hos os en Videnſkab? beſtaaer den i andet end Formaliteter? Kan man ikke gierne uden Philoſophie, Hiſtorie, Sprog-Kundſkab ꝛc. være Juriſt? med flere ſaadanne Spørsmaale, dem man mindſt burde vente paa en Tid, da man dog ei længer ſiger om en Lovſtuderende: at han haver ſlaget ſig fra Bogen.

En anden Nytte have vi og fundet ved diſſe Forfatte-

rens givne Svar: Den virkelig lovſtuderende Ungdom haver ei ved Akademiet ſynderlig Leilighed til at erhverve ſig practiſk Kundſkab, mindre til at anvende Lovene paa enkelte Tilfælde. Her viſes ham Veien, her ſeer han hvorledes man bør betragte en forekommende Sag fra mere end een Side. Her lærer han, hvor ofte man kan ſtaae Fare for at hendrages af Skingrunde til en Slutning, der er tvertimod Lovenes Meening, — kort, han øver ſig her i at tænke og dømme ſom Juriſt. Hans Fædreneland høſter Frugterne og hans kyndige Medborgere ſkal belønne hans vel anvendte Tid med at kalde ham en viis Mand. Give GUd, ſiger den lærde Forfatter i Slutningen af Fortalen, at retſkaffen Lovkyndighed, forenet med et godt redeligt Hierte, maa udbrede ſig hos os alt mere og mere, og altid være en uryggelig Grundſtøtte til at befæſte og opholde vores kiere Fædrenelands beſtandige Floer og Velſtand! — Vi lægge til: Gid aldrig det Juridiſke Studium hos os blive et Modeſtudium! — Men til Bogen. Den lærde Forfatter viſer i Fortalen, hvorledes vel indrettede Stater alt fra gammel Tid af have ſørget for, at de maatte være forſynede med retſkaffene Juriſter, der i tvivlſomme Tilfælde kunde veilede de Tvivlende. Saaledes havde Jøderne deres Lovkyndige. Grækerne deres Νομοφύλακας. Hos Romerne vare Juriſter, ſaa længe Regieringsformen var Republikanſk, i ſtor Anſeelſe, de bleve ibelig ſpurgte til Raads og deres Raad bleve anſeete ſom Orakler. Under de første Romerſke Keiſere fik Juriſterne, ſamt deres Reſponſa, end større Magt og Anſeelſe, nemlig efterat Keiſer Auguſtus havde accorderet, at ingen maatte give Juridiſke Reſponſa, med mindre han var beſkikket dertil af Keiſeren, og diſſe Reſponſa vare giorte til en Regel for Dommerne. Fra den Tid af bleve Juriſternes Forklaringer anſeete ſom authentiſke. Men endſkiønt Juriſterne, ueenige i deres Meeninger, giorde ſelv dette deres ſtore Privilegium til intet, ſaa udgaves dog ingen Forordninger uden efter deres Raad og Godtbefindende. I Tydſkland har man i Middel-Alderen ingen andre Juriſter havt at hente Raad hos i vanſkelige Sager, end Retterne og Rettens Domme. Derved kom Schöpffen-Stoelene, i ſær de Sachſiſke, i ſaa ſtor Anſeelſe. Men efter at de romerſk-kanoniſke Love, befordrede ved de Geiſtlige, havde udbredet ſig i Tydſkland, fik Schöpffenes Anſeelſe snart en Ende. Man

holdt

holdt ſig derefter meeſt til de Juridiſke Faculteter ved Univerſiteterne, hvis Betænkninger i tvivlſomme Sager, man haver givet den Magt og Myndighed, ſom de endnu have næſten overalt i Tydſkland. I de ældre Tider hos os, har man brugt i tvivlſomme Rettens Spørsmaale at ſøge Raad, ikke juſt hos kyndige Juriſter; thi dem havde man ingen af, men hos de klogeſte, ældſte og beſte af dem man havde. I Island fordum, førend den kom under Kongel. Regiering har de havt deres Logſøgomadr, der ſkulde ſige alle, ſom ham ſpurgte, hvad Loven tilholdt. Han var juſt ikke Dommer, men Lovens beſkikkede Fortolker og Rettens Tilſynsmand, næſten det ſamme ſom Prætor hos Romerne. Det var ellers almindeligt i Norden i tvivlraadige Rettens Spørsmaale, at foreſpørge ſig hos Landets Overdommere og Retter; Derfore vare Laugmændene i Sverrig forbundne ikke allene at vide Landets Lov og Skik, ſaa at andre Dommere, naar de ikke vidſte nogen paſſelig Lov, kunde ſkyde deres Domme ind under dem, men bleve ogſaa brugte til at formere og forbedre Lovene. Ligeledes har det fordum været Skik hos os i Rettens Uvished at foreſpørge ſig ved Lands-Tingene. At ellers Biſpernes Meeninger i Lovſager, verdslige ſaa vel ſom geiſtlige, have under Pavedømmet været i ſtor Anſeelſe, derpaa tiener ſom Beviis, Thord Degns og Biſkop Knuds Lovforklaringer. Hvorledes det er gaaen til i de nyere Tider, kan Forfatteren ikke ſige med nogen Vished, dog troer han ikke, at det juridiſke Facultet, der ofte ikkun beſtod af Een, haver befattet ſig med at udgive formelige Reſponſa førend Forordningen af 10de Februar. 1736. udkom. Fra den Tid af er tilveiebragt en temmelig ſtor Samling af Facultetets Reſponſa, af hvilke Forfatteren her haver meddeelt Publikum nogle, ſom ere hans egne givne Svar og beſtaae i følgende: I. Angaaende een, der havde forſkrevet ſig til Dievelen, med videre, hvorledes hans Misgierninger bør anſees? Forfatteren haver, i Følge Sagens befundne Omſtændigheder, paa Grund af Lovens 6te B. 1ſte Cap. 10de Art., ſamt 6te B. 5te Cap. 2den Art. og Krigs-Artik. Brevets 3die Art. confereret med Forordn. af 27de Novbr. 1739. formeent, at Delinqventen burde have forbrudt ſin Boeslod, ſaa vel ſom ſin ventende Moderne Arv og desuden ſtraffes med Jern og Arbeide paa Livstid. II. Naar Egtefolk indbyr-

des have oprettet et Teſtament efter den ordinaire Form, om det da er den Længſtlevende tilladt, til Fornærmelſe for den Afdødes Arvinger, frit at diſponere over alle Boets Midler? Svaret er: at den Efterlevende er berettiget til at diſponere efter eget Behag over alle Boens Midler, med at ſælge, og paa andre Maader at afhænde (om ellers Afhændelſen ſkeer inter vivos, denne paa begge Sider oprettede, ſidſte Villie urygget) uden nogen Tiltale af den Afdødes Arvinger. III. Naar en Mand ſidder i uſkift Boe og hans Søn imidlertid gifter ſig, om da Sønnen bør ſkifte ſin Mødrene Arv med afgangne Huſtrues Udarvinger? Spørsmaalet beſvares med Ja. IV. Om Naadſens Aars Beregning i Henſeende til Tienden, naar en Præſt afgaaer imellem St. Bartholomæi og Mortens Dag? Svaret viſer den lærde Forfatters ſtore Indſigt og ypperlige Dømmekraft. V. Om en Moder, der af ſin Søn haver faaet Pante-Obligation paa al hans Eiendom noget førend han fallerede, bekræftet ved begges Eed, bør ſom Pante-Creditrix være prioriteret i hans Boe? Forfatteren haver ei anſeet den aflagte Eed for at være ſaaledes, ſom den efter Loven burde være, og derfore formeent, at den udſtædte Pante-Obligation ei kunde have nogen Kraft til Skade for de andre Creditorer, med mindre den i Overeenſtemmelſe med Lovens 5te B. 14de Cap. 46de Art. blev ſaa vel af Debitor ſom Creditrix beediget. VI. Naar en Enke, boende i det Slesvigſke, efter Mandens Død flytter ind til Dannemark, og erholder der Kongel. allernaadigſt Bevilling, at maa ſidde i uſkift Boe, bør ſkifte med ſine Børn efter Slesvigſke eller Danſke Lov? Svaret er: at hun bør ſkifte efter Slesvigſke Lov. VII. Umiddelbar Guds Beſpottelſe, hvad Straf den fortiener efter Land-Etatens Krigs-Artikels Brev? her har man troet efter Omſtændighederne, at han burde lide 24 Gange Spidsrod og derpaa forvises Kongens Riger og Lande. VIII. Naar ældſte Søn ved Døden afgaaer, førend nogen af Forældrene, men efterlader ſig en Søn; hvem der ſkal have Aaſædes- eller Tiltrædelſes Ret, efter Forældrenes Død, til Hovedbøllet, enten den ældſte afdøde Søns-Søn eller den ældſte Søns nærmeſte Broder? Svaret er til Fordeel for den ældſte afdøde Søns Søn. IX. Om en Huſtrues Arvinger af deres tilfaldne Arv ere forbundne at betale den halve Kiøbe-Summa for en Charge, ſom Manden med hen-

des

des Samtykke har accorderet at udbetale, naar denne Handling ikke er af Kongen bleven approberet, førend efter hendes Død? Spørsmaalet besvares med Nei. X. Titius en Mand i Norge, der eiede en Sædegaard, som han i sit andet Egteskab med Livia havde erhvervet af hans og Hustrues fælles Midler, efterlader sig af første Egteskab 2de Sønner, Ignatium og Sempronium, og af sidste Egteskab, en Søn, Honorium, Spørsmaal, enten Ignatius eller Honorius er nærmest Arving til Sædegaarden? Forfatteren haver anseet Honorius, som nærmest berettiget. XI. Om Exceptioner imod en Dommer kunde antages efter at Sagen er begyndt at ageres? med videre. Qvæstionen er meget specielle og derfore og efter Omstændighederne besvaret. XII. Angaaende Beskyldninger for Stokkeslag og Skields-Ord, om samme ere tilstrækkelig beviste? hvis ikke, om da enten Benægtelses eller Sigtelses Eed bør have Sted, samt hvorledes Eeden i saa Fald bør være forfattet? Svaret indeholder ligesom Spørsmaalet ikke mindre end 10 Poster, der vist oplyser meget i Henseende til Sager, som ved Vidner maa afgjøres. XIII. Om der behøves at lovbyde Odels-Jord til Tinge, naar den uden Tinget har været de nærmeste Odels-Arvinger tilbuden, og disse samtykke Afhændelsen, samt underskrive Skiødet? Forfatteren meener, at Lovbydelse til Tinge behøves. XIV. Om en aflagt Sigtelses Eed kan ansees som ulovlig og ugyldig, fordi den Sværgende i mere end et Aars Tid haver holdet sig fra Alterens Sacramente? Spørsmaalet besvares med Nei. XV. Om Kongelig Benaadings Ret i Henseende til forsætlig Drab? Her er Manddraberen indstillet til Kongens Naade saaledes, at Livsstraffen forandres til evigt Slaverie. XVI. Om et for Notario Publico afhørt Vidne kan i nogen Maade svække et tilforn erhvervet Tings-Vidne? Svaret er benægtende. XVII. Angaaende Straf for Blodskam, een har begaaet med sin Stifdotter, med videre. Sagen er her indstillet til Majestætens Naade. XVIII. Om et Drab, begaaet af en Mohr for paaført Tort ved Stokkeslag, fortiener at straffes paa Livet? Ligeledes indstillet. XIX. Om Odels-Ret kan have Sted i Henseende til Gods, solgt af Kongen, under Forbeholdning af Reluitions Rettighed? Forfatteren haver smeent: Nei. XX. Angaaende en Faders Indløsnings-Ret paa sin Dotters Vegne til en Odelsgaard, som han selv

haver cederet Odels-Rettighed til, med videre? Svaret tillægger Dotteren Odels- og Indløsnings-Ret uagtet hendes Faders ſkeedte Renunciation. XXI. Angaaende et Teſtamente oprettet i Hamborg, hvorved legeres 20000 Pund Sterling til Søe-Societetet i London, hvem der ſkal udnævne Adminiſtrateurer og hvor Pengene bør udſættes? med videre. Svaret indeholder endeel Poſter. XXII Om det kan tillades en Døv og Stum at indlade ſig Egteſkab? Forfatteren meener: Jo. XXIII. Om Egteſkab kan tillades med ſin Faders Stiffaders Enke? Forfatteren troer at ſligt et Egteſkab hverken ſtrider imod Guds eller Kongens Lov. XXIV. Om Arvemaaden i Henſeende til Gods paa fremmede Steder, naar de, der arves efter, da de ved Døden afgik, have været boeſiddende i Dannemark? Om en Enke kan oprette Teſtamente over ſin fælles Boe uden Kongel. Tilladelſe? m. v., en virkelig cauſe celebre, der viſt fortiener at læſes. XXV. Angaaende en Creditor, der ikke haver ladet ſit Pante-Brev tinglyſe, førend over Aar og Dag efter at det var udgivet, om han bør prioriteres fremfor anden Panthaver, der i Tide haver ladet ſit Pante-Brev lyſe til Tinge? med videre. Naar Forfatteren formeener, at han bør være prioriteret baade for den anden Panthaver ſaa vel ſom alle perſonelle Creditorer, ſaa troe vi ikke, at alle heri ville være eenige med Forfatteren.

D. **Chriſtian Baſtholms**, Königlichen Däniſchen Hof-Predigers, **Geiſtliche Redekunſt** nebſt **einer Critik** über **eine Rede vom Saurin.** Aus dem Däniſchen überſetzt von **Johann Friedrich Marcus.** Copenhagen und Leipzig, 1780. Verlegts die Gyldendalſche Buchhandlung. 542 S. i 8vo. Koſter 5 Mk.

Det er os et meget behageligt Syn at ſee et af Danmarks gode Skrifter bragt i Tydſkens Hænder, ſom, om ikke endnu, dog for meget kort Tid ſiden troede ſig allene at have forpagtet al Lærdom og Skrivedygtighed. Tydſkland læſer kun lidet eller intet af vort Nordens lærde Producter, og denne er vel den fornemſte Kilde til de ufordeelagtige Domme, ſom mere end eengang der ere fældede over os. Man vil viſt ved at læſe dette og flere gode Danſke Skrifter (thi dette er jo dog ikke det eeneſte læſeværdige?) fatte bedre Tanker om os og maaſkee nedlade ſig til Høiagtelſe. Doct. Baſtholms Tale-

kunſt

kunſt er alt for bekiendt iblant os til, at vi her ſkulle giøre Udtog deraf. Vi tvivle ikke paa, ſkiønt vi ikke vide det med Vished, at jo vore Formænd i Recenſent-Embedet i ſin Tid har giort det. Hr. Marcus er man forbunden, fordi han ved ſin Overſættelſe har biedraget til Danſk Mands Ære udenlands. Overſættelſen er, ſaa vidt vi har haft Leilighed at ſammenligne den med Originalen, troe, rigtig og flydende. β.

Sex Satyrer, af G. E. Lucius. Overſatte, af det Tydſke. 72 Sider i lille Octav. Tronhiem, 1779. Trykt hos Jens Chriſtenſen Winding.

Nærværende Satyrſkriver er ingen Horats, Juvenal, Boileau eller Rabener; dog kommer han den ſidſte nærmeſt. Ved at anpriſe Verdens Galſkaber, Daarligheder og Forfængeligheder, ſøger han at naae ſit Maal. I den første Satyr berømmer han Kaffe; i den anden viſer han efter Pythagoras's Sielevandrings-Syſtem til hvad Dyr, adſkillige Perſoner efter deres Characterer vil blive forvandlede; Satyren har deraf faaet Navn af Sielevandringen. Den tredie Satyr, Maader, at giøre ſin Lykke paa, er en Underviisning til en Ven. Efterat her nogen Tid overveies Tieneres og Kokkes Lykſalighed, bliver Slutningen, at de, uagtet al deres Lykke og glimrende Forventninger, have dog Viderværdigheder, ſom Skuespillere ikke kiende; man bør derfor blive Skuespiller. Den fierde Satyr føre Navn af Jupiters Præſt, ſom vi uden mindſte Forandring afſkrive. Man vil deraf ſee Forfatterens Manerer, og Overſetterens Gaver. Vi valgte den til en Prøve, fordi den er kort, og tillige har en ſtor Overrensſtemmelſe med Platners Celebritatis pretium, ſom vi og anføre. At ſammenligne Forfatteres Maader, at behandle den ſamme Opdigtelſe, har uden Tvivl ſin Nytte. „ Paa en ſtor Høitid, heder det, ſom var helliget Jupiter, betragtede Sever, en, af hans Præſter, Mængden, af dem, ſom trængte ſig ind, i Torden-Gudens Tempel, for at anraabe ham, om deres Ønſkers Opfyldelſe. Sever kiendte Menneſkene. Han ønſkede, at høre de Bønner, ſom, paa denne Dag, opſtigede, til Jupiter. Leende anhørte Guden Severs Ønſker; thi endnu havde ingen Strid, med den vindſyge Juno forſtyrret hans gode Lune —

Du ſkal høre deres Bønner, Sever! ſagde han; og med et, blev Præſten opløftet, til Olymp. Zevs vinkede, at han ſkulle nærme ſig; ſtrax aabnedes Himmelen, ved Fødderne, af Thronen, og et forvirret Skrig trængte ſig pludſelig, gienneem Aabningen. Det er, ſagde Jupiter, de Dødeliges Bønner — Længe blev Skriget den Viiſe uforſtaaelig, og han kunde intet ſkille, uden de Ord, Rigdom, Ære og langt Liv. Dog ſnart hørte han en Stemme, ſom overgik de andre, i Styrke. Den bad, om Ære. Er ei dette en ærgierrig Prinzes Bøn? ſpurgte Sever, nei, ſagde Zevs det er den ydmyge Marcii Stemme, der, af Fornægtelſe, tager ſin Tilflugt, til Eenſomhed, efterdi han, blandt Mængden, ei bliver bemærket; ſom bliver vred, naar man roſer ham, og er færdig at foragte ſig ſelv, for at blive mere roſt; og ſom har Afſkye, for de Æres-Poſter, ſom han ei kan naae. Jeg vil bønhøre ham, at man kan lære at kiende hans Stolthed. Derpaa trængte en ynkende Stemme ſig, igiennem Aabningen; den bad Zevs bevæge en elſket Gienſtands Hierte. — Kom ikke denne, fra en ung Pige? Ney, den kommer, fra Forſtanderſken, for Veſtalinderne. Hun er forelſket, i den Præſt, ſom har Tilladelſe, at gaae, i hendes Tempel. Ogſaa hende vil jeg bønhøre, thi hun er ulykkelig nok, ved at være Veſtalinde. Nu opløftede ſig en ængſtefuld Stemme; den bad, om Rigdom — en gierrig Kiøbmands Bøn — Nei, Sever! det er den verdsligviiſe Hortenſii Bøn, ſom, i ſine Skrifter, beviſer Farligheden, af at beſidde jordiſke Skatte, og med verdsligviis Stolthed, ſeer ned, til ſine ringe Modſtandere. Denne bange Jamren, hvorfra kommer den? Det er den dydige Marcells Stemme; han beder mig, at indgyde Gienkierlighed, for ham, i den gruſomme Corinnes Hierte. Men han beder forgiæves. Derſom jeg bønhørte ham, vilde han næſte Aar paakalde mig, om at ſkikke ham Døden. Stille Klager rullede nu, igiennem Aabningen; de talte harmoniſk, om Pine og Marter. Sever troede, at det var Elegier; men Zevs underrettede ham ſnart — Deſſe ere forliebte Pigers og unge Karles Bønner. De bede mig, at gisre Ende, paa deres Qval, og forlange at døe. Men jeg vil ikke være ſaa gruſom, at bønhøre dem. I Morgen ere alle deres Smerter glemte. Og Jupiter raabte paa Veſten-Vinden,

og

og befalede den, herefter at adſprede de Forliebtes Klager, paa Jorden. Derpaa opſtigede ſagte Stemmer, men Sever kunde ikke høre, hvorom de bade — Det er, ſagde Jupiter, den rige Falcidii Arvingers Bønner, der ſtaae omkring hans Seng, trøſtløſe og fortvivlende, thi han giør ſit Teſtamente. Men nu lod en heftig Stemme ſig høre. Den bad ikke; den opfordrede Jupiter, at han med ſin Torden ſkulde ſønderknuſe Guddommens Foragtere, Dydens og Religionens Fiender. Er dette ikke et uſkyldigt Folks Bøn, ſom ſukker, under en blodtørſtig Tyrans Aag? Nei, Sever! Det er den fromme Modeſtii Stemme, ſom kommer, fra et Giæſtebud, hvori den uforſigtige Servil har taget Rangen, fra ham. Jupiter talede endnu, da en Mængde forſkiellige Stemmer optrængte ſig — Jupiter loe — Denne Bøn kommer fra den andægtige Sulpitie, hvis Fromhed du ſaa ofte, i mit Tempel, beundrer; hun beder, om Formue, at hun kan kiøbe den Klædning, ſom man denne Morgen har viiſt hende — og denne, fra den fyrretyve Aars gamle Octavie, hun anraaber mig om, at vedligeholde hendes Skiønhed. — Og denne er den kiælne Terentilles Bøn; hun beder mig, at forſørge hendes Datter, da hendes egen fordunkles, ved dennes Skiønhed — Og den beſtandige Sempronie, hun beder indſtændig, om hendes Mands Hiemkomſt, thi hun vil forære ham en Søn, og han har allerede, i 9 Maaneder, opholdt ſig, i Sicilien. Et angeſtfuld Skrig trak Præſtens Opmærkſomhed, til ſig, men Jupiter rørtes kun lidt derved — Deſſe Bønner kommer fra et Skib, ſom Stormen truer, med Undergang. Engſtede Skielmere bede, om deres Livs Frelſe, forſikre mig, om Bedring, og love mig Hecatomber. Dem vil jeg ikke bønhøre, men to Slaver, hvilke, ved deres Arbeide og Mod, ſøge at redde Skibet; dem vil jeg høre. De første vil da tilſkrive deres Bønner min Biſtand, og glemme Hecatomber og Bedring. Nu blev det ganſke ſtille; — hør Sever, ſagde Jupiter, alvorlig, denne er Tiden, paa hvilken jeg lader Menneſkenes Bønner, om Viisdom og Dyd komme for min Throne — og det blev ſtillere — og ſtillere — og Tiden var forbi. Da lod en voldſom Tummel ſig høre. Stemmer, ſom Orcaner opſtigede — Skriget maaſkee, af et fortvivlet Folk, blandt hvilket Hunger og Peſt og Tvedragt raſer?

— Du feiler Sever, det er ſex Candidaters Bønner; Byefogden Publius er død, og hans ledige Embede forſkaffer mig deſſe Offere. Men jeg vil give den Beſkedne Tullius ſamme, ſom aldrig har bedet mig, om et Embede; men ofte, om Fortieneſter. Strax derpaa trængte ſig en forvirret Støien, giennem Aabningen — Deſſe ere Takke-Bønner. — Rufins: Han takker mig, for en rig Arv, og lover at bygge mig et Tempel, thi han har faaet fat paa Teſtamentet. Flaminii: Han takker mig, for den erholdte Værdighed. Nu ſkal hans Fiender erfare, hvo Flamius er. Fulvii: Han takker, for en riig Høſt, nu vil hans Forraad, til den forventende dyre Tid, blive anſeelig. Seleni: Han takker mig for ſin Helbredelſe. Nu vil han holde ſig ſkadesløs, for den Afholdenhed, hvori han hidtil har levet. Fabii: Han takker mig for ſin velartede Søns Hiemkomſt; nu vil han triumphere, over dem, ſom have onde Børn. Euclios: Han takker mig, for den erholdte Velſignelſe, thi, i Dag, har han fyldt ſin femtiende Tallent, af ſin Myndlings Formue — Den Skielm. Jupiter blev vred og pludſelig tillukkes Aabningen." Den ſtore Mængde af Commater, det Sære i nogle Ords Retſkrivning, og nogle faa enkelte Ord, kunne vi ikke bifalde.

Platner betiener ſig af Jupiter paa følgende Maade: Polygraphus, homo qvidam doctus, nominis ſui, quod ad plerasque externas nationes peruagauerat, vehementer inflatus celebritate, a Joue ſaepius flagitando hoc impetrauit, vt in vno loco collectos omnes, quibus merita ſua nota eſſent, poſſet ſimul conſpicere, volens vero hominis ſuperbiam reprimere Jupiter, iſti ſuperiori beneficio aliud ſponte adiunxit, deditque internoſcendi homines, pro cuiusque merito, facultatem, vt quis doctus, quis nugator, quis ingenioſus, qvis ſtupidus, quis ſubtilis, quis hebes eſſet, e vultu cuiusque poſſet iudicare. Qvo facto, polygraphum quidem iſtum ſummo gaudio affectum eſſe, cum admiratorum ſuorum ingentem multorum millium turbam inueniret, ſed poſtquam altera a Joue ſimul data facultate, ad diſcernenda hominum merita, vſus eſſet, ſummo dolore affectum & ingemiſcentem aiunt diſceſſiſſe, quod tantae multitudinis vix millesima pars tales contineret, qualium ipſi admiratio

& lau-

& laudes poſſent optabiles videri. Plerique enim admirabantur Polygraphum, quod ab aliis ſorte talem quendam Polygraphum admiratione dignum haberi, audiuiſſent, quamuis, nec quare extolleretur vulgo, aut quo merito extolli debeat, ſcirent vel ſcire vellent. Nunnulli laudabant Polygraphum, quod tutius putarent laudare omnes, quam reprehendere vnum. Permultis denique libri Polygraphi, quos non intelligerent, ideo laudabiles videbantur, quoniam aſſequi eosdem nequirent. Sed num hoc ſoli Polygrapho putemus ita accidiſſe? Nolite hoc putare, quotquot iſtam celebritatis felicitatem tantopere cupitis! Vos omnes non diſſimilis ſors manet. Vera enim laus, non in multitudinis ſtrepitu fluctuat, ſed in paucorum elegantia requieſcit."

Den femte Satyr har til Opſkrift: Forſlag til en Kalender for den ſtore Verden; heri viſes, hvorledes en ſaadan Kalender burde indrettes. De ſædvanlige Kalender-Tegn maatte ganſke forandres, og i deres Sted indføres ſaadanne, ſom tilkiendegav Maaden at pynte ſig paa, o. ſ. v. — Den ſiette Satyr har Navn af Vennerne, og lærer, at det Venſkab, man i en ophøiet for Penge kiøbt Stand nyder, er ſvagt og uſtadigt; men det, man indgaaer med ſine Ligemænd, varigt og beſtandigt.

Skulle Overſetteren finde for got en anden gang at tilſkrive ſit Arbeide nogen, vil vi have ham bedet, ikke at gisre en Compliment, ſom han ſtrax negter. Til ſin Høiſtærede *** ſkriver Overſetteren i Slutningen af ſin Tilſkrift: „Det Ønſke, at kunde bidrage noget til deres Fornøielſe, er allene Aarſag til, at Jeg denne Gang blev Overſetter." Strax i Begyndelſen til Læſeren ſiges: „Forgieves vilde Jeg negte, at dette lidet Skrift har behaget mig. Jeg ſkulde ellers neppe have overſat det." Havde der i det mindſte været et Blad derimellem, havde Overſetterens Ven eller Veninde maaſkee ikke lagt Merke dertil. Saavel af Fortalen, ſom nogle Noter, hvorved Overſetteren ledſager Originalen, ſees, at hans eget Hoved er ſatyriſk nok; dog vil hans Satyr, om han nogen Tid ſelv ſkulde blive Forfatter, venteligen blive mere bidende, end hans Forfatteres. Den gode Lucius ſiger S. 64: „Han var Sielen i alle artige Selſkaber." Dette Sted er forſynet med følgende Note.

„Et

„Et Par af mine Venner (de kiende ſig ſelv, ſaae herved min Tilladelſe, at forſtaae dette Ord) artige, da det i Texten er udmerket med en *) efter eget Behag. Denne Note vil blive forſtaaelig, naar den Ordbog engang kommer for Lyſet, ſom jeg, eller rettere, et viſt Selſkab agter at udgive. „Og at ingen ſkal være i Tvivl om, hvorfra denne Note kommer, ſtaaer det med ſtore Bogſtaver neden under: **Overſetteren.** Tage vi ikke meget feil, handles her om en Sag, ſom overalt i Trondhiem er bekiendt, og burde derfor hellere forties, for ikke at opirre Gemytterne. Vi vente ſtørre Forſigtighed af Overſetteren, naar han engang lader ſin Ordbog ſee Lyſet.

Halle.

Gedichte des Herrn Johann von Alxinger. Herausgegeben von Friderich Juſt Riedel. 1780.

Under denne almindelige Titel finder man her ſmaae Poeſier: Det er, ſaadanne ſmaae Stykker, ſom man ſkriver naar man endelig vil bringe noget til Meſſen, og ikke juſt paa den Tid har noget Kald dertil. Denne nærværende Samling er udgiven af Hr. Riedel, ſom man ſeer; men det lægger intet til Stykkernes Værdie. Nogle af dem ere af følgende Indhold: Morgengebet, Abend dito, an meine Eltern. Kalliopens Geſang von dem Fürſten von Kaunitz-Rittberg dem Kunſtbefördrer. Mäsſigung, an mein Saitenſpiel, deraf vil vi fremſætte en Strophe:

Den muntern Scherz, der **Paraſanguen weit**
Von des Pasqvills ehrloſer Pfüze wohnet,
Zu b:ſſern ſucht, und mit Beſcheidenheit
Das Laſter ſchlägt, der Laſterthaten ſchonet.

Skulde man ikke heraf ſlutte der muntre Scherz boede i Egypten eller Perſien? Die Brunette, deri forekomme diſſe Vers:

Wenn ſanfter als der Hauch hinwallender Zephyre
Sich ihre Silberſtimm' erhebt.

Hvad Liighed mellem Røſten og Veſtenvinden; og paa hvad Grund kan Røſten kaldes en Sølvſtemme. Ligeledes i Styket under den Opſkrift: Siegwart als Mönch, im Kloſtergarten, forekommer ſamme Sølvlignelſe:

Welch ein Anblick! dieſe blaue Ferne
Theilet ſich, ſie kömmt ſie kömmt hervor:

Jo

Ja ſie iſts! verdunkelnd Mond und Sterne,
Wallt ihr helles Silberkleid empor.

Her findes ogſaa Anakreons ſyttende og fiire og tyvende Ode overſat. Item Sechs Singedichte aus dem Owen. Det ſidſte Stykke: Der zufriedene Dichter har behaget os meeſt, og det vil vi her fremſætte, ſkiønt det indeholder lutter tit ſagte Sandheder:

O Herr nicht Armuth haſt du mir
Du haſt mir Reichtum nicht beſchieden,
Deß lieber Gott! des dank' ich dir,
Bin immer fröhlich und zufrieden.

Kan manches leiden in der Welt;
Kans leiden, daß mich mein Verleger
Mit Koth beſpritzt, daß an mich prällt
Ein Läufer, oder Sänftenträger.

Kans Leiden daß ein reicher Narr,
Und hinterher ein ganz Gedränge,
Stallmeiſter, Reitknecht und Huſar
Durch die Allee des Praters ſprenge.

Kans leiden, das ſich ſeinen Bauch
Mit Auſtern fällt ein edler Freſſer
Mir ſchmekt mein kleines Nachtmahl auch
Manchmal ſo gut manchmal auch beſſer.

Geſetzt, mir Thoren fiel' es ein,
Die andern Thoren zu beneiden;
Es würde doch nicht anders ſeyn,
Und wolt' ichs nicht, ſo müßt' ichs leiden.

Weiß wohl das menſchliche Geſchlecht
Hat immer was zu raiſoniren,
Nie machts der liebe Got ihm recht,
Stets wils ihm in die Schule führen.

Dann freylich lebt es nur zur Qvaal,
Nur mit dem tauben Glück zu keifen,
Ha ich will wahrlich nicht die Zahl
Der undankbare Menſchen häufen.

Wer mir aus bloſſer Güte gab
Dies muntre ſorgenfreye Leben,

Wird ſo ich etwas nöthig hab'
Auch dieſes noch dazu mir geben.

Kort ſagt: her findes intet i denne Samling ſom kunde bevæge Hr. Riedel eller nogen anden til at udgive den, og Aarſagen dertil maae være uden for. Naar man intet overordentligt kan frembringe, ſaa burde en Digter intet publicere i diſſe Tider da man iſær i Tydſkland er ſaa overveldet dermed at man maae ikke være langt fra at faae Væmmelſe til alt det der nedkommer fra Parnaſſ. Iſær veed vi ikke noget i nærværende Samling, ſom kunde drage Opmærkſomhed til ſig. Tankerne har vi ſagt ere overalt hverdags Tanker, ſom enhver der har læſt noget let kan giøre ſig. Og hvad Udtrykket angaaer, ſaa kan man af det anførte Stykke ſee hvor liden Flid Forfatteren har giort ſig med det. At ſige om Menneſket det vil lede Gud i Skolen, er i vore Tanker et nedrigt Udtryk, der mindſt burde taales i Poeſie. Harmonie og Vellyd vil vi intet tale om: Det er for længe ſiden aflagt at kiere ſig om Harmonie, ſaavel i Poeſie ſom Proſa. I det tydſke Sprog kunde det nogenledes pardoneres: til at ſkrive harmoniſk i det, udfordres mere end kan fordres af enhver Skribent; men at det bør være enhver Skribents Omhu, derom er der vel ingen tvivler.

Leipzig.

Geheimniſſe einiger Philoſophen und Adepten, aus der Verlaſſenſchaft eines alten Mannes. Erſter Theil, 1780. Bey Chriſtian Gottlob Hilſcher, ſtor 187 S. i 8vo. Titlen ſtaaer imellem tvende Kobbere, ſom have denne Underſkrift: Eſt lapis ocultus, in imo fonte ſepultus, Vilis & ejectus, fimo & ſtercore tectus.

Iblandt de Bøger, ſom aarlig udkomme til Nytte for dem, der behøve Kræmmerhuuſe, er ogſaa denne, hvoraf den anden, og maaſkee tredie, fierde og femte, Deel ſiden ſkal ſee Lyſet. Det heele Verk, halv tydſk og halv latinſk, begynder med en Beſkrivelſe over den phiſoſophiſke Steen af følgende Indhold: *Lapis Philoſophorum* eſt *Mater* qvædam multarum filiarum, qvarum una, ſcilicet ſextogenita, ſi Avus eam in uxorem ducat, eamqve ad dexteram ſuam collocet, pariet filium, *Rore Coeli & Pingvidine Terræ* di-

ditiſſimum. In hac deſcriptione ſedula mente reflectas. „Af de mangfoldige Hemmeligheder, ſom her findes oven paa hinanden, anpriſe vi iſær til Giennemlæsning og Prøvelſe den S. 173. „ Myſterium de Urina, daraus eine Tinctur zu machen, mit welcher andere Metallen können in Gold verwandelt werden," men endog uagtet denne vigtige og almeennyttige Opdagelſe hører Bogen dog til Kramboderne eller til endnu ringere Steder og Brug. ☞.

Leipzig.

Zur Litteratur und Geſchichte. Erſter Heft — Geſammlet und herausgegeben von Johann Friedrich Hilſcher. 1780, bey Chriſtian Gottlob Hilſcher. Stor 112 S. i 8vo.

Et Selſkab af unge Docenter ved Univerſitetet i Leipzig ſamler ſig fra Klokken 6 til 8te om Aftenen een eller to Gange om Ugen paa viſſe dertil beſtemte Dage. Den, ſom Ordenen treffer, forelæſer et Stykke, ſom for Fremtiden ſkal indrykkes i diſſe Hefter. Man taler i det øvrige om Bøger og opſkriver ſine Anmerkninger over dem. Her er Oprindelſen til dette og flere følgende Hefter zur Litteratur und Geſchichte. Havde Hr. Hilſcher ſom Udgiver end aldrig ſagt det, kunde man dog, uden at giette, af Skrivemaaden ſee, at nærværende ikke har ſatte Mænd men unge raſke tydſke Docenter til Forfattere. Først kommer Obſervations ſur le Commerce De La Ruſſie, avec La Ville De Lyon, ſom i næſtfølgende Hefte ſkal beriges med Anmerkninger, hvis Værdie man altſaa først om nogen Tid kan bedømme. Derpaa Δημητριϰ περι ἑρμηνειας βιβλιον. Demetrii de elocutione Liber. Curavit Johann. Gottlob Sehneider. Altenburgi, ex bibliopolio Ruhterio 1779 temmelig vidtløftig recenſeret. Man finder her nogle ganſke gode Anmerkninger og tilſidſt en lang Fortegnelſe paa Skriftets vigtigſte Trykfeil. Fremdeles Etwas für die Liebhaber der Univerſalhiſtorie. Reſten er Smaa-Recenſioner og nogle latinſke Leilighedsvers. Ungdommen er i det Hele ikke ukiendelig, og paa det tydſke Pralerie vil vi til Slutning anføre en Prøve af Hr. Hilſchers Fortale: „ Unſere Geſchichtfleiſigen Nachbarn, die Franzoſen, müſſen billig ſich ſcheuen, gegen-

„ wär-

„ wärtig kein Geſchichtgenie aufweiſen zu können, unter „ der groſſen Menge der Geſchichtſchreiber und Geſchichtleh„ rer, die ſie doch haben — Aber **Wir Teutſche** ſind es, „ die es an brennenden Fleis und unermüdeter Arbeitſamkeit „ **allen andern europäiſchen Schriftſtellern** in der Ge„ ſchichte **zuvor thun** o. ſ. v.“ Meget mere behøver man vel ikke til en god Vomitiv? ω.

Paris.

Recherches hiſtoriques & critiques ſur l'aminiſtration publique & privée des Torres chez les Romains, &c. 8vo. 528 S. 1779.

Diſſe hiſtoriſke og kritiſke Underſøgelſer om Landgodſers offentlige og private Adminiſtration hos Romerne fra Republikens Begyndelſe til Julius Cæſars Tid, hvori Handelen, ſaavidt den angaaer deres egne Produkter, leilighedsviis afhandles, og tillige den liden Indflydelſe Agerdyrkningen havde paa deres Sæder og moraliſke Charakterer fuldkommen beviſes, have til Forfatter Hr. Dumont, ſom paa Titlen kalder ſig Forfatter til Theorien af Luxus. Skriftet vandt den af Academie Royale des Inſcriptions & Belles Lettres udſatte Premie for 1776, og opklarer endeel Emner, hvorom man hidtil har havt indviklede, vaklende og ufuldkomne Begreber. — Skriftet er deelt i tre Dele. I den første handler Forfatteren om territoriale Eiendomme og Beſiddelſer, og Love, Skikke og Bopæle i denne Henſeende; i den anden afhandler han Markarbeiderne, og den hele Landsbye-Oekonomies Skikkelſe og Tilſtand; den tredie indeholder en Efterretning om Handelen, grundet paa Landgodſernes Produkter, og den indvortes Circulation; og ſluttes med en Underſøgelſe om Agerdyrkningens Indflydelſe paa Romernes Sæder.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 28.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 7de Julii 1780.

D. M. Luthers liden Katekismus med Huustavlen og Sententſer, ſamt nogle Tillæg. Viborg, 1780. Trykt hos C. H. Mangor og findes ſammeſteds til Kiøbs. —— Spørsmaale, hvorefter de Unges Kundſkab kan prøves, og foranførte Catechismus i ſin rette Indhold deſto bedre fattes. Stor i fortløbende Sidetal 298 S. i 8vo. Begge koſter 1 Mk.

„ Man har ved dette nye Oplag af den liden Katekis-
„ mus, ſom i diſſe Riger efter Lovene allevegne ſkal
„ lægges til Grund, ſtræbt hiſt og her at komme den tydſke
„ Original noget nærmere, end ellers ſædvanligt er; dog for
„ det første ikkun, hvor Sammenhænget og Meeningen ſy-
„ nes meeſt at fordre nogen Forandring. Faa Steder er en
„ nøiagtigere Overſættelse af Doct. Luthers egne Ord, og
„ noget til Forklaring, anført under Siden med Henviis-
„ ning af een eller flere Stierner. Undertiden har man og-
„ saa søgt at forbedre den brugelige Overſættelse. Huustav-
„ len og Sententſerne ere desuden forsøgede med nogle flere
„ Sprog og Titler, men derimod en Deel andre, mindre
„ nødvendige, Tillæg udeladte. Saa findes og noget bag
„ i tilføiet om Confirmationen med videre; og under de
„ bekiendte 20. Spørsmaale tillagte nogle Beviis-Sprog,
„ baade for at giøre Ungdommens Forraad af Skriftens egne
„ Ord deſto ſtørre, og Sandhederne ſelv deſto ærværdigere.
„ Maaſkee ferre hiſt og her kunde have været anbragte, og

„ nogle efter de Nyeres Formeeninger anderledes ordnede eller „ forſtaaede, om ikke reent udeladte. Men man holdt Over„ flod her for den mindſte Feil, og at vige uden ſtørſte For„ nødenhed fra det almindeligen vedtagne ſaare betænkeligt „ for Almuens Skyld. Udi bemeldte Sprog, ſaa vel ſom „ allevegne, hvor noget af den hellige Skrift paa Danſk er „ anført, har man fulgt Weiſenhuſets Bibel-Oplag, ſom „ det almindeligſte og meeſt bekiendte. Til gudfrygtige For„ ældres eller Huusfædres Veiledning og Tieneſte, ſom ſelv „ vilde overhøre deres Børn og Tyende, men i ſær for at „ give uſtuderede Skoleholdere eller Degne en Slags Kund„ ſkabs Nøgel i Hænderne, og alle uøvede Læg eller Lærd no„ gen Anviisning til ret at udvikle Sandhederne, der inde„ holdes i Børne-Lærdommen; findes en Deel **Spørsmaa**„ le dette Oplag ſaaledes tilføiede, at de kan indbindes for „ ſig ſelv, for ſiden at bruges med deſto ſtørre Bequemhed „ paa den Maade, ſom til Slutning er foreſkrevet, og af „ Huustavlen og Sententſerne ydermere oplyſt. o. ſ. v.“ Bedre kunne vi ikke anmelde denne nye Udgaves Plan, Indretning og Henſigt, end ved ſaaledes næſten heel at afſkrive Hr. Forlæggerens Forerindring, ſom giør god Rede for alle Ting. Dog endnu et Par Ord til videre Oplysning. Saa længe Luthers Catechismus ſkal lægges til Grund i Skolerne, bliver det altid Fortieneſte, at giøre den nyttigere ved at afſkiære det unødvendige eller upaſſende, forklare det utydelige, beviſe det ubeviſte, tillægge det manglende, og give det Hele ſaadan en Form, at baade Skoleholdere og Børn finde ferre Vanſkeligheder at overvinde. Her i har nærværende Oplag betydelige Fortrin for de ellers brugelige. Blant de Ting, ſom her deels reent ere udeladte, deels ſatte paa et mere paſſende Sted, deels ganſke omarbeidede, er alt det, ſom i den gamle Udgave findes imellem Huustavlen og Sententſerne. Derimod leveres efter Sententſerne tre korte, men for Ungdommen tilſtrækkelige Afhandlinger, 1. om de **Unges Confirmation**, hvori den beſtaaer, hvor nyttig den er med videre. 2. **Om Skriftemaal**, hvor vi i Steden for at **begræde** Synden, ſom Hr. Udgiveren kalder noget væſentligt i Skriftemaal, vilde have ſat at **fortryde** Synden; thi oprigtig Fortrydelſe kan have Sted uden Graad og Taarer; David og Peder græder, men dette læſe vi ikke om Tolderen eller

Ro-

Røveren paa Korset, og dog fik de alle Synds forladelse. Af denne Aarsag kan vi ikke bifalde disse Ord, som i Form af Bøn lægges Confitentere i Munden S. 138: „Virk selv den „ rette Bodfærdighed hos mig ved din Aand, at jeg bitter„ ligen maa begræde . . . mine Vederstyggeligheder i dine „ hellige Øine!" ligesom og de næstfølgende Ord: „Giv „ Kraft i Troens Haand til ret at gribe din Søns, „ min Frelsers, dyre Værdskyld o. s. v." synes alt for figurlige. Man finder ellers i denne Afhandling de bekiendte 20 Spørsmaale meget vel beviste med passende Skriftsteder, og i Henseende til os er Hr. Udgiverens Frygt ganske ugrundet; thi vi ønskede dem just saaledes ordnede og forstaaede og intet af dem udeladt. 3. Om Altergang, hvormed vi iligemaade have funden os fornøiede, naar vi undtage det eneste Sprog S. 166: „Du bereeder et Bord for mig imod „ mine Fiender, Psalm. XXIII. 5." med denne Note: „Syn„ es David i Aanden at have sagt om dette vor Siele-Hyr„ des Taffel især." Thi David tænkte vel paa intet mindre end Nadverens Indstiftelse, og dette Bord blev jo heller ikke bereedt for ham, men for de sildigere Slægter. — Huustavlen og Sententserne ere anseeligen forøgede og bragte under bequemmere Titler og Afdeelinger end hidindtil. Alle de i begge forekommende Sprog ere udsøgte og ikke et eneste har vi funden upassende. Vi spaae megen Nytte for Ungdommen af den Flid, som herpaa er anvendt. Den Orden, som baade i Pligternes og Troens Lærdomme er brugt, vil vi vise ved at afskrive Titlerne. Huustavlen har følgende Afdeelinger: I. Læreſtanden, hvorunder forestilles 1. Læreres Pligter. 2. Tilhøreres. II. Øre- eller Regierings-Standen. 1. Øvrigheds høie Stand og Embede. 2. Undersaatteres Skyldighed og Pligter. III. Nære- eller Huus-Standen. 1. Ægtefolkes indbyrdes Pligter. a) Mandens særdeles Pligter. b) Hustruens særdeles Pligter. 2. Forældres Pligter imod Børn. 3. Børns Skyldighed mod deres Forældre. 4. Tienestefolkes eller Tyendes og Daglønneres Pligter. 5. Huusfædres og Huusmødres Skyldighed imod Tyende. 6. Den tilvorende Ungdoms Pligter. 7. Den ledige Stands eller de Ugiftes. 8. Enkers og Faderløses Pligter. IV. Den ganske Forsamlings Pligter i Almindelighed. Derefter følger Sententserne eller Troens Lærdomme i denne Orden: 1. Om Gud.

2. Skabelſen. 3. Skabelſens Hiemeed og Fuldkommenhed. 4. Opholdelſen og Guds Forſyn. 5. De gode Engle. 6. De onde Engle. 7. Synden. 8. Loven, i hvilken Synden med ſin Fortieneſte og Guds Ret aabenbares. 9. Befrielſen og Saliggiørelſen ved Chriſtum af Guds Naade, ſom aabenbares i Evangelio. 10. Saliggiørelſens Orden. 11. Omvendelſens Følge. 12. Den benaadede Synders Foreening med Gud. 13. Den benaade Synders daglige Fornyelſe til det tabte Guds Billede, eller Helliggiørelſen. 14. De egentlige Saligheds Midler paa Guds Side, hvorved han tilbyder, ſtænker og ſtadfæſter Synderen ſin Naade, og den Hellig Aands forommeldte Gierning udrettes. A. Evangelium. B. Sacramenterne i Almindelighed, a) Daabens, b) Alterens Sacramente. c) Den Nytte og Kraft, de Bodfærdige have af Alterens Sacramente, naar Chriſti ſande Legeme og Blod ikke allene med Munden, men og tillige i Troe og Tillid til JEſu Chriſti Fortieneſte annammes. d) De Ubodfærdiges Straf. 15. De uegentligen ſaa kaldte Midler paa Guds Side, eller de adſkillige Anledninger og Leiligheder, han giver Menneſket uden fra til at antage Naaden. 16. Det eeneſte rette Saliggiørelſes Middel paa Menneſkets Side, eller Troen og de Retfærdigheds Frugter og gode Gierninger, hvori den endelig maa viſe ſig kraftig, ſamt om diſſe Gierningers ſtore Mangel og Ugyldighed til at fortiene Guds Naade. 17. Hielpemidlerne paa Menneſkets Side til Saliggiørelſens Befordring og Fremvext i Naaden. a) Guds Ords og Sacramenternes flittige og andægtige Brug. b) Bønnen. c) Aarvaagenhed og Klogſkab. 18. Korſet, ſom de Benaadedes Ære, Gavn og Prøve, under Guds Beſtyrelſe. 19. De Benaadedes Forſamling og Meenighed. a) I Almindelighed Kirken og de Helliges Samfund. b) I Særdeleshed de tre Hovedſtænder i Kirken: Lære- Ære- og Nære-Standen. 20) De ſidſte Ting. a) Døden og Sielenes Tilſtand efter Døden. b) De ved Døden nedbrudte Legemers Opreisning og Beredelſe til ſtedſevarende Foreening med de fraſkilte Siele, eller de Dødes Opſtandelſe paa Domme-Dag. c) Den yderſte Dom, hvoraf den kaldes Domme-Dag. d) Domme-Dag ſelv og Verdens Ende. 21. Den chriſtelige Eftertanke, ſom de ſidſte Tings Betragtning bør opvække. Man ſeer af denne Fortegnelſe, at intet af Vigtighed er forbigaaet, hvorom Ungdommen jo

kan

kan faae nogen Underretning. Forklaringerne og de ved Oversættelserne giorte Forbedringer og Forandringer ere for den største Deel gode, men ikke alle betydelige. For Ex. det femte Bud: **Du skal ikke slaae ihiel**, finde vi saaledes forandret S. 9. **Du skal ikke ihielslaae**, og dette synes os just ikke at sige meget. Hvor Forandringerne derimod ere indførte i Luthers Text, forekomme de os meget oplysende. S. 157 c) findes, ligesom paa flere Steder, en heldig Forbedring.— De tilføiede Spørsmaale, hvori Sidetallene vise hen til den Side i Catechismus, som er opløst i Spørsmaalene, ere af den Beskaffenhed, at de kan give Børn Lyst til at svare og usvede Skoleholdere eller Degne Underretning om at tilspørge. Disse, i sær Ustuderede, finde desuden S. 277 og følgen Erindring og Anviisning, hvorved de kan blive nyttigere for de Unge, og de Unge lærvilligere. Hr. Udgiveren har i det Hele viist sig som en Mand, der alvorlig sørger for Ungdommens Tarv, og hvorfor skulde vi dølge hans Navn? Hans Høiærværdighed H. Biskop **Rottbøll** i Viborg er Manden.

ω.

Stutgart.

Anekdoten zur Lebensgeschichte einiger Gelehrten und andrer merkwürdigen Personen, dieses und des vorigen Jahrhunderts. Nebst einem Anhange von dem Leben, Karakteer und Tode des berühmten Schauspielers **Garrik**. 1780. Bey Johann Benedict Mezler. 208 S. i 8vo.

Det har fra lang Tid af været Hr. Udgiverens store Fornøielse at samle særdeles Efterretninger om merkværdige Personers Levnets Omstændigheder, ja endog enkelte Træk, hvoraf deres Karacteer kunde kiendes, deels af Bøger, som han læste, deels af andre troeværdige offentlige Blade, saa vel som af Privat-Omgang og Samtaler. Det var ikke hans Hensigt at bekiendtgiøre sine Samlinger ved Trykken, men en Ven overtalede ham dertil. Hele Biographier kunde og vilde han ikke skrive, men kun levere Bidrage dertil. Heller ikke vilde han indskrænke sig til noget viist Slags Lærde eller til Lærde allene, derfor finder man Lærde, Statskyndige, Krigsmænd, Kunstnere og Skuespillere iblant hinanden; thi her skulde være noget for alle og Merkværdigheder indtræffe i alle Stænder. Er end meget af det, som i denne Samling forekom-

mer, tilforn bekiendt, ſaa troſter han ſig ved, at man dog vil finde meget, ſom man før ikke vidſte. Saa vidt Hr. Udgiverens Forberetning, Plan og Henſigt. Kilderne, hvoraf Anekdoterne ere tagne, ere troeligen tilkiendegivne. Perſonerne, ſom have faaet Plads i denne Samling, ere følgende: 1. **Nikolaus Saunderſon**, Profeſſor i Mathematiken; han miſtede i Smaakopper, da han var et Aar gammel, begge ſine Øine, men bragte det dog vidt i Lærdom og Videnſkaber, og blev den bekiendte **Whiſtons** Eftermand ved Univerſitetet i Cambridge; hans Karakteer duede intet; om andre ſagde han ſin Meening ei allene frit, men og med den ſtørſte Uforſkammenhed; Drik, Hoer og græſſelig Banden var han ganſke hengiven til. 2. **Chriſtoph Peter Schuhmacher**, en Skoemagers Søn; lærte ſin Faders Haandverk, men havde en beſynderlig Lyſt til Aſtronomien; reiſte rundt omkring i Tydſkland, Frankrige og Rusland, hvor hans Lyſt allevegne fulgte med ham; blev af Mangel paa Underholdning Konſtabel i Frankfurt am Mayn, og udgav, ſom Konſtabel, ſin under Navn af der hinkende Bothen bekiendte Calender; kom 1766. til Jena, hvor han tre Aar efter hinanden lod aſtronomiſke Calendere trykke; tilbragte ſine ſidſte Leve-Aar meget kummerlig i Leipzig; vel tiggede han ikke; thi dertil var han for ſtolt, men maatte dog leve af andres frievillige Gaver; hans Chriſtendom ſtod kun paa ſvage Fødder; i 25 Aar havde han ikke communiceret, men kort for ſin Død forlangte og nød han Sacramentet. 3. **Philipp Dormer Stanhope, Greve af Cheſterfield**, en ſtor Statsmand og Taler, lærd og patriotiſk, blev efter mange Lykkens Afvexlinger Vicekonge i Irland 1745., men forlod Aaret derpaa denne Poſt ſom Stats-Secretær; Irlænderne miſtede ham nødig, ophøiede hans Viisdom og utrettelige Aarvaagenhed, og Staden Dublin forevigede offentlig Amindelſen af hans Regiering ved en Æreſtøtte, paa hvis Spidſe en Phoenix viiſte ſig. 1748. nedlagde han Stats-Secretariatet og henbragte ſin øvrige Tid paa Landet med Studeringer. Boghandler Dodsley i London lod i hans Tid et lidet Skrift trykke under Titel af: Den oplyſte Bramine, hvori han ſaa nøie havde troffen Grevens Stiil og Tænkemaade, at enhver holdt Greven for Forfatter dertil, af denne Aarſag vilde alle eie dette Skrift, ſaa at Dodsley, der fandt ſin Fordeel

deel ved at lade Folk blive i deres Troe, affatte henimod 10000 Exemplarer, men da man efter kort Tid fik at vide, at Greven ikke var Skriftets Forfatter, vilde ingen siden kiøbe det. Spil var i Grevens yngre Aar hans Hovedlidenskab; I Omgang var han skiemtefuld og riig paa vittige Indfald; hans skiemtefulde Luune, hvorpaa anføres nogle Prøver, forlod ham ikke før hans Død, som indtraf 1773. i London i hans Alders 77 Aar. 4. **Bernard Forest de Belidor**, en Mand af fortræffelige Talenter til Artillerie og Ingenieur-Kunsten, født 1697. i Catalonien, mistede 5 Maaneder gammel sine Forældre i et fremmed og fiendtlig Land; blev efter adskillige Forandringer Professor ved Artillerie-Skolen til La Fere; udgav smukke og nyttige Skrifter i sin Videnskab; geraadede i en heftig Strid om Krudets Virkning, da han holdt for, at man efter den sædvanlige Ladningsmaade spildte unyttig Halvdeelen af Krudet, man brugte; han paadrog sig ved sin Hidsighed i at forsvare sin Meening meget personligt Had, som og skildte ham ved hans Professor-Embede; gik derpaa i Krigs-Tieneste, hvor han viste sig til sin Fordeel; blev tilsidst Brigadeer og General-Inspector over Mineerkorpset, døde 1761. Hans Physiognomie var indtagende, hans Omgang underholdende, hans Venskab ivrigt og hans Hierte ædelmodigt. 5. **Charles Guischard eller Quintus Icilius**, er bekiendt nok i den Østerrig-Preussiske Krigs Periode; født 1724. i Magdeborg, studerede ved Universiteterne i Halle, Marburg, Herborn og Leiden; forstod og talede mangfoldige Sprog og prækede adskillige Gange i Herborn; kunde som Oberst-Lieutenant færdig læse og oversætte sin hebraiske Bibel og opregne hele Steder deraf uden ad; gik 1757. som frievillig til den Allierede Armee, behagede Prints Ferdinand af Brunsvig og blev af ham recommenderet hos Kongen af Preussen. Den store Friderich holdt saa meget af ham, at han ikke kunde undvære hans Selskab; han blev engang meget vred paa Kongen, fordi han kaldte et Friecorps en Røverbande, men Kongen kunde ikke blive vred paa ham igien, og da han døde, sagde Monarchen: alle mine Venner forlade mig. Guischard giorde just ikke meget af den christelige Religion, men spottede dog aldrig med den; beviste derimod dens Bekiendere og duelige Lærere al Venlighed og Høflighed. 6. **Henrich Fielding** udsvævede meget i sin Ung-

dom; var, ſom bekiendt, et ſtort Genie; ſkrev for Theatret, men kun med liden Lykke; giftede ſig med Miß Craddok og begav ſig med hende til et ham ved Arv tilfaldet lidet Landgods, hvor han vilde leve i Roelighed, men inden tre Aar var alting fortæret ved prægtige Maaltider og Selſkaber med de omkringboende Adelsfolk. Nu begav han ſig til London og ſtuderede Jura, blev Advokat og udgav, for at bortdrive Nøden, alle Slags Skrifter; de fornemſte af diſſe ere hans Joſeph Andr ws, Tomas Jones, og Amalia. Naar man undtager hans Heftighed og Ødſelhed, var han en Mand af en god Karacteer, men af ſvagelig Helbred. 7. **John Harriſon**, en berømt Mekanikus. 8. **Gottfried Kneller**, en ſtor Maler, men meget forſængelig; Pope vilde engang ſætte ham paa Prøve, og ſagde derfor til ham, da han ſad ved ſit Arbeide: „Jeg troer Kneller! at derſom GUd havde „haft dem til Medhielper, vilde Verden blevet langt fuld„kommere.“ — „I Sandhed, ſvarede Kneller, det troer „jeg og, Hr. Pope.“ I Henſeende til Religionen tænkte og talede han meget frit og uoverlagt; Det Sprog: „i min „Faders Huus ere mange Værelſer,“ forklarede han ſaaledes: „Paa Dommens Dag vil GUd tilſpørge Menneſkene „efter deres forſkiellige Religioner. Til den ene vil han ſi„ge: Af hvilken Sect var du? Jeg var en Papiſt; Godt! „ſaa gaae du derhen; — hvem var du? en Proteſtant; „ſaa gaae du derhen; — og du? en Tyrk; gaae du der„hen. — End du Kneller? jeg var af ingen Sect; nu ſaa „vælg dig ſelv en Plads Kneller!“ 9. **David Hume**, om denne ſtore Mand er tilforn ſkrevet i diſſe Efterretninger. Da hans Venner vilde overtale ham til at fortſætte Hiſtorien om Engeland, ſvarede han: „Jeg vilde gierne giøre det, men „nu er jeg baade for gammel og for feed og for doven og for „riig dertil.“ 10. **Johanna Catharina Gauſſem**, en ſmuk og berømt Skuespillerinde, under hvis Action endog ſlette Stykker maatte behage. Voltaire giorde Æreverø til hende. Med en ſmuk Skabning foreenede ſig hos hende et got Hierte, en ædel Uſkyldighed og en Fiinhed i Tale og Sæder, hvorved hun vandt alles Hierter. 1759. blev hun ilde gift med Maria Franz Tavlaigo, ſom døde 1765. Denne ulykkelige Forbindelſe bidrog meget til den Melancholie, ſom viſte ſig hos hende i de ſidſte Leve-Aar. Hendes ſidſte Syg-

dom

dom var langvarig og ſmertelig, men med mandig Standhaftighed ſaae hun Døden i Møde, ſom og indſandt ſig 1767. i hendes Alders 56 Aar. 11. **William Powell**, en ſtor Skuespiller. 12. **Lorenz Sterne** eller **Yorik**, mere end bekiendt nok. 13. **John Hill**, en af vore Tiders ſtørſte Polygrapher, men et foranderligt, egenſindigt og underligt Hoved; hans Indſigter vare gode, men Gemytter duede intet; her er Grunden til hans afvexlende Skiebne; han ſkrev med en ubegribelig Haſtighed, og ſkal med ſin Pen aarlig have fortient 1500 Pund. Hr. Samlerens Dom over Hill er denne: „Alles was man von Hill ſagen kann, iſt, daß er „ groſſe Talente beſas, aber ſie meiſtens übel angewendet, „ und zu ſchlechten Arbeiten verdungen hat.“ 14. **Maria Gaetana Agneſi**, et lærdt Italienſk Fruentimmer, forſtod Philoſophie, Mathematik og det græciſke Sprog; var meget ydmyg og gudfrygtig. 15. **Johann Joachim Winkelmann** er bekiendt nok baade af ſin ſtore Oldkyndighed og af ſit ulykkelige Endeligt. 16. **Johann Baptiſt Lully**, en ſtor Muſicus og Componiſt, et lyſtigt Hoved, men gierrig og en ſtor Elſker af Viin; blev af Ludvig den Fiortende optagen i Adelſtanden og døde af Koldbrand. 17. **Moſes Mendelsſohn.** 18. **Anton Juſſien**, Doctor i Medicinen, en ſtor Botanicus af en god Karacteer. 19. **Philibert Commerçon**, iligemaade. 20. **Thomas Abbt** døde for de philoſophiſke Videnſkaber alt for tilig i ſit Alders 28 Aar. Hans beſte Skrifter ere vom Tod fürs Vaterland og vom Verdienſte. 21. **Abraham Callot**, en berømt Maler af en ædel Tænkemaade. 22. **Ludvig de la Caille**, en ſtor Aſtronom og en ærlig Mand. 23. **Johann Michael Hedlinger**, en berømt Medailleur; blev, ſkiønt han var en Schweitzer og af catholſk Religion, kaldet til Sverrig, hvor han fik Titel af Hof-Intendant; var ſærdeles øm og taknemlig, hvorpaa viſes en rørende Prøve; han døde 1770. 24. **Michael Chiras**, var Profeſſor ved det Kongel. Collegium i Paris, men maatte, ſom Proteſtant, 1680. forlade Frankerige. I Spanien blev han i ſit Alders 72 Aar ſlæbt for Inqviſitionen, fordi han havde beviiſt, at Øglebid var giftigt, endſkiønt Erkebiſkoppen af Toledo havde udbedet den Naade af Himmelen, at Øglerne 12 Mile rundt omkring Toledo ikke ſkulle være giftige; han maatte afſværge den proteſtantiſke Reli-

gion og blev efter 4 Maaneders Forløb friegiven. Derpaa reiſte han til ſit Fædreneland, og i Paris gav man ham Forlov til at ſige om Ogler, hvad han vilde. 25. **Marquis d'Armentieres.** Blant alle de Franſke Generaler, ſom havde at beſtille i Tydſkland i ſidſte Preusſiſk-Oſterrigſke Krig, kan ingen i Menneſke-Kierlighed ſættes ved Siden af denne ædle Mand. Paa hans ædelmodige Hierte anføres nogle tilſtrækkelige Prøver. 26. **Johann Rotrou**, en meget berømt Mand iblant de ældre Franſke Theaterdigtere; han har ſkreven 35 Stykker for Skuepladſen. 27. **La Mettrie**, en Religions-Fiende og en ſtor Nar. 28. **Johann Philipp Rameau**, en Muſikus af ſtort og eget Genie; han talede med Enthuſiasme om Muſiken, og troede i den at finde alle Kunſters Oprindelſe; døde 1764. og hans Tab blev beklaget af den Franſke Nation. 29. **Abraham Smollet**, en frugtbar Skribent af ſvagelig Helbred; nogle af hans Skrifter ere og kun ſvage; Skotlænderne, hans Landsmænd, lode ham til Ære opreiſe en Steen-Pyramide. 30. **Chriſtian Daniel Rigaud**, en fortreffelig Maler. Tilſidſt et Anhang om den bekiendte og berømte **Garrik**. Vi har læſt alle diſſe Anekdoter med megen Fornøielſe, og ønſke Fortſættelſe.

w.

Hamburg.

Chriſtoph Chriſtian Sturms, Hauptpaſtors an der Hauptkirche St. Petri und Scholarchen in Hamburg, **Predigtentwürfe** über die Sonn- und Feſttags-Evangelia. Erſter Jahrgang. Mit Churfürſtl. Sächſiſcher Freyheit. 1779. Bey **Johan Henrich Herold.** 304 S. i ſtor 8vo med et Titelkobber.

At en Præſtemand, ſom troer, at han hele Aaret igiennem har talet til Opbyggelſe, udgiver ſiden ſine Prædikener eller Udtog af dem, for atter at gisre Indtryk paa ſine Tilhørere eller erindre dem om de vigtige Sandheder, ſom i Kirken bleve afhandlede, det anſee vi for meget nyttigt og chriſteligt. Men ingenlunde kan vi bifalde den Maade, ſom paa ſaa mange Steder og endogſaa hos os er brugelig, at Læreren lader ſin Tale eller dens Hoved-Indhold trykke til offentlig Salg eller Uddeelelſe blant Menighedens Lemmer, førend han hol-

der den; thi heraf bliver Følgen denne, at man hører ham med mindre Opmerksomhed, altsaa til mindre Opbyggelse. Recensenten har selv erfaret det. Man kommer til Kirken, hvor strax ved Indgangen Talen, som skal holdes, falbydes. Man kiøber sig et Exemplar, gaaer ind, sætter sig ned og læser strax af Nysgierrighed det, man siden skal høre. Man veed nu, hvad man kan vente sig, og saa meget mindre rø-res man ved Talerens Declamation. Under Prædiken fristes man til at agte paa, hvorvidt Præsten følger Papiret. Man hører og sammenligner, og dersom Præsten lægger noget til det aftrykte, sidder man forlegen for at see, naar han kom-mer til Papiret igien. Under denne Forlegenhed forgaae Sandhederne, og Opmerksomheden drages fra dem til Præ-stens Hukommelse og Papirets Linier. Saaledes er det mere end eengang gaaet os og uden Tvivl mange flere. Men til Sagen. Ovenmeldte Udkast til Prædikener, som Hr. **Sturm** næstafvigte Aar har holden i Hamburg, modtog vi med me-gen Begierlighed. Vi ventede af denne fortiente og agtvær-dige Mand vigtige og nyttige Sandheder vel og ordentlig af-handlede, og vi maa tilstaae, at vor Forventning ikke har slaaet os Feil. Foran findes Hovedsætningen og Deelingerne for hele Aaret, som vi ikke vil opholde os med at udskrive. Enhver Prædiken udgiør fire Sider, men paa de tre store Høitidsdage og Nyt-Aars-Dag otte. For en og anden til-føiet smuk Psalme er man Hr. Forfatteren forbunden. For-uden de paa Titelen benævnte findes her ogsaa Tirsdags-Præ-kener i Fastetiden over Lidelsens Historie, og hver af disse har en Passions-Sang til Anhang. Aargangen gaaer fra første Advents-Søndag til den fem og tivende Søndag efter Trinitatis. Hvo der kiøber denne Aargang, faaer oven i Kiøbet 14 Udkast til Prædikener, som af den værdige Hr. **Sturm** ere holdte før Kirke-Aarets Begyndelse, men disse ere ikke trykte paa saa got Papiir, og den Undskyldning Hr. Forlæggeren giør herfor, er ganske tilstrækkelig; thi i Neder-Sachsen fandtes intet bedre, og fra Over-Sachsen kunde han ikke tidsnok faae det bedre, formedelst da værende Krigs-Uroeligheder. ß.

Beyträge zur Beförderung theologiſcher und andrer wichtigen Kenntniſſe von Kieliſchen und auswärtigen Gelehrten. Herausgegeben von Johann Andreas Cramer. Erſter Theil. Kiel und Hamburg, bey Carl Ernſt Bohn 1777, 27 Ark. — Zweyter Theil. 1778. 27⅜ Ark. — Dritter Theil. — ſ. A. 23¼ Ark 8vo. Hver Deel koſter 5 Mk.

Det er gaaet os med dette nyttige Skrift, ſom med en Deel andre, at omendſkiønt det har været os længe bekiendt, ſaa har vi dog maattet opſætte dets Anmeldelſe. Imidlertid har vore Læſere, eller dog en Deel af dem, kundet have Kundſkab om den 1. og 2. Deel af den **Kritiſche Tilſkuer** for Aarene 1777 og 1778. Med den 3. Deel ſynes Skriftet at være ſtanſet, da man nu i ſaa lang Tid ikke har merket til nogen 4. Deel. Det bør anſees for indenlandſk ei allene for den i Danmark ſaa høit elſkede og agtede Udgivers Skyld, men fornemmeligen fordi de fleſte Stykker deraf have Kielſke Lærde til Forfattere. Vi faae ikke Tid eller Rum til at ſige ſynderlig mere end blot at opregne Afhandlingernes Titler. **Førſte Deel. I. Beytrag zur Aufklärung des Dankliedes Hiskiä Jeſ. 38. v. 9-20. nebſt einigen zur Erläuterung deſſelben dienlichen Anmerkungen über den Charakter dieſes Königes, und über das Wunder am zurückgegangenen Schatten.** Denne med megen Flid og Lærdom forfattede udførlige Afhandling er fortſat i 2. Deel VII. og undertegnet med **V.** (Uden Tvivl Velthuſen.) Begyndelſen til et got Dansk Udtog heraf finder man i det **almindelige Danſke Bibliothek.** (Af dette Skrift ere vi ogſaa endnu en Anmeldelſe ſkyldige.) II. **Einige Gedanken über die Verſuche neuer Ueberſetzungen beſonders des neuen Teſtaments.** Sunde Tanker, der komme frem ret i Tide. III. **Verſuch einer verbeſſerten Ueberſetzung des Briefs Pauli an die Galater.** Luthers Overſættelſe ofte heldigen forbedret. Efter den findes Anmerkninger til dens Forſvar og til Textens bedre Forſtand. IV. **Neue Wahrſcheinlichkeiten für die Meinung des ſel. D. Aſkew von dem Alter ſeiner griechiſchen Handſchrift des N. T. nebſt Anmerkungen über den Gebrauch der chriſtlichen Zeitrechnungen bey den Griechen im Jahre 834. von J. C. Velt-**

C. Velthuſen. V. Ueber die Anfang des Evangelii Johannes: Im Anfange war das Wort, und das Wort war bey Gott, und Gott war das Wort: Λογος overſættes ved Der Verheißene. VI. Des Herrn Iſaac le Beauſobre Abhandlung, worinnen gezeigt wird, daß apokryphiſchen Schriften aus den erſten chriſtlichen Jahrhunderten die Gewißheit der chriſtlichen Religion nicht ſchwächen, ſondern beſtätigen. Er tagen og overſat af Fs. Hiſtorie critiqve de Manichée & du Manicheisme. I Følge af Hr. Prokanzl. Cramers Forerindring ſkal denne Afhandling være en Forberedelſe til de Anmerkninger over Chriſtnes gamle apokryphiſke Skrifter, ſom han ſelv agter at meddele. VII. Abhandlung über die Entwickelung der Seelenfähigkeiten in Abſicht auf die moraliſche Bildung des Menſchen. Af M. Ehlers. Anden Deel. I. Ariſt, ein philoſophiſches Geſpräch über die Einheit Gottes. Af Velthuſen. II. Verſuch eines metaphyſiſchen Beweiſes von der Einheit Gottes. III. Verſuch über die Geſetze des Naturreiches. Af J. C. Fabricius. IV. Ueber die Realität unſers Begriffs von der Gottheit. I. Abthei. af Tetens. V. Gedanken über den Charakter unſrer Zeit, und über die ſich darauf beziehenden Pflichten. Af Ehlers. VI. Gedanken über Herrn Leßings Beyträge. Af Velthuſen. VII. See 1. Deel I. VIII. Zweifel bey der gewöhnlichen Ueberſetzung und Erklärung einiger Stellen in den Pſalmen. Af G. (Geyſer). Tre die Deel. I. Von der Egyptiſchen Ueberſetzung der Bibel. Af Woide: Her ere nye og betydelige Efterretninger om den Ægyptiſke Overſættelſe af ſaavel det G., ſom N. Teſtamente, ſaavel i den Neder-Ægyptiſke eller Koptiſke ſom i den Over-Ægyptiſke eller Sahidiſke Dialekt. II. Von den Verbeſſerungen der Alexandriniſchen Handſchrift. Af ſamme Forf. III. Herrn Woides Brief, die Lesart 1 Timoth. 3, 16. betreffend. IV. Zweien Briefe an Herrn Woiden, die Lesart 1. Timoth. 3, 16. betreffend. V. Ein Schreiben worinnen von der Abkürzung der Egyptiſchen Grammatik des Herrn Hofprediger Scholtens Nachricht ertheilt wird. Ligeledes af Woide. VI. Anmerkungen über die Anwendung

dung der phyſicaliſchen Weidergeburt auf das moraliſche Regiment Gottes. VII. Ueber die neueſten Einwürfe wider die Geſchichte der Auferſtehung Jeſu. A. O.

Förſök til et Biographiſkt Lexicon öfver Namnkunnige och Lärde Svenſke Män, af *Georg Gezelius*, Kyrkoh. vid Lillkyrka och Öby Förſaml. i Nerike. Förſta Delen. A — H. Stockholm, Upſala och Åbo hos Magnus Svederus, Kongl. Acad. Bokhandlare. 1778. 29⅝ Ark. — Andra Delen. I — R. — 1779. 28¾ Ark ſt. 8vo. Hver Deel koſter indheftet hos Gyldendal 1 Rdlr.

Worms Forſøg til et Lexikon over Danſke, Norſke og Islandſke lærde Mænd kom os ſtrax i Tanker, da vi ſaae den første Deel af dette Skrift. Men Plan og henſigtede Nytte er meget forſkiellig, ſom og Titlerne tildeels udviſe. Hr. Juſtice-Raad Worm har medtaget, ſaa vidt han har kunnet faae at vide, alle Skribentere i vore Lande, gode og ſlette, lærde og ulærde, naar de kun har ſkrevet eller overſat noget og udgivet det i Trykken, ſom ikke var blot akademiſk Prøve-Skrift for Stipendier. Levnets Beſkrivelſerne maatte da ofte blive det, de ere, meget mavre. Men en, ſaa vidt mueligt, fuldſtændig Fortegnelſe paa alle indenlandſke Forfatteres udgivne Skrifter finder man der: og den kan viſſelig være til mere end een Nytte. Gezelius derimod giver Levnets-Beſkrivelſer ei allene over Lærde og Skribentere, men og over andre hans Landsmænd, ſom ere og bør være navnkundige af andre Aarſager. Men han giør ogſaa et Valg og taler kun om dem, ſom enten ved ſtor Lærdom eller og ved andre ſtore Egenſkaber og Fortieneſter har udmerket ſig fremfor Mængden. Han indſkrænker ſig ogſaa inden en vis Tidsrum, nemlig fra Aar 1521. eller Kong Guſtav I. Tid til Aar 1771. eller Begyndelſen af Kong Guſtav III. Regiering. Forfatteren tilſtaaer ſelv i Fortalen, at mange, ſom burde omtales, ere forbigangne, men han ſiger og, at Aarſagen dertil er Mangel paa tilſtrækkelig og ſikker Kundſkab. Naar den tilbageſtaaende 3die Deel udkommer, ſkal her være 600 Levnets-Beſkrivelſer. Forfatteren lover og at giøre Verket ſiden ved Tillæg i eet eller flere Bind mere fuldkomment.

Efter-

Efterretningerne ere forfattede med tilbørlig Korthed, og man vil ikke savne Fortegnelse paa deres Skrifter, som har skrevet noget. Hvis nogen er stukken i Kobber, da er det og mod Slutningen anmerket: ligesom og under ethver Levnet ere nævnede de Kilder, af hvilke Forfatteren har øst Efterretningerne. Skriftet er trykt paa Prænumeration, og vi troe med god Grund at kunne ønske vores Fædreneland et ligesaadant. A. O.

Beobachtungen über den Orient aus Reisebeschreibungen. Dritter Theil, welcher die Zusätze der neuen und vermehrten engliſchen Ausgabe enthält. Aus dem Engliſchen. Hamburg, bey Carl Ernſt Bohn. 1779. 1 Alph. 9 Ark ſt. 8vo. Koſter 1 Rdlr.

Efter at Prof. Seybold havde udgivet den 2den Deel af Harmars Verk, af ham selv for det meste oversat, tilligemed sal. Prof. Fabers Anmerkninger, (see Efterr. for Aar 1777. 2. H. S. 811) udkom i Engeland fra Forfatteren selv Aar 1776. et nyt forbedret og med mange vigtige Tillæg forsøget Oplag. Forfatteren har ei allene paa nye giennemgaaet de Reise-Beskrivelser, som han tilforn har brugt, men han har og benyttet sig af andre, som han ved Verkets første Udgivelse ikke havde læst, for Ex. Hasselqvist, Busbeck, Lady Montague, Dandini, Plaistead, Perry, Drummond, Niebuhr og nogle utrykte Efterretninger af Chardie. En Ubenævnt har giort den Tydske Oversættelse fuldstændig ved at meddeele i denne 3die Deel Originalens Tillæg i det nye Oplag ligeledes oversatte. Men efter dem findes endnu mere paa noget over 5 Ark af Oversætteren eller af en anden, som foruden Fabers Anmerkninger ved de 2de første Deele giver Oversættelsen Fortrinet for Originalen, nemlig: **Beyträge in mehrere Stellen aus Reisebeschreibungen durch welche des Herrn Harmars Beobachtungen noch mehr bekräftiget und erläutert werden.** Ogsaa har denne Deel tvende sornsdne Registere: 1) over de anførte og forklarede Skriftsteder og 2) over de merkværdigste Ting. — Ganske vist er dette Verk, uagtet sine Mangler og Ufuldkommenheder, det beste, man endnu har, i Henseende til **Bibelens Forklaring af Reisebeskrivelser.**

A. O.

Halle.

Halle.

Epiſtolarum hiſtorico-eccleſiaſticum ſeculo XVI à celeberrimis viris ſcriptarum Semicenturia. Ex autographis & apographis fide dignis deſcripſit ac primum edidit *Bernhard. Friderich Hummel*, Scholæ opid. Altorfii Rector. Halæ, ſumtibus Gebaueri. 1778. Stor 6 Ark i ſtor 8vo.

Diſſe 50 Breve ere ſkrevne imellem 1530 og 1594 af følgende Mænd: Jacob Andreæ, Theodor Beza, Brentius, David Chytræus, Veit Dieterich, Paul Eber, Joh. Guden, Heshuſius, Jonas, Wenr. Link, Matthæſius, Meliſſus, Molitor, Mørlin, Andreas og Lucas Oſiander, Poreus, Piſtorius, Pouchenius, Sarcerius, Schorkel, Siber, Spalatin, Stolze, Strigel, Weller, og af en ubenævnt Churfyrſte af Sachſen til Hertugen af Lothringen. Endnu findes 2 Breve tilføiede, det ene af Luther, tilforn trykt, det andet af Polykarp Lyſer i Dresden. Omendſkiønt der i diſſe Breve forekomme mange ligegyldige og bekiendte Ting, ere de dog meget intereſſante for Reformationshiſtoriens Elſkere, ſaaſom de ere ſkrevne af berømte Theologer i det 16 Aarhundrede, hvis ſtandhaftige Beſtræbelſer Proteſtanterne meget ſkylde deres Oplysning og Velſtand, fremdeles fordi de gisre os nærmere bekiendte med diſſe Mænds Tænkemaade, deres Feil og Dyder, og endelig fordi de virkelig opdage eller oplyſe adſkillige Biomſtændigheder ved vigtige Tildragelſer, og bekræfte mangen en Hovedomſtændighed. Man ſeer af ovenanførte, at det primum edidit paa Titelen ikke gielder om Luthers Brev, ſom findes i Anhanget.

Trykfeil i No. 26.

Side 410. L. 4. *Fiſcher* l. *Fiſchero*. L. 24. logia l. logico. L. 29. Spaadomme l. Spaadommene. S. 411. L. 17. CIↃIↃCCLXXI. l. CIↃIↃCCLXXVI.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 29.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 14de Julii 1780.

Morgen- og Aften-Bønner til hver Dag i Ugen, i fire Uger, til Brug for dem, der holde Huus-Andagt. Tilligemed Morgen- og Aften-Bønner paa de fornemſte Helligdage og Dimmel-Ugen. Deels original Danſke, deels frie Overſættelſer. I tvende Deele. — Naar jeg lægger mig til Sengs, ſaa tænker jeg paa dig, o! du min GUD og Frelſer! og naar jeg opvaagner, ſaa taler jeg om dig. — Førſte Deel. — Anden Deel. Kiøbenhavn, 1780. Trykt paa Gyldendals Forlag. 394 S. foruden Regiſtre i ſtor 8vo. Priſen er 4 Mk. Trykp. og 5 Mk. Skrivp.

Saa ønſkeligt det er, at Huus-Andagt maatte blive mere almindelig, ſaa vanſkeligt er det at forfatte Sange og Bønner, ſom enhver i et Huus ſkulde kunne iſtemme uden Modſigelſe af ſit Hierte eller Samvittighed. Den meget forſkiellige Tænkemaade gior det, der er paſſende paa een, upaſſende paa en anden. Man foreſtiller ſig alle i et Huus ſom Chriſtne, man indretter derefter de Bønner og Pſalmer, hvorved man vil være dem til Opbyggelſe, men de ere ikke alle Chriſtne, der findes efter Apoſtelens Foreſtilling lige ſaa vel Kar til Vanære ſom til Ære; den Uomvendte og Ryggesløſe ſynger med og læſer med, fordi han hører til Huſet eller Selſkabet, og fordi han, i hvor gierne han end vilde, ikke kan eller tør undſlaae ſig derfor, hvad bliver nu Bønnen og Sangen paa hans Læber andet end Hykleri? og hvo veed,

om han ikke i en uroelig Time faaer i Sinde at beroelige ſig med den falſke Troſt, at han dog Gud til Tieneſte ikke mere har forſømt Huus-Andagten end andre? Men ſkal Huus-Andagt da afſkaffes, fordi den ofte kan misbruges af en eller anden? Er det da unyttigt, at en gudfrygtig Huusfader ſamler ſine Børn og Folk omkring ſit Bord for, om mueligt, at opbygge dem? eller er det ikke meget roesværdigt og chriſteligt? Recenſenten tilſtaaer, at han ikke uden Følelſe har læſt i Gieſſings Samling af Jubel-Lærere diſſe Ord S. 539 om den ærværdige Biſkop Andreas Wøldike i Viborg: „Det er nokſom bekiendt, at han i en gudfrygtig hellig „Vandel førte ſit Embede, og lod ſit Lys ſkinne overalt i „alle hans Forretninger. Ei mindre ſkinnede det i hans „eget Huus ved gudelige Huus-Andagter. Det var et rø„rende Syn at ſee Biſkoppen Vinter og Sommer ſiddende „blant ſine Tieneſtefolk at holde Morgen- og Aften-Bøn.“ Hvor troeligt, at denne gudfrygtige Mand har ſtiftet meget Godt dermed; og hvor unegteligt, at det Ord, den Bøn eller Sang, ſom ikke ſtrax virker hos alle, i ſin Tid kan virke til Opvækkelſe og Forbedring. Sæden ligger jo og en Tid lang ſkiult og ligeſom død i Jorden, førend den fremſpirer til Frugtbarhed. Diſſe og flere Tanker giorde vi os, da vi tog nærværende Skrift i Hænderne, ſom 1775. udkom i Sorøe trykt hos Lindgrens Enke paa en dydig Dames (Comteſſe Danneſkiolds) Bekoſtning og ſamlet af Hans Høiærværdighed den nu værende Biſkop i Viborg. Vi finde det ikke tilforn recenſeret i diſſe Efterretninger, og holde det derfor for Pligt at giøre vore Læſere bekiendte baade med dets Indretning og de ikke ubetydelige Forbedringer, hvorved dette nye Oplag ſkiller ſig fra det første. Indretningen er denne: Til enhver Dag i fire Uger findes ei allene, ſom Titelen viſer, en paſſende Morgen- og Aften-Bøn, men og ſmukke Pſalmer, hvoraf en kan ſynges for og den anden efter Bønnen. Hverken Bønnerne eller Pſalmerne ere i Almindelighed for lange, ſaa man ikke ſkal klage over, at man ved at holde ſin Huus-Andagt efter denne Samlings Indretning ſinkes for meget fra Dagens Forretninger eller Aftenens Hvile. Paa et og andet enkelt Udtryk nær, ſom kunde været anderledes, ere de alle meget gode og ſkriftmæſſige; de indeholde, ſom man kunde vente, chriſtelige Tanker, Opvækkelſer, Beſlut-

ſlutninger, Takſigelſer til Gud for allerede oppebaarne og Bøn om tilkommende Velgierninger. Den anden Deel leverer Bønner til de fornemſte Helligdage, ſaaſom Jule-Dag, Nyt-Aars-Dag, Paaſke-Dag, Chriſti Himmelfarts Dag, Pintſe-Dag og desuden til Aarets ſidſte Dag. Vi havde ønſket ogſaa at finde nogle til Reformations-Feſten eller Alle Helgens Dag. Fremdeles til hver Dag i den ſtille Uge, og endelig ſom Anhang Pſalmer og Bønner for og efter Prædikens Læsning til Huus-Andagt, ſaa vel ſom for og efter den Hellige Nadveres Nydelſe. Samlingen har vundet meget ved denne nye Udgave, da Hr. Forlæggeren har giort mange Forandringer til Forbedring, deels i Henſeende til viſſe enkelte Udtryk og Vendinger, deels hele Pſalmers og Bønners Omſættelſe eller Udeladelſe og andre bequemmeres Indførelſe i deres Sted. Vi vil anføre nogle Prøver herpaa, hvoraf Læſeren kan lære at ſkiønne paa Hr. Gyldendals Flid og Fortieneſte:

Første Oplag S. 3.	Andet Oplag S. 3.
O Gud, mit Brød du giver mig,	O Gud! mit Brød du giver mig,
Ak! var jeg dig kuns nyttelig.	Hielp, jeg kan værdig takke dig.
S. 4.	S. 4.
Hielp mig med Raad i alle Sager;	Hielp mig med Raad i alle Sager,
Thi af mig ſelv jeg raadvild er;	Thi af mig ſelv jeg raadvild er;
Min Siel fra Synden du unddrager.	Hielp, jeg fra Synden mig unddrager.
Samme Side:	Samme Side:
Hielp, alting ſkeer, ſom det ſig bør,	Hielp, alting ſkeer, ſom det ſig bør,
Jeg tvivler ey, du det jo giør.	Jeg beder, ſtore Gud! bønhør.
S. 8.	S. 8.
Vi ſynge Gloria!	Vi ſynge, priſe dig!
Bøi Øret til vort Raab.	Bøi Øret til vort Raab!

S. 11 er i Steden for Søndags Aften-Pſalme: **Nu vel an vær friſk tilmode**, indført denne: **O Gud, du ſom mig Livet til denne Dag har givet** o. ſ. v. Ligeledes i Steden for Mandags Morgen-Pſalme: **Gud ſkee Lov for Nattens Ende**, denne: **Min første Følelse og Pligt** o. ſ. v.

S. 17.

Magter ikke for en Flue,
Til at priſe ſaadan Gud
Og hans Ære brede ud.

S. 16.

Magter ei det ringeſte,
Til at priſe dig vor Gud,
Og din Ære brede ud.

S. 19 er i Bønnen fortærende Domſtoel med rette forandret til retfærdige Domſtoel. S. 24 ligeledes dette: Din Sieleſpiſe var at giøre din himmelſke Faders Villie, Ak! lad det og være min Sieleſpiſe o. ſ. v. forandret til: Din Lyſt var = = = = min inderlige Lyſt.

S. 29 og 30.

Det har koſt dig megen Møde
At vi ſkulle tiene dig;
Nu ſaa ſandt du for os døde,
Giør os meer og meer dig liig,
Saa er vi ei mere bunden,
Vi er frie fuldkommelig o. ſ. v.
Nu du vil det ei forſømme,
Paſſe vi kuns flittig paa,
Det vil blive os ſom Drømme,
Naar vi ſkal den Frihed faae.

S. 27 og 28.

Det dig koſted' megen Møie,
At vi kunde tiene dig;
Vi med Tak os for dig bøie,
Giør os meer og meer dig liig!
Den er ikke mere bunden,
Som ſin Frihed har i Dig o. ſ. v.
Du det ikke vil forglemme,
Paſſe vi kuns flittig paa:
Giør til Troe og Haab os nemme,
At vi evig kan beſtaae.

S. 30 er i Steden for: Nu hviler Mark og Enge, indført: Jeg kommer for din Naades Dør. S. 32 i Steden for: Vaag op og ſlaae paa dine Strenge, denne: O Gud, min Gud! ved hvem jeg er i Live. Dog! der er ingen, ſom forlanger, at vi ſaaledes ſkal giennemgaae hele Bogen, og dette maatte vi, derſom vi ſkulde anmerke alle i det nye Oplag giorte Forandringer. Ikkun endnu et Par Beviſer paa Hr. Forlæggerens gode Smag i at udelade det, der ſmager alt for meget af Sandſelighed. I Fredags Aften-Bønnen S. 61 ere diſſe Ord udeladte, ſom findes i det første Oplag S. 64: Ak! jeg ſtrækker min Troes Haand ud efter diſſe Taarer, og opſanker dem længſelfuld! det er de koſtelige Perler, ſom tilgræde mig al Velſignelſe. S. 159. Din majeſtætiſke Throne, ſom nu omſtraales af en Regnbue, der forkynder Naade; denne Regn-

Regnbue ſees ikke i det nye Oplag. S. 166 og 167. **Beſte Hyrde! lad ikke dit Faar fare vild i Verdens mavre Græsgang. Du Iſraels Hyrde, du ſom bevogter Iſrael ſom Faar, vaag og over mine til Sønnen opofrede Øieblikke. Drag mine hemmeligſte Tilbøieligheder fra dig, min Aands Øine til Paradiſet, hvor du vil qvæge dine med evig Vellyſt, ſom med en Strøm.** Fra ſaadanne deels uforſtaaelige, deels urigtige Foreſtillinger er denne Udgave heel igiennem renſet; dog finde vi, uagtet al den Flid, der kiendelig nok er anvendt herpaa, endnu hiſt og her en Vending eller Talemaade, ſom ved nøiere Driften vilde falde bort tilligemed ovenanførte. Men høiſt ubilligt var det at negte Hr. Udgiveren hans fortiente Roes, fordi han kan have overſeet een eller anden Plet, der endnu kunde været afviſket. Ved Sammenligning imellem Udgaverne troe vi, at flere vil ſige med os: ubi plura nitent, non ego paucis offendar maculis. Den nye Pſalmebog er paa mange Steder nyttet; af **Weiſſes, Friemans** og **Gellerts** aandelige Oder og Sange ere og nogle af de her forekommende Pſalmer tagne. Men det er Skade, at de ikke alle kan ſynges efter bekiendte Melodier, eller at diſſe dog ikke allevegne findes tilſatte. Den hele Samling er tilſkreven Hans Høi-Grevelige Excellence Hr. **Adolph Siegfried von der Oſten**, ſom ved gunſtig Befaling og Underſtøttelſe har befordret Oplaget. *ß.*

London.

An Appeal from the Proteſtant Aſſociation to the People of Great Britain, concerning the probable Tendency of the late Act of Parliament in Favour of Papiſts. 8vo. 6d. Dodſley. 1779.

Lemmerne af den Proteſtantiſke Aſſociation ſige, at Spørsmaalet, angaaende den i Yndeſt af Papiſterne ſidſt udgivne Parlaments-Akt, er for nærværende Tid ikke ſaa meget om en Punkt i Religionen, ſom om en Sag henhørende til den borgerlige Politie. De modſætte ſig ikke Pavedommet, ſom et Syſtem af Vildfarelſer og Urimeligheder, men for dets Statsmaximer og dets ondſkabsfulde Hensigter, ſom det viſer mod det menneſkelige Kiøns borgerlige og aandelige Ret-

tigheder. Derfor, hvad der er høiſt latterligt, naar man beſeer det med et granſkende Øie, bliver uendelig farligt, naar det ſættes i et politiſkt Lys: og vor Foragt mod dets Grundregler ligger ſtørſte Delen i vor Frygt for Følgerne. — Først forekomme Tanker om Tolerance, og hvor ſtridende det er mod Engelændernes borgerlige Forfatning, og den Proteſtantiſke Religions Vedligeholdelſe, at udſtrekke den til Papiſterne. I denne Anledning lægges den Romerſke Kirkes Forfølgelſes-Aand for Dagen fra Tid til anden, og Lærdommen om Pavens øverſte Myndighed betragtes iſær ſom ſtridende mod en fri Stats væſentlige Maximer. Af denne Pavedommets Natur og dets uforanderlige Beſtræbelſer ſlutter Aſſociationen, at man ved at taale dets Meninger, giør Indgreb i den Guds naturlige og moraliſke Fuldkommenheder, ſom gav os Fornuft og Udødelighed, og ved Love opmuntrer til Afgudsdyrkelſe i et chriſteligt Land. At taale Pavedommet, er at blive Redſkaber til de nu værende udødelige Sieles Fordømmelſe, og til Millioner af Aander, ſom for nærværende Tid ikke have anden Tilværelſe, end i Guds Forudſeenhed; og det er den rette Vei til at udæſke en hellig og nidkier Guds Hevn, at tilføre de Brittiſke Flaader og Armeer Ødelæggelſe, og befordre den nærværende Slægts og Efterkommernes Undergang. — Dette var **Bonners** Sprog, da han i Smithfield gav Ordre at ſkyde; **Calvins**, da han ſendte Servetus til Baalet, og **Lauds**, da han dømte Leighton til Gabeſtokken. Skal vi, ſige de, taale Meeninger, ſom ere Redſkaber til udødelige Sieles Fordervelſe? — For ſaa vidt et Religions-Syſtem ærer Gudsdyrkelſen og en tilkommende Tilſtand, for ſaa vidt har det en unegtelig Paaſtand paa enhver muelig Overbæren. Som et Syſtem af Meeninger angaaer det ikke nogen Stat under Himlen. Sagen angaaer da allene den alſeende Gud, og enhvers Samvittigheds Tilſigende. Det er ikke en Regierings Sag, at ſørge for Menneſkers Frelſe i en tilkommende Tilſtand, ligeſaa lidet ſom at bevogte deres Moralitet, og giøre dem bequemme til det borgerlige Livs Pligter, hvad der bliver tilbage at giøre, for at danne Sielen til Himlen, derom maa ethvert Menneſke dømme for ſig ſelv. — Derpaa anføres de fornemſte Love mod Papiſterne, førend de bleve forandrede ved den ſidſte Bil; og Maaden de bleve iverkſatte paa.

Den

Den tredie Afdeeling indeholder Betragtninger over den ſidſte Parlaments-Akt, og de Forandringer, ſom derved ere giorde i Criminal-Lovene mod Papiſterne. Her forekomme følgende Anmerkninger: agter man paa den Eeds-Formular, ſom nu tages af Papiſterne efter den ſidſte Parlaments-Akt, bliver man en merkelig Forſkiel vaer mellem den, og den Eed om Kongens høieſte Magt og Myndighed i Georg. I. Stat. II. Cap. 13. Deri fordres af enhver Proteſtant og alle andre Perſoner, med Eed at erklære, at ingen udenrigs Prints, Perſon, Prelat, Stat eller Potentat, havde, eller burde have nogen Jurisdiction, Magt, Overmagt, Fortrin eller Myndighed geiſtlig eller aandelig inden diſſe Riger. Men i det ſidſte Statut, for at lempe ſig efter Papiſterne, og undgaae Misbrugen af deres Lydighed og Underkaſtelſe under deres aandelige Fader, ere de Ord, geiſtlig eller aandelig, udeladte, og timelig eller borgerlig ſatte i deres Sted; ved hvilke der tydeligen tilkiendegives, at Lovgivningen, ſamvittighedsfuld over Pavens Jurisdiction over enhver Papiſt i det Brittiſke Rige, og over Papiſterne, ſom aldrig med en god Samvittighed kan afſværge ſamme, har med Forſæt forandret diſſe vigtige Ord, og derved erkiendt Pavens geiſtlige og aandelige Jurisdiction i det Brittiſke Rige, og alt i den Henſeende under ham i Myndighed. — I den fierde Afdeeling findes Jagttagelſer om Maaden, hvorpaa den ſidſte Akt er erholdt; de fornemſte Grunde til dens Fordeel; og de ulykkelige Følger, ſom meget rimeligen vil reiſe ſig deraf. — Slutningen handler om den uundgaaelige Nødvendighed af en Anſøgning til Parlamentet om den ſidſte Akts Tilbagekaldelſe, og den lovmesſige Maade at opnaae den. — Ingen Ting, ſiger Aſſociationen, uden en Lov, der tilbagekalder og beſtemmer den ſidſte Akt, kon holde Papiſterne inden Underdanigheds og Anſtændigheds Grændſer. — Vor Conſtitution ſiger os Maaden at erholde Tilbagekaldelſen, og den erklærer det for den rette Maade, at det ſkeer ved en Petition. Lad Petitioner circulere over hele Kongeriget; lad Geiſtligheden af den herſkende Kirke, og de Proteſtantiſke Miniſtre af enhver Rang, og alle, ſom ere nidkiere for den Proteſtantiſke Religions Velfærd og Frelſe, broderligen forene ſig, og viſe ſig virkſomme ved en ſaa vigtig Leilighed. Lad Petitioner mod den Papiſtiſke Bil ſendes til Parlamentet, med tal-

talrige Undertegnelſer af ethvert Grevſkab, Stad, Borgerſkab, og andre agtværdige Lemmer blant Folket. Lad vore Repreſentanter paalægges af de Udnævnende, at de underſtøtte Petitionen i Huſet; og da Tiden til en almindelig Udnævnelſe nærmer ſig, have vi Aarſag at haabe, at der vil blive lagt Merke til diſſe Inſtruxioner. Skulde de blive forſømte, have vi ſnart Leilighed at udnævne Lemmer mere agtſomme paa Folkets Raab og den Proteſtantiſke Fordeels Forſvar. Vi formode, at det vilde være bedre, om den ſidſte Parlaments-Akt blev ganſke tilbagekaldet, og Lovene mod Papiſterne ſatte paa deres forrige Fod; men kan det ikke opnaaes, ſynes dog en beſtemmende Akt med nogle Indſkrænkninger høiſt nødvendig. Paa den Maade vil Papiſterne blive bøiede, men ikke knuſede; de vil ikke blive forfulgte, ikke heller forfølge; det ſtore Diemeed af denne Aſſociation blive opnaaet; den Proteſtantiſke Religion forſvaret; den Brittiſke Conſtitution giort ſikker; og den Hanoveranſke Thronfølge ſtadfæſtet paa den uryggeligſte Grundvold.

Select Sermons on intereſting Subjects by *Hugh Knox*, D. D. Miniſter of the presbyterian Church in St. Croix. 2. Vol. 8vo. Glasgow. Printed by Robert and Andrew Foulis 1776.

Diſſe Prækener ere, ſaa at ſige, frembragte paa Danſk Grund. De have altſaa, endſkiønt ſkrevne i et fremmed Sprog, meer end en almindelig Fordring paa de Danſkes Opmærkſomhed. Forfatteren Hr. **Knox** er, ſom man af Bogens Titel ſtrax ſeer, Præſt ved den Engelſk-Presbyterianſke Menighed paa det Danſke Eiland, St. Croix. Med ſine theologiſke Kundſkaber forener denne Mand ogſaa Indſigt i Lægekonſten. Og for, med ſine medicinſke Talenter, at kunne gavne, ventelig ſaavel ſig ſelv, ſom andre, har han ſøgt, og af den Danſke Regiering ogſaa erholdet Tilladelſe til, ſom Licenciat, at praktiſere paa St. Croix. Af Dedicationen til Hans Excellence, Hr. Geheimeraad **Lurdorph**, ſeer man, at Hr. Landsdommer **Suhr** paa en Maade, hvorfor Hr. **Knox** offentlig bevidner ſin Taknemmelighed, har anbefalet denne Britter og hans Bog til de Danſke Muſers **ivrige og værdige Beſkytter.** — Diſſe Hr. **Knox's** Prækener ere, ſom de Engelſke Prækener overhovedet pleie

at

at være, iſær ſtemte for Forſtanden og Sielens øvre Kræfter. Og her være det mig tilladt at tale et Par Ord om denne Sag.

Pſychologerne beviſe, at Villien ikke kan beſtemme ſig til at ville eller ikke at ville førend Forſtanden har fældet ſin Dom over den Gienſtand, ſom attraaes eller afſkyes. Heraf ſeer man da ſtrax, at ligeſom Forſtanden altſaa er oplyſt eller overbeviiſt om Tingenes indvortes og udvortes Værd; ſaaledes vil ogſaa Villien beſtemme ſit Valg. Perſonlig Fuldkommenhed og Lykſalighed — dette er den ſtore Gienſtand, ſom al vor Attraae og Afſkye henſigter til, dette er det ſtore almindelige Diemeed, ſom ikke allene beſieler den Dydiges Handlinger, men ſom endog beſtemme den Laſtefulde ſelv til ſin Løgn, ſit Fylderie, ſit Mord o. ſ. v. Perſonlig Fuldkommenhed og Lykſalighed ſøge de begge: dog med denne Forſkiel, at den Dydiges Handling grunder ſig paa en i egentlig Mening overbeviiſt og virkelig oplyſt Forſtand, ſom des Aarſag er i Stand til at fælde en rigtig Dom om den attraaede eller afſkyede Tings moraliſke Værd, og ſom følgelig ikke beſtemmer Villien uden til det, ſom virkelig befordrer den Handlendes Fuldkommenhed og Lykſalighed: den Laſtefuldes Handling derimod grunder ſig enten paa en ſløv og indſkrænket, eller paa en ved Vane, Lidenſkab eller andre Omſtændigheder forvirret Forſtand. Vel kan det ikke negtes, at begge diſſe Modſathandlende kunde have, og undertiden virkelig have lige ſtor Forſtand. Men man glemme ikke Forſkiellen imellem Forſtand og Forſtands Brug. I det Øieblik, da den Dydige handler, ſom dydig; da har han, men den Laſtefulde, i egentlig Mening, ikke ſin Forſtands fulde Brug, thi ellers kunde han ikke vælge det, ſom aabenbare ſtrider imod hans Fuldkommenhed og Lykſalighed. Desaarſag ſeer man Barnet og den Uforſtandige ſaa ofte at attraae det, ſom er dem ſkadeligſt, og derimod at afſkye det, ſom er dem tienligſt og beſt. Dette bliver endnu øienſynligere, naar man betænker, eller rettere, naar man daglig ſeer og erfarer, at Mennesker af en oplyſt, øvet, ſkierpet, og med mange ædle Begreber udruſtet Siel næſten aldrig — i det mindſte kan man ſige, meget ſielden — lade ſig forlede til de afſkyelige, de idelige Nederdrægtigheder, ſom Dumheden uden Undſeelſe, hver Dag begaaer.

gaaer. Klogſkab er kiek, redelig og ædelmodig. Uforſagt ſeer den ſin Fiende under Øine, giør ham vaabenløs, og driver ikke, uden i Nødsfald, Hevnen videre. Men bliver derimod den feige, lumſke og ondſkabsfulde Dumhed, ſom ſielden er vant til at ſeire, eengang ſaa lykkelig at faae Magt med ſin Modſtander; vee da den ulykkelige Skabning, ſom falder i denne Tigers Kløer! Dette er ikke moderniſerende Originalſyge — det grunder ſig paa Erfaring, og forholder ſig ſaaledes igiennem hele Naturen. De ſmaa nedrige Skabninger, lige til Inſekter, ere feige og forræderſke: de ſtørre, de klogere Dyr, lige til Elephanten, ere derimod forholdsviis kiekkere og ædelmodigere. Heraf ſeer man da, hvor lykkelig den Mand for ſig ſelv og andre er, ſom enten af Naturen modtog, eller ved Flid og Beſtræbelſe erhvervede ſig en oplyſt og om Tingenes virkelige Værd rigtig dømmende Forſtand: og hvor ulykkelig derimod den, ſom hverken har Natur eller Opdragelſe i denne Henſeende noget at takke. Videre: ved Forſtanden forſtaaer jeg en Bequemhed i Sielen til at modtage tydelige og rigtige Begreber: og ved Hiertet, en Bequemhed i Sielen til at modtage moraliſke Følelſer. Men hvordanne, og af hvad Beſkaffenhed, de Følelſer ere, ſom det blotte Hierte, og ſelv det gode Hierte, modtaaer, naar det anføres af en ſvag, uoplyſt, eller forvirret Forſtand; det have ikke allene Wertheriſke Følere, men desuden tuſinde daglige Erfaringer, desværre, alt for ofte lært. Lad den haabefuldeſte Yngling, lad den uſkyldigſte unge Pige, have et got, ja endog det beſte Hierte, men tillige enten ingen, eller en ſvag eller en indſkrænket Forſtand; da er den første et viſt Bytte for Sirenen, og den ſidſte en ligeſaa vis Fangſt for Forførerne — ja det, ſom endog mere er, deres følſomme, deres gode Hierte ſelv ſkal blive den nærmeſte Aarſag til deres viſſe Ødeleggelſe.

Af hvad, jeg her har forudſkikket, lader det ſig nu vel indſee, at den engelſke Kirkes Lærere — de tænkende, de dybſindige Britter — ikke have Uret, naar de i deres aandelige Taler heller ſørge for Forſtanden, end for Hiertet. Thi naar Forſtanden først ſaaledes er overvunden, at den ikke har flere falſke Begreber i Baghold; da vil den ſnart formaae Hiertet til at overgive ſig til ſin velgiørende Seierherre. Og

der-

derſom man ikke ſtrax indſeer eller føler Rigtigheden af det, jeg her har ſagt; ſaa er det maaſkee, fordi man hentyder det paa enkelte Perſoner, hvor det, uden i Forveien at være eftertænkt og overveiet, maaſkee ikke ſaa let falder i Øinene. Men man anvende det paa flere, paa et ſtørre Antal Mennesker, eller om man vil, paa hele Nationer: og da tillade man mig denne Anmærkning. Af de Folkeſlag, jeg kiender, er der maaſkee neppe noget Land, ſom overhovedet handler mere efter Hiertet, end de Franſke: og maaſkee neppe noget, ſom derimod handler mere efter Forſtanden, end de Engelſke. Jeg undtager Hovedſtæderne. Men i hvilket Land maatte man, al Fordom tilſideſat, helſt ønſke ſig, at opdrages, at leve, at boe og opholde ſig? — Det er altſaa ganſke beſynderligt, at uagtet de Danſke i Sprog, Sæder og flere ſaadanne Tilfælde have langt mere Fælledſkab og Lighed med de Engelſke, end med de Franſke, og endſkiønt det, i Betragtning af alt dette, var langt rimeligere og tillige langt tienligere at danne ſig efter de førſte, end de ſidſte; ſaa vælge vi dog helſt dem, ſom næſten intet have tilfælles med Nordens Beboere. Saavel proſaiſke, ſom poetiſke Forfattere læſer man helſt, naar de ſmukt have bøiet ſig under de Franſkes lette Aag. De Engelſkes **Pope**, **Addiſon** o. ſ. f. fordrager man maaſkee ogſaa, og det fordi de have antaget meeſt af de Franſkes ſublime Regelmæsſighed. Men **Young**? — **Young** kan intet Menneſke Forſtaae, ce n'eſt qu'un phrénetique. Og **Shakeſpear** — c'eſt un eſprit hardi & farouche, qui vole en haut, mais ſans ordre, ſans regles, ſans meſſures, ſans cadences; - - - - &, la ſuperiorité de Mr. Corneille & de Mr. Racine eſt decidée par toute l'Europe: ſige de Franſke med Frimodighed, og vi ſige det med. Dette i Forbigaaende.

At de Franſkes Prækener iſær ere ſtemte for Hiertet, og de Engelſkes iſær for Forſtanden, kan ved Induction letteligen gotgiøres. Og hvilke det altſaa er raadeligſt at følge, at efterligne og danne ſig efter, tør jeg haabe, man paa Grund af det Foregaaende, tilſtaaer mig ſom allerede beviiſt. — „Gaaer," ſagde Demoſthenes, og Demoſthenes talte til Athenienſernes Forſtand, „gaaer og ſtrider, og man gik og ſtred." Men ſielden frembringer derimod **Taleren for Hiertet** ondet, end et ſmigrende, og undertiden

af

af mange Munde gientaget, det var dog en ſkiøn, det var dog en ganſke fortreffelig Tale. Saaledes gik det ofte den gode ærlige Cicero ſelv. Og ſenſus communis beviſer overalt, at den grundige og tillige veltalende Overbeviisning ſtedſe efterlader ſig dybe, og derved ſaa meget des uudſletteligere, Præg i Sielen, naar derimod de heftigſte Sieleryſtelſer, ſom convulſiviſke Symptomer, ſnart forſvinde, og efterlade ſig enten meget lidet, eller ſlet intet. Hermed tænke man ikke, at Recenſenten ønſker at ſmigre eller at befæſte den gamle magelige Slendrian. Nei, gaaer, unge Talere, og danner Eder efter de Veltalenhedens Mønſtere, ſom de Danſke nu ere ſaa lykkelige at kunne roſe ſig af, og kraftigere, end det her var mueligt, ſkal en Baſtholm, en Balle, en Schønheyder o. ſ. lære Eder at følge den Vei, ſom nærmeſt fører til Forſtandens faſte Overbeviisning, og ſaaledes viſſeſt til Hiertets ſalige Rørelſe. Rummet i diſſe Blade tilſtæder mig ingen fuldſtændigere Udførlighed. Men ſaa meget maatte vel dog ſiges engang, og iſær paa en Tid, da de Wertherſke og Siegvartſke Følerier, ligeſom de italienſke Pointer i Boileau's Tid, undertiden baade foredrages og ſøges i vore aandelige Taler.

Herfra til Hr. Knox's Prækener igien. De udgiøre, ſom Titelen viſer, to Bind i Octav, og ere 27 i Tallet. Deres forſkiellige Indhold er følgende:

I. og II Prædiken, den Ærbødighed, ſom ſkyldes Guds Navn Deuteron. XXVIII. 58. — III. Syndige Forlyſtelſers ſkadelige Følger. 1 Tim. 5. 6. — IV. og V. Menneſket bør adlyde og underkaſte ſig Guds Villie. Pſ. 46. 10. — VI. og VII. En Chriſtens Philoſophie i Henſigt til Hiertet og Tungen. Jac. 3. 13. — 18. — VIII. og IX. Andægtig Sang er en chriſtelig Pligt. Pſ. 47. 7. — X og XI. Den chriſtelige Kirkes Sikkerhed, Varighed, og tiltagende Storhed og Ære. Matth. 16. 18. — XII. XIII. og XIV. Guds fri og beundringsværdige Kierlighed i en fortabt Verdens Frelſe, ved Troen paa Jeſus Chriſtus, ſom det eneſte Vilkaar paa det ſyndige Menneſkes Side. Joh. 3. 16. — XV. Nytten og Sødheden af broderlig Kierlighed og Enighed. Pſ. 133. 1. o. ſ. — XVI. og XVII. De Barmhiertiges gudlige Natur og gud-

guddommelige Belønning. Math. 5. 7. — XVIII. Verdslige Regenteres guddommelige Beskikkelse og vigtige Pligter, og den Hiagtelse og Lydighed, som skyldes dem af Undersaatterne. 1. Petr. 2. 13. 14. — XIX. Christus's Lov ventet og antaget af Havets Øer. Es. 42. 4. — XX. Skabninger, sønderbrudte Brønde: Gud allene, de levende Vandes Kilde. Jerem. 2. 12. 13. — XXI. Synderes bedragelige Selvblindhed, modsat Guds Hiertekundskab og Alvidenhed. Prov. 21. 2. — XXII. Christus, Retfærdighedens herlige og saliggiørende Soel for en af Mørke overvældet og forgaaende Verden. Malach. 4. 2. — XXIII. De mangfoldige Maader, hvorved Guds Viisdom bestandig stræber at kalde Syndere tilbage. Prov. 1. 20. 21. — XXIV. Helvedes Grundvold bygget paa Elendighed; — eller Synderes Selvtilberedelse til evig Undergang. Rom. 9. 22. (de sidste Ord af Verset). — XXV. Guds Forsyn, i længe at opsætte Synderes Straf, beviist 1 Petr. 3. 9. — XXVI. Synderes Uforstandighed og Daarskab, og Guds alvorlige Bestandighed i at kalde dem tilbage. Prov. 1. 22. 23. — XXVII. Gienstridige og ubodfærdige Synderes retfærdige Dom, og forskrækkelige Endeligt. Prov. 1. 24.—31.

For endnu noget nærmere at give Læserne en Prøve paa disse Prækeners Værd eller Uværd; vil jeg forelægge dem det første Udkast til to, og dertil, uden Partiskhed vælge den første og den sidste. Af deres Grundanlæg kan man allerede nogenlunde dømme om, hvorvidt Hr. Knox er sin Sag voxen, og om han forstaaer at ordne sin Materie eller ei.

Til den første ere Textens Ord tagne af Deuteron. 28. 58.—: At du maae frygte dette herlige og forfærdelige Navn, som er Herren din Gud. I Indgangen anmelder Prædikanten strax for sine Tilhørere, hvad de i denne Tale have at vente, og stræber at opvække deres hele Opmærksomhed paa en saa høitidelig Materie. Hovedlærdommen er: Den Ærbødighed, som skyldes Guds Navn. Denne afhandler han i 3 Dele saaledes: I. Hvad der forstaaes ved Guds Navn. (Underdelingen er her som sædvanlig). II. At Herrens Navn er herligt og frygteligt i sig selv. Hvilket beviises 1) af Tingens Natur: 2) af Skriftens ud-

udtrykkelige Ord: og 3) af alle gode og dydige Menneſkers Exempel. III. Hvorledes, og i hvilke Omſtændigheder dette herlige og frygtelige Navn fordrer vor Høiagtelſe og Ærefrygt. Her viſer Taleren først, hvad Gudsfrygt er: og dernæſt, at vi 1) bør have rigtige og værdige Begreber om Gud: 2) bør vore Tanker, Ord og Handlinger ſvare hertil: herfra ſkrider han 3) ganſke naturlig til tre Omſtændigheder, hvor Chriſtne i Tanker, Ord og Handlinger bør viſe deres Ærbødighed for dette over alting hellige Navn. a) Ved den offentlige Gudstieneſte, og i Andagtstimerne: b) ved Beedigelſen: c) i den daglige Omgang. I Henegnelſen viſer Hr. Knox, hvor afſkyelig og ſtrafværdig en Laſt det er at vanhellige Guds Navn, og afviſer tillige de forſængelige og elendige Undſkyldninger, ſom man pleier at anføre til denne Forbrydelſes Beſmykkelſe.

Texten til den ſidſte og 27de Tale er tagen af Prov. 1. 24. ::: 31. „Efterdi jeg raabde, og I vegrede Eder; jeg udſtrakte min Haand, o. ſ. v.“ I Indgangen anſtiller Forfatteren nogle faa Betragtninger over Textens alvorlige og frygtelige Ord, hvoraf han uddrager, Gienſtridige og ubodfærdige Synderes retfærdige Dom, og forſkrækkelige Endeligt, til Hovedlærdom, ſom han derpaa deler ſaaledes: I. Gienſtridiges og Ubodfærdiges Forhold er høiſt fortørnende og fornærmeligt mod Gud. 1) Fordi Gud raaber til dem, og advarer dem om deres Fare: 2) foreholder dem deres Forbrydelſe, og opmuntrer dem til Forbedring: 3) formaner dem til at følge Fornuftens og Religionens Forſkrift. II. Den forſkrækkelige Dom, ſom Gud afſiger over diſſe Syndere, hvilke 1) i det nærværende ofte ere lykkelige, og ſikre. Men dette Haab, denne Glæde er ſnart forbi, og da ſkal a) Ulykken overfalde dem: ſkal b) ſtyrte dem i en uudſigelig Qval og Angeſt: ſkal, c) efter Textens Ord, komme ſom en ſtor Ødeleggelſe, og ſom en Hvirvelvind: deres Jammer ſkal d) være haabløs, og deres Forſkrækkelſe forvandles til ſort Fortvivlelſe. 2) I det nærværende Liv har Gud Medlidenhed med diſſe Syndere, men da ſkal han ſpotte dem i deres Jammer. 3) I det nærværende Liv foragte de Guds Veie, og følge deres egne, men da ſkal de æde deres egne Veies Frugt, og ſmage, hvor bittre Syndens Frugter ere. 4) De raſe ſig af deres timelige

lige Lykke og fulde Frihed til at ſynde. Men Mangelen af begge ſkal da forſtørre deres Qval og Elendighed. (Alt dette ſøges ikke, men ligger naturlig i Talerens Text). I Anvendelſen 1) opmuntres Tilhørerne til at underſøge deres egne Hierter: 2) retfærdiggiøres Guds ſtraffende Dom o. ſ. v. 3) viſes de Troendes modſatte Endeligt. De ſkal a) boe i Sikkerhed: b) de ſkal ikke allene være frie fra det Onde, men de ſkal c) i al ſin Fylde føle en god Samvittigheds og det chriſtelige Haabs himmelſke og ſalige Trøſt og Belønning.

At denne Samling af Prækener ikke er fri for Feil, derom tvivler vel ingen: og at det var let for en Recenſent at ſøge, finde, eller maaſkee i Nødsfald ſelv ſkabe dem, det veed man ogſaa. Men naar et Værk overhovedet er ſaa got, ſom dette; da kan det vel være nok med Danſk Oprigtighed at ſige: **Dette er en god Bog — læſer og opbygges, hvo der har Tid og Leilighed — og dermed Gud befalet!**

Breslau og Leipzig.

Geſchichte Carl Ferdiners. Dritten Bandes erſter Theil. Ejusdem dritten Bandes zweiter Theil i Oktav. 1779, 1780.

Der findes mange ſom ere ſaa affagte Fiender af viſſe uſkyldige Navne, at det er nok for dem, naar et Skrift fører Navn af Roman, til ſtrax at fordømme det ſom et uintereſſant og kiedſommeligt Stykke Arbeide. For vor egen Deel fatter vi juſt ikke, hvorfor et Skrift, der indeholder en Samling af opdigtede Tildragelſer, nødvendig maae være uinterreſſant, da Opdigtelſer meget gierne kan være ſaaledes indrettede, at de intereſſere Sielen paa en anſtændig Maade; Dog maae vi tilſtaae, at den mindſte Deel af den uhyre ſtore Mængde Romaner, ſom nu overſvømmer Jordkloden, er i Stand til at giøre denne Virkning; Men dette er Forfatternes Feil, ſom ikke er væſentlig for enhver Roman. De fleſte Romaner har, ligeſom Comoedierne i vore Dage, kun et og det ſamme evige Thema: Kierlighed, Intriguer og Emfindtlighed. Og Læſeren maae dog eengang blive kied af beſtandig at betræde, og betræde igien den ſamme vilem og patulum orbem. Ikke at tale om den Skade ſaadanne Skrifter unegtelig giøre, paa unge og uerfarne Menneſker, hvis Dømmekraft endnu ikke er moden nok til at ſkielne imellem

lem det Naturlige og det Overdrevne. —— Vi troer enhver, ſom har havt Omgang med diſſe Herrer, hvis eeneſte Studium er Romaner, vil lettelig være eenig med os, at ſlige Skrifter kun giøre dem endnu meer qvindagtige end de ere, og ſaaledes (oſte til deres Skade) ganſke fylde deres Hoved med Forliebelſe og overdreven Følſomhed, at enhver Patriot maatte andægtig ønſke, at en nye Cervantes vilde opſtaae, for at giøre engang Ende paa de forliebte Galenſkaber, ligeſom den Gamle paa de vandrende Ridderes; helſt da det utrættelige Tydſkland hver Meſſe udſender ſaa mægtige Sværme fra ſine frugtbare Lænder, at vi med Tiden maae frygte for en Overſvømmelſe. —— Foruden denne Feil, ſynes det og, ſom Romanſkribenterne giøre ſig en Ære af, ſaaledes at knytte og forknytte deres Knuder, at der behøves Alexanders Sværd til at løſe dem. De betænke ikke, at Nysgierrigheden dog maa tabe ſig, naar den koſter ſaa megen Hovedpine. Endelig fylde de fleeſte Romanſkrivere deres Arbeide med ſaa mange ſmaae og ubetydelige Omſtændigheder, der vel i det daglige Liv kan giøre Indtryk paa dem, de nærmeſt angaae, men foraarſage kun Kiedſommelighed, naar andre læſe dem. Alt hvad vi nu har ſagt om Romaner i Almindelighed, ſaadanne ſom de nu ere, paſſer ſig paa nærværende Stykke af Hr. Duſches Roman. Den indeholder fra Begyndelſen til Enden intet andet end Kierligheds Intriguer, og det ikke et Par allene, men et halvt Doſin, og man maa give Agt paa ſaa mange ſmaae Omſtændigheder, for at forſtaae Tildragelſernes Gang, at Hovedbruddet i vore Tanker langt overveier Fornøielſen.

(Slutningen følger.)

Trykfeil i No. 27.

Side 423. L. 25. føre læs fører. L. 27. Manerer l. Maneer. S. 426. L. 10. Flamius l. Flaminius. L. 20. lukkes l. luktes. S. 428. L. 1. (de udſlettes (og i følgende vendes det om forved artige. L. 5. efter udgive ſettes,, og udſlukkes i den følgende Linie. S. 432. L. 10. Torres l. Terres.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 30.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 21de Julii 1780.

Sammlung aller **Streitſchriften**, ſo das Buch **Olavides** in Dännemark veranlaſſet hat. — **Eine Beylage** zum **Olavides**. Kopenhagen, 1780. Bey Chriſtian Gottlob Proft. 228 S. foruden XX. forudgaaende, ſom indeholde en Forerindring og en Recenſion. Koſter paa Tryk 4 Mk. 8 S. og paa Skriv-Papiir 1 Rdlr.

Hr. **Proft** eller den, han bruger til Skriver, er alt for rund i Titulaturen paa nogle af hans Forlags-Skrifter, og et Skrifts Titel burde dog være ſom Skildtet, der hænger ud for at viſe, hvad der findes derinde, altſaa hverken love mere eller mindre, end man havde Ret til at vente. Vi giorde os et ſtort Begreb, da vi hørte tale om et **almindelig Danſk Bibliothek**; thi vi tænkte, at det ligeſom allgemeine Deutſche Bibliothek ſkulde ſvare til ſit Navn, vi ventede Anmeldelſer af eller dog Fortegnelſer paa alle i Dannemark udkommende Bøger, men ſom det gaaer den, der efter Skildtet ſøger en Guldſmed, og, naar han kommer ind i Huſet, finder en Skræder, ſaa gik det os; vi fandt **Danſk** og det var alt; intet, der kunde kaldes **Bibliothek**, end ikke i den meeſt tvungne Bemerkelſe; intet der fortiente Navn af **almindeligt**, med mindre man ſkulde tage dette Ord i en Meening, ſom Forfatterne meget vilde frabede ſig. Med denne periodiſke Blanding af Adſkilligt udkommer, ſom bekiendt, hefteviis en ſaa kaldet **Almindelig Danſk Littera-**

tur-Journal. „Vi kaldte Bladene saa (ſkriver en af Med-
„ Arbeiderne i Fortalen til det første Hefte) og ikke anderle-
„ des, da os ſyntes Navnet kunde vel være passeligt, og de
„ dog ſkulde have et Navn. Anmeldelserne ere ikke mange,
„ men Rummet er for indſkrænket o. ſ. v." Men hvorfor kaldte man Bladene saa, da enhver, som vil, kan see, at Navnet er upassende? da de dog ſkulde have et Navn, hvorfor gav man dem da ikke et rigtigere? Anmeldelserne ere kun saa, mange Danſke Skrifter, som i Journalens Tid ere udkomne, søger man der forgieves Oplysning om, hvorfor da endelig **Almindelig Danſk Litteratur-Journal?** tager man det første Ord bort, kan Resten passere — dog! ikke endda saa ganske; thi da Forfatterne ogsaa love Anmeldelser af udenlandſke Skrifter, saa bliver den ikke blot **Danſk**, uden saa vidt den ſkrives i det Danſke Sprog. — Fra samme Forlag have vi nu for os **Sammlung aller Streitſchriften, ſo das Buch Olavides in Dännemark veranlaſſet hat.** Dette Navn paa Samlingen kunde været godt nok, dersom ikke Hr. Forlæggeren havde faaet i Sinde at forderve det ved et meget- dog intet-betydende NB., som baade i de offentlige Tidender og paa Litteratur-Journalens Omslag findes tilføiet Skriftets Anmeldelse, af følgende Indhold: „Dieſe Samm-
„ lung enthält nicht allein alle Recenſionen und Beantwor-
„ tungen, die ſo wohl in däniſch als deutſch gedruckt wa-
„ ren, oder in Manuſcript circulirt haben, zum Theil mit
„ neuen Zuſätzen der Verfaſſer; ſondern auch einige vorhero
„ noch nie bekannt geweſene Stücke, als Herrn Profeſſor
„ Smiths zweite Beantwort an Hrn. Etats-Rath Hen-
„ nings ꝛc." Vi vil ikke tale om, at dette ꝛc. betyder slet intet; thi det til Exempel anførte Svar af Hr. Prof. Smith er det eneſte tilforn ubekiendte, som Samlingen indeholder, og dette kaldes her **einige Stücke** i Fleretallet. Hr. **Proft** har siden indseet, at han havde været for gavmild, og derfor forandret dette i en ſildigere Avis-Bekiendtgiørelſe (*), men

(*) I No. 58. af de Berlingſke Tidender lyder Avertiſſementet saaledes: „I Chr. Gottl. Profts Forlag bar i diſſe Dage
„ forladt Preſſen, en Samling af alle de Strid-Skrifter,
„ ſom Bogen Olavides har foraarſaget i Danmark: ſom et
„ Bilag til Olavides i 2 Stykker 8vo. N. B. Denne Sam-
„ ling

men uſandt er det, at her findes alle **Recenſioner, ſom baade paa Danſk og tydſk vare trykte**; thi for det første fattes Recenſionen af **Hennings Olavides**, ſom kan læſes i diſſe **nye Efterretningers** forrige Aargang II. Hefte No. 52. S. 817 og følg., der dog ſagte kunde været taget med i en Samling, der indeholder baade godt og ont, baade Skields-Ord og Artigheder. Dernæſt ſavne vi en tydſk Recenſion af ſamme Skrift, ſom ſtaaer i **allgemeine Deutſche Bibliothek** 39 Bandes zweytes Stück S. 483 og følg.; dette Stykke af allg. D. B. var kommet her til Staden og læſt af os, længe førend Hr. **Profts** Samling blev færdig, og burde altſaa heller ikke ganſke være forbigaaet, naar Ord ſkulde holdes og Titelens Forklaring ikke lyve. Saa fandtes og noget angaaende denne Strid i diſſe **Efterretninger** for dette Aar S. 277 af Recenſenten β., hvilket i det mindſte kunde tient til at giøre Tydſkeren nogenledes bekiendt med Doct. **Schønheiders** moralſke Caracteer, ſaa vidt Hr. Etats-Raad **Rothe** af lang Bekiendtſkab har ſkildret denne værdige, ſkiønt for det tydſke Publikum, ſom Hamborgeren ſkriver, ubekiendte Mand. Iligemaade noget ſammeſteds S. 278 i Anledning af **min Meening om Stridighederne angaaende Bogen Olavides** af Recenſenten ω., ſom giver bemeldte Recenſents fulde Meening tilkiende om ſamme Stridigheder, og altſaa neppe burde været udeladt. Samlingen var ved diſſe Tillæg ikke bleven merkelig større, og de havde dog hiulpet til Fuldſtændigheden, ſiden den dog ſkal udgives for fuldſtændig. Dog vi har ſagt nok, og maaſkee alt for meget, om hvad her imod Formodning ikke findes, vi maa nu og, uden at tage mindſte Deel i denne forhadte Strid, ſom vi gierne havde ønſket en evig Forglemmelſe, viſe vore Læſere, hvad de anden Gang ſkal give deres Penge for. Næſt Forerindringen, hvor i Hr. Samleren atter forſikrer, at her findes alt, hvad der over Bogen **Olavides** er udkommet i

„ling indeholder ikke allene alle de Recenſioner og Beſva-
„relſer, der ere trykte, ſaa vel i det Danſke, ſom Tyd-
„ſke Sprog, enkelte og adſpredte i Journaler og Aviſer,
„eller og have circuleret i Manuſcript, tildees her med
„nye Tillæg af Forfatterne, men endog et Stykke, ſom
„endnu aldrig enten har været bekiendt eller trykt, nem-
„lig Hr. Profeſſor Smiths anden Beſvarelſe til Hr. Etats-
„Raad Hennings.“

Danmark, taler om Nødvendigheden af denne Samlings Udgave, ſom dog enhver, der vil, har Tilladelſe at tvivle om, viſer, at det under No. 2. forekommende Stykke aldrig er bleven ſolgt, og at de hosſiøiede tvende Breve vare kun vedtrykte faa Exemplarer, critiſerer et Par af ſine Forfattere, hvis Stykker han dog for **Fuldſtændighedens** Skyld har medtaget med videre, følger den Critiſke Journals Recenſion af Olavides under denne Opſkrift: **Olavides, herausgegeben mit Anmerkungen über Duldung und Vorurtheile von Auguſt Hennings. S. Neueus kritiſches Journal No. 30. und 31. für das Jahr 1779.** Vi have med Fornøielſe erfaret, at denne Recenſent har betragtet Hennings Skrift fra ſamme Synspunkt, ſom Recenſenten i vore Efterretninger. „Digtet, ſiger han, er hiſtoriſk, „ og dets Hensigt er at opvække en retfærdig Afſkye for Fa„ natismus og Religions-Forfølgelſer." (See S. VI.) Havde alle ſaaledes vildet tage alt i beſte Meening, og ikke blandet Religionen ind med, hvor den gierne kunde været tænkt uden for, ſaa havde baade denne hele Samling og alle de Penge, den baade ſkal koſte og tilforn adſpreedt har koſtet, været ſparede. — Nu kommer Samlingens egentlige Indhold i følgende Orden: **1. Aus dem almindelige danſke Litteratur-Journal for Aar 1779. 4tes Quartal, S. 466.** Hr. Doct. **Schønheyders** alt for bekiendte Critik over Olavides, ſkreven med megen Indſigt, men og med megen Haanhed mod Forfatteren. Olavides er ikke engang værdiget en egen Rubrik, men ſtaaer midt inde i en anden Recenſion. Adſkillige Biſager findes indblandede og Recenſionens Hovedhensigt er ganſke forfeilet. „Man recenſirt (S. „ 3) manchmal Bücher, um ſie bekandt zu machen, dieſes „ wünſchen wir ſo anzeigen zu können, daß nie wieder da„ von geredt werden möchte." Omtrent det ſamme, ſom at ville ſlukke en Ild ved at puſte den op. — **II. Auguſt Hennings Beantwortung der im allgemeinen däniſchen Litteratur-Journal vom Jahre 1776.** (ſkulde være 1779.) **Seite 466 gegen ihn gerichteten Recenſion.** Good name in man and woman, dear my Lord, Is the immediate jewel of their ſouls. Who ſteals my purſe, ſteals traſh, 'tis ſomething, nothing; 'Twas mine, 'tis his; and has been Slave to thouſands; But he, that pleches

from

from me my good name, Robs me of that, which not enriches him, And makes me poor indeed. —— SHAKESPEARE. **Den Dänen; meinen Landesleuten. Richtet!** Hr. **Hennings** forſvarer ſig ſaa got, han kan, og viſer S. 27, at det aldrig var hans Hensigt at ſkrive mod Religionen. Vi afſkrive hans Ord herom, „Sollte ich Zweifel gegen eine „ Lehre vortragen, die ich nicht bezweifeln will? Und wenn „ ich keine Einwendung gegen die Religion angebracht habe, „ wie kann denn der Recenſente mich beſchuldigen, die Reli„ gion zu verhöhnen und zu haſſen? Iſt es irgendwo ge„ ſtanden worden, daß ich die chriſtliche Religion verlaug„ ne? Sind in meinen Schriften Ausdrücke, die Haß und „ Widerwillen gegen dieſelbe bezeichen? Beydes nicht, und „ auch keine Einwendungen; was kann denn meinen an„ geblichen Haß verrathen? Ich erkläre es einmal für alle, „ ich habe nichts mit der Religion zu kämpfen o. ſ. v.“ Tilſøiet er **Authentiſche Nachricht von dem zu Madrid den 24ſten Novbr. 1778. über D. Jablo de Olavides zu ſeiner endlichen Verurtheilung gehaltenen** Auto de Fè, tagen af det Hannoverſke Magazin. 96 Stykke 1779. ſaa vel ſom og de tvende Breve, Forerindringen taler om.— III. **Aus dem almindelige danſke Litteratur-Journal, erſtes Quartal v. 1780. S. 113 f. Aus dem Däniſchen;** indeholder Hr. Profeſſor **Smiths** Forſvars-Skrift for Doct. **Schönheyder**, i Anledning af næſtovenſtaaende **Hennings**ſke Beſvarelſes Anmeldelſe. Doct. **Schönheyder** bifaldes ikke i alle Ting, men **Hennings** endnu mindre. En heel Deel Steder af Olavides anføres, hvoraf Følger uddrages for at beviſe, at Etats-Raaden, i hvor meget han vil negte det, dog har ſkreven imod Religionen. Hoved-Ideen er, at vort Religions- og Philoſophie-Syſtem ſtaae i ſaa nøie Forbindelſe med hinanden, at den, der ſkriver mod det ene, ſkriver og mod det andet. Hr. Prof. er ſaa billig, at han ikke beſkylder Hr. **Hennings** for onde Hensigter mod Religionen, men ſtørſte Uforſigtighed kan han ikke frietages for. Adſkillige af Etats-Raadens Sophiſterier fremlægges og opløſes. — IV. **Das meinerſeits noch Vonnöthene über das Buch Olavides, von Dr. Johann Chriſtian Schönheyder.** Hr. Doctoren henſkyder ſig under det næſtommeldte Hr. Prof. **Smiths** Skrift, og indſkrænker ſig til at viſe to Ting,

ſørſt at det ikke er ligegyldigt for den borgerlige Forfatning, hvorledes alle andre Læreſætninger uden diſſe om Gud, om Forſynet, om Dydens Belønning, troes eller forkaſtes, anvendes paa det praktiſke Levnet eller holdes for ubrugbare dertil. Her handles om Tolerans i Lovene, hos Fyrſten, hos Folket, hos Lærerne. Dernæſt, hvor lidet Alvor der er i Hr. Hennings Forſvar for hans Religion og i hans vilde Angreb mod Hr. Doctoren. — V. **Auguſt Hennings Antwort auf das Bedenken des Herrn Profeſſor der Philoſophie L. Smith. — Richtet nicht, ſo werdet ihr nicht gerichtet.** Den afſkyelige Slutning, denne Beſvarelſe havde i ſørſte Oplag, har Hr. Hennings her ganſke forandret, og reent udſlettet de vømmelige Udtryk, ſom opbragte alle imod ham. Til al Fortred findes de dog af et Slags Nødvendighed henſatte paa et andet Sted i Samlingen, nemlig S. 103 og følg. En god Recenſion af dette Antwort findes i næſtfølgende VI. **Meine Meinung über die Streitigkeiten, das Buch Olavides angehend. — Dringt durch des Aberglaübens Nacht, Die euch zu finſtern Köpfen macht, Folgt der Natur, genießt, genießt, was ſie euch ſchenket; Sucht nichts, als was ihr wünſcht, flieht nichts, als was euch Kränket. — Gellert.** See diſſe Efterretninger for dette Aar ſørſte Hefte S. 278. — VII. **Etwas über das Buch Olavides und deſſen Schickſahl. Ein Profit (Proſit) der ſpät kommt, iſt beſſer, als gar keiner. — Weſſel.** Ganſke ſnurrige Breve, i hvilke dog et og andet godt findes. Dog maa vi underſkrive Hr. Samlerens Dom om deres Forfatter. (Forerindringen): „Der Verfaſſer iſt, wie es ſcheint, „ ein allerliebſter junger Herr; der einen ſo ſtarken Drang „ des Witzes gefühlt, daß er von demſelben überwältiget die „ ganze Fülle ſeines Gehirnkaſtens ausgeſchüttet, Sinn „ und Zuſammenhang aber ſind Kleinigkeiten, die dieſer „ witzig ſeyn wollende Mann ſehr oft darüber vergeſſen hat.“ — VIII. **Promemoria in Anleitung des Buchs Olavides. Aus dem Däniſchen überſetzt.** Velmeente Uſſelheder. Ogſaa i Henſeende til denne Promemoria har Hr. Samleren i Forerindringen truffen det rigtige. „Der Ver„ faſſer des Promemoria ſcheint eine gute einfältige Seele „ zu ſeyn, der gern der Wahrheit das Wort reden wolte,

„ aber

„ aber weder Einſicht, Geſchmack noch Klugheit dazu beſitzt.“ — IX. **Aus der Beylage zum Hamburgiſchen unpartheyiſchen Correſpondenten No. 85.** Er det ſvrige af den Hamborgſke Correſpondent ikke mere upartiſkt end dette, ſaa er der intet deri at troe paa. Alting er i Faveur af **Hennings.** Den ubekiendte **Schönheider** er en Fanaticus, der forfølger Olavides's Hiſtorieſkriver og ligner dem, der under Religionens Dække ſtøder deres Brødre Dolken i Ryggen. Saadanne upartiſke Ting fortæller den gode Correſpondent ſine Medborgere. — X. **Geſundheits-Zeitung No. 39. den 29ſten März 1780.** Noget af det, Hr. Prof. **Tode** har ſkreven imod den ſaa høit anpriſte Natur og Fornuft, men ikke alt; thi der er ſiden kommet mere hidhenhørende. I den Tydſke Overſættelſe af Sundheds-Tidenden kan tydſke Læſere finde det her manglende. — XI. **Erläuterungen über das was in den Streitigkeiten über das Buch Olavides noch dunkel oder zweydeutig ſeyn möchte.** Det eneſte nye Stykke i hele Samlingen. Forfatteren er Hr. Prof. **Smith.** Vi vil kortelig anføre Hoved-Indholdet: 1. Vom dem, was in Betracht des menſchlichen Verſtandes arbiträr genannt werden kann. 2. Erklärung in welcher Hinſicht eine Lehre wilkührlich genennt werden könnte. 3. Wann arbiträre Lehren angenommen werden müſſen, und von dem Unterſchiede zwiſchen göttlichen und menſchlichen wilkührlichen Lehren. 4. Wie Herr **Hennings** in ſeiner Beantwortung ſich über willkührlich erklärt. 5. Aus welchen Geſichtspunkte ich in meinem vorigen Bedenken den Begrif wilkührlich geſehen habe. 6. In wiefern es geſagt werden kann, daß dem Verſtande Geſetze vorgeſchrieben werden. 7. In wie weit man ein Recht hat aus den Worten eines Verfaſſers Schlüſſe zu ziehen. 8. Begrif des Wortes Natur, und in wie fern man ſagen kan, daß wir Wahrheit aus derſelben erkennen können. 9. Von algemeinen Wahrheiten, und in wie ferne geſagt werden könne, daß man dergleichen habe. 10. Wie Herr H. ſich über algemeine Wahrheit erkläret hat. 11. Vom Weſen GOttes. 12. Wie geſagt werden könne, daß wir GOttes Weſen kennen. 13. Anwendung auf Olavides. 14. Wie Hr. H. ſich über das Weſen GOttes erklärt hat. 15. In wie ferne man aus der Uebereinſtimmung oder Nichtübereinſtimmung philoſophiſcher Sätze

mit dem Religionsſyſteme Recht habe, auf deren Wahrheit oder Unrichtigkeit zu ſchlieſſen. 16. Anwendung auf den Streit über den Olavides. 17. Ueber Toleranz. 18. Warum ich Hr. H. auf die Zeiten Königs Carls des Zweiten in England verwieſen habe. 19. Etwas über Quäker, und in wie ferne ſie tolerant ſind. 20. Ob Affekt mit Wahrheits-Liebe beſtehen könne. 21. Welche Menſchen für böſe zu halten ſind. 22. Beſchluß. —— Hr. Prof. **Smith** viſer tilſtrækkeligen ſaa vel i dette ſom ſit forrige Skrift, at han ikke er det uphiloſophiſke Hoved, ſom Hr. H. ſaa gierne vilde udgive ham for. I det mindſte beſidder han den ſtore philoſophiſke Dyd, ſom H. fattes, at tale beſtemt og uden Tvetydighed. —— Overſættelſerne af det Danſke ere hiſt og her temmelig frie. Vil man have det ſidſte Stykke paa Danſk, lover Hr. Forlæggeren at beſørge det trykt, naar han kan ſee ſig ſkadesløs for Omkoſtningerne. —— Og hermed evig Hvile over de Olavidiſke (eller maaſkee rettere Olivadiſke (*) Stridigheder! β.

Nachricht von einer höchſt merkwürdigen Krankheit, welche Herr **Blanchet**, Pfarrherr zu Coursbey Rolle in Guyenne ſich durch unverbrüchliche Enthaltſamkeit zugezogen. Von ihm ſelbſt beſchrieben und den Herrn **d'Alembert** und **Buffon** in Handſchrift überſendt. MDCCLXXX. Uden Steds eller Bogtrykkers Navn, ſtor 4¾ Ark i 8vo.

Catholikernes Cælibats-Love ere ei allene Skrift- men og Naturſtridige. Det første tvivler ingen paa, ſom har læſt Pauli Ord 1 Tim. 4, 1, 3. og det andet føler vel enhver, der har menneſkelig Natur, og er kommen til en vis Modenhed, ſaa der ikke behøvedes Beviſer derpaa andenſteds fra. Vil man imidlertid have en Prøve af de Elendigheder, ſom en tvungen og med guddommelige Love ſtridende Afholdenhed kan medføre, ſaa læſe man ovenmeldte Efterretning eller det Udtog, ſom vi nu agte at give deraf. **Blanchet** blev aulet af unge og friſke Forældre og opammet ved en i ſin Mand høiſtforelſket Moders Bryſt. Ha-

(*) Vi erindre os i en af de Tydſke Tidender (hvilken? kan vi ikke huſke) at have ſeet den ulykkelige Mand under Navn af Olivades. Maaſkee det ikke er rigtigt. Men os forekommer det dog mere ſpanſk end Olavides.

Haſtig voxte baade han og hans arvede Temperament ved Moderens Melk. Sygdomme, ſom Børns Opvert pleie at medføre, følte han intet til, og tiligere end andre, allerede før han havde naaet ſit ellevte Aar, fandt han ſtærk Tilbøielighed til det ſmukke Kiøn. Gierne havde han fulgt ſin Lyſt, derſom ikke Forældrenes Lærdomme og Advarſler mod hans Hovedlidenſkab, hvilken foreſtilledes ham ſaa meget laſtværdigere, da han var beſtemt til den geiſtlige Stand, havde holdt ham tilbage. Den herved foraarſagede Kamp, var Anledning til alle hans Lidelſer og Ulykke, ſom ſiden beſkrives. Hvor velmeent end hans Opdragelſe var, var den dog ikke den rigtigſte. Man temmede ikke det bruſende i hans Lidenſkaber ved Arbeide, ikke heller tilfredsſtillede man hans virkſomme Aand ved nyttige Studeringer. Striden imellem Natur og Samvittighed giorde hans Gemyt uſtadigt og drev det ſnart til en ſnart til en anden Side. Længer kunde han nu ikke udholde den, og beſluttede derfor at aabenbare ſig for ſin Fader. Faderen, ſom havde nok at beſtille med at tænke paa ſin Udkomme, foreſtillede ham ſine mange Børn og ſagde adſkillige ſmukke Ting om den geiſtlige Stands magelige Dage, Behageligheder og Overflødighed, tog derpaa Sønnen i ſine Arme med megen Følelſe, og beſvoer ham at følge den Beſtemmelſe, hvorved han kunde ſkaffe dem alle Brødet. Sønnens Hierte maatte give efter for den ømme Faders Foreſtillinger, og nu var det afgiort, han ſkulde være geiſtlig. —— Fra dette Øieblik af fattede Bl. den ſtadige Beſlutning at modſtaae ſin Natur-Drift. Betragtningen af Guds Alleſtedsnærværelſe og det offentlige Kald til Cælibat vare de tvende Volde, han opkaſtede mod det heftige Temperaments beſtandige Anfald. Idelig Storm og Modſtand forvoldte en ſtedſevarende Ryſtelſe, hvorved hans Siæl bragtes ud af ſin Forfatning. I denne farlige Tilſtand maatte han ſee ſig om en Leder, der kunde giøre ham ſtadig paa den rette Vei. Han betroede ſig nu til en gammel Præſt, ſom ingen Lidenſkaber havde, uden denne eene med ſtørſte Virkſomhed at opdrage unge Geiſtlige til Cælibatet. Med Glæde modtoges Bl., ſom ſelv med det bedſte Forſæt tilbød ſig. Nu fortalte han, hvor heftig hans Temperament arbeidede imod Afholdenhed, men den gamle Præſt forſømte ikke at viſe, hvor høiligen

denne Kamp intereſſerede Himmelen, hvor ſtor Løn den vilde tilveiebringe i Forhold til dens Heftighed, og hertil lagde han adſkilligt om Syndefaldet og dets giftige Følger, ſom ved Forplantelſen gik over til Efterkommerne, om Guds frygtelige Nidkierhed mod dem, der ikke undertvang Naturens Drifter. — Bl. forſkrækket ved hans Tale foreſatte ſig aldrig at tillade ſig den mindſte Bevægelſe eller det mindſte Ønſke til Fordeel for hans Hovedtilbøielighed; han vilde ikke ſee paa Fruentimmer, men Naturens Trang erindrede han dog ſtedſe om denne Art Menneſker, ſom vare ſkabte til at mætte den. Temperamentets voldſomme Mindelſer og hans modſatte Beſtræbelſer ſatte ham i en Art af Dødskamp, hvoraf kom en Sandſelsløshed, der nedtrykte alle hans Siælekræfter, og giorde ham ligere en Maſkine end et Menneſke. Alle Behageligheder i Verden, ſom henrive andre, forſvandt nu for ham, og intet ſaae han for ſig i Fremtiden uden Vee og Kummer. Hiertet tillukte ſig for alle Fornøielſer, al Glæde ſtødte han fra ſig, derimod ſtræbte han at underholde ſin Siæl med Græmmelſe og Bitterhed i den Tanke, at dette udgiorde Chriſtendommens Fuldkommenhed. Ofte førte Melankolien ham paa Bredden af Afgrunden og han var ikke langt fra at ſynke. Kom der en Tanke op hos ham om Omgang med det andet Kiøn, følede han den ſtærkeſte Modbydelighed for ſine Forældre, af hvilke han var beſtemt til en med hans Natur ganſke ſtridende Levemaade. Nogle gange var han nær ved at gilde ſig ſelv, og betragtede ſig ſom et Uhyre, der ligeſom var fordømt til ſtedſe at modſtaae de guddommelige Love, og under denne kummerfulde Levemaade naaede han den Alder, da han ſkulde vies til Præſt, og efter Menneſkers vilkaarlige Indretning forbindes til evig Kydſkhed — Vielſens Dag kom. Med det tungeſte Hierte nedknæler han ved Alterfoden. Med bøied Hoved faldt han ſom et følesløſt Slagtoffer under en Eed, uendelig gruſommere end den hellige Kniv, hvormed Jephtas Datter eller Iphigenie bleve ſlagtede. Efter det nu giorte Løfte fordoblede han ſin Aarvaagenhed mod Naturens Drift. Men een Omſtændighed gav ham meget at beſtille. Om Dagen kunde han endda nok vogte ſig, men om Natten i Søvne ſkaffede Naturen ſig Lettelſe imod han Villie. Herover ængſtedes han meget, beſkyldte ſig ſelv for enten ved ſin Spiſes Quantitet

titet eller Qvalitet at have bidraget dertil, og afholdt ſig derfor fra alle de Næremidler, ved hvilke han formodede, Sæden enten kunde formeres eller hidſes. Ved at holde denne Diæt blev han overmaade mager. Hans Afſkye for Phantaſiens Spil om Natten tog ſaaledes til, at han ved mindſte Bevægelſe vaagnede, forandrede Leie, eller ſtod op for at hindre dets Fremgang — I ſit 32 Aar følte han en Morgen den ved vellyſtige Billeder ophidſede Phantaſies Drift i ſit Legeme, derover vaagnede han, ſprang op og bedrog Naturen. Men den tilbageholdte Sæd virkede nu ſtærkt paa Indbildningskraften, og gav den et hidtil ufølt Liv. Sandſerne fik en henrivende Fornemmelſeskraft og en forunderlig giennemtrængende Styrke. Om Eftermiddagen gik han af Selſkabs Pligt i et Huus, hvor 2 Fruentimmere ved Indgangen i Salen faldt ham i Øieſynet, hvilke giorde ſaa ſtærkt et Indtryk først paa hans Øine, ſaa paa hans Hierte, at de forekom ham ſom ildglindſende og elektriſerede Perſoner. Dette holdt han for en Forblindelſe af Diævelen og gik bort. Konen i Huſet løb efter og ſpurgte om Aarſagen til hans haſtige Bortgang, hvortil han ſvarede, at hun havde tvende alt for farlige Gienſtande hos ſig, og derfor vilde han komme en anden gang. Han var vel ved Hiemkomſten roeligere, men følte dog ſin Siel i Brand og Sandſerne overordentlig levende. Siden mødte han endnu nogle Fruentimmer, og havde ſamme Fornemmelſer — Dagen derpaa kiørte han, og hvert Øieblik ſyntes ham, at Vognen veltede, han bad Kudſken holde ſtille, men da denne kun loe, kunde han ikke begribe, hvad alt dette ſkulde betyde. Nær ved en liden Bye mødte ham igien Fruentimmer, ſom ogſaa forekom ham elektriſerede. I Vertshuſet, hvor han underveis ſpiiſte, ſyntes ham, at Brød, Viin og alting ſtod paa Hovedet, over hvilken Uorden han blev grov mod Verten og reiſte ſin Vei — Ved Eftertanken paa alle diſſe Hendelſer og ved Hielp af nogle ilde anbragte Bibelens Sprog, ſom Hukommelſen ſkaffede ham, blev han ganſke overbeviſt om, at han var beſat og forblindet af Diævelen, og foreſatte ſig ved Hiemkomſten at gaae i Feldten mod den onde Aand med Bønner, Faſter og Beſværelſer. Dog blev han den Dag temmelig roelig; men Dagen derpaa, en halv Time efter Spiisningen, fandt han først Stivhed i alle ſine Lem-

Lemmer, ſaa heftig Gyſen og convulſiviſk Bævelſe, ligeſom de ſtærkeſte Anfald af Epilepſie. Det forekom ham ſom, Himmel og Jord ryſtedes og alle Elementerne vare i det græſeligſte Oprør. Han blev bragt i Sengen for at varmes; thi man troede, han frøs. Nu bleve alle hans Vædſker flydende iſær Sæden. Men da denne ikke fandt Fødſelsorganer for ſig, ſteeg den med heftig Fart op i Hiernen, og foraarſagede ham de grueligſte Smerter. Bevægelſen var ſaa ſtærk, at den gik over i hele Legemet, og virkede hos ham de barnagtigſte og latterligſte Ophævelſer. Forſtanden gik bort og han raſede —— Man aarelod ham, men til større Skade end Gavn. Han blev badet, ſkiønt med ſtor Uforſigtighed, og derefter blev han lidet roeligere. Men da Heden kom igien, fremſtillede ſig hele Skarer af ukydſke Billeder for hans Indbildningskraft. Han ſyntes, man tilbød ham alle Skiønhederne ved Ludvig den 15des Hof, men han afviiſte dem. Han troede, man bragte dem til Sengen for at nøde ham dem paa, og nu begyndte han græſſelig at ſkrige og fik Convulſioner. Striden imellem Phantaſien og Overtroen, ſom han anſaae for Religion, forvoldte ham en umenneſkelig Marter; men Sværmeriet triumpherede dog over Naturen, Billederne forſvandt og Oprøret lagde ſig. —— Denne Roelighed varede dog ikke længe; thi ſtrax derpaa fulgte nok en Storm, ſkiønt mildere og blandet med behagelige Følelſer. Hans Lune forvandledes til krigeriſk Mod. Alle de Helte, hvis Charakter havde fra Ungdommen af forneiet ham, malede ſig for ham. Selv ſyntes han at være med midt i alle de Slag og Beleiringer, hvorom han havde læſt i Hiſtorien. Snart var han en **Alexander**, snart **Achilles**, snart **Pyrrhus**, snart **Henrich den 4de**. Med den første identificerede han ſig ſaa aldeles, at han i Geſtalt, Bygning, Navn og Alting var i ſine Tanker ganſke den Helt, der ſlog ved Granicus, ſeirede ved Arbela og beleirede Tyrus m. v. Baade Livsaanderne og Legemets faſte Deele fik ved denne ſøde Indbildning en Harmonie og en Hurtighed, ſom foraarſagede ham den største Vellyſt. Nu, da Phantaſien havde giort ham til Alexander, og laant ham alle hans Træk og Gebærder, var han den lykkeligſte Mand i Verden. Men pludſelig forekom ham de 700 Tyrier, ſom korsfæſtede hengte langs med Havets Bredde. Dette Syn fyldte ham med

Af-

Afskye for den Macedoniske Helt, og nu vilde han ikke længere være dette Uhyre. Tyriernes haarde Skiæbne opvakte den inderligste Medynk hos ham, og ved denne Medynk forekom de ham at blive levende igien, stige ned fra Korset, og komme med dyb Høiagtelse at takke ham for deres Frelse — Lunet giorde ham strax til en anden Helt. Nu blev han strax til en anden Helt. Nu blev han en Achilles, lagde hans Rustning an, havde hans Stemme, og opforbrede i hans Tone Trojanerne, trængde ind i Slagtordenerne og styrtede alting over Ende — Med eet bliver han til en Pyrrhus, og tager med saadant Heltemod og Styrke fat paa Sengestolperne for at kaste dem ud af Døren, at Sengen virkelig kom af Lave derved. Henrykt over Sengens Knagen raaber han: cecidit Ilion Priamique domus! — Ved at see paa ham i denne Forfatning bleve alle bange. Forældrene, som hverken kiendte hans egentlige Skade eller Naturens Gang, der skulde hielpe ham, lod hans Hænder binde med Lænker. Nu tabte han alt sit Heltemod og faldt ved at see paa sine Lænker i Fortvivlelse. I denne Tilstand sov han ind og havde de skrækkeligste Drømme. Af sin Elendighed tilskrev han derpaa sin Umenneskelighed mod Hectors Person; men da han strax efter bekænkte, at han umuelig kunde udsvet saadan Umenneskelighed, forbandede han Achilles Charakter og overlod sig ganske til Medlidenheds Følelser. Under den bitterste Graad raabte han: „o gode Hector! Kunde jeg kun samle dine adspredte Lemmer og skænke dem Livet! hvor gierne vilde jeg grøde ved dit Gravsted!“ da han derefter blev roeligere, lod Forældrene ham sætte i Friehed — Natten derpaa sov han sødere end nogen Tid tilforn i hans Sygdom, men imod Dag havde han en Drøm, som foraarsagede ham det 3die og sidste Anfald af Raserie eller Heltemod. Han syntes, at en Konge kom i Spidsen af en mægtig Armee for at dræbe Protestanterne. „Min Gud! sagde han ved sig selv, hvad har de dog giort? ere de ikke ulykkelige nok ved at leve i Vildfarelse? skal vi endnu engang giennemboere vore Brødre? Er der ingen, som vil komme dem til Hielp?“ med det samme springer han op, klæder sig paa og giør alle Anstalter til at hielpe de stakkels Protestanter som Anfører. Under disse Beskieftigelser løber han ud i Haven, men bringes igien ind af Forældrene. Imid-

ler-

lertid havde han Hovedet ſaa fuldt af denne Idee, at han lang Tid derefter havde nok at beſtille med at udkaſte Planer, hverve Tropper, diſciplinere dem, anlegge Grendſefeſtninger og forſyne dem med Munition og Levnetsmidler. Denne hele Tid igiennem var han Henrich den 4de! Overbeviiſt om, at han virkelig var det, blev han henrykt, naar nogen tilſtædeværende vilde kalde ham med dette Navn — Han var under diſſe Indbildninger meget roelig, og nu anvendte han ſom den, der havde overvunden mange Nationer og bragt dem til Roelighed, ſin Tid paa at opreiſe ſig Trophæer i Hiørnerne af Kammeret af Straae eller hvad han fik fat paa, hvorover han, poſteret midt i Kammeret, inderlig fornøiede ſig — En fredelig Konge vilde han nu være, og ophielpe i ſit Rige alle Videnſkaber og Konſter, Malerie, Billedhuggerie, Bygningskonſt, Landmaaling m. v. Selv tegnede han med, forfattede Forordninger og var aldrig ledig. Paa Gulvet og Veggene kunde han tegne, hvad det ſkulde være, med megen Rigtighed og Proportion — Forældrene og flere holdt dette for noget overnaturligt og tilſkrev det en Troldoms Kraft, at han kunde giøre Ting, han aldrig havde lært eller øvet ſig i. Der kom Charletaner, ſom lovede at curere ham, men Patienten var ikke meget villig dertil, og naar de ikke med faa Ord vilde lade ſig afviſe, faldt han an paa den, ſtødte og pryglede dem bort — Imidlertid gik Naturen ſin egen Gang og arbeidede paa hans Helbredelſe; thi efterat han nu havde faaet ſit Kammer udpyntet med Trophæer og Malerier, hvorved det var blevet forvandlet til det prægtigſte Pallads, vilde han have ſig en Gemal. Fruentimmer af alle Nationer og Anſigtsfarver fremſtillede ſig for hans Indbildningskraft. Af diſſe ſøgte han et Antal ud, der ſtemmede overeens med Antallet af hans overvundne Nationer; thi han troede, at han efter enhver Nations Skik og Brug burde formæle ſig med een af alle diſſe Folkeſlag. Vel giorde han ſig i Førſtningen den Tanke, at han herved vilde blive en Sardanapal, men Phantaſien hialp ham ſnart ud af denne Forlegenhed ved at ſige ham, at han ſkulde lade alle diſſe Fruentimmer reiſe hver til ſit Land, og kun beſøge den ene efter den anden paa hans Reiſer igiennem Provindſerne — Een af dem bar han iſær Kierlighed for, og denne var en ung Jomfrue, ſom han, uden at giøre ſig mind-

ſte

ſte Tanke om hende, havde ſeet 4 Dage før hans Sygdom. Med hende beſkieftigede han ſig i Tankerne, om hende talede han med alle. Iſær vare hans Fader og Moder i denne Kierlighed's-Handel hans Fortroelige. Men da Forældrene og en Præſt, der kom for at beſøge ham i hans Sygdom, dadlede hans Valg og giorde Indvendinger mod Formælingen, kunde han ikke noksom forundre ſig over dem, og forelagde dem ſaadanne Grunde, at de med Beſkæmmelſe maatte tie —— Han ſyntes nu at være et ganſke overordentligt Menneſke, der endog kunde ſee, hvad der boede i enhver, der kom ham for Øine. Deres Carakter udviklede han med ſaa ſtor Skarpſindighed og udtrykte alting med ſaadan Rigtighed og beſtemt Tydelighed, at endog en gammel Præſt ſagde til hans Forældre i al Alvorlighed; at han havde den ſamme Spaadoms-Aand, ſom Paulus uddrev af den beſatte Qvinde —— Sygdommen ſpendte hans Organer til en Grad af Fiinhed og Følſomhed, der vexelviis forvoldte ham baade den grueſomſte Marter og de ſødeſte Forlyſtelſer. Lyſet ſkinnede ham nogle gange ſaa ſtærkt i Øinene, at han ikke kunde udholde det. Alle Farver, den ene efter den anden, undtagen den grønne, bleve ham modbydelige. Natten var ham iſær en Pinebænk. Dens Mørke foreſtillede ham tuſende afſkyelige Billeder, blandt hvilke dog den gamle Marius's var ham det allerſkrækkeligſte. Til andre Tider havde han de ſmukkeſte Syner —— Høreliſen var ligeſom Synet overſpendt. Ved Klokkeſlag forekom det ham, ſom alle Planeter ryſtedes og nedſtyrtede. Til andre Tider var det derimod, ſom alle hans Fibrer og Nerver vare ligeſom Strenge ſpendte paa alle Naturens Deele, og udgiorde med dem et muſikalſk Inſtrument, der gav de lifligſte Toner, hvorved han henrykkedes og ſmagede himmelſk Vellyſt —— De øvrige Sandſer, Smagen, Lugten og Følelſen, havde iligemaade deres Afvexlinger af Marter og Forlyſtelſer —— Tilſidſt ſlukkedes Fornuftens Lys ganſke, og en Cataſtrophe endte Skuespillet, ved hvilken, i hvor nødvendig og uundgaaelig den end var for hans Sundhed, Bluſærdigheden rødmer, Naturen ſkrækkes og Religionen ſkiuler ſig. I ſit Galſkab bedrev han Onanie, hvorved Sæden kom til at flyde og blev ved at flyde, indtil han var fuldkommen helbredet —— Her anſtiller nu Hr. Blanchet adſkillige deels medicinſke deels philoſophiſke

ſke Betragtninger over hans Sygdom, hvilke vi ikke vil opholde os med at udſkrive, da vi ile til Enden —— Da Fornuften kom tilbage og han opvaagnede af Raseriet, anſaae ſig i Henſeende til Maaden, paa hvilken Sygdommen endtes, ſom et ulykkeligt og beſkæmmet Menneſke. Han ſaae ſig nu ſat i Striid enten med Religionen eller Naturen. Her truedes han med Sygdom, derſom han modſtod dens Fordringer, der med Skam og Foragt. Dette giorde ham Dagens Lys forhadt, og mange gange friſtedes han til at forbande ſin Fødſels-Dag —— Hr. **Blanchet** beſkriver herpaa Ægteſtandens Lykſalighed, og lover af al Magt at ſkrive mod Cælibatet for at forſvare Naturens Rettigheder. Til den Ende har han allerede et Værk færdigt, ſom dog endnu ikke er udkommet, hvori han beviſer, at en beſtandig Afholdenhed ſtrider 1) mod Menneſkets phyſiſke Tilſtand. 2) mod Medicinen, ſom den oſte tvinger til at være ſine egne Grundſætninger utroe. 3) Mod Moralen, ſom Jeſus og Apoſtlerne prædikede. 4) Mod den ægte og kloge Lovgiver-Aand. 5) Mod Religionens og Statens ſande Fordeele. 6) Beviſer han endelig, at ved Cælibats-Lovens Afſkaffelſe udvirkes ſtore Fordeele baade for Religion og Stat, Medicin, Moral o. ſ. v. —— Man ſeer af alle Ting, at Hr. **Blanchet** er en ærlig Mand, der ikke kan overtale ſig til at handle mod det, han anſeer for Dyd og Samvittighed. Abbeden af Saint-Pierre, ſom har ſkrevet meget imod Cælibat, havde en rummere Samvittighed; thi i Mangel af Kone ſov han hos ſin **Veninde**, og holdt ſig paa denne Maade ſkadesløs. Ikke ſaa **Blanchet**. At have Børn, af hvilke han ikke turde kaldes Fader, vilde være ham en Pine. Hellere ingen end uægte, om end Sundheden ſkal lide derunder. Før han vil overtræde Chriſtendoms og Velanſtændigheds Love, vil han hellere døe. Dette er hans Valgſprog:

„ Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi noctemqve profundam,
Ante pudor qvam te violem aut tua jura reſolvam!

Den Moerſomhed, Recenſenten har havt af dette lidet Skrifts Læsning, har giort ham noget vidtløftig, men han troer, at denne Udførlighed ikke vil mishage dem blant Læſerne, ſom har Hierter til at ynke en ædelig Mand, der, fordi Forſynet ſaa ſtyrede det, har maattet ſukke under Overtroens beſværlige Aag.

C.

No. 31.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 4de Auguſt. 1780.

Gudelige Tanker over Sal. Hr. Premier-Lieutenant Wolfſens tidlige Dødsfald paa Orlog-Skibet Holſtein den 13de Octobr. 1779. af Morten Helm. Kiøbenhavn, 1780. Trykt hos Hof-Bogtrykker Nicolaus Møller. Faaes ikke til Kiøbs. 1 Ark i ſtor 8vo.

Hr. Morten Helm, Skibs-Præſt paa ovenmeldte Orlog-Skib, har til den ſørgende Families Opmuntring lade diſſe Tanker trykke, ſom i ſig ſelv ere meget gode og opbyggelige, indklædte i Form af en Liigtale og ſaaledes holdne. Hr. Forfatteren binder ſig ikke til nogen vis Text. I Indgangen handles om Dødens ofte uformodentlige Ankomſt. Her hedder det iblant andet S. 4: „Det er en Sandhed, „ Dødens ſkrækſomme Geſtalt forfærder ikke nær ſaa meget, „ naar den kommer med langſomme Skridt, naar man for„ ud kan ſee, at Sygdommens Ende vil blive Dødens Vis„ hed. Den Graaehærdede, ſom længe har ploiet Livets „ Møiſommeligheder og har fortæret ſine Kræfter i Verdens „ Tieneſte, han døer, og man undres ikke derover; thi „ man har længe ventet der. Men naar et Menneſke, der, „ ſaa at ſige, førſt ret har begyndt at leve, et Menneſke af „ en munter og fyrrig Aand, et Menneſke, hvis Kræfter „ endnu tiltage, et Menneſke, ſom formedelſt ſine rare Egen„ ſkaber har giort ſig yndet af mange, ſom formedelſt Flid paa „ Dyd, Duelighed og gode Handlinger, kunde love ſig Lyk-

„ ke og Fordeele i Verden, naar han bortrykkes i ſine blom-
„ ſtrende Aar, det kan ikke andet end ſætte de Efterlevende
„ i Beundring og Forbauſelſe, (**Forundring og Skræk**)
„ det maa nødvendig heftig røre følſomme Hierter, og
„ komme dem til at ſige med David 2 Sam. I. 26. **Det**
„ **giør mig ont for Dig, min Broder Jonathan; thi**
„ **du var mig ſaare elſkelig.**" Efter en kort Sammen-
ligning imellem Jonathans Tab for David og Tabet af den
Sal. Afdøde, viſes, at hvor meget end andre tabre ved hans
tidlige Død, vandt han ſelv dog langt mere, og derpaa fore-
ſtilles til Thema: **En ſand Chriſtens viſſe Fordeele ved**
en tidlig Død. Den Verdsligſindede og den unge Daare
ſeer ingen af diſſe Fordeele. De føre dette Sprog S. 7:
„ Hvad Lykſalighed, at mit Ungdoms Blomſter ſkal falme
„ og henvisne i Midſommers Tid? At denne ſkiønne og
„ kunſtige Bygning, dette mit elſkede Legeme, der har ſkaffet
„ mine Sandſer ſaa mange Behageligheder, min Siel ſaa
„ mange Forlyſtelſer, ſkal nu allerede nedbrydes i Døden?
„ Hvad Lykke, at jeg ſaa haſtig ſkal miſte mit Lives Gode,
„ de ſøde Fornøielſer, de nydelige Retter, de koſtelige Drik-
„ ke, de gyldne Klenodier, jeg har her i Verden, og der-
„ imod nedſænkes i hiin ſtinkende Grube og blive Ormefød?
„ Hvad Fordeele, at jeg i mine beſte Leve-Aar ſkal omſkifte
„ denne min Ære, Pragt og Anſeelſe, med Støv og Muld,
„ dette mit prægtige Pallads med Gravens ſkumle Boelig,
„ der hvor et taus Mørke udbreder ſig i en evig Nat, et
„ Mørke, for hvis blotte Tanke en fæl Gyſen angriber min
„ Siel." Men en ſand Chriſten har videre Udſigter. Han
ſeer ud over Graven og Forraadnelſen til de Lykſaligheder,
ſom hiſſet bie ham. Han ligner dette Livs Beſværligheder
med det Tilkommende, og underſkriver gierne Salomons
Dom, at **Dødens Dag er bedre end Fødſelens.** Han
betragter Livet ſom en Reiſe og venter ved Reiſens Ende Hvi-
le og Glæde. Let henrives han af en hellig Længſel til at
giøre Pauli Ønſke Philip. I. 23. — Verden med al ſin Pragt
er Forkrænkelighed, en Damp, en Skygge et Billede paa
et bruſende og uroeligt Hav, (**det bruſende og uroelige**
Hav er ſnarere et Billede paa Verden) en Stridsplads,
et Vildtnis, hvor Mennesker kan geraade paa tuſende for-
føriſke Afveie. Hvad vinder nu en Chriſten, der tidlig en-

der

der et priſeligt Levnet? Hvilke Fordeele nyder han? „O „ ſtore Fordeele! tidlig træder han ud af Forſængelighedѕ „ Skueplads; tidlig omverler han Forkrænkelighedѕ Tiene„ ſte med Guds Børns herlige Friehed; tidlig befries han „ fra de tumlende Bølger af en foranderlig Lykke; tidlig „ naaer han den allerhøieſte Grad af en evigvarende Lykſa„ lighed; tidlig fuldender han en haard og farlig Strid; „ tidlig krones han med en evig herlig Seierskrands; tidlig „ finder han en bequem Udgang af denne Verdens Vildtnæs; „ tidlig ſættes han ligeſom paa Spidſen af et høit Bierg, „ hvor han med opløftet Hoved overſeer de Irregange, i „ hvilke hans Siel en kort Tid vandrede; kort: tidlig frel„ ſes han fra dette Synds, dette Dødѕ Legeme; tidlig ſæt„ tes han i en uforkrænkelig, udødelig og herliggiort Til„ ſtand; tidlig faaer han det ſtore Saligheds Gode i Beſid„ delſe, ſom hans guddommelige Forløſer har erhvervet ham. „ Hvo indſeer nu ikke de viſſe Fordeele, en ſand Chriſten „ høſter af en tidlig Død?“ Derpaa kommer Hr. Forfatte„ren til at tale om den Afdøde, og her ſiger han S. 13, efter„at han først har takket Gud, fordi han med en god Samvit„tighed offentlig kunde tale til hans Roes, og beraabt ſig paa de Tilſtædeværendes Vidnesbyrd: „Verden tabte ved hans „ Død en dydig Chriſten, Staten en Borger af ſtor Dueligh„ hed og endnu ſtørre Haab. Fra ſin Ungdom af havde han „ med en utrettelig Flid lagt ſig efter de fleſte Videnſkaber „ og allerede giort ſtor Fremgang deri; men blant alle agte„de han dog Forſoningens Naade ſom den nyttigſte og vig„tigſte. Altid var han ærbødig, ivrig og andægtig ved ſin „ Gudstieneſte; altid troe og nidkiær i ſin Konges Tieneſte. „ Ufortrøden var han til Møie og mandig i Farer, ſom „ egnede hans Stand og Kald; kort: Religionen var hans „ Ære, Dyden hans Elſk, (Yndling) Videnſkaber og Be„ qvemhed til Fædernelandets Tieneſte hans Lyſt, gode Hand„linger hans ſtørſte Fornøielſe.“ — Det Udtryk S. 8 paa hiin Side Elven i Steden for Døden eller Graven, ſynes os ikke om. — Kunde denne liden Tale faaes til Kiøbs, ſkulde vi ikke have været ſaa vidtløftige i at anmelde den; men det ſkader ikke, at vi ved ovenanførte har ſøgt ogſaa i diſſe Blade at hædre baade den Sal. Afdøde og hans Liigtaler Hr. Helm.

En Chriſtens retmæsſige Forhold i Henſeende til Æren, foreſtillet i en Prædiken for St. Petri Menighed i Kiøbenhavn paa 17de Søndag efter Trinitatis 1779. af Doct. **B. Münter.** Overſat af **P. B. G.** Kiøbenhavn, 1780. Trykt hos **M. Hallager.** 1½ Ark i 8vo. Er til Kiøbs hos **Gyldendal**, indheftet for 10 Sk.

Vi behøve ikke at characteriſere en baade inden- og udenlands bekiendt Lærd og Taler, hvis Skrifter, Poeſier, og Prædikener hidindtil have haft og fortiene at have de Fornuftiges Biefald. Som retſkaffen Mand og Lærer ſætter Hr. Doct. **Münter** ſig ved alle Leiligheder mod indgroede Fordomme og fordervelige Vaner. For kort ſiden læſte man en Skiertorsdags Prædiken mod de almindelige Syges-Betieninger med Sacramentet, ſom burde læſes af alle og blev til den Ende overſat paa Landets Sprog. Her have vi atter en Overſættelſe af en Prædiken, ſom roser Hr. Doctorens Frimodighed og Foragt for Menneſke-Gunſt, naar denne ikke kan beſtaae med Sandhed og Chriſtendom. Det ſlaaer neppe Feil, at jo en og anden vil blive vred paa Hr. Forfatteren ved at læſe diſſe Ord S. 8 og følg.: „Lader os tilſtaae, at i Almindelighed at tale, er den meſte Ære, efter hvilken vi ſee „Menneſkene at tragte med ſaa utrættet Iver, i hvis Beſiddelſe vi ſee dem ſaa drukne af Stolthed og Indbildning, „den er ugrundet og forfængelig; thi hvad er vel i de allerfleſte Tilfælde Titel og Rang, hvor i man ſætter ſin Ære, „hvad er det andet end en forblindende Glands, i hvilken „man maa ſøge at indhylle ſig, for at dølge den ſig egentlig tilhørende elendige Geſtalt, og at blive anſeet for det, „ſom man ikke er, og efter ſin Forſtands og ſit Hiertes hele „Anlæg aldrig kan blive?" Iligemaade diſſe S. 10 og følg. „Ja lader os tilſtaae det, at den meſte Ære, ſom nu i Verden viſes og nydes, er i Almindelighed uden Grund og „forfængelig; og denne forfængelige ugrundede Ære er den „Afgud, for hvilken ſaa mange tuſende fornuftige Guds „Skabninger bøie deres Knæe, den er det Maal, hvorefter „utallige Menneſker, der dog ere beſtemte og forløſte til „Evigheden, ſtræbe med al deres Kræfters Anſpændelſe, „med Opofring af deres Roelighed, deres Velſtand, deres „Samvittighed; den er den Næring, hvormed de haabe „at mætte deres Egenkierlighed; den er det høieſte Gode,

„hvor-

„ hvormed de haabe at tilfredsſtille deres Attraae efter Lyk-
„ ſalighed, og at giøre deres Liv glad og fornøiet. Derfor
„ ſætte de al Ting i Bevægelſe for, efter det ſædvanlige Ud-
„ tryk, at arbeide ſig op. Ethvert Middel til denne Hen-
„ ſigt er dem velkommen, enten det er tilladt eller ikke, en-
„ ten det billiges eller forkaſtes af den ſande Ære og af Sam-
„ vittigheden. Hyklerie og Ondſkab, Skalkagtighed og en-
„ hver nedrig Kunſt af Smigrerie og Bagtalelſe anvende de,
„ for at trænge ſig for ved den-eene og holde den anden til-
„ bage paa Veien.“ Men man maae blive vred eller ikke vred, ſaa kan Hr. Doctoren intet imod Sandheden, og vi kan heller ikke anſee hans Tale for andet end et Ord talet i rette Tid. Planen i hele Prædikenen er denne: Indgangen viſer de ſlette Følger af Rang- og Titel-Syge, og anpriſer den fornuftige Ærekierhed. Anledning tages derpaa af Evangelio foreenet med Gal. V. 26. og Philip. IV. 8. 9. til at foreſtille: **En Chriſtens retmæsige Forhold i Henſeende til Æren.** Hvorunder viſes 1. **Han er ikke gierrig efter forfængelig Ære.** A. Hvad det hedder at være gierrig efter forfængelig Ære? B. Hvorfor en Chriſten ikke er gierrig efter forfængelig Ære? 2. **En Chriſten ſætter ſin Ære deri, at han handler got og retſkaffent.** A. Den ſande Ære beſtaaer allene i et got og retſkaffent Forhold. B. Hvorfor en Chriſten ſtræber efter denne Ære? Vi maatte udſkrive hele Talen, om vi ſkulde anmerke alle dens Skiønheder og Sandheder; men vi lade os nøie med endnu at anføre et Sted af Indgangen S. 6: „Alle Fornuftige iblant os klage
„ jo med een Mund, at Begierlighed efter Rang og Titeler
„ gaaer i vor Tid over alle Grendſer, at Driften til den ſan-
„ de Ære tabes i ſamme Forhold, ſom hiin Begierlighed til-
„ tager og tilfredsſtilles, at Æres-Navne, fordi de føres
„ af ſaa mange Uværdige, ere nu ikke mere Belønninger og
„ Opmuntringer for Dyden, at allerede mange Familier ere
„ forſtyrrede og undergangne ved den ulykkelige Sygdom,
„ at ville ophøie ſig ved Rang og Titel over andre, endelig
„ at et almindeligt Forfald af vor timelige Velfærd vil blive
„ uomgængelig, derſom denne Daarlighed længere ſkal ved-
„ vare. Ere nu diſſe Klager virkelig grundede, hvorom jeg
„ for min Perſon i det mindſte ikke kan tvivle, ſaa er det
„ os viſſelig høiſtfornødent at faae en tydelig Foreſtilling om

„ de Grundſætninger, hvorefter vi ſom Chriſtne ſkal bedømme
„ Æren og tragte derefter.“ I Anvendelſen S. 24 giver Hr. Doct. blant andre diſſe Formaninger: „I Mænd og Fæ-
„ dre! lader dette Arbeide være eder magtpaaliggende, at
„ helbrede eders Koners og Børns Forſtand og Hierte for
„ denne Sygdom, ſom i alle Henſeender er dødelig for den
„ ſande Chriſtendom, for Menneſke-Kierlighed, for Sindets
„ Roe, for den timelige Velſtand! Viſer dem det barnagti-
„ ge og ſkadelige af den Begierlighed efter at ville ſynes mere,
„ end man er, og at ſtræbe efter høiere Pladſer, end man
„ kan forſvare! Vænner dem til rigtig at bedømme det San-
„ de og Falſke, det Virkelige og det Indbildte! Fører dem
„ ved eders Exempel paa den rette Vei til den ſande Ære,
„ ſom bliver evigvarende! Derved ſkulle I tilſtoppe mangen
„ Kilde til eders hemmelige Sorg og Bekymring, aabne
„ eder glade Udſigter i de øvrige Dage af eders Levetid, og
„ gjøre eder behagelige for Gud og agtede af Menneſkene.“
Nok til at anprise Talen og dens Overſættelſe. Vi ønſke den Høiærværdige Forfatter langt Liv og uſvækket Mod til at tale imod herſkende Daarligheder. Og den flittige Mand, ſom har ſkænket ſine Danſke Læſere denne Prædiken, takke vi paa det hele fornuftige Publikums Vegne. Tage vi ikke Feil, ſaa betyde Bogſtaverne P. B. G. Hr. Mag. **Peder Biering Giørup**, reſiderende Capellan til Øſtofte Meenighed i Laaland. β.

Nürnberg.

Fragmente und Antifragmente. Zwey Fragmente eines Ungenannten aus Herrn **Leſſings** Beyträgen zur Litteratur abgedruckt mit Betrachtungen darüber. Nebſt einigen Landkarten. 1778. 268 S. — **Fragmente und Antifragmente.** Einige von Herrn **Leſſing** herausgegebene Fragemente mit Betrachtungen darüber. Zweiter Theil. 1779. In Verlag der Johann Georg Lochneriſchen Buchhandlung. 248 S. i 8vo. Koſter 1 Rdlr. 2 Mk.

Doct. Johann Chriſtoph Döderlein, Profeſſor ved Univerſitet i Altdorf, er Forfatter til dette Skrift, ſom i indvortes Værdie veier mere end mange andre, i denne Materie udkomne, tilſammentagne. Grundighed, Munterhed og Beſkeedenhed ere dets Mærker. Man taber næſten Lyſten til at

læſe

læse de øvrige, naar man har læst dette. Den Fordeel har man tillige ved at eie dette lidet Verk, at man ikke behøver at spilde Penge paa at kiøbe Lessings Fragmenter, da de her, saa vidt Hr. Doctoren er kommen, findes heel aftrykte, hvilket er skeet til den Ende, at Læserne ved at sammenligne Fragmenterne med Antifragmenterne kan vælge det Parti, som synes dem at være det fornuftigste. En læseværdig Fortale begynder Verket under Titel af forudløbende Betragtninger deels over Tvivl især i Henseende til Religionen, deels over Axiomer for Tvivlere i historiske Undersøgelser. Ikke enhver Tvivler er en Religions-Fiende, ikke heller er det skadeligt, at Tvivl offentlig bekiendtgiøres. At blæse Allarm derover, som saa ofte skeer, er en stor Daarlighed og et Tegn til, at man ikke er meget vis i sin Sag. Polemiken har altid været Aarsag til mange Sætningers rigtige Bestemmelse og Befæstelse. Med de Svageres Forførelse har det heller ingen Nød, naar Tvivlene paa en beskeeden og grundig Maade blive hævede; thi i dette Fald virke de i Steden for Forvildelse større Fasthed og Overbeviisning om Sandheden o. s. v. De Egenskaber, som udfordres hos Historiens Forskere ere først Mistroe til Vidnerne, indtil man har prøvet dem, dernæst Original-Skrifternes Studium, Udtrykkenes Fortolkning efter Skribentens egen Talebrug, flere Vidners Afhørelse, Tilbøielighed til at antage deres Overeensstemmelse, naar den eene ikke hænger af den anden, som et Beviis for deres Fortællings Troeværdighed, men paa samme Grund fordres og af prøvende Tvivlere Agtelse for en ærlig Skribents hele Character, Regelmæssighed i hans Ords Fortolkning og upartisk Brug af hans Vidnesbyrd. Ingen redelig Mand giør en Historieskriver mistænkelig, fordi han beretter noget, som vanskelig kan troes, naar han for Resten kiendes at være ærlig og upartisk i hans Fortællinger, at vandre paa Sandheds-Kierlighedens Vei, og ikke i sin øvrige Caracteer giver Prøver paa Egennytte, Lettroenhed, Lyst til Fabel, Eenfoldighed eller Bedragerie. Til at forstaae ham ret udfordres Bekiendtskab med den Klasse, han henhører til, og hans sædvanlige Talebrug. En Krønikeskriver, som Aar efter andet optegner mærkværdige Begivenheder, tilgiver man neppe Parachronismer, men disse overseer man gierne hos en frie Fortæller eller en Biograph, som ordner efter Materiens Beskaffenhed.

Man giorde Sueton Uret, om man anſaae hans Anekdoter om Keiſerne for miſtænkelige, fordi tiligere Begivenheder meldes ſildigere, end Tidsordenen tillader. En Hiſtorieſkrivers Ord maa heller ikke tages i ſaa ſtreng en Bemerkelſe ſom Lovgiverens, hvilket oplyſes med tydelige Exempler og anvendes paa de hellige Skribentere. — Til Upartiſkhed i Vidnesbyrdenes Brug hører deels at foreſtille dem fuldſtændige, at tage dem, ſom de findes i Originalen, uden Udeladelſer og uden Tilſætning, deels, naar man har flere, at ſammenligne dem, og, om det er mueligt, hellere bringe dem i Overeensſtemmelſe end Strid med hinanden o. ſ. v. Diſſe forelsbende Betragtninger, ſom ſaa ſmukt udvikles og beviſes, ere næſten allene de Penge værd, ſom hele Bogen koſter, og vi kan ikke andet end underſkrive Doct. Tellers Dom, ſom (vi erindre ikke, paa hvilket Sted i en af hans Forerindringer) kalder den en fortreffelig Fortale. Herpaa følger **Fragmentet om Iſraeliternes Giennemgang igiennem det røde Hav**, hvori den gode Fragmentſkriver lader Iſraels Børn flygte i fuldkommen Slagtorden, ſkænker dem 6000 forſpendte Vogne uden at bruge dem til Krøblinger, Halte og Frugtſommelige, hvilke han dog anſeer for Hindringer paa Flugten, ſtiller dem i Leiren i en Firkant og kan dog ikke lade dem flygte uden 10 Mand høi, og allevegne overdriver ſine Beregninger for at finde Umueligheder, hvor ingen er. Det er fornøieligt at læſe Hr. Doctorens Antifragment, hvori baade Grundighed og Lune herſker. Vi anføre til en Prøve kun et lidet Stykke af den Regnings-Reviſion, ſom findes S. 81. Angaaende de 6000 Vogne, ſom Moſes ſlet intet taler om, holdes følgende Samtale imellem Reviſoren og Regningsføreren, „R. Her ſkulde jo og være 6000 Vogne, om hvilke jeg dog finder intet i Caravanbaſchis Beretning. F. men det forſtaaer ſig jo ſelv, at en ſaadan Hær ogſaa maa have Vogne. R. hvortil da? F. Lazareth-Vogne til at tranſportere Syge, Svangre og Børn, Bagagevogne og Fouragevogne. R. fortreffelig udtænkt: hvorfor ikke og Krudt- og Munitions-Vogne? mig ſynes, man torde vel ſlaae en Streg over den hele Trods af Kudſke og Vogne, ſom maaſkee kun ere poſterede her af ſamme Intereſſe, der driver Kapitainen til altid at tælle ſit Compagnie fuldt. F. Jeg har ingen Intereſſe derved; af alt

„ det

„ det ſtiaalne Gods, ſom blev tranſporet med, vinder jeg „ ikke en Sølvſkee. R. Det troer jeg nok: men De vinder „ dog en Tvivl, en Vanſkelighed meer, hvorledes diſſe 6000 „ Vogne ſkal komme over Havet. F. Altſaa ſkal denne Hær „ ingen Vogne have haft? er det mueligt? hvor komme da „ de Syge fort? R. Jeg tænker, de komme afſted paa ſam„ me Maade ſom med Caravanerne i vore Tider, hvor ingen „ Vogn findes; de bæres af Eſler og Kameeler. F. Og „ Børnene? R. De har enten gaaet ſelv eller ere baarne paa „ Mødrenes Skuldre. F. Men dog Bagagevogne for at „ bringe deres ſtiaalne Sølv- og Guldkar og andre Sager „ afſted. R. Jo! jo! nogle 1000de Vogne med Guld- og „ Sølv-Ringe, Kieder, Stadsklæder og andre feſtlige Koſt„ barheder! Paa den Maade ſkulle Ægypterne have leveret „ dem deres hele Garderobbe og haft ſaa ſtor Rigdom, at „ nogle 1000de Vogne kunde fyldes dermed? Jeg troer, at „ neppe eet tuſende Vogne kunde fyldes, om hele Tydſkland „ ville pakke alt ſit Guld- og Sølvtøi ſammen. Enhver har „ vel da pakket ſit paa ſin Eſel eller Kameel. Vognene ſtaae „ ſikkert for meget i Regningen. Og hvortil Fouragevogne? „ F. Til at medføre Foer til det meget Fæe. R. Net ligeſom „ man ſkulle binde Heſten Foerſækken for Munden, naar „ man fører den ud paa Græsning. Efter den Efterretning „ jeg har om Maaden at reiſe paa i Øſterlandene, ſørger „ man aldeles ikke for Dyrenes Foering, naar man drager „ igiennem Ørkener eller Heeder. Man overlader dem til „ Egnens Frugtbarhed, og Caravanen leirer ſig juſt, hvor „ den finder Overflødighed af Græs o. ſ. v.“ Niebuhrs Reiſebeſkrivelſe har i dette Antifragment giort Hr. Doct. god Tieneſte, og til at oplyſe Giennemgangen ſelv giennem det røde Hav ere 3 Landkorter tilføiede, af hvilke det første foreſtiller Spidſen af den Arabiſke Havbugt med de tilgrændſende Egne efter Hr. Niebuhrs Tegning. Det andet viſer den ordentlige Reiſe-Route fra Sues til den Arabiſke Ørk, og tillige paa hvilket Sted Iſraeliterne efter Forfatterens Meening gik igiennem Havet. Paa det tredie ſees Grundtegningen af den Arabiſke Havbugts yderſte Ende. —— Hvor vel Hr. D. end er kommen fra ſin Forklaring over Iſraels Børns Giennemgang, lover han dog i Fortalen til den anden Deel endnu at giøre et Forſøg i denne Materie, hvorved Hørens

Antal uden Tvang endnu mere kan blive modereret, Toget altſaa mindre forunderligt, og Overgangen langt lettere og begribeligere. — Det andet her aftrykte **Fragment er over Opſtandelſens Hiſtorie.** I Antifragmentet viſes først Vigtigheden af den Sandhed, at JEſus opſtod. Dernæſt anſtilles Betragtninger over Matthæi Fortælling om Vagten ved JEſu Grav. Fremdeles foreſtilles Evangeliſternes Overeensſtemmelſe i Opſtandelſes-Hiſtorien. Videre tales om deres Forſkiellighed i Beretningerne herom. Endelig oplöſes de 10 Modſigelſer, ſom Hr. Fragmentſkriveren har funden ſaa vigtige og ſtörſte Deelen ſelv hiulpen til at ſkabe ved Tilſætninger og urigtige Foreſtillinger. Allevegne herſker den ſamme forſkiendе Aand og ſamme muntre Lune ſom i det förſte Antifragment. Man læſer og Læsningen giver baade Forlyſtelſe og Overbeviisning. — Med mindre Lune men med lige Grundighed er det i den anden Deel forekommende **Fragment** igiendrevet. Det har denne Opſkrift: „**Unmöglichkeit einer** „ Offenbarung, die alle Menſchen auf eine gegründete Art „ glauben könnten." Af Antifragmentet kan vi, for at undgaae Vidtløftighed ikke giøre noget fuldſtændigt Udtog, og da vi troe, at enhver ſelv vil eie og læſe Skriftet, lade vi os næſten nöie med at afſkrive Afdeelingernes Hoved-Indhold: 1. **Intereſſe ved Underſögelſen af en Aabenbarings Mueligheд eller Umueligheд, ſom alle Menneſker ſkulde kunne fæſte Troe til.** Man finder her S. 133 og følg. en læſeværdig Dialog imellem en Fader og en Søn, ſom enhver, der fordrer Aabenbaringens Almindelighed, bør lægge paa Hierte. 2. **Almindelig Erkiendelſe af en Aabenbaring.** Hr. Doct. holder denne for ganſke mueliг, da ei allene ſkriftlige Documenter, men og mundtlige Anviisninger ere ſkikkede til en Lærdoms Udbredelſe, og det desuden er for driſtigt at ville nægte Mueligheden af Bibel-Overſættelſer i alle Sprog. Hottentotterne ſelv, hvis Sprog er ſaa vanſkeligt, at neppe nogen Europæer kan lære det, lære letteligen at forſtaae Hollandſk og Franſk; hos dem kunde altſaa diſſe Sprog giøre ſamme Nytte ſom deres eget o. ſ. v. 3. **Almindelig Overbeviisning om en Aabenbaring.** Hoved-Spørsmaalet bliver her, om det er mueligt, at enhver, ſom er i Stand til at bruge Eftertanke, kan overbeviſe ſig om, at viſſe Lærdomme ere Menneſkene

aaben-

aabenbarede af Gud? om hertil gives ſikre og indlyſende Grunde eller ikke? 4. **Anſtalter til Aabenbaringens Almindelighed indtil Moſis Tider.** 5. **Anſtalter til dens Almindelighed ved Jøderne.** 6. **Den chriſtelige Religions Almindelighed.** Den er ſkikket til at være hele Verdens Religion; den kan uden Skade for det menneſkelige Selſkab være almindelig i alle Lande og trives under ethvert Clima; thi hverken forſtyrres nogen Nations Lykke ved dens Lærdomme og Fordringer, ikke heller er dens Beviſer af den Beſkaffenhed, at de paa viſſe Steder og under viſſe Forfatninger ſkulle tabe deres Kraft og ikke være for hver Mand; der er ingen indvortes Umuelighed, ſom hindrer, at den jo kan blive almindelig. Hvad der ikke er ſkeet, kan ſkee. Forſynet gaaer med Aabenbaringen ligeſom med andre nyttige Tings Opdagelſe og Udbredelſe i Verden den ordentlige Gang (Gang der Menſchheit, der Natur) og gradviis frem. 7. **Hindringerne for den chriſtelige Aabenbarings Udbredelſe** anføres og prøves. Diſſe ere Umueligheden i at anlægge Miſſioner allevegne, hvorved den kunde bekiendtgiøres. Mange Miſſionariers Feil og Uduelighed. Chriſtnes anſtødelige Sæder og deres Stridigheder. Blant Muhamedanerne tilſperres al Adgang for Chriſtendommen ved verdslig Magt, ſtrenge Love og Fordomme for deres Religion. Jøderne kan ikke indſee, at JEſus er Verdens Frelſer m. v. Hr. Doct. tilſtaaer diſſe Vanſkeligheder, men paaſtaaer og med Rette, at Vanſkeligheder ikke beviſe nogen Umueligheed, og handler derpaa 8. om **Forhaabninger til den chriſtelige Aabenbarings Udbredelſe**, hvormed den anden Deel ſluttes. — „Jeg maatte (ſkriver den lærde **Töllner** i hans „ kurze vermiſchte Aufſätze 2 Band. 1ſte Saml. S. 185) ta„ le imod min Overbeviisning, derſom jeg vilde kalde alt i „ de ſædvanlige Giendrivelſes-Skrifter Biefaldværdigt og „ tilſtrækkeligt til Naturaliſternes Overbeviisning.“ Kunde denne Tænker leve op igien, troe vi ganſke viſt, han vilde give Doct. **Döderlein** ſit fuldkomne Biefald; thi Tænkere kan neppe negte ham det; men det troe vi og meget gierne, hvad han ſammeſteds til Frietænkeriets Vanære i ſit Sprog ſkriver: „ Leute, welche einmal ihre Parthey wider die Re„ ligion ergriffen haben, ſetzen auch bey den bündigſten Wi„ derlegungen ihren Weg fort.“ β.

Bres-

Breslau og Leipzig.

Geſchichte Carl Ferdiners. Dritten Bandes erſter Theil. Ejusdem dritten Bandes zweiter Theil. (See No. 29.)

Den Form Hr. Duſch har valgt: at indklæde Fortællingen i Breve (ventelig for at ligne Richardſon) ſynes os desuden meget ubeqvem, ſom den medfører meer Vidtløftighed i Fortællingen ſelv, end ellers var nødvendig ſiden man bliver nødt til at læſe mangfoldige Omſvøb og Reflexioner, ſom Læſerne enten kunde lade ugiorte, eller bedre giøre ſig dem ſelv. Det maa og ikke mishage lidt, naar man ofte, formedelſt Brevenes Orden, ſeer ſig nødt til at forlade Perſoner, man alt interreſſerer ſig for, for at begive ſig til andre, for hvilke man ikke endnu er interreſſeret. Charaktererne er taalelige og temmelig vel vedligeholdte, men Følelſerne ofte meget overdrevne og Dialogen ikke ſielden ſtiv og unaturlig. Det ſynes ſom Skribenten, for at viſe ſine Heltes fine Opførſel, ofte lader dem for meget belægge deres Ord, og giver deres Tale alt for konſtige Vendinger. Sproget er i denne, ſom i de fleeſte tydſke Romaner konſtlet, og fuld af ængſtelig ſøgte Blomſter og Lignelſer. Vi kunde anføre mange Exempler til at beſtyrke vor Dom; nogle faa vil være tilſtrækkelige. 2 D. P. 19. fortælles at Hr. Ferdiner gik hen til Nøglehullet for at ſee ſin Kiæreſte ligeſom „die keichende Eiferſucht, „ wenn ſie die angeſchwärtzten Unſchuld in die Spur tritt," og ſkiælvende „mit jenen Zittern, welches wie ein Aus„ fluß der geliebten Schönheit von Nerve zu Nerve bebt," man mærker ſtrax Forfatteren vil gierne anbringe en Lignelſe. P. 22. hun „ausathmete himliſche Gedanken in leiſe Wor„ ten," det heder paa Danſk: „hun giorde ſin Aftenbøn. P. 26. hun ſov ſom" den barnlige Uſkyldighed i ſin Moders Skiød, og han gik „behutſam wie der nächtliche „ Sünder auf ſeine Wege." Overalt har Forfatterens Lignelſer, ofte den Feil, at de ere mindre bekiendte end den Ting de ſkal oplyſe; ſaaledes: P. 31. Damen ſov ſaa roelig ſom den gode Samvittighed; vi tvivler meget, at Hr. Duſches Læſere nogen Tid har truffen den gode Samvittighed ſovende, og frygter derfor, at de ingen ſtærkere Foreſtilling faaer om Damens Søvn end den de tilforn havde. P. 345. Damen ſatte ſig ved Claveret „und lies Töne

„ aus

„ aus ſeinen Saiten ſpruchen, und ſang mit der Stimme
„ eines Engels Harmonie darein, das mir alle Nerven
„ klanzen, und Thränen aus Augen qwellen.“ P. 28.
Forekommer en lang Beſkrivelſe om den Umage Maanen maatte paatage ſig for at beſkue hans Kiæreſtes Yndighed: den er lsierlig nok, og lyder ſaaledes: „ Der Mond, gleich neu-
„ begierig, worf ſein Licht zuerſt auf den geringſten Theil
„ des ſchönen Leibes, beſahe den reizenden etwas vorausſte-
„ henden Fuß, dem der ſeidene Rock bis auf die untere Wa-
„ de bedeckte, und ſchienen ſich zu vergnügen an dem
„ Spiel der Farben und Funken, die ſeinen Strahlen
„ aus der Schnalle lockten, hob dann ſein Fackel höher,
„ die auf dem Schooſe ruhende Hand, dann die athmende
„ Bruſt, dann das Geſicht des Engels zu finden; aber der
„ neidiſche Umhang verbarg es ihm und mir, bis auf eine
„ Hälfte des Lillienweiſen Halſes, der Bruſt und Schulter,
„ die eine herabwallende Locke unſerer Neubegierde zu be-
„ decken ſuchte.“ Ja det ſom endnu er meer forunderligt, Damen var ſaa undſeelig for Maanen, at hun ſiden, da hun blev vaagen bedækkede ſit Bryſt, „ als ſchämt ſie ſich
„ von den Monde geſehen zu ſeyn,“ — Lad endog være at Hr. Duſch har villet udtrykke en enthuſiaſtiſk Elſkeres Sprog, ſaa maae enhver dog tilſtaae, at dette gaaer alt for vidt, for een der endnu ikke ganſke har af Elſkov tabt Forſtanden. — Til behagelig Efterretning for dem, ſom har læſt de første Deele af denne volumineuſe Roman, tiener følgende: at Monſieur Carl Ferdiner endnu ligeſom tilforn befinder ſig i ugift Stand, at Julie, den ene af hans Kiæreſter blev befunden at være hans Søſter, og er allerede død og begraven, at hans anden gamle Kiæreſte Eliſe alt er Enkefrue, og at Hr. Ferdiner ſelv paa nærværende Tid befinder ſig paa en Reiſe til Italien, hvorfra det er uvist, om man nogen Tid vil faae mere at høre fra ham. Paa nogle Steder i diſſe tvende Tomer findes Anmærkninger under Texten, de indeholder enten en Recapitulation af det Foregaaende, ſom ofte er meget nødvendig, eller og Citationer af de Steder hos engelſke og italienſke Poeter, Forfatteren alluderer til. Vi har og truffet paa nogle faa, hvori Forfatteren udmærker de af ſine egne Skiønheder, ſom man ellers kunde frygte ikke faldt Læſeren i Øinene. Den anden Deel er tilſkreven

Hr.

Hr. Canonikus Gleim; Tilſkriften handler om Udgaven af Hr. Profeſſor Duſches poetiſke Arbeider, og befinder ſig i Selſkab med Hr. Ferdiner af den Aarſag, fordi Profeſſoren altid har anſeet denne Roman for det Beſte af alle ſine Værker, og det tredie Binds anden Deel for det beſte Stykke af den hele Roman.

Leipzig.

Märchen und Romantzen. Etwas zur Veränderung. Omne tulit punctum qvi miſcuit utile dulci 1780.

Aarſagen hvorfore vi optage ſaadanne ſmaa ubetydelige Samlinger ſom denne nærværende, er at give vore Læſere nogenledes et Begreb om dem førend de kiøbe dem, da vi veed, at en ſtor Deel af vore Landsmænd ere begierlige efter dette Slags udenlands Produkter. Store Fortrin kan vi ikke tillægge nærværende Samling af Fortællinger: Nysgierrighed kan hielpe til at man giennemløber dem eengang, men naar den er ſtillet, tvivle vi paa der nogen vil eller gider læſt dem anden Gang. Vi vil give Indholdet af den første Romantze, ſom har den Opſkrift: Hafgafa und Amaranth: Ridder Amarant gik ud paa et Tog mod Tyrkerne, men blev overvunden og bragt fangen til Algier. Hafgafa Muſtafas eneſte Datter fik her Kierlighed til ham: hun befrier ham og undflyer med ham til en Skov: Men Muſtafa med ſine Folk kommer efter dem, Amaranth blir greben, men Hafgafa forſtikker ſig i en Hule. Og ſom hun her giorde ſin Bøn til Mahomet, ſtaaer pludſelig ved hendes Side en gammel Mand, der holdt en grøn Qviſt i ſin Haand: denne Qviſt modtog hun af ham, og gik ind i Hulens Inderſte, hvor hun kom til en Dør: hun ſlog paa den med Qviſten efter den Gamles Befaling; Døren fløi op og hun gik derigiennem og kom til et Slot, paa hvis Sahl hun ſaae en Guldkiſte ſtaae paa en Sølvpæl; Hun tog Kiſten med ſig og kom tilbage i Hulen. Her lukkede hun Kiſten op, og en ſkiøn Due fløi ud af den; Duen tilbød ſig at ville hente alt hvad der var til hendes Tieneſte. Hun befol den da at hente Ridder Amaranth; den fløi, og kort derefter kom Ridderen ridende giennem Luften, og Heſten hvorpaa han reed forvandledes til en Due, ſom forſtak ſig i Kiſten ved ſamme. Ved ſamme Dues Hielp blive de førte hen til det ſmukkeſte Sted paa

Jor-

Jorden, hvor de levede i Glæde, indtil Amaranth tilſidſt blir keed af ſin Hafgaſa og hugger Hovedet af hende, og ved Duens Hielp begaaer mange Hexerier, ſom her ere for vidtløftige at fortælle. Af det anførte kan Læſeren giette ſig til hvad man kan vente ſig i denne Samling. For dem, ſom har Lyſt til at læſe ſlige Hexe-Hiſtorier, kan Samlingen være ganſke tækkelig, da Fortællingsmaaden er ikke keedſommelig. Af Ritter Karl, eine Romanze, vil vi anføre et Stykke til Prøve:

Durch einen diken Eichenwald
Kam Ritter Karl geritten,
Der Boden zitterte, und hallt
Von ſeines Rappen Tritten.
Der Rappe bäumte ſchnaubend ſich,
Schlug mit dem Kopf, der Ritter
Spornt ihn, und ſprengte fürchterlich
Davon und immer weiter.

Um bald aus ſeinen Schloß zu ſeyn
Flog er daß alles ſauſte.
Indem er über Stock und Stein
Gleich einem Sturmwind brauſte,
So ſah er unvermuthet fern
Verſteckt ein Hütchen ſtehen;
Dies Hütchen wollt er doch erſt gern
Noch in der Nähe ſehen.

Er ritt drauf zu, ſtieg klirrend hier
Vom Rappen ab, und wagte
Sich an die kleine Hüttenthür,
Doch ſie zu öffnen zagte
Mein Lieber Rittersmann noch ſehr;
Hier, dacht er, iſt kein Scherzen.
Die Sinne irrten hin und her,
Ihn ſtöhrt' die Furcht im Herzen.

Doch merkt er, daß ſein Ritterblut
Dawider rebellire;
Er roff zuſammen ſeinen Muth.
Und öffnet ſich die Thüre.
Doch kaum hat er hineingeſehn
So ſtaunt er ſchnell zurücke,

Er wolt' und konte doch nicht gehn,
Ihm ſchwanden Sinn und Blike.

Ein heil'ger düſtrer Schauer bebt
Durch alle ſeine Glieder;
Doch den geſunknen Muth erhebt
Kraft einer Gotheit wieder.
Er gieng hinein ins Hütchen, ſah
Mit Mitleid und mit Kummer;
Ein Greis lag auf der Erde da
Im eiſern Todesſchlummer.

Men vi maae henviſe Læſeren til Bogen ſelv. Fortællingsmaaden er, ſom man ſeer, ſimpel og paſſende, og i denne Henſeende kan man roſe Samlingen; men for Reſten, naar den engang er giennemlæſt, og Nysgierrigheden (Appetiten) ſtillet, lægger man den hen til Forglemmelſe hos den øvrige Mængde. Endnu kan vi og roſe den derfor, at Dyden ikke fortørnes heri, men ſnarere tienes, f. Ex. i det ſidſte der har til Opſkrift: Kronſels und Adelgunde: deraf vil vi alene anføre denne Strofe ſom har behaget os:

Wie grauſam durch das dunkle Licht
Das Leichenlaken walte,
Und Jeſus meine Zuverſicht
Im ſtillen Hain erhallte,
Ein Weſt im leiſen Trauerton
Durchweht die blutge Todtenkron,
Und die Natur mit Schauer
Verſank in tiefe Trauer.

og Stykket endes med denne Varſel:

Schaut Ihr Verführer, ſehet
Wies Unſchuldſchändern gehet.

I den lærde Verdens nærværende Tilſtand maae vi ſige om ſaadanne Værker: Ikke at have ſkadet er Fortieneſte.

Trykfeil i No. 30.

Side 467. L. 4. i Noten tildees læs tildeels. S. 468. L. 10. Neüeus l. Neues. L. 40. he l. the. S. 474. L. 9. han l. ham. S. 477. L. 6. Skal de Ord: Nu blev han ſtrax til en anden Helt, reent udſlettes. S. 480. L. 2. ſkal For: udſlettes. L. 4. anſaae ſig l. anſaae han ſig.

No. 32.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 11te Auguſt. 1780.

Om gamle Danſke Gilder og deres Undergang. Af P. Kofod Ancher. Kiøbenhavn, 1780. 10 Ark i 8vo. Priſen er 24 Sk. paa Tryk- og 2 Mk. paa Skriv-Papiir.

Læſeren maa her ikke vente en fuldſtændig Hiſtorie om Gilder og Gildeſkraaer. Den lærde Forfatter, ſom i ſin Lovhiſtorie havde taget ſig for at give nogen Underretning om vore gamle Retter, har i ſær troet ſig forbunden til at udvide ſit Arbeide endog til de gamle Danſke Gilder, da endeel af ſamme i de ældre Tider havde deres egne Retter. Derfor haver og Forfatteren indſkrænket nærværende Afhandling derhen, at foruden den fornødne Oplysning af nogle gamle Gildeſkraaer og Hiſtorien, haver han ikkun taget Gildernes Juridiſke Forfatning under Betragtning, for derved at viſe det Statſtridige i Middelalderens Gilder, ſom forvoldte omſider deres Undergang. Den, der videre vil være underrettet ſaa vel om de gamle Gilder og Kalander i Almindelighed, ſom vore Danſke Gilder i Særdeleshed, er af Forfatteren henviiſt til de af ham anførte vigtigſte Skribentere i denne Materie. Nærværende Afhandling om gamle Danſke Gilder og deres Undergang indeholder 4re Afdeelinger, af hvilke den Første handler: Om vore gamle Gilder, efterat den Chriſtne Religion var indført, deres Oprindelſe, Beſkaffenhed og Hensigt. Den Anden: Om Hellig Kong Knuds, ſamt Her-

tug Knuds og Kong Eriks Gilder og Gildeſkraaer. Den Tredie: Om ſtore og ſmaa Gilder, ſamt Forſkiellen paa ſamme. Den Fierde: Om Gildernes Undergang og dens Aarſager. Under den første Afdeeling beſtemmer Forfatteren hvad man kaldte **Gilder** eller **Laug**, nemlig: De private Selſkaber, der fordum bleve indgaaede, for at befordre ſærdeles Venſkab og indbyrdes Hielp. Lovene, ſom Lemmerne imellem ſig vedtoge, kaldte man **Gilde-Skraaer**. Alt i det 1ſte eller maaſkee først i det 2det Aarhundred har Cornelius Tacitus vidſt at fortælle os om de gamle Nordiſke Gilder, hvor alle vigtige Handlinger bleve baade overlagte og ſluttede. Ligeſom det ikke er uden Grund, at vores lærde Gram meener, at Gilderne, baade hvad Ordet og Tingen anbelanger, have deres første Udſpring fra Norden. Efterat den chriſtne Religion hos os var indført, bleve Gilderne ſtaaende ved Magt, ikkun at man ſøgte at giøre det tilforn uchriſtelige til chriſteligt. Men det gudelige i Gilderne blev ikke ſtaaende inden de første Grændſer. Man ſaae Geiſtlige, Munkene i ſær, at indgaae gudelige Selſkaber under Navn af **Brødreſkaber**. Paa endeel Stæder kaldtes de **Kaland-Gilden, Kaland-Brüderſchaften**. Omendſkiønt de Geiſtlige tiltoge ſig Brødre-Navnet allene, ſaa fandt de dog omſider for godt, at tage ogſaa Verdslige i Selſkab med, for at giøre dem deelagtige i deres formeentlige Fortieneſter, imod at hine kiøbte ſig Broderſkabet til med Skienk og Sielegaver. Forfatteren formeener, at det er kuns i Henſeende til Navnet, at der giøres Forſkiel paa Kalander og andre Brødreſkaber, ſaa at hvad en Deel kaldte Gilder, havde Navn hos andre af Kalander. For Reſten vare de alle nogle gudelige Selſkaber af een Natur og Beſkaffenhed. Naar og ved hvad Anledning diſſe gudelige Selſkaber først ere opkomne, veed man ikke viſt; nogle anſee dem for en Efterlignelſe af de første Chriſtnes kierlige Forbindelſer, andre derimod for Levninger af Hedenſkabet. Den lærde Forfatter troer ikke man bør ſøge Oprindelſen i Hedenſkabet, ſiden man ingen Spor finder til diſſe gudelige Selſkaber, førend længe efter Chriſtendommens første Alder. Vore Gilder vare, efter deres adſkillige Henſigt, forſkiellige; nogle blot gudelige, andre tillige verdslige. Endeel af dem ſigtede fornemmelig, efter de gamle Fostbrødre-Laves Maade, til at hevne

og

og derved afværge Drab, Vold og Overlaſt paa en Gildes-Broder. Andre, om endſkiønt de ikke juſt lode deres broderlige Kierlighed gaae ſaa vidt, ſaa ſeer man dog adſkilligt Verdsligt alt meer og meer at blande ſig med det Gudelige. Thi naar ſom helſt flere af een og ſamme Haandtering, enten i geiſtlige eller verdslige Sager, havde noget at beraadſlaae og foreene ſig om, maatte det alt ſkee efter gammel Skik i Gilder. Og hvad heller Gilderne vare verdslige eller geiſtlige, ſaa bleve de dog anſeete ſom gudelige Selſkaber, gemeenlig ſtiftede enten GUd ſelv eller Helgene, een eller flere, til ærefuld Dyrkelſe, og altid ſammenbundne med nogen Slags Religions Øvelſe. Ingen Forſamling, den jo blev begyndt og endt med Sang, Meſſer, Bønner og Forbønner. Den lærde Forfatter anſeer det væſentlige i alle Gilder at have været en ſærdeles Forbindtlighed imellem Brødrene og Søſtrene til indbyrdes Kierlighed, Forſvar og Hielp. Blev nogen overfalden, forurettet, ſagſøgt, underkaſtet ulykkelige Hændelſer, Skibbrud, hedenſk Fangenſkab eller Armod, maatte den eene komme den anden til Hielp. Var en bleven ſyg og ſengeliggende, maatte Brødrene vaage over ham. Brødreſkabet varede ſaa længe ſom Livet; ja ikke engang Døden maatte aldeles giøre Ende derpaa; døde en Broder, da ſkulde de andre følge ham til Graven, ofre for hans Siel og i deres Gildelav holde høitidelig Meſſe for ham. I endeel Gilder maatte de endog ſkyde ſammen til en død Broders Begravelſe med videre. Under den 2den Afdeeling antager Forfatteren Kong Knuds Gilde ſom ældre end Hertug Knuds og Kong Eriks Gilder, ſamt anſeer Kong Knuds Gilde, ſom Kilden til de 2 andre. For Reſten er Kong Knuds Gilders rette Alder uvis. Et Beviis paa ſammes Gildeſkraaes høie Alder tages af den Siellandſke Krønike, ſamt af Skraaens Overeenſtemmelſe med Vitterlags-Retten. Ellers har Forfatteren her ſøgt ſaa meget ſom mueligt, at beſtemme de tre Kongelige Gilders og deres Gildeſkraaers Alder; ligeſom han og haver viiſt, at de i de fleſte Stykker ere indbyrdes overeenſtemmende, dog ikke uden al Forſkiel, med mere. I den 3die Afdeeling ſeer man Forſkiellen paa ſtore og ſmaa Gilder, ſamt at de Kongelige, i ſær Kong Knuds, vare de ſtørſte og anſeeligſte; De tiltoge ſig i Rettergangs Sager mange beſynderlige Rettigheder, ſtridige imod Lovens almindelige Maa-

de, i sær i Vidnesbyrd og Eed; de vilde ansees for bedre og troeværdigere end andre. Eed af een Gildesbroder var at regne imod andres, som Tre imod Een. I sær var det et stort Privilegium, de Kongelige Gilder øvede i criminelle Sager, fornemmelig naar Drab blev begaaet af eller paa en Gildesbroder. De mindre Gilder øvede vel ikke saa stor en Myndighed, i sær finder man ikke, at de har befattet sig med Drabssager. Deres Straffe vare gemeenlig ikke større, end at de jo kunde bestaae med de borgerlige. Dog tiltoge endeel af disse smaa Gilder sig undertiden mere, end hvad der med Rette kunde tilkomme nogle private Selskaber; de søgte nemlig at afgiøre alle Sager, uden Forskiel, en Gildesbroder vedkommende, imellem sig selv, om endskiønt Kongelige Bøder vare vedhængende med videre. Under den 4de Afdeeling, der handler om Gildernes Undergang og dens Aarsager, viser Forfatteren, at Oprør og Sammenbindelser imod Staten ikke have været Hoved- eller almindelige Aarsager til Gildernes Undergang, snarere troer han, at, foruden anden Misbrug, saasom: Overdaadighed, Fylderie, Trætte, Slagsmaal, Drab ꝛc. Gildernes Undergang fornemmelig maa tilskrives, at de, omendskiønt egentlig stiftede for Religionens Skyld, tiltoge sig en Myndighed, der ikke kunde bestaae med den høieste Regierings Magt. I sær kunde Regieringen ikke taale den store Frihed, Gilderne brugte i Rettergangs Sager. Men saa almindelige som Gilderne vare i de Tider og saa stor en Anseelse de stode udi, kunde de ikke med alle ophæves. Man maatte derfore søge efterhaanden at indskrænke det Statstridige. Dronning Margrethe giorde det første Forsøg ved at lægge Gilderne under Øvrighedens Tilsyn. I Kong Christoffer den 3dies almindelige, saa vel som særdeles Stads-Retter fastsættes: „at om Gil„der fandtes, som noget Partie havde optaget, eller vilde „optage, unyttige og Byen til Skade, da skulde Kongens „Foged, Borgemester og Raad have Magt at forbyde og „aflægge samme uden nogens Modsigelse.“ Og for at forebygge, at intet ulovligt ved Gildes-Retterne skulde gaae i Svang, blev der anordnet i endeel Skraaer, at een Raadmand skulde ved Retten være nærværende. Efter Reformationen kunde ikke Gilderne, foreenede med Religions Øvelser efter den Romerske Kirkes Maade, bestaae med den Protestan-

ſtantiſke Kirkes Lærdomme. Overalt, ſiger Forfatteren, ſaa-ſnart den Fordom var udryddet, at Salighed ikke kunde bygges paa Fortieneſter, følgelig ikke ventes i Gilder, var Grundſætningen for Gilderne kuldkaſtet, tilligemed den bevægende Grund, der tilforn havde drevet Folk med ſaadan Iver til at ſøge diſſe Broderſkaber. Paa den Maade forſvandt Gilderne Tid efter anden, uden juſt at ophæves eller med alle at afſkaffes ved noget Forbud. Præſte-Kalander ere de eeneſte, ſom Forfatteren haver fundet udtrykkelig at være blevne ophævede. Af verdslige Gilder bleve nogle faa, endog efter Reformationen ſtaaende ved Magt, men under Forandring af de forrige Pavelige Kirke-Skikke. Endeel bleve omdannede til noget andet: Saaledes blev for Ex. det Kiøbenhavnſke Kiøbmands Gilde under Kong Chriſtian den 3die forandret til et Skyde-Compagnie, der endnu vedvarer. De Gilder, ſom Kiøbmænd og Haandverksfolk havde indgaaet, bleve, underſtøttede af en Slags Fornødenhed, længſt ſtaaende ved Magt; indtil Aar 1619. da Kong Chriſtian den 4de fandt for godt, ved en Forordning af 19de Junii, overalt i Dannemark at forbyde og afſkaffe alle Skraaer og Laugs-Retter. Derved tabte diſſe Gilder og Gildeſkraaer deres gamle Navne. Siden kaldte man dem gemeenlig **Lav og Laugs-Artikler.** Til Slutning haver Forfatteren ladet aftrykke A) Statuta convivii beati Canuti regis & Martiris efter et, maaſkee original, Exemplar, ſom findes iblant det Kongel. Danſke Selſkabs Skrifter. B) Kong Eriks Gildeſkraae efter Originalen, der forvares iblant Arnæ Magnæi Haandſkrifter, ſkreven paa Latin, med en Haand og Skrivemaade, der paſſer ſig paa det 13de Aarhundred, ſtadfæſtet med Gildets vedhængende Segl. Haandſkriften haver Forfatteren confereret med Hertug Knuds Gildeſkraae i Pontoppidans Annal. Eccl., ſamt den Malmøeſke i Brings Monum. Scan. for ſaa vidt Indholdet er det ſamme og neden under nærværende Aftryk antegnet de vigtigſte Forſkielle. C) 1.) Nogle Artikler af Gildeſkraaen for St. Anne Lagh i Svendborg. 2.) Nogle Artikler af Kong Chriſtian den 1ſtes Stadfæſtelſe paa bemelte Svenborgſke Skraa. — Vi have ſaaledes givet vore Læſere et kort Udtog af Bogen. Det lidet, ſom vi kunde have at erindre i Henſeende til Ordenen i Almindelighed og Fuldſtændigheden paa nogle Steder, fornem-

melig i den 3die Afdeeling, forbigaaes med Flid. Vi kiende tilfulde Forfatterens Lærdom, hans Flid og Lyſt til at tiene ſine Medborgere, men vi ere tillige ikke mindre vidende om hans høie Alder og ſvage Helbred; med glade Hierter modtage vi derfore ethvert Skrift fra hans Haand. Aldrig bød han os andet end det, hvori der var Kierne. Gid han længe maatte leve iblant os! —— Hans Død vil altid komme for tidlig. ——

Magazin des Enfans, ou Dialogues entre une ſage Gouvernante, & pluſieurs de ſes Eleves de la prémiere diſtinction. Dans leſquels on fait *penſer*, *parler*, *agir* les jeunes gens ſuivant le génie, le tempérament & les Inclinations de chacun. —— On y répréſente les *défauts* de leur âge, & l'on y montre de quelle maniére on peut les en corriger; on s'applique autant à *leur former le cœur*, qu'à *leur éclairer l'eſprit*. —— On y donne un *Abrége* de l'*Hiſtoire ſacrée*, de la *Fable*, de la *Geographie* &c. le tout rempli de *Réflexions utiles* & de *Contes moraux*, pour les amuſer agréablement, & écrit d'un ſtyle ſimple & proportionné à la tendreſſe de leurs années. —— Par Madame *Le Prince de Beaumont*. A Copenhague. Chez Gyldendal. 1779. Skriftet er deelt i fire Stykker, hvoraf det I. beſtaaer af 152 S. i 8vo II. 143, III. 131, IV. 147, og en Forerindring 26 S. Priſen er 5 Mk Tryk- og 6 Mk. Skrivp.

Faa Skrifter ere optagne med et ſaa almindeligt Bifald, ſom nærværende, og faa fortiene det. Af den ligeſaa udførlige ſom tilforladelige og ſande Titel ſees Bogens Indhold og Henſigt, ſom desuden maa være det Danſke læſende Publikum bekiendt af den i Modermaalet 1764. udkomne Overſættelſe af Hans Høiærværdighed Doct. Schønheyder. Dens Indførſel i vore Skoler er et talende Beviis paa dens Brugbarhed, og ingen, der kiender Skriftet, kan tvivle om den deraf flydende Nytte for Ungdommen, naar det vel anvendes. At en Gellert har ønſket, at være dets Forfatter, maa virkeligen give et høit Begreb om dets Værdie. (Gellerts Breve udgivne efter hans Død Side 245 den Danſke Overſættelſe). —— Nærværende Udgave har Hr. Gyldendal, hvis Flid fortiener ligeſaa megen Beundring, ſom Opmun-

muntring, beſørget, (ſom vi ved Sammenligning have erfaret, efter den Genever Udgave af 1773., der adſkillige Steder er forſkiellig fra den Pariſer, eller rettere Frankfurtſke af 1776.,) og fortiener, i Henſeende til Nøiagtighed, Tryk og Papiir, at foretrekkes begge foranførte Udgaver, der ere de almindeligſte blant os.

Hannover.

Johann George Keyßlers, ehemaligen Mitglieds der Königl. Großbritt. Societät, Reiſen durch Deutſchland, Böhmen, Ungarn, die Schweiz, Italien und Lothringen, im Auszüge, an einigen Orten nach Angabe des Herrn D. **Büſching** berichtigt. 982 S. i 8vo, foruden 6 S. Indhold. 1780. I den Helwingſke Boghandel. Koſter Rdlr. Mk.

Keyßler har alt for ſtore Fortieneſter af Danmark, til at man uden Utaknemmelighed kunde endog ved denne Leilighed fortie dem. Han var vor uforglemmelige **Bernſtorffs** Lærer og Ven, hvilket Hr. Conſiſtorial-Raad Ahlemann, i ſit Skrift über das Leben und den Charakter des Grafen von Bernſtorff, erindrer paa følgende Maade: „Grev Bernſtorff og hans ældre Broder nød fælles fra deres Barndom den lærde og retſkafne Keyßlers Underviisning og Anførſel. — Under hans Anførſel beſøgte begge Brødrene i Aaret 1727. den høie Skole i Tübingen. — Fra April 1729. til 1731. giorde de den Reiſe giennem Tydſkland, Sveits, Italien, Frankrig, Engeland og Nederlandene, hvoraf Keyßler i hans vpperlige Skrift har beſkrevet en ſtor Deel. Efter Hiemkomſten erfarede Keyßler paa en ikke almindelig Maade det Bernſtorffſke Huſes Taknemmelighed. Han blev i det med en aarlig Gehalt, rigeligen forſørget, og levede i Gartow ſom Familiens Ven, indtil han i Aaret 1743. pludſeligen endte ſine Dage af et Slagflod paa det Friherlige Gods Stintenburg. — Greven erindrede ſig ham ofte endog i hans ſidſte Leve-Aar, og altid bemerkede man, at hans Hierte derved var fuldt af Taknemmelighed og Høiagtelſe.“ — For at bringe Keyßlers ſtore og koſtbare Skrift i Læſeres Hænder, der enten ikke have Leilighed til at anſkaffe ſig det, eller Tid og Lyſt til at læſe en vidtløftig Bog, har den unævnte Udgiver foretaget dette Ud-

tog, hvori man ikke finder Originalens mange og vidtløftige Afhandlinger, Fortegnelſer og Beſkrivelſer af alle Templer, Palaſſer, Lyſtſlotte, Eremitager, Kunſtværker, Naturalier, Steder, Skikke o. a. m. i ethvert Land, hvor Forfatteren har været; ei heller en Mængde tilføiede Brevvexlinger, Documenter og Poeſier i adſkillige Sprog over forekommende Ting og Perſoner. Men Udtoget er dog ingen Beenrad, uden Knokler og Kiød. Det er virkeligen intereſſantere end det Udtog over Italien, der findes i de Berlinſke Samlinger af Reiſebeſkrivelſer, og da Udgiveren har benyttet ſig paa adſkillige Steder af Büſchings Skrifter, ere tillige de ved Tidernes Omvexling foreſaldne Forandringer anmerkede. — Hvorfor man har ſat Ungarn paa Titlen er ei ſaa let at indſee, da der i Skriftet intet forekommer derom; derimod har Udgiveren giort vel, at han paa et Sted fra S. 967 til Enden har ſamlet alt, hvad der angaaer Steenriget, og fandtes adſpredt over alt i Originalen. — Aarſagen til Sveitſernes Hiemvee forklarer Forfatteren ſaaledes: Af Landets Høide kommer det, at Luften i Sveits er meget reen og tynd, og Sveitſerne i fremmede Lande altid fornemme et Slags Banghed og urolig Attraae efter den fra Ungdommen af indaandede Luft, uden at de ſelv vide at angive en Aarſag dertil. Dette er Sæden til en virkelig Sygdom, og er den ſaa kaldte Hiemvee, Lat. Noſtalgia, hvilket Tilfælde i ſær findes hos Bernerne. Saaledes ſkriver allerede Lucrets 6 B.

Nonne vides etiam cœli novitate & aqvarum
Tentari procul a patria, qvicunqve domoqve
Adveniunt? ideo qvia longe diſcrepat aër.

Til en Prøve paa Forfatterens Skrivemaade anføre vi følgende Hiſtorie med denne lille men vigtige Erindring: at de, ſom ſamle ſtore Handlinger, vilde være meget forſigtige i deres Valg, og ikke udgive for ſtore Handlinger ſaadanne, hvori Overlæg og Forſtand har liden, men Slumpelykke og andre tilfældige Omſtændigheder alt for ſtor Deel. Den Hiſtorie vi anføre findes S. 185. Endnu en Handling af en Piemonteſer, ſom maa geraade dens Ophavsmand til deſto større Roes, da han ikke er født af ſaadanne Forældre, ei heller haft ſaadan Opdragelſe, ſom kunde indgive ham de ærbegierlige Tanker, hvoraf ellers mange ſtore og ſaa kaldte ædle Handlinger pleie at udſpringe. I Beleiringen af Turin

1706.

1706. vare de Franſke komne paa et af Caſtellets underjordiſke Gallerier, og den Ingenieur, der havde opdaget denne Gang, havde faaet til Belønning to hundrede Louis d'Or, efterdi Franzoſerne gjorde ſig viſt Haab, derved at komme til det Inderſte af Caſtellet, hvorfor de og ſtrax ſatte ſig der faſt med to hundrede Grenaderer. Ved ſin naturlige Forſtand faae een, ved Navn Mica, dette, af Fødſel en Piemonteſiſk Bonde, ſom af Trang brugtes til Minerer, men ved Øvelſe havde bragt det ſaa vidt i dette Arbeid, at han var bleven Korporal blant Minererne. Han arbeidede juſt paa den Tid med tolv til tyve Mand paa det Sted, for at ſætte en Mine i Stand. Saaſnart han mærkede Franzoſerne over ſig, og ſyſſelſatte med at bemægte ſig Galleriet, indſaae han meget vel, at hans Verk vilde være ubrugbart, og Fienden beſætte et Sted, ſom var de Beleirede meget ſkadeligt. Han ſaae og, at han maatte døe, om han vilde forhindre det, ſaaſom Minen endnu ingen Saucisſon eller Fyrſted havde, hvorved den med mindre Fare kunde antændes. Megen Tid til Betænkning gaves ikke, derfor fattede han haſtig ſin Beſlutning. For at frelſe de hos ſig havende Folk, gav han dem Ordre, ſtrax at begive ſig ud af Hvelvingerne, og naar de vare i Sikkerhed, at give ham et Tegn ved et Flinteſkud, men ſige Kongen, at Mica bad om Brød for Kone og Børn. Saaſnart han hørte Tegnet, ſtak han Minen i Brand, og ſprængte derved ſig ſelv og to hundrede fiendtlige Grenaderer i Luften. Man fælde ſin Dom over denne Handling efter Behag; ikkun dette bør endnu tillægges, at Kongen ikke allene tillagde Enken med hendes Børn deres nødvendige Underholdning, men endog denne Mica's Eſterkommere ſex hundrede Livres beſtandig for Fremtiden.

Leipzig.

Heelfried und Silene. — Geſpräche zweyer Liebenden. — Erſtes Bändchen. 1780. 398 Sider i Octav, bey Chriſtian Gottlob Hilſchern.

For, at dette Bind og de følgende ikke ſkal falde i Hænderne paa uvedkommende Læſere, og Ubehørige ikke gaae ind i denne Helligdom, er paa et Blad næſt efter Titelen aftrykt et Vignete med denne Paaſkrift: „Denen die's fühlen!“

Det vil ſige: procul hinc, cui mens bene ſana! — Det forſtaaer ſig at vi ikke laſte Forfatteren fordi han har udſat dette Vartegn, men vi ønſke derimod, at alle hans Lige vilde og følge hans Exempel i dette Stykke. Hvor mange fornuftige Mennesker fik ikke derved at vide, at de ſkulle gaae dem forbi, hvis de ikke vilde udſættes for adſkillige Ulei-ligheder? Vor Pligt troede vi det var at udſpeide dette Hel-lige for at vare andre, ikke for at hente nogen Fordeel. Som vi da gik videre, traf vi følgende: „An die Leſer und „ die Leſerinn. — Ein feuriger Jüngling voll Empfindung, „ voll Begierde und Streben nach wiſſenſchaftlichen und ar-„ tiſtiſchen Kenntniſſen, liebt ein Mädchen mit einer un-„ ſchuldigen, ſanften, frommen, gefühlvollen Seele, und „ einigen nicht zu verachtende Talenten des Geiſtes.“ Her ere de nødvendigſte Deele, hvoraf Charakterer bør være ſam-menſatte, naar de ikke ſkal være af de gammeldags. Thi uden Feuer, voller Empfindung, ſanft, gefühlvollen Seele ꝛc. lader neppe nogen tydſk Skribent en eneſte Perſonage komme ud af ſit Verkſted. From og uſkyldig maae den være tillige. De Forſeelſer og Misgierninger, ſom Forfatteren da, til Trøſt for Verden, lader ſine Perſoner begaae, blive ikke regnede dem til Laſt, men deres feurige, gefühlvolle, ja wonngefühlvolle Seele. Derved forſkaffer han ſig tillige Bifald hos ſaadanne af ſine Læſere, ſom før regnede ſig for ſtrafværdige, men nu blive bedre underrettede ved hans her-lige Sædelære. Og de troe nu at finde Beviis i ſig ſelv paa den fine og rigtige Kundſkab, ſom ſlig en Forfatter har om det menneſkelige Hierte. Een, hvis Tilbøielighed bliver ſmigrede, kan ikke heller andet end viſe ſig tilfreds med Smig-reren. — Hvor ofte ſlig en udarbeidet Perſonage af Forfat-terens Snit maae begaae Forſeelſer, troe vi ſnart at blive udregnet i Tydſkland, og kan med det første vente Tabeller derover. Denne Formodning er ikke uden Grund, „ thi „ hin Forfatterens Jüngling lag zum drittenmal, ſiges i „ Fortalen, og nun wirds Zeit, daß du deine Augen „ brauchſt.“ Det var endda tidligere end vi ventede. Vi-dere: „er dachte dabey an ſeinen Vater. Der Mann kann-„ te das Herz des Menſchen. Er hatte in ſeiner Jugend „ eben den Charakter ſeines Sohns gehabt. — Er hatte „ ihm oft verſchiedene Schickſale, die ihn treffen wür-

„ den

„ den (den Undskyldning maae give den Unge Mod til at „ falde tre gange endnu) und nicht falsche Prophezeihung „ geredet." — Videre vil vi ikke indlade os med Forfatteren om hans Charaktere. Og hvad vi har sagt er just ikke skeet, fordi vi saa lidet kiender Verden, at vi skulde holde hine Charaktere for ganske unaturlige. Men saa hyppig at fremstille dem i Skrifter, og det paa saa smigrende en Maade for Lasterne selv, som vi have seet at skee i en Hoben af tydske Skrifter, har verre Følger end hine Forfattere synes at betænke. En ond Tilbøielighed hæmmes vist ikke ved at smigre den; og hvor glad tager ikke Siælen imod saadan Smiger, og huuser slige Forestillinger, som giver dens Begierligheder et frit Løb og Styrke? Som man saaer saa høster man. — Disse Samtaler vil Forfatteren at vi skal troe ere virkeligen saaledes holdte mellem de to Elskende. Saasom Konsten i at dialogisere er vanskelig, har han ladet dem blive næsten uforandrede. Som vi seer mod Slutningen af Fortalen, ere de skrevne for, at, „ mannlichgefühl- „ vollen Seelen einige Nahrung für Ihr Zärtlichkeitgefühl „ finden möge." — De ere ni med følgende Overskrift: Den første: Ueber den wahren Werth des adlichen Standes. Den anden: Ueber die Einmischung ausländischer Sprachen in die Mutterspracbe. Den tredie: Ueber die Empfindungen eines Freundes am Sterbebette seines Freundes. Den fierde: Ueber den Reiz der Dichtkunst. Den femte: Ueber Sympathie. Den siette: Ueber den Geist eines geschmackvollen Bücherlesers. Den syvende: Ueber Poesie aus dem Stegreif. Det ottende: Ueber das Große und Nutzreiche in dem Bekenntniß seiner eignen Fehler. Det niende: Ueber die Macht der Schwermerey bey einer unglücklichen Liebe. Zwey Fragmente. — I første Samtale fortæller Heelfried Selene, hvorledes han havde Adgang til en adelig Familie, og kom der i Bekiendtskab med Frøkenen, Julie. Efter nogen Tids Bekiendtskab bleve de begge forelskede i hinanden. Han, betænkende hendes Stand, lod det ikke komme videre, men hendes Passion var hæftigere, og hun lod ham forstaae at hun ikke ventede at blive lykkelig ved nogen anden end ved ham. Han begyndte da at giøre hende opmærksom paa den Afstand imellem dem, som deres ulige Stand var Aarsag i. Da den var i hendes Øine af liden Betydelighed i denne

Sag,

Sag, paatager han ſig at demonſtrere for hende Billigheden i denne politiſke Indretning, ſom var begge deres Forening i Veien. Og formedelſt denne Deel af Samtalen, er det at den fører den Opſkrift den haver. — Hvor ſtærke Heelfrieds Grunde ere vil vi ikke afgiøre, kun den ſynes os ikke meget vigtig, ſom han tager af den Guds Viisdoms Plan, efter hvilken alle politiſke Indretninger blant Menneſkene maae rette ſig; thi ſkal den tiene i dette Tilfælde, vilde man nok beviſe meer med det end der ſkulde. — Den anden Samtale vil vi ikke opholde os over. Hovedſagen er ikke af den Beſkaffenhed, at man behøver at læſe den i en ſammenflikket Dialog, og for denne Indklædnings Skyld, hvis den havde noget Fortrin, var det man ſkulde læſe den her. Forfatterens Læſerinder kunde maaſkee være tient dermed; vi kan ikke tale poſitiv i dette Stykke. — Den tredie kan være ganſke opbyggelig; en Døende i Lune mindes vi ikke at have ſeet beſkreven i noget Skrift før. For at naae ſit Diemeed, har Forfatteren troet at ſlig Charakter var ganſke nødvendig; men ſlig Maade at behandle en Sag paa, kommer for en Deel af Mangel paa Kundſkab om dens ſande Beſkaffenhed og de tienligſte Midler til at opnaae ſin foreſatte Hensigt; for en Deel har den og ſin Grund i en Forfatters Lyſt til det Sære og til at overdrive alt hvad der falder under hans Hænder. Han tænker des lættere at naae ſit Maal, og kommer juſt derved længere bort. — Den fierde Samtale über den Reiz der Dichtkunſt, beſtaaer af en Hoben uforſtandig Snak, der forekommer os ligeſaa behagelig at læſe ſom at høre Gæſſene qvække. — Strax i Begyndelſen af Samtalen fremſættes et Digt, ſom ſynes at ſkulde være ret koſteligt. Det begynder ſaaledes: Bald wird dies Jahr zur Ewigkeit ſich heben. I Midten af Samtalen forekommer et andet, ſom vi ikke tør ſee til anden Gang. Uden Tvivl ere de og nogle flere ſmaa Stykker anbragte her, for at overbeviſe Læſerne des kraftigere om Digtkonſtens Tillokkelſer; og vi maae tilſtaae, at de ikke heller overgaae de proſaiſke Raiſonnements i Slethed. Til Beviis vil vi af det ſidſte anføre noget, iſær Beſkrivelſen paa Poeſiens Væſen, ſom her ſiges at beſtaae, „ in erhabenen hinreiſſenden Ausdruck, großer ſeliger Empfindgen und überſtrömmender Herzensfülle; in mächtiger Ergieſſung unzurückhaltender Wonnegefühle.“ See Pag. 212.

212. Dereſtrr følger en Samtale i Vers, mellem der Dichter og die Dichtkunſt om ſamme Sag; hvilket, da det er non ſenſe, vi ikke vil anføre. Hvad Virkninger Digtkonſten har, forklares først beym bloß nicht fühlloſen Leſer, bringt er einige überhingehende Bewegungen in ſeinen gefühlfähigen Theilen hervor. — Da Menneſkets hele Legeme er gefühlfähig, kan man efter Forfatterens Ord foreſtille ſig Digtkonſtens Virkninger hos hine Læſere, ſom om man overſkyllede dem med et Kar Vand. —— „Beym Leſer mit Ge„ fühl, ſteigen die Bewegungen bis zum Rührung, bis „ zu Schwingungen der Lebensgeiſter in den Nerven.“ — „ Beym Leſer mit Kunſtgefühl wallt das Blut heftiger „ in den Adern; endlich beym Leſer mit Dichtergenie „ wird alles Thätigkeit.“ Vi vil bede for Autor, ſiden Noden er paa det høieſte: Ζευ πατερ! ποιησον δ'αιθρην, δος δ'οφθαλμοισιν ιδεσθαι. —— Den femte Samtale handler om Sympathie; og ſiden den gior det, vil vi ikke nøiere indlade os med at undersøge den, da vi for nylig var i saa ſtor en Betrykt. Af Ordet Sympathie, kan Læſerne nok formode, at vor Frygt ikke er ugrundet. —— Siden vi have opholdt os saa længe over diſſe første, og frygter at trætte vore Læſeres Taalmodighed, hvis vi paa ſamme Maade foretog de øvrige Samtaler, vil vi gaae dem forbi, og troer at vore Læſere ikke formode ugrundet, at hvor der i et Skrift er saa meget ſlet, ſom vi allerede har fremſat, der kan det øvrige middelmaadige ikke lønne Umagen, man vilde paatage ſig for at læſe det igiennem. —— Sproget er næſten overalt affekteret, og den qvindagtige Tone gior det meget ulideligt. Til Bevis vil vi anføre nogle, vi af en Hændelſe kom over: „ Ich hab ihre Empfindungen nachgefühlt. —— Daß ich meine Empfindungen über das nahe Ende des Jahres ausetzte. —— Sie haben mir verboten zu loben, aber meine „ Empfindungen zu ſagen. Und ärgerte mich, daß ich in „ meiner Empfindungen unterbrochen werden ſollte. So „ wie Raphaels Seele eine Bruderſeele Klopſtocks iſt. „ Mannlichgefühlvolle Seelen; zärtlichkeitgefühlvolle, wonnegefühlvolle;“ o. ſ. v., ſom i den lærde Republik fortiente Gabeſtokken; thi at true med Daarekiſten har allerede tabt ſin Virkning. Slige Skribenteres Syge er meere epidemiſk end man uden Opmærkſomhed paa Erfaring ſkulde troe.

troe. Det ſtore Selſkab den nærværende Forfatter har blant ſine Landsmænd, bekræfter hvad vi have ſagt, og hvor let kunde ikke Smitten trænge ſig ind blant os, ſom ere ſaa forgabede i vore fremmede Naboers Litteratur, hvilken vi, i Henſeende til de ſkiønne Videnſkaber, med Overbeviisning troe har havt en ſkadelig Indflydelſe paa vor egen. Thi i hvor god Jord man end ſaaer fordærvet Sæd, vil den dog ikke give anden end ſlet Frugt.

Berlin og Leipzig.

Geſchichte der chriſtlichen Kirche des erſten Jahrhunderts, von D. Johann Auguſt Starck — Dritter Band. Meum propoſitum eſt, antiqvos legere, probare fingula, retinere qvæ bona ſunt, & à fide catholica nunqvam recedere. HIERONYMUS. Bey Georg Jacob Decker 1780. Stor 884 Sider foruden Regiſter over alle 3 Bind og en Fortale paa 126. Sider.

Vi behøve ikke her at anmelde Indholdet af dette tredie Bind, da det allerede er ſkeet ved Anmeldelſen af det første. (See diſſe Efterretningers andet Hefte for 1779. S. 555.) Den Dom, vi der fældede over dette ſmukke Verks Begyndelſe, og ſiden over dets Fortſættelſe, (See første Hefte for 1780. S. 91) maae vi her igientage om dets Slutning. Den grundige Forfatter er ſig allevegne liig, og hans Fremgangsmaade ſvarer meget vel til det Motto, han har ſat paa Titelbladet. Fliid, Indſigt, Kritik, Orden, Upartiſkhed og Tydelighed ere denne Hiſtorieſkrivers Mærker. At meget af det, der findes ſamlet i diſſe tre ſtore Bind, tilforn er nokſom bekiendt, derom tvivler vel ingen, men og de bekiendteſte Ting maatte tages med, naar Verket efter Planen ſkulde være fuldſtændigt. I den vidtløftige Fortale giør Hr. **Starck** god Rede for adſkilligt, ſom i Henſeende til Udarbeidelſen maatte ved første Øiekaſt forekomme en eller anden besynderligt. Her fortæller han og de Fortredeligheder, under hvilke dette hans Arbeide baade er begyndt og fortſat, men da Verden ſielden opbygges ved Privat-Stridigheder, vil vi ſlet intet anføre herom. Kun forundre vi os over, at han under ſaa mangfoldige Forretninger og i en ſaa ubehagelig Forfatning har med ſaa ſtor Held og Frimodighed kunnet

bruge.

bruge Sindet og Pennen —— „Jeg maatte, ſkriver han ved „ Enden af Fortalen, have beſynderlige Opmutringer, om „ jeg ligeledes ſkulde legge Haand paa de følgende Aarhun„ dredes Hiſtorie, og ſaa indtagen er jeg ikke for mine Ar„ beider, at jeg ſkulde ſmigre mig dermed.“ Vi for vor Deel ønſke ham gierne ſlige Opmuntringer, og naar det øvrige af Kirkehiſtorien blev bearbeidet med ſamme Fliid og Indſigt ſom dette, vilde hans Arbeide viſt ikke kunne anſees for overflødigt. ~.

❀ ❀ ❀

Noget til Hr. Proft.

Det var os allerede Seier nok, at Hr. Proft har ſeet ſig nødt til reent at forandre ſit Avertiſſement om Strids-Samlingen. I Adreſſe-Contoirets Efterretninger No. 133. for 1780 heder det nu: „Die ganze Samlung enthållt 12 Recenſionen, Beantwortungen und Abhandlungen,“ og det er Sandhed. Havde han fra Begyndelſen ſaaledes anmeldt den, ſkulde vi ſlet intet havt imod ham; men hvorfor ſkrydede han ſaa ſtærkt i Førſtningen? og hvor kunde han vente eller fordre, at vi ſkulde tie ſtille til offentlig Uſandhed, hvorved Publikum kunde lokkes til at kiøbe og bedrages? eller ſkulde vi maaſkee i vor Recenſion have ſagt, at Samlingen virkelig indeholdt alt det, ſom Hr. Profts N. B. udgav den for, naar dog dette Alt ikke fandtes der? —— Nei! lyve kunde og vilde vi ikke. Denne ſmukke Konſt overlade vi til dem, ſom ikke paa anden Maade kunne hielpe ſig frem. At advare lige ſaavel mod Boghandler- ſom Skribent-Skryderie har vi altid anſeet for Recenſentpligt. Vort No. 30. har derfor umuelig kunnet være Hr. Proft behageligt. At hans Forholdsmaade derved er bleven ſaa tydelig, har giort ham hiertelig ont. Hvad ſkulde han nu giøre? Noget maatte han ſvare derpaa, for, om mueligt, at bedekke den liden Agtelſe, han ved ſine offentlige Anmeldelſer har viſt for Publikum; og hvorledes dette er faldet ud for ham, kan ſees paa Omſlaget til No. 7. for Julii Maaned 1780. af det ſaa kaldede almindelig Danſke Bibliothek —— Var det Umagen værdt, ſkulde vi have god Leilighed til at lee offentlig over

det

det hele Avertiſſement; thi latterlige Ting indholder det i Mængde. For ikke at have ſagt dette forgiæves, vil vi anføre nogle Prøver: — Latterligt er det, at vor Recenſions Udeladelſe af Samlingen ſkal have ſmertet os; thi den kunde jo ligeſaa lidet vinde i ſin Værdie ved at findes der, ſom tabe ved at være uden for — Latterligt, at Hr. Proſt har villet forſvare ſig, da hans hele Forſvar dog i Grunden ſiger intet uden dette: jeg har løiet, og forſetlig har jeg løiet; thi jeg kiendte meget vel Recenſioner, ſom jeg ikke har indført i Samlingen, og dog lod jeg mit NB. ſige Recenſioner, baade danſke og tydſke, enkelte og adſpredte i Journaler o. ſ. v.; — Latterligt, at vi endelig ſkulde ville være med i Striden, vi ſom offentlig har ønſket den hele Strid en evig Forglemmelſe — Latterligt, at Hr. Proſt, i den Tanke at haane os, haaner Hr. Etatsraad Rothe med at ſige: Dr. Schønheyder trænger ikke til de lærde Tidenders Recommendation; thi Recommendationen var jo ikke vor men Etatsraadens — Latterligt, at denne Recommendation alene ſkulde være for den uſle ſtakkels Recenſent i Hamborg; thi denne ſtakkels Mand ſkal dog vel ikke ene kiøbe hele Oplaget af Samlingen, og ved Tydſkeren forſtaaes uden Tvivl efter Talebrugen mere end een Mand — Latterligt, at Hr. Proſt vil true os med ſit for denne Gang; thi hvad behøve vi, ſom har Sandhed paa vor Side, at ſkælve for den, der offentlig har giort ſig bekiendt for en — — —? Dog ikke mere om Latterligheder! — Nu vil vi kun overbeviſe Manden om nok en grov Uſandhed, hvorved han eller hans Exſpectorationsſkriver, om mueligt, gierne vilde nedſætte Værdien af diſſe Efterretninger, ſom dog ventelig vil overleve alle hans Almindeligheder. Uſandheden er denne: Vi ſkal ved alle Leiligheder udbaſune Hr. Gyldendals Forlagsſkrifter til Hr. Proſts Fornærmelſe — Men enhver, ſom vil, kan ſee og læſe det Modſatte i diſſe Efterretningers II. Hefte for 1779. No. 43. S. 673. I. Hefte for dette Aar No. 9. S. 129. No. 16. S. 242. No. 18. 273. — At vi atter har maattet gribe til Pennen for at viſe, at Hr. Proſt lyver, det kan vi ikke for. Vil han ſikke ſig bedre i Fremtiden og følge den blotte Sandhed, ſkal det meget forundſie os.

β.

No. 33.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 18de Auguſt. 1780.

Den ſande Evangeliſke Chriſtendom foreſtillet i en Præken, holden i Nicolai Kirke den 16de Junii 1780. over Texten: Gal. V. 18. **Derſom I drives af Aanden, ere I ikke under Loven:** af **Paul Sinding**, Sogne-Præſt for Schullelev og Selſøe Meenigheder i Sielland. Kiøbenhavn. Kiøbenhavn. Paa **Gyldendals** Forlag. 28 S. i 8vo. Koſter 10 Sk. indbunden

Det var meget naturligt, at Hans Velærværdighed Hr. Sinding meldte ſig til at prædike paa Valg tilligemed andre værdige Mænd i Nicolai Kirke, da det reſiderende Capellanie ved Hr. **Øſtrups** Død var blevet ledigt. Han har i nogle Aar ſtaaet ved ſamme Kirke ſom Catechet, kiendte mange i Meenigheden, og var ſelv kiendt og elſket af mange. Forſynet vilde ikke, at han ſom Præſt ſkulde tilhøre dem, men Valg-Præken, ſom blev holdt til deres Nytte, tilhørte enten dem eller ingen, derfor findes den og paa den anden Side af Titelbladet tilſkreven Hr. Forfatterens elſkede **Medchriſtne i Nicolai Meenighed.** Man hørte, ſom ſædvanligt, i den critiſke Prøve-Tid adſkillige, baade fordeelagtige og ufordeelagtige, Domme over de Medſøgende. En talede for høit, en anden for lavt, en for konſtled, en anden for plat, en holdt ſig for nøie til ſin Text, en anden for langt borte fra den; kort: man vidſte ikke, ſom man desværre ſielden veed, hvorledes man vilde have det. Nu

da Prøvetiden er forbi, Embedet forſynet og alting roeligt, vil man maaſkee læſe Hr. **Sindings** Tale med ſtørre Nytte, end man hørte den. Planen deri er denne: I Indgangen viſes Forſkiellen imellem at være og at ſynes. Hykleren forſtaaer den elendige Kunſt at ſkiule et fordervet og laſtefuldt Hierte under en ærværdig Maſke. Phariſæerne ſyntes dydige, men betragter man Kilderne til deres udvortes gode Gierninger, vare de intet mindre end dydige. Her var Glands uden Værdie. Ere vore Bevæggrunde og Henſigter ikke ædle, retſkafne, evangeliſke, ſaa kan vort Forhold, uagtet al Glimmer for Verden, umuelig være Chriſtendom. Udvortes fromt Forhold kan undertiden have ſin Grund i viſſe timelige Fordeele, man ſøger; undertiden i en ſtille Opdragelſe eller et heldigt Temperament; hiint er nedrigt, dette blot Natur, men ikke Chriſtendom. Hedningen, der liig den gudfrygtige Cornelius, ſtræber med ædel Flid frem paa Pligternes Vei, ſkiønt han maa ſavne Aabenbaringens lyksaligsgivende Oplysning, er langt ærværdigere end den, der i Chriſtenheden har Opdragelſen eller Temperamentet allene at takke for ſine gode Færdigheder. Man kan vel ikke fradømme den philoſophiſke Retſkaffenhed al Værd, men til Chriſtendommens Ærenavn kan den dog aldrig opløfte ſig. Af JEſu Igienløsning, ſom er Kilden til Sielens aandelige Liv, udſpringer al Guds behagelig Virkſomhed og dette er Chriſtendom. Herpaa foreſtilles af den forelagte Text: **Den ſande Evangeliſke Chriſtendom.** Tvende Kiendemerker faſtſætter Apoſtelen, ſom beſtemmer de evangeliſke Chriſtnes Characteer: **1. De drives af Aanden. 2. De ere ikke under Loven.** Hr. S. gaaer nu exegetiſk til Verks og viſer i den første Deel, hvad der forſtaaes ved **Aanden**; man feiler ikke fra den rette Meening ved at forklare det om **Evangelii Lærdom**, ſom kaldes ſaaledes 2 Cor. III. 6., thi med den er en guddommelig Kraft forbunden til at levendegiøre Menneſkets af Naturen til det aandelige Gode døde og uvirkſomme Hierte; men da Texten er en Slutning af det foregaaende Vers, hvor Aanden ſættes imod Kiødet, og Apoſtelen ſynes her mere at ſee paa Virkningen af Evangelii Sandheder, end paa Middelet, hvorved Virkningerne frembringes i de Chriſtnes Hierter, betegner det her retteſt **den aandelige og gudelige Sands og Lyſt, ſom herſker hos**

de

de Igienfødte. Den er en Virkning af den Hellig Aand, og medfører Liv og aandelig Virkſomhed. Det gienfødte Menneſke har Lyſt til aandelige og himmelſke Ting, ſom det naturlige ingen Tilfredsſtillelſe finder i. Troen paa JEſu Gienløsning er Grunden til denne Forandring. Ved Smagen af Guds Kierligheds Sødhed og Rigdom antændes en Kierligheds Gniſt i vore Hierter, med hvilken det aandelige Liv, ſom ſiden voxer, begynder. Med Forvisningen om vor Benaadelſe for Chriſti Skyld udbredes en levendegiørende Kraft over vor hele moralſke Tilſtand. Hvor der er Liv, der maa være Livstegn. Troen og Guds Kierlighed kan ikke være uvirkſom. Af denne føler den Gienfødte ſig baade dueliggiort, ſaa og opmuntret og tilſkyndet til alt det, ſom er godt og GUd behageligt. Dette kalder Paulus at drives af Aanden. Men denne Drift er ikke voldſom og uimodſtaaelig, ſom den, hine hellige Guds Mænd følede, ved hvilke GUd først overleverede Verden Aabenbaringens Sandheder. Den lader de Igienfødte handle efter frie Grundſætninger og tydelig erkiendte Bevæggrunde; ellers giorde jo Chriſtendommen Menneſkene til Maſkiner, hvorved Dyden maatte tabe al ſin moralſke Værd. Apoſtelens Ord overſættes derfor rettere; de ledes, end: de drives, hvoraf følger, at denne Drift ikke er Chriſtne modbydelig 2 Cor. V. 14. 15. Nu males den Evangeliſke Chriſten i hans inderlige Lyſt til at giøre hele Guds Villie; men noget for høitidelig ſynes Hr. Forfatteren os at intimere for dette Skilderie. „ Det ſkal maaſkee, ſiger han S. 17, udbrede et endnu „ klarere Lys over diſſe Betragtninger, derſom jeg lader ſaa„ dan en evangeliſk Chriſten ſelv optræde paa Skuepladſen „ for deres Andagt. I den Grad, ſom vi ynde dette evan„ geliſke Billede, ſkal vi ogſaa afſkye de ſorte Træk i de kiø„ delige Menneſkers Characteer, og vor Lyſt ſkal blive mun„ ter og aarvaagen til at dannes efter hiint elſkværdige Møn„ ſter. Følger mig da, elſkede Tilhørere! med deres Agt„ ſomhed, medens jeg giør et Udkaſt til dette ſkiønne Male„ rie o. ſ. v.“ —— Det andet Kiendemerke paa evangeliſke Chriſtne er, at de ſtaae ikke ſom Slaver under Loven. Egentlig en nødvendig Følge af det foregaaende. Hr. Forfatteren tager Ordet Lov i den vidtløftigſte Bemerkelſe og viſer, at ſande Chriſtne ſtaae ikke under Syndens Lov, Rom. VII. 23.

thi endſkiønt de føle Tilſkyndelſer til Synden, har dog de onde Lyſter ingen herſkende Magt til at henrive og beſtemme dem. Overrumples de end nu og da og giøre Feiltrin, finde de ſig dog i de roelige Timer i Stand til at modſtaae og overvinde Kiødets Begierninger. De ſtaae ikke under den Moſaiſke Kirkelov eller dens beſværlige Aag. Evangelium og Forløſerens Tilkommelſe har friet dem fra denne Tvang. Ikke heller under Sadeloven, ſaa vidt denne indjager Samvittigheden Frygt og aftvinger Lydighed ved Truſler, men ſaa vidt dens Fordringer ere de ſamme ſom Evangelii, Rom. III. 31. Gal. V. 22. 23. Hvor Lyſten driver, behøves ingen Tvang. Dette oplyſes med denne bekiendte og paſſende Lignelſe S. 25: „ Foreſtiller dem et Barn, Andægtige! der, „ vundet ganſke af Faderens Kierlighed, ſætter al ſin Lykke „ i at behage ham, og et andet, hvis vanartige og fortre„ delige Sind kun det truende Riis kan giøre Pligter vigti„ ge; ſaa oplyſer dette Exempel Forſkiellen paa den evange„ liſke Chriſten og Lovens Slave.“ Anvendelſen forekommer os baade for kort og for kold. Da Foredraget ſtørſte Deelen i denne Præken er exegetiſk, udfordredes des større Varme i Henegnelſen. Man vil af det her kortelig anførte ikke kunne miskiende Hr. **Sindings** Gaver til at giøre Skriftens Meening tydelig og let for Tilhørere. Man veed ogſaa, og denne Præken ſelv giver nogle Prøver derpaa, at det ſtaaer i hans Magt, naar han vil, at tale Smagens ophøiede Sprog. ω.

JEſu Religion, foreſtillet i en offentlig Tale paa anden Pintſe-Dag i Anledning af Evangelio, Joh. III. 16.-21. af Mag. **Chriſtian Baſtholm**, Doctor Theologiæ og Kongelig første Hof-Prædikant. Af det Tydſke overſat af **Erich Chriſtian Unger**. Odenſe, 1780. Trykt i det Kongel. privilegerede Adreſſe-Contoirs Bogtrykkerie. 3 Ark i 8vo. Koſter 6 Sk.

Et eeneſte Ord i Texten har givet Anledning til den hele Tale. „ De Chriſtnes Religion er, efter JEſu Dom, et Lys, „ et Lys, der adſpreder Overtroens og Vantroens Mørke, „ et Lys, imod hvilket alle andre Religioner i Verden maa „ anſees ſom Skygge og Taage.“ (S. 6) „ Jeg har altid „ troet, (hedder det videre S. 8) at JEſu Religion, der „ ſkal

„ ſkal være et Lys for alle Menneſker i alle Stænder, et Lys „ for Daglønneren ſaa vel ſom for den Rige, et Lys for den „ Ulærde ſaa vel ſom for den Lærde, kunde vel efter ſin hele „ Omfang foredrages i een Time. Vi ville i Dag anſtille „ dette Forſøg, og I ſkal da kunne dømme, om den fortie„ ner at kaldes et Lys eller ikke.“ Derpaa afhandles **JEſu Religion.** Alt hvad den væſentlig indbefatter, henføres til diſſe otte Hoved-Grundſætninger: 1. Der er en GUd til, ſom har ſkabt alt. 2. Dette uendelige og ubegribelige Væſen opholder og regierer alle ſine ſkabte Væſener. 3. HErren maa i Beſynderlighed med Menneſkene, ſine fornuftige Væſener, have de vigtigſte Henſigter. 4. Vi ere alle Syndere og Guds hellige Lovs Overtrædere, vi kunne altſaa ikke opnaae en ſalig Udødelighed. 5. GUd har derfor ſkænket og anviiſt Menneſkene et Benaadelſes Middel i Chriſto. 6. Til at have Deel i Forſoningen ere her Betingelſer, ſom paa vor Side maa opfyldes. 7. Diſſe Betingelſer kunne vi dog ikke ſelv ved egne Kræfter opfylde, HErren maa derfor ſtaae os bi med ſin Naade. 8. Aabenbaringen lover alle dem, der antage det ſtore Forſonings Middel i Chriſto, og derved lade ſig opmuntre til en hellig Iver i Dyd og Gudsfrygt, en herlig Opſtandelſe til Livet, naar derimod de Ugudelige opſtaae til Dommen. Det er egentlig Udviklingen af diſſe Hovedſætninger, ſom ſkal give det Hele ſin Fuldſtændighed. Saaledes findes under No. 1. Lærdommene om Guds Tilværelſe, hans Egenſkaber og Treenighed. Under No. 2. om Guds Forſyns Strækning ei allene til det Ganſke, men og til enhver Deel af det Ganſke, om alle Tings Beſtyrelſe ved ordentlige Midler. Under No. 3. om den nødvendige Forbindelſe imellem Skaberens Ære og vor lykſalige Udødelighed, om den i os indplantede Drift til Lykſalighed eller et foreſtaaende andet og bedre Liv, om Guds Æres Befordring ey allene ved vore Legemer, men i ſær ved Sielenes Lydighed og vore Handlingers Indretning efter hans Villie. Under No. 4. om Uſkyldigheds Stand og Guds Billede, om Faldet og dets Strækning til alle Menneſker, om Arveſynden og dens Følger, nemlig virkelig Ulydighed her og en deraf flydende Ulykſalighed hiſſet, om vor Uformuenhed til at forſone vore begangne Misgierninger. Under No. 5. om Foreeningen imellem JEſu guddommelige og menneſkelige Natur, om vor

ham paalagte Skyld og Straf, om hans forſonende Død, ſom ved den ham iboende Guddom havde uendelig Værdie, om Guds Herligheds eller Egenſkabers Aabenbarelſe i Forſoningen, om JEſu Opſtandelſe, Himmelfart og Indretning i Kirken ved at udſende og udruſte Lærere med fornødne Gaver til at vidne om den ved ham ſkeete Forſoning. Under No. 6. om Troen paa Chriſtum, om dens Virkſomhed i Kierlighed til Gud og Forløſeren og til vore Medmenneſker, om Syndens Fortrydelſe, om Iver i at tragte efter Guds Velbehag ved at forbedre ei allene vor udvortes Vandel, men og rense vore Siele fra ſyndige Tanker og urene Lyſter, ved at lægge Vind paa at blive meer og meer beprydede med det tabte Guds Billede, ved at giøre mod andre, hvad vi ville, de under ſamme Omſtændigheder ſkulle giøre mod os. Under No. 7. om Menneſkets Uformuenhed i det aandelige, om de til vor Helligelſe indſtiftede Naade-Midler, Daaben, Ordet og Nadveren. Under No. 8. om Evigheden, ſom det rette Sted til Belønning og Straf, om Dommen, Verdens Undergang, Opſtandelſen. Det begriber vel enhver, at alt dette er udført i ſtørſte Korthed, og meget deraf ikkun blot nævnet; thi hvorledes ſkulde een Time kunne forſlaae til ſaa mange vigtige Sandheders tilbørlige Afhandling? At JEſus i vort Sted har opfyldt Loven Rom. V. 19., at der er ſtor Forſkiel paa Menneſkenes Synder 1 Joh. I. 8.-10. III. 8.-10. o. ſ. v., vil man dog vel ikke kalde **menneſkelige Tillæg**, endſkiønt Hr. Forfatteren ikke engang har nævnet end ſige udført diſſe Sætninger. Den beſte Orden og Sammenhæng ſavnes ingenſteds i Talen. Tydelighed og Rigtighed have vi og allevegne funden, naar vi undtage det Sted S. 27 og 28: „Den ſamme Kraft, ſom „ engang beſtelede det første Chaos, oplivede ogſaa den hel„ lige Materie, hvoraf JEſu menneſkelige Natur ſkulde ud„ vikles, Guddommen beſtelede den, den foreenede ſig ſaa „ nøie med den ſamme, ſom Sielen er foreenet med Lege„ met;" thi for det første maatte vel det Ord: beſtele være utydeligt for Garniſonen i Citadellet, for hvilken Talen egentlig er holden (ſee Fortalen); for det andet lader det, ſom Guddommen ſkulde forrette det i Chriſti Legeme, ſom Sielen forretter i andre menneſkelige Legemer, og at altſaa Guddommen ſkulde været Chriſti Siel, hvilket fordum en bekiendt

Sekt

Sekt troede; og for det tredie var Foreeningen imellem Christi tvende Naturer langt nøiere end den imellem Sielen og Legemet; thi denne kan opløses, som Christi Død beviste, men hiin ikke. Nødig ville vi for disse Anmerkningers Skyld kaldes Consequensmagere, men kan det ikke undgaaes, maa vi taale det. — Oversættelsen er god Dansk; kun eet Ord synes os endnu ikke at have faaet Borgerret i vort Sprog, dette nemlig S. 6: „Den menneskelige Fornufts „ forvovne Grubler." ω.

Berlin.

Vorübungen zur Erweckung der Aufmerksamkeit und des Nachdenkens. Erster Theil zum Gebrauch der letzten Klasse des Königl. Joachimsthalischen Gymnasium — 116 Sider. Zweyter Theil, zum Gebrauch einiger Klassen des Königl. Joachimsthalischen Gymnasium. Stor 298 Sider. Mit allergnädigsten Freyheiten. 1780, bey Friedrich Nicolai.

Er det tredie Oplag af et til Ungdommens Øvelse og Forstands Skærpelse ypperligt Skrift. Den tredie Deel skal udkomme til næste Messe, og samme Tid vil Hr. Forleggeren udgive til Læreres Nytte Prof. **Sulzers Anviisning til Bogens Brug**, tilligemed en nye Anviisning til den rette Brug af de i denne Udgave giorte Forandringer, hvilket tilsammentaget vil udgiøre Skriftets fierde Deel. Enhver Deel kan faaes separat, saa at ingen, som ikke selv vil, behøver at kiøbe hele Værket. Det udkom først 1768 i Berlin, og bestod af 270 Sider i 8vo. Allene heraf kan man see, at det har faaet betragtelige Tillæg og Forandringer. Allerede den anden Udgave som udkom 1771, stor 488 Sider, udmerkede sig herved meget, men denne tredie endnu mere. Det første Oplag havde 6 Afsnit af følgende Indhold: 1) Om Naturens Mærkværdigheder. 2) Om adskillige Nationers Levemaade, Sæder og Skikke. 3) Exempler paa Dyder og Laster, gode og slette Sindsbeskaffenheder. 4) Exempler paa Forstand og Uforstand. 5) Moralske Fortællinger og Fabler. 6) Poetiske Stykker under Titel af Betragtninger. I den læseværdige Fortale, som vidner om Hr. Professor **Sulzers** Indsigter og Omhyggelighed for Skolernes Tarv,

klages med Rette over, at efter den i de offentlige Skoler ſædvanlige Underviisnings-Maade beſkæftiges kun Ungdommens Hukommelſe, da derimod Opmerkſomheden, Eftertanken, Bedømmelſen af Sandt og Falſkt, Følelſen af det Skiønne og Gode bliver ganſke usvet. Derpaa viiſes, hvilke Øvelſer Lærere efter dette Verks Beſtemmelſe har at anſtille med deres Diſciple, 1) i Henſeende til Stemmens og Udtalens Dannelſe. 2) Opmerkſomhedens Vækkelſe. 3) Skrive-Rigtighedens og Bogſtaveringens Fremgang. 4) Overlægs Skærpelſe. 5) Forſtands og Vittigheds Tilvext, og endelig 6) Følelſen af Got og Ondt —— Det hører ikke til dette Bind vidtløftigere at anmelde Fortalens Indhold. Naar den 4de Deel kommer os for Øine, ſkal vi udſkrive det vigtigſte. Imidlertid ville vi ikke lade Læſerne være ganſke ukyndige om den første Udgaves Beſkaffenhed —— I de tvende Deele, vi her have for os, følges ikke ſamme Orden. Afſnittene ere borte og enhver Deel ſkal udgiøre noget heelt. Den første Deel indeholder først Mærkværdigheder i Naturen iſær i Henſeende til Dyre- og Plante-Riget; dernæſt Exempler og Lærdomme; fremdeles Beviſer paa Forſtand og Uforſtand; og endelig Fabler og Fortællinger i bunden og ubunden Stiil. Den anden har iligemaade først noget om Naturens Mærkværdigheder, ſaaſom Jordkugiens Zoner, Havet, Verdens Deele, Blomſternes Kiøn-Deele, Palmetræet, Polyper, Bier, Dyrenes Frugtbarhed med mere; — derpaa om forſkiellige Folks Levemaade, Skikke og Sæder, ſaaſom om vilde Folk, der endnu findes, Hyrde Folk, ſædede Folk, enkelte Træk af forrige Tiders Vilde eller Barbarer, Friheds Kierlighed, Beſtandighed i Vaner, Subordination, ſtandhaftig Troſkab, Religionsbegreber, de gamle perſiſke Kongers Solthed og Yppighed, Chineſernes Høflighed o. ſ. f. —— dernæſt om menneſkelige Forretninger og Nærings-veie, ſaaſom Haandverker, Skibsfart, Agerdyrkning med videre —— fremdeles om Forſtand og Uforſtand —— ſaa om Dyder og Laſter —— endnu Fabler og Fortællinger —— og tilſidſt Bemerkninger, Betragtninger og Beſkrivelſer —— Heele Bogen er høiſt intereſſant, og kan ikke andet end være over maade nyttig for Ungdommen, den er beſtemt for. Man kan med Sandhed ſige om Forfatteren eller Samleren:

„ Omne tulit punctum, qvi miſcuit utile dulci,
„ Lectorem delectando pariterque monendo.

Der

Der overſættes ſaameget, ondt og godt i det Danſke Sprog, og hvor ønſkeligt, om Touren engang maatte komme til dette Skrift, ſom fortiener at være en Huusbog baade for ældre og yngre. Nyttige Kundſkaber, rigtige Begreber og ædle Følelſer vilde derved blive mere almindelige. Maaſkee det ikke vilde være vore Læſere ukiært her at ſee et Par af Samlingens Artikler overſatte. Vi vælge hertil nogle af de korteſte. S. 10. **Elephanten.** „Elephanterne ere „ de ſtørſte Land-Dyr. De gaae gemeenlig troppevis, og „ da giøre de ingen Skade; men naar de ſkille ſig fra Trop„ pen og gaae enkelte, ere de farlige og anfalde Menneſker. „ Naar man har faaet dem noget tamme, lade de ſig ganſke „ vel regiere; men giør man dem vrede, ere deres Førere „ ſelv i Livsfare. Man kan dog ſkrække dem ved at kaſte „ brændende Sværmere paa dem. Man bruger diſſe Dyr „ til at bringe ſtore Byrder fort i Krige og paa Reiſer, „ men de ere kun for fornemme og rige Folk, eſterſom de „ ere meget koſtbare at underholde. Man kan lære en „ Elephant at foretage ſig mangfoldige og for ſaa ſtort et „ Dyr kunſtige Ting med ſin Snabel, ſaaſnart kun dens „ Fører vil. Denne ſidder paa Nakken af Dyret, naar „ han i frie Rum foretager ſig Øvelſer dermed, og regierer „ det med en liden Jernſtok. Man holder for, at en Ele„ phant kan blive henved 100 Aar gammel." — S. 91. **Ædelmodighed og Troeſkab.** „I Slaget ved Fehr„ bellin ſad Churfyrſten Friederich Wilhelm paa en hvid „ Heſt. Hans Staldmeſter Froben merkede, at de ſvenſke „ ſigtede iſær paa denne Heſt, ſom ved ſin Farve ſkilte ſig „ fra de øvrige. Han bad derfor ſin Herre, at han maat„ te bytte med ham, og foregav, at Churfyrſtens Heſt „ var ſkye. Men neppe havde denne troe Betient ſiddet „ nogle Øieblikke paa den, før han blev ſkudt, og opholdte „ ſaaledes ved ſin Død Churfyrſtens Liv." — S. 139. **Menneſkehandel i Tyrkiet.** „I Kongeriget Georgien, „ hvortil ogſaa Mingrelien og Circaſſien høre, blive en ſtor „ Mængde Menneſker ſolgte ſaavel til Tyrkiet ſom til Per„ ſien. I diſſe Lande har enhver Adelsmand næſten en gan„ ſke uindſkrænket Magt over de Bønder, der boe under „ ham. Man ſkulde neppe kunne troe diſſe Folks Gruſomhed „ ei allene mod deres Underſaatter, men og mod deres egen

„ Familie, derſom man ikke ſaae daglige Beviſer derpaa.
„ Ved den ringeſte Misfornøielſe, man foraarſager dem,
„ ſælges man med Kone og Børn. Undertiden ſælger en
„ Mand ſin egen Kone og Børn, ikke juſt af Ondſkab eller Vre-
„ de, men blot af Vindelyſt. Da de Circasſiſke Fruentim-
„ mer ligeſom de georgiſke i Almindelighed holdes for de ſmuk-
„ keſte i Verden, kiøbes de meget dyrt af rige Tyrker. Saa-
„ danne kiøbte Perſoner komme i Tyrkiet til ſtor Ære, da
„ de ei allene blive formælede med Hoffets fornemſte Herrer,
„ men undertiden med Sultanen ſelv. Man ſiger, at Cir-
„ caſſierne har opfunden Børnekoppers Indpodning og ind-
„ ført den for at vedligeholde deres Pigebørns Skiønhed,
„ paa det de des dyrere kan ſælge dem til Tyrkerne.“ —
S. 203. **Den forſtandige Nar.** „En Fyrſte holdt for ſin
„ Fornøielſe en Hofnar, og gav ham en Stok med den Be-
„ faling, at naar han fandt en ſtørre Nar end han ſelv,
„ ſkulde han levere ham Stokken. Nogle Aar derefter blev
„ Herren ſyg og Hofnaren beſøgte ham. Da Herren ſagde,
„ at han ſnart maatte forlade ham, ſpurgte han: hvor vil
„ du da hen? Til en anden Verden, ſvarede Herren — og
„ naar vil du da komme igien? maaſkee om en fire Ugers
„ Tid? — nei! — maaſkee om et halvt Aar? — nei! —
„ Naar da? — Aldrig! — Hvormed har du da forſynet dig
„ til ſaa lang en Reiſe og til dit Ophold paa det Sted, hvor
„ du kommer hen? — med ſlet intet — hvorledes? ſvarede
„ Narren, med ſlet intet? Tag da min Stok! Er du i Be-
„ greb med at reiſe bort for evig, og har hverken giort An-
„ ſtalt eller ſørget for, hvorledes du kan leve lykkelig og for-
„ nøiet i den anden Verden, fra hvilken du aldrig kommer
„ tilbage? Tag da min Stav; thi ſaadan en Daarlighed
„ har jeg endnu aldrig kunnet begaae; Du er en ſtørre Nar
„ end jeg.“ — S. 237. **Hvorledes man ſkal forholde ſig ved Fiendſkaber.** „Cleomenes, en ſpartanſk Konge, ſag-
„ de ofte: Det er Kongeligt at giøre ſine Venner godt og
„ ſine Fiender ondt — Endnu er det ſagde Ariſtion, meget
„ kongeligere at giøre ſig ſine Fiender til Venner.“ — S.
238. **Misunderes Daarlighed.** „Man ſagde Kong Agis i
„ Sparta, at de af det andet kongelige Huus misundte
„ ham. Saa bære De, ſvarede han, paa en dobbelt Byr-
„ de. Deres egen Ulykke kunde give dem Bekymringer nok;

„ nu

„ nu qvæles de tillige af min og mines Lykke." — Det er, vi igientage det, ikke de ſmukkeſte og nyttigſte, men de korteſte Stykker vi her have overſat, og gid en heldig Overſætter vilde give ſig af med det Hele! Med Fornøielſe have vi merket, at **Mallings** Skrift om Danſkes, Norſkes og Holſteneres ſtore og gode Handlinger har tient til denne ſmukke Bogs Forbedring og Udvidelſe. ß.

Erlangen.

Johann Paul Reinhards Einleitung zu einer algemeinen Geſchichte der Gelehrſamkeit. Erſter Band. 1779. Bey Friderich Andreas Schleich. Stor 260 Sider i 4to med et Titelkobber.

Hr. Prof. **Reinhard** — ſom foreenede en utrettelig Fliid med en udbredt Lærdom og en lykkelig Hukommelſe, eiede et ſtort Bibliothek, og ikke mindre end 30 Gange havde læſt over **Heumanns** Conſpectus reipublicæ litterariæ — var frem for andre ſikket til at udgive et Verk under ovenmeldte Opſkrift; men han døde den 10de Junii forrige Aar, da man i Bogtrykkeriet ikke var kommen længer end til Arket T, og nu paatog Hr. Prof. **Gottlieb Chriſtoph Harleß** ſig efter Forlæggerens Begiering at beſørge det øvrige udgivet. Det andet Bind ſom ſkal indeholde den lærde Hiſtorie om Sprogene og de øvrige Videnſkaber, ſom henregnes til det philoſophiſke Fag, ſaavelſom om Theologien, Lovkyndigheden og Medicinen, tilligemed Regiſtere, ſkal komme i Aar, og ſaa har man en Bog i denne Materie, ſom i Henſeende til Orden og Fuldſtændighed langt overgaaer de ſædvanlige Haandbøger — Litterarhiſtorien kan foredrages paa en dobbelt Maade. Man afhandler enten Videnſkabernes Skiebne fra Verdens Begyndelſe af og indtil vore Tider, hvilket kaldes den **analytiſke** Læremaade, eller og man ordner Videnſkaberne og taler om enhver for ſig, og dette er det **ſynthetiſke** Foredrag. Begge Deele er ſkeet i dette Bind, ſom derfor beſtaaer af to Dele. Den første eller **analytiſke** har 9 Afdeelinger: 1) Om den menneſkelige Kundſkabs Tilſtand for Syndfloden. 2) Om Lærdoms Tilſtand efter Syndfloden indtil Grækernes Krige med Perſerne. 3) Fra Grækernes Krige af med Perſerne indtil Kei-

ſer

ſer Auguſtus's Tider. 4) Fra Keiſer Auguſtus's Regiering indtil Conſtantin den Store. 5) Fra Conſtantin den Stores Tider indtil det Veſtromerſke Riges Undergang. 6) Fra det Veſtromerſke Riges Undergang indtil Carl den Stores Tider. 7) Fra Carl den Stores Tider indtil Enden af det ellevte Aarhundrede. 8) Fra det tolvte Aarhundrede indtil de ſkiønne Videnſkabers nye Opkomſt. 9) Fra diſſes Opkomſt af, indtil de nærværende Tider. — Den anden eller ſynthetiſke Deel har to Capitler, hvoraf det første afhandler de bildende og det andet de talende Konſters Hiſtorie Til hine henhøre 1) Billedhuggerie. 2) At udſkiære i Steen. 3) Malerkonſten. 4) Kobberſtikkerie og Træſnit — Til diſſe: 1) Muſik. 2) Digtekonſten. 3) Veltalenhed — Den tørre Opregnelſe af de Mænds Navne, ſom i en eller anden Videnſkab har viiſt ſig, burde efter vor Overbeviisning været meget formindſket. Man finder her mangt et ignobile nomen, ſom uden al Skade for Videnſkaberne kunde været glemt og udeladt. I det Sted havde det været nyttigt, om den ſalig Forfatter eller Hr. Harleß korteligen havde anmerket, hvad en eller anden havde ſkrevet, eller hvorved han havde beviiſt Videnſkaberne nogen betydelig Tieneſte. Det ſlaaer ikke feil, at jo Hr. Forfatteren har villet forbeholde ſig dette til ſine mundtlige Forelæsninger, men det er og unegteligt, at Verket, ſkiønt lidet vidtløftigere, var blevet dobbelt eieværdigt for alle, ſom elſke Litteraturhiſtorien eller ſkal faae Lyſt til at elſke den — For ved Verket findes en Indgang, hvori først giores en Sammenligning imellem Videnſkabernes Rige og de verdslige Stater; dernæſt handles i Almindelighed om Kilderne til forſkiellige Lærdoms Dele: Nødvendigheden har f. Ex. avlet adſkillige Deele af Mathematiken og Medicinen: Vergierrighed Talekonſten, Nysgierrighed Philoſophien og Hiſtorien: Fornøielſe er Moderen til Muſik og Digtkonſt, og den chriſtelige Religion til de theologiſke Videnſkaber: Af Overtroe og Lyſt til at ſee ind i det Tilkommende har Stiernetydning, Terotoſcopie, Oniromantie, Haruſpicie, Pyromantie, Capnomantie, Aeromantie, Hydromantie, Geomantie og Punkterekonſt deres Oprindelſe: Magie har ſin Grund i den Forfængelighed at ville efterabe Almagten: Overtroe og Bedragerie har i Selſkab med hinanden avlet den hedenſke Aander-

derlære; Derpaa anføres adſkillige Aarſager til Videnſkabernes Flor til viſſe Tider og i viſſe Lande; Fremdeles viſes den lærde Hiſtories Beſkaffenhed, Inddeeling og Nytte; og endelig den Skade, ſom flyder af at beſkieftige ſig med den allene, ſaavel ſom og dens forſkiellige Foredrags-Maade—Ved det Heles Giennemlæsning mærker man, at det har været Hr. Reinhards Hensigt at giøre Litterarhiſtorien mere pragmatiſk end ſædvanligt, og at forbinde den baade med den verdslige og Kirke-Hiſtorien. Skade var det, at han døde over Arbeidet, men hvilken Erſtatning for dette Tab kan man dog ikke vente ſig af en Harleß, der fra Ungdom af har havt en beſynderlig Tilbøielighed til denne Deel af Hiſtorien, og ſelv med megen Nytte og Fornøielſe har hørt ſal. Forfatterens Forelæsninger i dette Fag? I Fortalen til det andet Bind lover han at give omſtændelig Efterretning om det hele Verks Indretning, Beſkaffenhed, Fortſættelſe og Forandringer. ω.

Leipzig.

M. Johann Jacob Rettners, Pfarrers in Göſchiz und Förthen, zwey Abhandlungen, I. Wie Paulus den Athenienſern das Gnadenreich Chriſti auf Erden angekündiget in der Apoſtelgeſchichte im 17 Kap. v. 30. 31. — II. Wie die Frage: Welche Perſon von meinen Anverwandten darf ich nicht zur Ehe nehmen? in dem 18 und 20 Kapitel des 3ten Buchs Moſe weder abgehandelt, noch entſchieden werde — 1780, bey Chriſt. Gottlob Hilſcher Stor 286 Sider i 8vo.

Den første af diſſe Afhandlinger ſynes at have været en Prædiken, ſom ſiden er bleven forøget og udſpekket med adſkillige Citationer af Cornelius Nepos, Cicero, Seneca, Strabo, Philoſtratus og andre for at faae et Slags lærd Anſeelſe — Efterat Hr. Rettner i Indgangen har talet noget om Athenen og dens Indvaaneres Beſkaffenhed, om Guds Hensigt med Pauli Ankomſt til denne berømte Stad, om den Maade, paa hvilken Apoſtelen uformerkt ſøgte at vinde Athenienſernes Hierter, og den Underretning han derpaa giver dem om den dem ubekiendte Guds Egenſkaber, kommer han ſin Text nærmere, og uddrager deraf dette Thema: Das von Paulus den Athenienſern angekündigte Gnadenreich JEſu.

Jeſu, als ein Bewegungsgrund zur Sinnesänderung; hvorunder diſſe tre Deele betragtes: 1) **Begegnet Paulus einen Einwurf.** 2) **Zeigt er den göttlichen Befehl zur Sinnesänderung an.** 3) **Verkündigt er das angegangene Gnadenreich.** Alt dette er udført efter fordum Tids Prædikemaade med vidtløftige Forklaringer over ethvert af Textens Ord og tilføiede **Nutzanwendungen**, hvoraf her findes en kiøn Mængde til Brug for enhver, der behøver dem! I den tredie Deel beviſes med ikke mindre end otte Grunde, at diſſe Textens Ord: „**Han haver ſat en Dag, paa hvilken han vil domme Jorderige med Retfærdighed**," ikke bør forſtaaes om den yderſte Dom men om Chriſti Naaderige i det nye Teſtamentes Tider, og derpaa fremſættes til Beſlutning trende Lærdomme: 1) om Dommeren eller Kongen i dette Naaderige. 2) Om Undersaatterne deri, eller hvem det angaaer. 3) Om dets Forvaltnings Art og Beſkaffenhed. Den anden af diſſe Lærdomme er igien forſynet med fire lærde Anmerkninger til Stadfæſtelſe for den Forklaring, Hr. Forfatteren har antagen. Heele Afhandlingen udmerker ſig ved Uorden og Vidtløftighed, og vi troe ſikkert, at naar den blev driſtet, vilde det Gode, ſom nu indtager et Rum af 66 Sider, neppe fylde mere end et par Blade — Endnu vidtløftigere er den anden Afhandling; thi i denne har Hr. **Kettner** ikke mindre end tvende hele Capitler af Bibelen til Text, ſom Vers for Vers ſkulde igiennemgaaes og oplyſes. „Es iſt, ſkriver han S. „ 70. mein Vorhaben ohne meine Rückſicht auf andere zu „ nehmen, oder auf ſolche mich zu verlaſſen, den eigentlich„ ſten Wortverſtand der gedachten beiden Kapitel, nach dem „ Vermögen, das Gott darreichet, zu unterſuchen." Herpaa blive hans Hovedſætninger diſſe: „Im 18 Kapitel des „ dritten Buch Moſe hat Gott keine Ehegeſetzte, ſondern „ Verbote der Unzucht und muthwilligen Entblöſung einer „ anverwandten Perſon, und anderer Greuel gegeben." — „ Im zwanzigſten Kapitel hat er von dem wirklichen Bey„ ſchlaf und den Strafen auf die geiſtliche und leibliche Hu„ rerey, und andere Greuel gehandelt;" og nu fremſættes først Beviſerne for denne Paaſtand, derpaa forklares de anførte Kapitler i deres fulde Sammenhæng, og endelig gives Anmerkninger i Mængde til yderm●e Bekræftelſe. Reſultatet

ſultatet af det alt har Hr. Kettner ſamlet S. 262, ſom vi her ifteden for videre Recenſion vil afſkrive: „Meine voll„ſtändige Meinung iſt in einem kurzen Zuſammenhang dieſe: „Da die Iſraeliten vierzig Jahr lang in der Wüſten zubrin„gen mußten, ſo lagerten ſie ſich allezeit nach ihren Stäm„men, Geſchlechten, Familien oder Häußern. Wann „nun eine ganze Familie in einer oder den nächſten Hütten, „ohne Unterſcheid des Geſchlechts und des Orts, beyſam„men wohnete, wie leicht konnte bey meiſtentheils müßi„gen und wollüſtigen Leuten, in den unreinen Herzen, „eine böſe Luſt und ſündlicher Reitz empfangen, eine von „den Anverwandtinnen aufzudecken, die Augen voll Ehe„bruchs an ihrer Blöſe zu weiden, und ſie unzüchtig zu be„taſten. Solche leichfertige ungeziemende Entblöſung hat „Gott in dem 18 Cap. des 3. B. M. verboten. Wann „aber auch bey vielen die Sünde vollendt worden, und „dem Tod geboren, ſo hat Gott in 20 Kap. den verhurten „und ehebrecheriſchen Beyſchlaf mit angehängter ſchwerer „und Todesſtrafe unterſaget. Und damit Niemand den „Schluß machen möchte: Ein Geſetz, in welchen lange „nach einander lauter Verwandte genant werden, und das „ihnen die Hurerey und Ehebruch unterſagt, hat das „Anſehen, als wenn die Hurerey und der Ehebruch an und „vor ſich eine ganz gute Sache wäre, die man nur nicht „mit Verwandten und in der Familie vornehmen dürfte: ſo „hat Gott alſobalden das allgemeine Verbot des Ehe„bruchs auch mit den Fremden Lev. 20, 10. vorausgeſetzet: „Wer die Ehe bricht mit jemands Weibe, oder mit dem „Weibe ſeines guten Freundes, der ſoll des Todes ſterben, „beyde Ehebrecher und Ehebrecherin. Auch darf hier nach „der Ehegeſetze Niemand den Schluß machen: Ehebruch „mit einer Verheyrathenen darf ich nie treiben, Hurerey „aber wohl mit der Tochter meines Nächſten, wenn ich mich „nur hüte, nicht eine Verwandte zu verführen, und durch „Hurerey unglücklich zu machen. Den da hat auch der „Heide Phocylides eine beſſere Erkenntniß, wen er in ſei„nen Sprüchen v. 1. warnet:

„Μήτε γαμοχλοπέειν, μὴ ἀσελγέα κυπριν ὀρίνειν.

„Ne furtivis nuptiis vaces, nec venerem obſcoenam excerceas.

„In:

„ Ingleichen:

„ Μηδὲ τις ἀμνήσευτα βίη κέρηϊ μιγείη.

„ Neqve qvis ſine deſponſatione violenter puellis miſceatur o. ſ. v.“

Det var i gamle Dage meget brugeligt i Skrifter at viſe ſin vidtløftige Læsning ved at anføre mange, allevegne fra hentede, Stumper af grædſke, latinſke og andre Poeter og Skribentere. Jo mere broget et Skrift ved Mængde baade af paſſende og upaſſende Citationer var blevet, jo lærdere var det. Hr. Kettners Afhandlinger har og herved faaet et overmaade lærdt Udſeende. Foruden de allerede anførte og adſkillige Rabbiner ere: Verulamius, Tacitus, Ariſtoteles, Baſilius, Junius, Hemming, Seldenus, Peucer, Rhodiginus, Buddeus, Hegeſippus, Cave, Heſiodus, Homerus, Grotius, Xenophon, Lactantius, Plutarchus, Herodotus, Photius, Ovidius, Pythagoras, Euripides, Auguſtinus, Joſephus, Baronius, Burmann, Euſebius, Horatius ꝛc. Mænd, der jevnlig maae fremtræde for at bidrage deres til Verkets Udſtyldning og Anſeelſe. De 10 ſidſte Blade i dette tydſke Skrift ere ganſke paa Latin under Titel af Enucleata verlionis probatio. Ved Leilighed finde ogſaa et par Recenſentere midt inde i Afhandlingen S. 229 og fl. deres Afſærdigelſe. Den ene har i de til Erlangen udkommende gemeinnützigen Betrachtungen der neueſten Schriften auf das Jahr 1778. V. Beylage Pag. 70. paaſtaaet, at Hr. Forfatterens Mening ikke var nye; og den anden har i allgemeinen Verzeichniß neuer Bücher aufs Jahr 1778. dritter Jahrgang 1. St. Jan. Pag. 2, ſom udgives i Leipzig, kaldet ham en for ſin Mening ſærdeles partiſk og indtagen Forfatter. I en Fortale, ſom diſſe Afhandlinger ganſke fattes, havde der været Sted at give ſig i Færd med Recenſenterne, naar deres Indvendinger eller Dadel ved et nyt Oplag endelig ſkulde beſvares. Den ſidſte Afhandling udkom i Leipzig 1777 paa 4½ Ark i 8vo under denne Opſkrift: Der eigentliche Wortverſtand des 18 Kapitels des dritten Buchs Moſe, und das die Ehe mit des Bruders Wittwe und mit der verſtorbenen Frauen Schweſter von Gott nicht verboten. Vorjetzo kurz entworfen von M. Johann Jakob Kettner. β.

No. 34.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 25de Auguſt. 1780.

Domini noſtri JEſu Chriſti Novum Teſtamentum. Duce & Auctore *Sebaſtiano Caſtellione*, dilucidata interpretatione latine reddidit ſuis pariter ac recentioribus variorum exegeticis & philologicis notis illuſtravit, in uſum ſtudioſæ juventutis hunc laborum ſuorum academicorum fructum edidit *Laurentius Sahl*, Scholæ Metropol. Conrector. Pars prior qvatuor Evangeliſtas & Apoſtolorum Acta complexa. —— Pars poſterior Epiſtolas & Apocalypſin complexa. Havniæ, MDCCLXXX. editoris, apud qvem venit, ſumtibus excudit P. Horrebowius. 1ſte Deel 29 Ark. 2den Deel 34 Ark ſt. 8vo. Koſter paa Trykpapiir 8 Mk. og paa Franſkpapiir 10 Mk.

Naar dog den ſtudererende Ungdom ved Akademiet og i Skolerne ikke kan undvære en Latinſk Overſættelſe af Bibelen, saa maa man vel ønſke ſaadan een i dens Hænder, der ikke (ſom Arias Montanus) forderver Smagen i det Latinſke Sprog, og, ſom er endnu værre, mindre kan forſtaaes end Original-Sproget ſelv. Iblant de Latinſke Overſættelſer har Caſtellions hidindtil været den beſte, ſkiønt ikke den, ſom meeſt er bleven brugt. De ſtore Bevømmelſer, ſom Hr. Con-Rector Sahl her i Fortalen til den 1ſte Part lægger paa den, kan vel ingen Kiender nægte. Desuagtet maatte nu efter den Tilvext, ſom Skriftens Fortolk-

ning har faaet ſiden **Caſtellions** Tid, kunde forfattes en meget fuldkomnere Overſættelſe, eller og **Caſtellions** mangfoldigen forandres og forbedres. Dette ſidſte har Hr. Conrector **Sahl** foretaget ſig i Henſeende til det Nye Teſtamente, og det med ſaa megen Flid og Skiønſomhed, at man ſnart kan anſee det for hans egen Overſættelſe. I det mindſte troe vi, at en ganſke nye ikke kunde koſtet ham mere Umage. Vel er Omarbeidelſen ſtørſt i det Nye Teſtamentes dogmatiſke Bøger eller Brevene: men ogſaa i de hiſtoriſke Bøger er den større end man maaſkee ventede. Vi have opkaſtet og ſammenlignet mange Steder, ligeſom de faldt os ind, og vi glædede os meget over at finde Manden her i ſit rette Fag. Naar han for Tydeligheds Skyld tilſætter nogle Ord, hvortil ingen ſvare i Originalen, da adſkiller han dem fra de andre ved kurſiv Skrifter. Et af de førſte Steder, vi efterſaae, var Begyndelſen af Johannes Evangelium, og vi ville ſtrax ſætte her de 14ten førſte Vers med **Caſtellions** Overſættelſe ved Siden:

Sahl.

In principio erat *o Λογος*, & *o Λογος* erat apud Deum, & Deus qvidem erat *o Λογος*. Is erat in principio apud Deum. Omnia per eum facta ſunt, & absqve eo factum eſt nihil, qvod factum ſit. In eo vita erat, atqve hæc vita erat lux hominum. Et in tenebris *qvidem revera* lucet illa Lux, ſed a tenebris ea non comprehenſa eſt. (Fuit homo miſſus a Deo, nomine Joannes. Is ejus rei teſtificandæ gratia venit, ut ſcilicet de Luce teſtaretur, qvo per eum omnes crederent. Non erat ille ipſa lux, ſed qvi de luce teſtaretur). *Ipſe vero* lux illa vera fuit, qvæ colluſtrat om-

Caſtellio.

In principio erat ſermo, & ſermo erat apud Deum, & Deus erat is ſermo. Is erat in principio apud Deum. Omnia per eum facta ſunt, & absqve eo factum eſt nihil, qvod factum ſit. In eo vita erat, & vita erat lux hominum. Et lux in tenebris lucet, nec eam comprehenderunt tenebræ. Fuit homo miſſus a Deo, nomine Joannes. Is venit ob teſtimonium, ut de luce teſtaretur, ut omnes per eum crederent. Non erat ille ipſa lux, ſed qvi de luce teſtaretur. Erat ipſa vera lux, qvæ colluſtrat omnem hominem veniens in mundu●. In mundo erat,

&

omnem hominem veniens in mundum. In mundo erat, & mundus per eum factus fuit, ſed mundus eum non agnovit. Ad ſuos venit, & ſui eum non acceperunt. Qvicunqve autem eum acceperunt, iis eam poteſtatem dedit, ut Dei filii fierent, iis inqvam, qvi fidem ejus nomini habent: qvi qvidem non ex ſangvine, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, ſed ex Deo geniti ſunt. Et *o Λογος* caro factus eſt, & apud nos gratiæ veritatisqve plenus habitavit: ejusqve ſplendorem & verum qvidem unigenæ Patris ſplendorem adſpeximus.

& mundus per eum factus fuit, & mundus eum non cognovit. In ſua venit, & ſui eum non acceperunt. Qvicumqve autem eum acceperunt, iis eam poteſtatem dedit, ut Dei filii fierent, fidem habentibus ejus nomini: qvi non ex ſangvine, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, ſed ex Deo geniti ſunt. Et ſermo caro factus eſt, & apud nos gratiæ veritatisqve plenus habitavit: ejusqve ſplendorem ut unigenæ a patre ſplendorem adſpeximus.

Vi tilføie endnu nogle kortere Steder, ligeſom de træffe for. Luk. VI. 1. *Caſtell.* Sabbato ſecundo primo. *Sahl.* Sabbato qvodam ex duobus primo. Joh. XVIII. 37. *C.* Qvisqvis a veritate eſt. *S* Qvisqvis veritatis ſtudioſus eſt. Ap. G. XXVII. 33. *C.* Hic decimus qvartus dies agitur, qvum exſpectantes jejuni permanetis, nihilqve ſumſiſtis. *S.* Hic decimus qvartus dies agitur, cum *navigationis eventum* expectantes *propemodum* jejuni permanetis, nihilqve *niſi tumultuarie* ſumpſiſtis. Rom. I. 4. *C.* Definito Dei filio cum potentia ſecundum ſpiritum ſanctificum, dum ex mortuis reſurgit JEſus Chriſtus, Dominus noſter. *S.* Idemqve definitus eſt Filius Dei, *cum* per qvas ipſe virtutes edidit, tum teſtimonio Sancti Spiritus *nec non* ſua ipſius e mortuis reſurrectione; JEſu Chriſto, *inqvam*, Domino noſtro, — Rom. VIII. 1.-3. *C.* Igitur nulli jam damnationi ſunt obnoxii, qvi in Chriſto JEſu, non carnis, ſed ſpiritus arbitrio parent. Nam lex ſpiritus vitalis in JEſu Chriſto, liberavit me a lege peccati atqve mortis. Qvod enim a lege fieri non poterat, qvo-

niam ipſa in eo propter carnem infirma erat, id Deus præſtitit ſuo ipſius filio miſſo, carne ſontis ſimili, & peccatum peccato damnavit in carne. *S.* Igitur nulli jam damnationi ſunt obnoxii, qvi ſunt Chriſto JEſu dediti, ſi non carnis impetum, ſed divini ſpiritus ductum ſeqvantur. Nam lex ſpiritus, *æternam* vitam largientis per Chriſtum JEſum, liberavit me a lege peccati & mortis. Qvod enim illam legis *moralis* impotentiam attinet, qva per carnem *noſtram ad ſalutem* invalida fuit, Deus ſuum ipſius filium miſit in ſimilitudine carnis peccaminoſæ peccatiqve expiandi cauſa, & condemnavit peccatum in carne. 1 Cor. VII. 30. C. Et qvi utuntur hoc mundo, ita ut non abutantur. *S.* Et qvi jam in eo ſunt, ut hujus mundi rebus fruantur, his accidat, ut ne harum qvidem uſum attigiſſe videantur. Kap. XIII. 12. C. Nunc enim per ſpeculum cernimus per ambages: at tunc præſentes coram. *S.* Videmus enim nunc per ſpeculum ſub obſcura qvadam & adumbrata rerum imagine, ſed olim tanqvam faciei adverſam ipſam faciem contuebimur. Gal. I. 10. *C.* Nam utrum tandem homines, an Deum? *S.* Qvid enim? hominumne gratiam nunc *magis*, *qvam ante* mihi conciliare ſtudeo, an Dei? Kap. VI. 4. C. Exploret autem ſuum qvisqve opus, ita demum in ſeipſo tantum, qvod glorietur, habebit, non in altero. *S.* Sed opus qvisqve ſuum exploret, & tum apud ſe ſolum, qvod glorietur, habebit, ſed non apud alium. Phil. II. 12. *C.* Cum metu ac tremore veſtram ſalutem agite. S. Summa cum cura ac ſolicitudine mutuam & communem veſtram agite ſalutem. 1 Tim. III. 16. C. Et profecto magnum eſt pietatis arcanum: Deus apparuit in corpore, per ſpiritum commendatus eſt, conſpectus angelis, prædicatus gentibus, creditus in mundo, receptus in gloria. *S.* Columen atqve firmamentum veritatis & citra controverſiam magnum eſt illud pietatis myſterium: Deus apparuit in corpore, ipſius ſancti Spiritus teſtimonio, qvis fuerit, comprobatus; ab ipſis, qvos ſui præcones legaret, conſpectus; gentibus prædicatus, in mundo creditus, in gloriam receptus. Ebr. XII. 17. C. Scitis enim, qvum poſtea fauſtitatem obtinere vellet, repudiatum fuiſſe, neqve pœnitentiæ

tiæ locum inveniſſe, tametſi Fauſtitatem cum lacrimis reqviſierit. *S.* Scitis enim, cum poſtea benedictionem obtinere vellet, repudiatum fuiſſe: nam pœnitentiæ locum *apud Patrem* non invenit, tametſi cum lacrymis eam reqviſiverit. Vi friſtes til at udſkrive endnu flere Steder; ſaa megen Behag finde vi udi Forfatterens Arbeide: men vi maa dog ſpare noget paa Rummet. Læſeren kan desuden af det, her ſtaaer, nokſom ſee Overſættelſens Beſkaffenhed, Fortrin og Gavnlighed for den ſtuderende Ungdom, for hvilken den ſom ofteſt, beſynderlig naar man tager Anmerkningerne med, kan gielde for en liden Kommentar. I denne Henſeende hindrer det ikke, om Overſættelſen nu og da er noget paraphraſtiſk, hvilket Forfatteren ellers forſvarer paa følgende, vel ikke for alle ſaa ganſke fyldeſtgiørende Maade: Sicubi vero tibi paraphraſeos ſpeciem referre noſtra verſio videatur, ibi tamen, diligentius animadvertens, nihil aliud qvam amplificata paulo, magis oratione vocum phraſiumqve prægnantem vim ac emphaſin exhauſtam reperies. (Fort. til 2. P. S. VII.) Nu ſkulde vi og tale noget om de exegetiſke og philologiſke Anmerkninger, der i Almindelighed ere efter vore Tanker meget gode og paſſende til deres Diemeed. Vi vil ſætte her et Par, uden juſt at ſøge dem ud. Marc. XIV. 41. ved Forløserens Udtryk: ἀπέχει; ſom Con-Rectoren overſætter: Jam abſtulit. Sc. *pactum ſibi proditionis præmium* (τὸν μισθὸν. vid. Matth. VI. 2. XXVI. 15. 16. qvam vocem ſermonis feſtinatio ut in re ſubito futura loqventis in animo reliqvit) ut, adeo idem hic ſit qvod ἔλαβε. Aliam hujus vexatiſſimi loci ſententiam vix mihi perſvaſerim, qvanqvam, qvod qvidem ſcio, hæc ante nemini venit in mentem. Nam reliqva omnia, qvæ Chriſtus tam abrupte ſimul & feſtine deinceps loqvitur, ad proditionem & proditorem ſui refert, qvem cum jam adventantem prædicere poſſet, etiam hoc potuit, eum jam nunc pactam ſibi mercedem abſtuliſſe, cum in eo eſſet, ut promiſſam proditionem perficeret. V. 44. *Tuto abducite.* —— Ironice hoc a Juda dictum putant, ut qvi Chriſtum mox eorum manibus elapſurum eſſe crederet, & longe alium ſuæ proditionis exitum ſperaviſſet. Dan. griber ham, og gaaer ſaa af Sted med ham, men ſeer ogſaa vel til, at I har ham vis. Luc. XXII. 51. *Sinite,*

Hactenus, —— Diſtingve ſic: ἐᾶτε, ἕως τοῦτο i. e. *ſinite faciant, qvod velint: hactenus tu, neqve ſæpius graviusqve ferias.* Vel ſic: Mittite ſæpius ferire: hic unus ictus ſufficiat. Dan Holder inde! ei et eeneſte Hug meer! Qvamvis Chriſtus diſcipulis interrogantibus reſpondens palam hoc dixiſſe videatur, nihilo minus *Kypkius* eum homines ſe captivum abducturos alloqventem facit & vertit *deſiſtite hactenus* i. e. *liberum me eo usqve relinqvite, donec abſciſſam aurem reſtituero.* 2 Cor. II. 24. Overſ. Non enim ſolum veſtræ fidei penes nos *divinitus data* poteſtas eſt, ſed eo qvoqve noſtram operam conferre cum aliis debemus, ut lætam ac jucundam vitam agatis: fidem enim qvod attinet, in ea conſtitiſtis adhuc. Anmerkn. In his verbis omnes, qvos novi qvidem, interpretes credo hallucinatos eſſe & eo qvidem, qvod nec vim particularum οὐχ ὅτι — ἀλλὰ intellexerunt, nec in fidem Corinthiorum poteſtatem vere ſibi vindicare Paulum poſſe putarunt: qvam tamen ego ſed divinitus datam Apoſtolo cum poſſe tum debere tribui, perſvaſum habeo. Senſus igitur, niſi fallor, hic eſt: *Si a fide veſtrum qvidam defeciſſent, neceſſaria fuiſſet præſentia mea: jam vero cum in fide conſtitiſtis hactenus, illam differre potui, donec lætitiam qvoqve vobis adventu meo adferre poſſem: qvippe qvi pro officio meo non ſolum id agere debeam, ut in fide firmos retineam, ſed etiam ut ad gaudium veſtrum, qvicqvid poſſim, conferam.* Qvod ad particularum hanc vim, *non ſolum —— rerum etiam*, Vide *Henr. Steph. Theſ.* in οὐχ nec non *Devar. Part.* & *Vig. Idiot.* Danice: Jeg forſikrer ved Gud, det er kun af Skaanſel over eder, at jeg ei endnu er kommen til Corinthen; thi det er ikke eders Troe allene, Gud har givet mig Magt over, men jeg bør og efter mit Embeds Pligt ſøge at befordre eders Glæde; thi hvad eders Troe angaaer, da ere I blevne derudi beſtandige, ſaa min Nærværelſe af den Aarſag har ikke været ſaa ſtrax fornøden. 2 Petr. III. 16. *In qvibus ſunt obſcura qvædam.* Ἐν οἷς ſc. πραγμασι, ut adeo de Paulinis epiſtolis ceu intellectu difficillibus ne verbum qvidem dixerit, cum alias ἐν ταύτῃς ſcripſiſſet, ſi non lingvæ cauſa (nam vel ſic ἐν οἷς ferri poſſet) certe ne dubiam relinqveret ſententiam. Nogle Gange, men ſielden, have vi funden en Anmerkning, ſom vi in gratiam

tiro-

tironum ønskede mere sammendraget eller afkortet: for Ex. ved Luc. XXII. 36. Oftere have vi savnet en Anmerkning eller noget i Anmerkningen, som vi ligeledes in gratiam tironum, ventede der for Ex. Matth. XXVII. 62. siges slet intet til Forklaring om Tidens Bestemmelse, som dog behøvedes. Joh. VII. 52. taler Forfatteren intet om en anden meget antagelig Forklaring og Oversættelse af Ordene: Προφητης ἐκ τησ Γαλιλαιας ἐκ ἐγηγερται. (See vore Efterr. 1779. 1. H. S. 200.) Gal. II. 5. er en anden vigtig Læsemaade, hvor Benægtelses Ordet (οὐδὲ) er udeladt, og den deraf følgende Forklaring ikke nævnet. Gal. III. 24. Oversættes: Lex qvasi pædagogus —— qvi ad Christum nos duceret; men det anmerkes ikke, at εἰς χριστον er eller kan være det samme som ἀχρις ἑ ἐλθῃ χριστος. 1 Thess. IV. 4. Το ἑαυτȣ σκευος forklares i en Anmerkning ved genitale membrum, men uden philologiske Beviser. Og da Forfatteren ellers undertiden anfører forskiellige Forklaringer, saa kunde man vel ogsaa her have ventet et Par Ord om, at nogle ved τ. ἑ. σκευος forstaae Menneskets eget Legeme; andre hans Ægtefælle. 2 Tim. III. 17. Ved divinus homo (ὁ τȣ Θεȣ ἀνθρωπος) er sat den efter vore Tanker rigtige Glosse: i. e. qvi sacro divinoqve fungitur officio, qvi sacras & divinas i. e. ad religionem pertinentes res administrat. (Et Guds Menneskes fulde Tilberedning er da ikke en meget bequem Titel for en almindelig christelig Moral eller Sædelære ——). Men Begyndere savne dog her en kort Underretning om Grunden til at denne Talemaade kan og bør saaledes forstaaes. Ved 1 Joh. III. 7. saae vi med Forundring, at Hr. S. taler ikke et Ord om dette Steds kritiske Beskaffenhed. Da han dog, som vi ellers ikke laste, nogle Gange fremsætter blotte kritiske Formodninger eller Gisninger; for Ex. Rom. VI. 16. og VII. 23., hvorfor da ikke gisre Ungdommen opmerksom paa det, som i den Hellige Skrifts Kritik er vigtigere? —— Under Trykningen har Forfatteren endnu giort nogle Anmerkninger, som, da de ikke kunde komme til at staae paa deres rette Sted, ere tilføiede ved Enden af hver Part. Efterhaanden vil han ganske vist gisre flere og finde Forbedringer til de nærværende: og det skal være os særdeles kiert, om vore velmeente Erindringer hertil paa nogen Maade kunde være ham nyttige, og hans Arbeide naae

en ſtørre Fuldkommenhed i et, ſom vi tør haabe, nyt Oplag. Vi have opholdt os noget længe ved dette Skrift: men dets Vigtighed fortier det. Endnu maa vi ſige med Forfatterens egne Ord, hvad han har været nødſaget til at udelade, og at Publikum endnu kan vente flere ſlige Frugter af hans Flid og Indſigt: Sed argumenti Summam & Hiſtoriam, qvarum utraqve forte non nihil interpretationi lucis affundiſſet, cum præmittere ſingulis libris animus fuerit, utramqve tamen, qvo minus æqvam rationem ac juſtam formam pretium & magnitudo duorum voluminum excederet, ad alium & affinem uſum, ſi res ita ferat, reſervandam, omittere coactus ſum. (Fort. til 1. P. S. VIII) Os ſynes dog ikke, naar vi ſkal ſige Sandhed, at det vigtige, Forfatteren havde i Sinde at lægge til, kunde juſt ſaa meget have forøget enten Bogens Størrelſe eller Priis. Til Ungdommens Tieneſte ſaae vi det dog hellere i dette Skrift, end ſærſkilt i et andet. — Imidlertid unde vi Hr. Con-Rector Sahl oprigtigen alle de Belønninger, han ſom Forfatter og Forlægger kan faae. A. O.

1.

Eſtländiſche poetiſche Blumenleſe, für 1780. Reval und Leipzig, bey Albrecht und Compagnie.

2.

Leierlieder. Eiſenach, bey Johann Georg Ernſt Wittekindt. 1780.

3.

Schleſiſche Blumenleſe. Dritte Sammlung. Breslau und Leipzig, bey Chriſtian Friedrich Gutſp, 1780.

4.

Schweitzeriſche Blumenleſe. Zürich und Winterthur, bey Joh. Casper Füeſtly Sohn und Compagnie, 1780.

Her have vi da fire Samlinger for os, ſom indeholde adſkillige Rariteter, deels trøſtelige, deels opbyggelige: ſom f. E. Morgenbønner til Aurora; Aftenſukke til Maanen; taarefulde Apoſtropher til Roſer, Fioler, Negliker; forlibte Grædерier i ſkyggefulde Lunde; ſøde følerſke Henrykkelſer til min Cloris og min Doris; høie Wertherſke Anelſer, Beklemmelſer og Beſvimelſer; andægtige Raſerier over Foraaret; o. ſ. v. Og alt dette forſat med en uendelig Mængde Sinddigte,

Epi-

Epigrammer, matte og platte Vittigheder, kiedſommelige Moerſkaber, og andre ſaadanne, i allereegentligſte Forſtand, ægte Bagateller.

Forunderligt er det ikke, men det er meget beklageligt, at adſkillige Nationer, ſom Forreſten begegne de Franſke med ſaa megen Stolthed og Foragt, dog ikke ſkamme ſig ved at efterligne dem i det, ſom meeſt fortienede at beleeg og foragtes. Det er ſandt, de Franſke have lige fra den usle Scarron, ſom paatog ſig det ynkværdige Arbeide at travestere Virgil, og indtil vore Dage opvartet Europa, med en uhyre Mængde des petits riens og des riens og agréables: men ligeſaa ſandt er det ogſaa, at de Tydſke, ſom ærlige Nidermænd, ſaaledes have ſtræbt at indhente de Franſke, at diſſe i denne Henſeende nu ikke have meget forud for hine. Og derſom ikke Folk, ſom Forſynet gav Kræfter og Kald til at være Videnſkabernes og den gode Smags Vægtere, ſtaae op, og tale høit imod denne Fordervelſe; da vil det ikke vare længe, førend Danmark ogſaa ſeer ſin ſtuderende Ungdom beſat af denne flygtige Dæmon. Vi have maaſkee allerede giort en betydelig Fremgang, og kan ſnart komme videre. Thi det er ſaa let at rime en Arie, en Viſe, en Idyl: at dyrke Bacchus og Venus paa Vers: at frembringe nogle caprices heureux; og endnu lettere er det at tildreie en lunefuld Parodie over et got, ja ſelv over det beſte og fuldkomneſte Arbeide —— ikke heller er det vanſkeligt, endſkiønt dette Slags Vittighedsværker er det usleſte og hadeværdigſte af alle, heri at finde Bifald; thi

Un ſot trouve toujours un plus ſot qui l'admire

Men det er ſaa ſuurt, ſaa ſaare tungt at ſtudere en beſtemt Videnſkab, at udholde et anſtrengende Arbeide, thi hertil hører utrettet Læsning, uafbrudt Flid, Moden Forſtand og Skiønſomhed, førend man kan vente det Bifald, ſom man, ved vexelviis at give og tage, ſaa let tilkiøber ſig i en Cirkel af Venner, der begegne de alvorligſte Ting med Latter og Ligegyldighed, og ikke bekymre ſig om andet, end hvad man i god Magelighed kan overſkue, mens man ryger en halv Pibe Tobak, og hvor den ene aldrig lader den anden føle ſin Nøgenhed eller Mangel paa reel Indſigt og Kundſkab.

Træder en Mand, ſom har forſkaffet ſig Credit i de høiere Videnſkaber, frem i en Journal eller et Værk, og

taler Sandhed; ſaa kalder den dovne Mængde det ſtrax i ſtolt Selvtilfredshed, Fanatisme, lært Pedanterie, forældede Laudes temporis acti o. ſ. v. Og ſaaledes farer man fort paa den jevne, magelige, Lethedens Bane, indtil man opnaaer de Aar, da det kun er Tid at fortvivle og ikke at forbedres, og betænker ikke Arceſilas's bedrøvelige Sandhed, **at enhver Mand kan blive Caſtrat, men ingen Caſtrat kan igien blive Mand.**

Men dette er endnu ikke nok. Med Fornøielſe ikke alene læſer man Bøger, ſom fødes af Smag og vidløſe Hierner, men man roſer endog Forfatterens kiendelige Mangel paa de nødvendigſte Indſigter. Desaarſag afſkye diſſe Smaaſkabninger, af Frygt for at røbes, al Omgang med klogere Venner, ſom deres affagteſte Fiender. Og beſynderligt er det, at diſſe Bagatelſkrivere tør prætendere at kunne forſkaffe deres Værker Evighed, da de dog ikke ere i Stand til at underholde en fornuftig Mand i et halvt Qvarteer. Med Frækhed ſpotte de alle Syſtemer. Men, min Gud, naar et Hoved og en Bog ſtøder ſammen, og det klinger huult; er det derfor ſagt, at det er Bogens Skyld? O, gid dog diſſe værdige Herrer engang for alle maatte indſee, at det, ſom Bonnet ved en vis Leilighed har ſagt, er ſaa let at ſynes, men ſaa vanſkeligt at være lærd. Og vel kan det ikke nægtes, at det er verre at dræbe ſig ſelv, end at være en aabenbar Nar, men derfor ophører det ſidſte ikke at være et virkeligt Onde. Og vee den Mand, ſom enten ſelv er ſlaget af dette Raſerie, eller ſom lader ſig anføre dertil; thi ved at affærdige alting med Latter og Foragt, ved at anſee reele Indſigter ſom latterlige Uberydeligheder, maae man nødvendig omſider ſelv blive den uforbederligſte Bagatel.

Herfra til vore Raritetskiſter igien. Vel kunne vi ikke nægte, at de jo ogſaa indeholde nogle enkelte taalelige og gode Stykker, men Uſſelhederne ere ſaa mange, at man ikke kan andet, end opbringes, og gribe til Svøben, naar man ſeer Poeſien, denne helligſte Naturgave, ſaaledes at vanæres.

Her nedſkrive vi da et Par Prøver. Og for ikke at falde vore Læſere kiedſommelig, vil vi vælge de beſte.

I.

Klagen einer Gattin.

Am Neuenjahrstage.

Was wünſch ich dir?
Den meine Seele liebet,
Wie noch kein Weib geliebt:
Um den ſie gern ihr Leben, ihre Ruhe hier,
Dort ihre Seeligkeiten giebet:
Doch —— ſchweig mein Herz,
Sag dieſes alles nicht,
Dein Freund glaubt deinen Schmerz,
Glaubt deinen Worten nicht.
Die goldne —— ſüſſe Zeit,
Wo dich ſein Arm voll Liebe noch umſchloſſen,
Wo noch ſein Herze froh bey deiner Luſt ——
Wo er noch weinte in dein Leid,
Die Stunden, Gott! die ſind auf ewig dir verfloſſen,
Sie ſind entfloh'n —— mit ihnen alle Wonne
Und Freunde —— alle Ruh';
Mich freu't nicht mehr, wie ſonſt, die junge Frühlingsſonne,
Du liebſt mich nicht ——
Mir ſchickt ihr froher Strahl nur Thränen zu;
Du liebſt dein Weib nicht mehr —— der Maj in Blumenkranz,
Iſt nicht mehr ſchön —— des Veilchen Duft
Nicht mehr für mich —— die Sternennacht iſt ohne Glanz,
Für mich ſingt nicht der Lerchen Chor in lauer Luft.
Wenn jeder Wurm des Frühlings Freude fühlet,
Wenn jedem Buſch' enttönnen Freudenlieder,
Drückt mich der Schmerz, der im verworfnen Herzen wühlet,
Zum Staube nieder.
Und dich, der ganz Gefühl —— dies muß mein Leiden kränken,
Und viele Stunden raubet dir mein Gram,
Du liebſt mich nicht ——
Kannſt mir das Herz nicht wieder ſchenken,
Das nur mein Unglück nahm.
Ach! ohne mich war deine Ruh,
Feſt und gewiß,
Ja, jede Stunde lachte

Die

Dir Freude zu,
Wenn ich ſie nicht aus deinem Herzen riß,
Wenn nicht mein Leidens Blick,
Mein Trübſinn ſie zu ſchwarzen Stunden machte;
Dir lächeln, Freunde, Glück und Ruhm,
Du haſt ein Herz, geſchaffen, jeden zu beglücken,
Zufriedenheit vom Himmel war dein Eigenthum,
Und wär ich nicht,
Die größte Seelenruh' ——
Und welchen Wunſch könnt' ich für dich zum Himmel ſchicken?
Nur den er nehme dir,
Noch ehe uns der Frühlingsſonne ſcheint,
Für deine Ruhe' und Glück zum Opfer hin,
Die lange ſchon umſonſt nach deiner Liebe weint:
Er brech ein Herz, für das dein Buſen nicht mehr ſchlägt,
Und bleiche Lippen, die von deinem Kuß nicht glühn.

Sophia Albrecht.

Eſtl. Blumenl. S. 58. o. f.

Derſom denne Sophia Albrecht endnu er ugift; ſaa maae ſaadant et Nytaarsvers nødvendig kyſe enhver fornuftig Frier fra at binde ſig til ſaadan en levende Taareperſe: men er hun allerede gift; da er det at beklage, at Ægteſtanden kan opvise en Kone, ſom enten er narriſk nok, ifald hun har en god, eller dum nok, om hun derimod har en ond Mand, til offentlig at ſætte ſit Navn under ſaa forfængelig en Jeremiade.

2.

Lireviſerne ere egentlig en Samling af Romanzer, og følgelig for lange til at indrykke nogen af dem her. Overhovedet ere diſſe Leierlider taalelige, og nogle af dem ret amuſante. Og om ſaadanne poetiſke Fortællinger end ikke havde andet moralſkt Øiemeed, end at moere, og efterhaanden iblant den ringere Almue at udbrede Lyſt til at læſe; ſaa kunde de dog ikke forkaſtes. Kun Skade, at det ſundeſte ſelv kan ved Overdrivelſe blive uſund og forderveligt.

3.

Damon und Naide.

An Mademoiſelle K * * *.

Naide.

Ich liebte dich, du warſt mein Glück allein,
Und ohne dich konnt ich nicht ruhig ſeyn.

Do-

Damon.

Ich liebte dich; entflohſt du meinen Blicke,
So floh mit dir zugleich mein Glücke.

Naide.

Itzt flieh' ich dich, dein Anblick qvält mein Herz;
Und ſeh' ich dich, ſo iſt's zu meinen Schmerz.

Damon.

Anitzt find ich weit mehr ſo Ruh' als Freude,
Wenn ich an dich nicht denke, und dich meide.

Naide.

Und wer iſt Schuld, wer trennte unſer Band?
Biſt Du es nicht, der ſich von mir gewandt?

Damon.

Nein du biſt es, die meine Treu verkannte,
Die nicht für mich, doch wohl für andre brannte.

Naide.

Nein, Damon, prüfe dich, und denke, was du biſt,
Als denn erſt tadle mich, und ſieh, wer ſtrafbar iſt.

Schleſ. Blumenl. S. 17.

Derſom man i Swift's Tid har ſkrevet og trykt ſaadanne Idyller ſom denne; ſaa er det ikke at undre over, om han har ſtræbt at overdøve diſſe Hyrders ſkurrende Fløiter ved adſkillige ſærdeles rørende Paſtoraldialoger, hvoriblant denne iſær udmærker ſig:

When jou ſaw Tady at long-bullets play
You ſat and lauſ'd him all the ſunshine day.
How could you, Sheelah, liſten to his tales,
Or crack ſuch lice, as his, between your nails? &c.

Hvor gierne ønſkede vi, at Rummet tillod os i det mindſte at udſkrive denne Idyl heel og holden; thi vi kiende intet bedre Antidot imod de alt for qvalmende Sødheder, end den ſkarpe Hierte- og Sielerenſende Satire, ſom indeholdes i de Swiftiſke Paſtoraldialoguer. I det mindſte giorde de i ſin Tid en fortreffelig Virkning hos Philips og hans Tilhængere.

4.

Die Schäferinn und das Kind.

Ein Geſpräch, 1779.

Die Schäferinn (beiſeite)

Welch anmuthsvolles Kind — das wie die Roſe blüht?

Mich

Mich wundert, wenn's gehört — mich wundert, wie man's nenne?

Das Kind (beyſeite).

Hier eine Schäferinn, die mich genau beſieht,
Doch ſtill — laßt ſehn, ob ſie mich nicht erkenne?

Schäferinn.

Wer iſt dein Herr?

Kind.

Dir wird es ſelſam ſcheinen,
Bin aller Menſchen Herr — und ſelber hab ich keinen.

Schäferinn.

Wer deine Eltern denn?

Kind.

Auch ſolche hab' ich nicht.
Mich brachte die Natur allein an's Tageslicht,
Ihr Erſtgebohrne zwar — bleib ich doch ewig Kind.

Schäferinn

Ha, loſer kleiner Schalck — was diß für Lügen ſind,
Wo ſchlägſt du Wohnung auf?

Kind.

In aller Menſchen Herzen.

Schäferinn.

Ey ſprich einmal im Ernſt — denn matt wird ewigs Scherzen!
Kurz — dein Geſchäft?

Kind.

Das ich die Sterblichen beglücke.

Schäferinn.

Wie heißt dein Vaterland?

Kind.

Das ganze Erdenrund.

Schäferinn.

Wie nennt man dich?

Kind.

Hierüber reinen Mund! —
Ich heiſſe Cypripor — und ſtrahl in deinem Blicke.

J. Bürkli von Zürich
Sweitz. Blumenl S. 25. o. f.

Af diſſe fire Samlinger er den Schweitzerſke uſtridig den beſte, hvilket ikke er at undre over, da nogle af denne Re-

Republiks navnkundige Digtere ſelv have leveret Bidrag dertil. Men desuagtet indeholder den, ligeſom de andre, ogſaa en anſeelig Mængde ubetydelige **Tändeleien**, der ſkriver ſig fra diſſe muntre, varme Ynglinger, ſom, efterat have læſt Yorik og Asmus, ſpringe uforfærdede paa deres Kiepheſte, og giøre en liden Reiſe til Hiertets og Vittighedens Rige: men da de paa deres Excurſioner ikke have Skionſomhed nok, til at vælge de ædlere Planter; hvad Under da, om deres Urtekoſte og **Blomſterſamlinger** indeholde ſaa meget Ukrud, og ſaa mange vilde Vexter.

Die Bibel Alten und Neuen Teſtaments mit vollſtändig-erklärenden Anmerkungen von Wilhelm Friedrich Hezel Kaiſerlichen Pfalzgrafen, Herzoglich Sachſen-Hildburghauß. Hofrath, der Weltweisheit Doctor, und der Herzoglich-Lateiniſchen Geſellſchaft zu Jena Ehrenmitglied. Erſter Theil, welcher die Fünf Bücher Moſe enthält. Lemgo, im Verlag der Meyerſchen Buchhandlung, 1780. 2 Alph. 7½ A. Koſter 2 Rdlr.

Først var i det Leipſiger Meſſe-Katalog lovet at ſkulle udkomme fra Forfatteren: **Erklärung der ſchwereſten und intereſſanteſten Stücke der Bibel; eine Nachleſe zu — Michaelis Bibelerklärung.** Men Forfatteren forandrede ſin Plan og lovede ſiden: **Die ſich ſelbſt erklärende Bibel.** Af denne have vi nu her, ſkiønt med en noget forandret Titel, den I. Deel for os. Udi diſſe bogrige Tider havde vi hellere ſeet en **Nachleſe**, ſom var af Vigtighed, end et ganſke Bibelverk, hvor man maae betale igien, hvad man, maaſkee mange Gange, har betalt og læſt. — Efter den Kundſkab, vi have indhentet ved at eftersee hist og her i denne Deel, ſynes os Titelen at være en Smule pralende. Efter en hiſtoriſk Indledning, kommer ikke nogen nye men Luthers Overſættelſe ſaaledes, at Anmerkningerne ere ſatte ind imellem ſtrax efter det Vers, hvortil de høre. Men af Moſes Seiersſang og ſidſte Velſignelſe fandt vi desuden Hezels nye Overſættelſe aftrykt bag efter den ſædvanlige og ledſaget med Anmerkninger. Iblandt de Steder, vi eftersloge, var 1 Moſ. 3, 16. hvor vi ved de Ord: **Ich will dir viel Schmerzen ſchaffen, wenn du ſchwanger wirſt;** traf paa følgende noget beſynderlige Anmerkning

„ Eigent-

„ Eigentlich nach der Urſchrift: „Ich will vervielfältigen „ deinen Schmerz und dein Schwangerwerden;“ Und hierinnen finde ich keinen andern Sinn, als folgenden: Obgleich dein erſter Beyſchlaf ſehr ſchmerzlich für dich ſeyn wird: ſo wirſt du dich doch oft zu dem ſelben bequemen und oft ſchwanger werden müſſen.“ — Loths Huſtrue 1 Moſ. 19, 26. der ſaae tilbage o: vente om (Luk. 9, 62.) druknede i de underjordiſke ſalte Vande: ſom brød frem, og blev ſiden funden liggende ſom en Saltſtytte ganſke overdraget med Salt. Formodentlig er hun bleven begravet, og Moabiterne har maaſkee aarligen oprettet et Gravminde af det døde Havs Salt, ſom det lader blive tilbage, naar det falder. — Text og Anmerkninger ere aftrykte paa ſpaltede Sider med de ſmaa Skrifter; allene at Textens Linier ere noget kortere: ſaa at der ikke er ſørget for Øiets Lyſt. Papiir og øvrige udvortes Skikkelſe kan ikke heller ſiges at være bedre, end man pleier at faae det fra Meyer i Lemgo.

A. O.

❀ ❀ ❀

Hr. Abbe Batteux, Profeſſor ved det Kongelige Collegium og Medlem af Academie francoiſe, er død i Paris den 7de Julii; hans Fortieneſte af de ſkiønne Videnſkaber og den gamle Litteratur er udmerket og bekiendt, endog hos os, iſær ved ſal. Hvaſſes i Overſættelſe af Indledning til de ſkiønne Konſter og Videnſkaber.

Trykfeil i No. 28.

Side 436. L. 8. benaade læs benaadede. L. 30. oe l. de. S. 437. L. 1. Overſættelſerne l. Overſættelſen. S. 448. L. 2. eccleſiaſticum l. eccleſiaſticarum. Samme Side er under Recenſionen glemt ~. Side 444. L. 12. Kritiſche l. Kritiſke. L. 1. f. E. rechnungen l. rechnung. S. 445. L. 1. die l. den. L. 9. Hiſtorie l. Hiſtoire. L. 7. f. E. Woides l. Woidens. L. 6. f. E. zweien l. zween. L. 2. f. E. Scholtens l. Scholtzens. S. 446. L. 1. Weidergeburt l. Wiedergeburt. L. 2. neueſten l. neuſten. L. 3. Geſchiſchte l. Geſchichte. L. 15. og l. og den. L. 17. Juſtice-Raad l. Juſtitsraad. S. 447. L. 4. ethver l. ethvert. L. 7. Fædreneland l. Fædreland. L. 25. die l. din. L. 31. mehrere l. mehrern.

No. 35.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 1ſte Septbr. 1780.

Den unge Darby. Et alvorligt Skuespil i tre Handlinger Rahbek. Delectare & docere eſt Comediæ. Heinſius. Kiøbenhavn, 1780. Paa Chriſt. Gottl. Profts Forlag. Koſter 32 Sk.

For at overbeviſe Publicum om at vi har langt høiere Hensigter med vor Kritik end at bære Avind til Hr. Proft, eller at udbasune Gyldendals Forlags-Artikler, saa ønskede vi af Hiertet at kunne roſe nærværende Drama, eftersom det er af Profts Forlag. Men baade maatte vi modsige vor egen Overbeviisning og giøre Vold paa Sandheden, og tillige maatte vi anſees for at agte den Dom, der er fældet over os i Profts Værksted, mere værd end den fortiener. Vi vil forelægge Stykkets Indhold. Den unge Darby er forelsket i Miſs Vilborn, og længes efter at ægte hende, men den Ueenighed der er mellem Miſs Vilborns og hans Fader angaaende Darbys Stamgods, hindrer ham deri. Linby en fortroelig men falſk Ven af den unge Darby, arbeider paa at giøre Ueenigheden større mellem de Gamle, saasom han selv har Kierlighed til Miſs Betty Vilborn; og det gior han under det Skin, at han vil forlige dem. Tilsidſt blir Ueenigheden mellem den gamle Darby og Vilborn saa ſtor, at Vilborn vil af Had til Darbyerne forlade Engeland og reiſe til Boſton med ſin Datter. Derover blir den unge Darby saa fortvivlet, at han vil aflive ſig, men hans ægte Ven Sar-

bridge faaer ham overtalt derfra, ved det Forſlag han giør ham at reiſe med til Boſton og forſøge ſin Lykke i Krigen. Men hans Fader vil ikke tillade ham at reiſe fra Engeland. Han vil atter aflive ſig, men Sarbridge og Miſſ Vilborn faaer ham atter overtalt til at opſætte det. Imidlertid kommer den gamle Vilborn til; og Linby, for endnu mere at oppuſte det Had, ſom er imellem Vilborn og den gamle Darby, faaer han dem ſamlede, under det Skin, at de ſkal forliges: derved tænker han at faae Darby den yngre til at aflive ſig og ſaaledes ſelv faae Betty. Til den Ende gaaer han ogſaa til den gamle Darby, bagtaler der Sarbridge og fortæller ham Sønnens Kierlighed til Miſſ Vilborn og Aarſagen, hvorfor han vil reiſe til Boſton. Darby den gamle og Vilborn ſamles da og komme i Strid ſammen, og Sarbrigde ſom hører deres Strid, kommer ind til dem, og forklarer dem, hvorledes Linby, ſom Mellemmand, har opbragt den eene mod den anden og været Aarſag til det uforſonlige Had ſom er imellem dem. Den gamle Dyrbys Gierrighed giør dog Forliget umueligt, indtil Sarbridge faaer Vilborn overtalt til at lade ſin Paaſtand paa Stamgodſet (hvorom Proceſſen var) fare, og Sarbridge ſelv ſkienker ſine Godſer til Betty og den unge Darby. Alt gaaer da lykkeligt og Stykket er til Ende. Den unge Darbys Characteer er, at han er et hidſigt og ubetænkſomt Menneſke, der ikke vil være lykkelig fordi han engang har fattet den Tanke at han ſkal være ulykkelig. Han er ſaaledes, at ingen kan have Kierlighed for ham; hvad enten det gaaer ham vel eller ilde, hvem bekymrer ſig om det? og dette urimelige Menneſke er Hoved-Perſonen i Stykket. Miſſ Vilborns Characteer er Følelſomhed i høi Grad, foreenet med ſtreng Dyd. Thi hvor ſtor hendes Kierlighed end er til den unge Darby (og at den er heftig varm kan man baade ſlutte af hendes høie Følelſomhed og hendes egen ſande Tilſtaaelſe) ſaa vil hun dog hellere miſte ham end hun vil fortørne hans urimelige gierrige Fader. Saadan en Characteer findes hverken under Soel eller Maane: men Theatret hører da ikke heller til den ſublunare Verden. Man hører hende ikke engang at være i Strid mellem Kierlighed og Dyd. Da hun hører, det er mod den gamle Darbys Villie, ſaa er hun ſtrax beſluttet at lade den unge Darby, hendes Kierligheds Gienſtand, fare. At hun er me-

get

get følſom, det maa man vel tro, ſiden hun næſten ſelv ſiger det reent ud. Hør Darby fortælle det om hende.

Darby.

„ Jeg ſad her i Gaar Aftes, Oſſian laae for mig, da „ hun kom herind tilligemed Lady Rusport, hendes værdige „ Tante. Darby, ſagde denne fortræffelige Kone, derſom „ vi ikke er Dem til Ulelighed, derſom vi ikke forſtyrre „ Dem i Deres Læsning, ønſkede min Broder-Datter og „ jeg os den Ære af Deres Sælſkab; vi vilde nyde den her„ lige Aften. —— Jeg følede mig neppe af Glæde, tog min „ Hat og vilde gaae. Betty kaſtede ſine Øine i Bogen: „ **Det er Hiertets Digter, ſagde hun, hvis Sælſkab vi „ berøve Dem; og nu talede hun om Oſſian, ſaa „ ſandt, ſaa varmt, der burde ingen læſe den uden „ hun; thi ingen —— ingen føler den ſom hun.**

Linby.

„ I gik at ſpadſere?

Darby.

„ Vi gaae ikke for at ſees, ſagde hendes Tante, vi vil „ ſøge eenlige Gange. Det er ogſaa kun der, ſvarede Bet„ ty, at man nyder Naturen reen, frie, herlig. Vi kom „ til et eenſomt Sted; høie tykke Træer omgav det, og ud„ bredte et helligt høitideligt Tusmørke. Kun afbrudt ſtraa„ lede Maanen igiennem dem. Her ſatte vi os; Betty føl„ de Naturen i ſin hele Skiønhed. Omſider lagde hun ſin „ Haand paa min, og brød ud med en Stemme, med et „ Blik, ſom hendes Taare giorde endnu yndigere: **Darby, „ føler De Naturens Skiønhed ſom jeg? Er det ikke „ ſtort at være Borger af ſaa herlig en Verden!** Og „ jeg —— medens hun følde og taug, var alt mit feilſlagne „ Haab gaaen igiennem min Siel, jeg vilde have bandet Ver„ den, jeg vilde have fundet den et Helvede, havde jeg ikke ſeet „ Betty, ſeet en Engel deri. —— Forvirret ſvarede jeg, „ Miſſ, Darby føler intet ſkiønt i Verden uden Siele ſom „ Deres. —— Enhver anden Følelſe er ham en ſmertefuld „ Erindring af hine ſalige Dage, af hine himmelſke Aftener „ i vor fælleds Barndom, da vore Fædre vare Venner, da „ han ſad ved Deres Side, ſaae Deres blaae Øie, fuldt „ af ømme Glædes Taare og græd ſelv paa Deres Haand. „ Darby, ſagde hun, det vare ſalige Timer; Ha! at de

„ vare, at de ei kan kaldes tilbage. —— Og alt dette ſagde „ hun med en Stemme, ſaa fuld af Følelſe, Linby! du „ ſkulde ſelv have været tilſtæde her og dømt.“

Herom maa man ſige Dulcia non ferimus &c. Denne Miſſ Vilborns overdrevne uregierlige Følſomhed, ſom dog næſten ikke yttres i andre Sentiments, end at hun ſiger, hun ſelv veed hun er følſom, kan ikke andet end falde modbydelig. —— De øvrige Characterer udmerke ſig ikke ſynderlig ved noget, ere ikke heller ſaa vigtige i Stykket, derfor gaae vi dem forbi. —— Den menneſkelige Siel har Hr. Rahbek en meget maadelig Kundſkab om: og uden denne Kundſkab, hvad kan en Dramaticus udrette? Hvad kan en Smed giøre uden Jld og Tang, eller enhver anden Haandværksmand uden ſit Redſkab? Men denne Kundſkab ſkal man ikke blot hente fra de philoſophiſke Syſtemer; Det Kiendſkab til Menneſket man faaer ved at giennemlæſe alle Verdens metaphyſiſke Lærebøger, alle Logiker og Pſychologier kan ikke forſlaae til at ſkabe en Ulyſſes. Reſpicere Exemplar &c. —— Men endogſaa mod det man lærer om Menneſket af diſſe Syſtemer har Hr. Rahbek ſyndet, og det har i hele Stykket faldet ham vanſkeligt baade at regiere Lidenſkaberne og lade dem tale. —— Et par Exempler vil vi anføre: Da Darby faaer at vide Miſſ Vilborn vil reiſe til Boſton med hendes Fader bliver han yderlig fortvivlet og vil aflive ſig; og dette Forſæt er baade en Deel indgroet hos ham, og Fortvivlelſen er tillige nu ved langvarige Aarſager ſteget ſaa høit, at man ſkulde troe den Traurighed ikke ſaa ſnart kunde ſætte ſig; og at ikke en ringe Veltalenhed kunde forſlaae til at trække ham over fra hans indgroede Indbildning: men paa Theatret formaaer et par Ord pludſelig at løfte den unge Darby fra den dybeſte Traurighed til den høieſte Glæde.

Darby.

„ Jeg ſkulde leve længere, for at pines endnu længe„ re? Og det vil De?

Sarbridge.

„ Deres Ulykke er endnu ikke ſaa ſtor.

Darby.

„ Derſom De kiendte den i ſin hele Størrelſe, ſaae De „ hvor grumt Skiebnen udſøger Pinſler for min Siel? —— „ Jeg elſkede Betty, men jeg vidſte ikke jeg var elſket; dette

„ faaer

„ faaer jeg at vide juſt i det Øieblik, da det blev mig til
„ Qval, et Øieblik før jeg fik at vide, at jeg ſkulde røves
„ hende for evig.

Sarbridge.

„ For evig? De regner ſom en Elſker.

Darby.

„ Var det da ikke nok jeg var ulykkelig? Skulde hun
„ da elſke mig for ogſaa at lære at kiende Smerte? Hun ſkal
„ lide for min Skyld? Darby afpreſſer det ædelſte Hierte
„ Sukke, hele Jordens Forbandelſe hviler paa mig, og De
„ troer endda ikke jeg er ulykkelig?

Sarbridge.

„ Jo min Ven! jeg troer det! jeg læſer det af Dit
„ vilde mørke Øie; Men Du bliver det ikke beſtandig, Du
„ er det ikke i den Grad, Du troer at være. Stræb at
„ overvinde Din Fortvivlelſe, den qvæler Dit Mod, og be-
„ røver Dig Kræfter til at kiempe mod Din Ulykke. Vov
„ at haabe Du bliver lykkelig; og Du bliver det viſt.

Darby.

„ Lykkelig! — Dog ja, men ikke her!

Sarbridge.

„ Miſs Vilborn reiſer først i Eftermiddag — hvis hen-
„ des Fader kommer — hvor meget kan der ikke komme i
„ Veien? Han kan faae Forhindring — Vinden kan vende
„ ſig, ſaa kan de ikke komme bort, og —

Darby.

„ Kan! kan! det er kun Mueligheder, ſom ikke op-
„ fyldes, ſiden de vare mig til Fordeel.

Sarbridge.

„ Overalt — hun reiſer til Boſton; den raſende Uenig-
„ hed mellem Engeland og Boſton kan ikke vare evig. —
„ Naar den hører op, hvad har da Lord Vilborn at giøre
„ i Boſton?

Darby.

„ Har han ikke ſvoret at flye det forhadte Land for evig?

Sarbridge.

„ Men De! Kunde Skiebnen ikke føre Dem til Bo-
„ ſton? De er ung, af god Anſeelſe, af god Familie, De
„ frygter ikke Døden, De vilde viſt giøre Lykke i Krigen
„ der. —

Darby.

„ De har Ret! Jeg vil følge Betty! Jeg vil — ædl
„ beſte Sarbridge! (han omfavner ham).“

I dette Svar maa man ſige, at Darby er ikke mere ſi ſelv. Han, ſom var ſaa mistroiſk mod alt hvad der lovet ham god Udſigt, og ſom i lang Tid havde ligeſom faaet e Færdighed i Melancholie, og var bleven en fortroelig Be kiendter med Selvmord! Er det mueligt, at han ved d eene Forſlag, at følge Betty, ſkulde afføre ſig al ſin Tra righed, lukke Øinene mod alle Vanſkeligheder ved dette Fo ſlag, da han tilforn i enhver Ting pleiede at ſee paa Vanſk lighederne allene, glemme ſin Maxime, og fra yderſte Sor gaae over til den heftigſte Glæde? Er det rimeligt, er d Sandhed? Men Sandhed finder man aldrig mindre af end pa Skuepladſen, og der burde det dog være en af de ringeſt Fuldkommenheder. Strax derefter følger noget, ſom er gar ſke tomt for Forſtand. Til Belønning for det, at Sarbrig de har faaet Darby overtalt fra at myrde ſig ſelv, udbed han ſig een Ting, ſom man neppe ſkal være i Stand til a giette.

Sarbrigde.

„ Vil De belønne denne Tieneſte?

Darby.

„ Om jeg vil? Forlang alt.

Sarbridge.

„ De lover mig da Haand i Haand, i Fald De noge
„ finde kommer i det Lune, hvori jeg fandt Dem, at D
„ ikke vil foretage Dem noget mod Deres Liv, inden D
„ har talt med mig derom.“

Denne Begiering geraader hverken Hr. Rahbeks elle hans Sarbridges Menneſke-Kiendſkab til nogen Ære. Ha man kun et ſvagt Begreb om den Tilſtand, hvori ulykkelig Mennesker befinde ſig, ſom ere i denne Friſtelſe, ſaa vidſt man meget vel, at denne Begiering er ganſke unyttig; th har man vel hørt, at en Selvmorder har giort andre bekiend med ſit Forſæt? og vidſte man det ikke af Erfaring, ſaa kun de en Smule Siele-Kiendſkab lære, at det ſtrider mod dere Forfatning og Hensigt.

I Lidenſkabernes Sprog giør det os virkelig ondt, a Hr. Forfatteren har røbet ſaa megen Uvidenhed og dog ha

vil

villet lægge Haand paa et Arbeid, hvortil denne Sprogkundſkab udfordres ſaa nødvendig. Ligeſom de første Malere maatte ſkrive under deres Malerie hvad det ſkulde betyde, for Ex. dette er en Heſt, dette er en Tyr, af Mangel paa at kunne betegne det kiendeligen, ſaaledes ſeer vi og med Veemodighed, at Hr. Rahbek har maattet ſkrive under ſine talende Perſoner i hvad Lidenſkab de talede det, han har lagt dem i Munden; Og ſandelig, uden denne Hosſkrift kunde man ikke heller vide i hvad Humeur den Talende er. Acteuren er ikke i Stand til at opfylde det Manglende i Characteren eller Lidenſkaben; thi han maa ofte tvinge ſig til at tale et fremmed Sprog. Vi fremſætter nogle Exempler, men for at undgaae for megen Vidtløftighed, maa vi tillige vise hen til Bogen ſelv.

Darby Søn. (S. 38)

„ Ogſaa dette Haab vil De jeg ſkal opofre? (Han er i „ Enthuſiasme). Dog hvad? Bliver De ved at føre denne „ Proces, vinder De den, da er det mig berøvet for evig.

Sarbridge. (S. 48)

„ Miſſ foreen Dem med os! Deres Elſker vil døe af „ Fortvivlelſe over, at han ſkal forlade Dem.

Betty (ſiger omt og ſværmende)

„ De vil døe! —— ——

Darby.

„ Kan jeg leve uden Dem?

Betty. (Bettys Sværmerie ſtiger beſtandig.)

„ Og jeg! ——

ꝛc. ꝛc. Betty. (S. 50)

„ Gud! Nei Darby! De ſkal ikke martres ſaa. —— „ (med den høieſte Grad af Sværmerie).“

Og ſaaledes flere Steder, hvor en Virtuos havde viiſt os Lidenſkaben ſaa tydelig, at det ikke behøvedes at ſkrive hos hvad det var han malede. Ja næſten overalt burde Hr. Rahbek ſaaledes have hosſkrevet i hvad Lidenſkab han vilde de Talende ſkulde tale; thi Sproget er ikke kraftigt og tydeligt nok til ellers at kunne tilkiendegive det. Betty's Sang S. 69 er det, ſom meeſt har behaget os i hele Stykket. Den er værd at fremſætte.

Min Ven Du venter mig forgieves,
At ſee Dig var mit ſidſte Haab.

At ſee Dig før jeg fra Dig reves;
Men døv er Himlen mod mit Raab.
Din Thisbes Graad, ſom for Dig rinder,
Dig lærer ei hvor kier Du er,
En Muur mit vaade Øie binder,
Det ſeer Dig ei, ſkiønt Dig ſaa nær.
Vei ſkal dog Elſkovs Stemme finde
Til Dig, trods alle Hindringer.
Hør ſidſte Gang Din Elſkerinde.
Hør ſidſte Gang — Du er mig kier,
Lev vel, lev vel, jeg ſkal bortgræde
Qvalfulde Dage langt fra Dig.
Ach! undtes mig endda den Glæde,
At haabe Du blev lykkelig.

Denne Sang er baade ſimpel og paſſende, og er fremført i en god Situation. Man kunde vel finde fiere Deele i dette Drama, ſom kunde omtales, for Ex. at Lady Rusport var en overflødig Perſon, hvorledes Handlingen i hver Scene befordres, om alt bidrager til Knudens Opløsning ꝛc. Men da vi har omtalt det vigtigſte og ſeet, at Grunden er ſandig og ubeqvem til at opføre en betydelig Bygning paa, ſaa vil vi overlade de øvrige Smaating at enukleere til andre. Vi har været ſaa meget des friere i at ſige vor ſande Hiertes Meening om dette Stykke, da Hr. Rahbek har udgivet det for at lære hvad Feil han i Fremtiden havde at flye. Og at vi har været partiſke kan ingen falde paa at troe, da vi hverken kiender Hr. Rahbek, eller har nogen Tid givet Anledning til at der kunde tænkes om os, at vi nedlod os til uædle Hensigter. Enhver af os kan ſvare for ſig. I den Deel af diſſe Efterretninger, ſom jeg har paataget mig, ſkal det altid være min Omhue at fortiene det Bifald vort kritiſke Arbeid engang har vundet hos Publikum, og ved Upartiſkhed ſtræbe at lægge Myndighed til diſſe Blades Ælde.

Berlin.

Reden in Menſchenton. Vom Verfaßer der Menſchenfreuden. Dritter Theil, bey G. J. Decker, Königl. Hofbuchdrucker. 1780. Stor 310 Sider i 8vo.

Man maatte ſnart troe, at denne Forfatter tilforn har talt i Engle-

i Engletonen, fra hvilken han nu, følende sin Afmagt eller frygtende for ikke at blive forstaaet, er nedfalden til Menneſketonen — Da vi anmeldte hans **Menſchenfreuden** i diſſe Efterretningers forrige Aargang, anførte vi tillige et Stykke af hans vedhengte **Predigten nicht in alltäglichen Ton**, ſom juſt ikke kunde kaldes Engleligt. Han har derfor ikke giort ilde i at lade ſine Læſere vide, at han kun er et Menneſke, og det maae man tilſtaae ham, at Tonen i de nærværende Taler er menneſkelig nok d: forſtaaelig, og i Almindelighed at tale, ikke ganſke ubehagelig eller unyttig, men tillige paa mange Steder ſvag, trættende og ſkurrende — De tvende forrige Deele have vi ikke ſeet, ikke heller have vi nogen beſynderlig Længſel efter at ſee flere følgende, da det hele Verk ſynes os ganſke undværligt — Man kommer endelig med Taalmodighed igiennem diſſe alenlange Taler, og underveis maae man ikke ſee ſuurt ved hvert Øieblik at ſtøde paa et **unausſprechlichgros**, **unausſprechlichwohlthätig** eller et **Tauſendmahltauſend**; thi diſſe og flere ſaadanne Ord, ſom fylde vel i Skieppen, ere Hr. Forfatterens Livord. Ei heller maae man fortryde paa at ſee et og ſamme Ord to eller tre Gange i Rad igientaget, f. E. S. 18. „Hätt' ich weiter keine Offenbarung von Gott, als die „ im großen Schöpfungsſpiegel: ſo würde ſie mich doch an „ ihn feßeln, und ſo ſituiren, daß ich überall, wenn ich an „ ihn dächte, nicht anders dächte als: **Vater! Vater! „ Vater!**" S. 64. „O ihr **Erdbürger**! ihr **Erdbürger**! o. ſ. v. — Skurrende er det iblant meget andet forekommet os, at „Fader-Ideen om Gud paa den høitideligſte Maade fattes under aaben Himmel, fordi Jeſus, da han talede om Markens Lilier, kaldte Gud en himmelſk Fader" (S. 17.) thi hvor ofte kaldte Jeſus ikke Gud med dette Navn ved andre Leiligheder, endog paa Korset? og mon man ikke paa ſit Studerekammer eller andenſteds ligeſaa høitideligen ſom under aaben Himmel kan føle Gud ſom en Fader? — Man vil ellers finde mange gode Tanker, meget ſund Moral og opbyggelige Betragtninger, men den Vidtløftighed, af hvilken dette Gode maae udpilles, og den Lyſt, Forfatteren allevegne viſer til at ſtikke frem, vil ingenlunde behage os. Til Beviis paa denne Attraae efter at falde i Vinene endog undertiden ved det ſnurrige, vil vi afſkrive

Talerens Titler med deres Underſkrift, eller den Situation, hvori de ere eller ſkulde holdes. 1) **Ueber die Lilien aufm Felde und über Salomo's Herrlichkeit** — „Neben einer fünf Ellen hohen Roſeaumalve, welche über tauſend „ Blüthen hatte, an einem der anmuthvollſten Sommer„ tage ganz ſo gedacht, und nun auch ſo für alle diejenigen „ gehalten, welche unter ähnlichen Empfindungen neben der „ paradiſiſchen Malve geſtanden haben würden.“ — 2) **Ueber die Freundſchaft** — „Während der Rede tritt bald hier „ bald da einer von den Zuhörern an den andern, hält ihn „ bey der Hand und ſieht feſt ins Geſicht. Verſchiedene „ bleiben allein ſtehen, und legen, da ſie keine Freundshand „ für ſich wiſſen, ihre eigene rechte Hand auf die Linke. — 3) **Ueber die Verſchiedenheit der Stände** — „Ein „ überaus gemiſchter Menſchenhaufe iſt dabey gegenwärtig.“ — 4) **Ueber's Unglück** — „Ja Gegenwart vieler Leiden„ den gehalten. Einige von ihnen fangen nun erſt an zu „ weinen; andre trocknen grosmüthig ihre eigenen Thränen „ ab. Um ſie her hüpfen verſchiedene Glückſelige, welche „ auf die Leiden den nicht zu achten ſcheinen.“ — 5) **Ueber den Undank** — „Ich wollte, daß Tauſendmahltauſend „ mich hörten!“ — 6) **Ueber die Seeligkeit im Alter.** — „Vor einigen vortreflichen Greiſen gehalten, welche von „ vielen Jünglingen, die die zufriedene, lächelnde Mine „ derſelben bewunderten, umringen wurden“ — 7) **Ueber Verführen und Verführtwerden** — „In Gegenwart einer „ Menge Junger und Alter, von welchen die erſten beina„ he alle noch unſchuldig, die letztern aber großentheils be„ fleckt und Verderber anderer waren.“ — 8) **Ueber den Genus ſinnlicher Vergnügungen** — „Feinde und Freunde derſelben ſind dabey zugegen.“ — Enhver ſeer, at meget got men kun lidet Nyt lader ſig ſige over diſſe Emner. I enhver god Moral finder man og det ſamme ſom i Hr. Forfatterens Taler. Kun Tonen er anderledes. Fra ſamme flittige, unge og følſomme Mand have vi endnu nogle Leiligheds Taler at anmelde, ſom ere udkomne i Leipzig under følgende frapperende Opſkrift:

Leip-

Leipzig.

Reden in Augenblick der Veranlaſſung — Ein Impromtu von Verfaſſer der Menſchenfreuden. Bey Siegfried Lebrecht Cruſius, 1779. Stor 455 Side i 8vo.

Man kan med Billighed kalde ham den altid færdige Taler. Kun en Anledning, ſaa kan han ſtrax fylde en heel Time eller mere. Slaaer Torden ned og han under Skraldet befinder ſig i et Danſe- og Spille-Selſkab, ſtrax ſtaaer han frem, ſlaaer til Lyd med Haanden og fortæller iblant andet det ſmukke Selſkab S. 72, at „man nok maae ſpille og danſe en Dag bort, eller ſee den bortſpilles og bortdandſes, men ikke hele Rækker af Dage" — Hører han Nattergalen ſlaae og har nogle Venner hos ſig, han farer da op ſom en Fugl i Haſtighed og ſtaaer midt iblandt dem for at underholde deres Andagt, men betænker ikke, at han derved hindrer dem fra at høre den fortryllende Nattergal. Er han paa Reiſen og ſeer undervis Bønderne i Færd med at indſamle en riig Høſt, han flyver da af Vognen, oplader ſin Mund og ſkaſſer de nysgierrige Høſtfolk nogle Qvarteers Hvile fra deres Arbeide. Det vil maaſkee blive moerſomt for vore Læſere, om vi ligeſom ved de forrige Taler afſkrive Titlerne og Hr. Forfatterens ofte luierlige Situationer: 1) **Als ſich in Henriettens Augen die erſten Regungen der Liebe äuſerten** — „Neben ihr hatte eine Stunde hindurch ein warmer Jüngling geſeſſen. Als er von ihr ging, warf ſie ihm einen Blick nach, welcher ſprach: ich hätte ihn gern ewig bey mir. Ich nahm alsbald ſeinen Platz ein und zog ihre Aufmerkſamkeit auf mich." — **Als die erſte Nachtigall ſchlug** — „Es war ein wonnereicher Frühlingstag. Ich ſas mit einigen meiner Freunde in einer Laube von Jelängerjelieber, und ſtand, ſobald ſie ſchlug, ſchnell auf und tratt in ihre Mitte." — 3) **Als Blitz und Schlag zuſammenkommen** — „Ich war in einer großen Geſellſchaft, in welcher geſpielt und getantz ward. Plötzlich verſtummten alle Violinen, und alle Karten wurden unter einander geworfen. Viele von den Anweſenden thaten einen lauten Schrei, und in den benachbarten Bürgerhäuſern ward heftig geſungen." — 4) **Als wir über ein Grab weggiengen, und der Todtengräber ſprach:**

Hier-

Hier liegt er, der Unerbittliche! — „Mit mir gingen ein „Paar reiche Geizige, welche eben in eigner Perſon dar„über eine Unterſuchung anſtellen wollten, ob der Maurer, „welcher eine kleine Ausbeſſerung an ihren Familienbegräb„niſſen beſorgt und dafür ein halbes Taglohn angeſetzt hat„te, nicht zu viel für ſeine Arbeit gefordert habe.“ — 5) Als der Kourier kam, welcher die Nachricht brachte, daß der Friede geſchloſſen ſei — „Ich hatte „allerlei ehrliche Leute bey mir, die weder mit Korn noch mit „Pferden handelten; und mit denen konnte ich ſo recht herz„lich über die große Gnade Gottes, daß Friede wäre, re„den.“ — 6) Als von zween Feinden der eine eben plötzlich geſtorben war — „Der andere kam gerade zu „mir, wuſte noch nicht, daß jener todt ſei, und wollte „mich in ſeine Sache wider den ſelben verwickeln.“ — 7) Als ein Mann, welcher vielen Menſchen geſchadet hatte, aufm Krankenbette lag, und ſich an ihm nach langwierigen Siechen die erſten gewiſſen Merkmale der Wiedergeneſung zeigten — „Ich hatte ihn vor „Jahren gekannt, und kam jetzt auf einer Reiſe an den Ort „ſeines gegenwärtigen Aufenthalts. Im Wirtshauſe ward „mir viel ſchwarzes von ihm erzählt. Ich ging zu ihm, „fand ihn allein; und er gab mir durch Aeuſerung ſeiner „edlern Vorſätze Gelegenheit, daß ich ganz als ehrlicher „Man mit ihm ſprechen konnte.“ — 8) Als das Geſchrei kam, daß H. ſich ermordet hätte — „Der Tag, „an welchen dis geſchah, war der erſte Frühlingstag; ein „warmer, herrlicher Tag. Ich rief alle meine jungen „Freunde zuſammen, und ſchüttete mein drangvolles Herz „gegen ſie aus.“ — 9) Als nach einer drückenden Theurung eine reiche Erndte erfolgte — „Ich ſas aufm „Poſtwagen und fuhr neben Feldern weg, auf welchen vie„le Landleute mit Garbenbinden und Aufmandeln geſchäftig „waren. Eine Stunde vor dem Orte meiner Beſtimmung „ſtieg ich ab, und rief viele von ſelbigen zuſammen, um „mit ihren Erndtefeſt zu feiren.“ — 10) Als ein Brief mir überbracht ward, in welchen ein junger Menſch aufs rührendſte darüber klagte, daß er ſich von einer abſcheulichen Gewohnheit nicht losreißen könne — „In meiner Stube waren gerade zu der Zeit einige feurige

„Jüng-

„ Jünglinge. Ich las ihnen den Brief vor, und ſuchte ſie „ zu ſchüttern.“ — 11) **Als einen meiner Freunde ohne ſeine Zuthun ein auſſerordentliches Glück zu Theil geworden war** — „Wir gingen beide in einer langen Allee „ auf und nieder, als ihm die Nachricht davon überbracht „ ward. Sobald die Augenblicke der erſten Betäubung bey „ ihm vorüber waren, ſetzten wir uns ſo, daß wir den gan„ zen Proſpekt hatten, und nun ſprach ich zwerckmäßig mit „ ihm.“ — 12) **Als M. binnen einer Stunde den geſammten Ueberreſt ſeines Vermögens im Faro verlohr** — „Es geſchah dis auf der ::: Meſſe. Ich ſas unter „ zwanzig bis dreißig Fremden, und unterhielt mich mit „ ihnen über Krieg und Frieden. Hinter mir in einiger „ Entfernung ſpielte M. — Plötzlich hört' ich den Spiel„ tiſch nidergeworfen werden. M. ging darauf mit tief in „ die Augen gedrückten Huth zur Thür hinaus, und die „ Spieler lachten hinter ihm her. Die ganze Geſellſchaft „ ſah mich darüber an, und wir vergaſſen unſers Geſprächs.“ — 13) **Als Eliſe mitten im Tanz zur Erden fiel und todt blieb** — „Eine große Anzahl von jungen Frauenzimmern „ umringte ſie ſchnell. Die Reihen der Tänzer waren zer„ riſſen. Eliſe ward als Leiche hinweggetragen. Ich trat „ auf die Stelle hin, wo ſie geſunken war, und bat, daß „ der Kreis der Schönen eine Zeitlang ſo um mich her geſchloſ„ ſen bleiben möchte.“ — 14) **Als Jemand, welcher einen recht unedlen Streich begangen hatte, noch dazu für ſelbigen aufs Beſte belohnt ward** — „Die Sache „ machte binnen drei Viertelſtunden allgemeines Aufſehen. „ Thoren und Beſewichter gingen keck einher. Die Weiſen „ und Redlichen thaten, als wüſten ſie's nicht. Ich wäre „ gern auf freien Markt hingetreten, und hätte darüber ge„ redet; aber es ſchloſſete eben ſehr heftig, und ich muſte „ mich daran begnügen, daß unter einem Boengang, wo„ hin ich mich des Hagels wegen retirirte, drei Unbekannte „ zu mir traten, welche vor der Sache rechts und links „ ſprachen, und gegen die den mein Mund von dem, wo„ von das Herz gedrängtvoll war, überging — 15) **Als ein Mann, welcher ein wichtiges Amt bekleidete, aus einer großen Geſellſchaft trunken nach Hauſe geſchlept ward** — „Ich kam eben dazu, als er fortgetragen ward,

„ und

„ und fand die ganze übrige Geſellſchaft über den Vorfall in „ ziemlicher Verlegenheit.“ — 16) **Als Franz, der muntere Knabe, an einem Abend vom Kirchhof leichenblas nach Hauſe kam** — „Er glaubte etwas geſehen zu „ haben, welches nicht natürlich wäre, und ſank für Schre„ cken in die Arme ſeiner abergläubiſchen Mutter. Die „ ganze Familie war eben beyſammen, unter der verſchie„ dene junge Paare ſich befanden. Man fing an ſich mit „ Erzählung allerlei Abendtheüerlicher Geſchichten zu un„ terhalten, und in kurzem zitterten viele von der Geſel„ ſchaft eben ſo, wie Franz.“ — Talerne ſelv indeholde blant meget got og paſſende en heel Deel ſkion Sladder ligeſom alle de øvrige af denne Mands Arbeider, dog for et **Impromtu** blive de altiid Meſterſtykker. Det undrer man ſig billigen, at de ere saa ſtuderte, da de dog ſkal have Anſeelſe af at være holdte i Foranledningernes Øyeblik, og endnu mindre begriber man, hvorledes han ſiden har kunnet huſke alt, hvad han ved anførte Leiligheder hele Timer har prædiket, og levere det til Bogtrykkeren. Ikke enhver ſkulde giøre ham dette efter, om ellers Sagen forholder ſig rigtig efter Verkets Titel. Hr. Forfatteren maae være en Tuſendkonſtner. Det forekommer os, ſom om vi ſaae ham ſtaae paa ſin Taleplads lige efter det Ideal, han har udkaſtet i Fortalen; „ von ſeinen Gegenſtand über und über „ durchdrungen. Die Gedanken ſtrömen ihm aus der Fülle „ ſeines Herzens zu. Die Ausdrücke bieten ſich ihm unge„ ſucht dar. Auge, Mine, Hand — der ganze Mann „ ſpricht mit.“ Viſſelig maae hans Øie, Haand og Mine, giort meget til den gode Virkning, ſom alle hans Taler har haft paa Tilhørerne. Stenene ſelv ere færdige at bevæges ved at høre hans Røſt. Alting føier ham. Ja endog naar han i et Øhuus ſiger til Giæſterne S. 422. „ Sie haben „ allerſeits heute genug getrunken; der Vorrath, welcher „ noch übrig iſt, wird Morgen oder Uebermorgen mit herz„ lichern Wohlgeſmack von Ihnen genoſſen werden. Laſſen „ Sie uns nun irgend ein intereſſantes freundſchaftliches „ Geſpräch unterhalten! — — Johann — Ferdinand — „ Karl — — bringt Gläſer und Bouteillen bey Seite!“ ſaa ſkeer det — ak Veltakenhed! hvor ſtor er ei din Kraft, naar du bruges i rette Tid af dine Dyrkere! ☞.

Frank-

Frankfurt og Leipzig.

Die allerneueſte deutſche Orthographie des achtzehnten Jahrhunderts, erfunden von Klopſtock, nachgeahmt von den Deſſauiſchen Erziehungsinſtitute, ausgeziſcht von der gelehrten Welt, und übergangen in die Vergeſſenheit. 1779.

At Klopſtocks nye Orthographie ikke vil blive almindelig, formode vel endog hans ivrigſte Tilhengere. Efter vore Tanker burde den heller aldrig blive det; thi hvorfor ikke beholde den gamle, naar den nye iſteden for at medføre virkelig Nytte og Forbedring, ikkun forvilder og giør Sproget næſten ukiendeligt? Men Spørgsmaal, om en ſaa agtværdig Mand derfor fortiente at affærdiges paa ſaa foragtelig en Maade, ſom det er ſkeet i ovenmeldte Skrift, hvis viſſe Lod om en kort Tid hos alle Fornuftige vil blive evig Forglemmelſe; thi det er ikke engang got nok til at udpibes. Her findes nogle kiedſommelige Breve fra Vilhelm Biedermann til Emanuel Strexius, og fra Emanuel Strexius til Vilhelm Biedermann, men forgieves ſøger man efter Grunde imod den nye Orthographie. For dem allene, ſom kan finde Behag i elendigt Sladder og fattig Vittighed, vil de være moerſomme. ω.

Mühlhauſen.

Entwurf über die Römiſchen Alterthümer für Schulen. Druckts und verlegt Joh. Daniel Müller 1780. 56. Sider i 8vo.

Hvad Begreb Forfatteren har dannet ſig om ſlige Udkaſt er af dette nærværende ikke ſaa tydelig at ſee. Vi formode at han ikke har vidſt den Konſt at udarbeide ſaadanne Verker, eller havt noget rigtig Begreb om den Indretning de burde have. Dertil hører meere end at anbringe et og andet ſpeciel Stykke i Flæng, uddragne af et middelmaadigt Kompendium af Antiquiteterne, og forbinde dem ſammen i den Orden ſom Lykken fører dem i Forfatterens Hænder, uden at ſee paa den hele Bygnings Dannelſe og dens Deeles Proportion, ſaa vel imellem dem ſelv indbyrdes, ſom den, hvilken dem bør

gives

gives i Henſeende til det Hele. Hiſt og her at ſætte et Stykke Kiød paa Beenene, og lade dem paa andre Steder være ganſke blottede, ſætte Hoved og Fødder, ſaa man maae lede efter deres Sted, og uden at ſammenbinde alle Deelene, og da vilde kalde denne Samling et fuldkomment Skelet, forraader en Vankundighed om Tingen man paatager ſig at forfærdige. Der fattes meget i at man af ſamme kan giøre ſig nogen rigtig Foreſtilling om det hele fyldige Korpus. — Saaledes forholder det ſig med Forfatterens Entwurf af de romerſke Antiquiteter, paa hvis Ufuldkommenhed vi allene vil anføre nogle mangtige Stykker til Bevis: S. 4 og 5, von der Eintheilung der ganzen Nation ſiger Forfatteren: Romulus unterſchied die vornehmen, tapferen und reicheren Familien von den gemeinen, und nannte ſie Patres &c. Plebeii konten auf keine andre Art in Rath kommen, als wenn ſie vorher erſt Patricier geworden. — Etwa 630 Jahre Urb. cond. kam noch ein dritter Stand auf, welcher unter Bürger und Rath das Mittel hielt: ordo equeſtris. — Oprindelſen til Principes ſenatus, ſiges at være denne: Romulus gab die Senatoren ein Vorſitzer, Principem. — Side 6 anføres Senatus ordinarius at have været det, ſom ſamledes Calendis, Nonis, Idibus; og dets Modſatte var: Senatus per præconem indictus. — S. 27. Die Stimmen, (in die Komitien) puncta, wurden auf Kuglen geſchrieben. — Flere Exempler er unyttig, at anføre.

Trykfeil i No. 27.

Side 430. Linie 28. ocultus læs occultus. L. 38. Pingvidini l. Pingvedine. S. 431. L. 30. Ruhterio l. Richterio. 432. L. 7. Vomiriv l. Vomitiv.

I No. 31.

Side 481. Linie 13. lade læs ladet. S. 489. L. 1. **transport** l. transportert.

I No. 32.

Side 510. Linie 13. *fingula* læs ſingula. S. 511. L. 2. **Opmutringer** l. Opmuntringer. S. 512. L. 1. **indholder** l. indeholder. L. 10. **Recenſioner** l. **Alle Recenſioner.** L. 28. **Erſpectorationsſkriver** l. Expectorationsſkriver.

No. 36.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 8de Septbr. 1780.

Trende aandelige Taler, og to Betragtninger over Guds Almagt. Ved Paul Danckel Baſt, Cand. S. S. Min. 103 S. i 8vo. Kiøbenhavn, 1780. Paa Profts Forlag. Koſter 20 Sk.

Veien til Veltalenhed er for den geiſtlige Taler endog længere og møiſommeligere, end den Alderdommens Talere i de frie Stater havde at betræde. De have dette fælles, at Veltalenhed er ikke Frugten af et eller faa, men mange Aars utrættelige Beſtræbelſer; at den ikke opnaaes ved en afbrudt, men fortſat Flid og Øvelſe; at den fordrer Sielens hele Opmerkſomhed og dens Øvners yderſte Anſtrængelſe. Men dog havde de græſke og romerſke Talere mange Fordeele, ſom den geiſtlige Taler enten ikke kiender eller ikke kan nytte. De høieſte Øres-Poſter vare hines Belønning; de talte altid for et opmerkſomt Folk, der troede at kunne give Sagen det ſidſte Udſlag; Formaalet for deres Indſigter og Kundſkaber var ikke ſaa vidtløftigt; og endeligen de talte iſær til Sandſerne ved deres Action, ſom Demoſthenes billigen anſaae for den vigtigſte og væſentligſte Deel af Talen. Dersved for ſtørſte Deelen diſſe Fordeele maae den geiſtlige Taler ved ſit Foredrag og de faa Geſtus, ſom Prækeſtoelen tillader, lænke Tilhørere, hvis Tænkemaade, Forfatning, Indſigter, Sindelav og Tilbøieligheder ere høiſt forſkiellige. Han kan derfor neppe[illegible]øre nogle faa, naar hin henrev hele

Forſamlingen. — Hr. Baſt, der forhen fordeelagtigen har giort ſig bekiendt ved nogle Overſættelſer i Vers og Proſa, giver ved de for os liggende trende Taler en Prøve paa ſin geiſtlige Veltalenhed, der fortiener Opmuntringer. Den første over 1 Cor. V. 7. om den Fare, ſom er foreenet med at omgaaes de Onde. I Indledningen oplyſes Textens Ord, hvorpaa viſes, at de Ondes Omgang er farlig, fordi vor Siel af Naturen er ſvag, og de Ondes Friſtelſer ſtærke. Den anden i Anledning af Ordſpr. XXI. 12. viſer, at den Ugudeliges Medgang ikke bør forarge en ſand og retſkaffen Chriſten; thi der er intet i deres Lykke og Medgang, ſom kan ſvække hans Troe; meget, ſom kan ſtyrke og befæſte ſamme; iſær ved at lægge Merke til den Ugudeliges Endeligt. Den tredie over Gal. V. 6. lærer, at den blot udvortes Gudsdyrkelſe ikke kan være Gud behagelig; men at det er den ſande og levende Troe, ſom giver Gudstieneſten al ſin virkelige Værd. Til en Prøve paa Forf. Skrivemaade afſkrive vi noget af Indledningen til den anden Præken. Forf. begynder med den ſande Formodning, at vi i det tilkommende Liv ſkal faae bedre Kundſkab om Guds Huusholdningsmaade, ſom her forekommer os ubegribelig, fordi vort Syn er ſaa ſvagt, at vi mere ſynes beſtemte til at handle end til at kiende, og vedbliver ſaaledes: „Dette er Aarſagen, hvorfor den nysgierrige Forſkers Videbegierlighed møder ſaa mange uigiennemtrængelige Vanſkeligheder, naar han overilet og utaalmodig, fordriſter ſig til at underſøge og bedømme det Ondes og Godes forſkiellige Uddeelelſe, og de Dydiges og Ugudeliges ulige Kaar her i Verden. Herfra reiſe ſig ligeledes de Fortvivledes ſædvanlige Klager over de ulykkelige Tilfælde, ſom ofte ramme ſelv den Viſeſte og Beſte: og herfra alle de Tvivl, ſom tvertimod opkaſtes, naar man bliver den uafbrudte Lykke vaer, hvormed den Aſſindige og Laſtefulde ofte belønnes. Her ſtandſer, her tvivler man, og veed ikke, hvad Dom man ſkal fælde over ſaa hemmelighedsfuld og uudgrandſkelig en Huusholdning. Og, værdigſte Tilhørere, hvor ofte har man her ikke allene ſtandſet, ikke allene tvivlet; men ak, hvor ofte har man ikke tillige knurret, ja hvor ofte har man her endogſaa ſpottet det i alting viſe, gode og tilbedelſeværdige Forſyn ſelv. o. ſ. v.“ Man ſeer ſelv, at denne Indledning oplyſer meget vel Hovedlærdommen, imod

hvis

hvis Plan, vi ikkun have dette at erindre, at Taleren ikke har overlagt, hvem hans Tilhørere vare, nemlig den Moltkiske Familie, naar han S. 61 siger: „I bedrøvede Fromme, det er til Eder jeg henvender min Tale, I, som plages af Kulde, Nøgenhed, Hunger og Tørst ꝛc.“ Desuden forekommer Taleren os for pathetisk et Sted i den tredie Tale, og nogle Steder i de foregaaende: en Feil, som mere Øvelse, den vi oprigtigen ønske ham en god Leilighed til, let vil forebygge. S. 41 er indløben en slem Trykfeil: vi see i et mørkt Speil, og Stedet selv S. 47 urigtig anført, det skal være 1 Cor. XIII. 12. — I Betragtningerne over Guds Almagt viser Hr. Bast i Herveyisk Smag først, at Gud er almægtig, og siden, at denne Almagt kommer Menneskет til gode, at det altsaa i alle Begivenheder kan være uforsagt. „Lad Elendighed, siger han til Slutningen, som en Sterkbevæbnet overfalde mig: lad Ulykker omspænde: Uretfærdighed undertrykke: grumme Fiender forfølge: og troløse Venner forlade mig; — jeg er sikker! — Almagten selv er mit Værn! — Lad Stormene vidne Dods-Angester, og Vindene hvirvle Skrek og Undergang til alle Sider: lad Tordner brage: og Luer, som den sidste Dags forfærdelige Luer, brænde: — Lad Elementerne smelte: og Verdner forgaae! — Midt i deres bragende Fald, — midt i deres styrtende Ruiner staaer jeg fast; thi den Almægtige holder mig ved sin stærke høire Haand.“

Gemeinnützige Erläuterung der gesamten Heiligen Schrift nach D. Luthers Ueberſetzung abgefaſſet von Ingwer Petersen, Predigern zu Keitum auf der Inſel Silt. Verſteheſt du auch was du lieſeſt? — Wie kann ich, ſo mich nicht jemand anleitet? Apoſtelgeſch. VIII. 30. 31. Flensburg und Leipzig, in der Kortenſchen Buchhandlung. 1780. 1 Alph. 6⅞ Ark i 8vo. Koſter 5 Mk.

Denne Erläuterung beſtaaer fornemmeligen af korte Forklaringer eller Gloſſer til Luthers Tydſke Bibel. Foran dem til hver bibelſk Bog findes en meget kort hiſtoriſk Efterretning og Hoved-Indhold. Ved et og andet Kapitel af det Gamle Teſtamentes hiſtoriſke Bøger ere og nogle ligeſaa korte opbyggelige Tanker. Udi Fortalen tilkiendegiver Forfatteren ſin Hensigt med de korte Forklaringer ſaaledes: „Sie „ſollte es jedermann möglich machen, nichts in der Bibel

„ zu leſen, ohne was Vernünftiges dabey zu denken. Sie „ ſollte das jedermann Nothwendige aus ſo manchen bündi„ gen aber für die Meiſten unzugänglichen Schriftерläute„ rungen und Schrifterklärungen enthalten; in ſo weit nem„ lich Luthers Ueberſetzung dadurch ein nöthiges Licht erhält.“ (S. 21 følg.) Vi tilſtaae, at denne ſtore Henſigt nogenlunde kunde opnaaes, hvis at diſſe Gloſſer ſtode ved eller under Texten ſelv til Læſerens Tieneſte: men nu ſkal meenige Mand have den Umage at efterſlaae; han ſkal foruden Bibelen kiøbe ſig en Bog, der koſter ham maaſkee ligeſaa meget, ſom den. —— Vi frygte da af gyldige Aarſager, at Forfatterens Arbeide ikke bliver almeennyttigt. Til en Prøve meddeele vi, hvad han har ſkrevet ved Rom. 13de Kap.

„ V. 2. **Empfahen**, von GOtt, durch Strafe ihres „ Ungehorſams.

„ V. 5 **So ſeyd nu aus Noth Unterthan**, daher iſt „ vonnöthen Unterthan zu ſeyn.

„ V. 6 **Schaß**, Schatzung.

„ V. 11. **Näher**, weil unſer Lebensende näher iſt.
„ **Denn da wirs gläubten**, als damals, da „ wir gläubig (an Chriſtum) wurden.

„ V. 12. **Die Nacht**, dieſes mühſeligen Lebens.
„ **Die Waffens des Lichts**, die Kleidung des „ Lichts d. i. die Tugenden.
„ **Der Tag**. der herrlichen Offenbarung GOttes.

„ V. 13. **Als am Tage**, als wenn wir alles vor den „ Augen derer verrichteten, an deren Urtheil „ uns alles gelegen iſt.
„ **Kammern**, Liederlichkeit.

„ V. 14. **Ziehet an** ꝛc. folget ſeinem Exempel, das ihr „ ihm recht ähnlich, ſein Ebenbild werdet.“

A. O.

Deſiderii Erasmi Roterodami Paraphraſes in Novum Teſtamentum ex recenſione *Joannis Clerici* curavit *Jo. Frid. Sigism. Auguſtin.* Volumen Primum. Berolini, ſumtibus Haude & Speneri. cIↃIↃCCLXXVIII. 1 Alph. 13⅜ Ark. —— —— Volumen Secundum. —— 2 Alph. —— Præmiſſa eſt *Jo. Aug. Noeſſelt* Hiſtoria Paraphraſeon Erasmi Rot. in Novum Teſtamentum. Volumen Tertium. cIↃIↃCCLXXX.

— cIↃIↃCCLXXX. 2 Alph. 19 Ark i ſtor 8vo. Alle 3 Deele koſte 4 Rdlr.

Vel dem! der hædre ſaadanne ſieldne Mænd, ſom **Grotius** og **Erasmus**, ved at beſørge nye og gode Udgaver af deres vigtigſte Skrifter. Vel dem! ei allene fordi de derved fornye høiſtfortiente Lærdes Ihukommelſe; men fornemmeligen fordi de derved paa den ſikkerſte Maade hielpe til den ſande Lærdoms Udbredelſe. Man maatte frygte, at den ſtore Sværm af nye Skrifter, ſom ideligen voxer til, vilde hos den ſtuderende Hob ganſke undertrykke i Forglemmelſe de gamle i mange Henſeender meget brugbarere og nødvendigere; hvis ingen tog ſig af diſſe og ſtræbte ved Ord og Gierninger for at føre dem i Brug. — Saa vigtige end **Erasmi** Paraphraſer ere til det Nye Teſtaments Fortolkning, ſaa tør vi nok ſige, at blant vore ſtuderende Landsmænd ere faa, der kiende dem af mere end af Navnet. Tidens Længde og dens fortærende Kraft havde nu forvoldet, at de vare meget rare at komme over. Rec. har vel ved et Par heldige Leiligheder forſkaffet ſig nogle af dem, hvoriblant Original-Udgaver og de allerførſte: (for Ex. Paraphr. in duas Ep. ad Cor. Baſil. 1519. 4to. — In Ep. ad Tim. Tit. & Philem. ibid. 1520. 4to. — In Ep. ad Eph. Phil. Col. & Theſſ. ibid. e. a. & Form. — In Marc. og — in Acta Ap. Baſil. 1524. 8vo, alle trykte hos **Frobenius**;) men med al ſin Umage har han ikke kunnet faae dem alle ſamlede. Nu har man Hr. **Auguſtin** at takke for deres fuldſtændige Samling i et ganſke got Aftryk og for en efter diſſe Tider taalelig Priis. Han har fulgt **Clerks** Udgave i den 7de Tome af **Erasmi** Verker, ſom udkom i Leiden 1706. udi 10 ſtore Folianter. De forſkiellige Læſe-Arter, ſom findes der nederſt paa Siderne, har Udgiveren her forøget med flere tagne af de Udgaver i Aarene 1522. - - 23. og - - 24. Af overflødig Tillæg i **Clerks** Udgave, for Ex. Verſio vulgata, har han retteligen udeladt, og kun, ſom er bequemt, tilſat Verſetallet i Bredden. Men de Tilegnelſes-Breve, Fortaler og Epiloger, med hvilke **Erasmus** først udgav ſine Paraphraſer, findes, ſom vel ogſaa var den kyndige Læſers Ønſke, hele og holdne hver paa ſit Sted aftrykte. Udi 1ſte Bind er Matthæus og Markus, og til Slutning et lidet Tillæg, nemlig **Erasmi** meget lærerige Brev til **Jodocus Jonas**. Udi 2det Bind

Lukas og Johannes. Udi 3die Bind Apoſtl. Gierninger og alle Brevene. (Over Joh. Aabenbaring har denne ſtore Mand ikke ſkrevet nogen Paraphras, og har ikke heller villet.) Om Paraphraſernes Beſkaffenhed, Fuldkommenheder, Mangler, og Forfatterens ædle vidt udſtrakte Hensigter give D. Tøſſelt i Fort. til 3die B. og Auguſtin i Fort. til 1ſte B. korte, men tilſtrækkelige Underretninger. Følgende, ſom D. T. ſiger iblant andet og beſtyrker med Steder af Erasmi Skrifter, var allene nok til at indbyde Læſere: Magna pars Paraphraſeon Erasmi contexta eſt e veterum inter Chriſtianos ſcriptorum ſive Patrum interpretationibus, nec ipſe Erasmus ſe negat ex his maxime profeciſſe. (S. IX.) D. T.s. Fortale indeholder ellers en behagelig Fortælling om, hvorledes diſſe Paraphraſes efterhaanden ere blevne til, deres Udgaver, de Alarmer og Stridigheder, ſom over dem have reiſt ſig, — A. O.

London.

A Specimen of the Civil and Military Inſtitutes of Timur, or Tamerlane: A Work written originelly by that celebrated Conqveror, in the Mogul Longusge, and fine tranſlated into Perſian. Now firſt rendered from the Perſian into Engliſh, from a Md. in the Poſſeſſion of William Hunter, M. D. F. R. S. Phyſician Extraordinary to the Queen. With other Pieces. By Joſeph White, B. D. Fellow of Wadham College, Laudian Profeſſor of Arabic, One of his Majeſty's Preachers at Whitehall, and Editor and Tranſlator of the Syriac Philoxenian Verſion of the Goſpels. Oxford. 4to. 1 S. 6 d. Elmſly. 1780.

Om denne Tamerlans Hiſtorie og Grundsætninger ſiger Hr. Davy, forhen Perſianſk Sekretær hos den commanderende Chef over Tropperne i Bengalen, i et Brev til Hr. White: Timours Hiſtorie, ſkreven af ham ſelv, indeholder de ſterkeſte Prøver, at han ſkrev allene for Efterkommerne; og at han ikke kunde, naar han vilde handle viſelig og politiſk, bekiendtgiøre Skiſtet, medens han ſelv levede; thi det indeholder ikke allene en nøiagtig Fortegnelſe over hans Regierings Handlinger og Forfald, ſom findes hos andre Forfattere, men det gaaer endog meget længere. Han giver os, hvad der allene ſtod i hans Magt at give, de ſkiulte Aarſager

og Bevæggrunde, ſom havde Indflydelſe paa hans Opførſel i hans Livs forſkiellige politiſke og krigeriſke Foretagender; de Kunſter, ved hvilke han regierede, ſaa vel ſom den Magt, ved hvilken han overvandt. Han tilkiendegiver ſine Svagheder, tilſtaaer anſtændigen ſine Vildfarelſer, beſkriver de Vanſkeligheder, i hvilke han hændelſevis blev indviklet ved diſſe Vildfarelſer, og den Politik, ved hvilken han overvandt diſſe Vanſkeligheder. Med et Ord, det er et fuldſtændigt Regiſter over hans Forſtand og Hierte; og ſaaledes, taget i det Hele, geraader det begge til Ære, endſkiønt det er et Skrift, der i ingen Henſeende er beſtemt til at læſes af hans Fiender, eller af hans Underſaatter i hans Levetid; efterdi det vilde ſætte dem, der læſte det, i Stand til at beſtride ham med hans egne Vaaben, eller med andre Ord, at vende hans egne Kunſter og Politik mod ham ſelv. Man kan derfor med Grund forudſætte, at Skriftet ikke var bekiendt, medens han levede; og dets paafølgende Forglemmelſe for en Tid beſtyrker denne Meening, da man veed med Rimelighed, at der ikkun var et Exemplar til da han døde, ſom man er uvidende om i hvis Hænder det faldt, formedelſt Deelingerne, ſom fulgte i Familien efter Skaahrochs Død. — Nærværende er ikkun en Prøve, ſom Hr. White har overſat, for at erfare det Almindeliges Dom. — For at beſkytte ſin Ære og Myndighed antog Tamerlan følgende Regler:

Med Foræringer af Penge og Juveler glædede jeg mine Officerers og Soldaters Hierter; jeg tillod dem at tage Deel i Gieſtebudet; og paa Blod-Marken vovede de deres Liv for at underſtøtte min Magt. Jeg holdt ikke mit Guld og Sølv tilbage for dem. Jeg opfødte og ledte dem til Vaaben; og for at lette deres Byrder, tog jeg ſelv Deel i alle Arbeider og Beſværligheder, indtil jeg med Kaarden i Haanden havde ſat mig i Beſiddelſe af ſyv og tredive Kongers Throner ved Tapperheds og Mods Arm, og ved mine Chefers, Generalers og Krigeres Enighed: — Fra det Øieblik jeg klædte mig ſelv i Regieringens Kappe, vendte jeg mine Øine til den ſøde Hvile, ſom findes i Mageligheds Seng, og til den Sundhed, ſom følger Rolighed. Fra mit tolvte Aar taalte jeg Viderværdigheder, beſtred Vanſkeligheder, giorde Udkaſt til Foretagender, og overvandt Armeer: — De, ſom have fornærmet mig, ſom have angrebet min Perſon i Slagene, og

handlet mod mine Udkaſt og Foretagender, naar de ſelv overgav ſig til min Naade, modtog jeg dem kierligen; overdrog dem ſtørre Æresposter, trak Forglemmelſes Pen over deres onde Handlinger, og behandlede dem med en ſaadan Fortrolighedsgrad, at om der var mindſte Spor af Frygt i deres Hierte, blev den ganſke udryddet. — Jeg handlede altid efter Overlæg, og ethvert Foretagende, jeg paatog mig, beſkieftigede min hele Agtſomhed; ei heller lod jeg det fare, førend jeg havde bragt det til Ende. Jeg handlede aldrig ſtrengt mod nogen, ei heller undertrykte nogen med nogen af mine Handlinger: at GUD den almægtige ikke ſkulde handle ſtrengt mod mig, eller giøre, at mine Handlinger ſkulde undertrykke mig. Jeg lod mig underrette af lærde Mænd om gamle Fyrſters Love og Indretninger, fra Adams Dage til Prophetens, og fra hans Tid til den nærværende Tidspunkt. Jeg veiede deres Indretninger, Sæder, Handlinger, og Meeninger, den enes mod den andens; jeg valgte deres ypperlige Egenſkaber og anpriſte Dyder til Modeller for min egen Opførſel. — Hvo der endog havde været min Fiende, og ſkammede ſig derover, og begav ſig under min Beſkiermelſe, ydmygende ſig ſelv for mig, hans Fiendſkab glemte jeg; og ved min Gavmildhed og Venlighed forſkaffede jeg mig hans Venſkab. Saaledes var **Shave Behraum**, Chefen for en Stamme, i min Tieneſte. Han forlod mig i et Slag, forenede ſig med min Fiende, og fegtede mod mig. Til ſidſt opvakte mit Salt, han havde ædt, hans Samvittighed; han overgav ſig ſelv paa ny til min Naade, og ydmygede ſig for mig. Saaſom han var en Mand af berømmelig Afkom, tapper og forſøgt, ſkiulte jeg mine Øine for hans Feil; jeg ophøiede ham til en høiere Rang; og tilgav ham hans Utroſkab i Betragtning af hans Tapperhed. — Soldater, ſaa vel fiendtlige ſom egne, holdt jeg i Agt; ſaadanne, ſom ſælge deres varige Lykke til den forgængelige Ære, ſom begive ſig paa Slagets og Drabens Mark, og vove deres Liv i Farens Time. Den Mand, ſom, viſende en ubeſmitted Troſkab mod ſin Herre, drog ſit Sverd paa min Fiendes Side, og udøvede Fiendligheder mod mig, ham agtede jeg meget høit; og naar ſaadan en Mand tilbød mig ſin Tieneſte, hvis Værdie jeg kiendte, ſatte jeg ham i Claſſe med mine troeſte Allierede, og ærede og agtede hans Troſkab og Hengi-

ven-

venhed. En Soldat, som glemte sin Pligt og Ære, og i Slaget forlod sin Herre, forenede sig med hans Fiendes Fane, ham ansaae jeg som den afskyeligste blant Mennesker. I Krigen med Toukumish Khan, sendte hans øverste Officerer, forglemmende deres Pligt mod deres lovmessige Herre og min afsagde Fiende, mig Forslag, og henvendte dem til mig. Jeg afskyede deres Forræderie; efterdi de, utaknemmelige mod den Haand, som fødte dem, tilsidesatte deres Ære og Pligt, og tilbød deres Fyrstes Fiende deres Tieneste. Saaledes sluttede jeg hos mig selv: hvad Troskab har de udvist mod deres Arveherre? Hvad Troskab vil de bevise mig? — Af Erfaring vidste jeg, at fra enhver Regiering, som ikke er grundet paa Sædelære og Religion, ikke bestyrket ved Anordninger og Love, viger al Orden, Høihed og Magt. Det kan lignes ved en nøgen Mand, som, naar han er udsat til Skue, byder Dinene at lukke sig af Ærbarhed: det er ligt et Slot, som hverken har Tag, Port eller Forsvar; i hvilket enhver, som vil, kan gaae ind uantastet. — Jeg bygde derfor mit Riges Grundvold paa Sædelæren og Religionen; og ved Anordninger og Love gav jeg det Fasthed. Ved disse Love og Anordninger udførte jeg enhver Ting, som forekom mig i min Regierings Løb.

Til Oversættelsen har Hr. White lagt en Prøve af en Persisk Poesie af **Jaumis** Poem, kaldet **Eusuf og Zuleikha**. Af det hele tager han Leilighed til at bevise Nytten af at studere det Persiske Sprog, som har Overflødighed paa Poeter og Historieskrivere af meget stor Fortieneste; oversatte man deres Skrifter paa Europæiske Sprog, vilde derved nye Kilder til **Underviisning** og Fornøielse aabnes.

Leipzig.

Skizzen von A. G. Meisner. Dritte Samlung. Im Verlage der Dykischen Buchhandlung. 1780.

Vi opholdt os saalænge ved denne Mands Produkter i Fior, at vi i Aar kan gjøre det kortere. Det kan vi og saa meget des lettere, da baade den Dom vi fældte over den første Deel, gielder endnu om denne, og Læseren desuden af det vi den Gang anførte, let kan slutte sig til hvad man af den Mand kan vente. Man erindre sig hvad vi anførte i Fior af den-

ne Forfatters Fortale: at han har udarbeidet diſſe Schizzen for at afhielpe ſit Fædrenelands Mangel paa gode proſaiſke Skrifter; naar en Mand griber til Pennen i ſaa høie Hensigter, bør man ikke da vente noget ſtort og fuldkomment fra ham, og har man ikke da Rettighed, ja kan man andet end lade haant over hans Nedfald fra de høie Tanker han ſmigrede ſin kiere Siel med? Thi en ſom ſkriver for at afhielpe Manglen paa gode Skribentere i et Land, der næſten er beſolket med Skribentere; bevar os! hvor ſtor maae ikke den Mand være i ſine egne Tanker! Han maae i det ringeſte tro om ſig ſelv, at han vil giøre det bedre end de fleſte andre. Dog maae vi ſige upartiſk (og det kan vi let, da vi ikke kiender Forfatteren uden af hans Skrifter) at vi ſlet ikke finder noget overtreffende i hans Arbeid, eller noget, ſom kan ſvare til ſaa høie Forventninger. Hans Værk beſtaaer meeſt af Fortællinger; og det han fortæller er meeſt Ting, ſom ikke udmerke ſig ved Vigtighed eller noget Magtpaaliggende, ſom ſtærkt kunde intereſſere Læſeren. Store Skiønheder i ſaadanne Fortællinger ere udenlands fra og Contreband. Thi at giøre meget af lidt, er at handle paa Børne-Maneer og viſer, at man er ikke vant til at omgaaes med ſtore Ting. Og vare der end ſtore Skiønheder i Forfatterens Arbeid, ſaa maatte de dog for en ſtor Deel falde Læſeren mishagende ved den Maade, de anføres paa og den Tone, der høres overalt. Naar man mærker en Skribent vil være ſkiøn, ſaa bliver man ſtrax opſætſig. Skiønt man maae tilſtaae, han taler ſkiønt, ſaa giver man ham dog dette Bifald kun halvt og ugierne. Den Forfatter vi nu har for os, treffer man immer jagende efter Skiønheder. Hans Fortællingsmaade ſelv, er overalt ikke dannet ſaaledes, at den kan ſtemme overeens med den fortalte Ting, men efter et Model ganſke uden for den. Hør engang Begyndelſen af den første Fortælling i denne Deel: Den har til Opſkrift: Die Haſelnußſchale.

„ Dünn und beynah unendlich zart ſind die Fäden
„ der Spinne, oder das Gewebe des Seidenwurms; noch
„ viel dünner, noch viel unendlich zärter ſind jene Fäden,
„ welche die menſchlichen Schickſale jetz an einander ketten,
„ jetz verwickeln. Lang überſahen dies unſere Geſchicht- und
„ Romanſchreiber, und auch nun da ſie drauf zu merken be-
„ ginnen kan die Erzählung von einem jungen Manne, den

„ eine

„ eine Haſelnußſchale in Smach und Elend brachte, nicht „ ganz überflüßig ſein.“

De maae finde Fornøielſe i denne udſpekulerte Opſatz, hvo ſom vil. Os behager den ikke. Af Fortællingen, ſom følger derpaa, vil vi dog give Læſeren et kort Indhold. Bendorf, et ungt Menneſke af indtagende Egenſkaber, var bleven en Kierligheds Gienſtand for tvende elſkværdige Fruentimre, Amalia og Julie. Ingen af dem fattedes Skionhed; dog havde maaſkee Julie deri Fortrinet, men Amalia havde det ſaa igien i indvortes Fuldkommenheder. Bendorf var længe tvivlraadig, hvem af diſſe to han ſkulde vælge ſig, dog gav han omſider Amalia Fortrinet: Men hun tabde ham ſnart ved ſin egen Forſeelſe til Bendorfs ubødelige Skade. Da han engang ſad hos hende ved Vinduet og legde med Nøddeſkaller, ſlengde han een ud, og traf uforvarende Julie, ſom gik forbi. Derover blev Amalia opbragt og paaſtaaer, han ſkal gaae hen og giøre det got hos den fortørnede Julie. Julie, faaer ved ſin tredſke Tunges Hielp Bendorf til at ſpiſe hos ſig til Middag og tøve noget ud paa Eftermiddagen hos hende. Imidlertid ſkriver hun Brev til Amalia, at Bendorf ſpiſte hos hende, var overmaade fornøiet hos hende, og at hans Vittighed blev beundret af alle. Derover blev Amalia, ſom var lidt for hidſig, ſaa opbragt, at hun tre, fire og flere Gange afſlaaer Bendorf den Pardon, han ydmygeligen udbad ſig; og for at hævne ſig gaaer Bendorf hen og holder Bryllup med Julie. Men nu vaagner først hans onde Skiebne. Julie var vant til at leve prægtigen og var født til Fornøielſe uden Arbeid. Bendorf vil indſkrænke hendes alt for ſtore Udgifter, men et kierligt Diekaſt, hendes Arm om Bendorfs Hals, giør hans tarvelige Forſæt til intet. For hendes Skyld forſømmer Bendorf ſine Embedsforretninger, for hendes Skyld maae han ſætte ſig i Gield, og naar han ikke kan eller ikke vil ſkaffe hende Penge, ſaa veed hun at viſe ſaaledes Artigheder mod en riig Grev von Starberg, at denne afhielper hendes Pengemangel. For altſaa at beholde ſin ægte Seng ubeſmittet, ſeer Bendorf den høieſte Nødvendighed for ſig at give ſin Julie Penge, naar hun fordrer: og det giorde hun ſaa tit at Bendorf omſider blev ſat i Arreſt for Gield, og da Betienterne ſlabede ham did, flygtede Julie til Grev von Starberg. Man ſeer at Bendorf,

ſom

ſom er Fortællingens Gienſtand, er en Student, ſom havde faaet en Betiening, og ved ſin Kones Driſt til Fornøielſer og hans alt for ſtore Ømhed for hende, blev ſat i ſaa ſtor Gield, at han blev arreſteret: En Sag ſom kan hændes hver Dag, men af Stykkets Begyndelſe ſkulde man formode noget ſtort og ſieldent. — Opſkriften paa de følgende Stykker ere Fortſetzung und Schluß der Anekdoten von Nushirvan — Brief der Lais an den Ariſtip — Der junge Perſer — Fortſetzung der Geſchichte von Bianken Capello. Vi erindrede, da vi ved første Bind talde om denne Geſchichte, at den var ſammenſat af halv Dialog, og yttrede den Gang vore Tanker om dette Slags Arbeid. Vi ſagde, at den Maneer at fortælle paa hindrer Illuſionen hos Læſeren. Vi forſtaae derved ſaadan en Maneer ſom denne, der er inddeelt i Optrin, og hvor Forfatteren ſnart fremfører de Dialogerende, og ſnart taler ſelv; og det giør han ikke allene uden for Optrinnet, men ogſaa afbryder Dialogen og hopper ſelv ind mellem de Skyggeperſoner, hvis Anfører han er. I det ringeſte maae man tilſtaae, at det var en ſtørre Fuldkommenhed, om man af det, der bliver talt, kunde ſlutte ſig ſaa meget til Reſten, at Forfatteren havde ikke nødig ſelv at lægge noget til. Saaledes er et vel componeret Drama beſkaffent: der er det ſlet ikke til Forfatterens Ære, naar han ſelv maae flikke ind imellem hvad hans Perſoner tage ſig for, eller maae beſkrive deres Stilling og Adfærd. Og ſom det har ſig med Drama, ſaaledes har det ſig ogſaa med al Dialog i denne Henſeende. Ikke desmindre ſeer man af en Forerindring til dette Stykke, at Herr Meisner er fortrydelig, fordi han i denne halvdialogiſke Maneer har haft ſaa mange Efterabere. Vi vil forelægge det. „ Die mancherley ganz „ und halb dialogirten Romane, die neuerlich erſchienen, „ und deren einige dem erſten Theile meiner Skizzen war„ ſcheinlich ihr Daſeyn zu danken haben mochten, hatten „ mir größtentheils eine ſo peinliche Langeweile im Durchle„ ſen gemacht, daß ich ſchon Willens war, nicht nur Bian„ kens Fortſetzung, ſondern noch ein anders beinah fertiges „ Werklein, daß auch größthentheils aus Dialog beſteht, „ zu vertilgen. Die öftern mündlichen und ſchriftlichen „ Fragen meiner Freunde und meines Verlegers machte end„ lich, daß ich doch die erſtere in die Preſſe ſchickte ꝛc.“

Be-

Begyndelsen af Stykket selv er en udstuderet Gallimathias. „ Dessen Feder hat Töne in ihrer Gewalt, welche weit die „ Kräfte der menschlichen Zunge überschreiten, der Bona„ venturis Schmerz bey seinem Weggange von Bianken „ auszudrücken vermag" — Auszüge aus Kriminal-Akten und Geschichten: Ere Forfatteren tilsendte, og de ere fornøieligst i hele Verket at læse — Fabeln und Erzählungen slutte denne anden Deel af Skizzen. Endnu arbeider Forfatteren paa en Samling og dermed vil han slutte Værket. Overhovedet maae vi sige om hans Stiil, at han immer konstler paa Skiønheder, uden at overlægge, om de ere passende, og om der nu er Sted for dem: Og som vi oven for sagde, han kan ikke skiule, at han vil være skiøn, og der er intet modbydeligere i Konsten, end naar man alt for ofte og for tydelig mærker denne Konstnerens Hensigt. Andre Kritici har lagt Herr Meisner til Last, at hans Stiil var for blomstrende: han besvarer dem i Fortalen til denne tredie Samling paa en heel fælsom Maade. „ Alle Kunstrichter, „ deren Urtheil ich gelesen (doch habe ich schon oft gesagt, „ daß ich nur wenige lese) haben mich, einen einzigen aus„ genommen, mit einer Schönung behandelt, die mich freu„ te. Was sie, um nicht ihre Gerichtigkeit zu verlieren, „ noch vorzüglich tadelten, war mein blumenreicher Stil „ — **Vielleicht, daß ich ihn durch neue Blumen noch „ vertheidigen könnte** — Die dürstigsten Dirnen småhen immer am meisten auf die Diamanten und auf den „ Putz ihrer reichern Nachbarinnen; und das Deshabille „ gewisser Autoren wird nur deshalb von dieser Herren ge„ wählt, weil es ihnen an dem erfoderlichen Vermögen zur „ Anschaffung eines Festkleides gebricht." Man kunde svare i samme Tone: at de hæsligste Damer pynte sig kostbarst for at forskaffe sig dog nogensteds fra en Værd, de savne saa meget hos sig selv, og for at skiule deres Hæslighed. Det som er skiønt af Naturen behøver mindst Konst; og ingen Skiønhed behager saameget og saa længe som den, Naturen selv har frembragt. At vi opholde os saa længe ved saadanne Skrifter som dette og andre flere udenlands fra, skeer ikke fordi de forekomme os saa vigtige, eller fordi vi tænke ved vor Kritik at forbedre udenlands Skribentere; saa forfængelige ere vi ikke: Men om vor Kritik har nogen Værd, saa troe

vi,

vi, den bliver ſnarere nyttet af vore Landsmænd, naar den bliver indirecte ſagt, end om vi i en myndig Befalingsmands eller en ſpottende Tone ſagde dem det, ſom enhver Skribent dog ugierne hører at blive ham offentlig ſagt, om det end var med en broderlig Mine. Menneſket i Almindelighed føler en ubehagelig Selvfornegtelſe ved at modtage Undervisning, og iſær Irretteſættelſe, fornemmelig af dem, ſom ikke har andet Kald dertil end det de har givet ſig ſelv. Derfor give vi os ſaa meget des hellere af med udenlands Skribenter, der ikke høre hvad vi ſige, og dog opnaae vi vor Hensigt; end med Forfattere, ſom ſee os lige i Anſigtet, og ſom vi ofte ikke kan ſige Sandhed, uden at misfornøie dem og tillige uden Nytte.

Leipzig.

Imm. Jo Gerh. Schelleri Compendium Præceptorum Stili bene latini in primis Ciceroniani, ſeu eloqventiæ latine declarandæ. — In uſum prælectionum. — Sumtibus Caſpari Fritſch. 8vo, 1780.

Forrige Aar udgav Forfatteren Præcepta ſtili bene latini in primis Ciceroniani ſeu eloqventiæ Romanæ qvatenus hæc noſtris temporibus in dicendo & ſcribendo uſurpari poteſt. Pars prior & poſterior, i Oktav. Adſkillige have da givet at forſtaae, at et Udtog af ſamme vilde ikke være unyttigt. For en ringere Pris vilde Skriftet komme flere til Nytte, og for at bruge dem i Forelæsninger, var et Udtog af det fornøden. Derved og ved det Bifald, Skriftet blev optaget med, er Hr. Scheller bleven bevæget til at forfatte og udgive nærværende Compendium. Han har derfor ladet Mængden af Exempler, tagne af de Gamles Skrifter, enten ganſke være borte, eller, hvor Exempler dog behøvedes, anført ferre; og udeladt, foruden andre Ting, en og anden Erindring og Underſøgelſe, ſom den Underviſende ſelv kan frembringe. Nogle Ting har han og mere beſtemt affattet og tillagt andre. Men ſamme Orden, i hvilken det ſtørre Skrift er udført, er ganſke uforandret bleven beholdt i Udtoget for deres Bequemmelighedes Skyld, ſom vil raadføre ſig med hint, eller ſøge til det Forraad af Exempler, deri er ſamlet. De finde des lettere hvad de ſøge efter. — Udtoget er da ligeſom det ſtørre Verk delt i tvende Deele; den

for-

første afhandler vocabulorum ſcripturam, uſum, ordinem, variationem, copiam, brevitatem; den anden: virtutes eloqventiæ primarias, perſpicuitatem, gravitatem ac ſuavitatem. Dernæſt ere tilføiede, under Navn af appendices, de ſubſidiis ſtili latini, de elaborationibus, de variis diviſionibus generum dicendi. — Da Forfatteren har villet give Regler for Veltalenheden i det latinſke Sprog, og den har meget overeensſtemmende, i hvilket Sprog man anvender den, kunde han ikke andet end medtage meget, der ikke paſſer ſig paa det latinſke Sprog allene, men ligeſaavel paa ethvert andet. At Forfatteren har haft den Hensigt, ſeer man af Titelen paa Skriftet. Den anden Deel angaaer derfor næſten ethvert Sprog, men i første Deel er det tvertimod. — I at opſøge og ordne de mange forſkiellige Ting har Forfatteren anvendt megen Flid, ſom man let kan ſpore ved at giennemløbe conſpectum totius libri. Om ikke een eller anden Ting i første Deel kunde bequemmere anføres under et andet Hovedſtykke, vil vi ikke tale om, ſiden det vi have at erindre derom ikke er af ſaa megen Vigtighed; Men i anden Deel regner Forfatteren tre Stykker ſom høre til eloqventia, nemlig perſpicuitas, gravitas, ſuavitas, hvilket er ikke nøiagtig, men endog et urigtigt Begreb paa Veltalenhed, eller ſom her er det ſamme, paa et got Foredrag (ſtili bene latini, qvi eſt ratio bene latine non modo ſcribendi verum etiam dicendi. See Side 5 hos Auktor.) Thi dertil udfordres ikke altid gravitas, for Ex. i viſſe blot lærende Afhandlinger. Materierne, en Skribent tager under ſine Hænder, ere ofte ikke af ſaa ſtor en Vigtighed, at de ſkal giøre uſædvanlig Indtryk paa Læſerne. Det ſamme kan ſiges i Henſeende til ſuavitatem efter det Begreb, Forfatteren har givet paa det Ord. Fra en anden Synspunkt er den Inddeeling af Stykkerne, ſom ere anførte i Forklaringen, at laſte. *Graviter dicere*, ſiger Forfatteren Side 278., eſt ita dicere ut auditoris animus moveatur atqve ita ad lætitiam, amorem, admirationem, ſpem, triſtitiam, odium, timorem &c. incitetur; og *perſpicuitas dicendi & ſcribendi*, Side 236., cernitur in eo, ſi qvis ita loqvitur ac ſcribit, ut res, quam tractat, facile intelligatur ab iis, qvorum gratia dicit vel ſcribit. Hint Stykke hører da

un-

under dette ſom en Deel under ſit Heele. Naar en Ting foreſtilles tydelig, ſaa faaer Tilhøreren eller Læſeren derved ſaadanne Foreſtillinger om Tingen, ſom dens Beſkaffenhed tillader; er Tingen vigtig, giør den behørig Indtryk paa ham, ſætter hans Sind i Bevægelſe. Ingen kan da de re gravi perſpicue dicere, uden han tillige graviter dicit. Dette har og Forfatteren maattet blive vaer, thi ſtrax efter den anførte Forklaring paa gravitas dicendi, dreier han ſaa længe om paa Forklaringen, at den udtrykkes ved perſpicuitas rerum gravium. Denne ubeqvemme Deeling har givet Anledning til Vidtløftighed, ſom kunde været undgaaet. —— Nogle Ting har Forfatteren indført, ſom vi ſynes ikke burde have fundet Sted i dette Udtog. I første Deels andet Kapitel og 4 Sektion findes en lang Opregnelſe paa fictæ quædam elegantiæ og 17 Sektion i ſamme Kapitel, de compoſitione vocabulorum grammatica. Hint burde efter Udtogets Beſtemmelſe været overladt til den Forelæſende, og dette iſær, da det egentlig har ſit Sted i Grammatiken, og Forfatteren for nylig *) har udgivet ſin meget fuldſtændige latinſke Grammatik, ſaa Rummet kunde været ſparet, paa en Henvisning nær til Grammatiken, ſom han et par Steder har giort i dette Udtog. Med de Erindringer, ſom Forfatteren har udeladt af dette Skrift, ſynes os endnu nogle andre burde været tagne; f. Ex. Irrettesættelſen i Prooemio Sect. 3. mod dem, ſom ſvare det der anførte, naar de ſpørges, hvad det er at ſkrive got Latin? Thi hvem af ſund Forſtand, ſkulde tænke, at de med det Svar ville forklare Spørsmaalet ſaa omſtændelig ſom Hr. Scheller vil have det. Saa og Sect. 3., Partis 1, c. 2; for at erindre, at vocabula per ſe non ſunt pulchra, behøvede Forfatteren ikke at giøre ſaa mange Omſtændigheder. Men vi har tiere mærket, at han udbreder ſig over Ting, der ofte er kun lidet vigtige og ſom uden nogens Erindring kan indſees. Jo kortere og snarere man afærdiger ſlige Ting, jo større er Fortienesten. Forfatterens Lyſt til perſpicue og copioſe ſcribere har ofte forført ham til unyttig Vidtløftighed; man ſee for Ex. det hele prooemium, tage hvilken § man lyſter, og overveie, om ikke næſten det halve af det Rum, det nu optager, kunde været ſparet, uden at nogen væſentlig Tanke ſkulde savnes.

(Slutningen følger.)

*) See diſſe Efterretninger for indeværende Aar No. 13 og 14.

No. 37.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 15de Septbr. 1780.

M. **Chriſtopher Chriſtian Sturms** Betragtninger over Guds Gierninger i Naturens Rige paa hver Dag i Aaret; ſamt Betragtninger og Bønner af Procantsler J. A. **Cramers** Andagts-Øvelſer; og Samvittigheds Prøve angaaende nogle Spørsmaale, ſom enhver Chriſten daglig har at giøre til ſit eget Hierte Morgen og Aften, af **A. A. Fugl.** Overſatte og ſamlede af **Hans Jørgen Birch**, Sogne-Præſt for Gloſtrup Meenighed i Sielland. Kiøbenhavn, 1780. Paa **Gyldendals** Forlag. Første Deel. Første Bind. — Første Deel. Andet Bind. Stor i fortløbende Sidetal 840 S. i 8vo. Koſter 1 Rdlr. 2 Mk.

Om Hr. **Sturms** læſeværdige Betragtninger over Guds Gierninger i Naturens Rige kan vi ikke her have meget at ſige, da vi for ikke længe ſiden have anmeldt Originalen og anpriſt den, ſom en til hellig Andagts Opvækkelſe og Øvelſe grundig og bequem Bog. (See diſſe Efterretningers 2det Hefte for 1779. S. 732). Vi anførte ved den Leilighed en Prøve paa dette gode Skrifts Mangler, og holde det derfor nu for Pligt at afſkrive en heel Betragtning, hvoraf man kan bedømme dets Fuldkommenheder. Man vil med det ſamme faae at ſee, at Overſættelſen er Originalen værdig, jevn, flydende, tydelig og udtrykkende. Vi i det mindſte have ikke funden, at Meeningen nogenſteds er fordervet eller ſlet overſat. Kun et eller andet enkelt Ord kunde hiſt og her

 ſnten

enten været forandret eller reent udeladt, for Er. S. 71: „ Hvor er det dog mueligt ::: naar vi ::: i Steden for da vi o. ſ. v. S. 72: „ Lader os fornemmelig over„ veie" i Steden for: lader os i Almindelighed betænke. For ikke at vælge vil vi nu blive ved den 72 Side, vi har opkaſtet for os, og fremſætte, hvad der findes paa 17de Januarii om Naturens Hvile om Vinteren. „ Vinter„ Dagene ere Hviledage for Naturen. I de forløbne Maa„ neder var den beſkieftiget med at opfylde ſin Skabers Hen„ ſigter og befordre ſine Kreaturers Nytte. Hvor riig var „ ikke For-Aaret paa udſpirende Sædekorn og Blomſter! „ hvilken Mængde Frugter har ikke Sommeren bragt til Mo„ denhed, og Høſten ladet os indſamle dem! (dette dem havde „ vi ønſket reent borte). Hver Maaned, ja hver Dag i det „ tilbagelagte Aar ſkienkede os nye Fornøielſer og nye Velſig„ nelſe. Var der vel noget Øieblik, hvor i Naturen enten ikke „ forlyſtede vore Øine, eller tilfredsſtillede vor Smag, eller „ fornøiede vor Lugt? Var den ikke ofte paa een og ſamme „ Tid beſkieftiget med at tilfredsſtille alle vore Sandſer. Li„ geſom en god Huusmoder beſtræbte den ſig fra Morgen til „ Aften paa at forſkaffe os, ſine Yndlinger, alle Bequem„ meligheder, Fornøielſer og Lykſaligheder i Livet. Af dens „ Skiød have vi faaet Klæder, Ophold og Forfriſkninger i „ Overflødighed. For vor Skyld lod den Græſſet fremſpire „ af Jorden; for os bar Viinſtokken ſin vederqvægende Frugt; „ for os var hele Skabningen ſaa indtagende, ſaa riig paa „ Velgierninger. Udmattet af dette velgiørende Arbeide „ hviler den nu, men kun for ligeſom at ſamle nye Kræfter, „ ſom den atter kan anvende til Verdens Beſte. Dog er „ denne Hvile, ſom Naturen nyder om Vinteren, kun en „ ſkiult Virkſomhed og Forberedelſe til en nye Skabning. „ Nu gjøres allerede de Anſtalter, der ere fornødne til efter „ nogle Maaneder at give den forladte Jord ſine Børn igien. „ Det Korn ſpirer allerede, ſom i den tilſtundende Sommer „ ſkal tiene os til Næring. Nu udvikle allerede Rodtrævler„ ne ſig af de Vexter, ſom herefter ſkulle pryde vore Haver „ og Enge.

„ Jeg tilbeder ogſaa heri din Almagt og Viisdom, al„ gode Skaber! Naturens Hvile om Vinteren er ligeſaa vel „ en Foranſtaltning af din Viisdom ſom For-Aarets og

„ Som-

„ Sommerens Arbeidſomhed. Du har beſtemt alle Foran-
„ dringer paa Jordkloden efter de nøiagtigſte Forholds-Reg-
„ ler, og uddeelt Hvile og Arbeide med ſamme Maal. Ved
„ dig omvexle alle Optrin i Naturen paa den Tid og paa den
„ Maade, hvorved det Heeles Fuldkommenhed kan opnaaes.
„ Tilgiv min Uforſtand det, om jeg hidtil har underſtaaet
„ mig at tænke uanſtændig over Verdens Beſtyrelſe. Jeg
„ indſeer alt mere og mere, at alle dine Foranſtaltninger,
„ ſaa urimelige de endog undertiden kunde ſynes min ind-
„ ſkrænkede Forſtand, ere høiſt viſe og gode. Nu, da jeg
„ ſeer Jorden bedækket med ſit opvarmende Klæde, vil jeg
„ tænke paa, at ogſaa denne Omſtændighed tiener til Jor-
„ dens Velſignelſe. Hvorledes kunde jeg vel vente Blom-
„ ſter og Frugter, naar Naturen ikke for nærværende Tid
„ nød denne Hvile? Kunde jeg vel efter nogle Maaneders
„ Forløb ſynge Høſtſange Dig til Ære, derſom Du ikke nu
„ under Snee og Jis giorde Anſtalter til Høſten? HErre!
„ Dig, Dig er det, ſom ſkienker Jorden Hvile, og med
„ det ſamme Menneſkene ſaa meget Godt.

„ Ogſaa mig, naadigſte Fader! vil Du engang ſkien-
„ ke Hvile! Hvile fra mit Arbeide, mine Sorger, mine
„ Gienvordigheder. Viſeligen har Du afdeelt Tiden til mit
„ Arbeide og Ophold. Nu er det mit Livs For-Aar og Som-
„ mer, da jeg ſkal arbeide og være omhyggelig for mine
„ Brødre. Snart vil Høſten være der. Og da vilde jeg
„ ønſke mig liig et frugtbart Træe, ſom nedkaſter overflødig
„ Frugt i vort Skiød. Men i mit Livs Vinter, naar jeg
„ engang bliver graae og mæt af at leve, ønſker jeg mig den
„ Lykſalighed, at min Hvile maa være lige ſaa ærefuld og
„ velgiørende, ſom Naturens Hvile om Vinteren. Hvor
„ lykkelig vil jeg være, naar mine Medlevende ſkulle ſige
„ om mig: denne Graahærdede har før i hans Livs Sommer
„ og Høſt arbeidet med utrættelig Flid for Verdens Beſte.
„ Hans hele Liv var idel Virkſomhed, idel Glæde, idel Vel-
„ ſignelſe. Ogſaa nu er han i ſin Alderdoms Hvile virkſom
„ ved ſine viſe Erfaringer, og ſtræber at befordre ſin Fami-
„ lies og ſine Venners Vel. I det mindſte arbeider han nu
„ for den tilkommende Verden, hvor han inden kort Tid
„ ſkal boe.

„ Men den Hvile, jeg her kan love mig, er dog intet

„ andet end en Tilberedelſe til nye Beſværligheder. Hvor „ glæder jeg mig over den Hvile, jeg ſkal nyde i Graven og „ i Evigheden! Der hviler jeg fuldkommen ud fra alle Byr„ der, uden at frygte for nyere eller ſtørre. Der vil Tanken „ om det Arbeide, jeg her i Verden har fuldført, de Gien„ vordigheder, jeg her har udſtaaet, opfylde mit Hierte med „ uudſigelig Henrykkelſe. I vis Forventning af denne Hvi„ le, ſom giemmes til mig, vil jeg her med ſtørſte Flid for„ rette alt det, min Beſtemmelſe fordrer af mig, og an„ vende mine Evner, mine Kræfter til Guds Ære og mine „ Medbrødres Beſte. Styrk mig dertil ved din Naade, „ min GUd og min Frelſer!“

I denne ſunde, gudelige og almeennyttige Smag er alt det øvrige. Af Hr. Procantsler **Cramers** Andagts-Øvelſer findes her baade adſkillige Betragtninger og Bønner indflettede i det **Sturmiſke** Værk og ſatte juſt ikke paa ubeqvemme Steder, ſkiønt vi heller havde ſeet diſſe værdige Mænds Arbeider hvert for ſig uden Blanding, det ene efter det andet. De vil ikke forekomme os ſaa jevne og rørende ſom ovenmeldte, ſkiønt de ere lige ſaa grundige, og vidne om deres Forfatters Indſigter og ypperlige Henſigter. Da de ere temmelig vidtloftige, vil vi for Rummets Skyld ingen afſkrive. — De korteſte iblant dem nemlig S. 80, **Over Henſigterne i den livløſe Verden**, og S. 96, **Over Henſigterne i Planteriget**, have vi desuden formedelſt den manglende Henegnelſe, der for meenige Mand er uundværlig, ikke funden ſaa opbyggelige og paſſende med Samlingens Diemeed, ſom man kunde ønſket. — **Fugls** Samvittigheds Prøve, ſom beſtaaer af Spørsmaale, man Morgen og Aften bør giøre ſit eget Hierte, under hvilke bibelſke paſſende Sprog ere tilføiede baade til Beviis og Opvækkelſe, har vi læſt med megen Følelſe. Den fortiente at giøres almindelig bekiendt iblant os, og ingen vil fortryde at have brugt den med Opmerkſomhed og Henegnelſe. — **Atter et af Hr. Gyldendals Forlags-Skrifter udbaſunet!** vil man raabe = . = men man raabe, ſaa længe man vil, ſaa kan vi dog ikke tiene nogen med at kalde en Bog ond, der virkelig er god og efter vor Overbeviisning fortiener at anpriſes. Nærværende ønſke vi oprigtig i alles Hænder.

●

ß.

Tale,

Tale, holden i Claſſe-Skolen ved ſidſte offentlige Examen den 10de Auguſt. 1780. af Henrich Petersen, t. t. øverſte Informator ved Stiftelſen. Kiøbenhavn, trykt hos Johan Rudolph Thiele. 1 Ark i 8vo. Koſter paa Avis-Kontoiret 4 Sk.

Hr. Petersen nedlagde ved denne Tale ſit Embede ved Claſſe-Skolen, ſom han i 3 Aar med Berømmelſe har forestaaet, for at modtage et Degnekald, ſom her i Sielland er falden i hans Lod. At ikke Kiedſommelighed har drevet ham derfra, kan ſees af følgende Sted S. 14 og 15: „Lærere ſukke i Almindelighed over den Byrde, ſom Underviisningen medfører, over den Uſkiønſomhed, hvormed deres Arbeide lønnes, og over den Vanſkelighed at tilfredsſtille alles Ønſker; maaſkee mange kan med Rette ſukke der over, men jeg bør viſt ikke. Naar man har med ſaa oplyſte og ædeltænkende Folk at beſtille, ſom dem Lykken har beſkieret mig, ſaa er Underviisningen en behagelig Byrde, og ſaa har den været for mig. — Elſkværdige Ungdom! hidtil mit kiereſte Selſkab! og jeg kan næſten ſige, min Verden! Ofte og meget ofte har de opmuntret mit Hierte og foraarſaget mig en inderlig Glæde, naar jeg har ſeet deres utvungne Flid for at lære, og deres Begierlighed efter at behage mig. For denne anſeelige Forſamling, for deres tilſtedeværende Forældre, for deres tilkommende Lærer maa jeg efter min Samvittighed give dem det Vidnesbyrd, at de ere ſædelige, flittige og haabefulde Børn; at jeg har undervиiſt dem, ikke blot fordi det var min Pligt, men endog af en Slags Kierlighed til dem, den jeg ikke kan forklare, og hvis Styrke jeg aldrig har følet mere levende end nu, da jeg merker, at det falder mig tungt at forlade dem.“ — Denne lille Tale har virkelig ſmukke Steder. Vi afſkrive Begyndelſen: „Endſkiønt ethvert Aarhundrede har været frugtbart paa Forandringer, Forbedringer og nye Opfindelſer, hvilket er en naturlig Følge af det klarere Lys, ſom Erfarenhed antænder i den menneſkelige Forſtand: ſaa er det dog unegteligt, at intet Aarhundrede kan i denne Henſeende ſættes i Ligning med det Nærværende. Med et ſkarpt Syn og med en ædel Driſtighed trænger vor Tidsalder ſig ind til det Inderſte i alle Videnſkaber og Kunſter. Ingenſteds ſaa tykt et Mørke, at man jo

„ haaber at adſprede det; ingen Fordom ſaa hellig, at man „ jo antaſter den; ingen Vanſkelighed ſaa ſtor, at man jo „ trodſer den. Vore Lærde, vore Statsmænd, vore Fyrſter „ dyrke med lige Iver Videnſkaberne og forbedre Kunſterne. „ Jordens Indvolde og Havets Dybhed er ikke engang frie „ for de ſkarpeſte Efterforſkninger og Underſøgelſer; og Bon„den ved ſin Ploug og Fiſkeren paa Havet er bleven Gien„ſtanden for de Stores ærefulde Overlæg i Kabinetterne. „ For alt dette tilkommer viſt nok vort Aarhundrede en egen „ Ære, og ſom udmerker den fra alle de forbigangne. Men „ hvo ſkulde tænke, at een i ſaa mange Henſeender viis Al„der ſkulde tillige være udmerket ved Daarligheder, langt „ ſtørre end nogen Tids-Alder har kiendt dem? Juſt dette er „ det, ſom giør vort Aarhundrede Original, da den handler „ ſaa modſtridende, og ved Siden af de meeſt indtagende „ Skiønheder opſtiller de heſligſte Vanſkabninger. Med den „ ſamme Iver, ſom man arbeider for Videnſkaberne og det „ Nyttige, med den ſamme Nidkierhed er man Slave af „ Daarlighed og underkaſter ſig dens Love o. ſ. v.“ Dette oplyſes med nogle Exempler og derpaa giøres Overgang til Børne-Opdragelſen og Hr. Forfatterens Hoved-Diemeed.

β.

Nürnberg.

Briefe eines Lehrers an ſeine jungen Freunde, von **Joh. Paul Sattler**, des Gymnaſiums zu Nürnberg Conrector. Erſtes Bändchen. Im Verlag der Lochneriſchen Buchhandlung. 1779. 20 Ark i 8vo. Koſter 80 Sk.

Paa Titel-Kobberet foreſtilles en Lærer med to af ſine Diſcipler paa Marken ved fuld Maane. Diſciplene ſtaae en Chapeaubas, Læreren med Stok, Kaarde og en Skolemeſter-Peryke, omtrent i ſamme Stilling, ſom den Chodowieckſke Magiſter i den Göttingſche Taſchenkalender for Januar. 1779. Brevene ere 25 i Tallet og ſkal være ſkrevne til virkelige Diſcipler i offentlige Skoler fra 13 til 15 Aar. Deres Indhold eller Opſkrift er følgende: 1ſte Brev: **Ihr müßt eurem Lehrer glauben.** Sagen har ſin Rigtighed. Uden at være Pedant kan og maa en Lærer undertiden fordre af ſine Lærlinge, at de ſkal troe ham paa hans Ord; dog har Hr. S. glemt at lægge denne nødvendige Beſtemmelſe til, at dette egentlig giel-

gielder, naar Diſciplene endnu ikke ere komne til den Modenhed i Kundſkab og Dømmekraft, at de kan begribe Grundene til Lærerens Fordringer. 2det og 3die Brev: **Liebt und beobachtet die Natur.** At giøre unge Mennesker opmerkſomme paa Naturens Yndigheder og derved bibringe dem høie Tanker om Naturens HErre er et ædelt Arbeide. Man vil ikke læſe diſſe tvende Breve uden Fornøielſe. 4de og 5te Br. **Gegen einige Vorurtheile bey der Erlernung der lateiniſchen Sprache.** Her foredrages uvidende Forældres eller Skoleforbedreres ofte overdrevne Klager over den megen og tunge Latinlæren i deres fulde Styrke. Paa en fornuftig Maade hæves Indvendinger, og Nytten for de Unge af den ſædvanlige Latinlæren viſes ſaaledes, at denne Afhandling vil være alle dem meget behagelig, ſom ere trette af unge pædagogiſke Skribenteres Modeſkrig over Grammatik og Paradigmer. 6te Brev: **Ueber die Aufmerkſamkeit.** Meget got, men dog ikke nær ſaa tilfredsſtillende ſom Reſewitzes Afhandlinger over dette Æmne i hans Gedanken und Vorſchlägen ꝛc. første og andet Stykke. 7de Brev: **Eine Empfehlung der Mutterſprache.** Det Fornuftſtridige i Moder-Sprogets Forſømmelſe foreſtilles vel og grundigen. 8de Br. **Warum ihr euren Lehrern das Leben nicht verdrießlich machen ſollt.** Grundene hertil ere ſaa tydelige, at vi ikke behøve at afſkrive dem. 9de og 10de Brev: **Ueber die Lectüre.** Ungdommen læſer meſtendeels enten for lidet eller for meget, og Læsningen angaaer første Deelen Muſenalmanacher, Theaterſtykker, Romaner og andre Meſſebrochürer, ſom enten ingen Nytte giøre Ungdommen eller endog ere dem ſkadelige. Læſelyſten bør derfor af Læreren indſkrænkes og henledes til nyttigere Skrifter. Hr. S. ſkriver meget got over denne Materie, og til Læſebegierlighedens Tilfredsſtillelſe foreſlaaer han et Læſe-Bibliotheks Oprettelſe under Lærerens Opſigt af maanedlige Biedrage eller Mulct-Penge. 11te Brev: **Ihr ſollt nicht bloß Gelehrte werden,** en ganſke nyttig Anpriisning af Kundſkab om Natur, Kunſter og Handverker. 12te Brev: **Ihr müßt euch nicht zu viele Zerſtreuungen machen.** Enhver indſeer vel Aarſagerne. 13de Brev: **Ueber die Geſchichte.** Hr. Forfatteren klager over, at Hiſtorien meſtendeels finder kun faa Elſkere blant Ungdommen, og søger Aarſagerne hertil, deels i

Mangel af Forberedelſes-Kundſkaber, Tids-Regning og Geographie, deels i Mangel af Nysgierighed. Dette ſidſte kan vi juſt ikke bifalde, da Ungdommen ſom oftest har Nysgierighed nok. Naar denne blev ledet hen til Hiſtorien, og Hiſtorien ſaa indſkærpedes paa den rette Maade, vilde man i denne Henſeende intet have at klage. 14de og 15de Brev: **Ueber die Liebe zur Ordnung.** Hr. S. meener, at viſſe Inſtituter, hvor Søvn og Vaagen, Æden og Drikken, Læren og Lediggang, gaaer for ſig efter en vis Takt eller mekaniſk, foranledige unge Mennesker til i ſin Tid at blive Pedanter eller Maſkiner. Hvorvidt han her i kan have Ret, maa andre dømme. 16de Brev: **Was für einen Werth ſollen die ſchönen Wiſſenſchaften bey jungen Leuten haben?** Dette Brev ſtaaer, i Henſigt til Indholdet, i Forbindelſe med det niende og tiende. Hr. S. kan ikke lide, at man forſømmer de Gamles nyttige Læsning, og at man anſeer ſig for Belletriſter, naar man lader det blive ved at læſe tydſke ſkiønne Skrifter. 17de Brev: **Ein gutes Herz iſt beſſer als ein gelehrter Kopf.** Der ere vel faa, ſom tvivle herom; dog burde det ſiges, og det er vel ſagt. 18de Brev: **Ueber die Wahl der künftigen Lebensart.** Et overmaade ſmukt Brev, der dog opholder ſig mere ved de Feil, der heri begaaes, end giver ſikre og beſtemte Forſkrifter. 19de Brev: **Ihr müßt mit eurem Lehrer vertraut umgehen.** Altſaa ikke være bange for dem ſom for Buſſemænd. 20de Brev: **Was giebt auf Schulen einen Vorrang?** Svaret er ikke vanſkeligt at giette. 21de Brev: **Welcher ſind für junge Leute die nützlichſten Uebungen in ſchriftlichen Aufſätzen?** Fortællinger af det, de har ſeet eller hørt, og Breve. Hr. S. giør det Forſlag, at unge Mennesker ſkulde ſkrive Breve over det, de ellers pleie at tale om, hvilke Læreren burde paatage ſig at corrigere. Ved Leilighed advares her ogſaa imod den nyemodens Skrivemaade, ſom herſker i viſſe af de nyere Skrifter. 22de Brev: **Man ſoll ſich auf Schulen nicht zu weiſe dünken.** Her ivres imod den alt for tidlige Opflyttelſe i høiere Klaſſer, og den heftige Ilen til Univerſitetet. 23de Brev: **Was hat Freundſchaft auf Schulen für Vortheile?** Hr. Forfatteren anpriſer Venſkab i ſær ſom et Middel til at afhielpe mange af den offentlige Undervisnings Beſværlighe-

der.

der. 24de Brev: Ob ſich auch in der Schule gleich und gleich gerne geſelle? Uden Tvivl lige saa vel der som andensteds. 25de Brev: Vom Verſäumen der Lectionen. Dette Brev indeholder Klager, som enhver offentlig Lærer gierne underſkriver. Flere nyttige Afhandlinger kan ventes i følgende Bind. Det, der i sær er laste paa disse Breve, er, at Hr. S. alt for ofte henfalder til Metaphorer og Allegorier, der undertiden ere snurrige nok. For Ex. S. 71: „Werdet ihr Wißbegierde in die Schule bringen, ſo werdet „ihr, wie ein trockener Schwamm, meinen Unterricht in „euch ſaugen.“ S. 211: „Ihr ſeyd noch unentſchloſſen, „ob ihr zur heilige Fahne der Theologie, oder zur blutigen „der Medicin, ſchwören wollet.“ S. 261: „Unſere jungen Leuten wachſen auf, daß man Wunder meynt, was „für ein herrlicher Wald oder Garten da ſtehe: ſieht man „ſich aber ein Bischen um, ſo ſind es gröſtentheils Waſſerſchößlinge und ſchlanke Ruthen — es ſind keine Früchte „daran, und Breter kann man auch nicht daraus ſchneiden.“— ω.

Leipzig.

Imm. Jo. Gerh. Schelleri Compendium Præceptorum Stili bene latini in primis Ciceroniani, ſeu eloqventiæ latine declarandæ. (See No. 36.)

I det større Skrift mærkes det indnu mere, men i dette, ſom ſkulde være et Udtog, og Sparſomhed efterleves, er det endnu fortrædeligere. — Hvad vi her have anmærket mod Skriftet, troe vi at have god Grund til, men endnu bedre have vi til at anprise dets Brug for den ſtuderende Ungdom, der har Lyſt til at naae en Fuldkommenhed i at tale og ſkrive det latinſke Sprog. Hvori det større Skrift, formedelſt een og anden Tings videre Udførsel, kan i mere gisre fyldeſt. Hvor mange Tider siden er det ikke, at de Lærde har anſeet dette Studium for værd at beſkieftige ſig med, og ſkrevet med saadan Udførlighed og Nøiagtighed over det latinſke Sprog, ſom Hr. Scheller i ſine herhid hørende Skrifter? At man i de Nyeres Skrifter af dette Slags seer Forfædrenes Flid og Indſigter satte til Side, og i Almindelighed ſporer kun liden Flid og Nøiagtighed, er ikke saa forunderligt. De Lærde, ſom vaa Sagen voxne, ere ved den mindre

Grad af Fornøielſe, der findes ved ſligt Arbeide, og ved et lidet og uviſt Haab om at indlægge ſig Roes derved, afholdte fra at befatte ſig med ſamme. Naar en Videnſkab er kommen i Foragt, og ingen Opmuntring er, hvad ſkal da tilſkynde hine Lærde at beſkieftige ſig med den? Honos alit artes & omnes incenduntur ad ſtudia gloria, troe vi at Cicero ſiger. Og at dette her omtalte Studium har været i større Anſeelſe tilforn, kan man allene ſlutte deraf, at ſaa mange ſtore Mænd har anvendt deres Flid paa ſamme og giort ſig berømte derved. I nyere Tider har mange giort det foragtet, og ikke holdet det mere vigtig end Skallen om en Kierne. Ligeſom der ſlet ingen Umage hørte til at bryde hin, for at faae denne, og ligemeget enten det ſkeete ſaa Kiernen kom uſkad ud eller ikke. De har ikke heller, da de formodentlig ei har givet ſig ſaa meget af med dette Studium, kunnet indſee, eller havt Villie dertil, hvor tienlig en rigtig anvendt og nøiagtig Studering i et Sprog, er til at øve Hukommelſen, give den Styrke, og ſkierpe Tænkekraften; I hint Stykke overgaaer den Fornuftlæren, og i dette ſtaaer den ikke langt tilbage, men maaſkee har lige ſaa ſtor Fortrin; thi vi veed ikke hvor mange logiſke Syſtemer man har, ſom ei jage den ſunde Fornuft paa Døren, for at faae Plads til den ſtore Portion af Hierneſpin, der har fyldt manges Hoveder, og giort dem temmelig lige phantaſerende Syge. —— Diſſe Tanker have vi faaet Anledning til ved den Fuldkommenhed, og den større Nytte, Hr. Schellers philologiſke Skrifter, have frem for de fleſtes af de Nyere, der dog have havt Ungdommens Undervisning til Henſigt, men have ſaa meget forfeilet den, at Skaden er ſtørre end Nytten, der ſkulde befordres. Vi have endnu at erindre, at Udtoget ikke, ligeſaavel ſom det ſtørre Skrift er forſynet med et Regiſter, der ikke ſyntes os unødvendigt til et Skrift, hvori ſaa mange forſkiellige Ting, og det i en Orden, der er ſaa vilkaarlig, findes afhandlede.

Baſel.

Baſel.

Iſaak Iſelin über die Geſchichte der Menſchheit 1. 2 B. 8vo. Vierte verbeſſerte und vermehrte Auflage. Bey Johannes Schweighauſer 1779. Med Motto:

Let us, ſince life can little more ſupply,
Than juſt to look about us and to die,
Expatiate free oér all this ſcene of m n.
POPE.

Ikke uden Aarſag fortiende dette Aarhundrede Navn af det philoſophiſke. Den Ariſtoteliſke Taage forſvandt; ſkolaſtiſke Spidsfindigheder og Haarkløverier bleve forviiſte; unyttige og barnagtige Underſøgelſer i Religion, Sæde-Naturlæren o. ſ. v. udvebne; tørre ufrugtbare Planſkrivere ſatte i een Klaſſe med Heraldikens og Sphragiſtikens forſængelige Dyrkere; pedantiſke Lapperier, Mørkhed og Uforſtaaelighed, hvori den ſtolte og magelige Dumhed havde indhyllet ſig, adſpredt; — kort: Røg og Damp blev forjaget, og Philoſophien — denne Religionens yndigſte Datter — trædte frem i al ſin Fortryllelſe, og udbreder nu Lys og Varme rundt om ſig, hvor den antages, læres og dyrkes. Og med kiendelig Fremgang nærme de Stater ſig til deres ſaavel politiſke ſom moraliſke Fuldkommenhed, der først undte den Adgang. Religion, Sædelære, Opdragelſe, Politik, fremſatte i deres tilbørlige Værdighed og Reenhed, ere nu, ſom de ogſaa bør være, iſær de Gienſtande, hvormed Philoſophien nærmeſt beſkieftiger ſig: kort ſagt, alt hvad der befordrer den almindelige Folkelykſalighed ſtaaer nu under dens fortrinlige Opſigt og Omſorg. I denne Henſigt forene enkelte Mænd deres Beſtræbelſer, og i denne Henſigt opſtaae større og mindre, deels arbeidende, deels opmuntrende og belønnende Selſkaber, og befordre ſaaledes Philoſophiens velgiørende Fremgang i Europas lykkelige Lande. Selv Aſien ſeer nu ſaadant et Selſkab at blomſtre paa et af ſine Eilænder *): og maaſkee Oplysningen derved des ſnarere ogſaa vil finde Vei til denne ſtore Fordeels utallige forvildede Horder.

Og

*) Hollænderne have i Batavia paa Jama, for nogen Tid ſiden, oprettet et Videnſkabers og Konſters Selſkab. See Journal de Scavans for Aaret 1779.

Og ſaadant et Selſkab i Schweiz er det, ſom har givet Anledning til denne Hr. Iſelins Geſchichte der Menſchheit. Dette Selſkab forenede ſig 1763, om, hver i ſit Fag, at levere Afhandlinger eller Værker, ſom iſær ſkulde have Lovgivningen og Sædelæren til Formaal. Og ſaaledes har dette Selſkab nu i nogle Aar leveret os ſine Ephemeriden der Menſchheit, et periodiſk Skrift, ſom i ſand Værd og Nytte neppe overtreffes af noget andet. Ligeledes paatog Hr. Iſelin ſig, for at befordre Selſkabets Ønſke og Hensigt, at fuldføre denne hans Menneſkehedens Hiſtorie, ſom han allerede i ſin Ungdom havde begyndt. Heri blev han end mere beſtyrket ved et Brev, ſom Lord Home tilſkrev Selſkabet, opmuntrende dets Medlemmer, til at undersøge, om Montesquieu, i at ſkildre hele Stater og deres Driveſiedre, havde været mere troe, end Rouſſeau, i at ſkildre enkelte Mennesker: eller om begge i Stedet for ſande Copier kun havde levert os deres egen Phantaſies Foſtre.

Og for nogenlunde at viſe, om Hr. Iſelin har holdet, hvad han lovede, vil vi her forelegge vore Læſere Bogens Indhold. — Værket er inddeelt i 8te Bøger, hvoraf enhver igien indeholder ſine viſſe Hovedſtykker.

Den første Bog er en pſychologiſk Betragtning over Menneſket, ſom, med alt Agt for den agtværdige Schweizer, gierne kunde undværes. Thi for Idioten i den herhid hørende Videnſkab er den ganſke utilſtrekkelig, og til et Skelet trænge de Kyndige ikke. Dette har Forfatteren ſelv indſeet, og raader des Aarſag adſkillige af ſine Læſere, at ſpringe denne Bog ganſke forbi. Og ſamme Raad give vi alle.

Den anden Bog handler om den naturlige Tilſtand. Philoſophien giør ſædvanlig Forſkiel imellem det naturlige og polerede Menneſke, imellem den naturlige og ſædelige Tilſtand. Men da Philoſopherne ingen tilbørlig Rede kunne giøre for denne Inddeeling; ſaa afviger Forfatteren altſaa herfra, og antager tre Afdeelinger, nemlig den naturlige, den vilde, og den ſædelige Tilſtand. Den første, naar den beſtemmes rigtig, er i ſig ſelv intet andet, end den blot dyriſke Tilſtand, ſom ikke kan tænkes uden hos enkelte Menneſker. Og for at viſe, at denne Rouſſeau's ſaa ønſkelige Tilſtand enten er et Uvæſen, ſom Naturen ikke kiender, eller en Sieldenhed, ſom den, tvertimod ſine almindelige Reg-

ler,

ler, meget ſielden frembringer; ſaa ſønderlemmer han, med ſin ſædvanlige Skarpſindighed, denne Opgave indtil dens ſidſte Beſtanddele. Hos et Menneſke i denne Tilſtand kan man kun antage ſaa megen Begierlighed ſom en Drift og Agtſomhed, ſom er nødvendig til hans Vedligeholdelſe. Hans Tænkekreds, hans Hukommelſe maatte være yderlig indſkrænket. Viisdom og Dyd maatte være ham lige ubekiendte. Og et egentligt Sprog vilde for ham være en ubrugbar Opfindelſe. Ved en blot Lyd vilde han, ſom Dyrene, udtrykke ſin Glæde eller Smerte. Han vilde maaſkee, ſom Faarene, flokke ſig med ſine Lige, men aldrig ſtifte et varigt Selſkab. Begge Kiøn vilde, ſom Dyrene, ſammenblande ſig: Moderen kun ſtille ſin Trang til at pattes: og Barnet, ſaaſnart ſom det ſelv var i Stand til at ſøge ſin Næring, uden at kiende eller bekymre ſig om Fader og Moder, fortſætte ſit dyriſke Liv. Saa lidet, ſom et andet Menneſke kunde være ham nyttig, ſaa lidet vilde det ogſaa være ham hinderlig. Kun i det ſielden mulige Tilfælde, da to trængde til deres Hungers eller en anden voldſom Naturdrifts Tilfredsſtillelſe, vilde der opkomme Strid imellem dem. Eiendom, Sædelighed, Pligt og hvad deraf hænger, kunde ſaadanne Mennesker ikke kiende, og ligeſaa lidet, Varighed, Tid, Tal, Begyndelſe, Ende, Liv eller Død. Saaledes finde vi, at vore Børns Forſtand i de første Aar omtrent er beſkaffen. Dette er da den Helt, hvis Tilſtand **Rouſſeau** har udraabt ſom den lykkeligſte af alle. Og han har i ſin **Emile** endnu gaaet videre. „Derſom Naturen, ſiger han: har beſtemt os til at være ſunde, ſaa tør jeg næſten paaſtaae, at Studering og Grublen er imod Naturen, og at et grandſkende Menneſke er et fordervet Dyr.“ —— Dette tilintetgiør Hr. **Iſelin** med uomſtødelige Beviſer. Thi hvortil gav Naturen os de tidlig fremſpirende Bequemheder til ſaa mange og næſten utallige Færdigheder, da vi vide, at Naturen frembringer intet forgieves? Den hellige Skrift lærer os ogſaa, at Gud begavede de første Mennesker endog med langt større Færdigheder, end dem vi, uagtet al vor Beſtræbelſe, nu kunne forſkaffe os. Desuden beviſe Hr. **Iſelin** af Hiſtorien og Reiſebeſkrivelſer, at Hr. **Rouſſeau's** Menneſke enten ſlet ikke, eller dog ſaa ſielden exiſterer, at det ikke kan anſees for andet, end en Afvigelſe fra Naturens

ſædvanlige Orden og Gang. Og endſkiønt, ſiger Forfatteren, Rouſſeau's Helt virkelig var til, ſaa var hans Tilſtand dog intet mindre end ønſkelig, og kunde ikke fortiene Navn af Lykſalighed, hvilken kun er Dydens og Viisdommens ſildige og koſtbare Frugt. Herfra, ſom fra Menneſkets Barndom, ſkrider Hr. Iſelin til Menneſkehedens videre Fremgang. Efterhaanden opſtiger der i Sielen en tydeligere Følelſe af det Nærværende, en klarere Erindring om det Forbigangne, og en mere levende Forventning om det Tilkommende. Den begynder nu i ſine Foreſtillinger at ſideholde det, ſom deri er lignende, at adſondre, og at ordne det lignende. I denne Periode udvikler den almindelige Forſtand ſig: men endnu mangler den den ſundere Forſtands Fortrin. Dens Fornemmelſer blive efterhaanden til Sindsbevægelſer, og Vanen giør diſſe til Lidenſkaber. Ved fremmede Lidelſer vil Menneſket nu ikke længere være ufølſom, men Selvkierlighed fordunkler alle hans Fornemmelſer. Uden Agtſomhed, uden Videbegierlighed driver Sandſeligheden onde Mennesker til alt, hvad der tilfredsſtiller deres Lyſter. Tid efter Tid opſtaaer en dunkel Afſkye for Uretfærdighed, naar den begaaes imod andre: og dette er den første Sæd til Følelſen af Retfærdighed, og herved veiledes man da omſider til at indſee Trangen og Nødvendigheden af et Dommerembede. Begge Kiøn begynde nu at føle en tilforn ukiendt Ømhed for hverandre, og at tillægge en større Skiønhed et større Værd. Ægteſkabs Kierlighed, Skindſyge, Ømhed mod Forældre, broderligt Venſkab, udvikle ſnart deres Sæd, men ſom let qvæles ved de endnu alt for ſvage Færdigheder. Nu fremſpire ſpæde Skud til almindelige Begreber, en dunkel Indſigt om Aarſag og Virkning, om Følger og Grunde. Diſſe ſætte Menneſket i Stand til, at betegne hans ſvage Begreber med Ord, for ſaaledes at meddele dem til andre. Og herved bliver et Sprog ham ſtedſe nødvendigere og koſtbarere; men med ſaa ſpæde Indſigter gaaer det ſin Fuldkommenhed kun langſom i møde. Ideerne om Tal, Liv, Død, Kierligheb, Had, Fromhed, Ondſkab kan ved denne Grad af Sieleevne kun langſom udvikle ſig; og med Ret, Orden og Sædelighed gaaer det endnu langſommere. Der gives endnu Nationer, ſom virkelig henhøre til denne nedrige Klaſſe af Menneſkeheden: den ſyd-

lige

lyge Amerikaner, Samojederen, Grønlænderen, og iſær den ſidſte; og iblandt de ny opdagede ſydlige Nationer, ſynes iſær Nyhollænderne at befinde ſig i denne Tilſtand, ſom, i hvor elendig den endogſaa er, dog er langt ønſkeligere, end den Rouſſeau har lagt ſaa megen Bevømmelſe paa. Den anden Grad af Menneſkeheden er barnagtig Forſtand. De ſælſkabelige Følelſer udvikle ſig mere, og forøge Menneſkets Indſigter og Erfaring. Men af alle Sieleevnerne vore Indbildningen allerhurtigſt, og naaer ſin Modenhed langt førend de andre. Herfra de mange Fortællinger om Spøgelſer, Syne og Hexerier. Ligeſom Indbildningen mere eller mindre forvildes, ſaaledes udarter ogſaa Smagen; Hottentotterne, for Ex. æde Luus, og beſmørre ſig med Talg og Bukkefet. Hos alle Nationer, ſom endnu befinde ſig i denne raae og uſlebne Tilſtand, er den barnagtige Smag overalt almindelig. Alt, hvad der glimrer og klingrer, rører meeſt deres for høiere Skiønheder endnu ufølſomme Sandſer. Herfra deres overordentlige Lyſt til Pynt, hvori de endog overgaae de yppigſte Folkeſlags Urimeligheder ſelv. Herfra deres ſtærke Hengivenhed til vilde Dandſe og ſtsiende Muſik. Og des Aarſag ere alle hidſige Drikkevare, ſom ſaa mægtig pirrer Indbildningskraften, ſaa fortryllende og kildrende for deres Gane. Og i Betragtning af denne deres barnagtige Tænkemaade lader det ſig ligeledes forklare, hvorfor de ere ſaa lettroende, og finde ſaa megen Fornøielſe i barnagtige og forfængelige Forventninger. Hverken i Haab eller Frygt kiende de Grændſer. Men ved Sandſelighedens Forhøielſe befordres dog ogſaa de høiere Sielekræfters Udvikling; efterhaanden udvide Begierlighederne ſig til et betydeligt Antal, og diſſe igien til en varigere Nydelſe. Saaledes vænnes nu Menneſket Tid efter anden til at betiene ſig af de tamme Dyrs Melk: den heraf følgende Fædrivt frembringer altſaa Begreber om Eiendom og Retfærdighed. Men diſſe forfinede Følelſer føde ſnart uordentlige Begierligheder og ondſkabsfulde Lidenſkaber af ſig: ſaaſom Nid, Had, Avind. Og ligeſom Følelſen af Kierlighed er ſtærkere, ſaa bliver ogſaa Skindſygen des heftigere. Men uforſtyrret kunde derimod de Tilbøieligheder fremſpire, ſom knytte det venſkabelige Baand imellem Forældre og Børn, Søſkende og Paarørende. Paa denne Maade fremkommer følgelig en vis Kierlighed til det al-

almindelige Beſte, men endnu kun indſkrænket til een Familie. Menneſkets ſædelige Charakter maae i denne Tidspunkt være meget heftig, fremſuſende og uforſigtig: denne Heftighed og Fremſuſenhed forhøier igien, ſaavel de uvenſkabelige ſom velgiørende Lidenſkaber. Cykloperne og de fleſte nomodiſke Folkeſlag ere ligeſaa mange Exempler herpaa. Og denne anden Bog ſlutter Hr. **Iſelin** endelig med at inddele Menneſkeſlegten, fra denne Synspunkt betragtet, i to Klaſſer. I den første ſætter han de Nationer, ſom fortſætte og udvikle deres begyndte Forfinelſe og Forbedring; i den anden derimod de Modſatte.

Den tredie Bog om Vildhedens Stand. Først denne Stands almindelige Skildring, hvortil Trækkene tages af **Mich. Venegas's** og **Garcilaſſo della Vega's** Beſkrivelſer over Kalifornierne og Peruvianerne, ſom ikke kan læſes uden Rørelſe og Veemodighed. Sildigere udvikler denne afſkyelige Stand ſig i raae og ufrugtbare Egne, og er des Aarſag der meget gienſtridigere og langvarigere. De Vildes Næring, ſom ſædvanlig beſtaaer i raae ſelvvoxne Rødder og Frugter, vilde Dyr og Fiſke, maae nødvendig frembringe et haardført og grovt Legeme, og, i Følge af Legemets og Sielens ſympathiſerende Forening, en ubøielig Aand og haard Charakter. For at forſkaffe ſig en Næring, behøver han kun at have nogle faae dyriſke Færdigheder, og trænger altſaa kun lidet til andres Hielp, og næſten slet ikke til Selſkab. Endnu arrigere og ondſkabsfuldere, endnu mindre ſelſkabelig vil den være, ſom iſær lever af Jagten. Ichthyophagen er allerede ſelſkabeligere og mindre gruſom, end Jægeren. Fiſkeriet ſynes at være det raae Menneſkes første Skridt til Flid og Vinſkibelighed. Barbarernes Elſkov er dyriſk Brynde. Sædelighed, ægteſkabelig Forening ere dem lige ubekiendte Følelſer. Manden underkaſter ſig det ſvagere Fruentimmer, og veed af ingen Pligter eller Agtelſe mod ſamme at ſige. Ogſaa Barnet er, ſom dets Moder, Barbarens Eiendom, hans Slaver. Naar Faderen derimod paa ſin Side ophører at være den ſtærkere, ſaa kaſte Børnene ham bort, eller ſælge ham, og paa ſine Steder maae han endog ofte tiene dem til et Maaltid, og for de udlevede dyriſke Menneſker, ſom ingen mere Værdie har for ſig ſelv eller andre, er Døden en ſand Velgierning.

(Fortſættelſen følger.)

No. 38.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 22de Septbr. 1780.

For ædle Siele, overſat af det Tydſke. Kiøbenhavn, 1780. Trykt i Godiches Arvingers Bogtrykkerie. 168 S. i 8vo. Koſter 1 Mk. 12 Sk. hos Gyldendal.

Dette ſmukke Skrift findes, ſom enhver veed, overſat i det nyeſte Magazin af Fortællinger, ſom Velærværdige Hr. Birch udgav paa Sal. Mad. Godiches Forlag. Vi behøve derfor ikke at tale om Overſættelſens Beſkaffenhed, da dette allerede er ſkeet i Recenſionen af Magazinet (ſee diſſe Efterretningers 2det Hefte for 1779. S. 513). — Aarſagen, hvorfor denne Samling af ſmaa Hiſtorier for ædle Siele udgives for ſig ſelv, er til ſin Tid anmeldt i de offentlige Tidender, og kan altſaa, ſom bekiendt nok, her forbigaaes. — Vi har ikke kunnet bare os for anden Gang at giennemlæſe denne nydelige lille Bog, hvori Indhold, Skrivemaade og alt er ypperligt. I ſær har vi funden os rørte ved No. 9. og 10., og underſkriver ganſke Hr. Forfatterens Tanker i Henſeende til den ſidſte: „Læs Haardhiertede! den„ne Hiſtorie, og kommer der ikke ved noget Sted en Taare „i dine Øine, ſaa ſiig ikke, at du har nogen Siel.“ — No. 16. vil uden Tvivl giøre ſamme Virkning hos enhver, der kan føle, og, i Almindelighed at tale, er det Heele ſikket til at røre og indtage. — Et Par Trykfeil have vi under Læsningen lagt Merke til, af hvilke den eene reent forvilder og forderver Meeningen. Den findes S. 94: „Gierne

„ vilde jeg føle, føle min Fader! da jeg desværre ikke kom,
„ see ham. Een af de Ædle, ſom omgive den Store, hø-
„ rer Croatens heede Ønſker o. ſ. v." i Stedet for: „ Gier-
„ ne vilde jeg føle min Fader, da jeg desværre ikke
„ kan see ham. Een af de Ædle o. ſ. v." — S. 167 ſtaaer: „ Foruem" i Stedet for Formue. — Fra ſamme Bogtrykkerie er udkommet:

Biedrag til Følelſomhedens Hiſtorie. To Forelſkedes Brevveksling. Overſat af Tydſk. Kiøbenhavn, 1780. Trykt i det Kongel. Univerſitets Bogtrykkerie og findes til Kiøbs hos Gyldendal. 179 S. i 8vo. Koſter 1 Mk. 12 ß.

Vi ønſkede gierne, at der kunde ſiges i det mindſte halvt ſaa meget Got om dette ſom om ovenmeldte; men det lader ſig ikke giøre, uden man vilde overtræde Sandheds Love og aflægge Prøver paa en ſaare fordervet Smag. I 38 Breve, ſom dette Bidrag indeholder, have vi ikke funden ſynderlig andet end evigt eet og det ſamme. To forelſkede Perſoner ſee hverandre dagligen og ſkrive hver Aften hinanden til om deres heftige Kierlighed og beſtandige Troeſkab, om deres kildrende Følelſer og undertiden om Jalouſie, ſom de i et følgende Brev giøre ydmyg Afbigt for. **Wilhelm** er et got ungt Menneſke med temmelig bruſende Lidenſkaber, ſom ved den taalige og dydige **Sophies** Moraler tæmmes efterhaanden mere og mere. Han bliver tilſidſt Land-Commiſſarius, men døer af Blodſtyrtning, hvorover der blev intet af med Ægteforeeningen imellem dem. For et halvt Aar ſiden har Hr. Udgiveren ſeet den ſørgende **Sophie**, ſom endnu lever liig Roſen, der allerede er falmet og efterhaanden taber ſine Blade. Her er det Væſentlige af dette Skrift, ſom til Tidsfordriv for Følere er udpyntet med en heel Hob ſød Engleſnak, der juſt ikke kan være Publikum i Almindelighed til nogen ſærdeles Opbyggelſe. Maaſkee vi ere haardhiertede, men hvad kan vi giøre for, at Hr. Forfatteren ikke har kunnet træffe den rette Maade at røre os paa? vi misunde ikke andre, men ynke dem heller, i Fald de kan føle noget ved diſſe og flere ſaadanne jevnlig forekommende ſkiønne Sager: S. 18: „ I Sneen under Æbletræet ſtaaer dit og mit Navn." (Dette var juſt ikke Tegn til, at Navnene ſkulle giøres uforglemmelige; Hr. **Wilhelm** har ſelv anſeet dette og ſkriver

der-

derfor videre): „Saasnart Veiret bliver noget mildere, „skiærer jeg mit Navn i Espetræet under dit. Pige, Pige, „med hvilken hellig Følelse vil jeg **trykke dig til mit Hierte** „den første For-Aars-Dag, vi helligholde paa Græsbænken! „Tusmørket bryder allerede frem og kalder mig til dig. Da „**trykker** jeg dig ogsaa dette Brev i **Haanden.**" (Saadanne Haandtryk og Hiertetryk findes her Mængde af). S. 53: „Naar **jeg om Aftenen i Tusmørket ligger i din „Arm**, naar **mit Øie og min hele Siel hviler paa dit „Ansigt**, og Synet af dig løber i eet for mig, da for„glemmer jeg din hele Skikkelse, hvert et enkelt Træk, og „det forekommer mig, som om en Guds Engel stod for mig „med Lysstraaler om Hovedet, og det bliver saa høitideligt „og helligt omkring mig, og jeg bliver tilmode, som om jeg al„lerede var i Himmelen og stod for Guds Throne." (Da Hr. **W.** har haft det saa heedt, at endog hans Kierlighed har skaffet ham Englesyner, er det ikke underligt, at han hvert Øieblik i sine Breve kalder **Sophie** „sin Engel, sin søde „Engel, ah en Engel i menneskelig Skikkelse.") At Jomfrue **Sophie** skriver i samme deilige Tone, beviser dette Sted S. 102: „Skue i mit Øie, om det ikke hænger uop„hørlig ved dig, og udgyder Kierlighed! **Læg dig op til „mit Hierte og føel**, om det ikke stedse slaaer heftigere og „stærkere ved dit!" Dog! hvorfor skulde vi anføre flere Prøver af dette forliebte Tøierie? Det eeneste, som i den hele Samling har moeret og paa nogen Maade rørt os, er Tildragelsen i det 16de og 17de Brev om Hr. **Brückner** og Jfr. **Stein**, hvilke, formedelst hendes Families urimelige Gierrighed, sørgede sig ihiel for hverandre. De i disse to Breve forekommende Optrin ere ikke uinteressante; men det maatte og være sært, om der ikke blant 38 Breve skulle findes et Par, som lode sig læse uden Modbydelighed. I øvrigt gior det os meget ont, at Presserne skal svede ved saadanne Følerier, som man næsten har Ret til at kalde forliebte Galenskaber, og endnu mere, at slige Sager endelig skal oversættes i det Danske, for at forderve svage og ubefæstede Læsere og Læserinder.

β.

Berlin.

Nachtrag zu **C. F. Gellerts freundſchaftlichen Briefen**, herausgegeben von **J. P. Bamberger**, Königl. Preuſſ. Kirchenrath. 1780. Bey Chriſtian Ludewig Stahlbaum. 76 S. i 8vo.

Efterſamling til **C. F. Gellerts venſkabelige Breve**, udgiven af **J. P. Bamberger**, Kongel. Preuſſ. Kirkeraad. Af det Tydſke. Kiøbenhavn, 1780. Trykt og forlagt af Brødrene Berling. 4 Ark i ſtor 8vo. Koſter 12 Sk.

Oprindelſen til diſſe ni og tive Breve, ſom her, eet undtaget, første Gang ere fremkomne trykte, viſer Hr. **Bamberger** i Fortalen. De bleve vexlede med Sal. Hr. **Ernſt Samuel Jacob Borchward**, den Tid Kongel. Preuſſ. Hof-Raad og Marggrevelig Anſpach-Bareutiſk Reſident, og ſiden Geheime-Legations-Raad i Berlin, ſom i Henſeende til Tænkemaade, Iver for Religion og Dyd, et venſkabeligt og alle velmeenende Hierte, og paafølgende ſygelige Tilſtand meget ſtemte overeens med den Sal. **Gellert**. Det ømmeſte Venſkab blev en Følge af denne Overeensſtemmelſe. Brevvexlingens Begyndelſe imellem dem blev foranlediget ved et den Tid værende Selſkab af meget fortiente Mænd, ſom ugentlig eengang ſamlede ſig, for at tale om alle Slags lærde og almeennyttige Materier. Af dette Selſkab var Hr. **Borchward** et Medlem. Talen faldt eengang paa nogle af **Gellerts** Skrifter, i ſær hans **Trøſtegrunde mod et ſygeligt Liv** og hans **Svenſke Grevindes Levnet**. Nogle rørende Skilderier af Herſkaber og Tienere, ſom forekomme i det ſidſte Skrift, opvakte det Ønſke, at Hr. **Gellert** vilde paatage ſig at udarbeide et ſærſkilt, lidet og for alle forſtaaeligt Skrift om Herſkabers og Tieneres Pligter, men fornemmelig de mandlige Betienteres. Forſlaget hertil paatog Hr. **Borchward** ſig at giøre ham, og denne var Begyndelſen til en Brevvexling, der fortſattes indtil **Gellerts** Død. Man har Sal. **Borchwards** fortreffelige og ofte i diſſe Breve berømte Huſtrue at takke for dens offentlige Meddeelelſe. Og for dens Overſættelſe vil man finde ſig Brødrene **Berlings** Enker meget forbunden, da de ei allene har ved en heldig Overſætter beſørget den god og danſk, men og oplagt den i ſaadan Format og Størrelſe, at den føielig kan indbindes

med

med Sal. **Gellerts** tilforn udgivne og af Hr. **Wandall** overſatte Breve, for hvis gode Afgang de tillige ved denne Efterſamlings Udgivelſe har villet viſe deres Taknemmelighed mod det Danſke Publikum. Nytten af diſſe faa Ark kan vi ikke bedre viſe end ved at afſkrive Begyndelſen af den tydſke Udgivers Fortale: „ Elſkere af den ſalige **Gellerts** Skrifter vil „ denne Efterſamling til hans venſkabelige Breve viſt ikke „ blive ubehagelig. De ere ſtørſte Deelen ſkrevne i et Tids„ rum, i hvilket hans ſvagelige Legems Beſkaffenhed merke„ ligen havde tiltaget; og derfor finder man der i den be„ ſtandig ſmertelig klagende, men dog fromme, **Gellert**, „ der, ganſke giennemtrængt af en varm Følelſe for Religio„ nen, beſtandig ſøgte under hans Siels Tungſindighed og „ Legems Smerter at opmuntre ſig ved dens troſtefulde Lære, „ og underkaſte ſig det viſe og algode Forſyns Førelſer. Al„ lerede i denne Henſeende kan diſſe Breves Læſen være man„ ge nyttig og læreriig. Men man kan maaſkee ſige om „ **Gellerts** Breve, hvad **Abbt** ſagde om hans Fabler: „ De have givet den Tydſke Nations Smag en nye Hielp.“ „ De have efterhaanden indſneget ſig i Huſe, hvor man el„ lers aldrig læſte, og derved er det Gode i Brevſtilen ble„ vet bekiendt ved Exempler, og ikke ved Regler, og det „ ſlette giort foragteligt. Og endſkiønt **Gellerts** Breve og„ ſaa ere meget dadlede, vil man dog ikke formedelſt de op„ byggelige Tanker og den fromme Tænkemaade, de indehol„ de, kunde nægte dem deres Nytte. Er enhver Bog god, „ der bringer nogle Læſere til gode Bevægelſer og Beſlutnin„ ger, vil man viſt ogſaa holde diſſe Breve for gode.“ For at give Læſerne Leilighed til at bedømme Overſættelſens Beſkaffenhed vil vi her ſætte et heelt Brev med Originalen ved Siden. Det være det andet, fordi dette er et af de korteſte:

Originalen S. 13.

„Ich wollte wünſchen,
„daß ich die gute Hoffnung
„bald erfüllen könnte, die
„Sie ſich nebſt Ihren lieben
„Geſellſchaft von mir machen;
„allein ich zweifle zu meiner
„eignen Beſchämung ſehr
„daran. Ich habe mir längſt
„einen

Overſættelſen S. 12.

„Jeg vilde ønſke, jeg ha„ſtig kunde opfylde det gode
„Haab, De og Deres kiere
„Selſkab giør ſig om mig;
„men jeg tvivler til min egen
„Beſkæmmelſe meget derpaa.
„Jeg har for længe ſiden vil„det udkaſte en liden Plan,

„einen kleinen Plan entwer-
„fen wollen, und es iſt nichts
„daraus geworden. Viel-
„leicht bin ich, vielleicht iſt
„auch die Materie, ſchuld.
„Es läßt ſich in der That viel
„von der Sache ſagen, allein
„das meiſte iſt ſchon geſagt,
„und beynahe zu bekannt,
„als daß man es neu ſagen
„könnte. Und wenn ich die-
„ſes nicht kann, was wird
„Ihnen und der Welt mit
„meiner Schrift gedienet
„ſeyn? Ueberhaupt treffe ich
„in Anſehung meiner Leſer
„viele Schwierigkeiten an.
„Macht mans kurz und fein,
„ſo wird es der Welt, die es
„leſen ſoll, nicht verſtändlich
„genug ſeyn. Setzt man al-
„les zum Unterrichte genau
„aus einander, ſo wird das
„Vollſtändige die Aufmerk-
„ſamkeit ſolcher Leute bald
„ermüden, die ohnedem nicht
„zum Nachdenken gewöhnet
„ſind. Ich weiß alſo nicht,
„ob ich weiter einen Verſuch
„ſobald wagen werde. Soll-
„te ich mich aber jemals dazu
„geſchickt fühlen, ſo können
„der Herr Hofrath verſichert
„ſeyn, daß ichs als meine
„größte Schuldigkeit anſehn
„will. Die ſchönen Predig-
„ten des D. Delany, welche
„unlängſt hier in Leipzig, aus
„dem Engliſchen überſetzt,
„herausgekommen ſind, und
„wel-

„og der er intet blevet deraf.
„Maaſkee er jeg, maaſkeeer
„Emnet, Skyld deri. Der
„lader ſig virkeligen meget
„ſige om den Sag; men det
„meſte er allerede ſagt, og
„næſten for bekiendt, til at
„man kunde ſige det paa en
„nye Maade. Og kan jeg ikke
„det, hvad vil da De og
„Verden være tient med mit
„Skrift? I Almindelighed
„(Overalt) finder jeg mange
„Vanſkeligheder i Henſeende
„til mine Læſere. Gior man
„det kort og pyntet; vil det
„for den Verden, ſom ſkal
„læſe det, ikke blive forſtaae-
„ligt nok. Udvikler man alt
„til Underviisning nøie; vil
„det Fuldſtændige haſtig træt-
„te ſagdanne Folks Opmerk-
„ſomhed, der desuden ikke ere
„vante til Eftertanke. Jeg
„veed altſaa ikke, om jeg saa
„haſtig vover noget videre
„Forſøg. Skulde jeg nogen
„Tid finde mig bequem der-
„til, kan Hr. Hofraaden væ-
„re forſikret, at jeg vil anſee
„det ſom min ſtørſte Skyl-
„dighed. De ſmukke Prædi-
„ner af Doct. Delany, ſom
„nyligen ere udkomne her i
„Leipzig, overſatte af det En-
„gelſke, og ſom afhandle Sel-
„ſkabets helligſte og nødven-
„digſte Pligter, handle og
„om Betienteres Pligter mod
„deres Foreſatte; diſſe, ad-
„ſkil-

„welche die heiligſten und nö-
„thigſten Pflichten der Geſell-
„ſchaft abhandlen, handlen
„auch von den Pflichten der
„Bedienten gegen ihre Vor-
„geſetzten; dieſe, und ver-
„ſchiedene Capitel aus Sau-
„rins Catechismus, ver-
„ſchiedene Stücke aus dem
„Zuſchauer, würden unſern
„ehrlichen Bedienten viele
„gute Begriffe und Empfin-
„dungen des Edlen in ihrem
„Stande einflöſſen, wenn
„man ſie ihnen bekannter ma-
„chen könnte.

„Die Nachricht von dem
„Tode Ihres theuren Freun-
„des und des Leſers meiner
„Troſtgründe, hat mich un-
„gemein gerühret. O GOtt,
„was iſt es für eine Wolluſt,
„wenn man ſich bereden darf,
„etwas gutes gethan zu haben.
„Ich danke Ihnen für dieſe
„Nachricht, als für die gröſ-
„te Belohnung, die ich mir
„jemals für eine fromme Ar-
„beit habe wünſchen können.
„Bleiben Sie ferner mein
„Gönner und Freund, und
„entziehen Sie mir die Ehre
„Ihres Briefwechſels nicht,
„wenn ich gleich das nicht
„ausführen kann, was ihn
„veranlaſſet hat. Ich bin
„mit einer wahren Hochach-
„tung und Ehrerbietung“

Leipzig, d. 2ten April 1749.

G.

„ſkillige Kapitler af Sau-
„rins Catechismus, og
„adſkillige Stykker af Til-
„ſkueren, vilde give vore
„ærlige Betientere mange go-
„de Begreber og Følelſer af
„det Ædle i deres Stand,
„derſom man kunde giøre dem
„mere bekiendt dermed.

„Efterretningen om deres
„dyrebare Vens og mine Tro-
„ſtegrundes Læſers Død har
„ſærdeles rørt mig. O Gud,
„hvilken Vellyſt, naar man
„tør tiltroe ſig at have giort
„noget Got. Jeg takker
„Dem for denne Efterret-
„ning, ſom for den ſtørſte
„Belønning, jeg nogen Tid
„kunde ønſke mig for et gude-
„ligt Arbeid. Bliv fremde-
„les min Velynder og Ven,
„og unddrag mig ikke Æren
„af Deres Brevveksling, end-
„ſkiønt jeg ikke kan udføre
„det, der har foranlediget
„den. Jeg er med ſand Høi-
„agtelſe og Ærbødighed“

Leipzig, den
2den April 1749.

G.

Det lønner dog Umagen at læſe ſaadanne Breve. En, ſkiønt under Læsningen umerkelig, Feil findes i Overſættelſen af ovenanførte Brev, da det Ord **unlängſt**, ſom tvende Gange forekommer, kaldes paa det ene Sted, **for længe ſiden**, og paa det andet: **nyligen.** — **For nogen Tid ſiden** havde uden Tvivl paa begge Steder været det rigtige.

ß.

Königsberg.

Die gute Sache der in der heiligen Schrift alten und neuen Teſtaments enthaltenen Göttlichen Offenbarung wider die Feinde derſelben erwieſen und gerettet von **Theodor Chriſtoph Lilienthal**, Königl. Preuſſ. Kirchen- und Schulen-Rath, der Heil. Schrift Doct. und erſten ordentlichen Lehrer auf der Königsbergiſchen Univerſität, wie auch Paſtor der Kneiphöfiſchen Thum-Kirche. **Sechszehnten Theils zweyte Lieferung.** 1780. **Bey Gottlieb Lebrecht Hartung.** 542 S. i fortløbende Sidetal med erſte Lieferung i 8vo.

I diſſe Efterretningers næſtforrige Aargang S. 715 anmeldte vi Indholdet af denne Deels Erſte Lieferung og troede den Gang, at hele Verket med denne zweite Lieferung ſkulde ſluttes; men endnu kan man vente en dritte Lieferung, ſom ſkal beſtaae af tvende Kapitler, og tillige med det ſædvanlige Regiſter, ſamt de deels allerede udgivne, deels endnu tilbageværende Zuſätze und Abänderungen udgiøre det ſidſte Bind. I nærværende andet Stykke giennemgaaes den Evangeliſke Hiſtorie i ſin Orden. Begivenhederne fortælles ſaaledes, ſom de ere fulgte paa hinanden, og ved denne Leilighed viſes, at intet af alle de Tvivlsmaal, man har haft derimod, er uopløſeligt. Hr. Forfatteren gaaer altſaa den ſamme Gang med det Nye ſom tilforn med det Gamle Teſtamentes Tildragelſer, og vinder ved deres ſammenhængende Fortælling baade Tid og Umage. Han holder Middelveien imellem dem, ſom forudſætte, at enhver af Evangeliſterne heel igiennem har fulgt den ſtrengeſte Tidsorden i deres Beſkrivelſer, og dem, der paaſtaae, at det er en forgieves Møie at ville ordne deres Efterretninger efter Tidsfølgen, da det ſlet ikke var deres Henſigt at ſkrive nøiagtige Annaler, men kun at udtegne det merkværdigſte af hvad der forefaldt i Chriſti Levnets-

Hi-

Hiſtorie, og ligeſom bringe det under viſſe Rubriqver. De Grunde, ſom har bevæget ham til at afvige baade fra hine og fra diſſe, ere i Fortalen tydelig fremſatte, og, ſom os ſynes, tilſtrækkeligen gotgiorte. Vore Læſere indſee let, at vi ikke kan levere Udtog af nærværende Stykke, uden vi med Hr. Forfatteren ſkulde giennemgaae den hele Evangeliſke Hiſtorie lige indtil Slutningen af Chriſti offentlige Lære-Embede, og dette falder vel ingen af dem paa at forlange. Vi for vor Deel har allevegne under Skriftets Læsning funden os fyldeſtgiorte og tvivle ikke paa, at jo endog Ubeſæſtede, ſom vil læſe og prøve, ſkal kunne indſee, hvor lidet JEſu Religion kan rokkes ved Frietænkeres Indvendinger. At Forfatteren af de Wolfenbüttelſke Fragmenter hiſt og her, hvor han har haft noget at udſætte, finder ſin Affærdigelſe, vil vel enhver, endog uden vor Erindring kunne begribe. Hr. **Lilienthals** critiſke Anmerkninger i Henſeende til tvivlagtige Læſemaader, ſaa vel ſom hans omſtændeligere Underſøgelſer af de Grunde, man pleier at anføre imod viſſe af den græſke Texts Affnitters og Steders uforfalſkede Rigtighed, vil ikke være Læſerne ukierkomne. I det følgende Stykke ſkal det 29de Kapitel oplyſe Chriſti Lidelſers, Opſtandelſes og Himmelfarts Hiſtorie, og det 30te de i Apoſtlernes Gierninger og i de Apoſtoliſke Breve forekommende Beretninger om den første Chriſtne Kirkes Begivenheder.

B.

Baſel.

Fortſættelſen af Iſaak Iſelin über die Geſchichte der Menſchheit. (See No. 37.)

Imidlertid forædler Barbaren dog, ved ſine Færdigheders Udvidelſe, efterhaanden ogſaa ſin Fornemmelſe af fortrinlig Kierlighed til ſin Kone, ſine Børn, ſine Forældre, ſine Sødſkende. Thi det er meget naturligt, at man omſider elſker dem, ſom man længe har havt om kring ſig, endſkiønt vi vare deres, eller de vore Slaver. Men længe er dog der raae Menneſkes ſædelige og menneſkelige Følelſe indſkrænket til hans Familie allene, og gaaer den videre; ſaa ſtrækker den ſig neppe til andre, end dem, ſom han ſtaaer i en nærmere Forbindelſe med; og ſnart blive diſſe Følelſer, ligeſom alle andre Driſter, hos ham til uregierlige Lidenſkaber. Herfra de mange

rørende Exempler paa de Vildes Venſkab og Troſkab. I den Vildes Øine er Døden næſten ganſke ligegyldig. Mord er ham ofte til Fornøielſe og Tidsfordriv. Hans Hevngierrighed kiender ingen Skranker. Liv og Eiendom ere her lige uſikre: i det mindſte udøve de, uden Undſeelſe, al muelig Uret og Voldſomhed imod Fremmede. Fremmed og Fiende ere hos dem eenſtydige Ord. Imellem alle Nationer har, i deres første Oprindelſe, herſket næſten en almindelig Krig. Overmagten var ſtedſe den barbariſke Folkerets almindelige Grundlov: Røverie anſeer enhver ſom et retmæsſigt Kald; og denne Tænkemaade ſporer man endnu hos alle vilde Nationer. Herfra Nationalhadet imellem ſaadanne Nabofolk, og deres indbyrdes Gruſomhed. De udſøgteſte Piinsler, hvormed de martre de fangne Fiender, ſom de have i Sinde at øpæde, maae forhøie ſaadant et Maaltids Nydelighed. Først, naar man har udvidet ſine Færdigheder, og naar man ſaaledes omſidder lærer at indſee, at et levende Menneſke kan være nyttigere, end et ſteegt, ſaa gisr man den Fangne til Slave, og gisr derved et vigtigt Skridt til Sædernes Formildelſe. Hernæſt viſer Forfatteren denne Folkerets ſkadelige Følger: uforſonlige Fiendſkaber hele Nationers Ødeleggelſe og Undergang. Ofte blev endogſaa ſædeligere Folkeſlag af deres vilde og ſtærkere Naboer tvungne til at forlade deres mildere Sæder. Barbarernes eneſte Dyd er krigeriſk Tapperhed, og halſtarrigt Mod. Derimod ere de i andre Tilfælde yderſt letſindige og uſtadige, løgnagtige og troløſe. Naar de ikke kan undertrykke; ſaa ſtræbe de at bedrage. I høieſte Grad ere de tillige lettroende og uforſigtige, og formedelſt Mangel paa Kundſkab og Erfaring tillige feige og fremfuſende, overmodige ved lykkelige Foretagender, nedſlagne og modløſe ved den ringeſte Mishendelſe. Og uagtet al deres Tilbøielighed til Jagt og Krig, have de dog, ſaaſom de kun kiende faa Nødvendigheder, et uovervindeligt Hæng til Dovenſkab. Alle huuslige Bekymringer paaligge Konerne. Hos alle Folk blive Fruentimmerne formedelſt deres Legemers finere Bygning, og deres Sieles ſtørre Emfindtlighed, langt tidligere modne til fornuftige Beſkieftigelſer, end Mandfolkene. Og dette maae endnu være kiendeligere, hos de Vilde. Intet Kiendetegn paa Barbarie er ſaa almindeligt, ſom Tilbøieligheden til ſtærke Drikke. Vil-

de,

de, ſom ikke kiende Viin, betiene ſig af viſſe Urtes Rog, for at gyde Glæde og Munterhed i deres mørke Siele. Mere end det enfoldigſte ſædelige Menneſke elſke de Muſik, Dands, Pynt, Skuespil, Spil, og overhovedet alt, hvad der ved forſkiellige Afvexlinger giver deres Phantaſie en let og maglig Beſkieftigelſe. Imod det ſande Skiønne, og alle ſaadanne Glæder, ſom udfordre nogen Eftertanke, ere de derimod ganſke ufølſomme. Den meeſt fortryllende Egn er dem ikke behageligere, end en Udørken. Men ſtor er deres Tilbøielighed til forunderlige og fabelagtige Hiſtorier, og latterlig deres Forblindelſe i Henſigt til Hexerie. Selv ubeqvemme og uſkikkede til Lykſaligheed, ſøge de end Tilfredsſtillelſe i, at giøre andre ulykkelige. Des Aarſag er Forſtyrrelſes og Ødeleggelſes Aanden ſaa mægtig hos alle Barbarer, og des Aarſag er Furiers og andre Plageaanders Opdigtelſe, ſom finde ſin Fornøielſe i, at pine og plage Menneſkene, dem ſaa troværdig og rimelig. Og her har **Forfatteren** ogſaa indrykket et Capitel om Dæmonerne, ſom han ſelv kalder en morelig Gisning. Han viſer nemlig, at efterhaanden ſom Nationen oplyſes, ſaa ſvækkes ogſaa deres Phantaſie og Indbildningskraft, og følgelig tabe Dæmonerne deres Indflydelſe paa ſaadanne Folkeſlag. Han formoder tillige, at Dæmonerne, naar de i ſlige Jordegne ſaaledes have udſpillet deres Rolle, enten begive ſig til andre Regioner, hvor Phantaſien og Indbildningskraften endnu er herſkende, eller ogſaa forſøie ſig til andre dem anviiſte Verdener. Og ſaaledes er det begribeligt, hvorfor de oplyſtere Lande ikke kiende Spøgelſer eller Tryllerier. Naar dette læſes i ſin Sammenhæng, har det megen Rimelighed for ſig. Imidlertid lade vi Sagen, for Kortheds Skyld, ſtaae ved ſit Værd, og, overladende den til Theologernes nærmere Omdømme, fare vi videre fort. Dernæſt afhandler Forf. Barbarernes Overtroe og falſke Fromhed. Deres Ærefrygt imod Præſter og Præſtinder, imod Propheter og Prophetinder var næſten ſtedſe uden Skranker. Det afſkyelige Aag, ſom i Hierarchiets mørkne Dage laae paa hele Europa, kan ikke anſees for andet, end Fortſættelſen af et gammelt indgroet præſteligt Tyrannie. Barbarernes Uregierlighed er intet mindre end Kierlighed til Frihed, thi af Naturen ere de Slaver. Næſten alle barbarſke Folk have en vis Feudalfor-

fat-

fatning. Hvor afſkyeligt et Heelt er altſaa denne Vildhedens Stand! den er, ſiger Hr. Jſelin meget paſſende, om den ſkal være Lykke, kun den Beſkienkedes angivne Tilſtand. I den opklarede Fornufts Øie er den ſtedſe elendig og foragtelig. Ethvert tænkende Menneſke vil priſe ſig lykkelig ved at være født i blidere Tider og Egne. Vel kan det ikke nægtes, at Menneſket jo med Føie kunde ønſke ſig indſkrænket til den uſkyldige Enfoldigheds fortryllende Tilſtand, men dette Ønſke har kun Umueligheder til Formaal. Menneſket maatte eengang hæve ſig over det Dyriſke. Uden ſin Forſtands betydeligere Uddyrkelſe maatte han ſtedſe ſynke dybere i den afſkyeligſte Vildhed og Fordervelſe. Men Stormen legger ſig, Mørket adſpredes: et velgiørende Lys oprinder, og en blid Himmel ſmiler os velſignende imøde. Og herfra iler Forfatteren til

Den fierde Bog, ſom afhandler den ſædelige Stands Begyndelſe indtil det huuslige Selſkabs Befæſtelſe. Efter Menneſkeſlegtens vœrgeløſe Barndom, efter dens vilde ſtormende Ungdom, følger nu Menneſkehedens mandige Alder. Lys, Orden, udbredet Kierlighed ere det ſædelige upaatvivlelige Kiendetegn. Efterhaanden hæve Menneſkene ſig fra Vildhed og Dumhed til Sæder, Love, Konſter og Videnſkaber. En varmere Himmelegn, en blidere Nœring bidrage uendelig meget til Sædernes Formildelſe. Paa denne Maade bliver altſaa Orientens tidlige, Grœkenlands og Italiens langſommere, og Nordens ſildige Forœdlelſe des begribeligere. I lykkelige Regioner udvikles Følelſerne ſnarere, og Sproget, ſom er det kraftigſte Middel til at indblæſe Menneſkene Kierlighed og Fortrolighed til hverandre, beriges der ogſaa ſnarere naar Erfaringerne og Indſigterne efterhaanden vore til. Smag for det Klingende forœdles ſnart til Følelſe af Harmonie, og for det Glimrende ſnart til Kundſkab om Symmetrie. Tidlig fremſpirede der Smag paa den ſande Muſik og den finere Poeſie. Maaſkee man har Araberne og de orientalſke Tartarer at takke for den bukoliſke Digtkonſts Opfindelſe. Ved diſſe lykkelige Forberedelſer lœrde det ene Menneſke at anſee det andet ſom et uundværligt Redſkab for hans Lykſalighed. Herved udvikledes efterhaanden Selſkabelighedens førſte Grundlov, den ædle Vellyſt, ſom opfylder Menneſkets Sie, naar han udøver

en

en Handling, hvorved hans Medbrødres Lyksalighed befordres. Den Drift, som tilforn kun var en legemlig og dyrisk Trang, blev forædlet: langsom fremspirede den finere Elskov, og med den en bedre Art Skinsyge, det er: Mennesket blev sin Kones Mand, og sine Børns Fader. I de vilde Egne sporedes Sæden til disse Færdigheder meget sildigere, og der antog de tillige Grundens Raahed, som de fremvoxde paa. Imidlertid forgiftede dog Lidenskaberne, endogsaa hos velartede Slægter selv, det menneskelige Hierte, og de raae og usædelige Naboer forstyrrede ofte de Bedres Roe og Lyksalighed. Dog selv disse Uroeligheder giorde Fremgangen til større og fuldkomnere Foreninger lettere og vissere. For at beskytte deres Frihed og Lyksalighed, var der for de Bedre intet andet Middel tilbage, end Styrke og Vaaben. Hovedet for en taprere og talrigere Familie underkastede sig uden Møie, mange andre Mennesker. Saaledes opstod Herredømme og Undergivenhed. Den naturlige Drift til at forbedre sig, befordrede disse Foreeninger, og gav dem Anseelse af mindre Stater og borgerlige Selskaber. Saaledes erkiendte man et almindeligt Beste, og den offentlige Aand, Selskabelighedens anden Grundlov, begyndte at vise sig virksom. Dernæst var Guddommens Erkiendelse og Dyrkelse hos de allerede oplyste Mennesker det kraftigste Middel til at tæmme dem, og at holde dem i Orden. Til denne Ende indførte man festlige Skikke og Ceremonier, og de Viseste selv maatte ofte indrette og lempe deres Lærdomme om Gud og de guddommelige Ting efter deres Medbrødres svage Færdigheder og vildfarende Begreber. Saaledes fik Guddommen saa mange utallige Skikkelser, og saaledes opstod efterhaanden Apotheoser og Beatifikationer. Enhver tilegnede sig sin besynderlige Skytsgud, og dannede ham, som han selv vilde. Herpaa beskrives Afguderiets Forskiellighed og Oprindelse. Det var meget naturligt, at de ansaae den som en Gud, der havde viist sig som deres Frelser og Velgiører. Ikke destomindre tiente dog disse fromme Følelser til at blødgiøre Gemytterne, at formilde Sæderne, at befæste Orden i Familierne, og at bequemgiøre Mennesket til en høiere Lyksalighed. Og saaledes sluttes det første Bind med disse fire Bøger.

Det

Det andet Bind indeholder ligeledes fire Bøger. Den femte viſer Selſkabelighedens Fremgang til den borgerlige Stand. Efterhaanden ſom de ſelſkabelige Følelſer bleve udbredede, Begreber og Begierligheder forflerede, og Konſter og Videnſkaber agtede; ſaa nærmede man ſig ogſaa mere og mere til Fuldkommenheden. Og jo flere Mennesker der bleve deelagtige i de omtalte Fordele, deſto ſnarere kunde ogſaa alle Talenter og Færdigheder udvikle ſig. Efterlignelyſten og den efterhaanden tiltagende Vindſkibelighed veiledede dem daglig til at lade den viſe Natur lære dem de Midler, hvorved Livets Behagelighed kunde forhøies, og dets Ubeqvemmelighed formindſkes. Saaledes udvidedes Tid efter anden de ſpirende Konſters ſnevre Cirkel; Nødvendighederne forflerede, den ene Families Overflødighed raadede Bod paa den andens Mangel. Slægterne og enkelte Medlemmer deraf kom herved til at ſtaae i nye Forhold, ſom ſtedſe giorde dem deres indbyrdes og fælles Forbindtligheder føleligere. Nødvendighedernes Formerelſe tvang dem efterhaanden mere og mere til, i Sprog, i Sæder og Bopæle at nærme ſig til hverandre. Herved blev Eiendommen befæſtet, og Begrebet om mit og dit udvidet. En Slægt, ſom længe havde beboet en vis Egn, begyndte at anſee den ſom ſit eget Land, iſær derſom den, til ſine Hiordes Tarv, i ſamme Egn havde gravet Brønde, udtørret Moradſer, og opbygt Vaaninger. Landet blev Folkets eller Gudernes Eiendom, uden at enkelte Medlemmer fik noget deraf, ſom ſin egen ſærſkilte Beſiddelſe. Ved Agerdyrkningen blev Eiendommen nærmere beſtemt. Det beſaaede eller beplantede Land kunde ikke indtages af en anden, uden at berøve Eiermanden Frugten af ſin Flid, uden at tilføie ham Uret, i det mindſte i den endnu ufuldkomne Agerdyrknings Tid, ſom hos de gamle Germanier, ikke førend den Saaende havde indhøſtet ſin Grøde. Saaledes opſtod der naturligviis Fælledsſkaber og Stæder. Ved diſſe Menneſkers nærmere Forbindelſe blev Talenternes Udvikling og Konſternes Forhøielſe ſtedſe mere lettet og befordret. Saaledes opſtod Handelſkab, Rigdom, Indkomſter, og reen Gevinſt, hvorved Livets Glæder mærkeligen bleve forædlede. Men intet fremſkyndede hine Fordeles Udbredelſe mere, end Metallets og andre ſaadanne Tings Beſtemmelſe til Maaleſtok og Giengield for enhvers Nødven-

dig-

digheder. Sproget maatte nu af ſig ſelv mere og mere forbedres, og beriges med Ord og Vendinger: og der Folks Mundart, ſom i Vittighed og Indſigter havde bragt det videſt, maatte nødvendigviis antages af flere. Men denne lykkelige Fremgang maatte ikke deſtomindre, i alle Henſeender, gaae meget langſom for ſig. De nødvendigſte Redſkaber bleve efterhaanden opfundne og forbedrede. Jagttagelſerne vare i Begyndelſen meget faa, og de fleſte af diſſe meget urigtige og upaalidelige. Men ved de menneſkelige Færdigheders Tilvext, udmærkede de lykkelige Genier ved Opfindelſer, Forſlag, og Foretagender ſig beſtandig mere og mere, og de ſvagere Aander bleve veiledede til at beundre og efterligne diſſe. Saaledes udklækkedes ogſaa Begrebet om Dyd, Følelſen af Ære, og med den Troeſkab og Lydighed, endſkiønt Æren, ved de mørke og forvirrede Foreſtillinger om det Store og Anſtændige, ofte blev ſaadanne Handlinger til Deel, ſom i de oplyſtere Tider vilde have bragt Skiendſel og Vanære over den Handlende. Herpaa følge de Ulykker, ſom diſſe Forbedringer bragte med ſig, hos de Raae, et ſtærkere Hæng til Uretfærdighed, mere Næring og flere Anledninger til nye Udſvævelſer, Misundelſe og Stolthed blev ved den enes Mangel og ved den andens Overflødighed forsget: Had, Nid, Tvedragt voxte frem tilligemed dem. Og derſom ikke indvortes Uroligheder ødelagde de mindre Selſkaber, ſaa bleve de ikke ſparede af deres vilde Naboer. Men Menneſkene lærde alt mere og mere at indſee den uretfærdige Drifts ulykkelige Følger. Begrebet om Orden, Sædelighed og Retfærdighed bleve bedre udviklede, og Nødvendigheden af at lade ſig beherſke daglig mere følelig. Saaledes kom Nationerne omſider Skridt for Skridt den borgerlige Forfatning nærmere. Paa nogle Steder indſatte man dydige Huusfædre, paa andre derimod lykkelige Røvere til Fyrſter og Regentere. Men Fornuften var endnu ikke dyrket nok. Love og Forordninger tabde ſig ſnart af Hukommelſen, førend Konſten at ſkrive blev opfunden, kunde de neppe overleve eet Menneſkes Alder. Naar den mægtige Undertrykker døde, ſaa ſkildtes hans Slaver fra hverandre. Imidlertid var Religionen det kraftigſte Middel, til at tæmme de raae Menneſker, og ſtærkere at lænke dem til Lovene og deres Forening, jo mere de adſkilde ſig fra andre Folk. Jo

ſtær-

ſtærkere den borgerlige eller Fødelandets Kierlighed altſaa var hos Menneſker, hvis Siele endnu vare raae og uoplyſte, des mindre kunde den almindelige Menneſkekierlighed udbrede ſig i deres Hierter.

Den ſiette Bog om den ſædelige Stands Fremgang hos de orientalſke Folkeſlag. Her fremſættes de ſtore øſterlandſke Rigers Oprindelſe, og viſes tillige, at Selſkabelighed, Sædelighed, Konſter og Videnſkaber meget tidlig maatte modnes under ſaa lykkelige Himmelegne. Men ſørend Tanken om Frihed fik Tid til at udvikle ſig; ſaa havde Deſpotismen allerede anmaſſet ſig ſine Misbrug. Diſſe deſpotiſke Staters Regieringskonſt og Eenformighed, den enkelte Mands Fornufts og Villies lykkelige Underkaſtelſe under den almindelige Tænkemaade; Enfoldighed, den fornemſte Egenſkab, ſom giorde Borgerne lykkelige og rolige, deſpotiſke Rigers Philoſophie og Lærdom, ſaadant et Folks Charakter, dets Fordærvelſe, Forſtyrrelſesaand, Uretfærdighed og Undertrykkelſe hos de Mægtige, Falſkhed og Trolsshed hos Almuen, enhver dydig Mand er mistænkelig og frygtelig for Monarken, ſin egen Søn anſeer han ſom ſin naturlige Fiende; dog herfra bør China undtages; Lærdom og Kundſkab, ſom næſten er udbredet over alle Dele af denne ſtore Stat, er uden Tvivl den velgiørende Aarſag hertil.

(Slutningen følger.)

Trykfeil i No. 33.

Side 513. Linie 12. ſkal Kiøbenhavn udſlettes. S. 522. L. 8. komme læs komme ofte. S. 528. L. 18. Udflydning l. Udfylding.

I No. 35.

Side 554. Linie 1. Talerens læs Talernes. L. 16. Ja l. Jn. L. 20. Leiden den l. Leidenden. S. 555. L. 17. undervis l. underveis. S. 556. L. 15. den ſelben l. benſelben. L. 36. ihren l. ihnen. S. 557. L. 8. zwerckmeßig l. zweckmäßig. L. 29. Beſewichter l. Bøſewichter. L. 38. Boengang l. Bogengang. L. 35. vor l. von.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 39.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 29de Septbr. 1780.

P. Terentii Afri Comoediae ſex, ſecundum Editionem Weſterhovianam, cum Notis Veterum Scholiaſtarum, item Weſterhovii & Aliorum, ſelectis: opera & ſtudio *Gudmundi Magnaei*, Islandi, Philologiae externae & patriae Cultoris. Qui & multa de ſuo adjecit. Accedit Index verborum & phraſium copioſus. Hafniae cum privilegio Regio ſuis ſumtibus excudit Auguſt. Frideric. Steinius. MDCCLXXX. 1798 S. i 8vo, foruden 76 Sider Fortaler, Terents Levnet, de Gamles Vidnesbyrd ꝛc. Bogen er deelt i to Deele, og koſter paa Skriv- 2 Rdlr. og paa Tryk-Papiir 10 Mk.

Foruden den Underretning om Udgavens Beſkaffenhed, ſom anførte, ikke lidet lovende, Titel giver, har Udgiveren i Fortalen endnu vildet tale noget i ſig ſelv ubetydeligt, men for Læſeren og ham ſelv betydeligt. Paucula quaedam, begynder Hr. Magnæus, & parva quidem in ſe, verum quae mea & tua haud parum intereſſe arbitror, agere tecum volo, ſuper hujus Editionis ratione, og det han har at ſige er følgende: I Henſeende til Texten har han fulgt Weſterhov, og ikke foretaget ſig nogen Forandring uden i Interpunctionen; dog har hans Beſkeedenhed ofte ladet en falſk ſtaae, og allene anmerket det i en Note. Den Orden, i hvilken man almindeligen finder Terents Comoedier er forandret, for at kunne lægge de Comoedier i det første Bind,

ſom den Kongel. Forordning befaler at læſes i Skolerne. Under Texten ſtaae Donats og i ſær Weſterhovs Noter, ei heller har han forſømt at betiene ſig af Eugraphs, Calpurns, Faerns, Boeclers, Tanaqvil Fabers; men da han troede, der kunde gaae andre, ſom det var gaaet ham ſelv: ut id ingenue fatear, de me cepi conjecturam: nam mihi haerenti ad pluſcula, dictis Interpretibus vel prorſus omiſſa, vel non ſatis apte expoſita, veniebat in mentem, idem aliis etiam poſſe evenire. Han tog derfor ſnildeligen ſin Tilflugt til andre Fortolkere, ſom beæres med Navn af Minorum Gentium, Farnab, Mericus, Caſaubon, Minellius, Camus; dog ſavne vi her den kiere Juncker. Popma de differentiis verborum, Schorus de phraſibus linguae latinae, Perizons Anmerkninger til Sanctii Minerva, og Phraſeologia Terentiana Danica har og givet deres Skiærv. Den Danſke Overſættelſe af Terents maa Udgiveren ikke have kiendt, da han ei engang nævner den; men deſto høitideligere taler han om ſine egne Anmerkninger, og vi afſkrive hans Beretning derom til en Advarſel for tilkommende Udgivere, derſom Hr. Magnæus kunde faae i Sinde at love mere end de vare i Stand til at holde. Meae ipſius Annotationes, ſiger han, ubi res id exigit, (det maa være vanſkeligt at treffe det rette tempus) ab Ceterorum diſtinctae ſunt, vel Aſteriſco (*) vel, in prima parte Libri, ſigno Parentheſeos ſive duobus ſemicirculis, quibus Eorum notae includuntur. (Merker og begriber vel Meeningen af anførte, J, ſom vil benytte eder af Udgiverens Viisdom). In his autem meis Annotationibus ſtrictim exponuntur Voces (ne Interjectionibus quidem neglectis) & Phraſes; quarundam uſus minus vulgaris, pondus & vis ad rem vivide ſignificandam apta, elegantiaque non protrita indicatur, & ad imitandum commendatur: Adſeruntur quaedam adverſus Criticos juſto moroſiores: Monentur de paucis juniores, ne iis temere utantur, quod obſcurae ſint aut ambiguae, & de quarum ſenſu nondum certi quicquam decretum ſit: Figurae, qvandoque Alii id facere neglexerunt, oſtenduntur. Loca Poëtae ſenſus difficilioris ventilantur ſedulo, & variae eorum intelligendorum rationes ex conjectura proponuntur (en beſynderlig Gave at kunne giette bedre end andre Fortolkere):

Alio-

Aliorum Interpretum ſententiae ſub examen vocatae, prout ſuadere viſa eſt ratio, vel adprobantur vel reprobantur: Artificia Comica Poëtae, & Decorum Comicum, quod ſervat Poëta in Perſonarum Verbis & Actionibus, characteri earum congruenter, ſubinde monſtrantur: Denique per omnia, pro tenui meo ingenio & eruditione, in eo a me elaboratur, (hvorfor giorde Udgiveren det ikke ſtrax, da han havde Leilighed til at meddeele ſine Opdagelſer?) ut, quantum ejus fieri poteſt, intelligi queat Poëta, & quam maximam ex ejus Lectione utilitatem & jucunditatem capiant harum literarum ſtudioſi amatores.

Weſterhovs Noter til Donats Noter ere ſaa blandede med hinanden, at vi, Udgiverens Anviisning uagtet, ikke uden ved Hielp af Weſterhovs Udgave have kunnet ſkille dem fra hinanden.

Da Andria var aftrykt fik Udgiveren en Irretteſættelſe af Bogtrykkeren, Hr. Stein. Ogſaa dette beſynderlige Optrin bør anføres i Original-Sproget, for ei at fordunkles: poſtquam in *Heautontim.* proceſſerat opus, monuit me Typographus, Vir honeſtiſſimus, monitum eſſe ſe a Viro Illuſtri & Sapiente (quem hic nominare nihil attinet) Librum cum hiſce Notis inſervire nemini, atque adeo a nemine lectum iri aut expetitum, præterquam pueris ſolis. Nu begyndte Udgiveren at arbeide for andre end Børn, og, ſom han ſelv forſikrer, fortryder det ham ikke. Vi beklage den ſtørre Mængde ſpildte Papiir, og de flere Penge, Diſciplerne maa udgive.

Regiſteret har i ſær koſtet Hr. Magnæus megen Umage og Arbeide. Det der findes hos Weſterhov er ganſke forandret. I Steden for at Weſterhov anfører verba og nomina i de tempora og caſus, ſom de findes hos Terents, anfører vor Udgiver infinitivus og nominativus, begynder med Ordenes almindeligſte og egentligſte Bemerkelſer, og ſkrider derfra til de mere ſieldne og metaphoriſke. At det har koſtet Udgiveren Arbeid, derom tvivle vi aldeles ikke, men om Arbeidet er vel anvendt, derom ere vi ikke ganſke eenige med ham. I et Regiſter, der indtager 405 Sider med ſmaa Skrift, har man Ret at vente Fuldſtændighed, ſom man dog ſavner paa adſkillige Steder, for. Ex. under conſtituere (Trykfeil maa man ikke ſtøde ſig over hos denne Udgiver) ſav-

nes Bemerkelſen: at beſlutte, ſom findes Phor. IV. Act. III. Sc., hvilket Sted Ordbogſkriverne almindeligen anføre.

Anførte viſer tilſtrækkeligen, at Udgiveren ikke er den, der burde paatage ſig en claſſiſk Autors Udgave, og endnu mindre love meget af ſit eget, da han ſelv kan begaae ſaa grove Feil mod det Sprog, hvorover han paatager ſig at commentere. Vi vil ikke tale om, at han havde giort bedre, om han havde holdt ſig til Weſterhovs mindre Udgave, udgivet til Ungdommens Brug; ikke om, at vor Udgiver ei engang nævner Bentleis Udgave; men dette kan vi paa ingen Maade tilgive ham, at han næſten overalt ſkriver Veſterhov for Weſterhov, og det ſom endnu er verre, ikke engang har rettet de Trykfeil, Weſterhov ſelv har anmerket; men i den Sted commenterer over nogle af dem. Saaledes findes Eunuch. Akt. V. Sc. 2. V. 17. *Th.* Eho! for *Py.* Eho! Heautont. II. 3, 31. *Clin.* for *Clit.* og Udgiveren anmerker: ſine dubio Clitiphonis perſona hic reponenda, ut cui ſervus verſ. ſequ. reſpondet. Samme Com. III. 3. 52. quid tam for quod tam. Adelphi III. 4, 3. eſt ortum for eſſe ortum. Hecyra IV. 1, 25. hanc ſuſpicari for hunc ſuſpicari, og i Noten følgende: *hunc*, habet Editio Delph. & aliae, quae ad manum mihi ſunt, ignobiliores. Imo contextus ſic requirit, & Veſterhovii interpretatio Notâ praecedenti. Vi erindre os i denne Anledning det Trattnerſke Eftertryk af Linne's Natur-Syſtem, hvor i den Stockholmſke Udgave, ſaa nøie er fulgt, at endog de ſamme Trykfeil findes anmerkede i begge.

Nyttigt ſkulde det have været, om Udgiveren, i Steden for Weſterhovs Fortale, Roterdams, Victorii og de Gamles Anpriisning, havde indrykket en Afhandling om Romernes Skuespil, hvortil han fandt Materialier hos Weſterhov ſelv, ei at tale om andre. Derved ſkulde Indledningerne og Comoedierne ſelv paa mange Steder været blevne oplyſte, og det Mørke, der altid følger Ukyndighed, forſvundet.

Af alting ſees, at nærværende uden Tvil er den første Bog, hvis Correktur Udgiveren har beſørget; thi forunden adſkillige grove Trykfeil i Fortalerne, findes der over 300 i Texten ſelv. Vi kunde let anføre dem, da vi ved Bogens Giennemlæsning have optegnet dem; men da vi ikke læſte for at give en Fortegnelſe paa Trykfeil, tør vi ikke paaſtaae,

at

at have opdaget alle; og med en ufuldſtændig Fortegnelſe er Læſeren ikke tient, og Rummet os desuden for ængt. For nogenledes at raade Bod herpaa, burde det paalægges Forlæggeren, at beſørge en nøiagtig Fortegnelſe paa Trykfeilene trykt og uddeelt, og Lærerne i Skolerne tilholde deres Diſcipler, at rette dem i deres Exemplar; men da de derved vilde faae Udſeende af Prøve-Ark, var det beſt, om en nye Udgave blev beſørget af en Mand, der beſad de udforderlige Indſigter, ſom ikke vilde mangle blant andre Ting at erindre Bogtrykkeren, ikke at opfylde hele Sider med ſtore Bogſtaver, og til Noterne at bruge mindre.

Maatte dog denne Udgave aldrig paſſere Elben, og altſaa aldrig falde i nogen Tydſk Recenſents Hænder; thi ſkeer det, vil man ikke behandle os bedre, end vore Naboer, de Svenſke, om hvilke man for nogle Aar ſiden ſkrev i en Journal: at, naar et par Mænd vare døde, behøvede man et Teleſkop, for at opdage Litteratur i Sverrig. En ſaadan Skolebog, ſom nærværende, giver des verre alt for ſtor og grundet Anledning til Spot og Forhaanelſe, og større ſkulde Skammen blive, om en Danſk Recenſent fortiede dens Feil. Skaanſel, Overbæren og Lemfældighed, ſom man i mange Henſeender ſkylder Begyndere, og hvortil vi af Naturen ere tilbøielige, kan her ikke finde Sted. Fremmedes ved adſkillige Leiligheder yttrede ufordeelagtige Domme over os, den deraf flydende Skade for Fædrenelandet og dets Ungdom ere ſaa ſtærke Bevæggrunde, at ingen bør tiltroe os uædle Henſigter ved at laſte en Bog, ſom ingen kan kalde god.

Tableau des Droits & Uſages de Commerce rélatives au paſſage du Sund, par Mr. Thomas Antoine de Marien. A Copenhague, chez Nicolas Möller, Imprimeur de la Cour. 1776. 112 Sider i ſt. Oktav, foruden 6 Sider Titel, Fortale og Trykfeil. Koſter Sk.

Oprindelſen til den Øreſundſke Told, der ved Handelens og Seiladſens Tiltagelſe er bleven ſaa betydelig en Indkomſt for Danmark, taber ſig i de fremfarne Tiders Mørke. Man formoder, at, da den Øſterſøeſke Handel i Middel-Alderen tiltog, have de Handlende af Trang til Fyr i de mørke Nætter, Signaler og Merker, for at undgaae ſkiulte Grunde, og Havn i ſtormigt Vei, eller naar Modvind opholdt dem,

forlangt af de Danſke Fyrenes Vedligeholdelſe, Signalers og Merkers Oprettelſe og Tilladelſe at ankre paa deres Grund. Diſſe Begvemmeligheder, Fyr, Signaler og Havn, der vare de Seilende ſaa umiſtelige, have rimeligen givet Anledning til et Toldſteds Anlæg. Den mellem Chriſtian III. og Keiſer Carl V. 1544. ſluttede Spiriſke Traktat er den førſte, der handler om denne Told; Tolden, hedder det, ſkulde da betales efter Sædvane; der ſkulde gives en Roſenobel af hvert Skib, desuden Told af Varer, item Tønde- og Skriver-Penge, alt efter gammel Skik. Man havde altſaa ingen vis Regel at følge, og man tog ſnart Varer, ſnart Penge, nu meer, nu mindre. Friderich II., der 1577. begyndte Feſtningsværkets og Slottets Cronborgs Anlæg, og fuldendte det 1585., paalagde en ſtørre Told, for at holde ſig ſkadesløs for ſine anvendte Omkoſtninger. Saaledes voxde Tolden, ſom i Begyndelſen var ringe. Men da man ikke kunde vide Varernes Mængde eller Værdie, ſkulde Kiøbmændene ſelv vurdere dem, og for at undgaae Underſlæb forbeholdt Regieringen ſig at kiøbe Ladningen efter Vurderingen. Chriſtian IV. forhøiede Tolden endnu mere, hvilket foranledigede, at Hollænderne, ſom havde fortrængt Hanſeſtædernes Handel, ſlog ſig til Svenſkerne, og udvirkede den Øreſundſke Toldrulle, dateret Chriſtianopel den 13de Auguſt. 1645., hvorpaa alle følgende med andre Magter ere grundede, og ſom General-Staterne fornyede den 15de Junii 1701.

Forfatteren inddeeler ſit Skrift, ſom giver en med Flid og Nøiagtighed udarbeidet tilſtrækkelig Underretning om den Øreſundſke Told, i ſyv Hoveddeele. Den førſte afhandler den Øreſundſke Tolds Oprindelſe og Grund, ſom vi alt med nogle Tillæg have anført. I en Note anfører Forfatteren de Signaler og Merker, ſom Danmark har oprettet, og ſom det vedligeholder paa adſkillige Steder i Categattet, og til Slutningen klager han over Hollænderne, ſom ved deres paa Gierrighed grundede Paaſtaaenhed have hindret adſkillige nyttige Indretninger til Seiladſens Sikkerhed. Efterat Hr. Marien har ſagt, at Kokken paa Trindelen, formedelſt Havets Bruſen i ſtormigt Veir, ingen Nytte medførte, lægger han til: Nous obſerverons néamoins que le Dannemarc avoit encore établi de ſon chef pluſieurs feux très utiles, ſur la côte de Zéelande, il y a quatre à

cinq

cinq ans; mais les nations étrangeres, & notamment la Hollande, n'ayant pas voulu ſe ſoumettre à l'augmentation des droits du Sund que cela emportait, tout modique qu'en fut l'objet pour chaque navire, ces divers monumens furent presque auſſi-tôt ſupprimés qu'établis; au grand régret de tous les navigateurs & du commerce. Comme c'étoit moins pour l'augmentation des droits en elle-méme, que pour le maintien de la prérogative qu'ils avaint ſtipulée dans leur traité, Art. 31. que les Hollandois ſe réfuſerent là-deſſus aux diſpoſitions du Dannemarc, on ne peut que deſirer pour bien de l'humanité & du commerce que ſon Miniſtere actuel veuille bientôt ſe concerter avec les autres puiſſances maritimes pour le rétabliſſement de ces feux.

Alle handlende Nationer have erkiendt Danmarks Ret til Tolden; men da denne er faſtſat ved Traktater, betale nogle Nationer mere, ſom Hanſeſtæderne, andre mindre, ſom Hollænderne, Franſkmændene o. ſ. v. Derpaa anføres det af den Franſke Handels-Traktat, ſom angaaer Øresunds Told, og udtogsviis den Engelſke, Hollandſke og Svenſke Handels-Traktat med Danmark.

I den anden Hoved-Afdeeling om Øresunds Told paa Varer forekommer først en Forklaring over de Mynt-Sorter, hvorefter Tolden beregnes, og deres Reduction, ſom foreſtilles tydeligen i en Tabel S. 22. Derpaa om Vægt og Maal, Tarifen ſelv, og endeligen nogle Anmerkninger derover.

Den tredie handler om Told- og Havne-Penge af Skibene; den fierde indeholder Jagttagelſer for dem, ſom handle paa Øſter-Søen; den femte for Skibs-Capitainerne, ſom paſſere Øresund; den ſiette lærer, hvorledes man kan faae Penge i Helſingøer til Skibenes Brug paa Reiſen; og den ſyvende om Skibbrudne, ſom er forſømt at ſætte over. §. 1. Side 96 indeholder ikke allene den Danſke, men ogſaa den Svenſke Anordning desangaaende.

Man maa tilſtaae Hr. Marien, ſom vi allerede have ſagt, den Berømmelſe, at han med Flid og Skiønſomhed har ſamlet, og ordentligen anført og beſkrevet, hvad de Handlende og Seilende behøve at vide angaaende Øresunds Told, og vi tvivle ikke paa, at jo Bogen allerede er kiendt

af mange. For dem, ſom ikke kiende den, kan vor ſildige Anmeldelſe ikke anſees for overflødig; thi de komme derved i Bekiendtſkab med en nyttig Bog, og vore Efterretninger komme derved noget nærmere et af ſine Formaal, Fuldſtændighed i Henſeende til de hos os ſelv trykte eller os angaaende Skrifter; vi tage derfor ei heller i Betænkning at anmelde følgende paa Engelſk over ſamme Emne:

The Tariff: or, Book of Rates and Duties, on Goods paſſing through the Sound, at Elſingöer in Denmark; As the ſame is ſettled by Treaties and otherwiſe allowed of, together with Extracts of ſaid Treaties, and Remarks thereon; alſo Directions for the Maſters of Ships, regarding their Entries at the Cuſtoms-houſe there; Regulations concerning the Trade in general; Accounts of the Weights, Meaſures, and Monies, uſeful for the Merchant and Ship-Maſter to know. Alſo Inſtructions for the Lowering to the Caſtle of Cronburg, &c. Carefully collected by *John Atkinſon*, who reſided in Elſingöer ſeveral Years. Glasgow: printed 1774. 45 S. i 8vo.

Efter en kort Fortale om Toldens Begyndelſe, de fornemſte Traktater, og Specie-Rigsdaler, hvorefter Tolden beregnes, følger Tarifen ſelv, og derpaa det øvrige, ſom Titlen omtaler, iſær til Engelænderes Brug. Skiønt Engelænderens Underretning ikke er ſaa udførlig og oplyſende ſom Franſkmandens, kan man dog ikke ſige, at han har forfeilet ſit Diemeed —— Da Engelænderne er den eeneſte Nation, der har ſin egen Fattig-Bøſſe i Helſingøer, anføre vi her det, der findes om den S. 41: „Engelænderne, ſom handle gienem Sundet, have en Fattig-Bøſſe i Helſingøer, under Conſulens Beſtyrelſe, for deres Skibbrudne, ſom paſſere den Vei hiem; ethvert Skib betaler dertil hver Gang det paſſerer Sundet en halv Rigsdaler, hvoraf en Skibsdreng pleier at faae 1 Rdlr., en Matros 2, en Styrmand 4, og en Skipper 8; desuden faae de nogle Rigsdaler af Told-Kammeret, almindeligen en Skipper 4 Rdlr., en Styrmand 2, en Matros 1, og en Dreng en halv Rigsdaler af de Penge, ſom gives for Skibes Clarering paa Helligdage, eller paa en Tid før eller efter den faſtſatte. Den Engelſke Fattig-Bøſſe til-

tilſtaaer ogſaa deres Skibbrudne Folk fri Logie og Ophold i den Tid, de i Helſingør vente paa Leilighed at komme Hiem. Men naar en Skipper ikke vil betale denne halve Rigsdaler, nyder hverken han eller hans Folk got af Fattig-Bøſſen, om Ulykke ſkulde hændes. Denne Fattig-Bøſſe var først opret-tet for syge Folk, men anvendes nu til omtalte Brug.

Baſel.

Slutningen af **Iſaak Iſelin** über die Geſchichte der Menſchheit. (See No. 38.)

Den syvende Bog om den sædelige Stands Fremgang hos Grækerne og Romerne. De berømteſte deſpotiſke Sta-ter havde allerede giennemløbet deres Bane, da de Folk, ſom under Frihedens Fane siden have drevet Konſter og **Vi**-denſkaber saa høit, endnu grændsende nær til Barbariet. Deres Forfinelse var altsaa meget langsom. Barbariſk Vold-ſomhed, gruſom Statsret, idelige Feider ødelagde Landet, og qvalte Folkemængdens, Sædernes, Konſternes og Vind-ſkibelighedens Fremgang og Udbredelſe. Men den chriſtne Religions Antagelſe, Skolers Oprettelſe, de Kundſkaber, man bragte Hiem med sig fra Korstogene, de koſtbare Lev-ninger af den ſkiønne Alderdom o. ſ. v. gav mangen lykkelig Aand Leilighed til at rive sig løs fra Barbariet. De græſke Landes Fortrin, heroiſke Stater, Digtekonſtens Virkninger, heroiſke Staters Ufuldkommenhed, republikanſke Forfatnin-gers svage Fremvext, Alderdommens Anſeelse, Overtroe, Fordomme, og Uvidenhed, diſſe Staters Folkeret, Grø-kenlands elendige Tilſtand i de ældre Tider, Handelen en lyk-kelig Anledning til Forbedring, Lovgivning, Friſtater, re-publikanſke Dyder, Sparta, et lignende Broderſkab findes endnu i Afrika, og er bekiendt under Navn af Belli, de øvrige græſke Friſtater, ſkiønne Konſter og Videnſkaber, Grækernes Skuespil, Athenienſernes finere Smag, o. ſ. v. Lovenes Misbrug, de græſke Friſtaters Ødelæggelſe, Alexan-der den Store, Rom, Betragtninger over Grækernes og Romernes Dyder, over deres Levninger af Barbarie, An-mærkning over Lovenes Aand, det romerſke Keiserdømmes Deſpotisme, og det sidſte Hovedſtykke handler om den chriſt-ne Religion, den er afmaalt og passende for alle Stænder,

Embeder og Forfatninger. Et Folk, ſom beſtaaer af ſande Chriſtne, kan ikke være krigeriſkt. Fornuften misbilliger og forkaſter Krigen ligeſaavel ſom Chriſtendommen; med Barbariet er den oprunden, og maae forſvinde tilligemed det.

I den ottende Bog betragter Forfatteren den ſædelige Stands Fremgang hos de nu værende europæiſke Nationer. Ved det romerſke Riges Undergang, vare Konſter og Videnſkaber, blot i Italien, endnu ikke ganſke gangne til Grunde. I Strabo's Tid vare Irlænderne de ſtørſte iblant alle Nationer, meget ſildigere derimod, da Chriſtendommen allerede var forplantet iblant dem, ja endog under Dronning Eliſabeth, levede de i blind Vildhed; hidindtil havde Engellænderne med Flid ſtræbt at holde dem fra Sæder og Kundſkab. Jakob I. giorde alt, hvad der var ham mueligt, for igien at indføre Menneſkelighed og Retfærdighed, og Grev Strafford befordrede med Iver Agerdyrkningen og alle Fredens Konſter. Men kun meget langſom kunde Irland, ſom alle andre nordiſke Riger, frelſes fra Barbariet. Skotland var under Henrich VIII. allerede ſædeligere, dog var dets Tilſtand endnu afſkyelig nok, og heller et ilde forknyttet Baand af ſmaae Fyrſtendømmer, end en ordentlig Stat. Frankrig, Tydſkland og Engelland havde i de ældre Tider omtrent ſamme Skikkelſe. Frankernes ſtore Monarkie frembragte, ligeſom det paagrændſende Engelland og andre nordiſke Riger adſkillige ſtore Fyrſter. Diſſe indførte Love, Sæder og Chriſtendom der, hvor Overmagt, Uorden og Afguderie tilforn havde herſket. Men Regieringsformen var en uovervindelig Hindring for Fremgang og Forbedring. I mange Aar herſkede Vaſaller, ſom igien ſtod under ſtørre Vaſaller. Monarken var ſom ofteſt en ſvag Overherre over mægtige Lehnsmænd, ſom paa adſkillige Maader igien havde deres undergivne Vaſaller; og ingen viiſte ſin Overherre Lydighed, med mindre han ſaae ſin egen Fordeel forbunden dermed, eller naar han kunde tvinges dertil. Des Aarſag var Lehnsretten at anſee ſom Barbariets Amme, der næſten giorde al Formildelſe umulig. Paa denne uſtadige Ret er Tydſklands monſtrøſe Forfatning grundet, og ved at formænges med romerſke Grundſætninger endnu mere forvirret. Den gemene Mand var en Slave af Friherrerne og de Ædle, og hos diſſe herſkede kun Lyſt til at glimre ved krigeriſke Foreta-

gen-

gender. Den chriſtne Religion ſvækkede vel Vildheden i nogle, men befæſtede den derimod i adſkillige andre Stykker. En Guds Statholder maatte Høie og Love med blind Lydighed følge, han var altſaa baade Fyrſtens og Folkets Dommer. Den trædſke Geiſtlighed vedligeholdt Vankundigheden. Imidlertid bleve dens egennyttige Hensigter ſvækkede ved adſkillige lykkelige Omſtændigheder. Handelen levede omſider op, de nordiſke og veſtlige Folk kom derved i nærmere Forbindelſe med Italiens Rigeſte, og efter dens Tids Beſkaffenhed, meeſt oplyſte Steder. Gudstieneſten, ſom forbandt hele Europa med Rom, udbredte tillige det latinſke Sprog. Fra Kloſterſkolerne forplantedes et ſvagt Skin af en ſaa kaldet Philoſophie til det yderſte Norden. Ariſtoteles, ſønderlemmet og forqvaklet af Saracenere og Munke blev denne mørke Skoles Monark, og Deſpotismen var her ikke mindre, end i Kirken. Arabernes Aſtronomie, Lægekonſt og Aſtrologie tilligemed andre overtroiſke Konſter, bleve fra Spanien og det ſydlige Frankrig forplantet til hele Europa. En Hændelſe fremkaldte den romerſke Lovkyndighed af Støvet. Univerſitetet i Bologna og andre gav det hele Norden Lærde, Dommere o. ſ. v.; men ved de Skoler og Univerſiteter, ſom Paven ſelv oprettede, var Alting endnu barbarſk og urimeligt. De borgerlige Love vare høiſt ufuldkomne og elendige, og blev det endnu mere, da Kundſkaben om den romerſke Ret gav Dommerne og de Lovkyndige Anledning til at blande fremmede Grundſætninger i deres eget Lands. Herved blev Grunden til den Forvirring lagt, hvorunder det halve Europa endnu ſukker, og ſom ikke bliver hævet, førend alle romerſke og barbarſke Grundſætninger paa eengang forjages, og Love igien indføres, ſom grunde ſig paa ſund Fornuft, paa enhver Stats politiſke Forfatning, og paa Borgernes beſynderlige Trang og Nødvendighed. En endnu afſkyeligere Skikkelſe havde den ſtraffende Retfærdighed. Man erindre ſig de veſtphalſke piinlige Forhøre, Ild- og Vandprøven o. ſ. v. Meget langſom var de almindeligſte Konſters og Haandværkers Fremgang. De ſælſomme Haandværksgreb ſkulde bibringe de raae Høiagtelſe for Orden og Vindſkibelighed, men i mange Aarhundrede have de mærkeligen ſtandſet Konſternes og Vindſkibelighedens Fremgang. Som Rovfugle ſad de Adelige paa deres Herreſæder. De-

res.

res eneſte Dyd var Jagt og Krig, og deres hele Selſkabelighed Drik og Fylderie. Ridderſpil og Galanterie fik Overhaand. Herved kom Fruentimmeret i en beſynderlig Anſeelſe ved Hofferne, og formildede ved ſin blide Indflydelſe Sædernes Raahed. Herpaa nogle Betragtninger over Korstogene. Paa diſſe aandelige Feldttoge bleve de lykkelige Genier bekiendte med mange fortryllende og rørende Gienſtande, ſom gav deres Kundſkaber en overordentlig Tilſætning, og berigede deres Indbildning med mange tilforn ukiendte Skiønheder. Paa eengang opſtod Troubadourerne i Frankrig, og Minneſangerne i Tydſkland. Feudalforfatningerne bleve efterhaanden til Monarkier, og i andre Lande opſtod Friſtater. Klagerne over Misbrug bleve ſtedſe hyppigere, og almindelige Kirkeforſamlinger befæſtede dem kun mere. Omtrent i denne Tid blev Bogtrykkeriet opfunden, og kort derefter bragte de flygtende Græker, efterat Conſtantinopel var indtaget af Tyrkerne, deres Bøger og Videnſkaber med ſig til Occidenten. Men de førſte Litteratorer ſamlede kun, udgav, og renſede de Skatte, de havde fundet, uden at giøre dem frugtbare, eller ved egne Opfindelſer at bruge dem til Menneſkehedens Nytte. Italien havde allerede i det fiortende Aarhundrede ſin Petrarka. Men under Leo X. af det mediceiſke Huus hævede Digter- Maler og Billedhuggerkonſten ſig til en beundringsværdig Høide. Imedens Handelsaanden Tid efter anden mere udbredde ſig, og Rigdommen tilligemed et bequemmere Liv, bedre Næring, og mere udvidet Selſkabelighed, tog til; ſaa begyndte ogſaa Frankrig, Engelland og Tydſkland at frembringe Konſtnere og Virtuoſer. Imidlertid ſteeg ogſaa Luxus, dog tidligſt i Burgundien, til en ret udſvævende Høide. Kirkers Forbedring i Begyndelſen af det ſextende Aarhundrede antændte mere Uroelighed og Ødelæggelſe i Staterne, end Lys i Videnſkaberne, og giorde for en Tid lang Menneſkenes Tilſtand heller verre, end bedre. Polemiken var den herſkende Lærdom, og den beſte Controverſiſt den ſtørſte Mand. Men alt dette opklaredes efterhaanden. Ved at finde en nye Vei til Indien, og ved at opdage en nye Verden, havde man kort førend denne Tid bidraget ligeſaa meget til Videnſkabernes Tarv og Sædernes Formildelſe, ſom til Rigdommes Forøgelſe. Den mægtige Drift og Lyſt til Frihed trædte nu frem med ſtærke

Skridt;

Skridt; og i de belgiſke Lande blev denne Plante først moden. Med overordentlig Hurtighed hævede denne nye Fristat ſig til en Størrelſe, hvorved den blev endog de ſtørſte Monarker frygtelig, men ſvækket ved Overflødighed, og Yppighed, udmattet ved Krige, faldt den ſiden i en Afmagt, ſom endnu kan vare i mange Aarhundrede. Hos Britterne iſær fremlyſer Friheden i ſin fortryllende Glands. Denne Friheds Hiſtorie. Det øvrige Europas Frihed. Dannemark, ſiger Forfatteren, overbeviiſt om, at Deſpotisme trykker de fornemme Slaver, meer end Almuen, har næſten underkaſtet ſig ſin Fyrſtes ubetingede Magt og Villie. Fortſatte Betragtninger over Friheden, eller over den beſte Regieringsform. Den republikanſke Regiering er den, hvori Dyd, Viisdom og Talenter letteſt udbredes iblant Borgerne, og hvor enhvers almeennyttige Færdigheder, meeſt uhindret og i den fordeelagtigſte Ligevægt, til det almindelige Beſte, kan viſe ſig virkſom. Det beſte Monarkie er det, ſom nærmer ſig meeſt til Republiken, og den beſte Republik den, ſom nærmer ſig meeſt til Monarkiet. Den igien oplevende Philoſophie. Galilæi og Baco; med Ørneblik overſkuede denne ſidſte den menneſkelige Kundſkabs hele Omfang. Efter ham opſtod en anden, til Menneſkeſlegtens Oplysning, født Aand, nemlig Deſcartes, ſom frembragte en endnu ſtørre Revolution. De ſkiønne Konſters og Videnſkabers videre Udbredelſe. De Gamles Læsning blev almindeligere, og den Ild, ſom ulmede i deres Værker, antændte en velgiørende Flamme i de Nyeres Hierter. Der fremkom en Taſſo i Italien, en Shakeſpear og Milton i Engelland, en Opitz i Tydſkland, en Corneilles i Frankrig. Experimentalphyſiken og de mathematiſke Videnſkaber bleve ved Bayle, Keppel, Bernouille, Newton og andre, ogſaa ved Akademierne i Paris og London, Døttre af det florentinſke Academia del Cimento, bragte til en overordentlig Høide. I Kritiken og de ſkiønne Videnſkaber gav Waller, Dryden, Bukingham, Racine, Boileau, la Bruyere, St. Evremont, Fontenelle, Caniz, Wernike, ſtore Exempler og fortreffelige Regler. De franſke giorde den heldigſte Fremgang i den renſede Smag og den fine Kritik; de Tydſke vare længſt tilbage. En Forfølgelſe, den døende Overtroes ſidſte Forſøg, fordelede over hele Europa en ſtor Mængde af de dydigſte, indſigtsfuldeſte og vindſkibeligſte Borgere fra et Land, ſom

frem

frem for alle, paa den Tid, var Smagens, Konſternes og Videnſkabernes Sæde. Bersmmelſe over de engelſke ſkiønne Aander i Begyndelſen af det attende Aarhundrede, over Shaftesbury, og Forfatterne af de første engelſke Ugeblade. I Tydſkland opſtod nu ogſaa Leibnitz, en ſielden Aand; der ere kun faa af de menneſkelige Kundſkaber, til hvis Udvidelſe og Forbedring han ikke har bidraget. Med Held betrædte Wolf Leibnitz's Bane; maaſkee den ſtørſte Philoſoph, derſom han havde forenet Lockes Beſkedenhed med ſin Forgængers Dybſindighed, den han virkelig beſad. Den Wolfiſke Philoſophies Misbrug, og ſammes Renſelſe ved Baumgarten, Mendelſon, Battel, Baſedow, Sulzer, Reimarus', Lambert, Locke i Engelland. Philoſophien er ſiden Baco's Tider meget forhøiet, ſaavel ved dens Lærebygningers befæſtede Vished, ſom ved dens Omfangs Udvidelſe, og dens velgiørende Lyſes almeennyttige Anvendelſe. Lærdommens ſildige Indflydelſe paa Sædernes Forbedring. Først og fortrinlig i dette Aarhundrede begyndte en ædlere og mildere Tænkemaade at udbrede ſig iblant vor Jorddeels Beboere. En bedre Levemaade, finere Smag i Konſtens og Vittighedens Værker blev derved dagligen almindeligere. De, efter de Gamles Exempel forbedrede og renſede Skuepladſer, bidrog ogſaa meget hertil; men iſær gode og ſkiønne Skrifters Læsning, ſom efterhaanden blev de Riges og Fornemmes Tidsfordriv. Lærde Sælſkabers Nytte. Vor Tids Enthuſiasme for Agerdyrkningen, for politiſke Kundſkaber, og for Ungdommens Opdragelſe. Montesquieu, Hume, Mirabeau, Rouſſeau, Brown, Moſer, von Loen, Mably, Marmontel, Beccaria og andre, Quesnai, og af dennes Skole Turgot. Men denne blide Morgenrødes Glimt, er endnu ikke den klare Dag, ſom den forkynder. I Slutningen af denne Bog klager Hr. Iſelin over, at Europæerne, ligeſom de Gamle Græker og Romere, endnu lade ſig ſaa meget beſtyre af Indbildningskraften og Phantaſien, og anmærker ſaaledes mange Levninger af Barbarie, ſom endnu findes ikke allene hos den gemene Mand, men ogſaa hos de Ypperlige, og ſelv hos de Lærde, og ſlutter med bedre Udſigter for Efterverdenen.

Nuper Tarpeio quæ ſedit culmine cornix,
Bene *eſt* non potuit dicere, dixit *erit*.

Sub-

❀ ❀ ❀

Subſkriptions-Plan
paa en
Danſk Overſættelſe
af
Sophiens Reiſe.

Naar en Roman med det Øiemeed, at fornøie Læſeren, tillige forbinder dette, at forbedre ham, at viſe Dyden elſkværdig, og at ſkildre Laſterne i deres Afſkyelighed, saa tvivler vel ingen paa dens ſande Nytte, og neppe vil man nægte mig, at dens Læsning da ligeſaavel kan anpriſes, ſom et got moralſk Skrift, ja maaſkee torde man endog tillægge Romanen et viſt Fortrin for det, der er blot Moral, dette nemlig, at Romanen ved underholdende og afvexlende Fortællinger gemeenlig tildrager ſig Læſere, hvor Moralen ved ſin Alvorlighed alt for ofte afſkræfter dem. **Sophiens Reiſe von Memel nach Sachſen** har i denne Henſeende blant de tydſke Læſere, havt den Lykke at erholde et almindeligt Bifald, og den fortiener det. Jeg giør mig derfor det Haab, at en Overſættelſe af ſaa læſeværdigt og nyttigt et Skrift ikke bliver modtaget med mindre Begierlighed af det danſke Publikum. — Men Skriftets Vidtløftighed, der beſtaaer af 6 temmelige Octav-Bind, giør mig det til en Fornødenhed, i Forveien at forſikre mig om nogenlunde Afſtræk, da jeg ellers vilde udſættes for et alt for betydeligt Tab. De, der ønſke at eie dette Værk, ville altſaa behage, at lade deres Navne tegne hos mig inden tilkommende Nytaar, da der ſtrax ſkal blive begyndt med Trykken, om ſaa ſtort et Antal har mældet ſig, at jeg tør vove Oplaget. I ſaa Fald kan den første Deel ventes færdig til Paaſke, og de følgende Dele det ſnareſte mueligt. Til Subſkribenterne overlades hver Deel for 5 Mk. paa Trykp. og 7 Mk. paa Skrivp.; men for andre Kiøbere bliver Prisen dyrere. For offentlig at erkiende de Læſeres og Læſerinders Fortieneſte, ſom bidrage til dette ſmukke Skrifts Udgivelſe paa Danſk, ſkulle deres Navne til taknemmelig Erindring blive optegnede i een af Tomerne. Overſættelſen ſkal blive ſaa god ſom mueligt, Tryk og Papiir nøt og ziirlig. Kiøbenhavn, den 16 September 1780. ● Gyldendal.

Sub-

Subſcriptions-Plan
paa en Danſk Overſættelſe
af
d'ARNAUDS Fortællinger.

Den Samling af ſmaa Fortællinger, ſom Hr. d'Arnaud har udgivet under Titel Epreuves du Sentiment, er ſaa almindelig og bevømmelig bekiendt, at det er overflødigt at roſe dem. Alle kiendere ere enige om, at Opfindelſen i dem er ſkiøn og nye, Karaktererne tegnede med meſterlig Haand, Begivenhederne naturlige, Sproget ædelt uden Svulſt, kort, at alle andre franſke Fortællinger overtræffes af diſſe arnaudiſke, hvori man finder ſom herſkende Tone den ſande Følſomhed, der viſer ſig ei allene i gode og menneſkelige, men ſom oftest i de ſtørſte, ædelmodige Handlinger. At enhver Fortælling ſigter til at befordre Dyd i den egentligſte Forſtand, er et Fortrin, ſom overgaaer alle de andre, og mere end de andre ſaa kaldte Contes moraux kan roſe ſig af.

Da en meget god Overſættelſe af dette Værk er mig tilbuden, ſaa har jeg herved villet foreſpørge mig hos Publikum om jeg tør love mig ſaa mange Kiøbere, at jeg kan være ſkadesløs, naar jeg forlegger Værket. Jeg indbyder da Læſere og iſær Læſerinder til at tegne deres Navne for denne Bog, og ſaaſnart et tilſtrækkeligt Antal tegne ſig ſkal der begyndes med Trykningen.

De udkomne 6 Tomer i Originalen, ſom koſte 5 Rdlr. 3 Mk. ſkulle udgiøre 4 Tomer i Overſættelſen, ſom vil koſte omtrent 5 Mk. hver Tome paa Trykpapiir og for Skrivpapiir betales 24 Sk. mere.

De to af diſſe Fortællinger, ſom ſtaae i det hiſtoriſke Magazin, indføres her paa deres Sted, efter at de ere nok engang igiennemſeete.

Skriftet trykkes paa got Papiir i Oktav, og udgives Tomeviis.

Subſkribenternes Navne trykkes foran den førſte Tome og ſiden de, ſom komme til, foran de følgende. Den, ſom ſamler Ti Suſkribentere, og modtager Exemplarerne, bekommer et frit. Gyldendal.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 40.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 6te Octobr. 1780.

Qvinctilians Underviisning i Veltalenheden. Ellevte Bog. Oversat ved Profeſſor **Jakob Baden.** Udgiven ved Selſkabet til de ſkiønne og nyttige Videnſkabers Forfremmelſe. Kiøbenhavn, 1777. Trykt hos H. C. Sander og H. C. Schrøder. 7⅜ Ark ſt. 8vo. Koſter 1 Mk.

Qvintilians Underviisning i Veltalenhed. Ellevte Bog. Oversat ved **Iſak Severin Frimann.** Udgiven ved Selſkabet til de ſkiønne og nyttige Videnſkabers Forfremmelſe. Kiøbenhavn, 1777. Trykt hos H. C. Sander og H. C. Schrøder. 7 Ark ſt. 8vo. Koſter 1 Mk.

Qvintilians Underviisning i Veltalenhed. Tolvte Bog. Oversat ved **Iſak Severin Frimann** Udgiven ved Selſkabet til de ſkiønne og nyttige Videnſkabers Forfremmelſe. Kiøbenhavn, 1779. Trykt hos H. C. Sander og H. C. Schrøder. 6¼ Ark. ſt. 8vo. Koſter 1 Mk.

Vi kom alt for ſildig, om vi nu vilde bedømme diſſe 3 Overſættelſer, ſom ere hædrede af Selſkabet til de ſkiønne og nyttige Videnſkabers Forfremmelſe. De af vore Læſere, ſom vide at ſkattere Qvinctilian, have ganſke viſt forekommet os. Vi nævne dem kun her, for nogenlunde at fremme vore Efterretningers Fuldſtændighed, og maa endog for Tidens Kortheds Skyld lade det beroe derved. — Merkeligt er det ellers, men ikke ønſkeligt, at Qvinctilians Overſætteres Antal idelig har aftaget. Den 10de Bog havde 3, den

11te 2, og den 12te kun 1 Danſk Overſætter; i det mindſte ikke flere, hvis Arbeide Selſkabet fandt værdig nok til at trykkes. A. O.

Subtilitatem interpretis N. T. in verborum notionibus ex contexta oratione definiendis commendat ſcholasqve ſuas per hibernum ſtudiorum curriculum in academia Chriſtiano-Albertina habendas aperit *Joannes Guilielmus Fuhrmann* A. M. Theol. Prof publ. extraord. Kilonii Holſatorum apud Car. Ern. Bohnium (1778) 4½ Ark 4to. Koſter 12 ß.

Da dette Indbydelsesſkrift er kommet os til Hænde, ſaa bør vi ikke lade det blive uanmeldet, ei allene fordi det er udſtedet ved det Kielſke Akademie, men endnu mere fordi dets Indhold er af ſtor Vigtighed. Hr. **Fuhrmann**, ſom ſidſt afvigte Aar blev Profeſſor Theologiæ Ordinarius, anbefaler en Sag, ſom endog ſtore Mænd undertiden have forſømt, **Nøiagtighed i at beſtemme Ordenes Begreb af Talens Sammenhæng.** Forf. holder ſig til det Nye Teſtamente, og viſer hvorledes denne Nøiagtighed bør udøves paa 3 Slags Ord: 1) Ord, ſom have flere og forſkiellige Bemerkelſer. Anvendelſen ſkeer paa πιστις: **Troeſkab, Redelighed** Gal. 5, 22. **Vished om en Giernings Lovlighed** Rom. 14, 23. **den ſaliggiørende Troe** Rom. 3, 25. 2) Ord og Talemaader, ſom ere mørke og tvetydige. F. Ex. Ἐν εἶναι, **at have ſamme Magt** Joh. 10, 30. Ὁ αὐτὸς Hebr. 13, 8. Forfatteren paraphraſerer det ganſke Vers ſaaledes: Doctrina enim Chriſtiana, qvam profeſſi ſunt, ſemper erit eadem, qvalem vos magiſtri ab initio docuerunt, qvalem etiamnum docent, & qvalis tradetur poſteris, h. e. certa, vera, firma, adeoqve una digniſſima, qvam & vos conſtanter profiteamini. Ἐν κόλπῳ τινὸς εἶναι Joh. 13, 23. 5 Moſ. 13, 6. og 28, 54. Luk. 16, 22. 23. Joh. 1, 18. Ἐνδύεσθαι χρῖσον Rom. 13, 14. og Gal. 3, 27. 3) Ord, hvis Bemerkelſe er viid og ubeſtemt. Exemplerne ere: δεκτος Ap. G. 10, 35. τα παντα Joh. 10, 29. Vi anbefaler denne meget underviſende Afhandling ſærdeles til de unge Studerende, om de ellers ere ſaa heldige at kunde faae den. A. O.

Jo-

Johann David Michaelis Orientaliſche und Exegetiſche Bibliothek. Vierzehnter Theil. Frankfurt am Mayn, bey Johan Gottlieb Garbe, 1779. 11 Ark. — — Anhang zum vierzehnten Theil. — 14 Ark. — Fünfzehnter Theil. — 1780. 12 Ark.

Indeholde N. 224. til N. 249. Vi have i Særdeleshed lagt Merke til følgende: XIV. Th. N. 229. Iſaih by *Robert Lowth.* Om de 2 udkomne Dele af den Tydſke Overſættelſe agte vi med det første at underrette Læſeren. N. 233. og Anhang z. XIV. Th. N. 234. Varianter i Eſaias. N. 235. Efterretning om det G. Teſtamente med Varianter, ſom Hr. de Roſſi agter at udgive. (Et af denne lærde Mands Skrifter have vi anmeldet i forrige Aargang 2. H. S. 684.) XV. Th. N. 239. Udtoget af Biſkop Peorce's Værk fuldendes. See vore Efterretninger 1. H. S. 195.) N. 240. *Dathii* Prophetæ minores. Ed. II. N. 241. Ejusdem Prophetæ majores. N. 244. Büſchings Geſchichte der Jüdiſchen Religion. N. 245. og 248. Mærkværdige Efterretninger om Zabier (Johannes-Chriſtne) og om deres Lovbog i Haandſkrift, ſom og om en anden Sekt Kalbin, Zabiernes naturaliſtiſke Naboer, fra Hr. Nordberg, ſom var beſikket til at ledſage Profeſſor Bjornſtåhl paa ſin lærde Reiſe i Øſterlandene. (Da denne er død i Saloniche den 12 Julii afvigte Aar, ſaa fortſætter Hr. N. formodentlig Reiſen allene.) N. 249. Varianter i Jeremias. De gaae kun til det 13 V. i det 28 Kap.

A. O.

Ueber die Muſik der alten Hebräer von Auguſt Friedrich Pfeiffer der oriental. Sprach öffentl. ordentl. Lehrer zu Erlangen. Erlangen bey Wolfgang Walther 1779. 7½ Ark ſtor 4to. med et Kobber, ſom foreſtiller muſikalſke Inſtrumenter. Koſter 2 Mk.

En Afhandling, hvori med god Dømmekraft er ſamlet i Korthed, hvad ſom findes vidt adſpredt hos gamle og nye Skribentere over et mørkt og altid omtviſteligt Emne, haver ſin Værdie og Nytte, beſynderlig i diſſe Tider, da der er ſaa meget at læſe. Saaledes anſee vi dette Skrift, hvori Forfatteren taler om de forſkiellige muſikalſke Inſtrumenter,

ſom nævnes i det Gamle Teſtamente. Det er ellers indrykt i Nelſons antideiſtiſche Bibel überſetzt und mit Zuſätzen vermehrt von M. G. W. Panzer 8r. Theil. Erlangen 1778. A. O.

Wien.

Kleine Gedichte. In der Krausſiſchen Buchhandlung. 1780. Stor 220 Sider i Oktav.

Det giør os ont, at vi ikke før har fundet Leilighed at anmælde nærværende Samling; thi derſom det er ſandt, ſom Lægerne forſikre os, at ingen Ting er farligere i Heeden, end Forſtandens og Livsgeiſternes Anſtrængelſe, ſaa vidſte vi ingen ſundere Sommer-Lecture at foreſlaae vore Læſere, end diſſe kleine Gedichte og deres Liige. Vi i det mindſte har kun truffet paa faae Skrifter, hvor Forſtanden finder mindre Knuder at opløſe, hvor Indbildningskraften ſættes i mindre Bevægelſe ved forlyſtende eller bedrøvelige Billeder, og hvor Siælen overhoved befinder ſig ſaa fuldkommen, hverken ilde eller vel, ſom ved diſſe Gedichte. Den kiendeligſte Virkning, diſſe Blade medføre, er en Slags Lethargie eller Tilbøielighed til at ſove; der reiſer ſig af den ſtatu inertiæ, hvori Sielen befinder ſig ved Giennemlæsningen, ſom ikke lidet befordres ved den ſkiønne monotoniſke Vugge-Melodie der findes i de Versarter, man almindelig kalder efter Anacreons Navn, og de idelige Repetitioner af et og det ſamme, ſom Skik og Brug medfører, de ſkal indeholde. Kort diſſe Digte ere i alle Maader ſaaledes indrettede ſom ſaadanne kleine Gedichte, efter den nu i Tydſkland herſkende Mode, ſkal være componerede af lutter Purpur-Lippen, Lillien-Wangen, ſanftflatterende, hauchende, ſpielende, wallende Zephiren, og andre gangbare og brugelige Simplicia, der nu omſtunder maae findes i enhver poetiſk Mixtur af hvad Navn nævnes kan. Alt hvad der røres og bevæger ſig fra Fuglene under Himmelen til Iſoppen, ſom voxer ved Væggen, begynder i diſſe ordrige Tider at faae Sprog, og tale paa Vers. Ligeſaa fornuftig og følſomt, ſom den følſomſte Leilighedes-Poet, der græder af Glæde, naar han ſeer en Faarekylling paa en Qvist, eller hører Frøerne qvække i Byens Gadekiær. Det var neppe troeligt, at Polituren ſtrakte ſig ſaa dybt, hvis vi ikke i nærvæ-

rende

rende Samling fandt vienſynlige Beviſer. **Die Biene, die Lerche, das Motto, das Würmchen, Anacreons Leyer**, og mange flere Perſonager fremtræde her, ligeſom Væggen og Maanſkinnet i Shakespeares Midſummer-Nights Dream, in corpore paa Skuepladſen, og yttrer hver paa ſin Viis i grædende anacreontiſke Vers deres forſkiellige Følelſer og Sentiments. Strax i Samlingens Begyndelſe ypper Anacreons Leyer en Trætte med Forfatteren, fordi han vil bruge dem til andet end at beſynge Piger og Viin. Forfatteren ſtræber med megen Høflighed og fornuftige Grunde at bringe Liiren til Raiſon, med ſaa god Lykke, at den Leyer lar ſig overtale, og tillader Forfatteren at liire fort. Vi frygte Læſerne kan ikke fordrage den heele Doſis paa eengang, og derfor vil vi alleene forelegge dem Forfatterens Replique, da den baade i ſig ſelv er lœierlig nok, og tillige kan tiene til en Prøve paa hans øvrige anacreontiſke Liirendreierie.

Verzeich o holde Leyer!
Ich ſinge nicht von Weine
Und ſinge nicht von Liebe
Und Amors Helden-Thaten
Und Zithereens (ſkal nok være Cythereens) Siege
Und Schlachten **und** Triumfe
Des ſchönen jungen Helden;
Doch leichſt du holde Leyer!
Mir deine ſanfte Töne
So bring ich ſie geſchämig
Zu Oren **kluger Jungen**
Zu Oren holder Mädchen,
Und wecken ſie die Herzen
Auch nicht zu Wein und Liebe
Verzeich o holde Leyer!
So **thaun** ſie doch **auf manchen**
Auf manchen Lockern Buſen
Die Thaun weiſer Lehren
Und ſtreue ſi (Tonerm) dann den **Saamen**
Den Saamen holder Tugend.
So fällt der Tugend **Saame**
Auf manchen **weichen Buſen**
Und reifen manche Keimen
Der Tugen zarte Keime

So dankt dir holder Leyer
Die Tugend manche Reife o. ſ. v.

Man ſeer af dette, at Forfatterens Henſigt er god, og ſom en god Henſigt altid er meget roesværdigt, kan vi ikke andet end berømme ham, ſkiønt hans vise Lærdommes Dug og hans Toners udſtrøede Sæd aldrig faldt paa andet end Kampeſteens Barme.— Das Würmchen viſer Menneſket, den Könige der Thiere, ſin ſkyldige Reſpekt, og beder ham paa det ømmeſte ikke at træde ſig ihiel, da han er en Skabning, der har ligeſaavel Liv og Følelſe ſom han. Læſeren maae være meer ufølſom end de haardeſte Barbarer, hvis han ikke bevæges af denne Ormens patheriſke Tale. „Ich hab ein Herz das „fühlet — Ein kleines Herz das fühlet. — Ich habe eine „Gottinn — So traurt die Liebe Gottin das Liebe kleine „Würmchen.“ — Das Motto maae ventelig være en anden Karl, end den vi ſædvanlig pleier at ſee paa Titelbladet af de vittige Skribenteres Bøger, eller og Forfatteren maae have havt Adgang til ubekiendte Archiver, thi vi veed i det mindſte ingen Nøgel til de mange ſære Ting, ſom findes her i hans Levnetsbeſkrivelſe. Undertiden ſynes Forfatteren at ville hæve ſig over Anacreon; han griber da i ſit poetiſke Raſerie, til Jordſkielv, Lynild og hele Parnaſſets Tordenapparatus og huſſerer forfærdelig med Metaphorer og frygtelige ſære Udtryk. I en Paroxysmus af dette Slags er det han begynder:

Weisheit! Weisheit! wohin
Schwand dein nervichter Arm?
Kurz, ſo deckte dein Schild
Felſenähnlich mein Haupt
Kurz, ſo hüllte dein Blick
Meinen Buſen in Stal
Wetter rollten heran
Todeswolken heran
Donner rollte heran.

Og meget meer forſkrækkeligt at læſe og høre paa. Ikke deſtomindre troe vi dog det er vores Pligt, alvorlig at advare Læſerne, reent at forbigaae alle de Stykker der begynde i denne Tone. Det er foraieves at ſætte Sundheden i Fare med at udgruble Meeningen, da vi oprigtig kan forſikre, at de enten ingen Meening indeholde, eller og at de indeholde intet

tet andet end Læseren nødvendig maae have vidſt for længe ſiden, og derfor ikke behøver her at læſe det paa nye. Det ſamme maae og være ſagt om Forfatterens allegoriſke Stykker, das Motto, der Jüngling og andre flere. De kunde være ganſke gode, hvis de ikke alle havde den Feil, at de ere forſkrækkelig lange, og at de lidet eller intet liignende har med den Ting, de ſkal betegne. I der Jüngling foreſtilles ein ſchöner holder Jüngling, der ligger og ſover paa en Høi, med en Bogvet i Haanden, rundt omkring ham rasler Bækkene, die Vogel löſen ihre Kehlen o. ſ. v., og alt dette ſkal være en Allegorie paa det tydſke Riges Lykſalighed, under Keiſer Joſeph den Andens Regiering. Det er vel Forfatteren ſelv har forklaret ſin Allegorie, den vilde ellers bleven uforklaret i al Evighed; Forfatteren lader i det øvrige til at være en patriotiſk Mand, der lader ſit Fædrene Land og dets Ære ligge ſig nær paa Hiertet; ſær ivrer han meget mod de Fremmede, der vel ſynes, at das liebe deutſche Brodt er ſødt, men er af andre Tanker, i Henſeende til det tydſke Sprog:

O wäre nur
O Vaterland!
Auch deine Sprach'
So ſüſſ und gut,
Als ſüſſ und gut
Dein liebes Brod
Es ſprachen ſie
Die Fremden bald

O. ſ. v. ſiger Forfatteren, og ſkiønt vi ikke kiende det tydſke Brøds Sødhed, ere vi dog ganſke eenige med ham, at hans Fædrene-Sprog vilde blive talt af Fremmede, naar det var et behageligt Sprog. Die Deutſchen begynder ſaaledes:

Ein Helden-Volk, die Gniſſel Roms
Auf Freiheit ſtolz, geſund und ſtark.
In aller Volker-Zungen groß
Den Tändeleien ewig feind
Zu trügen einſt nicht ſtark genug
Klug redlich mäſſig keuſch

Og ſaa videre fort det hele Alphabet igiennem. —— Vi har intet at indvende mod denne Roes, uden at den er unyttig og kan giøre mere Skade end Gavn; unyttig, da det er det

ſamme at roſe en Nation der er ſtor i alle Folks Munde, ſom at demonſtrere en Sag ingen Menneſker tvivler paa; og ſkadelig, da Forfatteren gir ſin Nations Uvenner Leilighed at giøre den Anmærkning: at umaadelig Selv-Roes og virkelig Fortieneſte ſielden vandre tilhobe. —— Forfatteren har med andre af hans Landsmænd erklæret de fleſte dobbelte Conſonanter, ſaavelſom de Bogſtaver h og e aabenbar Krig, og ſøger paa alle muelige Maader at fravinde dem deres Eiendomme og indſkrænke deres Territorium, derfor ſkriver han aldrig Sie, Ohren, Kehle, Bette, Friede, men altid Si, Oren, Kele, Bete, Fride. Man kunde ſynes ſaadanne Forandringer røbede en Lyſt til Bagateller, og at Forfatteren iſær burde afholde ſig derfra, for dog med ſit eget Exempel pro virili at underſtøtte den roesværdige Dom han har fældet over ſine egne Landsmænd: den Tåndeleien ewig feid.

Magdeburg og Leipzig.

Markus Tullius Cicero's erſtes Buch tuſkulaniſcher Unterſuchungen von Verachtung des Todes —— überſetzt von Henrich Friderich Diez 1780. 8vo, 133 Sider foruden Fortalen. In der Scheidhaueriſchen Buchhandlung.

Hvorfor Overſætteren valgde juſt dette Stykke til at overſætte var, ſiger han i Fortalen, fordi han ønſkede efter ſin ringe Formue at bidrage en liden Skiærv til at befordre den ſaa dybt ſunkne gamle Litteratur, ſom allene er bequem til at udrydde den nedrige og qvindagtige Tænkemaade, der har nedkaſtet vor Tidsalder ſaa dybt i Støvet, og at reiſe den op igien til hin mandige Dyd, hvorved Romerne ere blevne de agtværdigſte Menneſker paa Jorden. —— Vi kan ikke troe at Overſætteren tænker at hele Jordkloden Beboere ligge ſaa dybt i Støvet, og han mener nok dem, han nærmeſt har omkring ſig. Hans Ønſke og Henſigt med ſit Arbeid er patriotiſk, og fortiener Høiagtelſe. Den mandige Tænkemaade, (at Cicero ikke har fulgt ſin egen Lære, men været vankelmodig ved viſſe Leiligheder, og ganſke modløs ved Slutningen af ſit Liv, angaaer hans Karakter og ikke alle hans Skrifter) den Tænkemaade altſaa, ſom Cicero yttrer i dette Skrift og den vigtige Materie, han underſøger deri, maae giøre hin Skribenterſværm undſeelige, hvo de ikke har tabt al

deres

deres Følelse af et Menneskes Værd. Vel sandt at Poetens σκιας οναρ ανθρωπος er et rigtigt Billede paa det menneskelige Liv; men naar vort Liv er saa flygtigt, vore Dage saa faa og ilende, er der da Tid for os at qvæde om Amor og Vin, og lege med Phantasiens chimæriske Drømme om Følelse og Henrykkelse indtil Aftenen falder os over? — Om Oversættelsen kan vi sige, at den forekommer os bedre end vi ventede, og bedre end de allerfleste tydske Oversættelser af de gamle Auktores findes at være. Dog havde den faldet bedre ud, hvis Forfatteren havde besiddet noget meer Lærdom, og nøiere eftertænkt hvad Meening, der laae i Originalen, og den han har i sin Oversættelse. Flygtigheden er meget kiendelig. — Side 3. er liquidem Homerus oversat, indem Homer; det skulde være, om ellers Homer. S. 4. die alte Geschichte sagt zwar; i Originalen er der bestemt hvilken Historie Cicero har meent, thi der siges, qvamqvam est in Originibus, og det var en Historie, skreven af Cato, om det romerske Folk. Samme Side oversættes canere ad tibicinem, unter Musik besiungen; som først er tvetydigt udtrykt, og dernæst er Musik for ubestemt. Side 5. nec tamen, si qvi magnis ingeniis in eo genere exstiterunt, non satis Graecorum gloriae respondérunt, wenigstens konnten sie den Ruhm der Griechen nicht aufwiegen, wenn es auch große Genies unter gegeben hätte; meer nøie efter Originalen: og om der end opstode nogle store Genier i det Fag, svarede deres Anseelse dog ikke til Grækernes. Tanken er hos den tydske Oversætter ganske mishandlet; først ved at sætte den vilkaarlige Sats si qvi efter Følgesatsen, som er en Feil baade i Henseende til Originalen og Tankernes naturlige Orden, hvilken de gamle Skribentere vare meer omhyggelige for at følge end de nyere, og formedelst deres Sprogs større Bequemhed dertil end vores kunde de og sædvanligere følge den; dernæst er, gloriæ Græcorum respondere, falskt udtrykt, thi her tales, som kan sees af Contexten, om den Anseelse, som de grædske Poeter havde blant deres Landsmænd, og som overgik de romerske Poeters, blant deres. Artes oversætter Tydskeren immer ved Künste; har maaskee ikke vidst at det og betyder, Videnskaber. Side 7. Die Philosophie hat bis itz geruhet; jacuit er meer end hvilet, det tilkiendegiver en slet Tilstand, som den Ting er i, der ligger henkastet,

ſtet, og ingen kierer ſig om. S. 8. mit ihren Verwandten; cum ſuis vil ogſaa ſige med andre Venner. Ibid. Schreib-Freiheit; licentia ſcribenti, overdreven Frihed i Skrivemaaden. Ibid. Aus Eiferſuch gegen des Rhetors Iſokrates Ruhm; i Originalen: motus Iſocratis Rhetoris gloria; her ſtaaer ikke udtrykkelig, Eiferſuch, men i en Anmærkning af Erneſti, hvilken ikke burde overſættes i Stedet for Texten. Samme Side er prudentia overſat Klugheit, da det der ſkal betyde philoſophiſke Videnſkaber. Side 16. was wäre elender als gar niemals geweſen zu ſein? I Originalen, qvid? miſerius, qvam omnino nunqvam fuiſſe, hvad? elendigere (nemlig ikke at være til naar man engang har været til) end aldeles ikke at have været nogen Tid til. Overſætteren har ladet Cicero ſige hvad der er ganſke upaſſende, baade i Henſeende til Perſonen, i hvis Mund Ordene lægges og i Henſeende til til Sammenhængen. Den ſædvanlige Interpunktion, qvid miſerius? har uden Tvivl været Anledning til hin falſke Overſættelſe; men at den anden, ſom Pearce har indført, er den paſſende, burde Overſætteren have vidſt. Noget efter er eſſe ergo eos dicis overſat, du nennſt ſie alſo elend; her har Overſætteren igien ladet Slutningsſkieden undgaae ſig; det bør overſættes, du ſiger altſaa de ere til. Side 17. Qvoniam me verbo premis, poſthac non ita dicam, miſeros eſſe, ſed tantum miſeros ob id ipſum quia non ſunt; dette er overſat ſaaledes: Weil —— will ich nicht mehr ſagen, daß ſie für ſich elend ſind, ſondern nur deshalb elende, weil ſie nicht mehr ſind. Overſætteren har eengang ſluppet Ledesnoren og det var umueligt for ham at faae den igien; hvad Overſætterens für ſich, vil ſige, ſee vi ikke, Subtiliteten ligger i Ordet eſſe. Ib. Dialectica, Dialektik; det er, Logiken. Side 22. ere de Ord: ultra enim qvo progrediar, qvam ut veri videam ſimilia, non habeo, overſatte ved: und je weiter ich komme finde ich nur etwas, was der Wahrheit ähnlich iſt. Overſætteren, troe vi, har tænkt at qvo ultra burde forbindes og vare det ſamme ſom qvo ulterius, og da uden at ſee det Upaſſende deri, og til det følgende har givet hin falſke Overſættelſe. Side 24. animam agere, Geiſt haben, ſkal være at drages med Døden. Side 27. und noch viele andere Eigenſchaften, erinnren ꝛc., & tam multa alia, meminiſſe &c., Erneſti

bort-

borttager Komma og vil tillige have alia bort, man kunde læse: tam multa varia meminiſſe. Side 32. priſcos, qvos Caſcos appellat Ennius har Tydſkeren overſat, die alte Kaſcier. Havde Overſætteren ſeet hvad Varro ſiger om det Ennius's Vers, qvam primum Caſci populi genuere Latini, kunde han maaſkee have rigtigere overſat hine Ord. Side 44. Fuit (Pherecydides) meo regnante gentili, overſættes: der unter Regierung meines Verwandtes (Tullius Hoſtilius) lebte. I Stedet for Tullius ſkal det være Tullus; og ham er det dog ikke ſom her meenes, men dette er Servius Tullius; dernæſt er meo gentili, mit Navne, og ikke Forvandte; havde ellers Cicero udledet ſin Familie fra Servius Tullius, havde han viſt ikke talt om ſin Herkomſt, ſom han i ſin Tale mod Rullum har giort, men tvertimod ved alle Leiligheder ſøgt at prale af ſin ſaa adelige Herkomſt; ſaa meget kunde Cicero's Ærgierrighed give Anledning til at ſlutte, om ikke af det at Pherecydides ei rimeligviis efter de hiſtoriſke Beretninger man har om hans Levetid kunde være Tullus Hoſtilius's Samtidige. Side 45. numeri aut deſcriptiones, zahlen oder gröſen; deſcriptiones er her mathematiſke Figurer, da Tal ogſaa ere Størrelſer, var det unøiagtig at ſætte de to, ſom modſatte. Side 61. und die ganze Erde untergehen, ſkal, efter Originalens omnisqve terra conſiſtat, hede, og hele Jorden ſtaae ſtille. γην στηναι heder det hos Plato, af hvis Phædon Cicero her har overſat og kunde altſaa have bragt Overſætteren paa rette Vei; og hvad der følger ſtrax efter i Originalen burde have giort ſamme Tieneſte. Side 70. profecto id qvo nec in Deo qvidqvam majus intelligi poteſt, was ſelbſt in Gott nicht größer gedacht werden kann, det vil Cicero langt fra ikke ſige, men dette, at intet (af anden Art) yppere, fuldkomnere kan tænkes i Gud. Samme Side, und ich höre auf Homern nicht, er ikke Meeningen af Originalens nec audio Homerum, men denne, jeg bifalder ikke Homer, eller antager hvad Homer ſiger. Side 125. im ganzen, ſiger ikke det ſamme, ſom omni autem oratione. Samme Side ſkal for Homer læſes Herodot; og Side 129 er Vorgänger ikke auctores, ikke at anføre Exempler paa hvor lidet Overſætteren har bekymret ſig om at beholde Originalens metaphoriſke Udtryk, eller i det ringeſte Spærene af dem; men Periodernes Forbin-

delſe

delſe med hinanden, og Orden og Symmetrie har han formodentlig anſeet, ſom en Sag, hvormed han efter Behag og ſin Magelighed kunde giøre hvad han vilde. Hvor Udtrykket er elliptiſk, ſom det ofte er i Samtaler, er Overſætteren ſielden hældig i at udfylde dem. At han burde altid giort dette, har han maaſkee troet, og derfor ikke, naar hans Sprog tillod det, ſøgt at beholde Ellipſen, enten den ſamme ſom i Originalen, eller den der i hans Sprog kom den nærmeſt. — Hvorfor her ingen Anmærkninger findes, kan vi ikke ſige. Har Overſætteren arbeidet for Uſtuderede, hvor mange Steder forekomme da ikke hvor de ikke kan komme igiennem uden Hielp? og hvad Fornøielſe ſkal de da have af at læſe Skriftet? har Overſætteren derimod ſkrevet for Studerede, ſaa maae det være for den nederſte Klaſſe; dog de ſkal ikke hente megen Oplysning herfra, Aftrykket maatte ellers komme Originalen nærmere. — Af Titelen ſkulde man falde paa at troe alle fem Bøger af Cicero's tuſkulaniſke Underſøgelſer handlede om Foragt mod Døden; hvilket kunde være undgaaet ved at ſætte: erſtes Buch under Ordet, Unterſuchungen.

Altenburg.

Samlung vorzüglich ſchöner Handlungen zur Bildung des Herzens in der Jugend. In der Richteriſchen Buchhandlung 1779. 184 Sider 8vo.

Da vi anmeldte den danſke Overſættelſe af Exempelbog for Børn, (ſee No. 14 af denne Aargang) havde vi Leilighed til at ſige vore Tanker om Nytten, dette Slags Skrifter fører med ſig hos Ungdommen. Og vi igientage det her, at ikke allene paa Børns Gemyt, men endogſaa paa Menneſkets i alle Aldere, har Exempler en langt kraftigere Indflydelſe end alt hvad den kiekkeſte Philoſoph af ſin Videnſkab kan forelæſe? Det er uvist om Hiſtorien eller Philoſophien i denne Henſeende er meeſt til Nytte. For den ſtørſte Deel af Læſere maae man vel give Hiſtorien Fortrinet. Lærdommene i den fremſættes mere levende, og, ſom vi tilforn har ſagt, er Indbildningen i Menneſkets Siel den Evne hvis Indflydelſe paa Virkſomheden er ſtærkeſt. Men ſaadan en Samling af Handlinger, hvad enten de nu ere tagne af Hiſtorien eller Opdigtelſen, bør ikke være giort i Flæng.

Der

Der er et dobbelt Valg, ſom deri bør have Sted: man bør have Henſigt til **Perſonernes Stand**, man ſkriver for, og til **Handlingens Høihed**. For Exempel, om man vilde vælge fyrſtelige Perſoners Handlinger til at fremſætte for Bønder eller Folk af ringere Stand; ſaa vilde Indtrykket deraf have megen liden Kraft til at befordre Efterfølgelſe. Og en ſaadan Heltes Gierninger i Dyd, ſom Sokrates's, kan ikke have en meget umiddelbar Nytte om de blive fremſatte for Børn eller ſaadanne ſom ikke have en Siel der er hærdet ved Eftertanke og langvarig Øvelſe. Diſſe maae gabe ad en Handling der er opløftet over deres Kreds: førſt naar de blive ældre, kan ſaadan en Handling fortælles dem med Nytte. —— I nærværende Skrift kan man ikke ſige at Forfatteren har forfeilet det første Øiemeed, vi foreſkrev Valget: thi han ſkriver for Ungdommen i Almindelighed uden at indſkrænke ſig til nogen vis Stand. Men i Henſeende til det andet Øiemeed, da findes her meget, ſom henhører kun til den voxne Alder. Her ere Handlinger ſaa høie, at en voxen Mand i Dyd maae ſee op til dem; for Exempel denne, der tillige maae tiene til Prøve paa Forfatterens Fortællingsmaade:

„ Die belohnte kindliche Liebe.

„ In Meaco der Hauptſtadt von Japan, lebten im „ Jahr 1604, drey Brüder in großer Dürftigkeit. Sie „ arbeiteten Tag und Nacht, nur damit ſie ihre arme Mut„ ter ernähren möchten. Als ſie ihr aber bey einer einge„ fallene Theurung keinen begvemen Unterhalt mehr ver„ ſchaffen konten, ſo verfielen ſie auf einen ganz unerhörten „ Anſchag, den, ich geſtehen es, blos die gute Abſicht und „ die heftige Liebe gegen eine innigſt geliebte Mutter recht„ fertigen kann. Die Obrigkeit hatte damals, da der Hun„ ger viele Leute zum ſtehlen verleitete, ein Edict bekant ge„ macht, daß derjenige, welcher einen Straßenräuber in „ die Hände des Richters liefern würde, eine große Sum„ me Geldes davon tragen ſollte. Die drey Brüder wur„ den einig, daß einer von ihnen ſein Leben daran wagen „ ſollte, um für dieſen koſtbaren Preiß das Leben der beſten „ Mutter zu erhalten. Das Loos fiel auf den jüngſten. „ Er ergab ſich mit Freuden ſeinen Schickſaale, ließ ſich „ binden, und von ſeinen eignen Brüdern gefangen vor Ge-

„ richte

„ richte führen. Als dieſe beiden ihn in die Hände der Ge-
„ rechtigkeit überliefert, und das Geld empfangen hatten,
„ und nun ihren Bruder verlaſſen ſollten: ſo umarmeten
„ ſie ſich zum letztenmal aufs Zartlichſte, und nahmen mit
„ vielen Thränen von einander Abſchied. Der Richter,
„ dem es ſeltſam vorkam, daß der Gefangene ſeine eigenen
„ Verräther ſo brünſtig liebte, ſchickte alsbald einen Ge-
„ richtsdiener den beiden Brüder nach. Dieſer horchet an
„ der Thür ihres Hauſes, und hört die tiefgebeugte Mutter,
„ mit einem erbarmlichen Winſeln dieſe Worte etlichemal
„ nach einander ausrufen. „ Schaf mir den Augenblick
„ euren Bruder wieder: Ehe mein Kind ſterben ſoll, will
„ ich tauſendmal lieber Hungers ſterben. Geht, geht,
„ tragt das Geld dem Richter wieder hin, und bringt mir
„ meinen Sohn wieder.“ Der Gerichtsdiener eilte ſo ſehr
„ er konnte, um ſeinen Herrn dieſe ſeltſame Nachricht zu
„ hinterbringen. Der Richter ließ auf der Stelle den Ge-
„ fangenen vor ſich führen, und nachdem er von ihm die
„ gantze Sache umſtändlich erfahren hatte, ſo würden dem
„ jüngſten Bruder 1500 Thaler, einem jeder der beiden
„ Brüder aber 500 Thaler jährliche Einkunfte beſtimmet.
„ Welche Edelmuthigkeit! welche Liebe und Treue vortref-
„ licher Kinder gegen ihre Mutter unter Heiden!“

Kierlighed til Forældre kunde ikke ſtige høiere; Indholdet af de følgende Stykker er: Der zärtliche Sohn; der entſchloſſene Knabe; die großmüthige Frau; der großmüthige Beyſtand; die belohnte kindliche Treue; die zärtliche Freunde; der Freund Jonathan; der ehrliche Kaufmann; der barmherzige Samaritaner; der treue Sohn; die belohnte kindliche Liebe; der tapfere Sohn; der tapfere Scipio; die edelmüthige Antwort; der wolthatige Edelmann; der mitleidige Jüngling; die grosmüthige Freunde; der ſtandhafte Miniſter; der wolthätige Engelländer; der verzeihende Dion; der uneigennützige Scipio; die großmüthige ausgeſchlagene Krone; die dankbare Prinzeßinn; der gerettene Bediente; der großmüthige Wolthäter; Großmuth und Undank; der mitleidige Genueſer und unddankbare Türke; der ehrliche Mann; der Prinz und treue General; die ſinreiche aber wohlbelohnte Beſtrafung; der wohlbelohnte Dienſteifer; der gerechte Vater; Seltenes Beiſpiel der Treue;

der

der treue Nachbar; der uneigennützige und gerechte Cady; der großmüthige Bruder; der patriotiſchgeſinnte Römer; der durch großmuth beſiegte Feind.

For dem, ſom give ſig af med Børns Underviisning, har vi her anviiſt en Kilde, hvorfra de kan hente meget til Lærdom. De fleſte Pædagogiſke Skribentere kan ſielden ſelv ſøge hen til Alderdommens Værker, ſom ere fulde af denne praktiſke Viisdom. Har de noget derfra, ſaa har de det gierne paa anden Haand, der for maae man ſaa ofte læſe det i en fordervet nymodens Stiil, ſom de Gamle har fortalt med ſtørſte Propretet, og ſom ikke koſtede anden Umage end overſætte det, for at faae ligeſaa ſmuk en Fortælling. Saadanne Skrifter ſom dette nærværende maae da for dem være Kilder.

Halle.

Gebete und Lieder für Kinder von M. **Chriſtoph Chriſtian Sturm.** Vierte vermehrte Auflage — Mit Königl. Preuſſ. Churfürſtl. Brandenburgiſchen allergnädigſten Privilegio. — In der Hummerdiſchen Buchhandlung. 1779. Stor 130 Sider foruden Regiſter i 8vo.

Dette fierde Oplag ſkiller ſig ligeſom det tredie ikkun ved fem nye tilkomne Sange fra de tvende Foregaaende. Hr. St. vilde anſeeligere forsøget det tredie Oplog af denne nyttige Andagtsbog, derſom han ikke havde foreſat ſig i ſamme Aar at udgive en fuldſtændigere Pſalme- og Bønnebog for Børn efter en anden Plan og Indretning. Denne udkom ogſaa 1777 under følgende Titel: **Vollſtändiges Geſangbuch für Kinder von reiferm Alter von M. C. C. Sturm. Halle, bey Hemmerde 172 S. i 8vo,** hvori Sangene ere bragte under 8 Afſnit med tilføiede Betragtninger og Bønner til ſærdeles Tider og Tilfælde. — I nærværrnde findes kun tvende Afſnit. Det første **Für Kinder von reiferm Alter** indeholder 1) daglige Morgenbønner og Morgenſange; 2) daglige Aftenbønner og Aftenſange; 3) Feſtbønner og Feſtſange; 4) Sange over de fornemſte Stykker af den chriſtelige Lære. Det andet har til Opſkrift: **Reimgebete und Denkſprüche für Kinder von zartern Alter** 1) til Juletiden; 2) Faſtetiden; 3) Paaſketiden; 4) Pintzetiden; 5) i Morgentimerne; 6) i Aftentimerne;

7)

7) til Bordtiden; 8) af forſkiellig Indhold — Det hele er, ſom man kunde vente det af Hr. **Sturm**, velſkikket til at bibringe de Unge ſunde og med deres Alder paſſende Begreber og Følelſer, og udmærker ſig ved en naturlig og elſkværdig Eenfoldighed. Uden at vælge vil vi anføre en Prøve herpaa. Vi kaſte op og finde S. 60 følgende Sang **am Confirmationstage** under Melodie: **Ach Gott und Herr** ꝛc.

1.

„Wie feyerlich
Biſt du für mich,
O Tag des heiligen Bundes
Ich ſchwöre heut
Dem Herrn den Eid
Des Herzens und des Mundes."

2.

„Herr ſieh auf mich:
Und väterlich
Vernimm den Eid der Treue.
Verleihe mir,
Daß ich mich dir
Von ganzen Herzen weihe."

3.

„O Gott voll Huld,
Wie viel Geduld
Bewießt du deinem Kinde!
Du liebteſt mich;
Ich haßte dich
Und kränkte dich durch Sünde."

4.

„Ich will forthin
Mit Ernſt ſie fliehn
Und deine Wege gehen.
Herr ſegne mich:
Behüte mich:
Laß mich dein Antlitz ſehn."

β.

Trykfeil i No. 34.

Side 529. Linie 11. fra Enden ſtudererende læs ſtuderende. S. 532. L. 21. homines l. homines perſvadeo. S. 533. L. 16. f. E. VI. 2. XXVI. l. VI. (XXVI.) 2. S. 534. L. 9. 2 Cor. II. l. 2 Cor. I. L. 16. ἀχ ὁτι l. ἀχ ὁτι. L. 27. rerum l. verum. S. 536. L. 3. fortier l. fortiener. S. 544. L. 5. dem ſelben l. demſelben. L. 8. Vande: l. Vande, L. 13. de l. de ſamme.

I No. 36.

Side 563. L. 1. f. E. möglig l. möglich. S. 564. L. 18. Schaß l. Schoß. S. 565. L. 9. f. E. Af l. Al.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 41.

Kiøbenhavnſke
Nye Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 13de Octobr. 1780.

Den chriſtelige Troes Hellige Lærdomme til almindelig Overbeviisning og Opbyggelſe, forſvarede i offentlige gudelige Taler af Doct. Nicolay Edinger Balle, Kongelig Danſk Hof-Præſt og Profeſſor. Tredie Bind. Kiøbenhavn. Trykt paa Gyldendals Forlag 1780. 2 Alph. 1 Ark ſt. 8vo. Koſter paa Skriv- 10 Mk. og paa Tryk-Papiir 8 Mk.

For det første have vi en liden Trætte at yppe med Forlæggeren, og vi vide ikke i denne Sag at holde os til nogen anden. Hvis at vi ſtiltiende forbigik en meget sienſynlig Urigtighed paa Titelbladet, vilde maaſkee det hos nogle bekræfte den Beſkyldning, at vi udbaſune Hr. Gyldendals Forlags Skrifter. Vi ſindſede, og andre ligeſaa, ved at læſe: **Den chriſt. Tr. Hell. Lærdomme — forſvarede — af Doct. Balle. Tredie Bind.** Hvor ere, tænkte vi, de to foregaaende Bind? — Der er jo hverken to eller eet til med ſlig Titel. — Naar denne Samling endeligen ſkulde forbindes med de 2. forhen udgivne Bind af Doct. **Balles** Taler over Troens Lærdomme, ſaa burde enten Titelen været uforandret den ſamme, eller og Forbindelſen været tilkiendegivet paa en bequemmere Maade end ved **Tredie Bind.** Vi ſee juſt ikke heller nogen Nødvendighed i, at diſſe Taler ſkulde have den anførte fra de andre forſkiellige Titel, da ikke engang den ſtørſte Deel af dem egent-

lig beſvarer Indvendinger eller giendriver Vildfarelſer og Modſigelſer, ſom Læſeren kan erfare af deres Indhold, vi her vil meddeele: I. De efter Skriftens Anviisning rigtigſte og værdigſte Foreſtillinger om Forſynets Maade at handle paa. 1) Guds Forſyn ſtrækker ſig i Almindelighed til alle Skabninger, ſaa vel de mindſte ſom de ſtørſte; men i Særdeleshed til de Fornuftige, og paa Jorden fornemmelig til Menneſkene. 2) Guds Forſyn er ikke indſkrænket til en blot Vedligeholdelſe af Tingenes engang faſtſatte Orden og Gang; men han beſtyrer alle Forandringer, ſom en frie regierende HErre, og lemper dem med ubeſkrivelig Viisdom efter det Diemeed eller den Plan, han i ſit evige Raad har anordnet, over Ev. paa 15de S. eft. Tr. II. 1) De Tvivl og Indvendinger, med hvilke det guddommelige Forſyns viiſe og gode Regiering paa nogen Maade kan beſtrides. 2) De kraftigſte Bevæggrunde, ſom i Forſynet indeholdes, til at forbedre Tænkemaade og Forhold, over Ev. paa 19de Sønd. eft. Tr. III. Forløſerens ſande Guddom. 1) En velgrundet Overbeviiſning af Skriften ſelv om JEſu Chriſti vor Frelſers virkelige Deelagtighed i den ene ſande allerhøieſte Guddom. 2) De Tvivl, ſom med Skin af Rimelighed kunde opkaſtes imod denne Sandhed. 3) De Aarſager, formedelſt hvilke Chriſti Guddoms Sandhed bør erkiendes med den hierteligſte Glæde, ſom een af de vigtigſte i vor hele Chriſtendom, over Ev. paa 4de S. i Adv. IV. Menneſkers medfødte Vanart. 1) Om den Hellige Skrift i Overeenſtemmelſe med Erfaring virkelig har lært, at alle Menneſker ere beſmittede med en Vanart, ſom ſtedſe hænger ved dem. 2) Hvorfra ſaadan en over alle Menneſker udbredt Fordervelſe har ſin egentlige Oprindelſe, over Ev. paa S. Sexag. V. Skriftens Foreſtilling om denmenneſkelige Vanarts Oprindelſe. 1) Den oplyſes med paſſende Anmerkninger. 2) De Tvivl prøves, ſom af en grublende dog lærvillig Fornuft kan opkaſtes derimod over Ev. paa 1ſte S. i Faſte. VI. Forløsningen ved Chriſtum. 1) Om ogſaa Guds Godhed og Retfærdighed kunde tillade ham, at henkaſte de Skyldiges Straf paa en Uſkyldig? over Ev. paa 21de S. eft. Tr. VII. 2) Hvorledes kan denne Uſkyldiges Lidelſer og Lydighed regnes andre til Retfærdighed? a) De Aarſager, formedelſt hvilke man er bange for, at en uſkyldig lidende Forſoners

Vær-

Værſkyld og Fortieneſte ei kan regnes de Troende til Retfærdighed. b) Anvendelſen af denne Lære, naar den erkiendes at være ſand, til vor Gudfrygtigheds Forfremmelſe, over Ev. paa S. eft. Nyt-Aar. VIII. **JEſu forſonende Siele-Angeſt.** 1) Hvad han i denne allerſkrækkeligſte Angeſt har maattet udſtaae paa vore Vegne. 2) Vigtige Lærdomme deraf til Underviisning og Opbyggelſe, over Ev. paa 3die S. i F. IX. **Salig Udødeligheds høiſtvigtige Forhaabning bekræftet ved JEſu Opſtandelſe.** 1) Hvilket Tab vi havde lidt, om vi ſavnede den. 2) Hvilke Fordeele den har i Følge med ſig, over E. paa 1ſte Paaſke-Dag. X. **Vigtige Følger for Verden af JEſu Bortgang til ſin Fader.** Befrielſe 1) fra den overhaandtagende Vantroe, ſom allerede var færdig til at ødelægge og forderve den ædelſte Deel af Jordens Beboere. 2) Fra den længe herſkende Overtroe, under hvis Trældom ſand Gudsfrygt og virkelig Dyd ganſke nedtrykkes, over Ev. paa 4de S. efter P. XI. **Hvorledes Religionen ſkal være vor Hovedſag.** 1) Den Afvei, paa hvilken mange ere geraadede, i det de foreſatte ſig at gisre Religionen til deres Hovedſag. 2) De Egenſkaber, ſom bør findes hos den, hvis virkelige Hovedſag er Chriſti Religion, over Ev. paa 17de S. efter Tr. XII. **Det rigtige i den Hellige Skrift faſtſatte Begreb om Chriſtnes til Salighed fornødne Troe.** 1) Hvad det er, vi ſom Chriſtne maa troe til Salighed? 2) Hvorledes vi ſkulle gaae frem til denne Troe, at den kan opvækkes hos os? 3) Hvorfor Gud har anordnet ſaadan en Troe til at være det Middel paa vores Side, ved hvilket Salighed ſkal opnaaes? over Ev. paa 1ſte S. efter P. XIII. **Hvori chriſtelig Dyds ſande Væſen egentlig beſtaaer.** 1) Chriſtelig Dyd indbefatter en herſkende Attraae og Lyſt til at iagttage Guds Villie, foreenet med en ſtedſevarende Afſkye for alt det, ſom er ham imod. 2) Denne Attraae og Lyſt maa være udſtrakt til alle de Pligter, Gud har paabuder, og diſſe bør iagttages for Guds Skyld, til at bevidne ham ſin fuldeſte Ærbødighed. 3) Saadan en Lyſt til alle Guds Buds Jagttagelſe maa være opvakt af Kierlighed, ſom er antændt af Troe paa Chriſtum, om den ellers ſkal blive beſtandig og naae ſit Maal, over Ev. paa 4de S. efter P. XIV. **Chriſtelig Selvfornegtelſe.** 1) Hvorledes redelige Chriſtne, ſkiønt deres Liv er kronet med

Velſtand og Fred, desuagtet maa fornægte ſig ſelv for JEſu Skyld. 2) Opmuntring til denne ædelſte Pligts Jagttagelſe ved kraftige Bevæggrunde, over E. paa 3die S. eft. P. XV. **Den Herlighed, hvormed de ſaliggiorte Troende ſkal beklædes.** 1) En fuldkommen Befrielſe fra Synd og Sorg. 2) En ſtedſe tilvoxende Erkiendelſe af Guds Høihed og Majeſtæt, ſom udgyder Strømme af Glæde i deres forædlede Siel. 3) En beſynderlig Forening med deres herliggiorte Forløſer, i hvis Beſkuelſe de finde riig Anledning til at glæde ſig. 4) Broderlig Samfund med deres frelſte Venner til evigvarende fælleds Vedergvægelſe, over Lectien paa Chr. Himmelf. D. XVI. **Det Trøſtelige og det Skrækkefulde, ſom indeholdes i Dommens Betragtning.** 1) Deels i Henſigt til den, der ſkal dømme dem. 2) Deels i Henſigt til det, de ſkal dømmes for, over Ev. paa 2den S. i Adv. XVII. **Chriſti Bekienderes ved Reformationen fornyede Friehed.** 1) Fra Overtroe, ſom nedtrykte al ſund Forſtand. 2) Fra Samvittigheds Tvang, ſom fængſlede de ædelſte Hierter. 3) Fra ſelvopdigtede til Sikkerhed og Udyd forførende Lærdomme, over Ev. paa Allehelg. D. XVIII. **Den Hellig Aands Maadevirkninger paa Syndere til deres Forbedring.** 1) Perſonen, ſom virker. 2) Forandringen, ſom virkes af ham. 3) Maaden, hvorpaa han virker den, over Ev. paa 1ſte Pintſe-D. XIX. **Synderes Forhold under den Hellig Aands Maadevirkninger til deres Forbedring.** 1) Man vogte ſig for at imodſtaae den Hellig Aands opvækkende Paamindelſer. 2) Man forſke idelig under Bøn og Paakaldelſe i den Hellige Skrift, med redelig Anvendelſe af dens Formaninger paa ſig ſelv, over Ev. paa 2den S. efter Tr. XX. **Enhver kan og bør altid ſtifte noget Godt, baade ved Ord og Gierninger.** 1) Der kan neppe tænkes en Tilſtand, hvor end det ringeſte Menneſke ſkulde være betaget al Leilighed til at virke noget, ſom er nyttigt og godt. 2) De kraftige Opmuntrings-Grunde, af hvilke hver for ſig maa drives til at agte derpaa, over Ev. paa 2den S. efter H. 3. K. XXI. **Advarſel mod kiødelig Sikkerhed.** 1) I hvilken ſørgelig Tilſtand Menneſket ved kiødelig Sikkerhed ſtyrter ſig ſelv. 2) De nyttigſte Raad til at undflye denne farlige Sikkerhed, over Ev. paa 1ſte S. eft. Tr. XXII. **Advarſel mod ſyndige Tanker.** 1) Giør

be-

betragter onde Tanker og Begieringer som høiststrafværdige. 2) Tienlige Midler til at imodstaae og neddæmpe alle saadanne strafværdige Tanker og Begieringer, over Ev. paa 19de S. efter Tr. XXIII. **Fornøden Advarsel imod visse sig udbredende forføriske Grundsætninger.** En Beslutnings-Tale ved Confirmationen over Ordspr. I. 10. Den er forhen særskilt trykt og recenseret i disse Blade. XXIV. **Evangelisk Christendoms uskatteerlige Værd.** 1) Vore Forfædres ynkværdige Tilstand i det tykke Vankundigheds Mørke, hvori de vankede omkring, ligesom adspredte Faar i en vildsom Ørk. 2) Det ulige større Fortrin, som er os forundet ved Christi Evangelium, at vi nu kunde gaae frem til Lyksalighed med faste Skridt paa en sikker og jevnet Vei, uden Frygt for at snuble, naar vi kun agte paa det Lys, som straaler for os, over Ev. paa 6te S. efter Tr. — Enhver, som har funden Overbeviisning og Opbyggelse i Forfatterens andre Taler, vil ganske vist og finde samme i disse. Vi have i Særdeleshed vendt vores Agtsomhed derhen, hvor Forfatteren anfører og besvarer Indvendinger, og han synes os i Almindelighed meget vel at havt udført denne paa Prædikestoelen heel vanskelige Sag. — Den Tale om **Christi Guddom**, (III.) som indtager nogle og 70 Sider, er dog vel alt for vidtløftig til, at den med al ønskelig Virkning hos Tilhørerne kunde holdes. Vi see ikke rettere, end at den Høiærværdige Forfatter ei allene uden Skade, men endog til Fordeel for Sandheden kunde have fattet sig kortere i at føre Beviserne for Christi Guddom. Vi for vores Deel havde i en Prædiken aldeles forbigaaet Ps. II. 6.-12. og nogle andre Skriftsteder, som her til Beviis ere anførte. — Naar disse 24 Taler skal anses som et **Tillæg** til Forfatterens **dogmatisk-praktiske Theologie**, saa vil vel de Indvendinger igien være at vente, om hvilke vi tilforn have erindret. (See Efterretn. for Aar 1779. 2. H. S. 568.) — Texterne ere og efter Forfatterens Oversættelse aftrykte i dette Bind med samme Overflødighed, som i de andre. Saaledes er Evangelium paa 4de Søndag efter Paaske, som i det 2det Bind 3de Gange er igientaget, endnu her 2de Gange. — Tilskriften er til **Kron-Printsen.**

A. O.

Acta Literaria Univerſitatis Hafnienſis A. MDCCLXXVIII. Med et Titel-Kobber af Meno Haas, ſom foreſtiller en Sædemand, hvorunder ſtaaer: Serere ne dubites. Hafniæ, Typis N. C. Höpffneri, Sacr. Reg. Majeſtis & Univerſitat. Typographiæ Directoris. 414 S. i 4to.

Vare diſſe Acta komne os før for Øine til Anmeldelſe, ſkulde vi for længe ſiden have anmeldt og bedømmet dem; men ſkiønt de længe have været os bekiendte, og ſtørſte Deelen læſte af os, vidſte vi ei tilfulde, om ikke en af vore Medarbeidere havde faaet den Forretning, vi nu maa paatage os, i hvilket Fald vort Arbeide vilde været forgieves. Her er Aarſagen til deres alt for ſildige Bekiendtgiørelſe i diſſe Efterretninger. Det er en ſand Fornøielſe, at ſee Mænd af Indſigter fremſtaae for at gavne Eftertiden, og med foreenet Flid at udbrede Lys, hver over ſin Videnſkab. Andre Nationers Lærde har herudi foregaaet vores med deres Exempel, og her finde de nu værdige Efterfølgere. Syv af vore Lærde, nemlig en Balle, Janſon, Horneman, Ancher, Kratzenſtein, Friis Rottbøll og Schlegel, have ved denne Samling giort Begyndelſen til vor Litteraturs Hæder blant Fremmede, og man har Grund til at haabe, at fiere af vore brave Profeſſorer vil foreene ſig med dem for og at levere Bidrage dertil. Hvad kunde ikke de Herrer Kall, Riisbrigh og Baden udrette til det Danſke Navns Ære udenlands, og hvorfor ſkulde man ikke vente ſig alt af deres Flittighed og Indſigter? Oprigtigen ønſke vi dem baade Lyſt og Held dertil, men ogſaa dette ønſke vi, at blotte Leilighedes Taler og allerede trykte Stykker, med mindre diſſe ſidſte anſeeligen vare forandrede til Forbedring, maatte blive uden for ſaadan en Samling ſom mindre paſſende med dens egentlige Øiemeed. De Kielſke Beyträge, ſom udkomme under Procanzler Cramers Direction, kunde tiene til Mønſter i Henſeende til Materiernes Valg og Udarbeidelſe. At ovenmeldte lærde Selſkab ikke giør for meget, men ſnarere for lidet, af deres Arbeide, viſer diſſe Ord i Fortalen: Ne diſpereant injuria temporis, qvod ſolet, minutiæ noſtræ literariæ, lucubratiunculas has varii generis conſociatas paulatim edere, ut conſociatis creſcat aliqvale robur, cum animo ſtatutum habet Univerſitas Hafnienſis. Qvamvis enim exiguæ ſint hæ rei literariæ acceſſiones, ſatius tamen duximus, nonnul-

las

las impertire, qvam omnino nullas. De pralende Tydſkere havde neppe ſkreven ſaaledes, men hvor ſmukt er det ikke, naar Lærdom og Beſkeedenhed ere i Følge med hinanden? Stykkerne ſom findes i dette Bind, ere følgende: 1.) De certis librorum Canonicorum Criteriis Proluuio. Pars prima & ſecunda. Autore N. *Edinger Balle*. Den første Deel, ſom tilforn er trykt og udkom 1772. ſom et Indbydelſes Skrift til Reformations-Feſtens Høitideligholdelſe, men har her faaet adſkillige Forbedringer og Tilſætninger, handler de veris librorum Canonicorum Criteriis ab iis, qvæ falſa ſunt, aut minus valeant, diſcernendis. Hr. B. viſer først, hvor utilſtrækkeligt det Kiendetegn er, ſom D. Semler tager af en kanoniſk Bogs moralſke Nytte, ſaa vel ſom det, den Wittenbergſke Doct. Schmidt tager af den Hellig Aands indvortes Vidnesbyrd. Derpaa antager han de Mænds Vidnesbyrd, ſom ved Undergierninger have beviist ſig at være guddommelige Sendebud, for Hovedkiendemerket; og hvo indſeer ikke, at da Guds Helligbed og Godhed aldrig kan tillade, at Vildfarelſer til Menneſkenes Skade blive forplantede og beſtyrkede ved Misbrug af overordentlige Kræfter, ſaa maa nødvendig ethvert Skrift, ſom enten er ſkrevet af et guddommeligt Sendebud og af ham erklæret for inſpireret, eller har ſaadan en med Underkræfter udruſtet Lærers Vidnesbyrd for ſig, antages for guddommeligt. Hr. B. anfører dernæſt endeel Steder af det Nye Teſtamente, hvor Chriſtus eller Apoſtlerne har bekræftet det Gamle Teſtamente. Tilſidſt viſes: Partim in Canone V. T. eosdem libros, qvos hodie complectitur, tempore Chriſti & Apoſtolorum receptos fuiſſe; partim in Canone N. T. nullum librum reperiri, ab iis ſcriptoribus ſacris non exaratum, qvos autores eſſe primævi doctores Chriſtianorum, hac in cauſa teſtes graviſſimi, aſſeruerunt. Det første beviſes af Melito Sardicenſis, ſom anfører alle det Gamle Teſtamentes Bøger undtagen Eſthers, hvilken dog Nazaræerne antoge og Origenes havde, ſom ſelv brugte Ebræernes Coder; det ſidſte erindres kun korteligen, og behøvede heller ikke noget vidtløftigt Beviis, ſaaſom dette tilſtrækkeligen er ført af Doct. Leß i hans Wahrheit der chriſtl. Religion. I den anden Deel handles De Luthero hodieruis librorum Canonicorum adverſariis non conſentiente. Luther for-

ſvares her meget grundigen imod Doct. Semler. Efterat Hr. B. har bedømt den rette Brug af Luthers Myndighed og Ord, at man nemlig ikke maa tillægge hans Ord ſaa ſtor en Vægt, at de i og for ſig ſelv ſkulde indeholde nogen Regel at tænke og troe efter; thi han kunde feile, og Skriften er vor eeneſte Regel; at man maa giøre Forſkiel imellem Tiderne, han ſkrev paa, og Materierne han ſkrev om, ſaa vel ſom Øiemeedet, han ſkrev i; hvilket alt oplyſes og gotgiøres, beviſer han deels, at de Ord, Doct. S. allermeeſt beraaber ſig paa, indeholder intet ſaadant, hvorved Skriftens Kanon kan ſvækkes i ſin Myndighed, deels, at Hr. S. meget vel kan igiendrives med Luthers egne Ord. Hans Høiærværdighed viſer ſig allevegne ſom en Mand, der ei allene kan tænke, men ogſaa tydelig og net udtrykke ſine Tanker. 2.) D. *Hect. Friedrici Janſon*, Commentatio de Modo argumentandi, qvo Apoſtolus Paulus neceſſitatem emendationis & ſanctæ vitæ Chriſtianis confirmavit. Med oplyſt Nidkierhed og Skarpſindighed forklarer Hr. J. de Beviſer for et helligt Levnets Nødvendighed, ſom Paulus har taget af Chriſti Fyldeſtgiørelſe. Stedet Gal. V. 24. bør ikke forſtaaes blot moraliter men imputative. Meeningen er: de anſee ſig ſom korsfæſtede og ſtraffede for Synden, og kan altſaa ingen Lyſt have til at leve i Synden; dette oplyſes i ſær af Rom. VI. 1.13., ved hvis Fortolkning Hr. J. er meget udførlig. Paulus vilde beviſe, at Lærdommen om Retfærdiggiørelſe af Naade, ſom han i næſtforegaaende Capitel har fremſat, ikke ophæver, men meget mere giver Chriſtnes Forbindelſe til et helligt Liv nye Styrke; nu lægger han Jøderne en Indvending i Munden, ſom maatte beſvares med Grunde; naar han derfor ſvarer: „Vi, ſom ere døde fra Synden, hvor„ledes ſkal vi endnu leve i den?“ ſaa kan diſſe Ord umuelig have denne Meening: vi maa ikke ſynde; thi vi ere døde fra Synden, eller: thi vi ſynde ikke mere; men imputative forklaret er Apoſtelens Svar grundigt og tydeligt. Der er ſaa nøie en Foreening imellem Chriſtus og de Troende, at ligeſom Chriſti Død regnes dem til Forſoning, ſaa maa de og anſee ſig ſom døde fra al Synd i Chriſti Død, betragte ſig ſelv ſom ſtraffede for Synden, efterſom Chriſtus i deres Sted blev ſtraffet, og ligeſom nu den, der har udſtaaet Døds Straf for Synden, ikke kunde, om han kom til Live igien,

be-

beſlutte at leve ſit forrige Liv, der havde ſaa bedrøvelige Følger, ſaa vil og Chriſtne ved Chriſti Døds Tilegnelſe finde de ſtærkeſte Grunde til at ſkye Synden og derimod adlyde Guds Villie. Vi afſkrive Hr. J. egne Ord S. 43 og 44: Certiſſimum eſt, illos, qvibus mors Mediatoris, vere pœnarum loco à Deo conſtituta, imputatur, à Deo judice eodem loco haberi, ac ſi ipſi his pœnis defuncti eſſent, ac dici ergo poſſe æqve ac Chriſtum peccatis mortuos eſſe; idqve maxime fieri tum, cum homines, notitia evangelii inſtructi, in hanc conſtitutionem divinam ſibi maxime ſalutarem conſentiant, ſive qvod idem eſt, cum gratiam hanc Dei vera illa fide amplectantur, ex qva omnem peccatoribus juſtitiam ſperandam eſſe, Paulus in antecedentibus demonſtraverat. In hujusmodi informatione de vera, qva juſti declaramur, fide, haud difficile eſt, invenire rationes graviſſimas, qvibus ad peccati odium mens humana impelli poſſit. Tum enim manifeſtum eſt, qvi ipſi conſenſerint, declaraverint; profeſſi ſint, ſe peccatis mortuos haberi velle, eos omnem cum illis communionem ſuſtuliſſe, vereqve illis renuntiaſſe; ita ut vitæ, qvæ peccatis antea dicata fuerat, finis jam factus ſit in hac morte Chriſti culpam expiante, qvam ſuam fecerunt; qva defuncti & liberati hoc modo qvi fuerint, neqvaqvam exiſtimandi ſint priſtinam illam vitam nunc revivere velle. Qva propter duo hæc apprime connectit Apoſtolus, mortem ac reſurrectionem Chriſti, & in utraqve nos illi junctos eſſe contendit. Denne ſmukke og lærerige Forklarings Rigtighed gotgiøres tilſtrækkeligen. Herpaa viſes, hvorfor andre Forklaringer herover ikke kan antages. Samme Foreſtilling ligger og til Grund ved Gal. II. 19. 20. Gal. III. 27. Skiønt Recenſenten aldrig har tvivlet om, at jo den Forklaring over de anførte Steder, ſom Hr. J. med ſaa ſtærkt et Lys og Grundighed giver, er den eneſte rette, har han dog til nye Fornøielſe og Beſtyrkelſe i Sandheden læſt denne værdige Afhandling, og ſpaaer enhver, der vil læſe den, ſamme Nytte. 3.) *Claudii Frees Horneman*, Clavis Dialectorum Orientalium, Ebraicæ, Chaldaicæ, Syriacæ & Arabicæ. Particula prima. Skiønt den i dette Fag ſtore Schultens for lang Tid ſiden har udgivet ſin Clavis over de Øſterlandſke Dialecter, vil dog enhver ved Sam-

menligning kunne indſee, at denne ikke er overflødig. Temmelig vidtløftig er denne første Partikel, men hvad eller hvor meget der kunde fraſkæres uden det heles Skade, kan vi ikke bedømme. Hr. Forfatterens Styrke i dette Litteraturens Fag er saa bekiendt, at den ikke her behøver at omtales. 4.) Oratio Academica de Jurisprudentia emendanda, Autore *Petro Kofod Ancker*, holden 1763. ved Rectoratets Nedlæggelſe. 5. De juris prudentia legislatoria ad Dominum Bellenbergium af samme Forfatter ſkrevet 1760. 6. Fragmenta Colloqvii olim Epiſtolici cum Libero Barone de Senckenberg. 7. De Legibus Anglicis Canuti M. in perantiqvo Codice Bibliothecæ Colbertinæ, begge af samme Forfatter. Alle Lovkyndigheds Elſkere vil selv læse diſſe Afhandlinger, som Rummet forbyder os at giøre Udtog af. Hr. Conference-Raadens Navn er baade inden- og udenlands alt for agtet til, at enhver i hans Fag ikke med Glæde og Videlyſt ſkulde modtage alt, hvad der kommer fra hans Haand. 8.) De Transmutatione aqvæ in terram Commentatio, Autore C. G. *Kratzenſtein*. Grundene for denne Meening om Vandets Formindſkelſe og om dets Forvandling til Jord prøves. Helmonts Hypothes om Planternes Vext ved blot Vand uden Tilsætning af Jorddeele undersøges og forkaſtes. Vandet er ikke ved noget Experiment beviiſt at kunne omſkiftes til Jord, men alt Vand, i sær Regnvand, indeholder foruden de salte og oliagtige Deele ogsaa Jord, som Vexterne trække til sig, og hvoraf de faae deres Størrelse og Faſthed. Ingen almindelig Vandaftagelse kan være grundet. Hverken behøves en almindelig Udhuling af Havets Bund til at forklare Land-Jordens Tilvext ved Søekanten, ikke heller bliver det den meſte antagelige Meening, at Landet ved Tilſkylling fra Grunden eller fra en anden Landkant vinder sin Forhøining; en almindelig Forhøining af Havets Bund viser Hr. Prof. ac være den sande Aarsag, og denne har sin Grund i den Mængde Jord, som Floderne føre med sig, hvoraf det meſte afleggges ved Søekanten, men meget føres længere ud i Havet. Efterat Hr. B. var bleven færdig med denne Afhandling, fik han de 3 ſidſte Tomer af det Pariſiſke Academies Videnſkabers Hiſtorie, hvoraf han anfører Hr. Lavoiſiers Forſøg, som viſer, at Vandet ikke ved Diſtillation kan forvandles til

Jord.

Jord. 9.) Sella marina obſervandis eclipſibus ſatellitum Jovis accommodata. Autore C. G. *Kratzenſtein*. Efterat D. Vieſter, Bylfinger og Irvins har giort ſig Flid for at opfinde bequemme Indretninger, hvorved en Obſervator, frie for at tage Deel i et Skibs Bevægelſer, kunde obſervere Jupiters Drabanteres Formørkelſer, men ikke har været lykkelige nok i deres Opfindelſer, har Hr. K. ſøgt at opfinde en bedre Stoel, ſom han, ſkiønt ikke ganſke med den forønſkte Virkning, formedelſt tyk Luft, betiente ſig af ved de Obſervationer, han giorde paa ſine Reiſer i Aarene 1769. og 70. Denne Stoels Dannelſe beſkrives, og et Kobber over den findes tilføiet med denne Underſkrift: Obſervatorium nauticum Kratzenſteinianum. 10.) Diacriſis hypotheſeos franchlinianæ de electricitate poſitiva & negativa. Auctore *Kratzenſtein*, indeholder Tvivl imod den Franchlinſke Meenings Rigtighed, og blandede Jagttagelſer om Electriciteten af Hr. Etats-Raad Mahling og Hr. Forfatteren ſelv. 11.) Deſcriptiones Plantarum qvarundam Surinamenſium cum fragmento Materiæ medicæ & Oeconomicæ Surinamenſis per C. *F. Rottboll*, indeholder nøiagtige Beſkrivelſer over 12 Surinamiſke Planter med 5 Kobbere over Panicum lanatum, Eriocaulon faſciculatum, amplexicaule, Triplaris Americana, Rondeletia biflora, Rhexia glomerata og trichotoma. Fragmentet foreſtiller 141 Planters Anvendelſe i Lægekunſten og Huusholdningen. 12.) Oratio in Natalem Auguſtiſſimi Regis Chriſtiani Septimi Anno 1777. à C. *F. Rottboll*, t. t. Rectore Magnifico, habita. 13.) Oratio ejusdem, die 29 Maji 1767., cum Magiſtratu Academico abiret, habita. De vione begge om Hr. Etats-Raadens Veltalenhed, men ere i øvrigt ikke af nogen beſynderlig Vigtighed. — Af Hr. Prof. Schlegel findes her og, ſom vi allene vil anmelde: 14.) Oratio de optimo reformandi modo habita à *Johanne Henrico Schlegel*, Pridie Calendas Novembres 1762., ſimul cum Programmate de Initiis Reſtauratorum in Dania Sacrorum — tilforn trykt. 15.) *Joh. Henr. Schlegelii*, Tria Programmata Academica. De Difficultatibus in hiſtorica veritate indaganda Anno 1760. De ſtatu rei literariæ & Academiæ præſertim Hafnienſis, Rege Chriſtiano Qvinto, Anno 1777. De ſtatu rei litterariæ & Academiæ præ-

ſer-

ſertim Havnienſis, Rege Friderico Qvarto. Anno 1777. Altſammen tilforn trykt, og derfor ikke værdigt nok til at have Sted i Samlingen, da det desuden ikke udmerker ſig i nogen Henſeende. — Vi vil ellers haabe, at det ikke bliver ved denne Begyndelſe, og ønſke de lærde Forfattere Tid, Lyſt og Kræfter til Verkets videre, og, om muelige, aarlige Fortſættelſe. ω.

Leipzig.

Briefe Franz von Kronenburgs und Ernſt Gratos zur Beforderung der Menſchenkenntniß. — Erſter Band in der Weygandſchen Buchhandlung 1780. 512 Sider 8vo. Koſter 1 Rdlr. 2 Mk.

Forfatteren begynder med en Betragtning om den gamle Anvisning: **Lær at kiende dig ſelv**; og beklager at man daglig erfarer hvorledes den ſtørſte Deel af Menneſkene er immer den uvidenſte i dette Stykke. Der hører og meere til at naae det Maal end man kan vente hos ethvert Menneſke. Thi det er ikke nok at man giver Agt paa hvad der foregaaer i ſin egen Siel, man maae ogſaa vende ſin Opmerkſomhed paa andre. Det vigtigſte er dog at man forſtaaer rigtig at anvende Opmerkſomheden og benytte ſig af ſine Erfaringer. Thi hvad kunde ellers et helt Hundredaars Agtpaagivenhed nytte? Nu ſpørges om vi kan komme til Kundſkab om andre Menneſker uden for i Veien at kiende vort eget Selv? Dette Spørgsmaal er ikke ſaa let at afgiøre ſtrax. Os ſelv ere vi for kortſynede til fuldkommen at agte paa; og det kan i Henſeende til andre uden for os ikke iverkſættes uden vi faae hentet de førſte Grunde til vor Kundſkab fra os ſelv; thi fra den Punkt udbreder ſig al vor Erfaring. Men hvor vanſkeligt er det ikke at være baade Tilſkuer og tillige den beſkuede Gienſtand? Mange Scener maae undgaae vort Syn, da Lidenſkaberne ofte ſom en Taage betage os Synet. Den maae vel endelig forſvinde, men ſaa er og Scenen med det ſamme til Ende og ſaa got ſom ganſke forſvunden. Det eeneſte vi i det Tilfælde kan giøre er at byde Hukommelſen ſtille Scenen frem for vort Øie igien. Men vi bedrog os om vi da troede at ſee Gienſtandene i ſamme Klarhed og

Fuld-

Fuldſtændighed ſom den virkelige Scene fremviſte dem i; endnu meer, vi kan ikke engang være forviſſede om at de ere de ſelv ſamme uforandrede og uforverlede; thi det Modſatte maae vi, formedelſt vor Hukommelſes Uformuenhed og vor Egenkierlighed, ikke være uvillige til at formode. Mod den ſidſte i ſær kan vi ikke nok være paa Vagt. Den vil gierne drage et Skiul over de Gienſtande Fornuften afſkyer; og den vil foreſtille andre fra en langt anden Synspunkt end Sandheden kan tilſtæde. At give Agt paa andre er da nødvendigt om vi tragte efter at faae en rigtig Kundſkab om os ſelv og den menneſkelige Natur i Almindelighed. Men ved den Agtpaagivenhed paa andre Mennesker, ere atter adſkillige Vanſkeligheder. Vi gisre ofte en falſk Slutning fra os ſelv og bedømme andre efter de Phænomena, der lade ſig ſee i vor egen Siel. Vi har ofte for liden umiddelbar Erfaring til at forſkaffe os den nødvendige Kundſkab og derfor maae tillige benytte os af andres. Enten nu diſſes Erfaring er hentet umiddelbar fra deres eget Selv eller ved Agtpaagivenhed paa Fremmede, er her dog ſaa meget ſom først maae underſøges og afgisres ganſke, førend vi med Sikkerhed kan benytte os af deres Erfaringer. Paa alle Veie ere Vanſkeligheder forbundne med Mistanke for at fare vild. Og alt dette er Aarſagen hvorfor ſaa faa komme til en rigtig Kundſkab ſaa vel om ſig ſelv ſom om andre Mennesker. Nærværende Breve kan være et Middel til at befordre vor Menneſkekundſkab, men, ſaaſom de indeholde andre Menneſkers Erfaringer, kan de ikke paa anden Maade være det end ved at underſøge om deres Forfatters Erfaringer ere rigtige, hvilket vi ſlutte de ere, naar de ikke komme i Colliſion med vor egen; thi denne er Prøveſtenen for al vor Kundſkab ſom vi paa en naturlig Maade forſkaffe os. Efter ſaadan Underſøgning og Prøve kan ſlige Skrifter ſom dette, vi have for os, med Rette ſiges at opfylde deres Hensigt. I det Hele forekommer det os at Forfatteren har været en flittig og nøiagtig Agtpaagiver. Undertiden frembringer han for mange Raiſonnements, og reiſer dermed en Støv, der forhindrer os at være en behørig Tilſkuer og Dommer. Saaledes er det beſkaffent, ſom Forfatteren anfører i tredie Brev om de Mennesker, hvis Forſtand er forrykt. Her er Forfatteren falden

i for megen Subtilitet, ſom man ikke lettelig bliver klog af; og har draget alt for vilkaarlige Slutninger af ſine unyttige Diſtinktioner. Paa andre Steder har han udtrykt ſig tvetydig; ſom, naar han ſiger at den Vrede, den opſtaaer ved de ringeſte Anledninger, er grundet i en Erindring om de Fornærmelſer, ſom Menneſket tilforn ere ſkete. Skal det forſtaaes ſaaledes at den ſamme Gienſtand, der oprækker Vreden er den, der tilforn har fornærmet, ſaa er Satſen falſk; thi ofte ſættes et Menneſke i Vrede over Smaating, naar det nemlig er i ont Humeur, og har kort tilforn havt Fortrædeligheder, uden at Gienſtanden for den nu opſtaaende Vrede har forſtørnet det Menneſke tilforn. Den Forklaring ſom Forfatteren har givet paa Sympathie (S. 293) ſynes os ſtride imod Erfaring. Thi denne lærer os desværre at der virkeligen findes Mennesker, ſom kan glæde ſig over andre Menneſkers Ulykke, naar diſſe Menneſker ere Gienſtande for deres Had og Fiendſkab. Hvilket ikke kunde være efter Forfatterens Grundſats og Forklaringer. Fra vor Egenkierlighed, vor Selvbeviſthed om vores Værd troe vi at Medlidenhed udſpringer og ikke anden Steds fra.

❀ ❀ ❀

Efter Begiering indrykkes.
Subſkriptions-Plan.

Da Bibelen er forfattet i tvende paa den Tid levende og beſt dyrkede Sprog, ſom allerede for mange Aarhundrede ſiden ere uddøde og nu ikkun af meget faa Lærde vel dyrkede; da den er ſkreven af adſkillige Forfattere i en Tone og Udtrykke, ſtemte efter Øſterlændernes Sæder, Love, Regieringsform, Tænke- Handlings- og Udtryks-Maade, ſaa bør man ikke forundre ſig over, at der i vor Danſke Overſættelſe af Bibelen, ſom haves og bruges af de Fleeſte, der er udabrbeidet i en Tid, da den øſterlandſke Sprogkundſkab endnu var i ſin Barndom, findes mangfoldige Skriftſteder, hvis ſande Meening bliver utydelig og uforſtaaelig for de Fleeſte, om de endog læſe Skriften med den tilbørlige Agtſomhed. — Denne Mangel paa en rigtig Kundſkab om vigtige Skriftſteders rette Forſtand, har fremavlet de fleſte nyere Tiders Skrift-Foragtere, ſom ved et flygtigt Øiekaſt i Overſættelſen have

deels

deels søgt at udgruble Vanskeligheder i det gudommelige Ords Lærdomme, deels at indvikle Fornuften og Religionens Hemmeligheder i en tilsyneladende Strid med hinanden; deels ogsaa at opdage, efter deres Tanker, uigiendrivelige Modsigelser. Heraf er reist sig dette Onde, at Bibelen er bleven for Bibel-Foragteren, det samme, som vor guddommelige Forløser var for Mange iblant dem, som kunde see og høre ham: **Et Tegn, som paa det heftigste og fiendtligste modsiges.** Heraf har ogsaa et andet ei mindre Onde udbredet sig, at mange redelige Christne, endskiønt overbeviiste om Skriftens gudommelige Oprindelse, dog fordi de have fundet mange den Hellige Skrifts Vidnesbyrd utydelige, ja endog anstødelige, lade Bibelen, som en beseglet Bog, blive ulæst, og overlade det til Lærerne, at bryde dens Segl.

Til at afhielpe begge disse Mangler, ved at giøre Bibelen agt- og ærværdig for Bibelfienden, og forstaaelig og læseværdig for Bibelvennen, have i nyere Tider, og besynderlig i vore Dage, berømmelige lærde Mænd, som foreene en udbredt og philosophisk Kundskab om de østerlandske og det græske Sprog, tilligemed moedne Indsigter i Oldtidens Historie og Sæder, en **Michaelis**, en **Lilienthal**, en **Moldenhauer**, en **Rosenmüller**, en **Zacharia**, en **Tobler**, en **Heß**, en **Mosche**, en **Jacobi**, en **Jerusalem**, en **Lange** og Flere giort heldige Skridt paa den østerlandske Litteratures Bane. Men da ikke faa af disse lærde Mænds Bibel-Arbeider ere alt for kostbare, at Mange skulde kunne bekoste sig dem; da i mange af disse lærde Mænds Værker en og anden lærerig Anmerkning og Forklaring findes indstrøet; da ogsaa mangen en grundig Forklaring over et og andet lærerigt Skriftsted i latinske academiske smaa Afhandlinger bliver ubemerket, og ikke saa almeennyttig, som den billig burde; har jeg fattet den Beslutning, i Fald samme maatte finde det høistærede Publikums Bifald og Understøttelse, at udgive en Samling af lærerige og almeennyttige Anmerkninger over vigtige Skriftsteder, uddragen af disse Mænds Bibel-Arbeider; hvilke fornemmelig skulle oplyse de dunkle og mørke Steder i vor almindelige Danske Bibel-Oversættelse, og give dem en bestemt Vished, høve redelige Christnes Tvivl, redde Bibelens Ære mod Bibel-Fiendernes Indvendinger,

og udbrede Lys, hvor dette bør hentes, fra Kundſkab om Oldtidens Hiſtorie og Sæder. —— Det Nøiagtige, det Viſſe, det Grundige ſkal udvælges, al unødvendig Vidtløftighed forbigaaes; grammatikalſke Anmerkninger, forſkiellige Læſe-Arter, ſkulle faae en Plads, hvor de ei ſkulle ſtaae den hebraiſk- og grædſk-ukyndige Læſer i Veien.

Saadanne Anmerkninger tænker jeg at udgive Heftviis, ſaaledes, at tvende Hefter kan udgiøre et Octavbind under Titel:

Samling af lærerige og almeennyttige Anmerkninger for Bibelvenner.

Det første Hefte kan udkomme til førſtkommende Paaſke, og i Octavformat overlades dem af det høiſtærede Publikum, ſom ville underſtøtte dette mit Forehavende, ved at lade ſig antegne, ſom Kiøbere, for 2 Sk. Arket paa gott hvidt Trykpapiir og 3 Sk. paa Skrivpapiir. Til den Ende indbyder jeg herved alle Bibelvenner, ſom ynde og vil befordre dette Arbeide, at lade deres Navne antegne her i Byen hos de Herrer Boghandlere, **Proft, Gyldendal, Junge og Buch**, ſamt hos mig Underſkrevne, i det ſeeneſte indtil ultimum Decembris, paa det at jeg imidlertid kan forſkaffe det fornødne Papiir, og Subſkriptions-Liſterne fra de Herrer Velyndere i Provintſerne, ſom paatage ſig at ſamle Subſkribentere, (hvilkes Navne nærmere i Aviſerne ſkal blive bekiendtgiort,) til ſamme Tid kan være indløbne, da Trykningen uopholdelig ſkal begynde. Kiøbenhavn, den 9de October 1780.

Simon Lorentzen,
Cand. S. Sti Min.
paa Oſtergaden No. 44.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 42.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 20de Octobr. 1780.

De beſte Midler til at danne de Unge til ſande Chriſtne, og opdrage dem til dydige Borgere, fremſtillede i en Prøve-Prædiken for det Kongel. Wayſenhuſes høie Direction i Stiftelſens Kirke paa 18de Søndag efter Trinitatis til Aftenſang af Abraham Møller, S. S. Theol. Studioſ. og Lærer ved det Kongel. Wayſenhuus. Kiøbenhavn, 1780. Trykt hos P. H. Høecke. 2 Ark i 8vo. Koſter 6 ß.

Das nenne ich nicht über den Text predigen„ ſkriver Doct. J. F. Teller om dem, hvis Afhandling ſtaaer i ingen ret Sammenhæng med den forordnede eller udvalgte Text; (ſee Fortalen til hans Gemeinnützige Paraphraſtiſche Erklärung der Sonn- und Feſttägigen Evangeliſche Texte) og Recenſenten kan ikke negte, at, da han havde giennemlæſt ovenmeldte Prøve-Prædiken, faldt diſſe Ord ham i Munden; „ Das nenne ich nicht über den Text predigen.“ Hele Epiſtelen findes i Steden for Indgang temmelig vidtløftig paraphraſeret, men om det er de forordnede Texters Beſtemmelſe at tiene til Indgange og ſiden ganſke at hvile, kunde der vel med Rette tvivles om, ſkiønt vi vel vide, at ſtore Mænd, en Münter, en Baſtholm, ofte paa denne Maade har behandlet dem. Vi har altid anſeet det for en Misbrug, ſaa længe man endnu ikke ganſke har udtømmet ſig ved mange Aar i Rad at prædike over de ſamme Texter. At Hr. Møllers Tale er holden over Epiſtelen paa 18de Søndag efter

Trinitatis, hvormed den ſtaaer i ingen ſynderlig Forbindelſe, er paa en heel Deel Trykfeil og nogle faa Steder nær det eeneſte, vi have paa den at udſætte. Vi giorde os Umage for at glemme Epiſtelen, ſkiønt den findes heel aftrykt efter Bønnen, og det lykkedes os at læſe det øvrige med temmelig Forneielſe. Talens Indretning er følgende: Efter det paa Titelen fremſatte Hoved-Thema inddeeles Midlerne i tvende Claſſer. I første Claſſe ſættes de, **ſom umiddelbar øſes af den guddommelige Aabenbarings Kilde**, nemlig: 1. At bibringe den Unge en tydelig, grundig og faſt Indſigt i Religionens Grundſandheder. 2. Ved alle givne Leilighæder i det daglige Liv at anvende de erkiendte guddommelige Lærdomme. Til den anden Claſſe henføres de, **ſom Fornuften grundet paa Erfaring lærer os.** 1. Dyden maa anpriſes. 2. Laſterne maa ſkildres for den Unge. 3. Gode Mynſtere maa foreſtilles ham at efterfølge, ſaaſom a) den menneſkekierlige og velgiørende JEſus ſelv; b) andre fromme, dydige og gudfrygtige Mennesker; c) værdige Personer af det daglige Liv, i ſær Lærernes, Forældrenes og de Foreſattes Exempler. 4. Man maa føre den Unge ſtedſe i opbyggelige og lærerige, eller i det mindſte i uſkyldige Selſkaber. 5. Han maa altid holdes beſkæftiget og virkſom. 6. Haardere Straffe bør aldrig have Sted, ſaa længe de mildere kan giøre den forønſkte Virkning. Alt dette igientages korteligen i den ſaa kaldede Anvendelſe, ſom vi gierne havde ønſket baade ſtørre Rum og ſtørre Varme. Vi kan ellers ikke nægte Hr. M. den Roes, at han jo grundigen og i et ganſke godt Sprog har afhandlet ſit Æmne; dog har vi funden et Par Steder at erindre noget ved. S. 14 ſtaaer der om den, ſom har Overbeviisning om Religionen, er bleven laſtefuld og nu forurolliges af en nagende Samvittighed: „**ſkamfuld kryber han tilbage for Midlerens Fødder, og trygler „ nogle Draaber af hans forſonende Blod til at udſlette „ ſine Misgierningers Storhed.**" Alt for ſandſelige og uværdige Udtryk, ſkiønt Meeningen er god nok. S. 17 vil det tvende Gange forekommende **Netop** ikke behage os; ikke heller forſtaae vi ret det ſtrax paafølgende: „**Endog de gud- „ dommelige Forſkrifter, ſom forekomme os ganſke „ ubetydelige**, (hvad diſſe ere for nogle, veed vi ikke; thi os er ethvert guddommeligt Forſkrift forekommet vigtigt

og

og følgeværdigt uden al Undtagelſe) kan ikke overtrædes „ uden Fare for vor dobbelte Lykſaligheds Forliis.“ Det Fald, ſom S. 19 gisres „ Fra Over Engelen, ſom „ ſtaaer næſt Guddommens Throne, indtil Oſt Mii„ den, og fra den til de tuſind gange mindre ſmaa „ Kryb,“ har vi, om vi mindes eet, læſt i en af Doct. Baſtholms Taler, men baade Oſt-Miider og det øvrige ſmaa Tøy kunde man efter vor Smag gierne undvære i Prædikener. Livſaligſte Foredrag S. 10, livſaligſte Farver S. 20, ſynes os heller ikke ſmukt; liv-ſalig er i vore Tanker en underlig Sammenſætning. — I Bønnen have vi ſtødt os over Igientagelſen af Lov være dig. Hr. M. begynder og fortfarer i denne Tone: Lovet være Gud : : : Ja! Lov og Priis og evig Takſigelſe være dig : : : Ja! Lov og Tak og Tilbedelſe ſkee dig : : : Lov være dig : : : og Lov være dig o. ſ. v. Men det er ingen Kunſt at finde Feil. For at viſe os ganſke upartiiſke anføre vi til Slutning, uden ſynderlig at vælge, et Par Stykker, hvoraf vore Læſere kan ſee, at Hr. M. fortiener at opmuntres. Hvor ſmukt og ſandt er det ikke, ſom ſiges S. 12 og følgende: „ En af de fornemſte Aarſager, ſom forvolder Religionens „ Foragt og dens hellige Loves Overtrædelſe, er unægtelig „ Mangel paa grundig Kundſkab og faſt Overbeviisning om „ dens Lærdommes Sandhed. Den Indſigt mange i deres „ Ungdom bekommer i Religionen, beſtaaer blot i at vide „ nogle Stykker af en Lærebog, ſom de oftest ikke forſtaae, „ og hvis ſande Mening de ikke ere blevne giorte nok opmerk„ ſomme paa; Sandhederne ere ikke blevne giorte dem vigtige, „ derfor ere de ikke behagelige; de vide intet, og troe dog „ at vide nok. De holde ſig ikke forbundne til ved Aare„ nes Tiltagelſe at forøge deres Kundſkaber og befæſte de„ res ſvage Begreber i Religionen; al Læsning i dette Fag „ er dem kiedſommelig og væmmelig; neppe vide de, hvor„ for deres Religion er bedre end enhver modſat; Laſterne „ troe de ikke at være ſaa ſkadelige, de tør vel tænke, at „ de ikke er forbudne uden af Særſindighed; Dydens Ef„ tertragtelſe mene de, ikke fordres ſaa nøye; de vide, at „ Gud er en god og barmhiertig Gud, men glemme, at „ han derhos er retfærdig; de ſynde paa Naade, og ſtyrte „ fra Synd til Synd, indtil de ere fuldkommen ulykkelige

„ —— Lad nu ſaadan en med ſvage Indſigter forſynet „ Chriſten tillige være begavet med et vittigt Hoved og va„ re af en vild Gemytsart; lad ham da ved en eller anden „ Leilighed læſe eller høre Spotternes frekke Indvendinger „ imod Religionen; deres Grunde, i hvor urimelige de „ end kan være, ſløife i en Haſt alle hans ſvage Forſkands„ ninger, betage Dyden ſit Herredømme, hielpe Laſten paa „ Thronen, og giøre ham til Religions-Spotternes og „ Gudsforagternes Fange o. ſ. v." —— Hvor læſeværdigt følgende S. 27: „ Saa vel Siels ſom Legems Kræfter ſtyr„ kes ved Virkſomhed, ſvækkes ved Ladhed. Altid bør de „ Unge være beſkæftigede; det ligger i Sielens Natur, har „ den intet Godt, da beſkæftiger den ſig med Ondt. Men „ Beſkæftigelſerne maa være jevne, vel aſpaſſede, ikke over „ eller under Kræfterne, underholdende, afvexlende, ikke „ qvælende, ikke kiedſommelige. Her maa Bøn, Guds „ Ords Betragtning, forſkiellige andre Videnſkaber, adſkil„ lige, efter deres Alder, Stand og Kiøn paſſende Haand„ Arbeider i en bequem Orden afvexle med hinanden, at ikke „ Ørkesløshed ſkal ophidſe de ſandſelige Tilbøieligheder, hvis „ voldſomme Herredømme er inden en kort Tid i Stand til at „ qvæle alle en Lærers Formaninger, føre Fornuften med ſig „ i Triumph, træde Villien under Fødder, myrde de beſte „ Forſætter, og ødelægge de ypperligſte Gemytter." Mere vil vi ikke afſkrive. Vi have i Henſigt til ſaa liden en Tale været vidtløftige nok, og det ere vi gierne, naar vi have med unge Forfattere at giøre, hvis Fuldkommenheder lige ſaa lidet bør forties ſom deres Mangler, da begge Deele kunde have ſlette Følger. Ikke vilde vi af utidigt Kiælenſkab ſkaane, men heller ikke ved Dadleſyge nedſlaae Modet paa en Mand, ſom vi troe at være lige ſaa duelig ſom kyndig i det Embede, han fører til Ungdommens Nytte.

β.

Om Mathematikens og Fyſikens Nytte for Borgeren og Bonden. En Tale holden paa Odenſe Gymnaſium den 29de Januarii 1780., vores allernaadigſte Konges Chriſtian den Syvendes Fødſels-Dag, af Ole Nikolai Bützow, Profeſſor i Mathematiken. —— Sælges til de Fattiges Beſte

for

ſer 8 Sk. —— Odenſe, 1780. Trykt i Iversens Bogtrykkerie, paa ſammes eget Forlag. 30 S. i ſtor 8vo.

Grundige og udbredte Indſigter ere Taleren uundværlige, og dog ved dem allene naaes ei den Veltalenheds Fuldkommenhed, der opvækker Forundring og Bifald; thi udfordredes der intet andet, ſkulde mange Lærde, og blant dem Hr. Profeſſor Bützow, fortiene Sted blant de faa og ſieldne Mænd, der ved den almindeligſte, men tillige vanſkeligſte Kunſt, at tale vel, have forſkaffet deres Navne Udødelighed. Hr. Profeſſoren giør ingen Fordring paa Veltalenhed; ikkun hans Pligters Opfyldelſe har været hans Diemeed. „Min Pen, ſiger han S. 2, er ikke vant til pyntet Stiil, og min Tunge usvet i Talekunſtens Regler, ſaa jeg i mange Henſeender maa ſtaae bag ved de værdige Mænd, ſom De, gunſtigſte Tilhørere, ere vante til at høre her.“ Og S. 7 hedder det: „Enhver taler helſt om det han daglig omgaaes med, Krigsmanden om ſine Feldtog, Lægen om ſine anſtillede Vunderkurer, Prokuratoren om ſine Vendinger i Sager, Kiøbmanden om Vexelkurſel, Smedden om Hærdning og Kunſtlaaſe, Forpagteren om Smør og Oſt, og Bonden om ſin Heſt. —— Jeg tænker hver Dag paa Kometer og Elektriſitet ꝛc.“ Intet Under altſaa, om her forekomme Særſyner. Vi ſkulde dog gierne have overſeet dem, naar vi havde fundet bedre Orden, større Beſtemthed, og ferre Udſvævelſer.

Talen, eller rettere ſagt Afhandlingen, begynder med fire til fem Indledninger eller Udſvævelſer, derpaa Afhandlingen, hvori Ordet Borger ingen beſtemt Bemerkelſe har, og endeligen ſluttes den ſom ſædvanlig. —— Hvad her ſiges om Mathematikens og Phyſikens Nytte vidner om Hr. Profeſſorens fortroelige Bekiendtſkab med diſſe Videnſkaber. Vi havde dog ikke indlemmet Beregninger om Tal-Lotteriet, eller med Hr. Forfatteren ſagt Side 13: „at Mathematik lærer os Kuglens og Bombens bueagtige Fart i Luften.“ Derimod glæder det os at ſee her opregnede de Anſtalter, ſom Kongens Omſorg for Videnſkabernes Udbredelſe til Fædrenelandets Vel deels har iverkſat, deels anordnet. „Kongen, ſiger Hr. Bützow S. 27, har i begge Rigerne fordeelt Landmaalere, hvoraf endeel beſidde grundige mathematiſke og fyſiſke Videnſkaber. I Finmarken ſelv ere tvende Mænd, ſom i mange Henſeender kan oplyſe den eenfoldige

Almue, Hr. Bredal, ſom har været vores værdige Profeſſor, Niels Holms, og Hr. Giørup, ſom haver været min Medarbeider. Kanſellieraad Hammer i Aggershuus Stift er bekiendt af en Norſk Naturhiſtorie og en Huusholdningskalender, ſom, uagtet ſine (dens) Feil, altid fortiener Agtelſe. Konduktør Chriſtie i Bergens Stift haver udmerket ſig ved en Skiære- og Slibemølle ved Marmorbruddet i Nordhordlæhn, hvorfra endog Engelsmanden giennem Ekonomie- og Kommerſekollegium haver begiert Prøver. I Tronhiem er oprettet en Navigaſions-Skole af **Thomas Angel**, og vi kan ſnart vente en Realſkole af de **Minkiſke** Arvinger. Fortifikaſionsſkolen i Chriſtiania har **Chriſtian** forbedret, og forſynet med duelige Lærere; den leverer nu den Norſke Armee ypperlige og vel oplærte Krigsmænd. Veterinærſkolen i Kiøbenhavn er **Chriſtians** Stiftelſe, og der lader den beſte Konge ſine Underſaatter underviſe. Island er ikke glemt, vores Landsfader haver ladet anlægge et Obſertorium der. I Finmarken er allerede et Obſervatorium, og vi kan vente os eet i Tronhiem, Bergen og Chriſtiania. Hr. Etats-Raad Fleiſcher er af Hans Kongelige Høihed Arve-Printſen tilladt, at giøre ved Jægerspriis allehaande Forſøg i Huusholdningen. Frugten have vi ſeet i hans Afhandling om Bier, og ypperlige Forſøg om Skovvæſenet. Da Hans Majeſtæt beſtikkede mig til Lærere ved Gymnaſium, da befalede han tillige, at her ſkal anlægges et Obſervatorium, og dertil anſkaffes Inſtrumenter paa Kommunitetets Bekoſtning. Mine Reiſer have hidtil hindret dets Iſtandſættelſe, men nu kan jeg herefter haabe, at faae mere Tid dertil. Kongen indſaae, hvor nyttig Mathematik og Fyſik vare Borgeren, jeg haver des Aarſag Befalning, at læſe paa Danſk over diſſe Videnſkaber til Borgerens Nytte, og ſkal de dertil nødvendige fyſiſke Inſtrumenter ligeledes bekoſtes af Kommunitetet. For at opmuntre Gymnaſiſterne til Flid ved mine Forelæsninger og aſtronomiſke Jagttagelſer, er tillige befalet, at ingen af dem maa antages ved Akademiet, førend de bringe Atteſt om deres Opførſel fra mig; men til Belønning for den Flittige, er henlagt et af de Stipendiis, ſom her fra Kommunitetet udbetales. Saaledes haver den beſte Konge, mine Medborgere, vildet give dem Leilighed, at faae Kundſkab om Videnſkaberne."

Tryk-

Trykken, og at Talen ſælges til de Fattiges Beſte, giør Hr. Iverſen Ære, baade ſom Bogtrykker, og i ſær ſom Menneſkeven; men da den altſaa egentligen ingen Forlags-Artikel er, burde i Steden for **paa ſammes eget** (en fæl Germanismus) **Forlag**, ſtaaet, paa hans Bekoſtning.

Braunſchweig.

Betrachtungen über die vornehmſten Wahrheiten der Religion an S. Durchlaucht den Erbprinzen von Braunſchweig und Lüneburg. Zweiten Theils zweiter Band, oder viertes Stück. Mit Römiſch-Kaiſerlichen auch Churfürſtl. Sächſiſchen allergnädigſten Privilegien. Im Verlage der Fürſtl. Waiſenhaus-Buchhandlung. 1779. Stor i fortløbende Sidetal med det foregaaende Stykke 22 Ark i 8vo. Koſter i ſtor 8vo 1 Rdlr., i lille 8vo 48 ß.

Enhver veed, at den ved ſine udgivne Prædikener og andre Skrifter ſtore **Jeruſalem** er Forfatteren til diſſe Betragtninger. Han tager og med dette Stykke Afſkeed fra ſine Læſere formedelſt ſin tiltagende Alder og Svagheder. Da dette altſaa bliver det ſidſte, man kan vente fra hans Haand, da han fremdeles (ſee Vorbericht) anſeer ſig ſelv ſom den, der allerede ude over det menneſkelige Livs ſædvanlige Grændſer hvert Øieblik kan vente at fordres til Regnſkab ogſaa for dette Skrift, og herved forſikrer, at Samvittighed og fuld Overbeviisning har drevet ham til at ſkrive, hvad han ſkrev, holde vi det for vor Pligt at opholde os længere ved nærværende Stykkes Mangler end dets Fuldkommenheder, længere ved det, der er forekommet os ſkadeligt end nyttigt deri. Man kiender desuden Hr. Forfatterens indtagende Skrivemaade og hans ſkarpe Tænkekraft, ſaa at Beviſer herpaa vilde være ganſke overflødige og komme meget for ſildig. Men her troe vi at ſee ham fra en Synspunkt, der viſer, at ogſaa den indſigtsfulde, den dybſindige, kan feile, kan geraade paa Afveie i ſine Domme; og da Afveie gierne ere Mængden behagelige, da ogſaa et ſtort Navn ſædvanlig ſkaffer ſig mange blinde Tilhængere, bliver han i dette Fald lige ſaa meget til Nedbrydelſe, ſom han før kan have været til Opbyggelſe, allerhelſt naar Vildfarelſen angaaer en af Religionens Hovedlærdomme, og den tillige underſtøttes ved

et talerſk og henrivende Foredrag. Nærværende Stykke indeholder fem Afſnit, hvis Hovedindhold er følgende: 1) Moſes Hiſtorie. 1) Moſes Lære om Gud. 3) Om Skabelſen. 4) Om Guds moraliſke Regiering over Verden eller Faldets Hiſtorie. 5) Om Moſes Religion og dens udvortes Indretning. De tre første og den ſidſte vil vi ganſke forbigaae, i hvor meget ſmukt, grundigt og til Religionens Forſvar ypperligt deraf kunde udtegnes. Hr. Forfatteren maae ogſaa ſelv have anſeet det fierde for det beſynderligſte og vigtigſte, eftersom han i Aar har taget det ud fra ſine øvrige Betragtninger, og ladet det trykke for ſig ſelv under Titel af: **Geſchichte vom Falle.** Braunſchweig 1780. Man kan paa ſine Steder neppe læſe det uden at føle heftige Stød og Gysen. Den almindelig vedtagne Foreſtilling om Moſes Beſkrivelſe over Faldet, udmales med de ſtærkeſte Farver i ſaa hvas og afſkyelig en Skikkelſe, at man næſten ſtrax maae vredes paa dem, der først har dannet dette Billede, dersom det ikke var at vredes paa Moſes ſelv eller den, der ſtyrede hans Pen under Faldets Beſkrivelſe. —— Ikke har vi med den ſienſynlige Flid, Hr. Forfatteren viſer for at giøre den vedtagne Foreſtillingsmaade forhadt og foragtelig, kunnet foreene, hvad han ſkriver i Fortalen: „Die Ausführung iſt nun endlich, **unter unzähligen Zerſtreuungen**, das geworden, wie ich ſie dem Publico hier jetz überreiche. Ich bin darinn in verſchiedenen Stellen von den gewöhnlichern Erklärungen abgegangen. —— **Die meiſten dieſer Erklärungen ſind mir unter der Ausarbeitung erſt eingekommen**, und ich bin in ihrer Wahl meiner Ueberzeugung gefolgt.“ Ikke heller troe vi det næſtfølgende tilſtrækkeligt til at tilintetgiøre den mere end muelige Skade, ſom flyder af at ville rokke en Religions Lærdom, der af Mængden er antagen for en Grundſandhed, ved hvis Fald mange andre Hovedlærdomme ogſaa maae bortfalde, og det hele Chriſtnes Syſtem gaae overſtyre. Det bliver dog altid at føre mange, ſom ved deres gamle Troe har befunden ſig vel, i Vilderede og foraarſage dem megen unødig, ja endog farlig, Tvivl og Kamp, hvormeget end Hr. Forfatteren ſiger: „Aber meine Ueberzeugung wird für keinen einzigen andern Menſchen eine Vorſchrift. Es bleiben immer Gedanken eines einzelnen Mannes, die jedem andern durch eigne Prüfung

fung erſt wahr werden können;" thi ſaa meget ſeer man kun heraf, at det ikke er hans Hensigt at ſkade, men det ſeer man ingenlunde, at det ikke kan og vil ſkade Mængden, der enten ikke er oplagt eller ikke vil give ſig Tid til den paaberaabte" eigne Prüfung." —— Forunderligt forekommer det os ogſaa blant meget andet, at den lærde Forfatter ingensteds grundig og ordentlig har viist, hvad besynderlig Nytte hans nye Lærebegreb om Faldet ſkal kunne tilveiebringe; thi ſkal den christelige og tænkende Verden antage noget for sandt, som er tvertimod det, den hidindtil har troet, og er det Reformatorens Hovedsag at gavne sine Medmennesker, maae han nødvendig forestille de store Fordeele, hans Lærebygning medfører, og har den ingen betydelige Fordeele, giorde han allerbest i at lade det blive ved det Gamle og Vedtagne for ikke at forvirre isteden for at forbedre. Man vil maaskee herimod indvende, at Hr. Forfatteren ikke vil være nogen Reformator, men fremsætter kun sin privat Meening; Men mon han ikke ønsker at denne maatte finde Bifald, og bør han da ikke, enten han vil eller ei, ansees for at ville være Reformator; thi at han ikke skulde skiøtte om Bifald, og af denne Grund har glemt at vise: Cui bono, er kun troeligt, for dem, der ikke kiende Menneskers og især Forfatteres Hierter. Man vil maaskee videre indvende imod os, at Hr. J. saa langt fra fortier sin Forklarings besynderlige Nytte, at han meget mere hele Afhandlingen igiennem viser, hvor let alle Vanskeligheder og Haardheder forsvinde, naar hans Forestillingsmaade følges og antages? hvor antageligt det Stykke om Faldet herved vil blive ei allene for enhver tænkende Christen men og for Deisterne selv? men eet er det: ikke reent at fortie noget, et andet: paa en grundig og ordentlig Maade at bevise det. Vi kan ikke negte, at vi jo selv vil komme til at afskrive et og andet Sted til Beviis for anførte Paastand imod os; men ogsaa vil vi med det samme faae Leilighed til at vise, at det, Hr. J. anseer for at være til Fordeel, bliver til Skade; at Mængden af Christne ikke kan være tient med hans bildliche Vorstellung, hvor smuk den end for en og anden kunde synes; at Deisterne ikke bør føies paa Skriftens Regning; at al historisk Sandhed vil blive vaklende; at Lærdommen om Forløsningen, og hvad hermed staaer i nødvendig Forbindelse, vil falde over Ende; at Christi

og Apoſtlernes Myndighed ſvækkes; og at altſaa mindre betydelige Vanſkeligheder ikke blive hævede uden ved at ſætte andre meget betydeligere i deres Sted til manges Forvirring; hvilket alt vi troe at ville under Læsningen blive ligeſaa tydeligt for andre, ſom det har været for os. Og da ingen kan tænke ſig den ſkarpſindige Hr J. ſaa kortſynet, at han ikke ſkulle have indſeet diſſe Følger, da han desuden ſelv overalt ved ſaa mange Skriftſteders Dreielſe efter hans antagne Hypothes tydelig viſer, at han har indſeet dem, kan vi ikke ſee rettere, end at han ingen beſynderlig Nytte grundigen har lagt for Dagen, ſaa meget mindre grundigen, ſom han ſelv paa ovenanførte Sted erklærer de fleſte af ſine nye Forklaringer for Indfald, han har faaet under Udarbeidelſen. —— Efter diſſe forudløbende Betragtninger vil vi nu fremſætte de Jeruſalemſke Nyeheder, og hiſt og her indſtrøe vore Anmerkninger derover. Moſes ſkal ikke være den egentlige Forfatter til Hiſtorien om Faldet; thi den er baade i Henſeende til Sproget og Foreſtillingsmaaden meget forſkiellig fra hans Hiſtorie om Skabelſen; (467) men derved fragaaer den inter i dens Værdighed, eftersom Moſes, et guddommeligt Sendebud, har indflettet den i ſit Skrift. Uden Tvivl følger heraf, at man ikke juſt har Lov til at behandle dette Alderdoms-Stykke efter eget Behag. I øvrigt er det kun giort nogenlædes rimeligt, men ikke beviiſt; thi det kan ikke beviſes, at Moſes ei ſkulde have ſkrevet ſaavel det andet og tredie Capitel ſom den første og alt det øvrige. Hr. Forfatterens Modgrunde ere os i det mindſte ikke indlyſende nok. Det er langt fra ikke afgiort, at det kun er das allerälteſte Monument menſchlicher Vernunft „ eller " ein bildliches ſymboliſches Lehrgedicht." Vi vide vel at flere tydſke Theologer ere af denne Mening, hvoriblant Dr. Leß, ſom i hans praktiſke Dogmatik alt for tilig kalder det ausgemacht, at Faldets Hiſtorie er kun et poetiſk Malerie; men vi vide og, at al Verdens Theologer ikke ere i Stand til med Viſhed at afgiøre det, og at derſom man ſkulde følge alle i vor Tid theologiſerende Tydſkere, vilde Bibelen paa Moralen nær ganſke forſvinde eller dog ingen vis og beſtemt Mening nogenſteds beholde. (Slutningen følger.)

Ham-

Hamburg.

Robinſon der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder, von J. C. Campe. Mit Churſachſiſcher Freiheit. Erſter Theil 1779. 288 Sider, 8. Zweyter Theil 1780. 366 Sider. Beim Verfaſſer und in Commiſſion bei C. E. Bohn. Koſter 1 Rdlr. 5 Mk.

Forfatterens Henſigt med dette Værk var mangfoldig. I Forerindringen opregner han os ſelv fem Henſigter, ſom han har haft i Sigte, og om han har naaet dem, maae hans Bog have nogen Nytte i Følge medſig. Først, har han vildet underholde ſine Læſere paa ſaa behagelig en Maade, ſom mueligt, fordi Børns Hierter ikke modtage Underviisning villigere end naar de ere fornøiede. For det andet har han i ſin Fortælling villet indſtrøe ſaa mange elementariſke Kundſkaber, ſom mueligt: ved elementariſke Kundſkaber forſtaaer han fornemmelig ſaadanne, ſom maae gaae foran Videnſkabernes Elementer: ſaaſom Begrebene om Tingene i det huuslige Levnet. Dog har han ogſaa tillige, for det tredie, paa ſin Vei villet medtage mange ikke ubetydelige literariſke Kundſkaber, iſær af Naturhiſtorien. Og deri viger han ogſaa af fra den gamle Robinſon, at han i Stedet for opdigtede Ting vælger hellere Naturens Produkter og Virkeligheder. Hans fierde og vigtigſte Henſigt var at indrette og ordne Begivenhederne ſaaledes, at der gaves megen Leilighed til moraliſke Anmærkninger og til at frembringe fromme Følelſer. Hans femte Henſigt havde at beſtride den epidemiſke Syge, den Følſomhedsfeber, ſom i nogle Aar har angreben ſaa manges Siels og Legems Kræfter, ogſaa mærkeligen formindſket vort Levnets Glæder. Forf. Hr. Campe, har fulgt ſin yngre Robinſon Cruſoe endnu nærmere paa Naturens første Spor og Veie, end den ældre er fulgt i den gamle bekiendte Roman. Den ældre Robinſon havde meget Verktøi at nytte, ſom han fik af det ſtrandede Skib. Derved gaaer en ſtor Fordeel bort, nemlig at viſe de unge Læſere, hvor ſtor Nytte det ſelſkabelige Liv giver i at forſkaffe Livets Nødvendigheder. Hr. Campe har derfore afdeelt ſin yngere Cruſoes Ophold paa Øen i tre Perioder. I den første er han ganſke allene, og maae hielpe ſig med ſine blotte Hænder, uden at have noget europæiſk Værktøi. I den anden Periode faaer han en Medhielper for at viiſe hvor meget Sælſkab kan forbedre Menneſkets Tilſtand. I den tredie ſtrander et europæiſk Skib

ved hans Kyster, hvorved han blir forsynet med Værktsi og Livets fleeste Nødvendigheder. Og derved bliver mange Tings Værd sat i fuld Lys, hvilke vi nu agte ringe, fordi vi kan have dem paa saa let en Maade og i Overflod. Værket er indrettet i Aften-Fortællinger mellem Fader og Børn. For de unge er den virkelig en meget nyttig Bog. Den baade forsøier og lærer og har det vigtige i Følge med sig, at den opvækker Opmærksomheden, og vænner de unge til at give Agt paa de daglige Haandteringer. Stedse at bruge sin Eftertanke, og under dens Veiledelse immer at lære af Erfaring, denne Kundskabens riige Læremester, er noget, som endogsaa de studerende ikke nok iagtage. Hvorledes Forfatteren kommer afsted med sine Dialoger, derpaa vil vi til Exempel fremlægge noget af Begyndelsen.

Erster Abend.

Gotlieb. Hier Vater?

Vater. Ja hier unter diesem Apfelbaume.

Nikolas. O prächtig!

Alle. Prächtig, prächtig! (hüpfen und klatschen mit den Händen).

Vater. Aber, was denkt ihr denn zu machen unter der Zeit, daß ich euch erzähle? So ganz müßig werdet ihr doch wohl nicht gern da sizzen wollen?

Johannes. Ja wen wir nur et was zu machen hatten!

Mutter. Hier sind Erbsen auszukrüllen! Hier türksche Bohnen abzustreifen, wer hat Lust?

Alle. Ich, ich, ich.

„ Gotlieb. Ich, und meine Lotte und du Frizchen, „ wollen Erbsen auskrüllen: nicht?

„ Lotte. Nein, mit Erlaubniß, ich muß erst den Ket„ tenstich machen, den Mutter mir gezeigt hat.

„ Gotlieb. Ja wir beide denn! Kom Friz, sezze dich.

„ Freund R. Ich arbeite mit euch. (Sezt sich neben „ sir ins Gras).

„ Freund B. Und ich mit euch andern, ihr wollt mich doch?

„ Diederich. O, gern gern! Hier ist noch Plaz genug. „ Das ist erzellent! Nun wollen wir sehen, wer am mei„ sten abstreifen kan!

„ Vater. Sezt euch so herum, daß ihr die Sonne könnt „ untergehen sehen. Es wird heute ein schön Spektakel „ am Himmel geben. (Alle lagern sich, und beginnen ihr „ Werk).

„ Va-

„ **Vater.** Nun, Kinder, ich will euch heute ein recht
„ wunderbare Geſchichte erzählen. Die Hare werden euch
„ dabey zu Berge ſtehen und dan wird euch das Herz wieder
„ im leibe lachen.

„ **Gotlieb.** O, aber mach's ja nicht zu traurig!

„ **Lotte.** Nein, nein, nicht zu traurig; hörſt du. Vä-
„ terchen? Sonſt müſſen wir gewiß weinen, und können
„ nicht davor.

„ **Johannes.** Nun, ſo laßt doch! Vater wird's ſchön
„ wiſſen.

„ **Vater.** Seid unbeſorgt, Kinder: Ich will's ſchon ſo
„ machen, daß es nicht gar zu traurig werde.

„ Es war einmahl ein Mann in der Stadt Hamburg,
„ hieſſ **Robinſon.** Dieſer hatte drei Söhne. Der Aelte-
„ ſte davon hatte Luſt zum Soldatenſtande, ließ ſich anwer-
„ ben, und wurde erſchoſſen in einer Schlacht mit den Fran-
„ zoſen.

„ Der zweite, der ein Gelehrter werden wolte, hatte
„ einmahl einen Trunk gethan, da er eben erhizt war;
„ kriegte die Schwindſucht, und ſtarb.

„ Nun war alſo nur noch der Kleinſte übrig, den man
„ **Kruſoe** nante ꝛc."

For vorne Menneſker vil Bogen maaſkee undertiden falde noget for kiedſommelig, formedelſt den børnlige Dialog, ſom forekommer ſaa ofte deri, ſkiønt den uſkyldige Omgang mellem Børnene indbyrdes og deres Fader, kan ikke andet end behage. Men man erindrer ſig, at det er Børn, Forfatteren har ſkreven for; og deri troe vi, at han har giort Net, at han lader Børn komme med i Spillet; thi hvor meget interreſſere Børn ſig ikke for andre Børns Affaires.

❀ ❀ ❀

Forelæsninger ved Kiøbenhavns Univerſitæt fra 1 Octob. 1780 til ſidſte Julii 1781.

J. **Baden**, Prof. i Beltalenheden, læſer offentlig Kl. 9 over nogle Bøger af Livius; privat vil han Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag ſaaledes forklare Horazes Poetik, at han tillige foredrager de ſmukke Videnſkabers, iſær Poeſiens, Grundſætninger. Kl. 12 læſer han over Ciceros Breve til Adſkillige. Kl. 3 over de romerſke

merſke Antiqvitæter efter Cellarii Compendium. Privatiſſime vil han anſtille Øvelſer i det latinſke Sprog.

M. E. Balle, Prof. i Theologien, fortſætter Klok. 9 ſine Forelæsninger over Pauli Breve til de Theſſaloniker og Timotheum: privat læſer han Kl. 2 over den theologiſke Moral, Kl. 5 over den nyere Kirkehiſtorie. Kl. 10 om Fredagen holder han collegia examinatoria.

M. T. Brünnich, Prof. i Oeconomien og Naturhiſtorien, læſer offentlig Klok. 11 om Vinteren over Mineralogien, efter ſit udgivne Compendium. I April, Maj og Junio vil han læſe over de Dyrs og Mineraliers Naturhiſtorie, ſom findes i Univerſitætets Naturalſamling. Naar et tilſtrækkeligt Antal Tilhørere melder ſig, er han ogſaa villig at lære Chymien i Laboratorio.

Th. Bugge, Prof. i Aſtronomien, læſer offentlig Kl. 10 over Trigonometrien og dens Anvendelſe paa Aſtronomien og Geographien; privat Kl. 4 over Aſtronomien og Kl. 3 over mathelin applicatam.

H. Calliſen, Prof. i Chirurgien, forklarer Kl. 4 den anden Deel af ſine inſtitutiones chirurgiæ, og viſer de chirurgiſke Operationer paa døde Legemer.

J. E. Colbiørnſen, Prof. i Lovkyndigheden, læſer fra Kl. 12 til 1 over Jus rerum efter den danſke og norſke Ret paa Latin. Fra Kl. 5 til 6 om Eftermiddagen begynder han en nye Curſus af den danſke og norſke Lovkyndighed, ſom læſes paa Danſk. Over Jus eccleſiaſticum vil han paa de Timer, ſom maatte være Tilhørerne bequemmeſt, læſe ſaaledes, at han, efter at have korteligen fremſat den pavelige canoniſke Rets Hovedſætninger, viſer den proteſtantiſke, men i Særdeleshed den danſke og norſke Kirke Rets Forſkiellighed. Natur- og Folke-Retten er han og villig, om forlanges, at foredrage efter hans egne latinſke dictata. Collegia examinatoria holder han ſom ſædvanlig. Han fortſætter ogſaa i dette Aar de i forrige Aar holdte juridiſke Diſputeer-Øvelſer.

J. M. Geus, Prof. i Mathematiken, læſer offentlig Kl. 1 over Mathematikens Hiſtorie, privat Kl. 10 de 4 første Dage i Ugen over Arithmetiken, Geometrien og Trigonometrien, de øvrige Dage over Algebra og den høiere Geometrie. Analyſin finit. og infinit. og dens Anven-

vendelſe paa Mechaniken og Hydrodynamiken vil han forklare i den Time, ſom er Tilhørerne beleilig, og, om forlanges, Ingenieur Videnſkaben og Artillerien.

Eh. Hee, Prof. i Mathematiken, vil, derſom hans ſvage Helbred tillader det, Mandag, Onsdag og Fredag Kl. 1 læſe over Mechaniken, Hydroſtatiken, Hydrauliken og Aerometrien, Klok. 11 over de ſande Mathematikens Deele. Saa længe han er ſyg beſørger Prof. Geus hans Forretninger.

C. F. Hornemann, Prof. i Theologien, forklarer offentlig Kl. 8 Propheterne Joel og Amos, ſamt Pauli Brev til de Epheſer; privat Kl. 9 Jeſu Lidelſes og Opſtandelſes Hiſtorie. Kl. 4 læſer han over viſſe Deele af den dogmatiſke og moralſke Theologie. I en Tilhørerne beleilig Time vil han lære de første Grunde af de østerlandſke Sprog, og forklarer de vanſkeligſte Steder i Moſe første Bog. Han agter og at holde collegia examinatoria.

M. Hübner, Prof. i Lovkyndigheden, Philoſophien og Hiſtorien, vil Kl. 11 lære Natur-Rettens Hiſtorie ſamt dens første Grundſætninger, og derefter udførligen Folke-Rettens Grunde; desuden agter han curſorie at læſe over det tydſke Riges Jus publicum.

H. F. Janſon, Prof. i Theologien, forklarer offentlig Kl. 8 de ſymboliſke Bøger, og derefter Lucæ Evangelium; privat Kl. 10 læſer han over den dogmatiſke Theologie, og giver Kl. 3 homiletiſke Underviisninger.

A. Kall, Prof. i det grædſke Sprog, forklarer offentlig Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag Kl. 2 Luciani udvalgte Samtaler, ſom han har udgivet, Onsdag og Løverdag giver han Underretning om de ældſte latinſke Skribentere. Privat forklarer han om Mandagen og Onsdagen Kl. 8 Epicteti Enchiridion, Mandag, Tirsdag og Onsdag Kl. 10 de 6 første Bøger af Homers Ilias, Torsdag, Fredag og Løverdag de vanſkeligſte Steder i den tredie og fierde Bog af Herodots Hiſtorie, og Kl. 4 ſammes anden Bog.

N. C. Kall, Prof. i de orientalſke Sprog og Biſkopens akademiſke Vikarius, lærer offentlig Kl. 3 det chaldæiſke og ſyriſke Sprog, privat Kl. 9 forklarer han Samuels Bøger.

Eh.

Ch. G. Kratzenſtein, Prof. i Medicinen og Phyſiken, læſer offentlig over Chemien; privat Kl. 2 over Phyſiken efter ſit eget Syſtem, Kl. 5 over Therapien. Om Aftenen agter han, naar Luften er klar, at viſe et viſt Antal Tilhørere de himmelſke Legemer igiennem et meget ſtort Teleſcop.

B. G. v. Obelitz, Prof. i Philoſophien og Lovkyndigheden, læſer offentlig Kl. 11 over jus naturæ hypothet.; privat over Moralen og Natur-Retten, ſamt af jurisprud. civili over den romerſke-tydſke og danſk-norſke Criminal-Ret efter Struve.

B. Riisbrigh, Prof. i Logiken og Metaphyſiken, forklarer offentlig fire Dage Kl. 11 Lucretii anden Bog, eller efter Tilhørernes Forlangende noget af Ciceros philoſophiſke Skrifter; privat Kl. 3 læſer han de fire første Dage over Logiken, Ontologien og Pſychologien efter ſit udgivne Compendium, de øvrige Dage over den naturlige Theologie. Til Igientagelſer og Diſputeer-Øvelſer vil han vælge de Timer, ſom Tilhørerne ere beleiligſt.

Ch. F. Rottbøll, Prof. i Medicinen, læſer offentlig Kl. 4 over de officinelle Planter, privat over den animaliſke Oekonomie og Angiologien.

M. Saxdorph, Prof. i Medicinen og Jordmoder-Konſten, lærer Kl. 3 theoretiſk og practiſk Jordemoder-Konſten. Om Sommeren fortſætter han ſit practiſke Caſual-Collegium paa det Kongelige Jordemoder-Huus.

J. H. Schlegel, Prof. i Hiſtorien og Geographien, læſer Kl. 9 over Geographien, Kl. 10 over Univerſal-Hiſtorien, Kl. 11 over Fædrenelandets, eller den nyere europæiſke Hiſtorie. Han vil og paa Forlangende give Anledning til Øvelſer i den danſke og tydſke Stiil.

J. C. Tode, Prof. i Medicinen, læſer Kl. 3 over Murræi enumerationem librorum med. arg. Kl. 5 over materiam medicam efter Pharmacopoea danica og den indvendige Therapie efter Saunders, Kl. 11. lærer han de fornemſte Grunde af Pathologien og Semiotiken. Han er og villig paa Forlangende at lære Tandlægekonſten efter Hunter, og vil fremdeles holde chirurgiſke Diſputations-Øvelſer.

No. 43.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 27de Octobr. 1780.

Hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder af Friderich Lütken. Da jeg havde mange Tanker inden i mig; da forlyſtede din megen Tryſt min Siel, Pſ. XCIV. 19. Tredie og atter forbedrede Oplag. Kiøbenhavn 1778. Trykt og forlagt ved Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. 380 S. i ſtor 8vo. Koſter paa fiint Papiir 5 Mk. og Tryk-Papiir 4 Mk.

Det maa nødvendig være en ſød Fornøielſe for den gamle ærværdige Chriſten, ſom nu første Gang har nævnet ſig paa Titel-Bladet, at ſee ſit Opbyggelſes-Skrift ſaaledes antaget hos Publikum, at et tredie Oplag deraf har maattet foranſtaltes; men det maa ei allene være det for ham, men og for enhver redelig Chriſten, der elſker ſine Medmenneſker og ønſker deres ſande Vel. Recenſenten veed af egen Erfarenhed, hvad Got ovenmeldte Opmuntringer kan ſtifte og har ſtiftet, da han ikke allene ſelv, ved for en god Deel Aar ſiden at læſe og overveie Hr. Forfatterens Tanker, har fundet ſig muntret og ſtyrket i ſin Chriſtendom, men og efter den Tid har ſom Lærer ſeet god og ønſkelig Frugt af Skriftets Anpriisning og Udlaan blant Bekymrede og i een eller anden Punkt ikke nok oplyſte Chriſtne. Hvad der havde virket paa ham ſelv, troede han og, kunde virke paa andre, og han fandt ſig ikke bedragen i ſin Formodning. Vi have ſkrevet dette, fordi det er Sandhed, og fordi vi

veed, at intet kan glæde Hr. L. mere end at høre, at hans Skrift har giort virkelig Nytte, at det har ſvaret til hans Øiemeed, ſom var Næſtens Opbyggelſe. Mange, troe vi, takke og vil evig takke ham i deres Hierter, fordi han ſkrev det, han ſkrev; i det mindſte glæde vi os, at Skriftets Anmeldelſe er falden i vor Lod, fordi vi herved finde en Leilighed, vi længe har ønſket os, til at aflægge vor offentlige og oprigtige Takſigelſe for en Mand, vi kan kalde vor og fleres Velgiører, og ſom, ſkiønt ukiendt her af os uden allene af Rygtet og Skriftet, vil blive perſonlig kiendt af os der, hvor baade den, der har opbygget andre, og de, der i Sandhed har ladet ſig opbygge, ſkal ſamles og uden Ophør glædes med hverandre. Næſt at have ladet vor Pen ſkrive dette af vort Hiertes Overflødighed, hvilket vi bede, alle de Læſere, der ikke føle ſom vi eller i den Grad ſom vi, ville forlade os, og ſom enhver chriſteligſindet Læſer gierne tilgiver os, ſkiønt det ſtaaer i en Recenſion, hvor maaſkee ingen ventede det, maa vi i Almindelighed anmerke, at det hielper mægtig til ſand Opbyggelſes og Religionens Æres Udbredelſe, naar Mænd, der ikke ere Geiſtlige eller Theologer af Profeſſion, ſkrive i dette Øiemerke. Ogſaa her taler vor egen Erfarenhed, og, vi tør ſige, fleres. Imod Theologen eller den Geiſtlige har man dog ofte den Fordom, at han ſkriver ſaaledes, fordi hans Embede medfører det, og at han i en anden Cirkel vilde maaſkee været anderledes ſindet, men naar en læg Mand, og endnu mere, naar en Officeer giver ſig af med gudeligt Arbeide, ſaa er det vel neppe mueligt at holde denne Tanke tilbage: den Mand har ſkrevet af egen Overbeviisning og Erfarenhed: den Mand maa være en Chriſten og befinde ſig vel ved at være det, ſiden det er ham ſaa magtpaaliggende, at andre ogſaa maatte blive det, og nu læſer man med en god Fordom om Forfatteren og ethvert af hans Ord giør dobbelt Indtryk. Det Danſke Publikum har i denne Henſeende Aarſag at glæde ſig ved en **Lütken** ſom chriſtelig Originalſkribent, og en **Thurah** ſom en ligeſaa chriſtelig og gudelig Overſætter. Diſſe to værdige Mænd har giort deres til Næſtens Forbedring, og mere end der i deres Cirkel kunde ventes af dem, men de vil og aldrig komme til at fortryde det. Men vi maa afbryde for at underrette vore Læſere om Skriftet ſelv eller rettere om dets Forbedringer;

thi

thi om Skriftet selv, som to Gange har haft saa ønskelig Afgang, kan der ikke være meget at sige, som jo maa være Mængden bekiendt nok. Vi har da befunden, at omendskiønt nærværende Oplag ikke udgiør saa mange Blade som det forrige, hvortil Grunden ligger deels i en finere Tryk, deels i Formatens forandrede Størrelse, er det dog anseeligen forøget. Ethvert Capitel er paa nye giennemseet, og har efter Afhandlingens Beskaffenhed faaet større eller mindre Tillæg. I nogle ere disse vel ikke betragtelige, men dog alle gode og Hr. Forfatteren værdige. De to første Capitler har vundet meest; thi de ere næsten ganske omarbeidede, dog vil man intet savne af det Gode, som fandtes i forrige Udgave. Næst disse findes det Trettende, som handler om Bønnen, meest forøget i sær mod Slutningen. End ikke Anhanget om Herrer og Tienere er bleven uforbedret; thi her finde vi S. 378 dette naive Indfald, som ikke staaer i forrige Oplag: „ Naar Tieneren forseer sig, saa er han Patient og Herren „ Doctor, som ikke curerer Patienten med Skienden og „ Skielden." Kort: Forbedringerne ere saa mange, at vi uden at overskride en Recensions Grændser ikke kan afskrive dem, skiønt vi under Giennemlæsningen og ved Udgavernes Sammenligning har anmerket dem, og nu, da vi skrive dette, har dem liggende optegnede for os. De vil og letteligen falde enhver agtsom Læser i Øinene, hvor de ere mange og betydelige. Hr. L. har for i Bogen ladet aftrykke, hvad en Recensent i disse Efterretningers No. 40. 45. og 46. for Aaret 1764. har skrevet til Skriftets Anpriisning, og vi finde denne Recensents Dom, saa vel som den, der kan læses i Hr. Pastor Lorks fortgesætte Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königlichen Dänischen Reichen und Ländern 4tes B. 2tes Stück, saa vel grundet og saa tydelig bevisst, at vi ikke see, hvad der kan indvendes derimod. Skulde vi have noget at erindre, blev det dette, at der snarere er sagt for lidet end for meget til Forfatterens og Bogens Berømmelse. Vi ønske, at disse Domme og vor egen Dom maa bidrage til et 4de Oplags Foranstaltning, og vi haabe det; thi man veed jo, at Kunstdommere ere sædvanlig kræsne, og at, naar de roese et Skrift, maa det virkelig være roesværdigt. Imod Hr. Forfatterens Sprog kunde vi vel, om vi havde Lyst dertil, giøre en og anden Erindring;

thi han ſkriver det Danſke, ligeſom man taler det, og det er jo bekiendt, at man ikke juſt taler det ſaa rigtigt; ſaaledes finde vi allevegne for i Steden for fordi, jer i Steden for eder og eders; men det er nu engang bleven Hr. L. naturligt at ſkrive ſaaledes, og hvorfor ſkulde man dadle det, da Tydeligheden og Opbyggelſen lider intet derunder. Hvad enhver forſtaaer i daglig Tale, kan han ogſaa forſtaae, naar det findes paa Prent. En Prøve vil vi dog anføre og tillige et Tillæg, ſom findes S. 348: „Nu Siele, ſom bære Jer „ ad, ligeſom J ingen Hænder havde til at give med, end„ dog Gud har maalt Jer det til, ligeſom med begge Hæn„ der, vider, at den Gields Fordring, ſom den Fattige har „ paa Jer, den vil Gud viſt kræve ind for dem; og retter „ J ikke Jer Almiſſer ind efter Jer Formue, Gud tør lave „ Jer Formue ind igien efter Jer Almiſſer.“ Det naturlige, jevne og ſindrige ſavner man ingenſteds i hele Skriftet. Bibelen ſeer man overalt at være Hr. Forfatterens Hovedbog. Et Gud hengivet Hierte og en ivrig Lyſt til at gavne Medchriſtne fremſkinner og allevegne; hvilken Fornuftig kan da andet end elſke Manden og hans Bog? Nogle faa Trykfeil findes paa det ſidſte Blad rettede, og endelig har Hr. Forlæggeren tilføiet en Liſte paa alle Hr. Capitain Lütkens Skrifter med deres Priſer: de ere følgende: 1. Oeconomiſke Tanker til høiere Eftertanke. 1777. Andet Oplag i 2 Bind. 1 Rdlr. 2. Udkaſt til et Repertorium paa hellige og moralſke Tanker. 1773. 2 Mk. 8 Sk. 3. En aldrende Faders ſidſte Ord til ſin Søn, ſom er opofret HErrens Huſes Tieneſte. 1767. 8 Sk. 4. Communicanteres nødvendige Selvprøvelſe. 1773. 4 Sk. 5. En Franſk Prædiken om Overdaadighed, fordanſket paa min Viis. 1778. 6 Sk. Hvortil vi endnu for Fuldſtændighedens Skyld vil føie et i diſſe Dage paa Hr. Gyldendals Forlag udkommet lidet Skrift af ſamme Forfatter, under følgende Titel:

Tanker til chriſtelig Opbyggelſe. Formaner hverandre, og opbygger den ene den anden. 1 Theſſ. V. 11. Ebr. X. 24. Kiøbenhavn, 1780. Trykt paa Gyldendals Forlag. 1 Ark i 8vo. Koſter 4 Sk.

Indholdet er: Fornuft og Villie, ſig ſelv overladt, betragtet ſom Rebellere mod Troen og mod Gud. Dette afhandles ſaa-

ſaaledes, at man, uden at ſtandſes under Læsningen, gisres opmerkſomme paa følgende Ting, der aftrykte i en Linie for dem ſelv og med ſtørre Stiil bør anſees ſom Hoved-Titler, hvor til det følgende bør henføres, nemlig: Sandſerne, Samvittigheder, Gud, Aabenbaringer, Guds Ord, Bønnen, Døden. At dette Ark bærer Hr. Capitain Lütkens Stempel, kan diſſe Linier viſe S. 13: „Lad os, naar Gud „ taler til os i ſit Ord, gisre ſom Abraham: naar Gud by„ der ham at tage ſin eeneſte Søn Iſaak og ofre ham til „ Brænd-Offer, 1 Moſ. B. XXII., ſaa ſpørger han ikke, „ hvorledes kan det ſkee? Du har jo lovet, at i mig ſkal „ alle Slægter velſignes paa Jorden, 1 Moſ. B. XII. Men „ han tier, ſtaaer aarle op om Morgenen, og gaaer og gior, „ ligeſom HErren havde befalet, lader Gud ſørge for, hvor„ dan han mager det, og forviſſet om, at Gud vil holde „ ſit Løfte, i hvor ubegribeligt det end er for ham. Og „ lad os gisre ſom den Seilende, der altid har ſit Kort lig„ gende for ſig, og ſeer nok, at der ligger en Hoben Klipper „ og blinde Skiær i hans Farvand, hvor han kan ſtøde an „ paa, men han gaaer ikke hen at lede dem op for at finde „ Feil i Kortet. Nei han troer og forlader ſig aldeles paa „ ſit Kort, holder Øiet paa Kompaſſet, Haanden paa Ro„ret, og glemmer ikke at lodde, og dermed ſeiler han trø„ ſtig den Kurs, ſom ham i Kortet er forelagt, for at naae „ ſin beſtemte Havn. O! at vi, ſom Vandrende igiennem „ denne Verdens vildſomme Ørk til Himmelen, vort Hiem „ og Fædreneland, kun vilde gisre ligeſaa, og troe og for„ lade os paa Guds Ord o. ſ. v.“ Hvor jevnt og udtryk-kende! β.

Salzburg og Leipzig.

Anſelmus Rabioſus Reiſe durch Ober-Deutſchland. 1778. 152 S. i 8vo. Koſter 32 Sk.

Ikke af det Slags Reiſer, ſom man i Almindelighed er vant til at læſe. Man ſøger her forgieves Beſkrivelſer over gode eller ſlette Veie, ſmukke Egne, Poſtvogne, Vertshuſe o. ſ. v., men det, man her finder, er et tænkende Hoveds Betragtninger over de Steder, hvor han for en Tid har opholdt ſig. Efter fuldendt Reiſe har Hr. Forfatteren nøie og ſtille eftertænkt ethvert Land, han beſaae, upartiiſk afveiet

dets Mangler og Fuldkommenheder, og dette fortæller han Verden med en ædel Frimodighed paa en ofte lunefuld og allevegne underholdende Maade. De Lande, han ſaaledes har bereiſt, ere Øſterrige, Nederbayern, Overſchwaben, Würtemberg og Baden. Hvad herover ſiges, er inddeelt i viſſe Rubriker, ſom tilkiendegive Indholdet. Hof, Politie, Litteratur, Indvaanernes Charakteer og Sæder med mere, alt dette er ſkildret med levende Farver, og røber en Mand, der med ualmindelige Kundſkaber og dybe Blik har giennemſkuet de Ting, han vilde ſkrive over. Nogle Prøver vil vi forelægge vore Læſere. S. 10: **Sittliche Geſchichte Oeſterreichs unter der Regierung Marie-Thereſiens.** „Er det mueligt, at Codex Auſtriacus og den „ Thereſianſke Codex, de nyeſte Lov-Samlinger, man har i „ Øſterrige, indeholde ikke een Linie, ſom var værdig til at „ ſtaae i Ruslands eller Sardiniens Lovbog? — Ach Dødelige! en god Lov er et Stykke af de Viiſes Steen.“ S. 13: **Oeſterreichiſcher Provinzial-Charakter.** „Naar „ man betragter Øſterrigernes Marke, føler man ſig ikke „ tilbøielig til nogen gunſtig Fordom om deres Flid. Men „ Folkemangel undſkylder dem. Det unge Folk i Øſterrige „ løber, ſaaſnart det kan bære Beenene, til Wien, for at „ træffe Livriet paa og tiene i Stalden, Kiøkkenerne og Kamerne. Her forfine de deres ſmaa Perſoner, og naar de „ komme igien paa Landet, har de Afſky til Arbeide.“ Det øvrige vil vi ſætte i Forfatterens eget Sprog, at det ikke ſkal tabe af ſin Skiønhed. S. 14: „Die jungen Bauren ſcheuen „ ſich, einem vornehm gewordenen Mädchen ihr Bett anzutragen. Der Bürgersmann verachtet ſie zu ſehr, um „ ſie des ſeinigen zu würdigen. Dieſe ausgewechſelten „ Nymphen bleiben alſo ledig ſitzen, und opfern ihr zurückgebliebenes Antheil der Bevölkerung dem heiligen Antonius auf.“ Om det Keiſerlig-Kongelige Hofs Magiſtratur findes følgende S. 25: „Man muß wünſchen, daß ein „ Vorwurf, den man den Miniſtern zu Wien macht, nicht „ weſentlich wäre. — Wollen ſie die Langſamkeit unſerer Expeditionen kennen lernen = ſagte der verſtorbene Reichs-„ Hofraths-Præſident, Graf Windiſchgrätz, zum Preußiſchen Geſandten, = ſo laſſen ſie ſich eine Anweiſung auf „ fünfzig ... Prügel geben, und ſehen ſie zu, wers ihnen

„ unter

„ unter einem Vierteljahre auszahlt. = Dieſer Einfall er-
„ ſchöpft alles, was man von der Verzögerung der Angele-
„ genheiten zu Wien ſagen kan, o. ſ. v.“ I Henſeende til Nederbayern udſkrev vi gierne, hvad her findes under Titel af Charakteriſtik, derſom det ikke optog alt for ſtort et Rum. I dets Sted vil vi anføre lidet Von Bayriſcher Art und Kunſt S. 43: „Ich beſuchte vorgeſtern das Thea-
„ ter. Gott ließ zu, daß man Darius gab. Ich war
„ bey der trotzigen Gebärde des Schauſpielers, welcher den
„ Alexander vorſtellte, erſchröckt. Aber der Tod des Da-
„ rius brachte mich in Verzweiflung. Er ſtarb am Athem-
„ holen. — Der Natur nach ſtirbt man am Auſſenbleiben
„ des Athem. Der Schauſpieler hatte die Kunſt der Neuern
„ aufs feinſte gebracht. Dieſe Kunſt beſtehet in einer hefti-
„ gen Athmung, wobey der Schauſpieler mit dem Munde
„ gegen der Luft ſchnappt, ſo wie eine Forelle, die auſſer
„ dem Waſſer geſetzt wird. Dieſe Luftpompe kan man zu
„ allen Leidenſchaften brauchen, Entzücken, Wuth, Erſtau-
„ nen, Liebe, Schmerz und Tod. — S. 44: In Bayern
„ haben die Geſetze ſehr wenig für die Ausbildung des Ver-
„ ſtandes, und die Schulen noch weniger gethan. An der
„ Spitze der National-Ignoranz ſtehen die Beamten und
„ Geiſtlichen.“ Det ſidſte, ſom i München faldt Hr. Forfatteren i Øinene, var Vagt-Paraden; og ved den Leilighed giør han diſſe Bemerkninger: Mængden af Stabs-Officererne er ſaa ſtor, at Bayerne paaſtaae, at om en Fiende kom for Landet, kunde man ſlaae ham af Marken med bare Generaler. Dog beſtaae Churfyrſtens Tropper ikke af mere end 6 Infanterie- og 3 Cavallerie-Regimenter, hvoraf de første ikke ere over 500 og de ſidſte kun 200 Mand ſtærke, ſaa den hele Etat beløber ſig til 3600 Mand. Diſſe Tropper har hverken Orden eller Exercize eller Reglement. Man bekymrer ſig ikke om mindſte Overeensſtemmelſe i Folkenes Størrelſe, Alder eller Figur, og deres Vaaben ere af ældſte Kalibre o. ſ. v. Hvor gierne vilde vi ikke ogſaa anføre nogle af Forfatterens Bemerkninger i Overſchwaben, Würtemberg og Baden, men vi har maaſkee, i Henſeende til ſaa lidet et Skrift, allerede været for vidtløftige. Ordentlig Udtog kunde vi ikke giøre, uden at lade den allevegne indſtrøede fine Vittighed gaae i Løbet, og nok troe vi at have giort for at

giøre dem læſelyſtne, der hidindtil have negtet ſig den Fornøielſe at kiende den muntre Anſelmus Rabioſus.

ω.

Braunſchweig.

Slutningen af Betrachtungen über die vornehmſten Wahrheiten der Religion an S. Durchlaucht. den Erbprinzen von Braunſchweig und Lüneburg. Zweiten Theils zweiter Band, oder viertes Stück. Mit Römiſch-Kaiſerlichen auch Churfürſtl. Sächſiſchen allergnädigſten Privilegien. (See No. 42.)

Efterat Hr. J. nu har troet ſig tilſtrækkelig at have beviiſt ovenmeldte, klager han hierteligen over denne Hiſtories bogſtavelige Forklaring, hvorved Religionen efter hans Sigende ei allene ſkal være ſtillet blot for dens dummeſte Fienders Spot, men og bleven ſaa betynget med uopløſelig-haarde Begreber, at endog de redeligſte Venner af Skriften har ligeſom maattet ſkiule deres Øine for dette herlige Stykke om Faldet, hvilket de af forurolegende Angſt og Uvished ikke har tordet ret ſee paa. Og nu fremſætter han S. 469 og følg. begge Forklaringer baade den bogſtavelige og den ſymboliſke, overladende Sammenligningen til Læſerne. — Fra S. 469 til 474 findes den bogſtavelige fremſat. Naar man har læſt den, maae man ſige med Hr J. „Ich zweifle nicht, daß nicht ein jeder, wenn er anders von dieſer Erklärung nicht ſchon zu ſehr eingenommen iſt, die auffallende Härte davon empfinden werde.“ men til al Lykke kan enhver, ſom vil, letteligen ſee, at Hr J. har giort ſig al muelig Flid for at udſøge og i et blendende Foredrag under eet at ſamle alle de enkelte Haardheder, han har kunnet finde hos alle baade ældre og yngre, der har ſkrevet om Faldet. Det er ikke hos Hiſtorien ſelv men hos Fortolkerne diſſe her opdyngede Urimeligheder findes. At Moſes Fortælling er en virkelig Hiſtorie, viſer det nye Teſtamente paa mere end eet Sted, da det forudſætter den ſom ganſke bekiendt, og endog udtrykkelig igientager Moſes Ord. Man læſe til ſin Overbeviisning Rom. 5. 1 Cor. 15. 21, 45-49. 2 Cor. 11. 3. 1 Tim. 2. 13, 14. Aabenb. 12. 9. og man gaaer, tænke vi, ſikkerſt ved at forſtaae Hiſtorien, ſaaledes ſom Paulus har forſtaaet den, thi Paulus var ingen Daare, og

han

han har unegtelig antaget den bogſtavelige Mening; han maae derfor ogſaa hos alle rettænkende beholde langt ſtørre Myndighed end alle nyere Fortolkere, hvormegen Umage diſſe end vil giøre ſig for at ſvække den ved deres Udflugter iſteden for Grunde. — Er nu Faldets Hiſtorie en virkelig Tildragelſe, og dette udgives den for allevegne i Bibelen, behøver man ikke at lade ſig bringe i Vilderede ved alle de græſſelige Følger, man vil uddrage af dens bogſtavelige Mening; thi en beviiſt Sandhed kan aldrig, end ikke ved Indvendinger, ſom ei kan beſvares, blive Uſandhed. — Fra S. 474 til 486 foredrages med megen Veltalenhed de afſkyelige Følger, ſom den bogſtavelige Mening ſkal føre med ſig. Iſteden for at giendrive dem her, vil vi henviiſe alle Danſke Læſere til Hr. Dr. **Balles** tredie Bind af **den chriſtelige Troes hellige Lærdomme**, hvor Arvefynden og Faldets Hiſtorie i den 4de og 5te Prædiken ſættes i det klareſte Lys, og igiennemgaaes ſaa grundigen, at enhver Danſk, der ikke hænger efter Nyeheder, vil finde ſig fuldkommen tilfredsſtillet. Vi kan ikke ſee rettere, end at hans Høiærvardighed jo allevegne har havt dette **Jeruſalemſke** Skrift for Øine for at giendrive det; i det mindſte kan diſſe 2 Prædikener anſees, ſom en god Giendrivelſe deraf, og tiene alle baade befæſtede og ubefæſtede til Overbeviisning. — S. 487. begynder Hr. J. med ſin allegoriſke Forklaring, hvori han, hvilket anføres, ſom noget merkeligt, endog har **Voltaire** paa ſin Side. „Nimmt man ſie (Faldets Hiſtorie) im bildlichen Verſtande, ſo bekommt ſie aus einmal eine Simplicität und Würde, die den treuen Verehrer der Religion auf einmal beruhigt, die jeden Leſer gleich den herrlichſten und fruchtbarſten Sinn darinn finden läßt, und die auch der kühnſte Deiſt mit aller Ehrerbitung anſehen muß.“ Skade, at man ikke kan antage alt dette herlige, ſaalænge man troer, at Guds Ord er det, det er. For Deiſternes Skyld burde man ikke giøre ſig nogen **ſkriftſtridig** Møie; thi det er juſt Vand paa deres Mølle, og naar en J. S. 491 kan ſkrive: „Es war wirchlich kein ſolches Paradies, kein Stand der Unſchuld, kein verbotener, auch kein Lebensbaum, auch kein wirklicher Verführer, und Adam und die Frau waren auch ſo nicht, ſo wie es hier beſchrieben iſt, erſchaffen?“ ſaa ſee vi ikke, hvorfor en Deiſt ikke kan legge til: „Es war kein Adam und Ewa,

kein Abraham und Iſaach, keine aegyptiſche Dienſtbarkeit, kein Canaan o. ſ. v. neue Fabel, ſinnreiche, bedeutungsvolle Fabel." Vi ſee ikke andet, end at denne af Hr. J. tiltagne Friehed giver enhver anden ſamme Rettighed til at iſøre enhver gammel hiſtoriſk Beretning en allegoriſk Dragt, og hvor bliver da den hiſtoriſke Sandhed af? hvad kan man da lide paa? — Hr. J. forklarer ſig nu over enhver Punkt iſær, og ſøger at hæve, hvad der er hans bildliche Vorſtellung imod. Paradies i egentlig Mening er en Chimære, alt hvad der tales om Eden og dens 4 Floder er opdigtet, „eine jede vorzüglich angenehme und fruchtbare Gegend hieß im Alterthum ein Paradies" (S. 494.) Skiønt dette ikke er beviiſt, lade vi det paſſere, fordi Paradies derved bliver Paradies, et angenemt og frugtbart Sted, ligeſom Skriften beſkriver det. At Reſten er opdigtet, bliver Hr. J. Beviſet ſkyldig for. — S. 495. Man kan og tænke ſig en vis Uſkyldigheds Stand; „nur wider den eingebildeten Stand der Unſchuld und Vollkommenheit, nach welchen ſich kaum die entfernteſte Möglichkeit zu irren und zu fehlen denken läßt, und wo dennoch der Menſch bey der erleuchteſten Vernunft ſich ſo leicht verblenden läßt = = = wider einen ſolchen Stand der Unſchuld empöret ſich alle Vernunft, weil er der allergrößte Widerſpruch iſt." Det er ikke al, men kun Forfatterens, Fornuft, der ikke kan finde ſig i den ſædvanlige Foreſtilling af Uſkyldighedsſtanden. Dr. Balle har paa anførte Sted meget vel giendrevet, hvad herimod ſiges. — S. 496. Kundſkabets Træe og Livets Træe ere og kun Billeder og har aldrig været virkelige." Ein Baum des Lebens, der eine phyſiſche Kraft haben ſoll, dem irrdiſchen und von Natur gebrechlichen ſterblichen Leibe eine völlige Unzerſtörbarkeit zu geben." Hvorfor ikke? det menneſkelige Legeme var i den Stand ikke von Natur gebrechlich, det kunde vedblive, og Gud vilde, det ſkulde. At det ſiden er blevet von Natur gebrechlich, er en anden Sag = = = „und neben dieſen auch ein Baum des Erkentniſſes = = = von dem der Menſch bey Strafe des Todes nicht eſſen ſoll; der ihm zum Denkmal hingeſetzt iſt um ihn ſeiner Abhängigkeit von ſeinem Schöpfer, und ſeines demſelben ſchuldigen Gehorſams zu erinnern, und ihn den Unterſchied des Guten und Böſen zu lehren = = hvad havde det med ſaa ophøiede Sielekræfter begavede Menneſke

neſke diſſe Ting nødig?" Vi ſvare: Gud vilde prøve Menneſket, ikke for ſin men for hans egen Skyld, og har Gud Ret til at foreſkrive poſitive Love, ſom dog vel ingen kan negte ham, ſaa har han og Ret til at true diſſe Loves Overtradere med Døden. Ellers føre diſſe Ord מות תמות ikke nødvendig nogen Truſels Lydighed med ſig, men blot en faderlig Advarſel om det Onde, ſom vilde blive Følgen af Overtrædelſen. Paulus ſiger Rom. 8, 13. μελλετε ἀποθνησκειν, og det var ikke hans Henſigt at true men at advare. Hvad det øvrige angaaer, da behøver man juſt ikke derfor at afvige fra den bogſtavelige Mening; thi hvorfor kunde Træet ikke være et udvortes Kiendetegn paa deres Tilſtand? hvorfor ſkal al udvortes Erindring om Afhængigheden af Gud, om den ſkyldige Lydighed, om Forſkiel paa ont og got, være ganſke overflødig og forkaſtelig? Udfalder viiſte jo, at de til en Tid uſkyldige Mennesker kunde falde, hvorfor da endelig ſaa urimeligt, at Synet af dette Træe og Erindringen af det, Gud havde ſagt om Træet, ſkulde være dem en beſtandig Opmuntring til at ære og lyde Skaberen? Opmuntringer ere for den allerbedſte ikke unødvendige eller unyttige. — S. 499. Der var heller ingen Slange; thi det kunde ikke være nogen blot naturlig Slange. Det maatte altſaa være Diævelen, ſom var faren i den og talede igiennem den, og nu ſpørger Hr. J.: „Aber iſt den gar keine bildliche Vorſtellung möglich?" jo ganſke viſt er den muelig, det viſer jo Hr. J., men det er og hans ſtore Feil, at denne bildliche Vorſtellung ſkal endelig være den eneſte rigtige, enten de hellige Skribentere ſige den imod eller ikke. Paulus har udtrykkelig nævnet Slangen, 2 Cor. 11. 3. Jeſus har udtrykkelig nævnet Diævelen, ſom Menneſkets førſte Forderver, Joh. 8. 44. Hvo ſkal nu have Ret, enten Jeſus og hans Apoſtel, eller Abt Jeruſalem, ſom vil, at Slangen kun ſkal være „apologiſche Ausfüllung der moraliſchen Vorſtellung?" S. 502 til 507 vil Hr. J. gotgiøre, at hans Foreſtillingsmaade ikke ſtrider imod Jeſu eller Pauli Ord; thi Jeſus ſkal i den Lærdom om Aanderne allevegne have begvemmet ſig efter den gamle Orientalſke Philoſophie, ſom Jøderne havde bragt med ſig fra det babyloniſke Fængſel, og ſom de ſkyldede deres hele Geiſterlehre; af denne Aarſag ſkal han have beholdt diſſe Talemaader: Diævle, Aander o. ſ. v., og hvad

Pau-

Paulus angaaer, da har han fortiet den rette Forklaring, enten fordi han virkelig har tænkt saa urigtig, saasom han var opdragen i den Phariſæiſke Skole, eller og fordi han „nach ſeiner Klugheit" troede at kunne give ſit Foredrag saameget bedre Indgang og Eftertryk o. ſ. v." Saa deſpotiſk handler Hr. J. med Jeſu og Apoſtelens Foreſtillingsmaade; han vil ikke rette ſig efter dem, men de ſkal rette ſig efter ham, og nu tillade man os at ſpørge, om det er billigt? om det er Ærbødighed for Skriften? vi ſpørge og, om ikke enhver, efter denne Maade at gaae frem paa, faaer Lov til at kalde alt det af Skriften blot Accomodation, ſom ikke vil lade ſig foreene med hans engang forudfattede Mening? Hr. J. ſlaaer ellers om ſig med „Vilkaarligheder," ſom han tillegger den bogſtavelige Menings Forfegtere, men hvad kan være vilkaarligere eller røbe ſtørre ſelvtagen Myndighed, end denne hans egen Omgang med Skriften? —— S. 507. og følg. „Wie Adam gefallen? Daß ein eingeſchränktes ſinnliches Geſchöf = = = gegen die **Reizungen der Sinnlichkeit** nicht unüberwindlich blieb, war hierzu ein verkleideter Dämon nöthig? = = = und nun iſt auch die Frage, wie die Sünde und der Tod in die Welt gekommen, zugleich ſchon beantwortet." Derpaa maae Pauli Ord Rom. 5, 12-21. 1 Cor. 15, 21-57. holde for, og fattigere Forklaring, end herover gives, kan man neppe foreſtille ſig; det ſkal altſammen være „nach einem **unter den Juden angenommen** Vergleichung zwiſchen den erſten und dem zweiten Adam" — Arveſynd, naturlig Fordervelſe ſkal være meget ubegvemme Udtryk (S. 513.). Deres Grund er efter Hr. Js. Mening Mangel af den rette Diſtinction imellem **ſandſelig** Natur og **moralſk** Natur. Den ſandſelige Natur, lige tilfælles for Adam og hans ſildigſte Efterkommere er i ſig ſelv uſkyldig, men bliver tilfældigviis Grunden til al menneſkelig Svaghed og Elendighed, naar nemlig den moralſke Natur af Mangel paa Opdragelſe, Underviisning og Øvelſe, ikke oplyſtes til Herredømme over den ſandſelige. (S. 529 og 530). Er dette ſaa, hvor haardt ſtraffes da ikke de mange endog i Chriſtenheden, ſom fra den ſpæde Ungdom af mangle ſaadanne tilſtrækkelige Moralitets Midler? og hvorledes har den ſandſelige Natur faaet Herredømme over den moralſke i Adam, ſom i Gud ſelv, havde ei allene ſin Skaber, men

og

og sin Fader og Lærer? har da Gud ikke opdaget eller udervilst ham vel eller tilstrækkelig nok, eftersom den sandselige Natur fik Overhaand? Spørger man, hvorledes Hr. J. kan foreene sit Begreb med Skriften og især Pauli Breve til Romerne, Epheserne og Colossenserne, som saa meget synes at bestyrke de „unaufhörlichen Klagen über das natürliche Verderben," hvilke han ikke kan finde sig i? da falder dette ham saare let: det er kun dem, Brevene ere stilede til, dette angaaer „Nur sie sind von Natur Kinder des zorns" det er kun „der schreckliche Verfall der **damaligen** Juden und Heiden" Paulus beskriver, (S. 540.) men nu er det en langt anden Sag end Verden og Menneskene i Verden; nu kan man frit spørge (S. 523) „Wo ist der verderbte Mensch, der dem ungekünstelten tugenhaften Manne seine Hochachtung versagen, und bey dem Leiden der Unschuld unempfindlich bleiben könnte? ⁂ Wie wechseln im Schauspiele bey jedem Zuschauer Entzücken und Schauder mit ein ander ab, je nachdem Tugend oder Laster in ihrer wahren Gestalt erscheinen? ⁂ Welcher Vater, sey er auch selbst noch so verderbt, wünscht nicht seine Kinder gut und tugendhaft?" Det fornustigste hertil kan svares, kan læses i de ovenmeldte Dr. **Balles** Prædikener. —— Mere indtagen kan ingen være for nogen Mening, end Hr. J. er for sin; alting skal lade sig dreie og vende for at passe efter den; siger Bibelen imod, saa er det ikke dens egentlige Mening; det er kun Tillempninger efter de Eenfoldiges og af Fordomme beherskedes Begreber. Paulus maae forklare nok saa tydelig i sine Breve til Romerne, Corintherne, Epheserne, Colossenserne, hvad der skal forstaaes ved Guds Billede, ved Menneskets Skabelse i Guds Billede, ved dets Fornyelse i Menneskет, saa siger Hr. J. dog om det Begreb, som grunder sig herpaa: „Das dem ersten Menschen anerschaffene göttliche Ebenbild bestund nicht in dem **angenommenen** hohen Ideal moralischer Vollkommenheit (S. 484.)." Siger Paulus end, at Epheserne ligesom andre vare φυσει (altsaa ikke ved Opdragelsen men af Naturen) Vredens Børn, og siger Johannes om sig selv og alle endog de allerbeste Guds Børn: **vi have Synd**, „so ist die Natur selbst deswegen nicht verderben, daß der Mensch nämlich eine angebohrne Neigung zum Bösen habe, das Gute hergegen zu erkennen, zu lieben

und

und auszuüben, von Natur abgeneigt und unvermögend ſey. (S. 521.)" — Heder det end, at Menneſket blev forført til at ſynde, følgelig tilforn var uſkyldig, og at alle Mennesker ved ham ere blevne Syndere eller at Synden og Døden ved hans Fald kom over alle, saa siger dog Hr. J. (S. 537.) at Adam havde fra Begyndelſen af, ſamme Natur, ſom vi nu have, „mit dieſer Natur kommt jetzt der Menſch aus der Hand des Schöpfers; mit eben der kam der erſte Menſch daraus," altſaa ere vi endnu ligeſaa uſkyldige, ſom vore førſte Forældre, førend de faldt; og allerunderligſt er det, at denne ganſke ſkriftſtridige Mening (S. 542.) kaldes „der in der Natur und Schrift mehr gegründete Begrif." — Hr. J. giør ſig for Reſten al Umage for at viſe, at hans ſymboliſke Forklaring er ligeſaa uſkadelig ſom den bogſtavelige, ja at den er meget bedre: „Man nehme (S. 536) dies ſtatt des **willkührlich angenommen** Ideals vom Ebenbilde und des darauf gegründeten angebohrnen Verderbens der Natur; ſo ſind alle die Dunkelheiten, Verwirrungen und zweydeutigkeiten vermieden, und dieſe wichtige Lehre von dem menſchlichen Verderben erhält mit allen übrigen damit verbundnen Wahrheiten, ihre beruhigende Aufklärung." Vi kan ikke ſaa ligefrem antage dette; thi var der intet egentlig Syndefald, der ſtrakte ſig til alle, ingen almindelig Fordærvelſe, ſaa ſee vi ikke, hvad der bliver af Forſoningen. Skal alt det andet tages i moraliſk Mening, ſaa kan vel det, Hr. J. ſkriver S. 548. og følg. om Jeſu Komme til Verden og dens Hensigter, ikke heller tages i anden Bemerkelſe. Men falder Forſoningens Nødvendighed bort ved Hr. Forfatterens Forklaring, ſaa er den jo høiſt ſkadelig, da den berøver alle dem, der ikke vide ſig andet til Salighed, alt Haab og Glæde. — Vi tilſtaae reent ud, at vi ikke formaae at indſee, hvorledes Religionens allervigtigſte Lærdom om Chriſti Igienløsning, fremſat af Propheterne, af Chriſto ſelv og alle hans Apoſtler, kan beſtaae i ſin ſkriftmesſige Mening med Hr. Forfatterens antagne apologiſke eller allegoriſke Forklaringsmaade. Denne maae altſaa nødvendig forekomme os lige ſaa farlig, ſom andre i vore Tider fremſtaaende nyemodiſke Theologers driſtige Forſøg, ja ſaa meget farligere, da diſſe ikke vil forſomme at beraabe ſig paa en **Jeruſalem**, der efter hans bekiendte Grundighed ſkal have beviiſt alleting,

hvor-

hvorved de vil troe ſig mægtig hiulpne til at befordre en almindelig Religionsforvirring, ſom deres Beſtræbelſer ſynes at henſigte til, og at ſætte den blotte utrøſtelige Moral paa Thronen. — Det var langt fra vor Henſigt her at levere nogen fuldſtændig Giendrivelſe af Geſchichte vom Falle, ikke heller vilde vore Blades Rum tillade os det. Kun nogle Vink vilde vi give for at vække Opmerkſomheden imod denne Nyehed, og med det ſamme viſe, at vi ingen Aarſag finde til at ſkamme os ved den i Tydſkland næſten foragtede Orthodoxie. Det er os i det øvrige nok at have i det foregaaende anpriiſt et hos os ſelv udkommet Skrift, hvori baade den, ſom ikke har læſt, og den, ſom ved at læſe Hr. Jeruſalems Afhandling har begyndt at vakle, kan finde den fornødne Bekræftelſe for ſin Troe. Dette Dr. Balles læſeværdige Skrift er af en anden Recenſent anmeldt i No. 41 af diſſe Efterretninger. Det ſlaaer heller ikke feil, at jo mangen en brav Religionslærer vil opſtaae i Tydſkland for at overbeviſe Hr. J. om hans Forklarings Feil og Farlighed, eller dog at forebygge og tilintetgiøre dens forvirrende Følger for andre. I dette Fald ville vi ønſke ham Liv og Mod og Kræfter til at lade det hele chriſtelige Publikum høre en anden Svanesang, og nok engang, men paa en mere opbyggelig Maade, at tage Afſkeed med ſine Læſere. β.

Joannis Tobiæ Krebſii illuſtris Moldani Rectoris Opuſcula academica & ſcholaſtica denuo recognita. Lipſiæ apud Frid. Goth. Jacobæer & fil. MDCCLXXVIII. 1 Alph. 12 Ark ſt. 8vo. Koſter 7½ Mk.

I. Diſputatio de Ephetis Athenienſium Judicibus. II. Commentatio de Stelitis Athenienſium. III. Diſputatio de Judicum Romanorum Decuriis. IV. Commentatio de Præfecto Urbis Romano. V. Comment. de Provocatione D. Pauli ad Cæſarem. VI. Elogium M. Henr. Auguſti Schumacheri, qvinqvaginta fere annos Rectoris Scholæ regiæ Grimanæ meritiſſimi. VII. Proluſio de finibus Grammatici regundis. VIII. Prol. de Scholis bene conſtitutis Eccleſiæ & Reipublicæ Seminariis. IX. Prol. de Prudentia diſciplinæ ſcholaſticæ regundæ. X. Prol. de magna vi neglectæ educationis liberorum domeſticæ in diſciplinam ſcholaſticam. XI. Prol. de feſtina-

to

to Juvenum diſceſſu e Scholis. XII. Prol. de docendi ratione Socratica inſtitutioni juvenum in ſcholis perqvam accommodata. XIII. Prol. de malitioſo Luciani conſilio, Religionem Chriſtianam ſcurrili dicacitate vanam & ridiculam reddendi. XIV. Prol. de argumentis pro veritate & præſtantia Religionis Chriſtianæ e Juliani reliqviis. XV. Prol. de felici Theologiæ & Literaturæ connubio. XVI. Prol. qva lectio Auctorum Veterum e Baſilii M. diſciplina commendatur. XVII. Prol. qva renovata Conſtitutio Scholaſtica parentum curæ in diſciplina domeſtica commendatur. XVIII. Prol. qva Decretum Byzantiorum, factum in honorem Athenienſium, emendatur & illuſtratur. XIX. Prol. Vannus Critica in inanes paleas Operis Elementaris Baſedoviani. XX. Prol. de ratione, Novi Teſtamenti e moribus antiqvis illuſtrandi, minus caute inſtituta. Mandens mere end almindelige Lærdom, ſom ellers er nokſom bekiendt af hans andre Skrifter, viſer ſig ligeledes i diſſe Afhandlinger.

A. O.

Tryfeil i No. 36.

Side 563. Linie 19. vidne læs hvine. S. 566. L. 18. Timur l. Tumour. L. 20. Longuage l. Language. ſine l. ſince. Perſian l. Perſian. L. 21. Md. l. M S.

I No. 39.

S. 610. L. 11. Mericus, Caſaubon. l. Mericus Caſaubon L. 20. derſom l. der ſom. S. 612. l. 24. hvor i l. hvori.

I No. 40.

Side 625. udi Skrifternes Titler: **Undervisning** l. **Undervisning** 3 Gange og: **Veltalenhed.** l. **Veltalenheden** 2 Gange. S. 626. L. 2. **værdig** l. **værdigt.** S. 627. L. 7. Iſaih l. Iſaiah. L. 14. **Peor-** l. **Pear-** L. 15. See l. (See.

I No. 41.

S. 650. L. 9. *Sellenbergium* l. Fellenbergium, ib. **For-** **Forfatteren** l. Forfatteren ib. L. 20. denne l. den ib. L. 31. meſte l. meeſt. ib. 33. ac l. at. S. 651. L. 32. opitimo l. optimo. S. 652. L. 6. **om muelige** l. om mueligt.

No. 44.

Kiøbenhavnſke
Nye Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 3die Novbr. 1780.

Admiral **John Bings** og **Arthur Herberts** Greve af Torrington, Levnets-Beſkrivelſer, med en tilforladelig Efterretning om det Storbrittaniſke Admiralitet, Admiralerne, Søevæſenet og de tolv Dommere i Engeland. Kiøbenhavn, trykt og forlagt af Brødrene **Berling**. 1780. 147 Sider foruden Fortalen i ſtor 8vo. Koſter 2 Mk. paa Tryk- og 3 Mk. paa Skriv-Papiir.

Man fandt efter Sal. **G. C. Berling** ni Ark trykte af nærværende Bog, og rimeligviis har det været hans Forſæt at beſørge et heelt Bind af Levnets-Beſkrivelſer overſatte, hvis Fortſættelſe, maaſkee formedelſt Uenighed om Valget, er bleven udſat. Det man fandt, vilde man ikke lade ſaaledes henligge længere; det Manglende tilføiedes, men flere Levnets-Beſkrivelſer vilde man for det første ikke udgive, indtil diſſe havde prøvet deres Lykke. Den første af nærværende er forhen trykt i Qvart paa de Berlingſke Arvingers Bekoſtning under denne Titel: **Den ulykkelige Engelſke Admiral John Bings udførlige Levnets-Beſkrivelſe, tilligemed en tilforladelig og curieux Efterretning om det Storbrittaniſke Admiralitet, Admiralerne, Søevæſenet og de tolv Dommere i Engeland.** Samme udkom, ſkiønt Titelen melder intet derom, Aar 1757. Da man ikke vidſte, hvoraf de her om **Bing** meddeelte Efterretninger ere tagne, har man i

Fortalen, for at give Læſeren Leilighed til ved Sammenligning at bedømme deres Troeværdighed, overſat, hvad der findes om **Bing** i Kurzer Abriß der Schiffarts-Geſchichte von Grosbrittanien, hvilken er indført i det ottende Bind af den til Berlin kommende Sammlung der beſten und neueſten Reiſebeſchreibungen. I dette nye Oplag ere ingen Forandringer giorte. **Arthur Herberts** Levnets-Beſkrivelſe er overſat af det Tydſke efter Sammlung von merkwürdigen Lebensbeſchreibungen, größten Theils aus der Britanniſchen Biographie, udkommen i Halle under D. Baumgartens og fortſat under D. Semlers Opſigt. De under den Tydſke Text forekommende vidtløftige Noter ere her paa de uintereſſante nær indrykkede i Texten til des ſtørre Bequemmelighed for Læſerne. Paa Titelen kunde ikke paſſeligen ſættes **andet Oplag**, da kun det første Stykke forhen er trykt. I en med megen Flid og Nøiagtighed ſkreven Fortale gisres denne gode Rede for alle Ting. — Da vi troe Admiral **Bings** Forhold og Skiebne at være nokſom bekiendt, vil vi intet Udtog gisre af hans Hiſtorie, men allene erindre, at omendſkiønt Overſættelſen lader ſig meget vel læſe, vilde dog en og anden Vending eller Talemaade været forandret, derſom den fra nye af var bleven foretaget, hvilket man aldeles ikke kan undres over, naar man betænker, hvor mange Forvandlinger vort Sprog ſiden 1757. har modtaget, og hvor meget det derved har vundet. Man havde for Ex. neppe nu ſkrevet: „Da „ han nu havde **været forlangende**" S. 19, „en vis „ Parlements-Lem af Underhuſet har **været begierende** af „ Parlementet" S. 36 o. ſ. v. Saadanne ſmaa Ting maa man i Henſeende til Tiden overſee. Billighed fordrer det. — Det til videre Oplysning tilføiede om Søe-Retten og Søevæſenets Beſkaffenhed i Engeland, ſaa vel ſom Admiral **Bings** Forſvars-Skrift, vil man uagtet Vidtløftigheden ikke kiedes ved at læſe. Som den, der var ſig ſelv ſin Uſkyldighed bevidſt, ſkriver **Bing** med Frimodighed til ſine Dommere, og ſøger ved Grunde at fralægge ſig de forhadte Beſkyldninger, hans Fiender tillagde ham. Hialp det ham end ikke, var det dog ligeſaa nødvendigt ſom ham værdigt, og hans Forhold i Døden viſte, at han ikke havde ſkrevet for at tiltrygle ſig et ved Feighed eller Pligters Forſømmelſe forbrudt Liv, men kun for at redde Sandheden og Æren, der

var

var ham koſtbarere end Livet ſelv. — Grev **Arthur Herberts af Torrington** Levnets-Beſkrivelſe vil vi ſaa kort, ſom mueligt, epitomere, da den tilforn ei er trykt i vort Sprog. Hans Fader var Sir **Eduard Herbert af London**, Kong Carl den Førſtes General-Procureur, og ſiden under Carl den Anden Stor-Seglbevarer. **Arthur** tog, uagtet ſin ringe Formue, Tieneſte til Søes, og viiſte ſig i en kort Tid ſaaledes, at han i den førſte Hollandſke Krig blev, uagtet ſin Ungdom, udnævnt af Hertugen af **York** til Capitain for et Skib. I Bayen for **Cadix** forefaldt imellem ham og et Hollandſk Skib en Trefning, ſom baade var ham og den Engelſke Flode til ſtor Ære. I et Brev, ſkrevet i **Cadix** i Martii-Maaned 1667., gives tydelig Beretning om denne Tildragelſe. Han blev derpaa omtrent 6 Uger i den Middellandſke Søe, indtil han fik at vide, at Contre-Admiral **Kempthorne** var ſeilet til Strædet, hvor han ſtødte til ham med en Koſſardie-Flode, ſom under hans Beſkyttelſe ſkulde ſeile tilbage til Engeland. Midt i May-Maaned løb hans Skib imod **Fairfax** og ſank ſtrax. Med Nød blev han og de fleſte af hans Skibsfolk reddede. Han fik ſnart et andet Skib og viſte ſig ved alle Leiligheder behiertet og tapper. I en af de ſidſte Søetrefninger i den anden Hollandſke Krig commanderede han **Cambridge**, et Skib af 3die Rang, blev dødelig ſaaret i Fegtningen, og hans ilde tilreedte Skib blev tillige med et andet, **Reſolutionen**, ſendt bort for at forbedres. 1674. ſtødte han paa 6 Franſke Krigsſkibe og fyrede paa dem, fordi de ikke vilde ſtryge deres Bramſeil for hans Flag; han beklagede ſig ved ſin Hiemkomſt derover for Kongen, og Sagen blev i Mindelighed bielagt ved Hofferne. 1678. commanderede han Skibet **Rupert** i den Middellandſke Søe, og tilligemed Sir **Rogert Strickland** tog han den 3die April et Algierſk Røverſkib, og opbragte det efter en haardnakket Fegtning, hvori han fik Skade i Anſigtet og miſtede ſit Øie, ſom Priſe til **Cadix**. Ved ſin Tilbagekomſt blev han Contre-Admiral for den blaae Eſcadre. Kort derefter fik han Commando over en Flode, ſom ſkulde hæve Beleiringen for **Tangier** og derpaa tugte Algiererne. Begge Deele udførte han 1682. med Mod og Lykke. Til Belønning for denne Tieneſte blev han Vice-Admiral og fik med flere 1684. Fuldmagt til forvalte Stor-Admirals-Embedet. Da

Hertugen af **York** kom paa Thronen blev han Vice-Admiral af Engeland og Skatmeſter, men da Kong **Jacob** fandt for got at lade Teſt-Acten tilbagekalde, og **Herbert** var derimod, faldt han i Unaade. Hans Ære og Samvittighed forbød ham at give ſin Stemme, ſkiønt han for det øvrige var intet mindre end ſamvittighedsfuld, men hengiven til Drik og andre Laſter. Efter ſit Fald gik han over til Holland og blev til **Haag** overmaade vel modtagen og antagen i General-Staternes Tieneſte. Diſſe og Printſen af **Oranien** betroede ham den høieſte Commando over deres Flode, og gav ham Titel af Admiral-General-Lieutenant. Tilligemed **Bentick Dykvelt van Hulſt** blev han brugt i den Commiſſion, ſom i meget kort Tid og med ſtørſte Taushed ſkulde ſamle 700 Tranſport-Skibe, og forſyne dem ſaa vel med behørig Krigs- og Skibs-Forraad, ſom og med nødvendige Levnetsmidler for en ſtor Armee, hvilket diſſe 2 Commiſſarier troeligen foranſtaltede. Han ſkrev derpaa et Brev til alle Skibs-Officiers og Søefolk paa Hans Majeſtæts, Kongen af Engelands, Flode, hvori han opmuntrer dem til at foreene deres Vaaben med Printſens af **Oranien**, til at forſvare den Proteſtantiſke Religion og Fædrenelandets Frihed. Dette Brev giorde og den Virkning, at da han kom til de Engelſke Kyſter med ſin Flode, erklærede alt Søefolket i Engeland ſig for Printſen af **Oranien**. Saaſnart den nye Regiering var indrettet, blev han ved Fuldmagt af 8de Mart. 1688. udnævnt blant dem, der ſkulde foreſtaae en Lord-Stor-Admirals Embede. Først i April 1689. ſeglede han med 12 Krigsſkibe til **Cork** og derfra lige til **Breſt**, i Haab at opſnappe den Eſcadre, ſom havde geleidet Kong **Jacob** derhen. Da dette ſlog ham Feil og hans Flode var bleven forſtærket, vendte han ſig til Kyſterne af Irland, fik derpaa 44 Franſke Skibe i Sigte, hvilke han jog ind i Bantry-Bay. De Franſke vare **Herbert** overlegen, og gik løs paa ham den 1ſte May Klokken 10 i tre Diviſioner. Trefningen var hidſig og Fordeelen blev paa de Franſkes Side; imidlertid var dog den Engelſke Admirals perſonlige Forhold af den Beſkaffenhed, at han til Løn for ſin Tapperhed blev den 29de giort til Pair under Titel af: **Baron Herbert af Torbay og Greve af Torrington.** Det viiſte ſig ſnart derpaa, at enten fandt hans Opførſel ved Admiralitets-Bordet ikke Bifald, eller nogen misunde ham hans

nye

nye Værdigheder. Han forlod Bordet og paatog sig næste Sommer Commando over den forenede Flode af Hollandske og Engelske Skibe imod de Franske, som den 20de Junii 1689. ankom paa Høiden af Forbierget Lezard med 78 Krigs-Skibe og 22 Brandere. Af nogle Engelske Fiskerbaade, som de Franske havde taget og derpaa givet løs igien, fik man først at vide, at den fiendtlige Flode var ved Kysterne. Greven af **Torrington**, bestyrtset ved denne Tidende, søgte at faae al muelig Forstærkning, og adskillige Dage saae Floderne paa hinanden. Fienden havde over 20 Seilere flere end han, hvorfore han ikke ved at vove en Trefning vilde sætte sin Ære og Nationens Sikkerhed i Fare. Men Dronningen, som da regierede, lod ham give Ordre, at levere en Trefning, hvordan det end skulde gaae, for at nøde den Franske Flode til at vende tilbage. Greven gav derfor den 30te Junii Tegn til Slag, hvilket ikke lykkedes efter Ønske, da han med sin meget beskadigede Flode maatte om Natten trække sig tilbage. Hollænderne leed meest, fordi de kom meest til Trefning. Engelændernes Forliis var derimod paa Æren nær ikke saa betydeligt. Efterat den Engelske Flode var kommen til Themsen, gav Greven Vedkommende de fornødne Forholdsregler og gik derpaa i Land. Saasnart han kom til Staden, blev han forhørt af Geheime-Raadet, og retfærdiggiorde sig med gode Grunde; men alle hans Grunde uagtet fandt Geheime-Raadet for got at sende ham til **Tower** i Fængsel, og for baade at dempe Pøbelens Skrig og paa nogen Maade tilfredsstille Hollænderne, blev en Commission anordnet til **Scheerneß**, som nøie skulde undersøge Sagens rette Sammenhæng. Man beskyldte ham for slet Opførsel og Forsømmelse af hans Pligt. Han forsvarer sig for Underhuset, men det hialp ham lidet eller intet. Huset henviste ham til det Forhør, hvortil en nyelig udkommen Act havde banet Veien, i Kraft af hvilken Admiralitets-Commissarierne skulde have samme Magt, som en Lord-Stor-Admiral hidindtil efter Lovene havde haft. Kongen befalede at haste med Forhøret, og den 6te Decembr. 1690. begav Greven sig til Scheerneß, hvor Krigsraadet var sat om Borde paa Skibet **Kent**. Onsdagen den 10de blev Krigsraadet fastsat. Beskyldningen var, at han nyelig i Trefningen paa Høiden af **Beachy-Head** slet havde efterkommet sin Skyldighed, enten af Forræderie

eller Feighed, havde hængt en Skamplet paa det Engelſke Folk, og opofret deres gode Bundsforvandte Hollænderne; men han beſvarede alle Ting ſaa tydeligen og fyldeſtgiørende, at han efter nøie Underſøgelſe af alle blev eenſtemmig friekiendt. Dagen efter hans Friekiendelſe tog Kongen hans Beſtalling fra ham, og efter den Tid ſøgte han aldrig nogen Statsbetiening, men Overhuſet bivaanede han længere end 20 Aar derefter. Han var altid paa Kronens Side, og modſatte ſig aldrig, uden at anføre vigtige Grunde, dens Statsbetiente. Om Sager, der angik Søeveæſenet, talede han oftеſt meget frit og hørtes af Huſet med ſtor Opmerkſomhed; i Almindelighed viſte han ſig ved ſlige Leiligheder ſom en Ven af ſtreng Diſciplin og ſparſom Huusholdning paa Floden. To Gange giftede han ſig; første Gang med **Anne**, en Dotter af Hr. **Hadley** og Enke af Hr. **Pheaſant**, hun var næſten 70 Aar, men meget riig, thi hun havde i **Yorkſhire** og andre Rigets Egne Godſer af ſtor Værdie; anden Gang med **Anne**, en Dotter af Sir **Wilhelm Airmine** af **Osgoodby** i Grevſkabet **Lincoln**. Hun tilbragte ham, foruden Halvdelen af hendes Faders ſtore Formue, tvende hende til Morgengave givne betydelige Godſer, ſom han benyttede ſig af, ſaa længe han levede. Han døde næſten 70 Aar gammel den 13de April 1716., og efterlod ſin hele betydelige Formue til Grev **Henrich af Lincoln**. Hans Gemalinde, Enke-Grevinden af **Torrington**, døde den 2den April 1719. Tilſidſt gives en Efterretning om Titelen: **Greve af Torrington**. Dette maa vi ikke forbigaae at anmelde, at denne brave Søemand allevegne i denne hans Levnets-Beſkrivelſe forſvares med gode Grunde imod Biſkop **Burnet** og andre, ſom have ſøgt at ſværte hans Navn. At det er en ſaare farlig Sag at have Søe-Commando i Engeland, naar ikke alting fuldkommen falder ud efter Ønſke, kan ei allene ſees af diſſe tvende ſtore Mænds Hiſtorie, men endnu nyligere af det, man for ikke lang Tid ſiden har kundet læſe om Admiral **Keppel** i de offentlige Tidender.

W.

Leipzig.

Anekdoten für Chriſten, und auch für ſolche, die es nicht ſind. Bey Johann Samuel Heinſius. 1779. 196 S. Zweyter Theil. 1780. 240 S. i 8vo. Koſter 72 Sk.

Forfatteren ſlutter ſin Forberetning med diſſe Ord: „Noch „ eins muß ich ſagen, um etwan das Urtheil des kritiſchen „ Publikums zu erleichtern. Mich ſelbſt haben alle dieſe „ Anekdoten wahrhaftig erweckt, gerührt, vergnügt, je in „ dem Maaſſe, in welchem ſie ſolches zu thun fähig ſind; „ daß aber der Werth von allem überhaupt verſchieden ſey, „ das ſage ich ſelbſt.“ Recenſenterne og vi i deres Tal kan altſaa ſpare Umagen med at ſige det. Men noget maa vi dog ſige til nærmere Oplysning om Bogen. Vi har da befunden den ganſke vel ſkikket til at opvække gode og chriſtelige Følelſer; thi vi have ſelv følt under dens Læsning, og kan altſaa vidne af Erfarenhed. Hr. Forfatteren har bragt ſine Anekdoter under viſſe paſſende Titler, for Ex.: **Die Kunſt glücklich zu leben. Gewinn der Gottſeeligkeit im Leben. Gewinn der Gottſeeligkeit im Tode** o. ſ. v., eller og under viſſe bibelſke Sprog, paa hvilke de anføres til Stadfæſtelſe, og det ſkal ikke fortryde os at læſe flere Deele, om de maa komme til at ligne de nærværende. Den Troe bør man have til den os ubekiendte Samler, at han kan ſtaae inde for Anekdoternes Rigtighed, og at ingen af dem ere opdigtede; men Anekdoter kan de ikke alle kaldes i den ſtrengeſte Bemerkelſe; thi nogle har Hr. Samleren taget af andres Skrifter, til hvilke han ſelv henviſer ſine Læſere, andre have vi læſt tilforn, ſkiønt det ikke her er anmerket, hvoraf de ere tagne. Saaledes findes, om vi mindes ret, No. 4. **Liebe des Nächſten**, No. 8. **Glück der Wohlthätigkeit**, og No. 46. **Rührende Scene**, at vi ikke ſkal anføre flere, i Skriftet: **Für edle Seelen.** Dog lige meget, naar de kun alle ere tienlige til Opbyggelſe, og det ere de. Nu og da finder man i Steden for en Hiſtoriet et lidet poetiſk Stykke, ſom vidner om ſin Forfatters Tænkemaade. Saaledes have vi beundret det Guld hengivne Sind, ſom herſker i No. 45. S. 59 under denne Opſkrift: **Gedanken des Freyherrn von Pfeil, Königl. Preuſſ. bevollmächtigten Miniſters in Franken und Schwaben; als derſelbe**

auf der Reiſe von Nordheim nach Regensburg den Arm gebrochen. Iligemaade har vi med Fornøielſe læſt Hertug **Ferdinands** Ode, ſom baade giør hans Forſtand og Hierte Ære. Denne ſtaaer i den anden Deel S. 206. **Ode des Herzog Ferdinands zu Braunſchweig auf den Tod der Hochſel. Herzogin zu Braunſchweig Chriſtiane Charlotte Louiſe, Dekaniſſin des Kaiſerl. freien weltlichen Stifts Quedlinburg, welche am 20ſten May 1766. entſchlief.** Det vil vel neppe være nogen imod her at læſe denne Helts Tanker, og derfor aſſkrive vi dem, da vi med det ſamme levere en Prøve af Samlingen:

Die Du, geſchmückt mit amaranthner Krone,
O Selige, bey GOtt nun glücklich biſt;
In einer Ewigkeit, die von der Allmacht Throne
Auf ſeine Heiligen in ewgen Strömen fließt;
Du ſieheſt nun aus einer höhern Sphäre
Mit reinem, ungetrübtem Blick
Auf alles Schattenſpiel von Hoheit, Glanz und Ehre,
Auf alles Irdiſche zurück.
So ſelig Du, o Schweſter! und ich klage,
Geliebteſte Charlotte, noch um Dich?
Obgleich ſo mancher ſchon der ſchwarzen dunkeln Tage
Seit Deinem Abſchied mir in Traurigkeit verſtrich?
Jedoch vergieb es mir, o Du, die meinem Herzen
So ſchnell entriſſen ward; vergieb es, wenn die Schmerzen
Noch nicht beſänftigt ſind, die mir der Schlag gemacht
Durch den ich Dich verlor. Nicht das Geraufch der Pracht,
Nicht der Tumult uns oft verhaßter Freuden,
Um die ſo unrecht uns Geringere beneiden,
Verjagt den innern Gram, der, äuſſerlich verheelt,
Von keiner Zeit geſchwächt, nur deſto tiefer quält.
Wohin mein Auge blickt, wohin mein Fuß ſich wendet,
Folgt mir ein Schwarm von Trauerbildern nach.
Oft ſeh ich noch vor mir das traurige Gemach,
In dem Du großmuthsvoll Dein Lebensziel geendet.
Ich ſeh den Anblick noch, als, aus der Ferne her
Von Deinem zärtlichen Verlangen
Zurückgewünſcht, ich mich von Kummer ſchwer
Bereitete, mit Thränen auf den Wangen

Dein

Dein letztes Lebewohl, Charlotte, zu empfangen.
O welch ein Lebewohl! die Seele ward durchdrungen
Von einem Dolch! — Und doch ward ich gezwungen
Dich zu bewundern; ſo gefaßt, ſo groß,
Empfiengeſt Du des Todes letzten Stoß.
Dies kann nur Der, der ſo wie Du gelebet,
Den ſo, wie Dich, Religion erhebet,
Wenn jetzo nach und nach das Leben von ihm flieht,
Und der erſchrockne Blick die Zukunft vor ſich ſieht.
Wie kann der Spötter dich, auch ohne dich zu glauben,
Religion, den ſchwachen Menſchen rauben!
Dich einzige, dich ſichre Führerin
Im Thal des Todes! doch ſein ſtolzer Sinn
Wähnt, dies ſey Weisheit blos, dich ſündigend zu ſchmähen.
O er hat nie den Chriſten ſterben ſehen!
Ja nie vielleicht durchdrang ſein hartes Herz
Ein ſüß Gefühl von mitleidsvollen Schmerz.
Du, Unvergeßliche, ſtarbſt ruhig und gelaſſen.
Wir konnten kaum in unſrer Angſt uns faſſen,
Doch Du bliebſt unbewegt, voll heitrer Seelenruh,
Und ſchloſſeſt endlich ſanft Dein zärtlich Auge zu.
Dies that Religion! So ſtarbſt Du ihr zur Ehre,
Charlotte! Sie auch ſeys, die meine Wehmuth lehre,
Das anzunehmen, was dem HErrn gefällt,
Der auch der Fürſten Loos in ſeinen Händen hält.
Und Du, Thereſia! Die Du ſo viel verloren,
Mehr faſt, als ich! (Sie war für Dich geboren,
War mehr, als Schweſter noch, war eine Freundin Dir!
Dein andres Selbſt!) Sieh künftig nun in mir,
In eines Bruders Herz, das ſich Dir ganz ergiebt,
Charlottens Zärtlichkeit, die uns ſo ſehr beglücket!
Damit die Welt, wenn ſie auf unſern Umgang blicket,
Geſteh: Mehr habe nie Geſchwiſter ſich geliebt.

Saa tænkte, ſaa ſkrev en af vore Tiders ſtørſte Helte til Religionens og Dydens Ære. O maatte dog alle de, der vil anſees for Helte, tænke ſom han!

ω.

Bern.

Ueber die allgemeine Geſchichte der vornehmſten Orakel, von M. Chriſtian Daniel Chriſtmann, Pfarrer zu Hirſchau im Wirtembergiſchen. Zwote mit Berichtigungen und Zuſätzen vermehrte Ausgabe. Bey Emanuel Haller. 1780.

Sive canit fatum, ſeu qvod jubet ille canendo
Fit fatum. Lucanus.

Der er nu en liden Feil i Titelen, thi Skriftet er ikke über die allgemeine Geſchichte der vornehmſten Orakel, men det er Geſchichte der Orakel ſelv. Man maae vente at finde meget urigtigt og meget ufuldſtændigt heri, thi Forfatteren har ikke ſelv været meget bekiendt med de gamles Skrifter, men har opholdt ſig ved de Nyeres Forklaringer og Compilationer derover. Og da han ſaaledes har maattet tage ſin Kundſkab paa anden og tredie Haand, ſaa har han ikke kundet citere Kilderne, hvorover hans Arbeid ogſaa er bleven ubrugbart for Lærde; thi man kan ikke efterſlaae det man tviivler om. At han ikke har gaaet til Kilderne ſelv, (ſom de fleſte gisre der har ikke Taalmodighed, men vil være lærde i en Haſt) derom fattede vi ſtrax Mistanke, da vi iſtedet for at ſee Herodot, Diodor ꝛc., ſaae os henviiſte til Allgemeine Welthiſtorie, hvor vi atter ingen Godſigende fandt anførte. Her er meget overflødigt og uvedkommende heri, ſom man ikke ventede eller ſkiønnede om at finde nu. For Exempel, hvad Delphen kaldes nu omſtunder, hvilke Byer den ligger ved, hvormed diſſes Indbyggere handle og til hvem de maae ſvare Skat; hvo formoder at finde det i Geſchichte der alten Orakel? Men her er endnu meere ufordøiet: I fierde Paragraph gisr han Mine til at ville fortælle os det delphiſke Orakels Oprindelſe, men han falder ſtrax derfra, og fortæller os desiſtedet en Hoben om hvem det delphiſke Orakel har tilhørt. Jeg ſeer meget vel, at Potters Archæologie har overalt, men iſær her, giort Forfatteren ſtor Tieneſte; og en Hoben af det han anfører er uviſt og ubetydeligt, beroende blot paa Digternes ueenige Udſagen. Et Sted af Homer, ſom har meer Paalidelighed end de fleeſte andre Digtere, fortiende meere at anføres, men er glemt, og findes ikke heller i Potter. Det er Odyſſ: 8 S. 77. „ Agamemnon

„ fry-

„ frydede ſig, da de øvrige Archiver trættedes, formedelſt
„ det Orakel Apollo havde givet ham i det gudlige Pytho o:
„ Delphen.“ Altſaa tilhørde det delphiſke Orakel Apoll
ved de trojanſke Tider. Forfatteren ſelv, fortæller, at Deuka-
lion raadſpurgde det delphiſke Orakel, og dog udtrykker han
ſig ſaaledes: Det var hundrede Aar ældre end den trojanſke
Krig. Saaledes har vel Potter udtrykt ſig, men Forfatte-
ren burde ſelv vide, at Deukalion levede meere end tre Hun-
drede Aar for Troja's Erobring. Den Aarſag Forfatteren
anfører, hvorfor Apoll kaldes Λοξιας er ikke den eneſte. Om
Pythia's τριπους ſiger Forfatteren den rimeligſte Meening er,
at den var et Bord hvorpaa hun lehnede ſig: at juſt denne
er den Uſandſynligſte behøver ikke at ſiges. Men jeg er kied
af at optegne fleere Urigtigheder. Forfatteren udfører ſin Plan
ſaaledes: Efterat han har fortalt om denne Tripus og de
forſkiellige Templer, ſom bleve opførte i Delphen, kommer
han til Præſtinden Pythia, opregner hendes Egenſkaber; hvor-
ledes man omgikkes de Raadſpørgende, Ceremonierne ved Of-
ringerne ꝛc., hvorledes Pythia i Forveien maatte berede ſig,
hvorledes hun førde ſig op naar hun gav Orakelſvar, hendes
Gebærder ꝛr. Derefter om de delphiſke Præſter, noget ufuld-
ſtændigt; Om Tiden, naar Oraklet kunde raadſpørges; og
atter noget om Betienterne ved Delphen. Templens Rig-
dom: hvo der har plyndret den. Oraklets Undergang. Om
dets Høiagtelſe var almindelig. Derefter opregnes nogle af
de Orakelſvar man finder hos de gamle: Deriblant ere de
Svar Kroeſus fik, og Forfatterens Ræſonnements derover
er følgende: „ Deſſen nun nicht einmal zu gedenken, daß
„ einige dieſe ganze Geſchichte in Zweifel ziehen, ſo iſt eben
„ kein groſes Wunder, daß dieſe drey Götterſprüche einge-
„ troffen haben, wen man bedenkt, daß die Geſandten zu
„ Delphi dermaſſen haben können beſtochen werden, daß ſie
„ bey ihrer Zurückkunft nach Lydien, die Verrichtung des Kö-
„ niges ſchon werden ausgeforſcht, und alsdan unter Del-
„ phiſchen Siegel ſchriftlich dem Könige überbracht haben;
„ denn es iſt nicht wahrſcheinlich, daß niemand am Hofe
„ darum gewußt haben ſol.“ Nemlig hvad Kongen tog
ſig for den Tid da Oraklet blev ſpurgt derom: Han kogde
et Lam og en Skildpade ſammen i en Kaaberkiedel, under
Kaaberlaag, hvilket ogſaa Oraklet rigtigen traf. „ In An-

„ ſehung

„ ſehung des zweyten (nemlig om Kongen ſkulde føre Krig „ mod Perſerne) iſt offenbar, daß die Antwort mit guten „ Vorbedacht ſo zweydeutig abgefaßt geweſen, da mit man „ ſie hernach erklären konte, wie man wolte. Und was „ den dritten betrift, (nemlig hvor længe han ſkulde regiere) „ ſo mußte er auch in allen Fällen eintreffen: denn wäre „ Cröſus auf den Thron geblieben, ſo hätte der Ausſpruch „ des Orakels den Sinn gehabt, in welchen er ihn verſtand, „ nemlich, er werde allezeit regieren; ſollte er aber überwun„ den werden, ſo könte es nach den damaligen Umſtänden „ nicht wohl von jemand anders als vom Cyrus geſchehen.“

Derefter kommer Forfatteren til at tale om det Dodoniſke Orakel, ſom efter det i Delphen, var det fornemſte. Nogle af de forſkiellige Meeninger om dets Oprindelſe og Ælde anføres: og om Maaden, hvorpaa det Orakel gav Svar.

Om det Trophoniſke Orakel findes her ogſaa noget meldt. Her tales om, hvo Trophonius var: dette Orakels Oprindelſe, og hvorledes de Raadſpørgende bleve indviede.

Derefter følger lidet om det Amphiaraiſke Orakel: Om Jupiter: Ammons i Afrika: og om Apollo Didymæus's. Forfatteren har heele ſit Værk igiennem ſkrevet Bramhus, Bramhiden, Bramhidiſke Orakel, og først da Værket var færdigt fra Trykken, har han faaet Efterretning om, det ſkulde være det Branchidiſke.

Om de mindre berømte Orakler, findes her ogſaa nogen Efterretning: Om Apis, og nogle andre Ægyptiſke: Om det paa Øen Lesbus ꝛc.

I Tillæget til dette andet Oplag, findes noget meere om Jupiter Ammons Orakel, hvoraf han har faaet dette Navn: Templets Beſkrivelſe, og nogle hiſtoriſke Efterretninger derom. Noget meere om det Dodoniſke, Trophoniſke, om det Deliſke, Branchidiſke, den Colophoniſke Apollo's, om det Sebennytiſke Orakel; Noget meere om det Amphiaraiſke, om Mopſus og Calchas's; Item om Bacis's, Geryons, Phryxus's, Tireſias's Orakler. (Paa denne Maade kunde man opregne Orakler i tuſende Tal). Om det Antiochiſke, Phariſke og Traciſke Orakel. —— Værket ſluttes med nogle vermiſchte Anmerkungen. Forfatteren fremſætter deri ſine Anmerkninger, over hvad der har givet Anledning til Oraklerne, ſaaledes: „ Gleichwie ſich in der Götterlehre der Heiden, über„ haupt

„ haupt ſehr viele Spuren finden, daß ſie viele Begeben-
„ heiten aus der Geſichte des Volks Gottes in die ihrige über-
„ getragen, und nur den Perſonen andere Namen gegeben,
„ und die Umſtände hier und da verändert haben, daß ihre
„ gottesdienſtlichen Gebräuche in vielen Stücken eine ſehr auf-
„ fallende Aehnlichkeit mit dem Gottesdienſte der Juden ha-
„ ben, daß ſie verſchiedene Geſetze offenbar von dieſem Vol-
„ ke entlehnet haben, u. ſ. w., alſo iſt beynahe handgreif-
„ lich, daß ihre Orakel im Grunde nichts anders denn eine
„ Nachahmung der dem Hebräiſchen Volke von Gott ertheilten
„ Antworten geweſen ſeyen. Und weil ſie hörten, daß Gott
„ gewiſſen heiligen Perſonen in ſeinem Volk einem nähern
„ Zutrit als den übrigen geſtatte, und durch dieſelbe andern
„ ſeinen Willen und zukünftige Dinge offenbare; ſo waren
„ ſie darauf bedacht, auf ähnliche Weiſe den Willen ihrer
„ Götter und ihre künftige Schickſale zu erfahren. Haupt-
„ ſächlich aber ſcheint der **Uhrim** und Tummim der Juden
„ zu den Orakeln der Heiden Gelegenheit gegeben zu haben.
„ Dieſes waren, nach des Herrn Ritter Michaelis Vermu-
„ thung, drey von alten Zeiten her, unter den Iſraeliten ge-
„ brauchte Looſe, deren ſie ſich zu Entſcheidung dunkler
„ Rechtsfragen bedienten.“ Dette er noget, ſom man gier-
ne har vildet giøre rimeligt, men har ikke haft ſynderlig Lyk-
ke deri. Om Oraklerne, en Sag ſaa langt borte fra os,
og om hvilken de Efterretninger man har, ere ſaa forſkielli-
ge og uviſſe, er det vanſkeligt at ſige noget Oplyſende med
Viished. At der har været Bedragerie derved, i det ringe-
ſte til viſſe Tider, bliver altid viſt; Men at der ofte fortæl-
les noget om dem, ſom man ikke kan andet end forundre ſig
over, det kan man ei heller nægte; og det er til viſſe overtil,
naar man vil indſkrænke al uſædvanlig Indſigt i det Tilkom-
mende til den jødiſke Nation allene. At Euſebius og andre
Kirkens Forſvarere taler høiſt partiſk mod Grækernes Viisdom
og Indſigter, det falder alt for let i Øinene; og hvad diſſe ſiger
om Oraklerne, derpaa kan intet bygges.

Zur Beförderung des nützlichen Gebrauches des Wilhelm Abraham Tellerischen Wörterbuchs des neuen Testaments. Zweiter Theil. S. von **Georg Heinrich Lang** Hochfürſtl. Oetting-Oettingiſcher Special-

Su-

Superintendenten und Pfarrer zu Hohemaltheim. Anſpach, in des Commercien-Commiſſaire, Benedict Friederich Haueiſens privilegirten Hofbuchhandlung. 1780. 18 Ark ſtor 8vo. Koſter 4 Mk.

Dette er en Fortſættelſe af et, ſærdeles for unge Theologer, meget lærerigt Skrift, om hvis første Deel vi have talt forhen. (1. H. 73. flg.) Nu har det da behaget Forfatteren at nævne ſig, og han kan viſſelig være ſit Navn bekiendt. Om denne 2. Deels gode Egenſkaber behøve vi ellers ikke at ſige videre, end at beraabe os paa, hvad der er ſagt om 1. Deel; og ønſke kun F. Held til ſit Arbeides haſtigere Fortſættelſe og Fuldførelſe. — Men ved den 1. Deels Anmeldelſe kom Rec. for Skade med (om det ellers ſaa bør kaldes,) at ytre nogle Tanker, ſom vare ſtridige mod en af hans Medarbeideres, og har derfor mod al ſin Formodning maattet taale et ikke meget artigt Anfald. Læſeren vilde tillade Rec. at tale et Par Ord i denne Sag: thi hverken anſeer han den betydelig nok for at indlade ſig i et omſtændeligt Forſvar, ei heller er der Sted hertil i diſſe Blade. At Læſeren ſelv, uden Umag med at efterſlaae, af vore Ord kan dømme, hvo der er fornærmet, vil A. O. her igientage først ſine egne og ſiden Medarbeiderens. I Anledning af en brav Mands noget ubeſtemte Kritik over **W. A. Tellers Wörterbuch d. N. T.** har A. O. ſagt: „Viſſeligen bør den (benævnte Wörterbuch) læſes med „ Varſomhed: men —— ſkulde der vel og være i den flere „ Feil og falſke Sætninger end i nogen anden Lexikon over „ det N. Teſtammente, ſom han hidtil har haft? — Vi forſtaae ved falſke Sætninger ei allene dogmatiſke, men og „ kritiſke, philologiſke, exegetiſke, hermeneutiſke. — Vi „ undtage end ikke Broderens **Joh. Fried. Tellers Wörterbuch**. ſkiønt vi vel vide, at en af vore Medarbeidere „ har givet den Fortrinnet. (See forgangen Aar 1. H. S. „ 228.) Enhver tænke og tale i dette Fald efter ſin Indſigt og Smag! — Recenſenten vilde for ſin Part ligeſaa gierne tage Stockii Claviis i Haanden, ſom den ſtridbare „ Broders **Wörterbuch**." (S. foranførte St.) Naar nu Hr. β. (ved dette Merke adſkiller han ſig fra os andre) ſiden vil til at recenſere et af **J. F. Tellers** Skrifter, begynder han ſaaledes: „Om denne Dr. **Teller** er ſtridbar eller ikke, kommer os ikke ved; vi bedømme ikke hans Perſon, men hans „ Skrif-

„ Skrifter, og disse ere unegtelig mere overeensstemmende „ med Skrift og Christendom end hans Broders. Fra den„ ne Kant betragtet er han tilforn bleven roest af os, hvil„ ken Roes een af vore Medarbeidere uden Grund har skum„ let over. (See disse Efterretningers No. 5. for indevæ„ rende Aar.)" (Sam. Heft. S. 351.) Hvorfra mon den nydelige Talemaade, **at skumle over**, er kommen herhid at staae? —— Har A. O. vel Uret, om han beder Hr. ß., at hvis han en anden Gang skulde faae i Sinde at skrive af sit Hiertes Fylde, han da vilde udtrykke sig med lidt mere Rigtighed og Velanstændighed? — Meget andet at forbigaae! — Vi fare da fort, og, enten det behager Hr. ß. eller ei, anmelde et nyt og virkeligen meget forbedret og forøget Oplag af den Tellerske Ordbog:

Wörterbuch des Neuen Teſtaments zur Erklärung der chriſtlichen Lehre von D. Wilhelm Abraham Teller, Königl. Oberconſiſtorialrath, Probſt und Inſpector auch Oberprediger zu Cölln an der Spree. Dritten durch aus verbeſſerte und vermehrte Auflage. Berlin bey Auguſt Mylius. 1780. 1 Alph. 8½ Ark ſtor 8vo. Koſter 8 Mk.

Man finder ei allene de forhen særskilt udgivne Tilsætze indrykte hver paa sit behørige Sted, men og mange andre Tillæg og Forandringer. Foruden Fortalerne til 1. Oplag og Tilsætze ere foran trykte nogle Forerindringer, der, saavel som Bogen selv, ere vigtige for dem, som kan undersøge og vælge. A. O.

Chriſtliche Moral von D. Gottfried Leß. Prof. Ord. der Theol. zweite und gebeſſerte Ausgabe. Göttingen, im Verlag der Boßiegelſchen Buchhandlung. 1780. 25 Ark *). Koſter 1 Rdlr.

Dette nye Oplag af den Leesiske Moral bekræfter tildeels, at dens Ypperlighed er bleven af Publikum paaskiønnet, og dette forsøier os mangfoldigen. Om dens Plan og fortrinlige Egenskaber troe vi at have givet vore Læsere forhen en tilstrækkelig Underretning. (S. Efterret. 1779. 2. H. S. 453.) Nogle har giort ikke ubetydelige Erindringer mod Pla-

*) Samme Størrelse som det 1 Oplags, ved hvilket vi nu blive vaer, at vi have regnet et halv Ark formeget.

Planen, at det ſkulde være baade en Andagts- og en Læſe-Bog (ſ. Ex. (Allg. Deut. Bibl.): men Forf. har efter igientagen Underſøgelſe og haſte Erfaring ikke fundet Aarſag til at forandre den. Dette Oplags betydeligſte Forbedringer har F. ſelv i en Forberetning angivet. — Vi erindre os at have læſt for rum Tid ſiden i den Hamborgiſke Buchhändlerzeitung, at denne Moral blev overſat paa Svenſk: vi kunde med al Rette ønſke den ſamme Held hos os. Men endnu mere ønſke vi, at en af vore duelige Lærde vilde udarbeide en Moral, og da agte og bruge den Leſſiſke efter dens Værd.

A. O.

Eſaias — ex recenſione Textus Hebræi ad fidem Codd. qvorundam Mss. & Verſionum antiqvarum Latine vertit notasqve varii argumenti ſubjecit *Jo. Chriſtoph Doederlein* S. Th. D. ac P. P. O. Altorf. Editio altera emendatior atqve auctior. Altorfi venum proſtat in officina Schupfeliana MDCCLXXX. 18. Ark ſt. 8vo. Koſter 5 Mk.

Atter en velkommen nye med kiendelig megen Flid forbedret Udgave af et Skrift, ſom bør regnes blandt de allerbeſte over Propheten Eſaias. (S. Efterret. 1777. 2. H. S. 697.) Forf. har giort Forbedringer baade efter nye anſtillet egen Underſøgelſe, og ligeledes dertil benyttet ſig af de Lærdes berømmelige Arbeider over denne Prophete, ſom ſiden det 1. Oplag af hans Skrift ere komne for Lyſet; nemlig Biſkop Lowths, fornemmeligen hans kritiſke Anmerkninger, Ridder Michaelis og Prof. Dathes. Han har i Fortalen til 1. Opl. givet Løfte om nogle Afhandlinger over Eſaias, og deres Titler ere ſaaledes, at de vel maatte opvække Længſel: Theologia Eſaiana ſive Loci communes ex Eſaia collecti. De allegationibus Eſaiæ in N. T. Narratio de interpretibus Eſaiæ Chriſtianis. Narratio de Interpretibus Judæis. Oratio de Prophetis oratoribus. Her i en nye Fortale ſiger han: Qvas ego olim promiſeram diſſertationes in Eſaiam, earum edendarum conſilium nec adhuc executus ſum, nec abjeci penitus. Malui tamen differre aliqvandiu, ut & matureſcat judicium noſtrum, & hiſtoriæ interpretum, qvorum lectio magnam temporis uſuram poſtulat, melius conſulatur. Alt got!

A. O.

No. 45.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 10de Novbr. 1780.

Viisdoms-Skole til Frimodighed mod Døden og Forberedelſe til Evigheden, aabnet i nogle Døds-Betragtninger og andre dertil ſigtende Afhandlinger. Overſatte og ſamlede af af **Diderik de Thurah**. Pſalm. XC. 12. HErre! lær os ſaa at tælle vore Dage, at vi maatte bekomme Viisdom i Hiertet. Kiøbenhavn, 1777. Trykt i det Kongel. Univerſitets Bogtrykkeri paa A. H. Godiches Efterleverſkes Forlag, ved F. C. Godiche. 441 S. i 8vo foruden Fortale og Regiſter. Koſter 4 Mk. paa Tryk-1 Rdlr. paa Skrivpapir.

Da vi for kort Tid ſiden anmeldte Hr. Capitain **Lütkens** hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder, nævnede vi en **Thurah** ſom gudelig Overſætter, (ſee diſſe Efterretningers No. 43.) Vi efterſaae derpaa, om alle denne værdige Mands Overſættelſer i diſſe Efterretninger vare recenſerede, men vare ikke ſaa lykkelige at finde noget om ovennævnte Skrift, ſom viſt ikke fortiente at forbigaaes med Tavshed. Hvor ſildig vi derfor end komme med Anmeldelſen, er det dog bedre end at blive reent borte. Den Fuldſtændighed, vi i Henſeende til Danſke Skrifter har lovet, byder os desuden at tage denne Bog med, hvor bekiendt den end kan og billig bør være for en ſtor Mængde Læſere. At den ellers endnu maa være mange ubekiendt, ſlutte vi rimeligen af det Tab, Hr. Forfatteren har haft paa ſine forrige udgivne Overſættelſer, hvilket han dog i Fortalen regner for

intet imod at have tient een eller anden til virkelig Opbyggelſe; thi heraf ſeer man jo, at Læſelyſten ikke maa have været ſynderlig; og det er heller ikke underligt, om ogſaa dette Skrift kun har haft liden Afgang, efterſom (at vi ſkal bruge Hr. Capitain Lütkens Ord:) „Mange læſe ſlet intet; og „læſe nogle noget og andre nok, ſaa er det om Verden, „men den mindſte Hob læſer meget om Guld og det, Guld „hør til.“ For dem altſaa, der endnu ikke have beſøgt denne ved Hr. Th. aabnede Viisdoms Skole, vil vi bekiendtgiøre dens Indretning og Beſkaffenhed. Her findes da tredſindstyve Betragtninger, over hvis Indhold er tilføiet et Regiſter, ſom vi ikke vil afſkrive. De gaae alle ud paa Døden og Forberedelſen til Døden, ſom Hr. Th. i ſin høie Alder har giort til ſin Livmaterie og Hovedſag. Over hver Betragtning ſtaaer et eller flere bibelſke Sprog ſom Grundvold, hvorpaa det følgende er bygget. Skiønt de alle ere læſeværdige og opbyggelige, have vi dog følet meeſt ved at læſe den anden, fierde, ellevte, ſyttende og attende, den en og den tre og tyvende, ſex og tyvende, fem og tredivte, fyrretyvende, otte og fyrretyvende, fem og halvtredsſindstyvende, ni og halvtredſindstyvende, hvortil er føiet en ſmuk og i otte Claſſer inddeelt Samling af guddommelige Forjættelſer til Trøſt og Opmuntring for de Siele, ſom ved Døden Nærmelſe kunde giøre ſig en eller anden Skrupel, og den tredſindstyvende, ſom handler om Overvindernes Løn efter de ſyv apokalyptiſke Forjættelſer; men vore Følelſer blive ingen Regel for andre, og viſt er det, at enhver efter ſin Tilſtand kan lære nogen Viisdom af dem alle. Vi beklage, at det ikke har behaget Hr. Th. at nævne Original-Skrifterne; thi derved ere vi ſatte i den Forlegenhed, at vi hverken tilbørlig kan ſkiønne paa hans Overſættelſers Fortieneſte, ikke heller med Vished bedømme, om noget er tilſat eller udeladt, om alt er givet ſaa rigtigt i det Danſke, ſom det kunde og burde o. ſ. v. Et Par Steder har givet os Anledning til nogen Miſtanke, og dem vil vi anføre uden al Fornærmelſe for det Hele. I den 24de Betragtning S. 169, ſom handler om Frimodighed i Døden i Anledning af Rom. VIII. 31. 32. forekommer allevegne Ædelmodighed i Stedet for høit Mod; thi Ædelmodighed i Henſeende til Døden er et meget ubeqvemt Udtryk, og Sammenhængen viſer desuden,

at

at det her ikke er det rigtige; man dømme af disse Steder, S. 169: „De kalde deres Forstokkelse Ædelmodighed, og „holde det for en Grundsætning, at en Viis skal foragte „Døden." S. 171: „I det høie Bekiendtskab med Gud „ligger ogsaa Grunden til en anden Virkning af Ædelmo„dighed, at siden Sielen skal have Deel i saa høi en HEr„re, saa foragter den Verden." Ibid.: „Dette er Her„redom og Ædelmodighed, naar man formedelst Christi „Kraft træder Synden under Fødder." S. 172: „O dy„rebare Siel, som læser dette, hykle ikke for dig selv med „nogen falsk Ædelmodighed! du siger maaskee ofte: hvo „vil være saa barnagtig at være bange for at døe? o. s. v." I den 25de Betragtning S. 176 forekommer en ganske falsk Tanke, som Hr. Th. havde giort sig fortient ved at rette: der spørges: „Men du elsker ham (JEsum) jo ikke?" og hertil svares: „om jeg ikke elskede ham, og jeg ikkun troe„de: saa var dette nok." Thi for det første kan Troe og Kierlighed til JEsum aldrig skilles ad, saa at naar den ene fattes, da fattes og nødvendig den anden; og dernæst kalder jo Paulus det Menneske en forbandet Ting, som ikke elsker Christum 1 Cor. XVI. 22., ikke at tale om, at det strider imod Begyndelsen af den 34te Betragtning over Luc. VII. 27. som lyder saaledes: „Her er den store Forbindelse af Troen „og Kierligheden. Her seer man, hvorledes disse to Egen„skaber som en Kiede hænge tilsammen; hvo som troer, vil „og elske, og hvo som elsker, maa og skal ogsaa troe o. s. v." Dog! hvo undres over, at der i saadan en Samling kan findes et og andet Sted, hvorimod man kunde have noget at erindre? Hr. Th. bliver os altid ærværdig baade for det christelige Sindelag, han yttrer i Fortalen, og for hans meget gode Valg af ret opvækkende og trøstende Materier. Han har ved sine Skrifter villet gavne og opbygge, og det slaaer ikke Feil, at jo hans gode Diemeed er opnaaet eller vil opnaaes hos mange. β.

Doct. **Christian Bastholms** Beviis for Christi Guddom i Anledning af hans Anmerkning til Joh. I. 1. Kiøbenhavn, 1780. Trykt paa Gyldendals Forlag. 20 S. i stor 8vo. Koster 4 Sk. paa Tryk- 6 ß. paa Skrivpapiir.

„Der er stor Forskiel paa at forfatte et Beviis som ugyl-

„ digt og at forkaſte en Sandhed ſom Vildfarelſe.“ Hvor ſandt end dette er, bliver dog den altid miſtænkelig, der forkaſter et Beviis, ſom af mange Lærde er anſeet for et Hoved-Beviis. Dette har Doct. B. maattet erfare. I hans nyelig udkomne Overſættelſe af det Nye Teſtamente har han forklaret det Sted Joh. I. 1.-5. om Chriſti underfulde Undfangelſe tvertimod den almindelige Forklaring, efter hvilken det bruges til at beviſe Chriſti evige Guddom. En god Ven foreſtillede ham, at mange maaſkee heraf maatte tage Anledning til at fælde en ufordeelagtig Dom over ham, ſom den, der ikke anſaae Chriſti Guddom for en Grundlærdom. Her er Anledningen til dette Beviis, ſom uddrages af følgende i Skriftens Ord grundede Sætninger: 1) JEſus Chriſtus var langt høiere end noget andet Menneſke. 2) Han er af en Natur, der er høiere end Englene. 3) Er Chriſtus høiere end Menneſkene, høiere end Englene, ſaa maa han ſelv være Gud; thi over Englene kiende vi intet høiere Væſen end det Allerhøieſte. 4) Den Guddom ſom var i Chriſti menneſkelige Natur, var ikke blot en Guds Kraft, ſom virkede i Chriſto. 5) Denne evige Guddom, ſom i een Perſon var foreenet med Chriſti menneſkelige Natur, er Guds Søn, med hvilket Navn han allevegne benævnes i det Nye Teſtamentes Skrifter. Alle diſſe Sætninger udføres videre og underſtøttes ved Skriftſteder; hvorpaa Hr. Dr. ſiger: „Diſſe ere vore „ Beviſer for denne Lærdom, og hvor mange kunde ikke end„ nu føres, om det var nødvendigt. Men jeg da ſagde for „ meget, da jeg i min Anmerkning til Joh. I. 1. ſkrev, at „ man havde ſaa mange og ſaa tydelige Beviſer for denne „ Sandhed, at man endog gierne kunde undvære dette Sted, „ uden at Lærdommen derved ſkulde tabe det mindſte af ſin „ Troeværdighed?“ Og endelig fortæller han Gangen i hans Tanker, eller „hvorledes hans nye Forklaring blev avlet, „ ſom han gierne underkaſter Skiønneres Omdømme, for „ hvis Domſtoel den gierne maa ſtaae eller falde; ja helſt „ falde, derſom de Chriſtnes Overbeviisning om JEſu Chri„ ſti guddommelige Høihed derved kan faae en nye Tilvext.“ Vi haabe ganſke viſt, at den vil falde for Skiønneres Domſtoel, da diſſe letteligen vil kunne indſee det tvungne i denne Forklaringsmaade, helſt naar man overveier det 14de Vers, hvor der tales om Ordet, ſom en Perſon, men ikke ſom en

Kraft.

Kraft. Imod Hr. Doct. Anmerkning over dette Vers, som lyder saaledes S. 297: „Ordet (ɔ: Guds skabende Kraft) „ foreenede sig med den menneskelige Natur, det er, virke„ de paa den kraftigste Maade i Christo til alle hans store „ Undergjerningers Udførelse; disse vare den Christi Herlig„ hed, som de saae Joh. II. 11." har vi følgende at indvende: 1) Efter denne Forklaring er Ordet ogsaa blevet Kiød i det Gamle Testamente; thi Guds skabende Kraft virkede og kraftigen i Propheterne ligesom siden i Apostlerne til alle de Mirakler, de gjorde; men hvor ubeqvemt er det ikke at sige, at Ordet er blevet Kiød ved enhver Undergjerning, som er giort i Verden? Parallel-Stedet 1 Tim. III. 16. kan overbevise enhver om, at Talemaaden betyder noget langt andet. 2) At der ved den Herlighed, som tilkom Faderens Eenbaarne, og som Johannes saae, ikke i Almindelighed sigtes til JEsu Mirakler, men til noget særdeles, som ikke tilkom nogen anden end ham allene, kan Apostelen Peder allerbest forklare os 2 Petr. I. 16.-18., hvor han tydelig viser, ved hvilken Leilighed han og Johannes saae den Eenbaarnes Herlighed. Historien herom læses Matth. XVII. 1.-5. Den Eenbaarnes Herlighed vil altsaa sige noget mere end Guds almægtige Kraft i JEsu Mirakler; thi denne almægtige Kraft i Mirakler kunde ogsaa sees hos Apostlerne og andre. At **Ordet** ikke skal kunne betyde Guds Søn, fordi det her staaer uden nogen videre Bestemmelse eller Tillæg, da han paa andre Steder kaldes **Livets Ord** 1 Joh. I. 1. **Guds Ord** Aab. XIX. 13. er, synes os, det samme, som at ville sige: **Evangelium** betyder ikke Christi Lærdom, hvor det staaer uden videre Bestemmelse, fordi det paa andre Steder kaldes **Saliggiørelsens Evangelium, Christi Evangelium, Guds Herligheds Evangelium** o. s. v. At Ordet, forklaret om Guddommen, har sin første Oprindelse fra de Platoniske Verdsligviise, har ingen anden Fortolker hidtil kunnet indsee (S. 18); dette er Hr. Doctorens egen Formodning, og denne Formodning var Grund nok for ham til at afvige fra alle andre. — I en Oversættelse, som paa sine Steder snarere fortiener Navn af en vilkaarlig Paraphrase, havde vi hellere ønsket at finde Grunde for Hr. Doctorens Afvigelser fra det Almindelige end Formodninger, og var der Rum til disse, saa burde der vist været Rum til hine. De

Ulærde, ſom Hr. Doct. B. egentlig har arbeidet for, havde været allerbeſt tiente med at undvære Formodninger, hvorved de kun føres i Vilderede. Dog! vi maa afbryde for ikke at falde en anden Recenſent ind i hans Embede. β.

Wittenberg og Zerbſt.

Widerſprechende Fragmente neuerer Philoſophen aus ihren Schriften. — Aus dem Franzöſiſchen überſetzt. Erſter Theil. Bey Sam. Gottfr. Zimmermann. 1778. 288 S. i 8vo.

Af Hr. Samlerens ſaa vel ſom den tydſke Overſætters Fortaler ſees, at de begge har haft eens Grunde til deres Foretagende. Begge vilde være Religionen og Videnſkaberne til Tieneſte, men endſkiønt vi ikke kan kalde Skriftet ganſke utienligt til dette Øiemeed, kan vi dog heller ikke anſee det for ſaa overmaade vigtigt, ſom Hr. Overſætteren gierne vilde udgive det for, da han ſkriver: „Dieſe Samlung wird „ gewiß für den Kenner und Liebhaber der Litteratur eine „ angenehme Lektur ſeyn, da ſie ſich ſo ſehr durch hervor„ ſteckende Gedanken, intereſſante Materien und Mannig„ faltigkeit des Innhalts empfiehlt, und da jener das zwei„ te Buch vielleicht als einen Codex der Philoſophie in Klei„ nen anſehen dürfte o. ſ. v.“ I vore Tanker er den Franſke Samler ſluppen let til at faae denne Bog færdig; thi paa den vilkaarligſte Maade har han af Franſke Philoſophers Skrifter udſkrevet de Steder, der fandt hans Bifald, og forandret hiſt og her efter eget Behag. Det hele har han derpaa forſynet med en glimrende Fortale og inddeelt det under diſſe Artikler: Om Religionen. Over Philoſophien. Om Moralen. Om Mythologien. Om Hiſtorien. Om de ſkiønne Kunſter. De to førſte finder man i dette Bind afhandlede. Reſten ſkal afhandles i tre Bind, ſom med Tiden kan ventes. Denne Deels Capitler har følgende Overſkrifter: Førſte Bog om Religionen. 1. Cap. Om Gud. 2. Om Atheismus. 3. Om Chriſtendommen og om de guddommelige Skrifter. Anden Bog om Philoſophien. 1. Cap. Philoſophiens Afbilding. 2. Nye Tanker over en Philoſoph. 3. Om at ſtudere Mennesket. 4. Om vore Ideers Oprindelſe, og Betragtninger over nogle af vore Følelſer. 5. Hiſtorie om en Blind

i Pui-

i Puiseaux. 6. Philoſophiſke Formodninger om de første Menneſkers Tilſtand efter Syndfloden. 7. Om Uligheden imellem Mennesker. 8. Om Frihed. 9. Om Øvrigheds Oprindelse og Fremgang blant Mennesker. 10. Om den øverste Magt. 11. Om Politiken. 12. Om Øvrighed. 13. Om de forſkiellige Regieringsformer. 14. Om Regieringsformen i Storbrittanien. 15. Om Holland. ω.

Berlin.

Freymüthige Betrachtungen über das Chriſtenthum. 1780. Bey Chriſtian Friedrich Himburg. Med et Titelkobber. Stor 384 Sider i ſtor 8vo. Koſter 1 Rdlr.

Titelkobberet foreſtiller ſex Perſoner, nemlig Chriſtum vendende ſit Hoved til tvende af ſine troe og kierlige Efterfølgere, ſom ſtaae bag ved ham, og bortviſende trende for ved ham ſtaaende og efter Anſeelſe meget ſtridbare Theologer, ſom overſkrige hverandre, og under deres theologiſke Trette henviſe hinanden til en Bog, om hvilken vi ikke med Visshed kan ſige, enten det ſkal være Bibelen, ſom alle Partier beraabe ſig paa, hvor ſtor Forſkiel der end ere paa deres Meninger, eller de trende Kirkers ſymboliſke Bøger; thi enhver af dem har ſin i Haanden og peger paa. I Peripherien af Kobberet findes oven over diſſe Ord: Nunqvam novi vos, og neden under I Cor. I, 12. 13. u. III, 21. Skriftets Hovedhenſigt er at udbrede Toleranze og ſvække Forfølgelsesaanden, ſom nedrig og uchriſtelig. Enhver bør have Frihed til at tænke og lære, ſom han vil og efter hans beſte Indſigt, uden at bindes ved ſymboliſke Bøgers Myndighed. Ikkun det, ſom ganſke tydelig er aabenbaret i Skriften, hører væſentlig til Religionen, og deri har alle Chriſtne til alle Tider været enige. Det øvrige er nærmere Beſtemmelſer af Læremeeninger, ſom ikke bør ſtrides om, og ſom, juſt fordi der ſtrides og kan ſtrides om dem, ere Biſager af ingen Betydenhed. Vi afſkrive Hr. Forfatterens Ord herom S. 369. og 70. „Alles das, worüber ſo verſchieden gedacht iſt, ge„dacht wird, und nach gedacht werden wird, ſind keine „ weſentlichen Stücke, woran das Heil der Menſchen durch„ aus gebunden wäre, wenn gleich ein jeder wohl ſeinen „ Vorſtellungen, un●ſie wichtig zu machen, ſolchen hohen

„ Wert gegeben hat. Alle Einwendungen gegen die vortref-
„ lichſte Religion, die der Herr Jeſus um alles unter Gott
„ und zu Gott zuſammen zu bringen geoffenbahret hat,
„ fallen ſo bald man dieſes höret von ſelbſt zurück, alle Be-
„ ſorgniſſe des zweifelnden Chriſten ſchwinden, und er kan
„ ſehr unbeſorgt bey allen Winken, dieſer oder jener Erklä-
„ rung zu glauben, ſeinen Weg zu Got in den Geboten Je-
„ ſu fortwandeln: Den alle dieſe Verſchiedenheiten gehen
„ nicht das Weſentliche das Chriſtenthums an, ſonſt wür-
„ den unmöglich ſo viele und ſich einander widerſprechende
„ Meinungen darüber Statt finden. Was weſentlich iſt,
„ darin denken alle Chriſten auf dem ganzen Erdboden voll-
„ kommen gleich. Alle beugen vereinigt ihre Knie vor Gott
„ dem Allmägtigen, den Urheber und Regierer aller Dinge,
„ hoffen alles zeitliche und ewige Wohl durch Chriſtum, er-
„ bitten ſich den Geiſt Gottes zu allem Guten, ſind durch
„ eine Taufe Glieder der Gemeinde Chriſti geworden, erin-
„ nern ſich ſeines Todes in ſeinem Gedächtnismal, erken-
„ nen ſich als Sünder, die Gott täglich um Verzeihung
„ bitten müſſen, halten ein gottſeeligen Leben für ihre
„ Pflicht, und ſehen einer glorreichen Ewigkeit nach dieſen
„ Leben an Seele und Leib eben ſo gewis entgegen, als ſie
„ glauben, daß den Sündern gewiſſe Strafen in der zukunft
„ bereitet ſind, darin vereinigen ſich die Chriſten auf dem
„ ganzen Erdboden, und ſehen die Schriften der Apoſtel als
„ göttliche Wahrheit an. Noch nie iſt eine ſo große und aus-
„ gebreitete Uebereinſtimmung in irgend einer Religion oder
„ Philoſophie auf der Welt geweſen. Wirft man dennoch
„ den Chriſtenthum Ungewisheit und Verſchiedenheiten vor;
„ ſolches trift blos Nebendinge, und nähere Beſtimmungen,
„ an welche aber gewis des Heil der Menſchen nicht gebun-
„ den ſeyn kann.“ Hr. Forfatteren giør det hele Skriftet igiennem til en almindelig Sætning, at alt det, hvorom man ikke til alle Tider har været fuldkommen eenige, kan ikke henregnes til Chriſtendommen, og nu vil vi, ved at giennemgaae hans Betragtninger i deres Orden, viſe, hvad han kalder Biting, ſom man kan giøre med, hvad man vil, troe, og ikke troe, antage og forkaſte efter eget Behag, uden at have ſig mindſte Tab eller Skade at befrygte. Bogen beſtaaer af femten Capitler, hvis Indhold vi vil foreſtille, og

maa-

maaſkee hiſt og her indſtrøe nogle Anmerkninger. 1) **Ein Dialog zur Einleitung ſtatt einer Vorrede.** Dialogen ſkal det have ſin fulde Rigtighed med. Den har givet Anledning til Skriftet. De talende Perſoner ere en Præſt. En Docter Theologiæ, en Oberſt, en Læge, en Hr. v. B. og hans Frue, en Hr. v. Z., og en Hr. v. N.; Diemeedet er at nedſætte den ſaa kaldede Orthodoxie i ſin Værdighed og fremſtille den fra en meget forhadt Side. Til den Ende maae den orthodoxe Doctor Theologiæ giøre en meget maadelig Figur. Præſten, ſom juſt ikke holder over vedtagne Sætninger, er en Viismand imod ham. De ſymboliſke Bøger bør man ikke bekymre ſig om. Dr. **Bahrdt** havde lige ſaa god Ret til at fremſtaae med ſine Nyeheder, ſom **Luther** med ſine; thi den ene havde ligeſaa lidet noget overordentlig guddommeligt Kald dertil, ſom den anden. Begge har fulgt deres Overbeviisning og beſte Indſigt; begge vilde ſtifte Nytte, og naar **Bahrdt** ikke maae ſige den evangeliſke Religions Sætninger imod, ſaa maatte **Luther** heller ikke modſige den Pavelige; har altſaa den eene forſeet ſig, ſaa har den anden ikke forholdt ſig, ſom han burde. Intet er urimeligere, end at tvinge nogen til at antage og lære viſſe Meninger o. ſ. v. Vi maae tilſtaae, at det ikke nu er den første Gang, vi have indſeet, hvor ilde det er fat med Dialoger, og hvor uefterretlige de i Almindelighed ere. Har man taget et viſt Partie, ſaa ſkal det have Ret og vinde Seier, dets Sætninger fremſættes i fuld Styrke; Modpartiet derimod faaer neppe Lov til at fremſætte ſine Grunde, og diſſe ere da ſædvanlig ſaa ſvage, at det nødvendig maae tabe og tie og med Skam forlade Samtalen. Saalænge man derfor kan lade ſine dialogiſerende Perſoner tale, ſom man vil; ikke hvad de burde, men hvad man ſelv finder for godt at legge dem i Munden, ſee vi ikke, hvad Nytte de giøre; men dette ſee vi, at de kun tiene til at forvirre Eenfoldige og ubefæſtede, hvilke let troe, at de Perſoner, ſom foreſtilles, ikke kunde ſige andet end det, de ſige. Man havde derfor i vore Tanker giort bedre i at ſkrive en ſammenhængende Fortale, end denne Dialog, om hvis Rigtighed man dog altid kan tvivle; thi, ſom ſagt, Dialoger ere i Almindelighed miſtænkelige, i det mindſte have de altid været det for os. Vi har ellers i denne Samtale ikke funden andet, end hvad vi til-

ſom mange Gange har læſt hos enhver Toleranzprædikant. 2) **Ueber den Entzweck der Chriſtus-Religion.** Chriſtendommens Hovedhenſigter ere diſſe fire: ſørſt at giøre den eeneſte ſande Guds Kundſkab almindelig bekiendt: dernæſt at hæve al Spliid i Religionsſager blant Menneſkene, og bringe dem ſammen til een almindelig Religion: fremdeles at grunde og udbrede allevegne ſand Dyd og Hiertets Forbedring, ſom den egentlige Gud velbehagelige Tieneſte: og endelig at give rigtige Begreber og Forhaabninger, i Henſeende til det Tilkommende; hvilket alt videre udføres og beviſes. Dog maae man, ſiger Hr. F. mod Slutningen af dette Capitel S. 68. og 69., ikke tænke, at Chriſtendommen er en blot Fornyelſe af den naturlige Religion; thi ikke een af dem, ſom bleve indviede til den, kunde negte, at han jo allene havde Jeſus Chriſtus at takke for denne ſalige Lære. De Forſkrifter, han ved ſine Diſcipler havde givet, maatte være dem eviggieldende Love. Enhver, ſom antog Jeſu Religion, erkiendte ham med det ſamme for ſin Herre, ved hvilken og for hvis Skyld alt Godt vederfores ham: han anſaae ham, ſom den nye Univerſal-Religions evige ypperſte Præſt og alles Midler, til hvilken man maatte henvende ſig, for ved ham at faae hos Gud Naade og alt Godt, baade for Tid og Evighed. 3) **Ueber den Urſprung der Partheyen, Secten und Kirchen.** Anledningerne hertil have været adſkillige, ſaaſom: Nationernes Tænkemaade og Tilbøielighed, blant hvilke Chriſtendommen blev bekiendt. Grækerne vare for Ex. vante til at dele ſig i Partier, efter de forſkiellige philoſophiſke Skolers Stiftere, blant hvilke de valgte den Sect, hvortil de vilde henhøre; de meente nu, at det ſkulde have ſamme Beſkaffenhed med Chriſtendommen, da Paulus og andre Lærere forkyndte dem den. Religions- og Nationał-Fordomme have og ſtiftet Secter. Den øſterlandſke Philoſophie bidrog iligemaade dertil, thi fra denne Kilde udvælde de mange philoſophiſk-chriſtelige Partier, ſom ere bekiendte under Navn af gnoſtiſke Kiettere. Utidig Forbedre-Lyſt har ikke giort mindre til Chriſtenhedens Deeling, ſom kan ſees af Novatianernes og Donatiſternes Exempler i det tredie og fierde Aarhundrede. Sværmerier og Fanaticismus har og været Aarſag til megen Spliid i Kirken; men en Hovedaarſag var de Lærdes Fordomme, hvorved Chriſtendommen

men blev fyldt med Spidsfindigheder og Tretter; man grublede og giorde sig Flid for at skaffe sine Grublerier og Drømme Tilhængere, ved at forestille dem, som vigtige til Salighed, man bekræftede dem med Stumper af Bibelen, som bleve revne ud af deres Sammenheng, man lod Troesbekiendelser falde ned af Himmelen, lod Mirakler skee, beraabte sig paa umiddelbare Aabenbaringer, og var dristig nok til at forandre og udslette i Skriften selv, for at faae den til at passe med sine Speculationer, man holdte Concilier for at giøre disse gieldende, og den Mening, som havde de fleste Stemmer for sig, blev paabyrdet Kirken, som ægte, den maatte man underskrive, som Kirkens rettroende og lydige Børn, og i Vegrings-Fald havde man sig et Anathema at vente. Troesbekiendelser have i og for sig selv ikke været Uenigheds Kilder; thi disse havde og Sted i Christendommens Begyndelse, men at ethvert Partie siden har villet have sine private Meninger indrykkede i dem, udgivet dem for ægte Religions-Sætninger, paabyrdet andre Christne dem under Trusel og Forbandelse og under Straf for enhver Afvigelse derfra, dette har foranlediget den store Mængde af Skilsmisser og Stridigheder i Kirken. 4) Ueber die verschiedenen Vorstellungen von Religions-Warheiten. Den christelige Religions Grundsætninger ere i sig selv lette, tydelige og af den Beskaffenhed, at sund Menneske-Forstand nødvendig maae erklære sig for dem til deres Fordeel, men de ligge dog i visse Maader uden for de menneskelige Begrebers Cirkel, og derfor kan Forskiellighed i Forestillingerne ved deres nøiere Undersøgelse umuelig undgaaes. See vi ret, saa strider dette tvertimod Hr. Forfatterens Hovedsætning, som vi i Recensionens Begyndelse anførte; thi kan man ikke andet end have forskiellige Begreber om Religionens Grundsandheder, saa kan Christne jo ikke tænke eens om dem, og følgelig beholdt Religionen efter Hr. Forfatterens eget Princip intet væsentlig tilbage. Ved denne bequemme Leilighed, holde vi det for Pligt at vise: hvor falsk den Sætning er, at intet henhører, som væsentlig til Religionen, uden det, hvorom alle Christne til alle Tider har tænkt paa een Maade. Vi spørge: Er den Lærdom om de Dødes Opstandelse et væsentlig Stykke deraf eller ikke? Man vil uden Tvivl svare ja, for ikke at modsige Paulus, som beviser

dens

dens Væſentlighed og Vigtighed 1 Cor. 15, 13-19., og nu ſpørge vi videre: har da Chriſtne tænkt eens om denne Lærdom? Svaret maae nødvendig blive benegtende; thi nogle, antog den, andre forkaſtede den, og Apoſtelen ſelv ſpørger Chriſtne v. 12. Hvorledes ſige **nogle iblant eder**, at der er ikke Dødes Opſtandelſe? Enhver vil heraf kunne indſee, at Grundvolden til Hr. Forfatterens Bygning er ſaare vaklende, og at den Umage, han igiennem alle ſine Betragtninger giør ſig for at udſtryge vedtagne Lærdomme ved at viſe, at man paa forſkiellig Maade har foreſtilt ſig dem, er ſpildt og forgiæves. Reſultatet af dette Capitel er ellers, at man fra de første Tider af havde handlet og endnu handlede viſeligen, om man ikke detaillerede Troens Sandheder; thi ved at gaae i Detail med ſine Underſøgelſer, kan umueligt nogen almindelig Overeensſtemmelſe vindes, da enhver har ſin Siel, ſin Foreſtillingsmaade, ſine Indſigter, ſom ikke lade ſig ſtemme i een Tone, hverken ved Tvang, Love, Forklaringer, Bekiendelſer eller Formularer. 5) **Von den heiligen Büchern und deren Inſpiration.** Det gamle og nye Teſtamentes Bøger, har fra de første Tider af været anſeete, ſom den almindelige Kilde til chriſtelig Kundſkab, og, ſom Troens og Levnets viſſe Retteſnor, men alle Chriſtne har dog ikke giort ſig eens Begreber om diſſe Bøger, hvilket oplyſes af Kirkehiſtorien. De høie Tanker om det gamle Teſtaments Aabenbaring, har ikke til alle Tider været ſaa almindelige blant Chriſtne, ſom de ſiden ere blevne. Jøderne ſelv tænkte ikke paa nogen Inſpiration; de talede vel om en Theopneuſtie, men denne beſtod, ſom Philo viſer, ikke i nogen Dictation men i en naturlig Viisdom, ſom ikke ved konſtmeſſig Underviisning var erhvervet, i Forſtandens fortrinlige Talenter, ſom vare Guds Gaver, og ſom nogle havde faaet i høiere Grad end andre; af denne Aarſag bleve deres Lærde og Digtere kaldte „von Gott begeiſterte Männer.“ Det er urimeligt at tænke, at det gamle Teſtaments Hiſtorieſkrivere ſkal have ſkrevet de Tildragelſer, de ſelv have oplevet, af guddommelig Inſpiration; thi man vilde jo holde Sleidan og alle dem, der troede ham, for Daarer, om han havde foregivet ſig at have faaet ſin Hiſtorie dicteret af Gud. Prophèternes Spaadomme havde man heller ikke ſaa ſtor Høiagtelſe for, at man ſkulde troet dem komme umiddelbar fra

Gud;

Gud; thi Daniel satte man temmelig langt tilbage i de hellige Bøger. De guddommelige Love kaldte man kun hellige, fordi Moses skrev dem efter Guds Befaling. De historiske og genealogiske Sager vare hellige, fordi de bleve bevarede i Templet og angik det hellige Folk. Andre Forestillinger havde man ikke om Inspiration. Jøderne selv vare meget uenige i Henseende til deres Canon; thi de Grækiske antoge Bøger for hellige, som de Ebraiske forkastede, for Ex. Viisdommens Bog, Enochs Bog, Tobias, Judith og andre. Apostlerne selv, som best kunde dømme om Bøgernes Ægthed, anføre i Fleng ligesaasmart af de saa kaldte apokryphiske, som af de canoniske, og vise derved, at de ingen Forskiel giorde imellem dem, eller holdte nogle af dem for inspireerte og andre for blot menneskelige o. s. v. Med det nye Testament har det samme Beskaffenhed. Dets Bøger indeholde, hvad Apostlerne, som Guds Sendebud have lært mundtlig, og bør altsaa ansees for Guds Ord, men paa Inspiration er her intet at tænke, og nu anføres alle de Indvendinger, som kan anføres, og som vi her vil forbigaae, da de deels ere mere end bekiendte nok, deels saa ofte og grundig besvarede, at deres Giendrivelse her vilde være ganske overflødig. At Hr. Forfatteren ellers ikke mener det saa ilde med Christendommen, som det heraf, og af det, vi siden skal anføre, lader til, vil vi vise ved at afskrive Slutningen af dette Capitel S. 134. „ Dieſe Schriften (det nye Teſtamentes) „ enthalten in der That die authentiſche Lehre des Glaubens „ und der Gottſeeligkeit, und ſind der feſte Grund des Chri„ ſtenthums. Jeſus hat ſeinen Jüngern ſeinen Geiſt gege„ ben, ſie in aller Warheit unterrichtet, und es nicht zuge„ geben und zugeben können, daß ſie ſich in einem einzigen „ Saz, der zum Glauben und zur Gottſeeligkeit gehört, ſie „ mochten ihn mundlich vortragen oder ſchriftlich auffezzen „ hätten irren können. Es findet ſich daher in dieſen Stücken „ auch unter ihnen die gröſſeſte Uebereinſtimmung, ſie mö„ gen am Euphrat oder an der Tiber, in Aegypten oder in „ Griechenland und Aſien ſchreiben. Ihre Predigt, Ihre Ge„ bote ſind untrüglich Gottes Wort, das einen jeden zur „ genauen Folge verpflichtet. Dies alles bleib ſtehen, ohne „ daß man eben darum jene **Wörtliche** Eingebung annehmen darf, die ſie ſich ſelbſt nicht beygelegt, ihnen auch von

„ den

„ den erſten Chriſten nie beygelegt iſt, und bey ehrlicher „ Unterſuchung dieſer Bücher ohnehin wegfallen muß.“ 6) **Ueber die Lehre von Gott.** Fra Begyndelſen af tænkte alle Chriſtne eens om Gud, betragtede ham, ſom alle Tings Skaber, Opholder og Beſtyrer, heraf flød alle det høieſte Væſens Egenſkaber, Godhed, Viisdom, Almagt o. ſ. v., heraf flød Ærbødighed og Frygt for Gud, Kierlighed, Lydighed, Tillid o. ſ. v., men ſiden vilde man trænge dybere ind i diſſe Hemmeligheder og ligeſom udgrunde Guds Væſen, og nu bleve der ligeſaa mange forſkiellige Begreber om Gud, ſom der vare Hoveder til, hvilket beviſes med Exempler fra S. 137 til 142. Nu kommer Hr. Forfatteren til den Lærdom om Treenigheden. Man vidſte i den første chriſtelige Tidsalder ſlet intet af den at ſige, den har ſin Oprindelſe fra den platoniſke Philoſophie. Clemens af Alexandrien har allerførſt brugt Ordet: Treenighed, i den nu gængſe Bemerkelſe, og omendſkiønt det efter mangfoldige Stridigheder endelig fik Overhaand, er det dog langt fra, at man ſiden har giort ſig eens Foreſtillinger derom. Den hele Lære ſkal kun være blot Grublerie, og det er fuldkommen ligegyldigt, hvorledes man foreſtiller ſig Gud. Vi afſkrive Forfatterens Ord herom S. 154. „Was den Menſchen zu wiſſen nothwendig „ iſt, iſt in wenigen befaßet, und enthält nichts von der „ Beſchaffenheit des göttlichen Weſens, von Dreyeinigkeit, „ Urſprung, Beſchaffenheit und gegenſeitigen Verhältniß „ der Perſonen. Man mag über dieſe Stücke, die weiter „ gehen, als was deutlich geoffenbahret werden, denken wie „ man will, die wahre Chriſtusreligion leidet dabey in „ geringſten nicht, und dieſe allein und nicht die Spizfindigkeiten menſchlicher Philoſophie und Grübeleyen, iſt „ uns, zu unſern Heile gegeben. Man mag Gott ſeinem „ Weſen nach für cörperlich, oder für eine Feuer- und Lichts-„ Eſſenz halten, oder ſonſt noch andere Gedanken und Vorſtellungen von ihm haben: man mag die Vorſtellungen „ von der Dreyeinigkeit annehmen oder nicht, darüber platoniſk oder unplatoniſk denken, die Perſonen für einander „ vollkommen gleich oder verſchieden halten, das alles gehört nicht zum Weſentlichen der Religion Jeſu.“ Man ſeer heraf, at Forfatteren er frie ja driſtig, men man maae ikke tage ham det ilde op, om han hiſt og her ſiger ſig ſelv imod;

imod; thi er det Religionen væsentlig, som tydelig er aabenbaret, hvorledes kan det da være ligemeget, enten man betragter Guddommens Personer, som lige eller ulige, da Jesus saa tydelig siger: alle skal ære Sønnen, ligesom de ære Faderen Joh. 5, 23. hvo mig haver seet, har seet Faderen, jeg er i Faderen og Faderen er i mig Joh. 14, 9. 10. 11. Jeg og Faderen er eet Joh. 17. 22. og da Christne bydes at døbes ligesaa fuldt i den hellig Aands, som i Faderens og Sønnens Navn Math. 28, 19. Dette kan dog vel ikke kaldes menneskelig Grublerie, da Jesus selv har sagt det, og naar Sagen findes i Bibelen ei allene paa anførte, men mange flere Steder, hvad har da Navnet Treenighed syndet? hvorfor kan man ikke bruge det? 7) **Von Christo.** Først anføres Skriftens Forestilling om ham, derpaa vises, at man har giort sig mange forskiellige Begreber om hans Person, da der neppe findes to Kirkefædre i de tre første Aarhundrede, som har været fuldkommen eensstemmige i deres Meninger, ligesom man heller ikke siden har været eller kunnet være det. Naar man kun troer, at Christus er Guds Søn og Verdens Frelser, er det nok, man behøver ikke at bekymre sig om mere. Enten han er ringere eller af samme Væsen som Faderen, er ligemeget. — Men vi spørge, om man da ikke skal troe det, som Skriften med tydelige Ord siger, og den kalder ham jo den i Evighed velsignede Gud over alle Ting Rom. 9, 5. den sande Gud 1 Joh. 5, 20. Det er forekommet os meget forunderligt, at Forfatteren vil, man allene skal holde sig til det, som han finder for got at anføre af Skriftens Ord, og derimod glemme det øvrige. Har vel han eller nogen Ret til at forkaste nogle Sprog frem for andre? eller bør de ikke alle være os ærværdige? men saaledes bærer man sig ad for at kunne, om mueligt, faae den saa kaldte Symbol- und Formelglauben udryddet.

(Slutningen følger.)

Spørsmaal og Raad til Hr. A. O. i Anledning af No. 44. S. 702 og 703.

Er det smukt at føre indbyrdes Strid i disse Efterretninger? og hvo af os har begyndt den? — Hvo er den Angribende? enten den, som først udlader sig med et Slags Haanhed over sin Medarbeiders Indsigter? eller den, som forsvarer sig?

— Er

— Er det ikke at ſkumle, naar man gierne vil giøre ſig ſtor paa en andens Regning, og ſaa ſiint umager ſig for at nedſætte hans Domme i deres Værdie? — Var Hr. Birchs Kritik over W. A. Tellers Wörterbuch ubeſtemt, da enhver, ſom vil, kan ſee, at han kun ſigter til dogmatiſke Feil? — Hvorfor lagde Hr. A. O. hertil kritiſke, philologiſke, exegetiſke, hermeneutiſke? maaſkee for at faae Leilighed til at tømme ſit Hierte? — Strider offentlig Haanhed mod Velanſtændighed, eller er den tilladelig? — Har β da vel Uret, om han beder Hr. A. O., at, hvis han en anden Gang ſkulde faae i Sinde at ſkrive af ſit Hiertes og ſine Indſigters Fylde, han da vilde udtrykke ſig med lidt mere Rigtighed og Velanſtændighed? — Meget andet at forbigaae; thi ogſaa vi kunde ſige adſkilligt, om her var Sted dertil. — Kun et Raad til Slutning! Hr. A. O.! ſkriv og dømm, ſom De beſt kan, om Skrifter, men ikke om Deres Medarbeidere; thi dem er De ikke ſat til offentlig at bedømme! Lad β og ω og alle de andre ſkrive og dømme efter deres beſte Indſigt! Lad Publikum og det allene dømme os alle! Naar A. O. ikke er fornøiet med β, eller β har noget at udſætte paa A. O., da gaae det herefter af i al Stilhed, og blive en Hemmelighed for diſſe Blade, ſom kunde fyldes med noget nyttigere! Lad ikke mere være Strid imellem mig og Dig; thi vi ere Mænd, og i meer end een Henſeende Brødre! β.

Trykfeil i No. 42.

Side 659. Linie 6. eet læs ret. S. 666. L. 26. den l. det.

I No. 43.

S. 682. L. 2. neue l. nur. S. 685. L. 1. opdaget l. opdraget. Jb. L. 12. end l. med. Jb. L. 17. ein ander l. einander.

I No. 44.

S. 690. L. 5. kommende l. udkommende. S. 693. L. 6. ſik l. fik. S. 695. L. 34. Hiſtoriet l. Hiſtorie. Jb. L. 39. Minſters l. Miniſters.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 46.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 17de Novbr. 1780.

Auguſt Hermann Niemeyers bibelſke Charakteriſtik. Af det Tydſke overſat efter den anden forbedrede og formeerte Udgave ved Mag. **Jens Bech**, Sogne-Præſt for Vallekilde og Hørve Meenigheder i Sielland. Tredie Deel. Kiøbenhavn, 1780. Trykt paa **Gyldendals** Forlag. 534 S. foruden Fortale og Regiſtere i ſtor 8vo. Med et Titel-Kobber. Koſter paa Tryk-Papiir 8 Mk. og paa Skriv-Papiir 10 Mk.

Hvor det Niemeyerſke Verk kommer, vil det hos Skiønnere giøre ſin Forfatter elſket og æret — elſket for hans Lyſt til at gavne og oplyſe, hans Iver i at ſætte ſig mod Skrift-Fienders Vittigheder, hans Utrætteligheed i at gaae frem paa den nyttige Bane, han har begyndt at betræde, uden at ſøge egen Ære derunder — æret for hans ſtore Menneſkekundſkab, hans fine Jagttagelſes Aand, hans Upartiſkhed i at underſøge, hans opvakte Skrivemaade, og hans Frygt for at bringe noget frem for Lyſet, der endnu ikke har naaet den rette Modenhed. Hr. N. er ikke af de Forfattere, der galoppere Publikum i Møde med deres Sager, ſnakke for deres Vahre, og ubekymrede om at ſtifte Nytte glæde ſig allene over de Skillinger, de ved deres ægte Kram kan lokke fra uforſigtige Kiøbmænd; men med en ædel Undſeelſe triner han frem for ſine Læſeres Øyne, og beder dem tillige med en mandig Frimodighed, hellere at ſige ham hans Feil

end at roeſe hans Fuldkommenheder, da han altid har befunden ſig bedre ved det ſørſte end ved det ſidſte, har faaet Anledninger til at forbedre ſig, og er bleven anſporet til at jage efter ſtørre Modenhed, for at blive des nyttigere. Vi have her den tredie Deel for os af hans bibelſke Charakteriſtik, ſom i Originalen er den fierde, hvis Indhold vi kortelig vil anmelde. I Fortalen giør han en temmelig vidtløftig Undſkyldning for ſin Fremgangsmaade i Henſeende til Davids Karakteer, da han har indrettet ſin Beſkrivelſe derover efter Hiſtorien og Tildragelſernes Følge i denne vigtige Mands Levnet. Om dette behøvede nogen Undſkyldning, vil vi ikke underſøge. Os ſynes det ey allene ret og got, men endog i viſſe Maader nødvendigt, naar alt ſkulde ſættes i ſit behørige Lys. Dernæſt viſer han ſin Taknemmelighed mod dem, der har arbeidet for ham i denne Materie, en **Delany**, en **Aken**, en **Chandler**, fordi de ved deres Skrifter har været ham behielpelige; men følge dem i alt kunde han dog ikke uden at handle imod ſin Overbeviisning. Hr. **L.** har mere end eengang hørt, „at man i Samtaler og Skrifter har „ frygtet for, at ved diſſe Bemøielſer over den bibelſke Hi„ ſtorie tabtes juſt ganſke det, ſom giør den allerkoſtbareſt, „ det moralſke, det lærerige der i; man begyndte meer at „ raiſonnere og philoſophere over Bibelen, men deſto min„ dre at opbygge ſig," denne Frygt fandt han fornødent at tilintetgiøre, før han gik videre; derfor finder man i denne Deel næſt Fortalen en Dialog under Titel af: **Krito og Philemon** eller **Underſøgelſe af det Spørsmaal: Om den bibelſke Hiſtories charakteriſtiſke Studium er til Skade for Bibel-Læſernes Opbyggelſe.** Derpaa følger **Samuels, Sauls, Davids**, og mange i Davids Hiſtorie forekommende Perſoners Karakterer, og endelig ſluttes denne Deel med et Forſøg over **Salomos** Charakteer og Skrifter. **Samuel** er den viiſe, ſtadige og gudfrygtige Mand, ædel Patriot, høimodig, retfærdig, uegennyttig, menneſkevenlig. Hele Sauls Regiering igiennem vedligeholder ſig hos ham den ſande Høimodighed. Bliver han end den anden, ſom hidtil var den førſte i Selſkabet, ſaa merker man dog neppe hos ham, at han er ſat tilbage. Hans Tale til Folket ved hans hidtil førte Embeds Nedlæggelſe rober Fromheds og Folkekierligheds Aand i hver Tanke. Tilſidſt

af-

afviſkes de Pletter, ſom den berygtede **Morgan** har ſøgt at ſætte paa hans Charakteer. **Saul** er hypokondriſk, fortrædelig mod andre, fordi han er misfornøiet med ſig ſelv. Ingen Roe finder han, ſkiønt han ſøger den, fordi han ikke ſøger den i ſine Pligters Opfyldelſe. I hans Adfærd møder ofte Ubetænkſomhed, Haardhed og Svaghed. Han forfalder til Vindeſyge, Hyklerie og Ulydighed i den Sag med **Agag**. Synet af **David**, ſom Medbeiler til Regieringen, giør, at hans Hierte drives omkring af Uroe, Mistroe, Tungſindighed, Avind og Mistanke. Hans Charakteer er nu en beſtandig Af- og Tilflod af diſſe Lidenſkaber, ſom ſnart ſeire over ham, ſnart overvindes; ſtedſevarende Overgange fra Frygt til Haardhed, fra Haardhed til Svaghed, fra Svaghed til Fortrydelſe, og herfra igien til Tyrannie og Grumhed. — **Davids Charakteer** er vidtløftigſt afhandlet. Her ere tre Capitler. Først hans **Charakteers Udvikling af hans Levnets Hiſtorie**. Dernæſt **Sammenbragte Træk af Davids Charakteer**. Endelig **almindelige Anmerkninger over bibelſke og andre Domme, Davids Hiſtorie angaaende**. David er ikke den ſtore Helt i Gudsfrygt, ſom man i Almindelighed vil have ham anſeet for, men heller ikke er han laſtværdigere end andre af hans Tids-Alders Helte og Mennesker, hvilket en **Bayle** og flere ligetænkende har villet udgive ham for. Chriſtendommens Lys ſattedes ham, og den jødiſke Religions ſvagere Lys fulgte han ikke til alle Tider. Ofte faldt han og dybt, ofte var han en ſtor og ædeltænkende Mand. Naar han var faldet, opnaaede han langſom nogen betydelig Grad af hans Siels forrige Storhed. Han var heftig og hidſig, følgelig af en meget foranderlig Charakteer. I de ſamlede Træk ſkildres han først ſom Yngling, dernæſt ſom Konge og tilſidſt i Henſeende til hans Religion, ſom en Mand, der havde ſtore og følgeværdige Egenſkaber. — De i Davids Hiſtorie forekommende Perſoner, hvis Charakteriſtik her leveres, ere **Jonathan**, den beſte Ven, en Mand af en ſtor Siel og ganſke reen Hiertes-Godhed; **Mephiboſeth**, ydmyg, roelig, godhiertig, uſkyldig, høimodig; **Amnon, Abſalon** og **Adonia**, Davids Sønner, Ophavsmænd til hans ſtørſte Lidelſer; **Abiſai, Aſahel, Joab**, tre Heltebrødre, hvis Charakteertræk er Heftighed i at handle og Tørſt efter Æres Bedrifter. Joab, den mer-

keligſte iblant dem, er den kolde Kriger, der af ædel Kierlighed til ſin Herre tør handle imod hans Befaling, og ſøger altid ſin foranderlige Konges Beſte, endog mod hans egen Villie. Han er den retſkafneſte og troeſte Miniſter, en overmaade vigtig Mand for David og Landet; **Abner**, ingen faſt Charakteer. Han ſynes troe, men Egennytte og Selvkierlighed ere hans Drivefiedre dertil; **Urias** og **Bathſeba**; Urias er en Mand, der har fiin Følelſe for det ſømmelige og Ædle, og giør Landets, Folkets og ſin Herres Intereſſe ganſke til ſin egen; en ret god Mand, der elſkede ſin Huſtrue af Hiertet, men juſt ikke med Fyrrighed. Bathſeba er vel ikke ganſke ſom Lucretia, men dog temmelig uſkyldig; **Nathan**, en frimodig Mand af ægte og redeligt Venſkab, bygget paa Dyden. Han ſaarer David dybt, men kun for at helbrede ham; **Huſai**, den ærligſte Underdan, ſom for at hielpe den undertrykte Uſkyldighed paatager ſig at ſpille den vanſkeligſte Rolle; **Ithai** er, ſkiønt fremmed for David, af en udholdende Charakteers Faſthed, ſom Døden ſelv ikke ſkal bevæge; **Barſillai**, en troe og hielpſom Underſaat, en ærværdig gammel Mand, ſom vælger den roelige Eenſomhed frem for Hoffets ſtøiende Glæder; **Machir** er troefaſt, ædeltænkende og virkſom; **Aſſaph**, **Heman**, **Ethan**, hellige Sangere, ſom, ſkiønt alle Davids Efterlignere, have noget eiendomligt og charakteriſtiſkt i deres Pſalmer. — **Salomo** var viis ſom Digter, men og ſom Konge. Hans hele Charakteer er roeligere, koldere, altſaa forſigtigere, mere overleggende end hans Faders; mindre ledet af Lidenſkaber var han bedre i Stand til at dømme retfærdig i enkelte Tilfælde. Han randſager Tingenes Natur og Aarſager og vil prøve alle Ting. Hans Philoſophie bekommer derved en eiendomlig Vending, at den beſtemmes og ledes ved Religion, ikke egentlig Moſaiſk men almindelig Religion, der grunder ſig paa de to Ideer: Skaber og Skabning, og udleder Pligter af Forholdet imellem begge. Træt af Randſagen ſøgte han Roelighed, i den mindſte Adſpredelſe i den ſandſelige Fornøielſes Skiød, i Kierlighed, ſom giør ham til en Slave af udenlandſke Qvinder, forleder ham til at dyrke andre Guder foruden Jehovah, men efter at han har forſøgt alle Ting, uden at finde Beroeligelſe, vinder Dyd og Religion tilſidſt Seier over ham. Hr. **N.** ſeer i Davids Pſalmer og Salomos Skrifter diſſe Forfatteres

egne

egne Charakterer, egne Tildragelser og egne Udtryk. Spaadomme læser han som Spaadomme, men i mange af Davids Psalmer og i Høisangen seer han Davids Nidkierhed mod hans Fiender og Salomos Kierlighed; thi det er ikke hans Sag at anvende Tildragelserne til Lærdom eller Trøst, men at vise, hvad Skribenten egentlig har sigtet til, har lært og meent, da han optegnede dem. Man vil allevegne lære at kiende Hr. M. som en dyb Forsker og stor Menneskekiender, og man kan, uagtet alle hans Udsvævelser, ikke læse ham uden Fornøielse og Biefald. — Oversættelsen, synes os, er i Almindelighed betragtet, i denne Deel bedre end i de foregaaende; dog have vi funden Ord og Vendinger nok, som vi havde ønsket anderledes. Et Par vil vi anføre: „Wenn „ es sonst vielleicht der König umgestimmt hätte, daß keiner „ seiner Leute, als höchstens ein niederträchtiger Mensch, „ sich an Priestern vergreifen wolle, so wird es ihn jetzt nur „ noch entschloßner machen o. s. v." Dette oversættes S. 100 saaledes: „Dersom det maaskee ellers havde omstemt „ Kongen, at ingen af hans Folk, uden i det høieste et ne„ derdrægtigt Menneske, vil forgribe sig paa Præsterne, saa „ vil det nu ikkun giøre ham saa meget meer besluttet o. s. v." „ In dem unerfahrnen Jüngling ist liebenswürdige Offen„ heit." S. 342: „Hos den uerfarne Yngling er elskværdig Aabenhed." Aabenhed er i det mindste et meget tvetydigt Udtryk. I Henseende til andre Ord har Hr. B. været mere lykkelig, for Ex. paa samme Side oversættes Unternehmungsgeist, „Driftigheds Aand," og paa næstfølgende Side Erfindsamkeit, „Opfindsomhed." S. 353 forekommer Ordet „Offenheit" tvende Gange, men paa det ene Sted lader Hr. B. det være „Aabenhed," og paa det andet „Aabenhiertighed." — En slem Trykfeil maa vi efter Begiering bede Læserne rette. Den findes S. 532 i den siette Linie neden fra: Retterstæder i Stedet for Rettergangs-Steder. β.

Samuel Chandler's kritische Lebensgeschichte Davids. Aus dem Englischen von Joh. Christ. Wilh. Diederichs. Zweiter Theil. Bremen und Leipzig, bey Johann Heinrich Cramer. 1780. 16⅞ Ark st. 8vo. Koster 3 Mk. 8 Sk.

Mag. Diederichs har her fuldført sin Oversættelse af

Chandlers Verk med ſamme roesværdige Flid og paa ſamme Maade, ſom i 1ſte Deel. (See Efterretn. 1779. I. H. S. 278.) Udi en Fortale beretter han, i hvad Anledning og med hvad Henſigt Ch. har ſkrevet, og viſer ſaaledes, fra hvilket Synspunkt Skriftet bør anſees, at man nemlig ikke maa ville finde her en Biographie eller Charakteriſtik, men Davids Hiſtorie forſvaret mod haarde Beſkyldninger. Denne Deel begynder med II. B. 17. Kap. Davids Afſkeed fra Palæſtinernes Leir. Hans Forhold ved hans Tilbagekomſt fra Ziklag. Hans Tilbagekomſt fra Landflygtighed og Forhold ved Sauls Død. Han bliver Konge over Juda. Krig imellem ham og Iſchboſchet. Abners Forligelſe med David. Abners Drab og Davids Sorg derover. Iſchboſchets Død og Davids Forhold mod hans Mordere. David en Mand efter Guds Hierte. III. B. Davids Salvelſe til Konge over ganſke Iſrael. Jeruſalems Indtagelſe. Krig med Palæſtinerne. Den hellige Ark bliver bragt til Jeruſalem. Davids Dands for Arken. Krig med Palæſtinerne. Krig med Moabiterne og Edomiterne. Venſkab med Mefiboſchet. Krig med Ammoniterne og Syrerne. Tildragelſen med Batſeba og Uria. Amnon voldtager ſin Søſter Tamar. Abſalon dræber Amnon. Abſalons Forligelſe med David. Hans Oprør. IV. B. Davids Tilbagereiſe til Jeruſalem. Simeis Benaadelſe. Taknemmelighed mod Barſilai. Schebas Oprør. Dets Dæmpelſe og Amaſes Drab. Mefiboſchets Benaadelſe. Den Gibeonitiſke Sag. Krig med Palæſtinerne. Folkets Tælling. Om Abiſag. Adonias Oprør. Salomos Udnævnelſe til Thronfølger og den ham overgivne Forretning i Henſeende til Joab, ligeledes i Henſeende til Simei. — De hos Ch forekommende Davids Pſalmer har Overſætteren i denne Deel behandlet aldeles ſom i den første; undtagen Pſ. 68. ſom han, fordi den er ſaa særdeles vanſkelig at forſtaae, ganſke har forbigaaet. De ere Pſ. 30. 101. 87. 105. og 96. (1 Kron. XVI. 8.-36.) 122. 2. 18. (2 Sam. 22.) 51. 3. og 55. Ved Enden ere nogle faa Tillæg til 1ſte Deel.

A. O.

Chriſtian Friederich Rößler, ordentlichen Profeſſor der Geſchichte zu Tübingen, Bibliothek der Kirchen-Väter in Ueberſetzung und Auszügen aus ihren fürnehm

nehmſten beſonders dogmatiſchen Schriften, ſam dem Original der Hauptſtellen und nöthigen Anmerkungen. Fünfter Theil oder zwote Periode bis auf die Kirchenverſammlung zu Chalcedon. Erſter Theil. Athanaſius. Euſebius. Cyrillus von Jeruſalem. Leipzig, bey Chriſtian Gottlieb Hertel. 1780. 1 Alph. 6 Ark ſt. 8vo. Koſter 9 Mk.

Den Yndeſt, med hvilken Forfatterens til Dogmatikens Hiſtorie meget brugbare Udtog af den første Periodes Kirke-Skribentere blev modtagen, bevægede ham til at foretage et ligeſaadant Arbeide over den anden Periode, og han meener at kunne fuldføre det omtrent i 6. ſaadanne Bind, af hvilke vi nu her have det første. Det er nok til dets Roes, naar vi ſige, at Forfatteren ubrødeligen følger ſin Plan. (See Efterretn. 1778. II. H. S. 571 og 633.) Her begyndes med det, ſom ellers ikke er nævnt paa Titel-Bladet, et Udtog af Theodorets Kirkehiſtories 1ſte Bog, for ret at faae Begreb om de Arianſke Stridigheder og forſtaae det følgende Udtog af Athanaſii Skrifter. Med Kirkemodernes Akter, ſom høre til denne Tidsrum befatter R. ſig ikke: men han har formaaet een af ſine Venner dertil. Af en Recenſion i den Hamborger Correſpondent for indeværende Aar vide vi og, at den 1ſte Deel deraf er udkommen med Titel: G. D. Fuchs Bibliothek der Kirchenverſammlungen d. 4. u. 5. Jahrh. 1. Th. Leipz. 1780. — Dette kan vi ikke heller forbigaae, at Prof. R. i Fortalen giver noget Haab om en Overſættelſe af Photii Bibliothek med tilføiede litterariſke Efterretninger om Kirke-Skribenterne. Vi ſee dette Haabs Opfyldelſe med Længſel i Møde. A. O.

Euſebii Pamphili Hiſtoriæ eccleſiaſticæ libri X. ejusdem de vita Conſtantini libri IV. Textum ad fidem Codd. Mſſ. & Edd. recenſuit, notasqve maximam partem criticas adjecit *Fridericus Andreas Stroth*, illuſtr. Gymnaſ. Qvedl. Rector ac in eodem Theol. Profeſſor. Volumen I. Halæ ad Salam ſumptibus J. C. Stendelii. MDCCLXXIX. 1 Alph. 13 Ark ſt. 8vo. Koſter 10 Mk.

Euſebii Kirchen-Geſchichte aus dem griechiſchen überſetzt, und mit Anmerkungen erläutert von Friedrich Andreas Stroth, Rector des Fürſtl. Gymnaſii zu Quedlinburg.

Erſter Band. Quedlinburg, bey Chriſtoph Auguſt Reuß-ner. 1777. 1 Alph. 19 Ark. — Zweyter Band, welcher auch das Leben Conſtantins in ſich faßt. Nebſt einer Kupfertafel. — 1 Alph. 12¼ Ark ſt. 8vo. Begge Bind koſte 3 Rdlr.

Vi anmelde her tilligemed det 1ſte Bind af Originalens Udgave dens et Par Aar ældre Overſættelſe, ei allene fordi der er et Slægtſkab imellem Original og Overſættelſe; ei heller fordi de begge komme fra een Haand; ei heller fordi den lidet Sprogkyndige kan ved Overſættelſen hielpe ſig paa nogen Maade frem til at forſtaae Originalen; men fornemmeligen fordi ved Overſættelſen ere ſaadanne forklarende og hiſtoriſke Anmerkninger, ſom de fleſte, endogſaa den Græſke Textes, Læſere ikke vel kunde undvære, da de, der findes ved denne, ere, meget faa undtagne, i egentlig Forſtand kritiſke, det er, indeholde og bedømme forſkiellige Læſemaader. Originalens 1ſte Bind indbefatter ligeſaa meget, ſom det 1ſte Bind af Overſættelſen, nemlig de 7. første Bøger. Udi en Fortale giver R. **Stroth** en kritiſk Fortegnelſe paa de Hielpemidler, ſom han har benyttet ſig af til at forbedre Texten, nemlig Haandſkrifter og Udtegnelſer af dem, Udgaver, Overſættelſer, og gamle Skribentere, af hvilke **Euſebius** har anført Steder, eller ſom have udſkrevet af ham. Derefter komme nogle Anmerkninger paa Franſk fra en Lærd i Paris, **Rob. Stephani, Chriſtopherſoni, Valeſii** og **G. Readingi** Fortaler. **Euſebii** Levnet og de Gamles Vidnesbyrd om ham fik R. **Str.** ikke Tid til at lade aftrykke med denne Gang; men de ſkal komme i det andet Bind, tilligemed en chronologiſk Tabelle og Regiſtere. Man finder ellers Efterretning om **Euſebii** Levnet og Skrifter foran Overſættelſen. — Udtoge af Kirke-Skribentere ere meget agtværdige, naar de, ſom **Rößlers**, ſvare til deres Hensigt; men kritiſke Haand-Udgaver af de fornemmeſte, ja ogſaa gode Overſættelſer, ſom denne af **Euſebius**, ere det meget mere formedelſt deres mangfoldigere Nytte. A. O.

Chriſtian Wilhelm Franz Walchs, Königl. Grosbit. und Churf. Braunſchweiglüneb. Conſiſtorialraths, der Theol. Doctors und derſelben erſten, und der Philoſophie ordentl. Prof. zu Göttingen, **Entwurf einer vollſtändigen Hiſtorie**

rie der Kezereien, Spaltungen und Religions-Streitigkeiten, bis auf die Zeiten der Reformation. Neunter Theil. Leipzig, bey M. G. Weidemanns Erben und Reich. 1780. 2 Alph. 13½ Ark ſt. 8vo. Koſter 11 Mk.

Denne Deel indbefatter Monotheleternes og Adoptianernes Hiſtorie. A. O.

Neueſte Religions-Geſchichte unter der Aufſicht Hrn. Chriſtian Wilhelm Franz Walchs, Königl. Grosbrit. und Churfürſtl. Braunſchweig-Lüneb. Conſiſtorialraths, der Theol. Doctors und derſelben erſten, und der Philoſophie ordentl. Profeſſors zu Göttingen. Siebenter Theil. Lemgo, in der Meyerſchen Buchhandlung. 1779. 1 Alph. 9⅜ Ark ſt. 8vo. Koſter 1 Rdlr.

I. Neueſte Geſchichte der Diſſidenten in Polen. Zweyter Theil. II. Beytrag zur Geſchichte der Proteſtanten-Ehen in Frankreich, und zwar namentlich in der Herrſchaft Reichenweyher und der Grafſchaft Harburg in der Provinz Elſas gelegen, nebſt der Beſchreibung anderer kirchlichen Rechte, welche dieſe zwo Herrſchaften angehen. III. Zweyte Fortſetzung der Nachricht von den über Juſtini Febroni Buch de ſtatu eccleſiæ in der römiſchen Kirche entſtandenen Streitigkeiten. IV. Nachricht von den neueſten Streitigkeiten über den Kanon geſammelt von M. P. K. D. V. Fortgeſetzte Nachricht von dem Zuſtande der Unitarier in dem heutigen Großfürſtenthum Siebenbürgen. VI. Genoveſi Epoche für die neueſte Kirchen-Geſchichte von Neapel. VII. Beytrag zu der zweyten Fortſetzung der Nachricht von den über Juſtini Febronii Buch de ſtatu eccleſiæ in der römiſchen Kirche entſtandenen Streitigkeiten. VIII. Beyträge zur Nachricht von dem Zuſtand der Socinianer in den heutigen Großfürſtenthum Siebenbürgen älterer und neuerer Zeiten. IX. Nachricht von den in Graubünden durch eine Leichenpredigt veranlaßten Religionsbewegungen und obrigkeitlichen Verordnungen mit Beylagen. I Særdeleshed har No. IV. og VI. ved Læsningen draget vores Opmerkſomhed til ſig og underholdet os. A. O.

Franciſci Baconi Baronis de Verulamio novum Organum ſcientiarum. Wirceburgi, Apud Jo. Jac. Stahel. 1779. 1 Alph. $1\frac{1}{4}$ Ark ſt. 8vo. Koſter 5 Mk.

Franciſci Baconi Baronis de Verulamio de Dignitate & Augmentis ſcientiarum. Tomus I. Wirceburgi, Apud Jo. Jac. Stahel. 1779. $20\frac{3}{4}$ Ark. —— —— Tomus II. —— 1780. $23\frac{7}{8}$ Ark ſt. 8vo. Koſter 8 Mk.

Saaledes er da een af det 17de Aarhundredes ſtørſte Philoſophers ypperlige Skrifter igien at faae paa Bogladerne udi et taaleligt Aftryk. Men det er kun og et blot Aftryk uden Fortaler, Indhold og Regiſtere, ſom dog findes ved andre Udgaver; uden mindſte Efterretning fra den ubenævnte Udgiver. Mere have vi ikke her at ſige. A. O.

Berlin und Stettin.

Neuer Unterricht und Zeitvertreib für das ſchöne Geſchlecht, in geſammelten Briefen und Erzählungen aus fremden Sprachen. Zweyter Theil. Bey Joachim Pauli. 1780. 411 Sider i Oktavo.

Overſeer man den Samling af Skrifter, ſom ere ſkrevne for Fruentimre, til deres Underviſning og Tidsfordriv, kan man ikke giøre ſig andre Tanker om det Slags Lærdom et Fruentimmer ſkal forſkaffe ſig, end at Kierlighed og Elſkovs Intriguer er den eneſte Gienſtand, uden hvilken ingen anden Kundſkab er nødvendig for dette Kiøn. Saa ſtor er Samlingen af Romaner og andre Skrifter af ſamme Slags, og ſaa nær er den den eneſte Lecture Fruentimrene beſkiæftige ſig med, at de faa øvrige Skrifter, der ogſaa ere ſkrevne til deres Tieneſte ikke kan ſynderlig komme i Betragtning. Skulde der afgiøres hvem af to, Forfatter, til ſlige Skrifter, ſom det nærværende eller Fruentimret, er meeſt at laſte for den liden Lyſt dette Kiøn viſer til nyttigere Kundſkab og Læsning, vilde uden Tvivl den ſtørſte Skyld falde paa Forfatterne, der med ſaa megen Rundhed meddele deres Bagateller, og ſammenſkrive dem til Fruentimmerets Tidsfordriv, eller, ſom de og give dem Navn af, Underviisning. Diſſe Forfattere, ſee allene paa, hvad der kan fornøie deres Læſerinder, og ere ganſke ubekymrede om de ſlette Følger, der ſædvanligen komme af de omtalte Skrifters Læsning. Forſtandens og Sæder-

dernes Forbedring er i deres Tanker en Ting, ſom det andet Kiøn ikke har nødig at tragte efter, og paa hvilken dets Lykke i Verden ikke beroer. Tænke de ikke virkeligen ſaaledes, er deres Handling dog overeenſtemmende dermed, og har ingen Ret til at klage over man giør dem Uret.

Hvad nærværende Skrift angaaer og dets Nytte, da kan vi ikke anprise dets Læsning, ſom en værdig Beſkieftigelſe for et Fruentimmer. Materierne ſom det handler om, ere: 1) Die Verſtellungskunſt der Liebe. Et Menneſke havde fattet Kierlighed til et Fruentimmer, ſom i ſin Omgang med ham ikke vilde lade ſig mærke med nogen Gientilbøielighed til ham, men lod ſtedſe, ſom hun var ganſke koldſindig og ubevægelig. Han faldt da paa, at opføre ſig lige ſaa koldſindig mod hende og ikke yttre ſin Tilbøielighed. Ved hvilket Middel han vandt Seier over hendes Trodſighed, og fik hende til at erklære ſig for ham. Det andet Stykke har til Opſkrift: Die Würkungen des Briefſtyls. Et Fruentimmer fatter Kierlighed til en ung Mandsperſon, formedelſt de Breve han ſkrev til en Ven, der opholdte ſig hos hiint Fruentimmer. Hun fik Brevene at læſe, ſom vel ikke handlede om hans Kierlighed til hende, thi han vidſte ikke af hendes Tilbøielighed, førend hans Ven aabenbarede den for ham. Han begyndte da at traktere Kierligheds Sagen i Breve, og inden føie Tid vare de to langt fra hinanden værende Elſkere, modne til at foreenes ſammen. Det tredie Stykke viſer os Venſkab ſtillet paa Prøve ved Kierlighed. En Finanz-Pakter havde en Datter, ſom han ikke vilde gifte med nogen, uden den, ſom ſkrev det bedſte Digt. Fire leverede da deres Poeſier til hans Bedømmelſe. De to af dem vare Venner, af hvilke den eene allerede tilforn havde indtaget Fruentimrets Hierte. Hans Ven, hvis Digt vandt Prisen, havde af blot Venſkab afſtaaet ſin Ret til Digtet til ham, ſom altſaa kom i Beſiddelſe af Finanzpakterens Datter. Det tredie Stykke kaldes: die unverhofte Verbindung. Det femte: der leichtſinnige Mann, und die bedachtſamme Frau. Den ſiette Fortælling er: die kluge Frau. Det ſyvende Stykke handler om; die gebeſſerte Stolze, oder die glückliche Familie. Det ottende: die unglückliche Tügend wird früher, oder ſpäter doch belohnet. Det niende: die Erfahrung. Tiende: die zwey Einſidler. Ellevte: Geſchichte des andern Einſidlers

ſidlers auf den Pyrenaen. Det tolvte og ſidſte Stykke indeholder en Fortælling om die glüchlichen Ehegatten. —— Til Prøve paa Skrivemaaden i diſſe Fortællinger vil vi afſkrive følgende Sted:

Die kluge Frau.

„ Ein anſehnlicher Kaufmann in London, deſſen wahren Nahmen ich unterm Nahmen Wilſon verbergen will, „ hatte ein Frauenzimmer von groſſem Vormögen, und noch „ gröſſern perſönlichen Verdienſten geheirathet. Sie lebten einige Jahre ſo vergnügt mit einander, daß nichts „ ihre glückſeligkeit ſtöhrte, als der Verdruß keine Kinder „ zu haben. Der Mann der ſich täglich reicher erblickte, „ wünſchte ſehnlichſt einen Erben zu haben, und da mit der „ Zeit ſeiner Hofnung einen zu erlangen, mehr ab- als zunahm, ſo verfiehl er nach und nach in eine gleichgültigkeit, „ die endlich in würkliche Abneigung gegen ſeine Frau ausartete“

„ Dieſe Veränderung verſenkte ſie in die niederſchlagenſte Betrübniß, allein ſie war von einer ſo ſanften Gemütsart, daß ſie ſich nur durch ihre Tränen beklagte, und „ ſelbſt dies geſchahe ſo ſelten, auch nur denn, wan die „ Härte, und üble Begegnung ihres Gatten es ihr unmöglich machten, zurückhalten zu können.“

Berlin.

Freymüthige Betrachtungen über das Chriſtenthum. (See No. 45.)

8) **Von dem heiligen Geiſt.** Afhandlingsmaaden er her ligeſom i næſtforegaaende Capitel, hvorfore vi vil ſpare al Vidtløftighed. Kun dette grundfalſke vil vi anføre: S. 184 „ Nirgends wird er (den Helligaand) in den heiligen „ Büchern Gott genannt, wie Chriſtus, nirgends etwas von „ ſeiner Verehrung geſagt wie von der Verehrung Chriſti “ hvilket er lige tvertimod Ap. Giern. 5, 3. 4. og Math. 28, 19. foruden andre Steder. Vel vide vi at man har villet bortkonſtle diſſe Beviisſteder, fordi de ere den kiære Heterodoxie imod, men de blive dog vel ſtaaende i deres Kraft for alle dem, der hade Konſtlen og elſke den jevne og fatteligſte Forklaringsmaade. Man burde dog ikke ſaa tydelig røbe ſin Afſkye for alle orthodoxe Foreſtillinger, og allermindſt reent

ud negte, hvad der dog staaer med klare Ord i Bibelen, eller hvad der ved naturlig og utvungen Følge udledes deraf. Christus har selv, for at stadfæste Lærdomme uddraget Slutninger af Skriften, og dermed viist, at ei allene det, som staaer udtrykkelig, men og det, som villig flyder af Bibelens Ord, er Sandhed. Ikke fornuftige Slutninger, men konstlede Forklaringer og Fordreielser, gjøre Skade, forvirre og stifte Uenighed. 9) **Von der intellectuellen Welt.** Fire Spørsmaale fremsættes nemlig: om der ere Engle og Dievle til? om Christendommen lærer deres Tilværelse? hvad for Begreber man har havt om den? hvad man i Almindelighed bør tænke om den hele Lære? det sidste besvares først paa denne Maade: Ingen Mening har været eller kan være det menneskelige Selskab, Religion og Sæder, mere til Skade end den om Englers og Dievlers Tilværelse; thi mange slags Overtroe og tusinde Daarligheder har deres Udspring fra denne Kilde. Den hele Lære indeholder slet intet nyttigt og opbyggeligt, og staaer heller ikke i nogen Forbindelse med Christendommens Hovedlærdomme. Dog kan det ikke negtes, at jo Christus og hans Apostler have givet den Sted iblant de Sandheder, de foredrog Menneskene o. s. v. Vi tage os her atter den Frihed at fremsætte et lidet Spørsmaal, som naturligviis ved denne Leilighed vil falde enhver ind: hvorledes kunde Christus og hans Apostler fremsætte en Lære, som ei allene er uden al Nytte og Opbyggelse, men og høistskadelig? og Hr. Forfatterens Svar er dette: Den skadelige Lære om gode og onde Aander og deres Virkninger, som ikke kan negtes, har Jesus og hans Disciple søgt at rense fra alt det, der kunde føde Overtroe og sædelig Fordervelse af sig: (See S. 212). I øvrigt har man ligesaa lidet været eenige i Begreberne om Englerne, som om andre langt vigtigere Lærdomme, hvorpaa indtil Capitlets Slutning anføres Beviiser baade i Henseende til de gode og de onde Aander. 10) **Von einigen andern Lehrsäzzen.** Disse ere om Arvesynden og dens Tilregnelse, om Christi Fyldestgiørelse og dens Tilregnelse. Først i det femte Aarhundrede vidste man af Arvesynd og almindelig Fordervelse at sige. Augustin var dens Hovedpatron og hans Mening vandt Seier, skiønt man siden ikke har været og endnu ei ere eenige i denne Sag. Hr. Forf. negter ikke, at der jo hos enhver endog de beste

Men-

Menneſker findes en overvægtig Tilbøielighed om ikke til Laſterne ſelv dog til Sandſelighed, og at der udfordres en beſtandig Beſtræbelſe til at overvinde den, at der maae kæmpes ſtærkt, om den ikke endog hos de helligſte paa Jorden ſkal faae Overhaand, da den ligger i alles Natur. Men at denne Naturens Fordervelſe har ſin Oprindelſe fra Adams Fald, det kalder han en hverken i Fornuft eller Skrift grundet Mening. Alt Onde kommer af vor Indſkrænkning. Vor Siel har ligeſom Adam Guds Billede, nemlig Forſtand og Villie (artigt Begreb om Guds Billede) men vi kan feile, anſee det Onde for Got, og det Gode for Ont: og vi vælge efter vore Foreſtillinger. Følgelig har vi ingen Arvesynd, men kun naturlig Ufuldkommenhed o. ſ. v. Da vi for kort Tid ſiden har anmeldt **Jeruſalems Geſchichte vom Falle**, vil vi i denne Materie henviſe Læſerne til det, vi der have ſagt, og iſær til de ſammeſteds anpriiſte Dr. **Balles** Prædikener. Om Chriſti Fyldeſtgiørelſe har man ogſaa havt, meget forſkiellige Tanker, og her føres den Klage S. 253, at „ der „ Begrif von einer vertretenden Genugthuung zeitig genug an„ genommen und unter den Chriſten allgemein geworden." Denne Lære kan Hr. Forf. ſlet ikke lide, derfor ſpringer han viſeligen alle de Skriftſteder over, hvori den er grundet, ſaaſom Eſaias 53, 5. 6. Joh. 10. 11. Rom. 5, 6-11. 2 Cor. 5, 21. Gal. 2, 20. 1 Tim. 2, 5. 6. 1 Petr. 2, 21. 3. 18. og endelig ſlutter han Capitlet med diſſe almindelig-troſtelige Ord. S. 268. „Man nehme jene Lehre von der „ vertretenden Genugthuung an, wenn man ſie mit der ge„ ſunden Vernunft, mit den Begriffen von Gott und Chri„ ſto, mit den Ausſprüchen der heil. Schrift vereinigen kann. „ Sie zu glauben iſt keine verdammliche Sache ---. Man „ nehme ſie nicht an, wenn man glaubt, daß ſie nicht mit „ der geſunden Vernunft, mit den Begriffen von Gott und „ Chriſto, mit den Ausſpruchen der heil. Schrift, mit dem „ Begrif von Strafen, mit der Moralität u. ſ. w. beſtehen „ kann, wenn man nur nicht den Herrn verläugnet, der „ uns erlöſet, und ihn den einzigen Grund aller unſerer „ Hofnungen verwirft. Was gehen uns alle Schulerfin„ dungen über die Art und Weiſe an, wie wir durch Chri„ ſtum erlöſet und mit Gott verſöhnet ſind." 11) **Von der Taufe und dem Abendmahl des Herrn.** Diſſe Lar-

dom-

domme ere ikke af den Vigtighed som de foregaaende, dog har man villet udgive dem for at være høistbetydelige. Christus har selv indsat og befalet Daaben, men Orthodoxien har her ligesom allevegne fordervet alting. Den har aldrig været og kan aldrig blive andet end en blot Ritus eller Kirkeskik, hvormeget man end har søgt at opløfte den til en høiere Rang. Barnedaab kan vel taales, eftersom Børn i det gamle Testamente ved Omskærelsen kunde antages i Pagt med Gud, dog er de Voxnes Daab langt nyttigere og opbyggeligere, og denne ønsker Hr. Forf. maatte allene have Sted, „ob es wohl, „ som han skriver S. 283. nicht zu erwarten ist, daß je in „ diesem Stücke in den Christlichen Kirchen eine Verände„rung werde gemacht werden." Om Herrens Nadvere havde man i Christendommens Begyndelse adskillige Begreber, og saa har man havt alle Aarhundrede igiennem. Den maae intet have af Hemmelighed i sig; thi hvorken Jesus eller Apostlerne har givet den Navn eller Anseelse deraf. Resultatet af Hr. Forfatterens Afhandling herom er dette: (See S. 297). Naar man kun ved Nadveren opvækkes til at elske Gud og Jesum, leve et gudfrygtigt Liv og elske sine Brødre, saa er det ligemeget, hvilke Begreber man forbinder med denne Handling, enten man antager Forvandlings- eller Foreenings- eller Betydnings-Systemet. 12) **Von den zukünftigen Zustande.** Lærdommen om forestaaende Belønninger har alle Christne været eenige om, men ikke om tilkommende evige Straffe. Først gior Hr. Forf. alle muelige Indvendinger mod Straffenes Evighed, derpaa siger han S. 306., at Aabenbaringen indeholder meget, som bekræfter denne Lære, dog troer han, at alle de Sprog, som handle herom, kan modtage en mildere Fortolkning o. s. v. Vi troe ogsaa, at de kan modtage en Fordreielse efter hans Hypothes; thi hvilket Sprog kan ikke fordreies? men uden at giøre Vold paa dem, skeer det neppe, at en mildere Mening kan bringes herud; thi ellers havde han vel sat en Prøve derpaa. Det øvrige af dette Capitel handler om de forskiellige Meninger, man har havt om det Tilkommende, og endelig om en Middel- eller Rensnings-Tilstand, som ingen Grund har i Skriften. 13) **Von menschlichen Ansehn und kirchlicher Autorität.** Vi maatte blive for vidtløftige, om vi skulde anføre alt, hvad her siges mod

Kir-

Kirkens Myndighed. Kun dette Træk aftegne vi, hvorfra man kan ſlutte til det øvrige S. 321. „Die mehreſten Materialien, woraus dieſer Gözze gebildet iſt, wie „vormahls das güldene Kalb aus den Naſen- Ohren- und „Arm-Ringen der iſraelitiſchen Weiber gegoſſen würde, „haben die wegen Religionsſäzze entſtandene Streitigkeiten, und die dieſerwegen gehaltene Concilien oder Kirchenverſammlungen dargereicht.“ 14) **Vom Proteſtantismus insbeſondere.** Indeholder meget for Luther og meget imod Luther, for at forſvare **Dr. Bahrdts** og andre ligeſindedes Forhold. Ganſke overeensſtemmende ere diſſe to Capitler med Skriftets Indledning. 15) **Folgen aus den Vorhergehenden.** Tvende Hovedfølger fremſættes og beſvares, nemlig diſſe: Er der ingen Læreſætning blant de Chriſtne, ſom alle beraabe ſig paa Skriften, over hvilken der jo er tænkt baade ſaa og anderledes, ſaa maae 1) den hele Religion være meget tvivlſom og vaklende, og 2) maae en Autoritet have Sted, der kan afgiøre, hvilke Forklaringer der ere rigtige og hvilke Sætninger der ere de eneſte ſande. Begge Deele benegtes, og herpaa følger **Beſchluß** eller en Opmuntring til Eenighed og Kierlighed. Nu kunde vi ogſaa ſlutte, derſom der ikke endnu var noget merkeligt ved denne Bog. Det theologiſke Facultet i Halle ſatte ſig imod dens Bekiendtgiørelſe, derfore gav Kongen af Preuſſen den følgende Løbepas, ſom Forleggeren kalder det. „Friedrich „König ꝛc. Unſern ꝛc. Da die Schriftſtellern ohnedem „äuſſerſt läſtige Cenſur ſo viel als möglich eingeſchränkt und „in Fällen, wenn wider Religion und Sitten nichts vorkommt, der Druck nicht verſagt werden muß: ſo finde „wir kein Bedenken, daß des hier von unſerm Oberconſiſtorialrath **Teller** qua Cenſore bereits approbirte Scriptum: **Freymüthige Betrachtungen über das Chriſtenthum** fortgedruckt werden können, ohne daß es einer „zweiten Cenſur, oder Decreti approbatorii von dort aus „bedarf. Sind ꝛc. Berlin den 7 Febr. 1780.“ Men ingen lade ſig heraf forføre; thi hvad Dr. **Teller** angaaer, da approberer han med Glæde alle heterodoxe Skrifter, og i Henſeende til det høie Hoved, ſom har giort hans Approbation gieldende, maae man erindre, at en Helt i Feldten ikke nødvendig er nogen Helt i Theologien eller Chriſtendom.

β.

No. 47.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 24de Novbr. 1780.

Forſøg til et fuldſtændig Kiøbmands-Syſtem, ſamt Begyndelſes-Grundene til Handels-Videnſkaben, og vedføiede Hiſtorie om Handelen til Vands og Lands; hvoraf man tillige kan lære at kiende nu værende Tilſtand af Handelen fra Europa og til de andre Verdens Deele. Efter Hr. Profeſſ. Ludovici Grundriß eines vollſtändigen Kaufmanns Syſtems ꝛc., overſat og med vigtige Tillæg, ſærdeles til den Danſke Handel, indtil nu værende Tider, forøget og forbedret ved Et Selſkab. Første Deel. Udgivet af P. N. Nyegaard. Kiøbenhavn, 1778. 326 S. i 8vo. Med en Fortegnelſe paa Suſcribenterne. Koſter 6 Mk.

Efter Anmerkelſen i Forerindringen ere følgende Forandringer foretagne med Originalen. Man har søgt at undgaae den Vidtløftighed i Stilen og de idelige Igientagelſer, ſom har maattet indløbe, hvor een og ſamme Ting ofte paa forſkiellige Steder komme under Benævnelſe. Hvor Urigtighed og Tvivl forefandtes har man rettet ſig efter anden Overbeviisning. I Steden for hiſt og her at anføre en Mængde Skrifter, ſom nu og da har tient og tiene til Brug ved dette Verk, har man troet det nyttigere, at levere en fuldſtændig Fortegnelſe paa de beſte udkomne Skrifter over Handelen. —— Angaaende den Hensigt Udgiveren har haft med dette Verk har han giort følgende Erindring: „Hvad

„ her er ſagt over Bogholderiet tilſtaaer man, at være for „ meget for den, ſom allerede er øvet der i, og for lidet for „ den, ſom grundig vil lægge ſig efter ſamme; men haaber „ at det er tilſtrækkeligt nok til, at give en ung Lærling Be„ greb om dets første Grunde og Hoved-Indretning, og det„ te var Hensigten dermed.“ — Dog, dette anførte angaaer kun en Deel af Verket. Hvem den øvrige Deel ſkal være ſkreven for, findes ingen Efterretning om. Saa meget kan vi ſee af dens Beſkaffenhed, at hverken en ung Lærling eller een, ſom allerede har forſkaffet ſig Kundſkab, enten ſtor eller liden, om de her i afhandlede Sager, kan høſte Frugter deraf. Om een og anden enkelt Sag tale vi ikke, men om det Heele i Almindelighed. — Hvad Planen, den ſyſtematiſke Methode i Verket angaaer, ſaa ſynes vi den undertiden er for ſtreng iagttaget og har giort Skriftet vidtløftigere end det, blot ved at have haft Nytten for Øien, vilde have blevet. Mange ſmaa Ting finde vi optegnede og rangerede, og det, ſom man maa falde paa, allene fordi de hørte med i Kiøbmandſkabet, og kunde anføres under ſit Genus, Species. — Hvor ſtærk ſyſtematiſk Verket end er paa nogle Steder, finde vi alligevel paa andre, at Reglerne for et Syſtem ere overtraadte. For Exempel: Bogholderiet afhandles førend Regnevidenſkaben og Skrivekunſten. Vi anføre ikke denne Erindring, ſom vi troede, at det ὕστερον πρότερον var af ſaa ſtor Vigtighed, at det kunde betage noget af Verkets Brugbarhed; ſket ikke, men fordi vi vilde viſe, at Forfatteren ikke ſynes at have et rigtigt Begreb om den ſyſtematiſke Methode; ſom, naar den ſaa ſtreng iagttages, ſom den i nogle Deele af dette Værk findes at være, er ganſke unyttig, ja forvolder Kiedſommelighed og ſnarere adſpreder Tankerne end befordrer Tydeligheden. Dette lader vi dog kun gielde om Skrifter af den Beſkaffenhed, ſom dette. De Materier, det afhandler, ere det daglige Livs Haandteringer, og deres første og nederſte Deele ere ſaa bekiendte, eller ſaa lette at ſlutte ſig til, at hvis de ſpecificeres og afhandles, veed vi ikke om Forfatteren, eller den, ſom ſligt Arbeide kunde være til Nytte, var den, man meeſt kunde falde i Forundring over. — For at beviſe hvad vi have indvendt mod Skriftet vil vi uddrage dets Plan, og opholde os ved de Deele, paa hvilke de giorte Erindringer kan paſſe ſig.

Efter

Efter en Forklaring paa Kiøbmandskabet (*) deeles det i trende Greene, som ere: 1) Varekundskaben, som igien er enten den almindelige eller den besynderlige. Her forekomme hvad Vare er, deres Inddeelinger og Særslag, Frembringelse og Forarbeidelse, Beskaffenhed, Prøvning, (om de to sidste Stykker har man videre udbredet sig end man burde; thi en usked Forstand behøvede ikke det halve af hvad der er anført) Sortering, Priis, Forderpelse, Forvaring, (skal være Bevaring) Forbedring, Oppyntning, Forfalskning, Nytte og Brug. Disse Stykker henregnes under den almindelige Varekundskab. Nu følger de Stykker, som høre under den besynderlige Varekundskab; de ere Naturens Frembringelser og Kunstens. Derefter komme Hielpemidler til Varekundskaben. Dens Nytte (den behøvede man vel ikke at opholde sig over). 2) Handlings-Videnskaben. Endelig den 3) som er Bogholderiet. 4) Flere en Kiøbmand nødvendige og nyttige Videnskaber. De tre første anførte kaldes her en Kiøbmands Hoved-Videnskaber; og de som efter dem nu skal anføres kaldes en Kiøbmands Hielpe- eller Videnskaber. Til disse hører a) Regnekunsten, b) Skrivekunsten. Da disse to ere uundværlige til Bogholderiet, som ikke udøves uden Regning og Skrivning, saa see vi ikke, hvorfor de ei ligesaa vel som hine tre bør henregnes til en Kiøbmands Hoved-Videnskaber. — Hvad her afhandles af Regnekunsten er til ingen Nytte; thi det er alt for ufuldstændigt til at det skulde være nogen til Nytte, som tragter efter at forstaae den Kunst eller Videnskab. Han maa altsaa søge hen til Clausberg, Schwarzens Kaufmänniſches Rechenbuch, som her findes anpriste. Og læser Lærlingen nu disse og lærer Videnskaben af dem, til hvis Brug skal da det være, som i dette Skrift findes afhandlet paa næsten et Ark? Om Skrivekunsten er der talt meget, som vi aldrig havde ventet; for Exempel: Til Skrivningen udfordres visse Tegn ꝛc., en vis Materie eller Tøi ꝛc., visse Farver ꝛc., visse Instrumenter ꝛc.; og alle disse Stykker beskrives og nævnes ved Navn, saasom: Bogstaver, Papiir ꝛc. Videre Skiønskrivningen;

(*) At det Ord undertiden tages for Kiøbmændenes Laug, eller selskabelige Forbindelse, som under det Ord anføres i Skriftet, troer jeg ikke kan gielde i Hensende til det Danske Sprog.

den beſkrives; dertil udfordres: got Papiir, ſom ikke ſlaaer igiennem ꝛc., got Blæk, en god Pen ꝛc., dens vedbørlige Styrelſe, Legemets Stilling, Papirets Stilling, Bogſtavernes Figur ꝛc. Om Skriverigtigheden, Signa diſtinctionis, de opregnes og forklares ꝛc. Alt dette cui bono? —— Den ſyvende Deel af Bividenſkaberne er Anviisning til Kiøbmands-Breve. Her findes og meget til Overflod, paa hvilket vi kun vil anføre til Exempel, at her tales om hvad Lak der bruges til Forſegling, nemlig det almindeligſte, om Forſegling med Oblat ꝛc. —— Til Slutning af denne Deel forekomme almindelige Betragtninger over Kiøbmanden. De indeholde nogle moralſke, oekonomiſke ꝛc. Erindringer, og Videnſkabernes, i ſær de ſkiønnes Berømmelſe og Anprisning for en Kiøbmand. —— De Erindringer uagtede, ſom vi troe at have haft Grund til at giøre, er Skriftet dog brugbar, og kan giøre den Nytte, ſom Udgiveren har haft til Henſigt. Vi ønſke ham Held til at levere os de følgende Deele af ſaa nyttigt et Verk, og det første af det Slags, vi have i vort Danſke Sprog.

Leipzig.

Henriettens Briefe an Morwinna, durchwebt mit hiſtoriſchen und anmuthigen Anecdoten und Bemerkungen über verſchiedene Höfe und Länder welche ſie durchreiſte, auf eine wahre Geſchichte gegründet. Aus dem Engliſchen. In Schickertſchen Verlag, 1779. 296 S. i 8vo.

Nærværende Breve, ſiger Udgiveren i Fortalen til dem, kom ved et Tilfælde i mine Hænder: „ich fand ihre Schreibart und ihren Geiſt, von dem feinſten Geſchmack, und „ das Vergnügen, welches ich bey ihrer Durchleſung empfand, bewog mich, ſie dem Publikum vorzulegen;“ og dette Publikum, haaber han, vil ikke forlange videre Apologie derfor at han har leveret dem i deres naturlige Simpelhed. —— Denne Dom og Erklæring ſkulde maaſkee forekomme andre Læſeres Underſøgelſe, om de vilde have anſtillet nogen over diſſe Breve og bedømmet dem. Men ikke dets mindre falder dog ikke deres Ret bort, ſkiønt Udgiveren, af Frygt for den kunde være ham uforbeelagtig, har ſøgt at betage dem den. Vi finde ikke Brevene af [illegible]en Beſkaffenhed, at de for-

fortiene den ſtore Roes Udgiveren har tillagt dem. Hvad Anecdoterne angaae, da ere de langt fra det Anmuthige. De ere tvertimod kiedſommelige Eventyre om Kierlighed, om Elſkovs Sukke, der vare ſaa heftige, at de kunde kantre en Baad, om Strid imellem Damens Hoved og Hierte over, vi veed ikke hvad; Beſkrivelſer over hendes Hiertes Svaghed, og hendes Uformuenhed i den Tilſtand, at tænke noget ſundt. Hvilken Anecdote man maa tilſtaae at være grundet, og ſaa klarligen beviiſt ved Gierningen ſelv, at Læſeren ikke lettelig kan giennemlæſe noget Brev i Samlingen, ſom jo aftvinger ham hans Tilſtaaelſe, og ikke ſom ſædvanlig, maa give Damen Ret af blot Høflighed. Nok en hiſtoriſk Anecdote om Damens Onkel, ſom indſkrænkede ſin Equipage, holdt kun tre Lagvayer i Stedet for han før holdt ſex, og kun to Kammertienere, et Spænd Heſte, da han før havde tre; videre, han kiørte med fire af de nydeligſte brune, man nogen Tid har ſeet. Andet Slags Bemerkninger finde vi ikke at Brevſkriveren har giort, paa hendes Reiſer, over de forſkiellige Hoffer og Lande, uden ſaadanne ſom den, om Hertuginden, der dandſede en uforlignelig Menuet med Hertugen af L——. Derſom vi forelagde vore Læſere det Et og Fyrgetyvende Brev, ſaa kunde det maaſkee tiene til at beſtyrke det der er ſagt i Fortalen, at de ere ved et Tilfælde komne Udgiveren i Hænde, og det man deraf kan ſlutte, virkelig vexlede; thi der er ſaadan en jammerlig Forbindelſe mellem Tankerne i de fleſte Breve, at man ikke vel kan troe, at de ere ſammenſatte for at forelægges Publikum. Vi vil ſøge at forkorte det, men dog bevare Overgangen fra en Tanke til en anden. Det begynder da ſaaledes: „Wir giengen Geſtern nach Hofe; es war „ ſehr voll, aber nicht hübſch. ⁂ Eine ihrer Moden wünſchte ich bey uns aufgenommen: ihrer Officiers erſchienen „ niemals in der Uniform bey Hofe, ob ſie gleich überall tragen. Ich habe eine Menge meiner Bekanten gefunden, „ die ſich ſeit meiner Reiſe verheyrathet haben. Des wunder mich nicht, aber die Menge derer wundert mich, die „ in ſo kurzer Zeit geſchieden worden ſind.“ Derpaa følger noget om den muelige Aarſag dertil, og hvorledes Skilsmiſſe ſkeer i Frankerig. „Sonabend giengen wir in die Oper. „ Sehr ſchlecht, aber doch erträglich nach der abſcheulichen „ franzöſiſchen Muſik, wo man jedoch die feinſten Inſtru-

„ mente macht, wie du ſelbſt ſagen wirſt, wenn du mein „ Clavier hören wirſt, welches mir die Coadjutrix geſchenkt „ hat. Ich redete ſchon vorher davon. In dem Schloſſe „ ſah ichs zuerſt. Da ichs bewunderte, ſo nahm ſie es mit „ nach Paris, und wird es, ſo bald als möchlich, wohl „ eingepacht hierüber ſchicken. Es iſt in allem Betracht „ das ſchönſte was ich je gehört habe, gehörte der armen „ Prinzeßinn, die eine vollkomne Meiſterinn war, wie „ man mir ſagte, und ich aus einingen Kompoſitionen ihre „ Hoheit ſah, die mir die Gräfinn zeigte. Bonario reißt „ Morgen von hier aufs Land ab, welches unumgänglich „ nöthig iſt, ſeine Affairen in Ordnung zu bringen, eine „ Sache, die er, ſeit er mündig iſt, noch nie gethan hat. „ So bald ich meine Mutter Reſolution habe, werde ich „ meine Route einrichten -- bis dahin die Deinige. —— Man maa ikke tænke det er af ſiere Breve, vi fremlægge her Stykker; Nei det er eet eeneſte Brev; og deraf kan ſluttes hoor meget af ſamme Beſkaffenhed maa forefindes i hele Samlingen. Den feine Geſchmach, og den naturliche Einfalt Forfatteren har fundet i diſſe Breve, og ſom var Aarſag til at han udgav dem prentede, har vi ikke kundet finde; undtagen han ved naturliche Einfalt forſtaaer det vi Danſke kalde reen Eenfoldighed; og da kan ogſaa Sladder regnes til det der har naturlich Einfalt.

Leipzig.

Abuſchalem und ſein Hofphiloſoph, oder die Weisheit Indiens, in einer Reihe von Fabeln. Ein Handbuch des Königs Chosroes. Mittelbar aus dem Indiſchen, und unmittelbar aus dem Griechiſchen überſetzt. Bey Chriſtian Gottlieb Hertel. 1778. 172 Sider foruden Fortale og Regiſter i 8vo.

Forfatteren til denne Overſættelſe er M. **C. B. Lehmus**, Rector ved Archigymnaſium i Soeſt, ſom i en temmelig vidtløftig Fortale giør Rede for adſkilligt angaaende dette orientalſke Alderdomsſtykke. Som Original har han betient ſig af følgende Beg: Specimen ſapientiæ Indorum veterum, id eſt, liber ethico politicus pervetuſtus, dictus arabice Kelilah va Dimnah, græce Διδασκαλος και Ιχνηλατης.

Nunc

Nunc primum græce ex MS. Cod. Holſteiniano prodit, cum verſione nova latina, opera Sebaſtiani Godofredi Starkii, Berolini 1697. in 8vo, og af Fortalen til denne Bog har han for den ſørſte Deel taget ſin Vorbericht om Originalen og dens Overſættelſer, ſom ere mange; thi man har den, ſkiønt under forſkiellige Titler, i det Perſiſke, Tyrkiſke, Arabiſke, Hebraiſke, Chaldaiſke og Syriſke, Latinſke, Tydſke, Franſke, Italienſke og Græſkiſke Sprog, og i nogle af diſſe er den overſat to eller tre Gange. Hr. L. tilſtaaer ſelv, at han ikke har været den græſkiſke Copie alt for troe, ſaaſom denne er ſtiv, ubehagelig, ſlæbende, ſlet græſkiſk og formodentlig ufuldſtændig; han har brugt temmelig Frihed for at være behageligere, og om han aldrig ſelv havde ſagt dette, kunde enhver ved Bogens Giennemlæsning letteligen ſee det, da adſkilligt forekommer, ſom bærer de nyere Tiders Præg, og neppe kan ſkrive ſig fra Æſops eller Lokmans ſamtidige. Om denne Omgangsmaade med et Alderdomsverk er ſaa aldeles tilladelig, behøve vi ikke her at afgiøre, da det modſatte af ſig ſelv falder enhver i Øinene. Denne Indiſke Viisdom er inddeelt i 15 Bøger eller Capitler, hvis Indhold vi vil afſkrive. 1. Afbilding paa Hofleevnet og Hofcabaler. 2. Hovmod gaaer for Fald. 3. Det ſande Venſkab. 4. Forſigtighed i Opførſel mod en falſk Ven. 5. Klogſkab i at bevare og bruge det forhvervede Gode. 6. Det latterlige i Selvklogſkab og Overilelſe. 7. Hvad ſtadfæſter Kongen paa hans Throne? 8. Nød giør vel engang Fiender til Venner, men ſaadant Venſkab har ingen Beſtandighed. 9. Man vogte ſig for dem, ſom man har fornærmet. 10. Middel til igien at tilfredsſtille den Fornærmede. 11. En Utaknemlig fortiener ikke, at man giør vel imod ham. 12. Middel til at blive riig og lykkelig. 13. Man maa ved fremmed Skade blive klog. 14. Nødvendig Klogſkab i at vælge Venner. 15. Tab ikke det, ſom du har, over det, du ikke har. — Abuſchalem, Indiens Konge, fremſætter Spørsmaale for ſin Hofphiloſoph, og ovenmeldte bliver Reſultatet af dennes Svar, ſom beſtaaer i en heel Række af Fabler, hvoraf den ene er indflettet i den anden. De to ſørſte Bøger ere i vore Tanker de ſmukkeſte, og Hr. L. har vel ikke megen Uret i at t[illegible], at det Hele har haft mere end een Forfatter. Det vil m[illegible]ſkee ikke være vore Læſere ubehageligt

her at ſee en Indvending mod Phyſiognomiken, ſom findes i den anklagede Ichnelats Svar S. 59. „Der Obermundkoch ſtund auf und ſprach: Ich erbitte mir, Freunde, auf „wenige Minuten eure Aufmerkſamkeit. Ich bin ein Phyſiognome; in den Lineamenten des Geſichts leſe ich die „ganze Seele. An dieſem Ichnelat hier finde ich die offenbarſten Kennzeichen des Betrugs und der Bosheit. Denn „man hat in Phyſiognomik die Regel, das der, deſſen linkes Auge kleiner iſt als das rechte, und immer nickt, deſſen „Augen allzuweit von einander ſtehen, und der im Gehen „den Kopf ſchüttelt, ein Sycophante und höchſt bösartig „iſt. Alle dieſe Merkmale aber finden ſich bey gegenwärtigen boshaften Inqviſiten, dem Ichnelat.“ — „Lächelnd „antwortete Ichnelat: Wir alle ſind nur Erdenbürger, „und haben nur erdenbürgerlichen Verſtand, und noch iſt „keiner von uns oben im Himmel geweſen, der ſolche hohe „Waare mit herunter gebracht hätte. Und ihr könnt dieſen „Schwätzer hier noch für klug halten? Wenn denn nun „die Seelenkräfte ſo genau von der Beſchaffenheit unſeres „Körpers abhängen, warum beſtraft man denn die, die „doch ihrer Phyſiognomie wegen nothwendig böſe ſeyn „müſſen? Warum belohnt man denn die, welche den Geſetzen gehorchen? Es iſt ja ihr Verdienſt nicht, wenn ſie „gut ſind, ſondern ihre Phyſiognomie, ihr Körper determinirt ſie dazu. Der Pinſel ſieht den Balken in ſeinem „Auge nicht, aber den Splitter in eines andern Auge kann „er wohl ſehen.“ Da Originalen og de fleſte Overſættelser ere ſaa ſieldne at komme over, at de giemmes ſom Rariteter paa viſſe ſtore Bibliotheker, ſkal vi ikke med Vished kunne ſige, om alt, hvad der hele Bogen igiennem og endog i det her anførte Stykke forekommer, er Indiens, eller om noget deraf er Hr. Lehmus's egen Viisdom.

Leip-

Leipzig.

Briefe über den Urſprung der Wiſſenſchaften und der aſiatiſchen Völker, von Herrn Bailly an den Herrn von Voltaire. Voran einige Briefe des leztern an den Verfaſſer. Aus dem Franzöſiſchen. Mit Churſächſiſcher Freyheit. In der Weygandſchen Buchhandlung. 1778. 248 S. i 8vo.

Hr. Bailly havde i ſin Hiſtoire de l'Aſtronomie ancienne yttret den Tanke, at de nu bekiendte allerældſte Folk ere blevne opklarede ved et endnu ældre, men undergaaet og forglemt, Folk, at Videnſkabernes og Philoſophiens Lys ſynes at have udbredet ſig fra Aſiens nordre Deel, eller i det mindſte at have lyſet under den 50de Grad nordlig Bredde, førend det er kommet til Indien og Chaldæa. Diſſe nye Ideer fandt baade Bifald og Modſtand. Iblant andre meldte ogſaa Hr. Voltaire ſig med ſine Betænkeligheder, ſom her i de 3 førſte Breve ere bekiendtgiorte. Diſſe ſyntes Hr. B. værdige at beſvares, og derfor beſluttede han at ſkrive videre i denne Materie, og at giendrive Indvendinger ved at underſøge denne nye Meenings Beviſer og Sandſynligheder. Her ere da 10 Breve af følgende Indhold: 1. Ideerne, ſom i diſſe Breve ſkulde udvikles, fremlægges, og derpaa underſøges det Spørsmaal: om de bekiendte gamle Folk i Almindelighed, og Chineſerne i Beſynderlighed, have været Opfindere i Videnſkaberne. 2. Om Perſerne, Chaldæerne og Indierne. 3. Om Overeensſtemmelſer imellem Chineſerne, Chaldæerne, Indierne og de gamle Folk, i Traditioner, Skikke, Philoſophie og Religion. 4. Om Overeensſtemmelſer i Videnſkaberne og de dermed forbundne Anordninger. 5. Diſſe Overeensſtemmelſer ere ikke frembragte ved Communikation. 6. De have ingen væſentlig Grund i Naturen, men deres Udſpring fra en for alle de gamle Folk fælles Kilde, og ere intet andet end Levninger af et endnu ældre Folks Anordninger. 7. Dette ældgamle Folk har bragt Videnſkaberne til en høi Grad af Fuldkommenhed og haft en høi Philoſophie. 8. Dette Folk ſynes at have boet i Aſien omtrent ved den 49de Grad nordlig Bredde. Videnſkabernes Lys og Folke-Formeeren ſynes at have udbredet ſig paa Jorden fra Norden mod Syden. — Endnu tvende Breve, hvortil

det foregaaende har givet Anledning: 9. Om Central-Ilden eller Jordkuglens eiendomlige og indvortes Varme. 10. Om Jordkuglens eiendomlige Varmes beſtandige Aftagelſe. — Man maa tilſtaae Hr. Bailly, at han har givet ſin Hypotheſe al muelig Sandſynlighed, og i Henſeende til Stilen og Skrivemaaden vil man kunne læſe ham med ſamme Fornøielſe, ſom man læſer en Voltaires Skrifter.

ω.

Gotha.

Xenophontis Memorabilia Socratis græce curavit. Friderichus Andreas Stroth. Sumtibus Ettingeri 184 S. i Oktavo 1780.

For at bortrydde den Hindring, ſom ved de grædſke Bøgers Koſtbarhed ligger mange i Veien, der ønſkede at kunne ſtudere den grædſke Litteratur; har Rektor Stroth tilkyndet Forlæggeren af nærværende Udgave, til at lade aftrykke de grædſke Skrifter, ſom bequemmeſt lod ſig behandle og kunde kiøbes for lettere Priſer. Stroth ſelv vilde paatage ſig at beſørge Udgaven af dem; og har giort Begyndelſe med nærværende Xenophontis yppetlige Skrift over Socrates.

I Aftrykket er fulgt en Plan, ſom vi vil beſkrive med Udgiverens egne Ord:

In contextu verborum conſtituendo plerumque eam ſecutus ſum lectionem, quam Erneſti probavit in nonnullis tamen ab ipſo diſceſſi. Variarum lectionum copiam non omnem adieci, cum eam inutilem & a ſcopo noſtro abhorrentem judicarem; eas autem quæ in aliarum editionum vulgatarum contextu exſtabant, addere neceſſe putavi, ut tirones, ſi forte magiſtri aut commilitones alia uterentur editione, hujus lectione in noſtra margine exſtante, ſcire certo poſſent, ſuam lectionem, quam in contextu habent, non eſſe vitium typographicum, ſed conſilio alteri prælatam, magiſtris vero, ſi hac noſtra uterentur, liberum eſſet qualem eligere vellent lectionem.

Da vi ikke have den nyeſte Erneſti's Udgave af dette Xenophons Skrift (udkommen 1772) ved Haanden kan vi ikke giøre Sammenligning mellem den og Hr. Stroths, for at udmærke Afvigelſerne og tilkiendegi[illegible] deres Vigtighed.

Nogle

Nogle Steder hvor den ſidſte Udgiver har afviget fra hin, kan man vel ſlutte ſig til af de Anmærkninger Hr. Stroth har tilføiet, men de ere kun meget faa, hvorom det kan gielde. Thi i denne Henſeende har Udgiveren affærdiget de Anmærkninger for kort og ubeſtemt, hvori vel Afvigelſerne fra Erneſti's Udgave anføres, men kun ſom blotte Varianter.

I første Bog, første Capitel §. 11. har Hr. Stroth ſat i Texten: απεδειικνυεν ſom har Auteritet af Manuſkripter for ſig; den forrige Læſemaade επεδειικνυεν var og ubegvem. Bog 1, Cap. 3. §. 13. i Stedet for ενιησι τε και πανυ har Hr. Stroth ενιησι και πανυ og altſaa udjager τε. Samme Bogs 7 Cap. §. 5. har Udgiveren ladet Artiklen τον blive ſtaaende i Texten; og det derpaa følgende ἀδ' er udelukt, og føier til i en Anmærkning: li ἀδ' verum ſit, intelligendum ad utrumqve membrum μονον, neceſſe eſt. Bog 2, Cap. 3. §. 9. har Stroth i Texten τον δε ἀδελφον ὀν κ. τ. λ. om dette ὀν er indrykket i Erneſti's nyeſte Udgave kan vi af den oven for anførte Aarſag ikke ſige, men i de forrige finde vi ikke det Pronomen; og ſeer heller ikke af hvad Aarſag det er indrykket i Texten. Nødvendig for Meeningens Skyld er det ikke, thi den forekommer os at være ſund og uforfalſket, ſkiønt ὀν er borte. Bog 3, Cap. 11. §. 1. her har Stroth efter Gisning forandret τε i κ γαρ δη ακουσαι γε τε λογε, til το, ſom og Erneſti har formodet at Xenophon har ſkrevet. Samme Sted §. 5. har Stroth ſat ἢ imellem κρειττον οἰων og tilføier Anmærkningen: vix abeſſe poteſt cum genitivi οἰων &c. non referantur ad comparativum ſed ad αγελην. Vi ſynes og at den Partikel er nødvendig; thi ellers blev Meeningen, at Faar, Øxne ꝛc. vare ikke ſaa ſtorr et Gode, ſom at beſidde en Hoben Venner. —— Et Par oplyſende Anmærkninger har og Udgiveren tilføiet, men de ere kun, ſom vi have ſagt, et Par; og efter Planen til Udgaven kunde det ikke heller være Udgiverens Hovedhenſigt.

Nürnberg.

Kinder-Zeitung. —— Erſtes Bändchen, 200 S. i Oktav. In der Felszekeriſchen Buchhandlung. 1780.

Denne Børneavis udgives af Forfatteren af den Aarſag, at

at de ſædvanlige Tidender ikke kan læſes af Børn med Nytte. Og, har Forfatteren vel troet, de maae dog have noget at læſe, ſom fører Navn af Avis. Hine Tidender kan de ikke forſtaae, formedelſt de mange Ting, ſom deri forekomme og overſtige Børns Kundſkab. Det er ikke heller at forlange, at de ſkal ſkrives i en Tone, ſom er fattelig for Børn, og indeholde blot ſaadanne Ting, der ere vigtige for ſlige unge Læſere.

Denne Tidende for Børn, er begyndt den 1ſte Julii 1780, og eet Ark udgives ugentlig. Nærværende Bind indeholder tretten Numere eller Blade.

Forfatterens Foretagende i ſig ſelv er ikke at laſte. Saadan en Tidendes Nytte kan være vigtig, naar man betænker, hvor nysgierrige Børn ere, og hvor begierlige efter at giøre det med, ſom de ſee at foretages af de Ældre. Avislæsningen bør dog, foruden at tilfredsſtille Børn i diſſe to Ting, ogſaa medføre den Nytte, at deres Hierte kan forbedres og nyttigere Ting læres. Men ikke, ſom dette var Hovedſagen. Ved Skin af at tilfredsſtille Børns Nysgierrighed, kommer man lettere til det Maal end paa den modſatte Maade.

Nærværende Tidende kan vi ikke recommendere, ſom vel indrettet til ſin Henſigt. Der findes for meget af Læremethoden og for tydeligen Læreſproget, ſom juſt ikke er det beſte Middel til at giøre Børn opmærkſomme og tiltrække deres Nysgierrighed; men det, ſom Horaz fortæller os at hans Fader anvendte:

—— —— inſvevit pater optimus hoc me,
ut fugerem, exemplis vitiorum quaeque notando.
Nonne vides, Albî ut male vivat filius? utque
Barrus inops?

Man finder og Fortællinger i denne Tidende, ſom giør Skade i Stedet for den formeente Nytte. Saaledes for Exempel er den om den taknemmelige Jøde. En Bonde, ſom havde reddet hans Liv, ſaaer to Aar efter denne Tildragelſe ſendt fra Jøden noget Klæde og halvtredſindstive Dukater, ſom Belønning for hans chriſtelige Gierning. Bonden faldt ved Modtagelſen af denne Gave i Beſtyrtning, og blev næſten ſom forſteenet og ſagde endelig: „Nun tadle mir „ mehr einer die Juden und ſchelte ſie!“ Saadanne Ord kan være paſſende nok for en eller anden Bonde, men kunde dog være

af

af anden Beſkaffenhed, og burde ikke være ham lagte i Munden og opſkrevne for Børn; thi diſſe bør ikke engang vide at Jøderne ere i ſaadan Foragt, at de anſees af andre Nationer for at være uværdige til den almindelige Høflighedς Beviisning. Børn beholde dog noget tilbage af ſaadanne Foreſtillinger, og kan ofte ikke andet end falde paa foragtelige Tanker, naar de ſee en Jøde, og maaſkee troe, han bør give den Foræringer, for ei at ſkieldes. Den beſtyrtende og ſandſelløſe Tilſtand, hvori Bonden ſættes over Gaverne, giør og at Børnene, ſom læſe Fortællingen, ſtudſe med Bonden over den ſtore Summe, og vænnes derved at ſætte høiere Værdie paa Penge og Rigdom end de burde. Endelig maae vi og mærke, at her findes meget, ſom vi ikke kan troe, at ſaadanne Børn, ſom Tidenden er ſkreven for, kan forſtaae; og til hvad Nytte er det da? Kort, Forfatteren ſynes ikke at have forſkaffet ſig den Indſigt, man bør beſidde, naar man med Nytte vil ſkrive for Børn. En barnagtig Tone i Stilen giør ikke Sagen færdig.

Hamburg.

Virgils Aeneas, deutſch. — mit einem Verſuch erläuternder Anmerkungen für jungen Leute, vorzüglig aus Lippers Dactyliotheck. — Erſter und zweiter Band, in der Heroldſchen Buchhandlung. 8vo, 1780. Koſter 1 Rdlr.

Kunde man i den lærde Verden være tient med en Forfatters ædle Hensigt, i hvilken hans Arbeide er foretaget, maae vi tilſtaae, at nærværende Overſættelſes Forfatter, fortiener ſærdeles Tak af ſine Læſere. Thi det er vel et af de ædelſte Forſætter et Menneſke kan fatte og ſætte i Værk, at det ønſker andre deelagtige i ſamme Fornøielſe, ſom det ſelv finder ſin Lykſalighed udi, og paatager ſig et ubehageligt Arbeide, for at ſee dette ſit Ønſke opfyldt. Virgils Læsning har ſkaffet Overſætteren (hvilken vi af Arbeidet ſlutte ikke er en Lærd af Profeſſion) ſaa mangen en ædel Idee og ſaa megen ſød Glæde, at han foretog ſig at overſætte Digteren i hans Modersprog, for at bringe en og anden af Ungdommen til at giøre ſig nøiere bekiendt med den latinſke Digter, at ſtudere Originalen, og i den [illegible]de ſamme Fornøielſe, ſom Overſætteren.

Hvor

— Hvor roesværdig end denne Forfatterens Tankemaade altid er i ſig ſelv, er den dog ikke den eeneſte Omſtændighed, der kommer i Betragtning ved Lærdommens Arbeider, hvilke, ſaavelſom andre Livets Forretninger, ſkattes, eller i det ringeſte bør, efter den Indſigt og Kyndighed hvormed de ere udførte, det er med nogen Indſkrænkning, efter den virkelige Nytte Videnſkaberne have deraf. Og efter denne Nytte at dømme, er nærværende Overſættelſe vel ikke ganſke mislinget, thi noget af Virgils Aand har den dog tilbage, hvorved en og anden blant de Unge kan faae Lyſt til at ſtudere Originalen; men mange af dennes Fuldkommenheder ere tabte. Meningen af den, er paa mange Steder forfeilet i Overſættelſen, og det poetiſke Udtryk er oftest forvendt. Vi vil anføre et Stykke af Overſættelſen, og ſætte Stedet af Originalen derhos. Vore Læſere overlade vi at giøre Sammenligningen. Her er Stedet:

„ Darauf erſtarrten dem Aeneas die Glieder vor Furcht,
„ er ſeufzte, hub gefaltete Hände gen Himmel, und flehte:"
„ Dreimal ſelige Götter! welchen Trojanern iſt mehr
„ wiederfahren vor dem Angeſicht ihrer Eltern ſo nah bey
„ der Stadt Troja! O Diomed! tapferer Held unter den
„ Griechen! kont' ich nicht durch deine Hand undkommen,
„ und dies mein Leben laſſen? Von Achilles Pfeil getroffen
„ fiel Hector der Tapfere, es fiel der edle Sarpedon: das
„ Waſſer Simois verſchlang viel Schilde der Trojaner, viel
„ Helme, und viele tapfre Helden.

„ Da er noch alſo redet zerſchlug ein gewaltiger von
„ Mitternacht herbrauſchenden Sturmwind Segel und
„ Maſtbaum, und trieb die Wellen hoch bis in die Luft.
„ Die Ruder zerbrochen: das Schifte drechte und ſenkte ſich
„ ſeitwärts ins Meer. Wellen, gleich hohen Berge gethürmt
„ ſchlugen auf das Schiff. Sie (die auf dem Schiff wa-
„ ren) ſchwebten oben auf den Wellen: die andern ſahen des
„ Meeres Grund, wenn es ſich theit, zwiſchen den Wagen.
„ Der Orkan jagte den Sand durch einander."

Extemplo Aeneæ ſolvuntur frigore membra,
Ingemuit, & duplicis tendens ad ſidera palmas,
talia voce refert: O ter quaterque beati!
quis ante ora patrum Trojæ ſub moenibus altis
contigit appetere! o Danaûm fortiſſime gentis

Tyde-

Tydide, mene Iliacis occumbere campis
non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra?
salvus ubi Aeacidæ telo jacet, Hector ubi ingens
Sarpedon: ubi tot Simois conrepta sub undis
scuta virum galeasque & fortia corpora volvit.
Talia jactanti stridens aquilone procella
velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit & undis
dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent: his unda dehiscens
terram inter fluctus aperit. Furit aestus arenis.

Aeneid. I. v. 92 sqq.

De tilføiede Anmærkninger ere for største Deel af Lipperts Daktyliothek, og altsaa skal de tiene til at kunde forestille sig Poetens Billeder og Beskrivelser paa mythologiske Personer og nogle andre Gienstande. Af disse Anmærkninger seer man let at egentlig Lærdom, ikke er Forfatterens daglige Arbeidskreds. Saa meget uvedkommende f. Ex. til I, om Juno; og urigtige Hentydelser har vi fundet deri.

Subskriptionsplan.

Prof. Kongslew i Sorøe agter at udgive: **Første Grunde til den Danske og Norske Lovkyndighed**, hvori den Danske og Norske Ret fremsættes saa systematisk og tillige saa kort som mueligt. Neppe findes nogen Materie forbigaaet af dem, der forekomme i de Systemer, vi hidtil have trykte eller utrykte, og overalt er Hensigten at giøre Begyndere bekiendt ei allene med Lovene, men og med deres Grunde, indbyrdes Sammenhæng og med vor juridiske Litteratur. Til den Ende gives foran en Forberedelse om Lovene, der har været lagt til Grund ved hans Forelæsninger over den Danske, Norske og Islandske Lovhistorie; ligesom og i Systemet selv under Texten citeres Lovens Artikle, samt de Forordninger og Reskripter, der henhøre til hver Materie, indtil 1779 Aars Udgang, saavelsom og de betydeligste trykte Skrifter eller Afhandlinger desangaaende. Ifr. ere Hr. Conferenceraad Kofod Ankers

og

og Hr. Etatsraad Erichſens Skrifter herved brugte og anvendte.

Forberedelſen om Lovene vil udgiøre omtrent 14 Ark, og hele Værket 2de Tomer i median Octav med lille Cicero Fraktur. Den første Tome vil udkomme noget efter Juul, og den anden, saasnart som Preſſen dermed kan blive færdig. En halv Snees Ark ere allerede aftrykte.

De, som inden Nytaar behage at subſkribere herpaa, erholde deres Exemplarer for 4 Mk. Alphabetet paa fiint Trykpapiir og 5 Mk. paa Skrivpapiir, som for det hele Værk vil blive omtrent 15 Mk.

Gyldendal.

Trykfeil i No. 45.

Side 705. Linie 10. af af læs af. S. 706. L. 1. een l. en S. 710. L. 3. kun l. kunde. S. 711. L. 19. ere l. er. Ib. L. 35. nach l. noch. S. 712. L. 9. das Weſentliche das l. das Weſentliche des. Ibid. L. 14. Almägtigen l. Allmächtigen. Ib. L. 20. gottſeeligen l. gottſeeliges. Ib. L. 22. gevis l. gewis. Ib. L. 31. des l. das. S. 713. L. 5. Docter l. Doctor. Ib. L. 20. ikke l. ikke heller. S. 715. L. 3. dem, som l. dem som. S. 716. L. 3. skal det sidſte, udslettes. S. 717. L. 38. bleib l. bleibt. S. 718. L. 29. Spizfindigkeiten l. Spizfündigkeiten.

Af disſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 48.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 1ſte Decbr. 1780.

Chriſtendommens Forſvar, ſamt et Udkaſt til en chriſtelig Philoſophs Religion, ved Doct. Georg Fried. Seiler, Geheime-Kirke-Raad og Profeſſor Theologiæ i Erlangen. Kiøbenhavn, 1780. Trykt hos M. Hallager, og ſælges hos Gyldendal i Silkegaden No. 66. 209 S. i 8vo. Koſter 32 Sk.

De, ſom troe, at Hr. Etats-Raad **Hennings** intet Got har ſtiftet med ſine Skrifter, kan i dette læſeværdige Skrifts Overſættelſe ſee et Beviis paa det Modſatte; thi tilfældigviis har Danſke Læſere ham at takke derfor, hvilket nærmere vil erfares af diſſe Ord, ſom findes paa den anden Side af Titelbladet: „ Originalen til nærværende Skrift er „ med meget Bifald blevet læſt i Tydſkland, og man ſmigrer „ ſig med det Haab, at det paa Danſk ogſaa vel kunde be„ hage og være nyttigt for vore Landsmænd. Anledningen „ til dets Overſættelſe har Forfatteren af **Olavides** givet, „ ſom i ſit første Forſvars-Skrift imod Recenſionen over „ Olavides i Almindelig Danſk Litteratur-Journal, meget „ ufordeelagtig bedømmede dette Hr. Doct. **Seilers** Forſvars„ Skrift for Chriſtendommen. En vis Mand i Provinzerne, ſom med Fornøielſe og megen Nytte havde læſt Originalen, fandt denne Hr. Etats-Raad **Hennings's** Dom høiſt ubillig, og [illegible]langte af en Ven her i Hovedſtaden, „ at forſkaffe ved en Overſættelſe den, ved en ſaa utidig

„ Bedømmelſe, fornærmede Tydſke Forfatter den Agt og „ Ære, ſom ham hos vore Landsmænd kan tilkomme. Over„ ſættelſen paatog ſig Hr. H. W. **Riber**, ſom allerede ved ad„ ſkillige andre heldige Overſættelſer er blevet paa en berøm„ melig Maade bekiendt iblant os.“ Saa meget om Anledningen til Bogens Overſættelſe, hvilken er, ſom den kunde ventes fra Hr. **Riber**, heel igiennem ſaa god og danſk, at man ingenſteds under Læsningen finder noget Anſtød mod Sproget. — Originalen blev til ved denne Leilighed: En vis Grev **B.**, hvis Informator Hr. **Seiler** havde været, forfaldt ſiden til Foragt for Bibelen, og Religions-Spotterie. Hr. **S.**, ſom til ſin Bedrøvelſe havde faaet baade dette og hans øvrige Udſvævelſer at høre, ſkriver den ſyge Greve til, og yttrer i ſit Brev megen Bekymring baade for hans Sundhed og Liv, men i ſær for hans Skiebne efter Døden. Greven, ſom kiendte Hr. **Seilers** Redelighed, ſvarer og bekiender reent ud ſit Hiertes Hemmelighed, at han nemlig ikke troede Religionens Hemmeligheder, at hvad der i hans Ungdom var ham indprentet, var intet uden hellige Sophismata, at ſlige Ting kunde være gode nok for den eenfoldige Pøbel, men anſtod ikke dem, der havde lært at opſvinge ſig over de almindelige Fordomme o. ſ. v. Der vexles flere Breve imellem dem efter denne Begyndelſe, hvilke findes her trykte foran Beviſet. I dem alle ſees Hr. **S.** ſom en redelig og for Grevens ſande Vel bekymret Chriſten, men **B.** ſom en ægte Fritænker efter **Humes** og **Voltaires Principer**. **S.** tilbyder ſig at overbevise ham om Chriſtendommens Sandhed og Guddommelighed, og **B.** lover at læſe hans Beviis, men udbeder ſig tillige al muelig Korthed. Herpaa følger da **Kort Beviis for Chriſtendommens Sandhed**, hvilket med megen Styrke og Grundighed føres fornemmelig af Spaadommenes Opfyldelſe og dernæſt af Miraklerne. Næſt dette Beviis havde Hr. **S.** i et af ſine Breve lovet kortelig at fremſætte Religionens Hovedſætninger, men dog ſaaledes, at **B.** ſkulde indſee, at de ikke vare ſaadanne affindige og indbyrdes modſigende Indfald, ſom han paa nogen Tid havde forestillet ſig. Diſſe Sætninger fremſættes ſaaledes: 1. Der er en eneſte evig Gud. 2. Han ſkabte Menneſkene gode. 3. Ved Forførelſe og deres egen Skyld [illegible]e Menneſkene blevne Syndere. 4. Gud er retfærdig, han ſkulde ikke allene

ſtraf-

ſtraffe ſine Buds Overtrædere i denne Verden, men ogſaa efter Døden. 5. Men Gud er ogſaa Kierlighed, han har Taalmodighed med Skabninger, ſom nu, uden ſelv frivillig at være Skyld der i, blive fødte med Tilbøielighed til Synd. 6. Han ophævede Syndens evige Straffer ved Chriſtum. 7. Alle dem, der antage denne Naade, og lade ſig forbedre, vil han tilgive deres Synder, og giøre deelagtige i uforgængelige Glæder. —— Hr. B. læſte Skriftet og kunde ikke gienſkrive det. Hans Hierte rørtes under Læsningen. Han blev ſat i Uroelighed og begyndte at qvæles af mange Tvivl. Han udbeder ſig Svar paa følgende Spørsmaale: 1. Hvorledes ſkal man troe Hemmeligheder, ſom man ikke forſtaaer? 2. Hvorledes ſkal man troe, at Fader, Søn og Aand ere alle tre Gud, og at der dog kun er een Gud? 3. Hvorledes ſkal man troe, at Gud er bleven et Menneſke? 4. Hvortil tiente det, at denne Gud, der blev Menneſke, maatte lide og døe, for at forſone den første Gud, ſom dog i ſig ſelv er Kierlighed, og altſaa villig til at befordre alle Skabningers Vel? Kunde maaſkee de elendige Dødeliges Synder fornærme det allerhøieſte Væſen? hvilken underlig Tanke? 5. Og er det ikke lige ſaa underligt, at fordi Adam ſpiſte Æbler, ſkulle alle hans Efterkommere fortiene den evige Fordømmelſe, da denne Forſeelſe blev dem tilregnet? hvorfor ſkabte Gud ikke hellere et bedre Menneſke end ſaadant et, der ſtrax blev ham ulydigt? 6. I Almindelighed, ſkulde Gud have ſkabt et fornuftigt Kreatur til en evig Fordømmelſe? 7. Hvad ſkal jeg dernæſt troe om Skriftens Indgivelſe? Vidſte Moſes maaſkee ikke, at Iſraels Børn vare dragne ud af Egypten? Vidſte Matthæus ikke, at Maria havde født JEſum i Bethlehem? Maatte ogſaa dette blive de gode Folk indgivet af den Hellig Aand? 8. Da der endog iblant Theologerne ere ſaa mange Meeninger om diſſe og andre Grundſætninger i Chriſtendommen; da Catholiken, Lutheraneren og den Reformeerte lærer at tænke og troe, hver paa ſin Maade, og det efter een og den ſamme Bibel: hvo har da Ret? hvilken Kirke ſkal Tvivleren henvende ſig til? 9. Og hvilke underlige Fordringer findes ikke i denne Bibel? Man ſkal opgive alle jordiſke Fornøielſer, man ſkal fornægte ſin Ære, og efterligne en Iøde, der [illegible] død paa Korſet. Naar man faaer et Slag paa den ene [illegible]ind, ſkal man række den anden frem.

10. Endelig, hvor mange Tvivl har ikke Voltaire allene opkaſtet imod Skriften i Dictionaire Portatif &c., i Philoſophie de l'hiſtoire &c. og i ſaa mange andre Bøger? Naar og hvorledes ſkal jeg faae en tilſtrækkelig og grundig Oplysning om alle diſſe Spørsmaale? hvad ſkal jeg beſtemme mig til? —— Alle diſſe Indvendinger beſvarer Hr. S paa en for Sandheds Elſkere tilfredsſtillende Maade, og det er egentlig Svaret herpaa, ſom drev Hr. Hennings til at ſkrive: „ Seiler, ich geſtehe es, würde ich am wenigſten zu mei„ nem Unterrichte gebrauchen. Er gehet weiter, als die „ Vernunft gehen ſollte o. ſ. v.“ (See Sammlung aller Streitſchriften, ſo das Buch Olavides veranlaßt hat S. 28.) Men med al tilbørlig Agtelſe for Hr. Etats-Raaden raade vi dog enhver, jo før jo bedre, at tage Seilers Bog i Hænderne og læſe den med Opmerkſomhed, forſikrende, at han paa beſte Maade foreſtiller de aabenbarede Lærdommes Fornuftmæſſighed, uden at ſnakke enten over ſig eller over Fornuften. Vi i det mindſte har læſt det Hele med megen Nytte, og formode ganſke viſt, at andre, ſkiønt mindre orthodoxe end vi, ſkal ikke kunne læſe uden Bifald, eller dog intet betydeligt have at indvende. —— Skriftet giorde den forønſkte Virkning. Grev B. blev overbeviiſt. Hr. S. kom endelig til ham og betog ham mundtlig nogle Tvivl, der endnu vare tilbage, hvorpaa denne Fritænker med Overlæg beſluttede ſom Chriſten at lade ſig deelagtiggiøre i den hellige Nadvere, og overtalede Hr. S. til at udgive ſit Beviis for Chriſtendommen i Trykken. „ Jeg forlanger af Dem, (S. „ 194) at De ſkal giøre mine ſidſte Timer bekiendte for Ver„ den, uden at tillægge mig nogen Roes. Og vil De end„ nu mere ſætte mig i Roelighed, ſaa lad vor hele Brev„ veksling, tilligemed Deres Beviis, gaae i Trykken. Maa„ ſkee nogle af dem, der kiendte mig, læſe det, og gaae i „ ſig ſelv.“ Lydighed mod dette Forlangende giorde Bogen almindelig bekiendt. Alle Religionens Venner vil elſke og ære en Seiler, og mange af dens Fiender vil lære at elſke ham, om hans Skrift falder dem i Hænderne. Tak være Manden i Provinzerne, ſom foranledigede dets Overſættelſe! —— Vi nævnede oven for Hr. Etats-Raad Hennings, og vil ved denne Leilighed for Fuldſtændigheds Skyld anmelde følgende Skrift:

Ueber

Ueber Duldung von Auguſt Hennings. Was ſind die Menſchen? Auch die allerbeſten dienen oft GOtt und ſich ſelber zugleich, wenn ſie meinen niemanden als GOtt zu dienen. Mosheim Geſch. des Mich. Serveto. S. 241. Kopenhagen, gedrukt mit Godichiſchen Schriften 1780. 192 S. i 8vo. Koſter 48 Sk.

Kun anmelde det vil vi, uden vidtløftig at anføre dets Indhold, deels fordi Hr. Forfatteren paa 3 hele Blade har ladet ſin hele Plan aftrykke, ſom enhver ſelv kan efterlæſe; deels fordi det er kun et Stykke af et Skrift, ſom i ſin Tid maaſkee vil komme os for Øine. „Die gegenwärtige Schrift, „ (ſchriver Hr. Etats-Raaden S. 4) die ich aus meinen phi„ loſophiſchen Verſuchen genommen habe, die itzt unter „ der Preſſe ſind, und wovon bereits der zweite Theil ganz, „ und der erſte halb abgedrukt iſt, hat mir in den itzigen „ Zeitpunkt nöthig geſchienen, um einigen Ideen auſein„ ander zu ſetzen, deren Entwikkelung Nutzen ſchaffen, „ und vielleicht zu mehrerer Beſtimmtheit in den Begriffen „ führen kann.“ Vi ønske imidlertid Læſerne al muelig Nytte og Beſtemthed i deres Begreber, men frygte ikke uden Aarſag, at et og andet vil falde Mængden for høit og uforſtaaeligt, for Ex. det, der til Beviis for den naturlige Frihed anføres om Urkraften S. 14: „Die vier Kräfte „ (Bewegung, Vegetation, Inſtinkt, Vernunft) müſſen „ in der Urkraft vereiniget ſeyn, und dort zur Harmonie „ des ganzen Univerſums würken.“ S. 17: „Nichts kann „ der Kraft gemäß ſeyn, welches der Urkraft entgegen iſt, „ und mit ihr der allgemeinen Harmonie.“ Ingenſteds ſiges, hvor denne Urkraft egentlig har hiemme, og vi kan ikke love for, at jo en og anden, ved at høre den nævne, vil tænke paa Utopien. ω.

Specimen ineditæ Verſionis Arabico Samaritanæ Pentateuchi, e Codice Manuſcripto Bibliothecæ Barberinæ; edidit & animadverſiones adjecit Andreas Chriſtianus Hviid, Haunienſis. Romæ MDCCLXXX. Præſidum Facultate. Med en Tilſkrift til Hs. Excell. Hr. Geheime-Raad Guldberg. 64 S. i 8vo. Tilligemed et Brev fra General-Procuratoren for Auguſtinerne til Forfatteren.

Hr. Hviid underretter Læſeren om denne Codex's Beſkaffen-

hed og Form: at den er særdeles beskadiget, og at en nyere Haand har lagt over 70 Blade til den; men at disse ere skrevne saa slette med Syriske Bogstaver, at han ikke agtede dem Undersøgelse værd; fremdeles, at denne Codex blev 1631. kiøbt i Damascus for Pejrescii Regning, der siden testamenterte samme til Cardinal Barberino; sender med Biørnestål, at de, som have givet os Fortegnelse paa Manuscripterne i det Kongelige Franske Bibliothek, uretteligen regne denne Pejrescii Pentateuchum deriblant, da det ikke eier den, hvilket endnu bevises af dens Brev, der 1638. er vedskrevet Codex, i hvilket Barberino tilskrives, at samme var ham legeret. I hvilket Aarhundrede denne Codex er skrevet bliver ikke tilforladelig bestemt, da man allene maa lade sig veilede af underskrevne Aarstal. I Codicen selv findes tvende forskiellige, under Numeror. og Levit. staaer 1243., hvilket foretrækkes det under Deuteron. Aar 1396., mueligt fordi i dette sidste er noget kradset. Den mellemste Arabiske Oversættelse, der er skrevet med Samaritanske Bogstaver, har hidtil været ubekiendt, da hverken det Hele eller nogle Stykker deraf nogensinde har været trykt. Denne Oversættelse synes at være forfattet Ord for Ord efter den Hebraiske Samaritanske Text, og at denne tillige underlig er blevet forstaaet; hvorfor hiin og meget afviger fra den Arabiske Oversættelse, som hen ved 900 Aar efter Christi Fødsel er forfærdiget af R. Saadiae Gaon til Jødernes almindelige Nytte, der levede under Saracenerne. Det var da ikke at undre over, at han snarere blev en Paraphrast end en Oversætter. Hr. Hviid besluttede af denne Codex at udskrive det 49 Capit. af 1 Mos. Bog, men blot for dem, der ere kyndige i de orientalske Sprog, siden det engang er, uden stor Imodsigelse af Lærde, afgiort, hvor vigtige disse Sprog ere for det Gamle Testamentes Fortolkere. Edmund Castellio har dog anført nogle Varianter af denne Arabiske Oversættelse. Han brugte ikke Pejrescii Codex, men Usserii Manuscr., der giemmes i det Bodleianske Bibliothek, og dette er 281 Aar yngre end Pejrescii. Det 49de Capit. af 1 Mos. B. blev valgt, fordi det indeholdt de fleste Vanskeligheder, og altsaa blev en saa meget desto rigere Høst anvist Sprogkyndige. Hr. Hviid giorde sig det til en ubrydelig Lov, at afskrive sit Manuscript med alle dets Feil, ikke at rette det mindste i

sam-

ſamme, da Lærde ved at forbedre for dem ubetydelige Feil, ofte have ſkadet meget. Endnu det ſtørſte Merke paa Forfatterens ufortrødne Møie er, at han først af alle har vedſkrevet den Overſættelſe, ſom ſtaaer i Codex med Samaritanſke Bogſtaver, her med Arabiſke, og det for at lette Læſeren Arbeidet. Hertil blev endnu føiet den Arabiſke Overſættelſe af de Engelſke Polyglotter, paa det man let kunde indſee begge Overſættelſers Afvigelſer. De under Texten tillagte Noter indeholde for det meſte rettede Feil af Afſkriveren, hvilke Forbedringer retteligen bleve ſatte under Texten, og ikke ſtrax tillidsfuld rykkede ind i ſamme. Fremdeles ſøgte Hr. Hviid at undgaae al critiſk Pomp og Pragt, i det han ikke ved hvert Sted henviſte Læſeren til Forſkiellen imellem den afſkrevne Overſættelſe, og den hebraiſke Text eller Samaritanſke og de 70 Fortolkeres, eller den Syriſke (dog havde vel de, i det Arabiſke Ukyndige, der og kan være Fortolkere, ønſket det). Faa Varianter har han lagt til af Uſſerii Codex. Latinſk Overſættelſe fandt han ufornøden, da de Kyndige i de Orientalſke Sprog ikke bruge ſamme, og diſſe allene blev det ſkrevet for; thi hvor ofte har man ikke urettelig bedømt Originalens Værdie af Overſættelſens. Til Slutningen vedſkrives de ſex arabiſke Bogſtaver, hvilke Samaritaneren mangler, og Puncterne, han erſtatter denne Mangel med, anmerkes tillige, at Syrerne og Malabarerne have en lignende Skrivemaade. Beviſerne fører Stephan. Borgia in Commentar. de Cruce Vatican. Romæ 1779. fol. minor. — Hvo ſkulde nu vel ikke paa det oprigtigſte takke Forfatteren, ſom paatog ſig et ſaa vigtigt Arbeide, hvori ingen Forgænger hialp ham, men hans egen Lyſt og utrættelige Flid. Deſtoverre, at den foreſtaaende Reiſe ſkildte os ved den hele Barberinſke Codicis Afſkrivelſe. Da vi have Prof. Hornemans Opmuntringer og Tilſkyndelſer at takke for, at Hr. Hviids fattede Forſæt med Iver blev udført, bede vi ham, at formaae Hr. Hviid til, at fortfare med at ſkienke vor Danſke lærde Verden nogle af de paa Reiſen ſamlede Skatte, da vi Danſke hidtil ſynes at maa hielpe os med den Ære, Michaelis i det Orientalſke Sprog har ladet dryppe ned paa os. Skiønt vi ære Michaelis Fortieneſter, og anſee hans Roes for vigtig og ærefuld, troe vi dog vor Ære og Roes bedre grundet og befæſtet ved Arbeider, ſom vidne om Flid

og Indſigt; thi vi vide, og adſkillige lærde Hollændere og Engelændere have gotgiort, at langt fra ikke alt er rigtigt, nyt og ſandt, ſom denne ellers ſtore Mænd ſiger ſaa at være. Tilſkriften til Læſeren er underſkrevet Rom den 10de April 1780., og gaaer til Side 28, herfra begynder Afſkriften af Pejreſcii Codex. Paa første Side ſtedſe den Arabiſke Overſættelſe, med Samaritanſke Bogſtaver, i den anden Afdeeling ſtaaer ſamme Overſættelſe af Forfatteren overdraget i Arabiſke Bogſtaver, den tredie indeholder den Arabiſke Overſættelſe af de Engelſke Polyglotter; under Texten findes Anmerkninger over den Arabiſke Samaritanſke Text, hvilke ere 46 i Tallet, og det 49 Capit. af 1ſte Moſ. Bog med Anmerkninger endes S. 63, hvorpaa følger en opmuntrende Dom over Hr. Hviids Skrift, der efter Rev. Patris Magiſtri Sacri Palatii Apoſt. Befaling er læſt, og endelig imprimert af Fr. Bruno. Ved Enden af Hr. Hviids Specimen følger et overmaade lærd Brev tilſkrevet Forfatteren fra Auguſtino Antonio Georgio Eremita Auguſtiano. I ſamme handles om adſkillige Arabiſke Overſættelſer, deres Ælde, ſaa ogſaa om dette Hr. Hviids paatagne Arbeide, dets Værdie og den ſtore Møie, det koſtede, viſes. Denne ſær lærde Auguſtiner har ventelig haft gyldige Aarſager, hvorfor Bruno ikke ſkulde imprimere dette Brev. Man vilde maaſkee finde yttrede Meeninger deri, ſom det Tridentinſke Møde ikke tillader at fremſætte offentlig. Auguſtineren fortæller, at han allerede rum Tid havde kiendt og agtet Hr. Hviid, men at han ved dette Specimen blev endnu nøiere ſtadfæſtet i den Dom, han havde fældet hos ſig ſelv over hans dybe Indſigter og ſande Lærdom; fremdeles bemerker han, at mange Lærde havde nokſom talt om dette Pejreſcii Manuſcript, men at ingen vovede at afſkrive det med Arabiſke Bogſtaver. Maaſkee det uviſſe i Samaritanerens Skrivemaade, har afſkrækket dem; thi Araberne har 28 Bogſtaver, Samaritanerne kuns 22, derfor maa denne ſidſte betegne de manglende Bogſtaver med Punctis diacriticis kaldte Carſchium eller Ghierſciuni, og diſſe viſe, at et af de 6 Arabiſke Bogſtaver feiler. Hvor ofte udelades ikke diſſe Puncter reent; ligeledes forholder det ſig med de horizontale Streger, Samaritaneren ſætter over ſine Bogſtaver, hvorved Læſeren advares om, at lede efter en ſielden Betydning i et meget betydende Ord eller om en

Ab-

Abbreviatur o. ſ. v. Naar man nu lægger til, at de nyere Samaritaner ganſke vige af heri fra de ældre, ſaa ſammenhobe Vanſkelighederne i at afſkrive Samaritanſke Bogſtaver i Arabiſke ſig til ſaa mange, at vi ikke noksom taknemmeligen kan imodtage Hr. Hviids Arbeide. Diſſe Blades ſnevre Grændſer forbyde os udførligen at anmelde dette vigtige Brev, der ofte kan læſes, og endda vil man ſtedſe faae Leilighed til at beundre denne værdige Georgi ſtore og efter vore Tiders Studeremaade, dybe og ſieldne Indſigter. Nytten, denne Arabiſke Samaritanſke Overſættelſe kan have, viſer Georgius S. 30 og 31: 1) at man af den kan lære at dømme, hvilke de øvrige Arabiſke Overſættelſer have meeſt fulgt, enten den Hebraiſke, Græſke eller Syriſke Text. 2) Deraf ledes til at vælge de beſte Læſemaader ſaa vel i den Hebraiſke ſom Græſke og Latinſke Text. 3) At de, ſom ere kyndige i de Orientaliſke Sprog, kan endnu finde den nyttig til langt flere Diemerker, hvilke her ikke nævnes.

Man tilgive os, at vi fremſætte følgende Spørsmaal: Var det ikke nødvendigt, for ret at kunde indſee den Samaritanſke Overſættelſes Værdie og uindſkrænkede Nytte, at kiende det Samaritanſke Folks Skiebne fra Hadriani Tider til det 15de Aarhundrede, hvorledes diſſe blandede ſig med andre mindre Folkeſlag, og beholdte dog deres Lærdomme, deres hellige Bøger, deres Sprog. Det Kirkefædrene fortælle os om dem er til ingen Nytte; thi tidligen bleve alle ſkiendige Kiettere kaldte Samaritaner, endogſaa Keiſernes Edicter imod dem kan forklares ſaaledes. Aarſagen til denne Talebrug er let at finde, da de første og meeſt berygtede Kiettere, Simon Magus, Doſitheus, Menander, først udbredte deres Lære i Samaria. Vi tilſtaae oprigtigen, at vi ikke kiende de troeværdige Kilder, hvoraf det Samaritanſke Folks Hiſtorie kunde uddrages. Jøderne hade, afſkye og foragte dem, ſom ureene; Kirkefædrene ſkelde, beſkylde, anføre løs Snak, og bygge for meget derpaa. Vi have med Forundring ſeet, at i Noten til S. 35 anfører Auguſtineren, at hos Samaritanerne betydede Angelus og virtus Dei et og det ſamme. Simon Magi Hiſtorie er det eeneſte Beviis herfor; og hvo veed ikke, at Lucas fortæller noget ganſke andet om Simon, end Juſtinus Mar[illegible] og den hele lettroende Skare efter ham lige til Reland, na[illegible] han taler om Simon Magus. De

tilforladelige Samaritanſke Hiſtorier vi have, ere Relandi Diſſertat. VII. de Samaritanis og Chriſtophori Cellarii Diſſert. de Gente Samaritana. Vi lærte af diſſe, at vi næſten reent maa miſtvivle, nogen Tid at kunne af tilforladelige Kilder (det maatte være Arabiſke, Syriſke og hidtil ukiendte) faae Samaritanernes Hiſtorie fra Hadriani Tid til det 15de Seculum. Vort Spørsmaal er maaſkee upaſſende til dette Arbeide; men det bliver dog altid i ſig ſelv ikke ubetydeligt; thi længe har vi ventet os i dette, og i den Scolaſtiſke Philoſophies Hiſtorie Hielp af Arabiſke Hiſtorieſkrivere. Men det Arabiſke indrenter mere, naar det bruges til at giøre Valget tungt imellem mange udfundne Ordbetydninger, end til at berige Hiſtorien? Vi ønſke vor værdige Landsmand Lyſt, Sundhed, Tid og Opmuntring, til at ſætte det Danſke Navn ind iblant Europa's lykkelige Egne, der til Guds Ords ſande Nytte, og Videnſkabernes virkelige Fremme, dyrke de Orientaliſke Sprog. π....

Leipzig.

Herrn J. Williams, Esq. Urſprung, Wachsthum, und gegenwärtige Zuſtande der nordiſchen Reiche, nämlig der vereinigten Niederlande, Dännemarks, Schwedens, Ruslands und Polens, aus glaubwürdige Urkunde und Geſchichtbüchern, wie auch aus eigenen Bemerkungen geſammlet. Aus dem Engliſchen überſetzt. Herausgegeben und berichtiget von Johan Chriſtoph Adelung, Herzogl. Saxſen-Gothaiſchen Rathe. Førſte Deel, 1779. 738 Sider foruden 28 S. Fort. Anden Deel, 1780, 680 S. ſt. Octav. I den Weygandſke Boghandling.

Forfatteren har tilbragt ſem Aar med at beſee og underſøge de paa Titlen nævnte Riger, og i den Tid giort ſig bekiendt med deres Hiſtorie, underſøgt deres Regieringsform, lagt Merke til Folkenes Tænkemaade, Sæder og Skikke fra Palait til Hytten, ſammenlignet andres Efterretninger med ſine egne Erfaringer, og i ethvert Rige ſkaffet ſig Adgang til ſaadanne Perſoner, der beſt var i Stand til at underſtøtte hans Foretagende deels ved mundtlig Underretning, deels ved Henviisning til de paalideligſte og beſte Kilder. Han forſikrer desuden, at det han ſelv har erfaret, fortælles upartiſk;

tisk; og vi vilde gierne tilstaae ham det, dersom han ikke overalt viste, at intet uden det, som stemmer overeens med den engelske Regieringsform og Sæder, kan vinde hans Bifald; hertil kommer endnu dette, at han vil have undersøgt ethvert af de anførte Rigers ældre og nyere Historie, og i Opregnelsen af de brugte Bøger findes dog mange og betydelige udeladt, f. Ex. i den danske Historie nævnes ikkun Holberg, Gram, Meursius, den islandske og norske Krønike, (hvad herved forstaaes, kunde nok noget bestemtere været sagt) Hvitfeld og Saxo Grammaticus. Man seer af denne Opregnelse, at mange og betydelige savnes, som enhver, der ikke er uvidende om Fædrenelandets Historie, kiender uden vor Erindring. At Forfatteren ikke har undersøgt Kilderne sees endnu tydeligere deraf, at han ikke veed at gisre Forskiel mellem Norberg, som har skrevet Carl XII. Historie, og Baron Holberg. I Fortalen S. 21. siger han: „Voltaire siger „ os, at han giendriver Baron Norberg i de vigtigste Dele af „ sin Historie (Peter Zars den Stores) og tillader ham at „ vildfare i andre mindre væsentlige Punkter. Jeg derimod „ troer mig forbunden, at lade den lærde danske Historie„ skriver vederfares Ret. Jeg har læst hans Verk med For„ nøielse, efterdi jeg fandt, at det stemmede nøie overeens „ med troværdige Dokumenter i den Kongelige Bogsamling „ i Kiøbenhavn, og med de almindelige Jagttagelser, jeg „ anstillede i dette Land. Havde Baron Norberg skrevet i „ et almindeligere Sprog, skulde Verden hastig været over„ bevist om, at hans Skrifter i enhver Henseende ligesaa „ meget fortiene at foretrækkes Voltaires, som dennes Ar„ beider fortiene Fortrinet, for de almindelige Brødskriben„ tere." Saaledes skriver Forfatteren, der gisr Paastand at have undersøgt Kilderne, og saadanne Urigtigheder kan hans Retter og Forbedrer, Hr. Adelung lade staae.

Efterretningerne om Danmarks nærværende Tilstand har Forfatteren bekommet af Struensee, og man kan altsaa ikke undre sig over, at alting afmales med de sorteste Farver; men at Forfatteren har kundet lade sig forlede til at træde al den Ærbødighed og Høiagtelse under Fødder, man skylder kronede Hoveder, og det paa en Maade, der ligesaa meget fornærmer Sandheden som Anstændigheden, er et Foretagende, der fortiener Foragt og Afskye. Efterverdenen,

Dy-

Dyders og Laſters redelige og ubeſtikkelige Dommer, ſka brændemærke Forfatterens formaſtelige Pen, ved at frem ſtille Handlingerne fra deres rette Synspunkt, og ved at an priſe og ophøie Fortieneſter, ſom Galde og en hevngierrig rig Fremfuſenhed ſøgte at nedtrykke og forkleine. Andre Steder i Skriftet ſiger Forfatteren ſelv, at man bør overla de Efterſlægten Dommen over de nu levendes Handlinger; her derimod glemmer han det, og giver derved en nye Prøve paa, at Lyſt til Hevn, kan forlede den nedrigſte, uanſtændigſte og ſkammeligſte Laſt, Bagtalelſe. Egentligen vilde vi ikke giendrive Forfatterens bagtalerſke Tunge, thi hverken behøvedes det, eller kunde det her udførligen og fyldesgiørende ſkee; men vor Afſkye og Foragt derfor tillod os ikke ganſke at forbigaae det.

Dette og mere lod vi derfor ſtaae, og fremlegge Forfatterens Plan og nogle Prøver paa hans Foredrags- og Tænkemaade.

Det er Forfatterens Henſigt at viſe ethvert af de anførte Rigers Forfatning, Love, Politie, Skikke, Religion, Handel, Indkomſter og Krigsmagt. Til den Ende indeler han ſin Afhandling over ethvert Rige i viſſe Kapitler. I det første afhandler han dets Hiſtorie for at viſe Statsforfatningens Oprindelſe og Fremgang; i det andet foredrages den nærværende indførte Regieringsform; i det tredie Religionen, Sæderne og Skikkene; i det fierde Lovene og Politiet i Henſeende til Haandværker, Manufakturer og Handel; i det femte Indkomſterne, Hielpemidlerne, og Land- og Søemagten; og endeligen i det ſiette Kapitel viſes Aarſagerne til de forſkiellige i Riget foreſaldne Revolutioner. I det fierde Kapitel om Holland anfører Forfatteren Anmerkninger over Handelens ſande Grundſætninger og Love; derfor har hans Afhandlinger over dette Rige faaet et Kapitel meer end de øvrige.

Om Bønderne i Danmark fortæller Forfatteren: „At ſørend Friderik IV. kom paa Thronen, var den Danſke Bondes Tilſtand ei bedre, end de ſorte Slavers i Veſtindien. De hørte til Landgodſerne, og bleve ſolgte med dem. Men Æren, at regiere et frit Folk, bevægede denne Prinds, at afſkaffe Trældommen, i hvilken Adelen og den romerſke Geiſtlighed havde bragt dem. Friderik gav derfor den beromte Forordning af 21 Febr. 1702, [redacted] Bønderne ikke ſkul-

le

e anſees for tilhørende Landgodſerne. Adelen og Jordegods-
ierne ſøgte at hindre denne Forordnings forønſkte Virknin-
zer, og foreſtilte Kongen, førend han udgav den, at Bøn-
derne vilde lade ſig forføre af deres ny Frihed, forſømme
Landets Dyrkning, og overgive ſig til Leddiggang, derſom
ei den ſtørſte Forſigtighed brugtes. Af den Aarſag, for at
holde dem under deres Herrers Lydighed, og under det Fore-
givende, at formere Statens Krigsmagt med Landmilicen,
blev ved en Forordning af 21 Febr. 1701. og 30 Dec. 1702.
faſtſat, at alle Drenge, ſom fødtes paa et Landgods, ſkul-
de fra deres 14 til 35 Aar indføres i Soldater-Rullen, og
at de ikke maatte forlade deres Opholdsſted, naar Statens
Tieneſte ikke behøvede dem. Saaledes bleve de paa den ene
Side fri og paa den anden bundne. Imidlertid benyttede
nogle Bønder ſig af Forordningen, og forlod deres Boliger,
naar de 35 vare Aar, og førend deres Børn havde opnaaet deres
fiortende; Adelen overtalte derfor Kongen i Aaret 1742, at
udgive en ny Forordning, hvorved Indſkrivningen begynd-
te med det 9 Aar, og ophørte først med det fyrgetyvende,
ꝛc. — „Jeg vil ingen videre Betragtninger anſtille over diſſe
arme ulykkelige Folks elendige Tilſtand, jeg troer at have
ſagt nok, for at udpreſſe Taarer af enhver, der endnu har
nogen Følelſe af Menneſkelighed, over denne deres Medſkab-
ningers Undertrykkelſe.“ Og et andet Sted: „Bønderne
ere i det ſlemmeſte Slaverie; man kan ikke ſige, at de have
nogen fri Villie. De kæmpe med Undertrykkelſens Byrde,
ſee ingen Muelighed, at befrie ſig derfra, forfalde til Doven-
ſkab og Lediggang, og tænke ikke længere, end at forſkaffe
ſig nødtørftig Underhold og Klæder; thi havde de meer,
bleve de ſaa længe ilde begegnede af deres Herrer eller diſſes Be-
tiente, til de havde miſtet det.“ „Ved det Kiøbenhavnſke
Univerſitet, ſiger Forfatteren, ere nogle Hundrede Studen-
tere, for hvilke de forrige Konger have udſat Stipendier.
Den Tid, da alle Levnetsmidler vare i ringe Pris, kunde
de unge Menneſker leve anſtændigen deraf; men nu, da al-
ting er bleven dyrere, og faa blant dem have Midler, leve
mange af dem i kummerligſte Omſtændigheder. Jeg fandt
adſkillige duelige unge Menneſker blant dem, ſom kunde ha-
ve ſpillet en anſeelig Rulle i Verden; men ſiden den ny Ti-
tularadel har Overhaand, begegnes Beſkedenheds og Sædelig-

heds

heds sande Fortieneſter med Foragt." Stray derpaa fortælles, at dem negtedes Adgang paa den franske Comoedie i Loger, som vare fulde af Lakeier og Domestiker, fordi de vare Studerende fra Universitetet; thi legger Forfatteren til, ingen Classe Mennesker agtes ringere her, end juſt denne.

Endnu vil vi anføre Forfatterens Efterretning om de tre nordiske Rigers Søemagt: „Den Kongelige Danske Flaade bestaaer af 30 Linieskibe, og 15 til 16 Fregatter. Men mange af dem ere gamle, og behøve en stor Reparation; derfor vilde 20 Skibe være alt, hvad Danmark i den høieste Nød kunde udsende," og paa et andet Sted siges: „at Skibene ere for korte og at de gaae for høit over Vandet, saa de i alle Henseender ere slet bygte." — „Almindeligen ligger denne Flaade i Kiøbenhavn, hvor Verfterne, Forraadshuſene og Materialierne ere, som behøves til Flaaden, og hvor der er en meget bequem Havn, sikker for Fiendens Anfald eller Overrumpling. De ved Indløbet uden gode Lotsers Bistand forbundne Vanskeligheder, og nogle med Kanoner besatte Batterier tiene til deres Beskyttelse; dog vilde det, naar man kiendte Kysterne og Dybderne, ikke være vanskeligt, at tilintetgiøre alle disse Verfter og Magaziner, og bombardere Kiøbenhavn fra Søesiden." Efterat Forfatteren har talt om Søe-Cadet-Akademiet, legger han til: „at, dette yderlige Institut uagtet, skulde Kongen have faa Søe-Officerer, der vare i Stand til at commandere et Krigsskib, dersom han ikke havde nogle Officerer, der havde været i fransk og engelsk Tieneste."

„Den svenske Søemagt, som forhen forholdt sig vel mod Fienden, er nu meget usel og svækket. Da jeg 1770 var i Carlscrone, Stedet, hvor Flaaden ligger, og hvor Verfterne, Forraadshuſene, og Materialierne til Marinens Tieneste ere, forundrede jeg mig over dens Tilstand. Den bestod af 20 gamle Skibe af Linien, hvoraf Halvdelen var raaden, og ikke meer kunde holde Søen og 10 eller 11 Fregatter og Krigsskalupper, som ikke vare bedre. Deres Magaziner vare næsten tomme, og alle Tilsynsmænd og Arbeidere besværede sig, at de havde saa mange tilgodehavende Gagepenge at fordre. Vel har det Anseende til, at der endnu er en Søemagt; thi Søeofficererne underholdes næsten paa samme Maade som Landofficererne, og Matroserne recruteres

af

af Bønderne. Men da de i lang Tid ikke have været i Øvelse, saa er næsten intet andet, end Anseende deraf tilbage. Carlscrones Havn forsvares af adskillige med Kanoner besatte Batterier, og holdes i dette Land for et meget fast Sted; men 4 engelske Skibe af 70 til 80 Kanoner vilde hastig bringe alle disse Batterier til at tie, og da kunde Stedet ikke holde sig to Dage. — De svenske Krigsskibe ere bedre bygte end de Danske, men dog for korte, og for høit gaaende over Vandet."

(Slutningen følger.)

Hamburg.

Demi-drames ou petites piéçes propres à l'education des enfans, par M. *de Saint Marc*, I Partie.

Halbdrama, oder kleine zur Erziehung der Kinder dienliche Schauspiele, von St. Marc. 1. Theil, bey Virchaux. 1779. Stor 13 Ark i 8vo.

Halvdramer og neppe Halvdramer trykte i tvende Sprog, af hvilke det ene staaer lige over for det andet. Det er ingen overdreven Beskedenhed, naar Forfatteren i Fortalen ønsker, at hans Stykker af bedre dramatiske Skribentere maae blive bragte i Forglemmelse. Her findes 3 Halvdramer: 1) **Das übel angebrachte Vertrauen.** En Advarsel for Mødre, som tillade deres Kammerpiger at sværte de øvrige Tjenestefolk eller endog Børnene selv. 2) **Die gedeſſerte Eitelkeit** forestiller et Fruentimmer, som prangede med sin Lærdom, og siden indseer sin Daarlighed. 3) **Die kindliche Liebe** indeholder Anstalter til at modtage en Fader efter to Aars Fraværelse. Saa tomme og ubetydelige disse Stykker end ere, lade de sig dog bedre læse i det Franske end i det Tydske.

ö.

❀ ❀ ❀

Subskriptions-Plan.

Jeg har nu havt den Fornøielse at udgive paa mit Forlag adskillige Prædikener over de sædvanlige Søndags-Evangelier af vore egne berømte og gode Talere, hvoriblant Doctor Balles og Basthol[illegible]s ere især bekiendte og yndede; men vi mangle

mangle for Huus-Andagten en Samling eller Aargang af Prædikener over de ſædvanlige Søndags Epiſtler, ſom kunne ſættes ved Siden af diſſe og tiene Folk af Kundſkab og ſund Smag til chriſtelig Opbyggelſe. Jeg har til den Ende anmodet nogle af vore beſte Talere over dette Emne om at udgive en Samling, men deres Beſkedenhed og ſtrenge Valg ſynes endnu ikke efter Ønſke at være i Stand dertil. Jeg har derfor beſluttet at afhielpe denne Mangel ved at udgive paa Danſk Predigten über die Sonntags Epiſteln durchs ganze Jahr, von M. Chriſtoph Chriſtian Sturm, Prediger an der heil. Chriſtkirche in Magdeburg. Forfatteren er ved hans Morgenbetragtninger, hans Betragtninger over Jeſu Chriſti Lidelſe, ſamt Betragtninger over Guds Gierninger i Naturen, ſom jeg alle har udgivet paa Danſk, almindelig bekiendt og yndet hos os for hans ret chriſtelige og opbyggelige Skrivemaade. Diſſe Prædikener bære ſamme Stempel og ſvare fuldkommen til den Forventning, man kan have om dem. Overſættelſen lader jeg beſørge ved Hr. H. W. Riber, ſom ved forhen leverte Overſættelſer er bekiendt af Dygtighed i begge Sprogene. Værket trykkes i tvende Tomer ſtor Octav og leveres færdigt i Majmaaned næſte Aar. De, ſom behage at ſubſkribere herpaa, bekomme et Exemplar paa Trykpapiir for 10 Mk. og paa Skrivpapiir for 13 Mk. For andre Kiøbere bliver Priſen høiere, naar Værket er udkommet. Den, ſom modtager 10 Exemplar, bekommer det ellevte frit.

Gyldendal.

Trykfeil i No. 46.

Side 724. Linie 34. i den l. i det. S. 736. L. 26. Da die l. Da die den. Jb. L. 29. finde l. finden. Jb. L. 30. des l. das.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 49.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 8de Decbr. 1780.

Des Abt Joſeph Boſcowich Reiſe von Conſtantinopel, durch Romanien, Bulgarien, und die Moldau nach Lemberg in Pohlen. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt und mit einigen Zuſätzen begleitet, nebſt einer Karte. 136 Octavſider ſtarke 1 Ark Forerindringer. Leipzig, 1779. Hos J. G. J. Breitkopf.

Denne Reiſe fra Conſtantinopel til Pohlen blev foretaget i Aaret 1762. Forf., en grundig Mathematiker og Jeſuit, der, efterat have udrettet meget til Aſtronomiens Fremme i ſit Fædreneland, Italien, begav ſig af Misforngielſe til Frankrig, hvor han blev vel modtaget, udnævnt til Directeur over Optiken for Søevæſenet, og aflagt med 8000 Livres aarlig Indkomſter, reiſte til Conſtantinopel med Republiken Venedigs Befuldmægtigede, Pietro Correro; men neppe var han ankommet, førend han blev overfaldet af en farlig Sygdom. Lykkeligviis reiſte den Engelſke Geſandt, Hr. Porter, til Engeland, og efter Forlangende tillod han Forfatteren at giøre omtalte Reiſe med ſig til Pohlen, hvor han forlod Geſandten, for i Caminiec hos ſine Ordensbrødre fuldkommen at komme til ſin Sundhed.

I Forerindringen gives Underretning af den tydſke Overſætter om Forfatteren, hvoraf det vigtigſte allerede er fortalt. Reiſebeſkrivelſen ſelv[illegible], i ſær i Begyndelſen, ikke meget underholdende; dog lønner det Umagen at giennemlæſe den;

thi man har ikke ofte Leilighed til at læſe noget tilforladeligt om det Tyrkiſke Riges Provintſer. Herved fornyes det Ønſke hos os, at vor brave Niebuhr ikke for længe vilde forholde os Nytten af hans paa ſamme Reiſe anſtillede Jagttagelſer. Vi vil ikke følge vor Reiſende Skridt for Skridt, men ikkun anmerke et og andet, ſom ſyntes os vigtigt. Om Romanien findes intet betydeligt, derimod endeel om Bulgarien, og meget i Moldau. Sproget i Bulgarien er en Dialekt af det Sclavoniſke. Religionen er den chriſtelige. Forfatteren fandt her en ung Præſt, 25 Aar gammel, der allerede havde Børn. Præſterne ſtaae under Biſkopperne, ſom igien ſtaae under Patriarken i Conſtantinopel. Præſterne tage, ſaa at ſige, deres Kald i Forpagtning af Biſkopperne. Omtalte Præſt ſagde ſit Liturgie paa Græſk; men hans og hans Sognefolks Uvidenhed var utrolig. De vide intet andet af deres Religion, end Faſtedage og Feſtene; de giøre Kors for ſig, tilbede deres Billeder, der ere ret afſkyelige, og føre Navn af Chriſtne. De veed ikke deres Troes Lærdomme, ikke engang Fader var, og af Religionens Hemmeligheder aldeles intet. De ſagde Forfatteren, at Præſten hverken underviſte Folket eller Børnene, men enhver Fader maatte underviſe ſine Børn. I det øvrige forekom de Forfatteren at være gode Folk. Præſten bekom for en Liigbegængelſe en Piaſter, for et Barns Daab ti Paras, og for en Brudevielſe femten Paras, desuden havde han adſkillige Accidentier. Et andet Sted talte Forfatteren med en Præſt, og da han havde en Svetonius i Haanden, hvori Keiſernes Portraiter vare, ſagde han Præſten paa Foreſpørſel, at det var de romerſke Keiſeres Portraiter. Ah, raabte Præſten, Conſtantins, og ved nøiere Underſøgning fandt Forfatteren, at hans hele Kundſkab i Hiſtorien ſtrakte ſig ikke videre, end at han vidſte, at der havde været en Conſtantin til. Han kiendte intet til det ældere Rom, og ligeſaa lidet til det nyere. Pave, Religions-Stridigheder, kort, al Kundſkab, vare ham ganſke fremmede og ubekiendte Ting. Det eneſte han forundrede ſig over var, at Forfatteren og Geſandten ingen Skieg havde, ſpurgte ham, om det var ham paalagt at afſkiere Skieget til Poenitens, og blev ganſke henrykt af Forundring, da han hørte, at det ikke var Brug hos os, at Biſkopper, Konger og Keiſere bare Skieg. — Ved en Leilig-

lighed ſpurgte Forfatteren en Tyrk, om hans Embede indbragte ham noget betydeligt. Ganſke fortrødelig ſvarede han, at Sagerne gik overmaade ſlet: i fire Aar havde han ikke kundet lade flere end fem Spitsbuber hænge: ſaadanne Executioner bragte ham noget anſeeligt ind; det var ham aldeles ikke kiert, at ſaa faa Forbrydelſer begikkes; thi deri beſtod hans fleſte Indkomſter. — Ved Gallaz, Grændſe-Staden mellem Bulgarien og Moldau, er en rummelig Havn, hvori endog ſtore Skibe kan ligge. Herfra bringer man Levnetsmidler til Conſtantinopel paa Donau-Strømmen. Den maa her have forandret ſit Løb, og nærmet ſig Staden, hvorpaa den for nærværende Tid ſtøder, og Pruth veget for den, ſom paa adſkillige Kort lægges tet ved Staden, men løber nu langt derfra mod Sønden. Her i Havnen, ſiger Forfatteren, ſaae vi et ſtort Skib af det Slags, ſom Tyrkerne kalde Caraveller; det var ſeilfærdigt. Iſaac Aga, Overtoldmodtager i Conſtantinopel havde ladet det udruſte. Han eiede desuden mange andre Skibe, og drev ſtor Handel. Dette var beſtemt til Alexandrien. Det var 70 almindelig Skridt langt, og 17 bredt, og altſaa meget større end det Venetianſke Krigsſkib, Il Santo Carolo, med hvilket jeg var gaaen til Tenedos. Dets Udſeende var hesligt, og Billedhugger Arbeidet derpaa afſkyeligt. Det verſte var, at det ganſke, efter Tyrkiſk Bygningsmaade, var bygt af grønt Træ, ſom man kort forhen havde fældet i de nærliggende Skove. Skibe af grønt Træ ere af ingen Varighed eller Styrke; men de koſte og ikkun lidet; derimod ere Omkoſtningerne og paa eengang bortkaſtede. Kort forend min Ankomſt til Conſtantinopel havde Storherren ladet tre Krigsſkibe udruſte, hvoraf neppe et var brugeligt. Man kan neppe foreſtille ſig i hvilken Uorden Tyrkernes Søemagt var, og hvilken Uvidenhed der herſker hos dem, ſaa vel i Henſeende til deres Udruſtning, ſom Maneuvren. Jeg har paa de Tyrkiſke Galleier, med hvilke jeg gik fra Tenedos til Conſtantinopel, ſeet Ting, ſom ikke ſkulde ſynes mig ſandſynlige, naar jeg ikke ſelv havde været tilſtede derved. Opſynsmanden paa det ſtore Skib, hvorom vi oven for talte, ſagde os, at mange hundrede Fartøier ſynke eller gaae til Grunde aarligen paa det ſorte Hav. Saaſnart der reiſer ſig en Storm, ſtyrer Skibsfolkene mod Landet, og lade Skibet ſtrande, for at red-

redde Livet; og det kommer deraf, fordi deres Skibe ere af ſlet Træ, og ilde bygte; ikke engang vide de, hvorledes de ſkal fange det an, for at ſikre det mod Stormen. Her vare og adſkillige Skalupper, ſom vare giorte af et eeneſte udhulet Træ, ſom Indianernes Baade. I ſær faldt een af dem i Øinene, ſom var meget ſtor, og kunde indtage mange Folk; den var 30 Pariſer Fod lang, og indvendig 4 Fod bred.

Hele Moldau er en chriſtelig Provints, der regieres af en Græk, af Porten valgt, Fyrſte. Den ſtørſte Deel af hans Betientere ere ogſaa Græker; ingen Tyrk kan der forestaae et offentlig Embede. Fyrſten giver Porten en vis aarlig Afgift; men for at opnaae denne Værdighed, der ordentligen maa fornyes med ſtore Bekoſtninger hvert tredie Aar, og ofte varer ikkun et halvt, maa han i Forveien give Miniſterne ſtore Foræringer, og laane Pengene dertil. Man indſeer altſaa let, at han udpiner dem igien paa alle muelige Maader af de ulykkelige Underſaattere, og nødes til at lade hans Betiente, ſom opſtaae og falde med ham, berige ſig ſom de beſt veed og kan. Hans almindelige Indkomſter ere 2900 Punge, omtrent en Million og 450000 Piaſter, eller ſyv Millioner og 350000 Franſke gamle Livres. — Af en Adelsmand erfarede Forfatteren, at man i Jaſſy, Hovedſtaden og Reſidentſen i Moldau, forvarer et Manuſkript, ſom indeholder Moldau's Hiſtorie, og endnu ikke er trykt, det er for 36 Aar ſiden ſkrevet efter Gregorius Ghika's Befaling, der adſkillige Gange havde regieret Provintſen, og ſkal have været en lærd og indſigtsfuld Mand. — Landets Sprog er en Blanding af adſkillige; der er noget af det Sclavonſke og Tyrkiſke Sprog deri; men dog har det meer af det Latinſke og Italienſke. Der forekomme mange Italienſke Ord, ſom ikke kan hidledes af det Latinſke; og mange Ords Endelſer ere ganſke Italienſke. Dette giør, ſiger Forfatteren, troligt for mig, at deres Sprogs ſtore Lighed med det Latinſke ikke nedſtammer fra de gamle romerſke Kolonier, eller fra Romerne, ſom ere forviſte derhen, ei heller maa man ſøge Oprindelſen dertil i Kirkens første Aarhundrede, ſom mange Moldauer paaſtaae, men man kan maaſkee tilſkrive det Handelen, ſom Italiener for nogle Aarhundrede ſiden have drevet i Landet, da endog mange af dem have nedſat ſig der. Hr. Mille, Staroſt af Tſcharnauz, et til Moldau hørende Diſtrikt,

ſagde

ſagde mig, at han ſelv i Sutſchava, Provintſens forrige Hovedſtad, ſom ligger to Dagreiſer mod Veſten fra Jaſſy, har ſeet 30 Kirker, der vare nedſtyrtede, og fulde af Genueſiſke Inſkriptioner, og at man endog paa Slottet, ſom ogſaa er ruineret, endnu kan ſee Republikens Genua's Vaaben. — Omkring de offentlige Landeveie ligner alt en Ørken ſaa vel her ſom og til deels i Bulgarien. Dette kommer deraf, at de, ſom boe ved Veiene, maa uden Betaling beforde Reiſende, ſom have et Firman fra Porten. — Det man i ſær kan lære af Bogen, er Slaveriets ulykſalige Følger for Menneſkeligheden. — Tillod Rummet det, tillagde vi noget om Grev Poniatowsky's Fortieneſter af Pohlen. — Forfatteren har ikkun anſtillet trende mathematiſke Underſøgelſer paa Reiſen. Efter hans Jagttagelſe er Gallay's Latitudo 45 Grader 23 Minuter, og Jaſſy's Brede efter en Jagttagelſe 47 Grader 9 Minuter; men efter en anden, ſom Forfatteren anſeer for rigtigere, 47 Gr. 12 Min. — Vi anſee Bogen for et ikke foragteligt Bidrag til Kundſkab om Menneſket, og anprise den i denne Henſeende.

Leipzig.

Herrn J. Williams, Esq. Urſprung, Wachsthum, und gegenwärtige Zuſtande der nordiſchen Reiche, nämlig der vereinigten Niederlande, Dännemarks, Schwedens, Ruslands und Polens, aus glaubwürdige Urkunde und Geſchichtbüchern, wie auch aus eigenen Bemerkungen geſammlet. Aus dem Engliſchen überſetzt. (See No. 48.)

I Begyndelſen af Peters den Førſtes Regiering beſtod den hele ruſſiſke Søemagt af nogle Roergaleier, og for nærværende Tid betragter hele Europa denne Nations Flaade i det middellandſke Hav med Beundring. Jeg har allerede anført Grundene, der bevægede Peter, at oprette en Søemagt, og de overordentlige Beſtræbelſer han anvendte til denne Hensigts Opnaaelſe: det lykkedes ham, og ved Enden af hans Regiering ſeirede hans Flaade i Øſterſøen, ligeſom hans Efterfølgerindes Flaade for kort Tid ſiden i Archipelagus. Peter bygde ſine Skibe, og oprettede ſin Søemagt efter de beſte den Tid i Europa bekiendte Monſtre; men de Forbedringer, ſom ſiden den Tid ere giorte i Krigsſkibes Indretning

i Frankrig og Engelland, og de ruſſiſke Skibsbyggeres og Tømmerfolks naturlige Udygtighed foraarſagede, at deres Skibe vare til de næſtforløbne Aar meget ſlettere, end andre Nationers Skibe, og bleve næſten ubrugbare ved Afløbningen. Ved en forſtandig engelſk Admirals Biſtand, der for kort Tid ſiden var i deres Tieneſte, bygges nu deres Skibe efter det beſte Forhold, ſom man nogenſted i Europa kiender, og afløbe uden Hindring. For nærværende Tid have de i det mindſte 60 Skibe af Linien, og 30 til 40 Fregatter; men endſkiønt de have alle Materialier til Skibsbygning i deres eget Land, ere dog deres Verfter, Forraadshuſe o. ſ. v. ſlet forſynede; og Miniſternes Pengegierrighed gaaer ſaa vidt, at i ſidſte Krig vare alle Verfter og Magaziner tomme, og Miniſterne havde ſolgt alt Forraad til Frankrig, hvorfra det tilførtes deres Fiender. I Begyndelſen af den ſidſte Krig med Tyrkerne fandt man, at alle nyttige Indretninger, ſom Peter den Store havde giort i Søevæſenet, vare forglemte; og havde de den Tid ei havt nogle duelige og erfarne engelſke Officerer i deres Tieneſte, ſkulde de, endog imod Tyrkerne have giort en elendig Figur. Deres Admiraler og Capitainer have en ſaa indſkrænket Magt over de Gemene, end og over Underofficererne, ſaa det ikke er muligt, at deres Søevæſen kan blive paa en god Fod. Deres Dokker i Cronſtad ere vel indrettede til en Søemagt, og beſkyttes af adſkillige Batterier med Kanoner; men ſiden Peters den Førſtes Tid er intet forbedret derpaa. Og virkeligen maatte den Mand ikke beſidde mindre Indſigt og Mod, end Peter havde, ſom vilde giøre Forandringer i denne Nations offentlige Anliggender. For nyligen ere nogle Krigsſkibe bygte i Archangel, hvor der ligeledes er en Dokke og ſtor Overflødighed af Træe, iſær af Fyr; dog er diſſe Skibe meget ſlettere, end de der bygges i Petersborg. Foruden de ſtore Krigſkibe og Fregatter, ſom de kunde udſende mod en Fiende paa det ſtore Verdens Hav, har de i det mindſte 150 Roergaleier, hvoraf de forhen betiente ſig mod de Svenſke, og ſom endnu bruges paa adſkillige Steder i Oſterſøen, hvor det for ſtore Skibe er farligt at komme. Diſſe Galeier ere bedre ſkikkede til at ſætte Tropper i Land, end til nogen anden Henſigt. Krigsſkibe, eller Batterier med Kanoner, kan de ikke giøre Modſtand. De føre almindeligen 2 Kanoner, og

50 til 100 Mand, ſom giør Angreb med ſmaa Geværer. Ruſſerne have og en Søemagt, ſom de bruge mod Tyrkerne, Perſerne og Tartarerne paa det ſorte eller caſpiſke Hav. Denne beſtaaer af ſmaa Fregatter, Krigsſkalupper og Roergaleier. Peter den Første bygde vel nogle Skibe paa 50 Kanoner paa Don og i Aſov; og havde han ikke efter det ulykkelige Slag ved Pruth maattet opgive alle ſine Anlag paa det ſorte Hav, ſkulde denne foretagende Prinds her have anlagt en ſaadan Søemagt, ſom han anlagde i Oſterſøen. For nærværende Tid, da Ruſſerne have erlangt en fri Handel paa det ſorte Hav med de tyrkiſke Stater, vil de uden Tvivl i denne Verdens Deel ſætte deres Søemagt paa en ligeſaa agtværdig Fod, ſom den er i Oſterſøen og Oceanet."

For at viſe hvor uovereensſtemmende og upaalidelige ſlige Efterretninger ere, anføre vi en anden om de nordiſke Rigers Søemagt, indført i den göttingſke Taſchen-Calender for i Aar 1780. Der heder det: „Den ruſſiſke Flaade beſtaaer maaſkee for nærværende Tid af 30 Linieſkibe, 140 Galeier og endnu flere andre mindre Skibe. Dens Underholdning tilligemed Kanalerne koſter 1'300'000 Rdlr. Bemandingen udgiør 30'000 Mand. Den ſvenſke Søemagt beſtaaer af 30 Linieſkibe (fra 100 til 24 Kanoner) 60 Galeier og andre Skibe. Underholdningen beløber ſig til 1 Mill. Rdlr. og Bemandingen er 13000 Mand. Den danſke Søemagt har 17 Linieſkibe, og omtrent 40 mindre; koſter 1 Mill. Rdlr. og bemandes af 4000 Mand." Tvende ſaa ſtridende Efterretninger ſkulde man ikke vente i vore Tider, og mindſt ſaa uefterretlige fra Tydſkland, ſom med Haan ſeer ned paa det øvrige Europas Indbyggere.

Havde William mindre fulgt ſine Fordomme, været mere Herre over ſine Sindslidelſer, og ikke over alt beſeet Tingene fra deres verſte Synspunkt, ſkulde hans Arbeide været nyttigere, hans Troværdighed ſtørre, og hans Navn blevet nævnet blant deres, der have udbredt nyttig Kundſkab blant deres Medſkabninger. Thi dette maae man tilſtaae ham, at han vel har vidſt at betiene ſig af Hiſtorien til ſine Hensigters Opnaaelſe; at han tydeligen og ſom oftest grundigen viſer Aarſagerne til de af ham beſkrevne Rigers nærværende Forfatning: og at han, ſom ſine Landsmænd, viſer ſig en affagt Fiende af Tyrannie og Undertrykkelſe; kort, naar

man kan ſkielne mellem det, han af Fordom og Had anfører, kan hans Bog læſes med Fornøielſe og Fordeel. Paa hans Foredragsmaade kan man dog udſette, at den er for monotoniſk.

Hr. Adelungs Arbeide ſiger ikke meget. Under Holland og Danmark har han tilføiet nogle Noter, under de øvrige Riger findes ingen, og de ſavnes ikke; thi man ſeer klarligen, at han intet andet Kald havde dertil, end fordi det er Mode i Tydſkland, ved ethvert overſat Skrift, at ſette paa Titelen: forøget, oplyſt og forbedret. Til Polen er føiet et ſaa kaldet Anhang, indeholdende Büſchings Efterretninger om Polens Folkemængde.

Molesworth hudflettede Danmark, fordi han ei paa egen Haand maatte ſkyde Harer i Kongens Vildbane, Wraxall af Letfindighed, og William af Venſkab for Struenſee.

Berlin.

Handbuch der Religion von **Johann Auguſt Hermes**, Oberprediger zu Dittfurth im Stifte Qvedlindburg. Erſter Band, zweiter Band. Zweite, ſtark vermehrte Auflage. Mit allergnädigſten Privilegien. 1780. Bey Chriſtian Friedrich Himburg. Med Forfatterens Billede og et Titelkobber. Stor foruden Fortaler 4 Alphabeter og 9 Ark i ſtor 8vo. Koſter 2 Rdlr. 3 Mk.

Den første Udgave, hvoraf vi have recenſeret den danſke Overſættelſe i diſſe Efterretningers første Hefte No. 16 for indeværende Aar, var i Originalen tillige med Fortalen kun 2 Alphabeter og 6 Ark ſtor; her har vi nu en anden Udgave i to Bind, ſom udgiør 4 Alphabeter og 9 Ark, foruden 4 Ark Dedication, Fortaler og Prænumerantliſte. Det blotte Syn viſer altſaa, at Hr. Forfatteren med Rette har kunnet ſætte diſſe Ord paa Titelen: **ſtark vermehrte Auflage.** Her findes dog ikke meer end 7 Hovedſtykker ligeſom i forige Udgave, men diſſe ere nu deels ganſke omarbeidede, deels anſeeligen udvidede. Adſkilligt, ſom i hint Oplag enten kun forteligen var berørt eller reent udeladt, findes i dette udførligen underſøgt og betragtet fra flere Sider. Dertil høre i det første Hovedſtykke begge Betragtningerne over det **guddommelige Forſyn**, ſom her ikke allene afhandles efter

bi-

bibelſke men og efter philoſophiſke Grunde. I ligemaade er den Lærdom om **Menneſkets Beſtemmelſe** gandſke omarbeidet og forøget. I Betragtningerne over den **guddommelige Aabenbaring** ere mange nye og vigtige Anmerkninger indflettede. — Det andet Hovedſtykke har ogſaa faaet mange Tillæg; thi i første Oplag afholdt Hr. H. ſig med Fliid fra alle ſaadanne nærmere Underſøgelſer og Beſtemmelſer i Troens Lærdommes Foredrag, ſom kunde været et eller andet proteſtantiſk Religionspartie anſtødelige, og blev ſtaaende ved det almindelige, hvori alle Partier ſtemmede overeens. Her har han derimod villet følge det Vink, ſom af adſkillige er givet ham om at forklare ſig tydeligere over en og anden Punkt i den chriſtelige Troes-Lære. Derfor finder man nu de fornemmeſte af de forſkiellige Meninger foredragne, de tydeligſte Beviſer af Skriften tilføiede, og unegtelige Grundſandheder deraf uddragne, dog ſaaledes, at det i Henſeende til forſkiellige Bilærdomme eller Meninger overlades Læſeren at vælge den, der ſynes ham at have ſtørſt Sandſynlighed for ſig. — Det tredie Hovedſtykke er forøget med 6 nye Betragtninger under diſſe Opſkrifter: Vierte Betrachtung. Demuth und Liebe ſind in der Verehrung Gottes beſtändig verbunden. Siebente Betrachtung: Freude an Gott. Eilfte Betrachtung: Mäſſigkeit und Keuſchheit. Fünfzehnte Betrachtung: Chriſtliche Beſchaffenheit der irdiſchen Sorgen. Sechszehnte Betrachtung: Die chriſtliche Kunſt einer guten Haushaltung und Sparſamkeit. Ein und zwanzigſte Betrachtung: Chriſtliche Klugheit in Verſchweigung oder Zurüchhaltung der Wahrheit. — Det fierde har faaet Tillæg af tolv Betragtninger, hvis Indhold er følgende: Vierte Betrachtung: Was iſt ein gut Gewiſſen? und wie gelangt man zur Gewiſſenhaftigkeit? Siebente Betrachtung: Verbindlichkeit der Chriſten, Gott öffentlich und gemeinſchaftlich zu verehren; und zweckmäſſige Einrichtung der dahin gehörigen Handlungen. Zehnte Betrachtung: Vorſchläge und Regeln für denkende Chriſten, die nach einer feſten Ueberzeugung von ihrer Religion trachten. Eilfte Betrachtung: Fernere Regeln und Vorſchläge für denkende Chriſten, die nach einer feſten Ueberzeugung von ihrer Religion trachten. Dreyzehnte Betrachtung: Nutzen der Trübſal, und rechtmäſſiges Verhalten eines Chriſten, wenn er dieſen Nutzen erhalten wil. Funfzehnte Be-

trachtung: Chriſtliches Verhalten der Obrigkeiten. Sechzehnte Betrachtung: Chriſtliches Verhalten der Unterthanen gegen ihre Obrigkeit Siebenzehnte Betrachtung: Rechtes Verhalten der Chriſten bey ihren ehelichen Verbindungen. Achzehnte Betrachtung: Chriſtliches Verhalten der Eltern und Erzieher bey der Kinderzucht. Neunzehnte Betrachtung: Chriſtliches Verhalten der Herrſchaften gegen ihre Diener und Geſinde. Zwanzigſte Betrachtung: Pflichten der Geſelligkeit und Freundſchaft. Ein und zwanzigſte Betrachtung: Chriſtliches Verhalten im jugendlichen Alter. Hr. H. afhandler alle diſſe vigtige Materier med Varme og Grundighed uden at binde ſig til den i Sædelæren almindelig vedtagne Orden og Afdeelingsmaade. Af Fortegnelſen allene kan ſees, hvor meget got de maae ſavne, ſom lade det blive ved at eie den første Udgave. — Det femte Hovedſtykke har, ſaavidt vi har lagt Merke til, ikke faaet betydelige Forandringer. I det mindſte ere ingen nye Betragtninger tilkomne. — I det ſiette ere fire Bønner flere end i forrige Oplag, nemlig: Feſte Entſchlieſſungen eines Chriſten der Tugend getreu zu bleiben. Gedanken eines reichen bejahrten Mannes, der ſeine mehreſte Lebenszeit in Eitelkeit und Wohlleben leichtſinnig zugebracht hat. Frohe Entſchlieſſungen eines frommen Greiſes bey Betrachtung ſeines ſchon genoſſenen und noch zukünftigen Glücks. Gedanken eines Vatters (oder Mutter) bey dem Tode eines gelebten Kindes. Hr. Forfatteren havde i Sinde at forsge dette Hovedſtykke med mange flere Bønner og Andagter, for Ex. over det vigtigſte af Jeſu Hiſtorie, hans Fødſel, hans Lidelſer og Død, hans Opſtandelſe og Himmelfart, men maatte opgive dette Forſæt igien, da den anden Deel ellers ikke havde faaet nogen forholdsmæſſig Størrelſe til den første. Dog giver han Haab om at levere dette her manglende i et Anhang eller tredie Bind, ſom med Tiden kan komme for Lyſet. — De i det ſyvende Hovedſtykke ſamlede geiſtliche Lieder ere ogſaa noget formerede. Her findes nu i alt hundrede, under hvilke Hr. H. har ſat Forfatfatternes Navne. De fleſte ere af vor berømte Dr. Münter, og de øvrige af Cramer, Sturm, Klopſtock, Lavater, Neander, Giſecke, Seidel, Füller, Zacharia, Dilthey og Hr. Hermes ſelv. — For at tiene Eierne af det første Oplag ønſkede Hr. H gierne, at de i hans Verk gior-

te

te Forandringer og dets Tilsætninger kunde blevet aftrykte i et Bind for sig selv, men det vilde ikke lade sig gjøre, og om det end kunde skeet, havde de første Eiere dog i Hensende til Bekostning næsten ikke vundet noget derved. Skulde en tredie Udgave blive fornøden, lover Hr. H., at der ikke skal findes betydelige Tillæg eller nye Betragtninger. Vi beklage i visse Maader dem blant vore Landsmænd, som have anskaffet sig den danske Oversættelse, hvormed man har været alt for hastig. Det havde været gavnligt baade for Hr. Prost og hans Kisbere, om Oversættelsen et Aars Tid længer var bleven udsat. Gierne ønske vi den danske Forlegger Held til at finde en Maade, paa hvilken de første Kisbere kunde blive Eiere af alle det andet Oplags vigtige Forandringer og Tilsætninger, uden at nødes til at legge det allerede anskaffede Exemplar til Side for at kisbe et ganske nyt. Men da vi frygte, at det, der ikke lod sig gjøre med Originalen, ikke heller lader sig gjøre med Oversættelsen, ønske vi, at at han uden alt for stort Tab, eller, om mueligt, uden alt Tab og med Fordeel maae kunne foranstalte en ganske nye Udgave i vort Sprog. β.

Altenburg.

Locum Actorum Cap. II. Sect. III. illustraturus scripsit *Carolus Theodor Gemeiner*, Ratisbonensis. 1778. 3 Ark 4to.

Foran gaaer en Forklaring over de enkelte Ord i dette Vers, hvoraf denne Meening udledes: „De (Apostlerne) saae „smaae Ildsluer, som skilledes ad, og der satte sig noget „paa enhver af dem.“ Dog siger Forfatteren siden, at D. Bahrdts Oversættelse forekom ham ikke ugrundet, hvori Verset findes saaledes: Paa eengang syntes det, som om en blussende Ild brændte ud af Munden paa dem, og Guds hellige Aand kom over enhver af dem, som vare forsamlede. Efter denne Forklaring af Ordene følger en Forklaring over denne Undergaves Natur, Diemeed, Vedvarelses-Tid, og de deri deelagtige Personer; hvorved fornemmelig erindres meget imod Forfatteren af det Skrift: Betrachtungen über Wundergaben, Schwärmerey, Toleranz, Spott und Predigtwesen. Hele Afhandlingen viser Belæsenhed, men ikke saa stor egen Eftergrandskeu.

Leipzig.

Johann Caspar Lavaters Sammlung einiger Gebete auf die wichtigſten Angelegenheiten des menſchlichen Lebens. Bey Holle, 1778. 7½ Ark 8vo.

Denne liden Samling indeholder Morgen- og Aften-Andagter til alle Dage i Ugen, Bønner ved ſærdeles Omſtændigheder og Tilfælde i det menneſkelige Liv, ſaavelſom og Communionbønner: Alle i Lavaters bekiendte Tone og Aand.

Göttingen.

Chriſtiani Gottlieb Riccii Delineatio juris Germanici de conventione obligationis debitoris ad carcerem in cauſa debiti. 1778. 12 Ark 4to.

Forfatteren undersøger her saa vel efter almindelige Tydſke, ſom ogſaa i Beſynderlighed efter enkelte Landes og Sæders Love i Tydſkland, det Spørgsmaal: Om og hvorvidt en Skyldner, uden Vexels Udſtædelſe, kan forbinde ſig til at lide perſonlig Arreſt, i Fald han ikke betaler; og under hvilke Beſtemmelſer det kan komme til ſaadan Arreſt.

Frankfurt og Leipzig.

C. S. Disquiſitio de tollendis Regularium exemtionibus. Apud Stettin. 1778. 7 Ark 8vo.

Munkenes Befrielſer fra Biſkoppernes Magt ere i nyere Tider blevne underſøgte af mange, og beſtredne, ſom uretmæssige. Forfatteren giør det ſamme med Grunde, hvorved han beraaber ſig paa mange Steder af Kirkelærerne og andre gamle Skribenter, hvoraf Lovenes uindſkrænkede Magt i denne Poſt paa den Tid, og den Ordensgeiſtliges Afhængenhed af Biſkoppen ſkal kunne beviſes.

Wien.

Wien.

Josephi Jacobi Plenk, Chr. Dr. Chr. Anat. atque Artis obstetr. P. P. O. in Regia Univers. Budensi, Doctrina de Morbis Dentium ac Girgivarum. Apud Rudolph. Græffer. 1778. 7 Ark stor 8vo.

Forfatteren har her bragt Tændernes Sygdomme i en systematisk Orden. Først handler han om Tændernes Sygdomme, derpaa om Tandhulernes og Tandkiødets og tilsidst om Kiæve-Hudernes Sygdomme. Ved hver især anfører han Kiendetegnene, Aarsagerne, Yttrelsesmaaden og Midlerne til Helbredelsen.

Hall i Schwaben.

Disquisitio exegetico-theologico-historica loci vexati ad Colos. II. vers. 8, una cum totius capitis brevi explicatione, auctore Laur. Frid. Leutwein, Gymnasii conrectore. 1778. 5 Ark i 4to.

Forfatteren søger at vise, at Paulus i dette Sted slet ikke taler om Philosophien, men om visse Folks Bestræbelser paa hans Tid efter at foreene Christi Lære med de mosaiske Skikke. De, som tragtede herefter, skulle være de falske Apostle, Nazaræerne og Ebioniterne. Hans Paraphrase lyder saaledes: Attendite deligenter, ne quis abripiat vos ut prædam, a libertate a Christo parta ad servitutem legalem Judaismi & observationem cærimoniarum Leviticarum, per Theologiam Judaicam & artes falsas, quibus homines vel se vel alios decipiunt, speciem quidem aliquam sapientiæ & pietatis habentibus, solida vero carentibus veritate, quæ nituntur traditionibus de lege cærimoniali, rudimentis melioris doctrinæ a firmioribus in N. T. aliquando deferendæ, qvæ omnis doctrina in firmiori ætate est inutilis, quorum adeo observatio beneficiis & doctrinæ Christi non est accommodata, sed potius illi vel maxime contraria. Ellers er her med forfærdelig Belæsenhed samlet og anført alt, hvad der hidindtil er skrevet over dette Sted.

Frankfurt am Mayn.

Erzählungen aus dem Himmel. Ein Verſuch von **Johann Carl Bonnet**, Predigern der göttlichen Gnade zu Nunſchweller und zugehörigen Orten bey Zweybrücken. Bey Andreä, 1779. 7 Ark 8vo.

Forfatteren troer ſig ved Lavaters Exempel og ved bibelſke Anledninger berettiget til at vove Udſigter i Evigheden. Han lader Engle og Salige tale med hverandre, lader dem vandre over adſkillige Verdenslegemer, og meddeele hverandre deres Opdagelſer, fortælle hverandre om de Ting, der gik for ſig paa Jorden o. a. m. Fortællingerne ere alleſammen korte og behagelige at læſe, ſaa længe man ikke vil tænke paa, at den tilkommende Verdens Hemmeligheder først kunde beſkrives rigtig, naar man alleneſte holder ſig til Guds Ord, og af alt, hvad Indbildningen ſætter til, om Vandringer over i Verdenslegemer, om himmelſke Landſkaber, Hauger, Feſter, ikke er andet, end hvad en ſtor Theolog i vore Tider har udgivet det for — Romaner om Himelen.

Gieſſen.

Chriſtian Jacob von Zwerleins Nebenſtunden, 1ſter Theil. In der Kriegeriſchen Buchhandlung, 1778. 18 Ark 8vo.

Forfatterens Navn opvækker allerede en god Fordom for diſſe Afhandlinger, og de ville ogſaa viſt faae Læſerens Bifald, hvad deres Indhold og Udarbeidelſen angaaer. Afhandlingerne ere følgende: 1) Giver en Eventual-Inveſtitur Ret over Perſoner eller Ting? 2) Er en Lehnsherres Agnat efter den almindelige Ret forbundet til at opfylde hans Forgiængeres Exſpectancer? 3) Er en Landsherre i Almindelighed efter den almindelige og tydſke Statsret forpligtet til at præſtere ſine Forfædres Pacta? 4) Er en Landsherre, efter den tydſke Stats- og Privatret, og efter dens Analogie i beſyndelige Tilfælde, forbundet til at opfylde ſine Forfædres Lehnsexſpectancer? 5) Kan en Lehnsherre, naar han vil, ved Clauſuler, ſom han indlemmer Exſpectancebrevet, overdrage Eiendom og Beſiddelſe eller Ret paa Ting til de Exſpectancehavende? 6) Giør Vaſallens Conſens i en Exſpectance denne forbindende i Henſeende til den ſuccederende Agnat? 7) Er

en

en Landsherre, som bekiender sig til den uforandrede Augsburgiske Confession, beføiet til at tilstaae de Reformerte en offentlig Gudstieneste, og tvertimod? 8) Hvor vidt strækker en Evangelisk-Lutherst Landsherres Reformations-Rettigheder sig ved at indføre den reformerte Religion, og tvertimod? 9) Er en Landsherre beføiet til at udgive en Forordning, hvorefter de Børn, som fødes af blandede Ægteskaber, deles saaledes: at Sønnerne skulle følge Faderens, Døttrene Moderens Troe? 10) Er en Landsherre beføiet til at lægge nogen Straf imod Overtrædere til en Forordning om blandede Ægteskaber? 11) Om den rigslovmæssige Incompetenz i den Augsburgske Confessions-Forvandtes Consistorial- og Skolesager. 12) Almindeligt Udkast til Læren om Amts- og Skyts- og Leyderetten. 13) Undersøgelse af det Spørgsmaal: om Fader og Søn eller to andre nær Beslægtede kunne paa een og samme Tid sidde paa Dommerstolen i den Keiserlige og Rigskommerretten, efter Lovene og Vedtægter.

Göttingen.

Johann Heinrich Christian von Selchow Geschichte der in Deutschland geltenden Fremden und einheimischen Recht, zum Behuf der academischen Vorlesungen. Dritte vermehrte und verbesserte Auflage. Im Verlag der W. Bosiegels, 1778. 1 Alph. 4 Ark 8vo.

Bogen selv er bekiendt, og fortiente at oplægges atter. Den er kun paa meget faae Steder forøget, og paa endnu ferre forbedret.

Halle.

D. Ernst Christian Westphals Rechtliche Bestärkung der Meynung: daß herrschaftliche Fordrungen aus einem Vertrage zwar mit einer stillzweigenden, doch nicht privilegirten Hypothek versehen sind. Bey D. C. Hendil, 1778. 3½ Ark 4to.

Forfatteren havde i en foregaaende Afhandling om Pandtrettigheden paastaaet denne Meening; og her prøver han de Tvivl, som i nogle nys udkomne Skrifter ere opkastede derimod, og søger at bevise, at hans Meening stemmer meer over-

overeens med Lovene og diſſes Analogie, end den modſatte Meening.

Primæ lineæ Juris publici eccleſiaſtici, Autore Franc. Georgio Diterich, Jur. Con. in Cath. Argentor. Univerſ. Prof. p. &c. Argentinæ, typis F. G. Levrault, 1778. Permiſſu Superiorum. 1 Alph. 8 Ark 8vo.

Forfatteren afhandler ikke den almindelige Kirkeſtatsret, men ikkun en Hiſtorie om den Tydſke og Franſke, hvorved han fornemmelig lægger den første til Grund, og føier det til, ſom i enkelte Tilfælde er forefaldet i Frankrig og Elſaß. Om begge Kirker lærer han, ſaavel hvorledes deres indvortes Forfatning og beſtyrende Indretning, ſom og deres Forhold til den verdslige Stat, Tid efter anden har været beſkaffent og er bleven forandret fra det 8de til det 18de Aarhundrede. Ved enhver Sætning indlader han ſig tillige i lovkyndige Underſøgelſer, hvorved han viſer megen Belæſenhed. Men desuagtet er han ikke frie for Fordomme, og, uden at regne dem, ſom egentlig angaaer hans Kirke, begaaer han mange Vildfarelſer ved at bedømme den evangeliſke Kirkes Forfatning og Rettigheder, og fordreier Lovene, ligeſom mange andre catholſke Skribenter have giort.

Glogau.

Forſtordnung für die ſchleſiſchen Geburgsforſten, wie auch wegen Einrichtung einer beſondern Geburgs-Forſtcommiſſion Schmiedeberg. De Dato Potsdam den 8 Septbr. 1777. Bey Günther. 15 Ark Fol.

Denne Forordning anpriſes ſom et Mønſter paa en fortræffelig, til Landets Vel og til Beſte for Forſternes Eiendomme paſſende Lov, der er lærerigere end mangen en vidtløftig Anviſning til Forſtvidenſkaben, og kan ogſaa komme Politierettens Elſkere til Nytte.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 50.

Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 15de Decbr. 1780.

Det nyeste Magazin af Fortællinger eller Samling af moralske, rørende og morsomme Romaner og Historier. Paa Dansk udgivne og fortsatte ved H. C. Amberg. Anden Aargang. Første Bind. 283 S. Andet Bind. 271 S. Tredie Bind. 385 S. Fierde Bind. 439 S. i 8vo. Hvert Bind i tre Hefter, udgivne fra May 1779. til April 1780. Kiøbenhavn. Trykt i det Kongel. Universit. Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske og findes til Kiøbs hos Gyldendal i Silkegaden No. 66. Koster 2 Rdlr. 3 Mk.

Hr. Birch beretter i Fortalen til denne Aargang, at han nu ikke længer, formedelst andre vigtigere Forretninger, kan tage Deel i dette Oversætter-Arbeide, men træder fra Verket blant blotte Læseres Tal, overladende dets Fuldførelse til sin Ven Hr. Amberg, hvis Navn findes paa Titelen. Vi kan ikke sige, at det enten har tabt eller vundet ved dette Skifte, men ere lige saa fornøiede med denne som med forrige Aargang, paa et eneste Stykke nær, som vi gierne havde ønsket uden for Samlingen, og hvorom vi tilforn har sagt vore Tanker, (see No. 38. af dette Hefte S. 594). De øvrige Stykkers Værdie er næsten alle bekiendt og fuldkommen afgiort. Fieldings, Arnauds og Marmontels Navne ere Anpriisning nok, og disses Verker skylder nærværende Aargang første Deelen sin Tilværelse. Vi vil kortelig-

gen igiennemløbe Samlingens Indhold; thi fuldſtændigt Uddrag behøves ikke, da de, ſom har læſt Stykkerne enten i Orginalerne eller i denne Overſættelſe, ſaa vel ſom de, der har Lyſt til at læſe dem, vilde kun takke os lidet derfor, og de, ſom enten ikke kan eller ikke ſkiøtte om nogen af Deelene, vilde endnu mindre bifalde vor Umage. 1) **Fanny.** En Engelſk Hiſtorie. **Fanny** var en Forpagters Datter i Grevſkabet Eſſex, vel opdragen, ſmuk og dydig. Hendes Faders Navn var **James.** Landgodſets Eier Lord **Thaley**, en Mand, der var født med et redeligt og meget følſomt Hierte, kunde ikke imodſtaae hendes Skiønhed, ikke leve uden Foreening med hende, og begierer hende derfor af hendes Forældre. Den gamle James, ſom indſaae de muelige Følger af dette Ægteſkab, ſatte ſig ſtedſe derimod. Thaley aabenbarer ſin Kierlighed for ſin Ven **Thoward**, en nedrig Forfører, ſom ikkun ſpotter med Ægteſkab og alt, hvad helligt er. Fanny var i hans Tanker lykkelig nok ved at blive Thaleys Maitreſſe. Lorden havde ikke ſaa uredelige Henſigter. Det var hans Alvor at ægte hende. Han bliver ſyg af Kierlighed, lader James kalde til ſig, bebreider ham ſin Sygdom, og faaer ham endelig til at give ſit Minde til Foreningen. Fanny var allerede, ſkiønt meget nødig, færdig efter ſin Faders Befaling at reiſe bort til ſin Faſter **Harris** for at beholde ſin Dyd og Ære i Sikkerhed, og nu blev der intet af denne Reiſe. Thaley kommer og faaer hendes Ja, men Ægteforeeningen maatte, for hans Farbroders Skyld, ſkee hemmelig. Thoward forderver al Ting, og Thaley, ſom ikke kunde modſtaae hans liſtige Overtalelſer, bliver nedrig og bedrager Fanny ved en forſtilt Foreening. Hun troer ſig at være gift og er det dog ikke. Hun elſker ſin Gemahl og elſkes igien, og mere end eengang følede Lorden heftige Bebreidelſer over ſin Omgangsmaade med ſin Elſkværdige. Lord **Dirton**, Thaleys Farbroder, kalder ham til London, og nu tages en om Affkeed med Fanny. Thoward følger ham og forderver ham, ſlæber ham fra den ene Lyſtighed til den anden, for at faae ham til at glemme Fanny, underretter Dirton om hans Forbindelſe, og her gifter Thaley ſig efter Dirtons og Thowards Drift med Lady **Cary**, en Datter af Lord **Dorſon.** Dirton beretter James's Datter denne Tidende. James faaer det ulykkelige Brev, hvori fandtes en Banco-

Sed-

Sedlet paa 1000de Pund Sterling, han falder i Besvimelse, og Fanny bliver utrøstelig. Thaley var imidlertid reist bort med sin nye Gemalinde som Gesandt ved et af de længstbortliggende Hoffer i Europa. James vil ikke tage imod de ham for hans Datters Ære tilsendte Penge, men kommer til London, og faaer efter lang Samtale med Dirton at vide, at hans Datter kun har været Thaleys Maitresse. Dette sætter ham i en fortvivlet Tilstand. Han skriver, som en fornærmet Fader, Dirton til og forlader London med Forbandelser over den. Han kommer Hiem og fortæller alle Ting. Virkningen af hans Fortælling var hos Fanny Skrig, Graad, Afmagt, og tilsidst Heltemod. Den begrædelige Familie besluttede at forlade deres ulykkelige Opholdssted. Thaley var ulykkelig gift. Skam og Bebreidelser gjorde ham Livet suurt. Endelig dør hans Kone og efterlader ham Gield og Fiender og Vanære, nu gior han sig i alle liderlige Huse bekiendt for en Helt i Ryggesløshed. I et Coffeehuus taler han om Æren, men en Ubekiendt, som ved en Hendelse havde faaet Omstændighederne med Fanny at vide, og som siden kaldes Sir Vindham, lader ham vide, at denne Materie ikke passede i hans Mund. Han udfordres derfor til Tvekamp og møder; men før Striden minder han Thaley om hans ærelose Forhold, hvoraf Virkningen blev, at Thaley skamfuld og overbeviist kaster Kaarden og overgiver sig til Bedrøvelse og Taarer. Thoward ærgrer sig herover, anfalder den Ubekiendte, og finder sin fortiente Død. Vindham paatager sig at ledsage Thaley til den fornærmede Families Opholdssted. Men Præsten, som denne Familie havde været hos, var imidlertid død, hvorfor den havde begivet sig andensteds hen. Reisen fortsættes og en liden fattig Dreng (Thaleys egen Søn) som under Graad klager over sin Fæders slette Forhold mod hans Moder, viser dem, efter Begiering, hen til sin ulykkelige Moder. Her finder da Thaley sin Fanny, seer hendes og Familiens Uselhed, skammer sig ved sin Opførsel, forkyer James's Liv, ægter sin troe Veninde, reiser til London, overtaler Vindham til at blive stedse hos sig for at tage Deel i hans Glæde, og bliver nu lige saa ægtek og æret, som han tilforn i Foreening med Lord Dorsons Datter havde været vanæret. Dirton bliver deres Ven, gior Thaley til sin Arving, og dør i Fannys Arme. James naaer en høi Al-

derdom, og det lykkelige Par glædes ved Dyd og elſkværdig Afkom. Her er Enden paa et Stykke, ſom indeholder mange ſmukke og rørende Optrin. 2) **Af Hr. Engels Philoſoph for Verden.** Et Exempel paa en dydig Huſtrue. En Philoſophs Samtale med en Rabbi. Læreren og Diſcipelen. 3) **Kierligheds Skabning af Meisner.** 4) **Zeuxis** af ſamme. 5) **Daphne.** En Idylle af Gesner. 6) **Thomas Jones** ſiette Bog. 7) **Thomas Jones** ſyvende Bog. 8) **Baron Rainville.** En virkelig Tildragelſe, ſom ikke lader ſig læſe uden Skræk, Gyſen og Medynk. 9) **Anekdoter til Nushirvans Levnet.** Da vi paa den femte Anekdote nær, ſom her findes, have tvende forſkiellige Overſættelſer for os af diſſe Anekdoter efter **Meisners Skizzen**, nemlig **en i Almeennyttige Samlinger** ved Hr. **Heilmann** og denne ved Hr. **Amberg**, vil vi her affkrive et Stykke af **Meisner**, og derpaa begge Overſættelſer, overladende Valget og Dommen til Læſernes Skiønſomhed. **Meisners Skizzen**, zwote Samlung: „Einſt, als Nushirvan ganz „ allein, und durch fremde Kleidung unkenntlich gemacht, „ in eine der öffentlichen Tabagien eintrat, ſah er in dem „ hinterſten Winkel des Saals einen jungen Perſer ſitzen, „ deſſen Turban eine anſehnliche Kriegswürde bezeichnete, „ und auf deſſen Geſichte eine tiefe Traurigkeit herrſchte. „ Der Anblick derſelben auf dem Antlitz eines ſeiner Unter„ thanen, und der heimliche Wunſch, ſie ſchon zerſtreut zu „ haben, das waren nach Nushirvans Charakter zwey un„ trennbare Dinge. Er nahte ſich daher ihm ſogleich, ſprach „ mit der Miene des Zutrauens, die immer wieder Gegen„ zutrauen erweckt, mit ihm, fand jede ſeiner Antworten „ edel und gut, und fragt' ihn endlich um die Urſache ſei„ ner Schwermuth. Der Jüngling ſtockte lang', endlich „ ſprach er: Ich kenne dich zwar nur erſt ſeit wenig Augen„ blicken; aber du haſt etwas in deinen Mienen und im Ton „ deiner Worte, was mir's Herz öffnet, hör' alſo meine „ Geſchichte! Ich liebt ein Mädchen, ſchön wie die Sonn' „ am Morgen, roth wie die Abendwolke, und weiß, wie „ die weiſſe ſiebenfach gebleichte Seide. Ein anderer Jüng„ ling warb zugleich mit mir um ſie: er war vielleicht ſchö„ ner als ich: aber — ohne Eigenliebe kann ichs ſagen „ — mein Herz war beſſer als ſeines. — Sie war Herr über

„ ihre

„ ihre Hand, und wählte lange; bald ſank das Zünglein in
„ der Wage zur rechten, und bald zur linken Seite; doch
„ endlich ſchien alles zu meinem Vortheil entſchieden, der
„ Tag unſrer Verbindung war anberaumt, und ich dünkte
„ mir bereits der glücklichſte unter meinen Brüdern zu ſeyn,
„ als der Ruf zum Kriege tönte. — Ich und mein Neben-
„ buhler verlieſſen die Stadt, eilten zum Heer, und kämpf-
„ ten beid' in der letzten Schlacht dicht neben einander. Der
„ Streit war da, wo wir ſtanden, am hitzigſten; der Weich-
„ ling floh zuerſt, mit ihm einige ſeiner Nachbarn, dieſen
„ folgten mehrere, und immer noch mehrere, und ſchon
„ wichen an die Hundert von unſern Brüdern, als ich und
„ wir andere Jüngling' uns in die Lücke warfen, durch Zu-
„ rufungen und eigenes Beyſpiel den weichenden Gliedern
„ vier Muth einflößten, und endlich die Ordnung erneuer-
„ ten, welcher bald nachher ein völliger Sieg folgte. — In
„ dieſen Getümmel entfiel mir mein Turban, und eine tiefe
„ Wunde, von der du noch hier an der Stirne die Narbe
„ ſehen kannſt, ſtreckte mich bewußtlos zu Boden; doch die
„ Sorgfalt meiner Kameraden rettete mein Leben — Wir
„ kamen zurück; — meinen feigen Nebenbuhler befreyeten
„ mächtige Freunde von der ſo wohl verdienten Strafe. —
„ Freudig eilt' ich Wiedergeneſener zu meiner Geliebten,
„ und glaubte mich feſter um ſie ſchlingen zu können, als
„ um den Ulmenbaum die Weinranke. — Aber Himmel!
„ welcher Wechſel! — Eben dieſes Denkmal meines Muthes
„ machte mich häßlich in ihren Augen; ich ward verſchmäht,
„ und er — er, dieſer Niederträchtige, mit Freuden ange-
„ nommen. — Ha! nicht ſowohl der Verluſt meiner Leibe,
„ nur die Urſache dieſer Verſchmähung, die Unwürdigkeit der-
„ jenigen, für die ich tauſendmal mein Leben aufgeopfert
„ hätte, und das unverdiente Glück des mir vorgezognen
„ Elenden ſchlägt mich darnieder u. ſ. w."

Almeennyttige Sam-linger S. 54.

„ Engang da Nushirvan ganske allene, ukiendelig i fremmet Dragt, traade ind udi en af de offentlige Tabagier, ſaae han i den bageſte

Magazinet. Andet Bind. Forſte Hefte S. 60.

„ Engang da Nushirvan kom ganske allene, og forklædt, ſaa at ingen kiendte ham, ind i en af de offentlige Tabagier, ſaae han en ung

Krog af Salen en ung Person sidde, hvis Turban betegnede en anseelig Krigsværdighed, og paa hvis Ansigt herskede en dyb Bedrøvelse. At see dette paa een af sine Undersaatters Ansigt, og det hemlige Ønske, at have adspreedt den, var efter Nushirvans Karakteer to uadskillelige Ting. Han nærmede sig derfor strax til ham, talte med den fortroelige Mine, som altid igien opvækker Fortroelighed, fandt hvert af hans Svar ædel og god, og spurgte ham endelig om Aarsagen til hans Tungsindighed."

„Den Unge standsede længe, endelig sagde han: Jeg kiender dig vel nu først i faa Øieblikke; men du har noget i dine Miner og dine Ordstone, som aabner mig Hierter, hør altsaa mine Begivenheder. — Jeg elskede en Pige, smuk som Solen om Morgenen, rød som Aftenskyen og hvid som syv gange bleget Silke. — En anden Yngling beilede tillige med mig om hende: han var maaskee kiønnere end jeg; men — uden Egenkierlighed kan jeg sige det — mit Hierte var bedre end hans. — Hun var Herre over sin Haand, og valgte længe. Snart sank Tun-

Perser siddende i den bageste Krog i Salen; hans Turban tilkiendegav, at han beklædte en anseelig Krigspost, og i hans Ansigt læste man en dyb Bedrøvelse. At see Tegn til Sorg i een af sine Undersaatters Ansigt, og hemmelig at ønske allerede at have forjaget den, det var efter Nushirvans Characteer to uadskillelige Ting. Han nærmede sig derfor strax til ham, og talede til ham med den fortroelige Mine, som stedse opvækker Fortroelighed igien, han fandt alle hans Svar ædle og gode, og spurgte ham endelig om Aarsagen til hans Tungsindighed."

„Det unge Menneske betænkede sig længe; endelig sagde han: Jeg har vel kun kiendt dig i nogle faa Øieblik; men du har noget i dit Væsen og i din Stemme, som aabner mit Hierte: hør altsaa mine Hændelser! — Jeg elskede en Pige, hun var skiøn som Solen om Morgenen, rød som Aftenskyen, og hvid som den hvide syv gange blegede Silke, — Et andet ungt Menneske friede til hende tillige med mig: Han var maaskee smukkere end jeg; men — jeg kan sige det uden Egenkierlighed — mit Hierte var bedre end hans. Hun raadede selv for hendes Haand, og valgte læn-

Tungen paa Vægtſkaalen til høire, ſnart til venſtre Side. Dog endelig lod det, ſom al Ting var afgiort til min Fordeel, vores Forbindelſes-Dag var berammet, og mig ſyntes, jeg var den lykkeligſte blant mine Brødre, da man kaldte til Krigen. — Jeg og min Medbeiler forlode Staden, ilede til Hæren, og kiempede begge i den ſidſte Træfning tæt hos hinanden. Striden var der, hvor vi ſtode, allerheftigſt, den Blødagtige tog først Flugten, med ham nogle af hans Sidekamerater, efter diſſe fulgte flere og immer flere — allerede mod hundrede af vore Brødre undvigede, da jeg og fire andre unge Karle kaſtede os i Aabningen, ved Tilraaben og eget Exempel ſatte vi igien Mod i de vigende Geleeder, og endelig fornyede Slagtordenen, hvorpaa ſnart fulgte en fuldkommen Seier. — I denne Tummel faldt min Turban af, og et dybt Saar, hvoraf du endnu her paa min Pande kan ſee Arret, ſtrakte mig føleløs i Støvet. Dog mine Kameraters Omhyggelighed reddede mit Liv."

„Vi kom tilbage — mægtige Venner befriede min Medbeiler fra den ſaa vel fortiente Straf. — Glad haſtede jeg igien

længe; ſnart hældede Tungen paa Vægtſkaalen til den høire, og ſnart til den venſtre Side. Endelig ſyntes dog al Ting at være afgiort til min Fordeel: Dagen til vor Foreening var berammet, og jeg troede allerede, at jeg var den lykkeligſte iblant mine Brødre, da vi bleve kaldte til Krig. — Jeg og min Medbeiler forlode Staden, ilede til Hæren, og ſloges begge i det ſidſte Slag tæt ved hverandre. Slaget var hidſigſt paa det Sted, hvor vi ſtode; den Feige flygtede først, og med ham nogle af hans Naboer, diſſe fulgte flere, og ſtedſe flere, og allerede veeg næſten hundrede af vore Brødre, da jeg og fire andre unge Mennesker kaſtede os i Hullerne, indblæſte Mod i de vigende Gelidder, deels ved Opmuntringer og deels ved vort eget Exempel, og fornyede endelig Ordenen igien, hvorpaa ſnart fulgte en fuldkommen Seier. — I Tummelen faldt min Turban af Hovedet paa mig, og en dyb Vunde, ſom du endnu her kan ſee Arret af i min Pande, kaſtede mig føleløs til Jorden; men mine Kammerates Omſorg reddede mit Liv."

„Vi kom tilbage — mægtige Venner befriede min feige Medbeiler fra den ſaa vel fortiente Straf. — Glad ilede

igien lægt til min Elskte, og troede at kunde nu snoe mig fastere om hende end Viinranken om Elmetræet. — Men Himmel! hvilken Forandring — just dette Erindringstegn af mit Mod giorde mig hæslig i hendes Øine. Jeg blev forsmaaet, og han, han Nederdrægtige blev med Glæde antaget. Ha! ei saa meget min Elskovs Tab, men kun Aarsagen til min Forkastelse, hendes Uværdighed, for hvilken jeg tusende Gange havde opofret mit Liv, og den Elendiges usortiente Lykke, som blev mig foredragen, nedslaaer mig o. s. v."

jeg, da jeg kom mig, til min Elskte, og troede at slynge mig fastere om hende, end Viinranken om Elmetræet.— Men Himmel! hvilken Forandring! just denne Amindelse af mit Mod giorde mig hæslig i hendes Øine: jeg blev foragtet, og han — han, denne Nedrige, imodtaget med Glæde. — Ha! ikke det, at jeg mister min Elskte; men Aarsagen til denne Foragt, saa uværdig en Opførsel af hende, som jeg vilde opofret mit Liv tusende Gange for, og den Nedriges usortiente Lykke, som blev mig foretrukket — dette nedslaaer mig saa meget o. s. v."

Endnu et Par smaa Prøver paa den ene Oversættelses Fortrin for den anden. Hos **Meisner** staaer S. 34: „Und „ sang seitdem nie wieder in dreyer Zeugen Gegenwart." **Magaziner**: „Og sang siden den Tid aldrig i flere end tre „ Vidners Nærværelse." **Almeenn. Saml.** rettere: „og „ sang siden den Tid aldrig mere i tre Vidners Nærværelse." **Meisner** S. 43: „Wähl' unter den Schönen meines Ho„ fes, und nimm die nächste erledigte Statthalterschaft zum „ Lohn deiner Tapferkeit und Treue." **Almeenn. Saml.** „ Vælg blant mit Hoffes Skiønheder, og tag det første Stat„ holderskab, som bliver ledigt, til Løn for din Tapperhed." **Magazinet** bedre: „Vælg imellem mit Hofs Skiønheder, „ og tag det første Statholderskab, som bliver ledigt, til „ Løn for din Tapperhed og Troeskab." Vi have her villet giøre denne Sammenligning, for siden at kunne spare Umagen med at bedømme Hr. **Heilmanns** Oversættelse, naar vi skal recensere de **Almeennyttige Samlinger**. — 10) Den Viise. Efter **Hagedorn**. 11) **Thomas Jones** ottende Bog. 12) **Thomas Jones** niende Bog. 13) **Anne Bell**. En Engelsk Historie af **Arnaud**. Den viser i

Bells

Bells og hendes Faders Exempel, at Dyden ikke allene fordrer af unge Mennesker, at de skulde vogte sig for Lidenskabernes farlige Tillokkelser, men paalægger ogsaa Forældrene de stærkeste Forpligtelser til at holde Maade i Strenghed, naar det kommer an paa at straffe Feiltrin, som begaaes af deres Børn i en Alder, der ikke er i Stand til at overlægge, og mangler den store Læremesterinde Erfarenhed. Havde Bell og hendes elskværdige **Syndham** vogtet sig mere for Sammenkomster i Eenlighed, og nøiere overlagt Følgerne af deres Elskov, skulde Aarsagen til begges Ulykke, Bells Besvangrelse, været forebygget, og havde hendes Fader Lord **Daramby** vildet følge den redelige **Simpsons** Forestillinger om at tilgive, og ikke lade sig beherske af Grumhed, Bitterhed og Fordom imod Syndhams borgerlige Stand, vilde han siden ikke haft noget at fortryde, Syndhams Liv var bleven reddet, og en Lords Datter var da ikke bleven bragt til Bettelstaven. 14) **Laurette af Marmontel.** En smuk og dydig lille Landsbye-Pige, hvis Ydigheder indtog Greven af **Luzy**, af hvilken hun efter noget Bekiendtskab bortføres af sin Faders Huus til Paris. Hun finder Smag i Stadens og sin egen Pragt, men føres endelig, Greven af Luzy uafvidende, tilbage til sit Landsbye-Levnet af sin redelige Fader **Bazile**, som længe ikke havde kundet opspørge hendes Opholdssted, men tilsidst af en Hendelse fik hende at see. Greven af Luzy, som elskede hende høit, kommer endelig efter mange Bekymringer over hendes Tab til **Coulange**, begierer hende til Ægte af hendes Fader og faaer hende. Den til en Tid næsten fortvivlede Bazile bliver nu trøstet, lever længe og omfavner sine Børnebørn. Om Stykket indeholder interessante og rørende Scener, er intet Spørsmaal. 15) **Annete og Lubin**, en virkelig Tildragelse af **Marmontel.** Et Bevis paa, at om det er farligt at sige Børn al Ting, er det endnu farligere at lade al Ting blive dem ubekiendt, da der ere Feil, som ere store efter Lovene, men ikke i Naturens Øine, som let kan forlede den uvidende Uskyldighed til at blive strafværdig. Annete og Lubin, hinandens kiødelige Sødskendebørn, elske hverandre fra den spæde Ungdom af, de voxe op og blive ved at elske. Kierligheden gaaer for vidt; thi Annete besvangres, men de veed ikke, at de har forseet sig, førend Amtmanden siger dem det, og neppe kan

de endnu i deres Enfoldighed troe, at de har feilet ved at følge deres Natur og deres Kierlighed. Endelig overbeviſes de, og der udvirkes dem Tilladelſe til at ægte hverandre. Stykket er baade rørende og muntert, ja paa ſine Steder løierligt. Hvo kan bare ſig for at ſmile til Lubins Forſvars-Tale for Herremanden: „Naadige Herre! der er Annete, „ſom er frugtſommelig, med Deres Tilladelſe, og jeg alle„ne har tilføiet hende denne Ulykke. Vor Dommer ſiger, „at man maa være gift for at kunde avle Børn, jeg begierer, „at vi maa blive gift. Han ſiger, at det ikke er mueligt, „fordi vi ere Søskendebørn. Jeg finder det mueligt, „eftersom Annete er frugtſommelig, og det ikke er vanſke„ligere at være Mand end Fader. Amtmanden anbefaler „os til Dievelen, og vi anbefale os til Dem. Den ædle „Mand, ſom hørte paa dette, maatte tvinge ſig for ikke „at lee til Lubins Tale." Og vi troe, at flere maa gisre det ſamme. 16) Anacreon af Hagedorn. 17) Thomas Jones tiende Bog. 18) Thomas Jones ellevte Bog. 19) Bidrag til Føelſomhedens Hiſtorie. To Forelſkedes Brevvexling. Overſat af Tydſk. Vi har i Begyndelſen af Recenſionen talet om dette Stykke, og troe, at det vanzirer Samlingen. 20) Thomas Jones tolvte Bog. 21) Thomas Jones trettende Bog, hvormed Aargangen ſluttes. Man kiedes ikke ved at læſe denne Fieldings vittige Roman, dog er det os kiert, at ſaa lange, og altſaa afbrudte Stykker ikke herefter ſkal have Sted i Magazinet. At Jones, ſom vi har erfaret af en Avis-Bekiendtgiørelſe, ikke overſættes af Original-Sproget, men af en anden Overſættelſe, giør os meget ont. Ogſaa vilde vi bede Hr. Amberg at give os de øvrige Anekdoter til Nushirvans Levnet, ſom findes hos Meisner, i Fald de ikke allerede ere givne; thi vi have ikke læſt videre end denne Aargang af Magazinet. At dette herefter udkommer paa Hr. Gyldendals Forlag, veed enhver af de offentlige Tidender.

Guilielmi Culleni, M. D. Archiatri Britannici &c. primæ lineæ Medicinalis Praxeos. Ex Anglica idiomate latine vertit A. B. Beerénbroek. Lugd. Bat. 1779, 16½ Ark ſtor 8vo.

Dette Skrift er deelt i to Bøger, hvoraf den første handler om

om Febrere, og i ſer Capitler anføres og underſøges Omſtændigheederne ved dem, deres nærmeſte Aarſager, Forſkiellen imellem dem, deres langtfraværende Aarſager, Yttrelsesmaade og Helbredelsesmidler. I den anden Bog foredrages de med Betændelse forbundne Sygdomme, deres Aarſager, Udfald, Helbredelsesmaade o. ſ. v. Forfatt. grunder ſig i ſit Foredrag paa ſin Nosologia methodica. Overſættelsen er god, og vil, ſom man haaber, opfylde ſit Øiemeed, at gisre dette Skrift almeennyttigere.

Leipzig.

Virgils Eklogen. Im Dückiſchen Verlage, 1777. 4 Ark 8vo.

Overſætteren ſkal ikke have udrettet meget ved dette Arbeide. I nogle af Eklogerne, ſaaſom i den første, har han fulgt Küttner, og i den anden Ramler. Ved at ſammenligne ham med den ſidſte, har man fundet, at hans Overſættelse næſten ikkun er en Udvidelse af den Ramlerſke. Hvor han arbeider ſelv, ſynes han ikke altid at have forſtaaet ſin Digter, og ikke heller at være meget bekiendt med de ſmaae Forbindelses-Ordes Fynd i de latinſke Perioder; hvorom man kan overbevise ſig, ved at læſe den tiende Ekloge hos ham ſtrax i Begyndelſen. For en Overſættelſe af en Digter har Udtrykket hiſt og her ſyntes os at hæve ſig for lidet.

Zürich.

Drey epiſche Gedichte, Makaria, Sigovin und Adelbert. Bey Orell Geßner, Füeßlin und Comp. 1778. 5 Ark Octavo.

Den første af diſſe Fortællinger er digtet efter Euripides; den anden, ſom indeholder en Tildragelſe fra Korstogenes Tid, efter Homers Μνηστηροφονια, eller Ulyſſis Ankomſt paa Ithaca. Den tredie indeholder Grøve Albert von Gleichens Tildragelſe, ſom havde to Gemalinder. De ere ſkrevne i Hexametrer, ſom i det mindſte have den Fortieneſte, at være flyde, om de end ikke allevegne ere velklingende.

Leipzig.

Ueber die Ansteckung, besonders der Pocken. In einer Beurtheilung der neuen Hofmannischen Pocken-Theorie, von Johann August Unzer. Bey Joh. Fried. Junius, 1778. 1 Alph.

En Afhandling af Hofmann om Kopperne, første Deel, hvori Koppemateriens og andre Sygdommes Oprindelse lægges for Dagen; Indledningen til samme Skrift, og Anhanget til den første om Kopperne, hvori den anførte Aarsag til den anstikkende Febermateries Assimilation udførligere beviises, og Koppekiætlernes Existence giores upaatvivlelig vis. —— Disse ere de Skrifter, som Hr. U. her bedømmer. Hele det Hofmanniske System, for saavidt det er bekiendt af de anførte tre Skrifter, har Hr. U. bragt i sex Læresætninger, og tilføiet enhver der, og bedømmet det deraf, som har maattet søges adspredt i disse Skrifter. De Materier, som undersøges i disse sex Læresætninger, ere: 1) Om Koppegiftens Natur, og om der gives egentlige Koppekiærler? 2) Hvorledes Anstikkelsen skeer? 3) Hvorledes den udbreder sig, og hvorledes Giften formerer sig i det anstukne Legeme? 4) Hvorledes videre Lungen kan betragtes som et rensende Organ for Blodet, og om Koppegiftens Udgang igiennem den. 5) Om Anstikkelsen ikkun er indskrænket til Dyr af een Art? 6) Hvorfor anstukne Liig ikke stikke an? Ved ethvert Sted, som anføres af Hofmanns Skrifter, er nøiagtig anmærket, hvor det er at finde; Bedømmelserne ere satte neden under som Anmærkninger, og alting giort saa tydeligt og klart, at, i Fald det end ikke skulde fyldestgiøre alle tænkende partiske Læger, kan det dog lede dem paa den rigtige Vei til videre Undersøgelse.

Frankfurt og Leipzig.

Beyträge zu den Sammlungen der besten deutschen poetischen und prosaischen Schriftsteller. Erstes Stück. 1778. 12 Ark 8vo.

Den Hensigt, at drage mangt et Værk, som taber sig iblant Mængden, og dog fortiente en mildere Skiæbne, frem af Gruser, kunde være god, naar alleneste denne Møie blev anvendt paa bedre Stykker, end man forefinder i denne Samling.

Dig-

Digtene ere meeſtendeels af meget ringe poetiſk Værd, og det ſamme gielder om de proſaiſke Fortællinger. Hvo vil i ſaadan en Bog vente at finde Julian Apoſtats Hiſtorie? Udgiveren har foreſkrevet ſig ſelv den Lov, at han ikke vil optage i denne Samling noget, ſom findes i Muſeum eller nogen Muſenalmanak; men imod denne Lov har han ſelv handlet, ved at indrykke her den ſkiønne Romanze Phidile af Claudius: „Ich war nur ſechzehn Sommer alt," hvorved ogſaa, uviſt af hvad Aarſag, Phidile ganſke urigtig er blevet forandret til Phyllida. Alligevel ſkulle diſſe Beyträge fortſættes.

Weſel und Leipzig.

Anweiſung, wie man ſich vor alle anſteckende Krankheiten verwahrend könne; für ſolche, die nicht ſelbſt Aertze ſind. Von Carl Arnold Kortum, der Artzn. Doctor. 1779. 9½ Ark 8vo.

Her handles i to Afdelinger kort og tydelig om Bevarelsesmidler i Almindelighed, og om Bevarelsesmidlerne for viſſe anſtikkende Sygdomme i Særdeleshed. Paa et og andet Sted kunne vel behøves nogle ſmaae Forbedringer.

Erfurt.

Sonn- und Feſttägliche Betrachtungen bey dem Siech- und Sterbebette der Chriſten, nach Anleitung der Evangelien, von M. Joachim Chriſtian Loßius. 1778.

Diſſe Betragtninger kunne ikke anſees ſom egentlige Prædikener, men ſom Tanker, man kan forelæſe Syge, og det med Nytte, for at opbygge dem om Søndagen, naar de maae iagttage Gudstieneſten paa deres Sygeſeng. Derfor ere Anledningerne dertil tagne af Evangelierne, eller overalt af ſaadanne Materier, ſom pleie at afhandles hver Søn- og Feſtdag. Sturm, Tiede, Ulber, Fedderſen, have i viſſe Maader tient Forfatteren til Mønſtere. Omendſkiønt han ikke overalt har truffet deres Tone, og nu og da har noget overflødigt og søgt i ſine Betragtninger, ſaa fortiene de dog i Henſeende til mange Steder meget at anpriſes. Udtrykket er let, forſtaaeligt og eſtertrykkeligt; Tankerne ere ſande, ogſaa for ſtørſte Deelen originale, og foredragne ſaaledes,

at

at de efterlade hos Læſeren endnu megen Materie til videre Eftertanke.

Wien.

Arbeiten in Kriegszeiten über erhebliche Gegenſtände, aus den Staats und Kriegswiſſenſchaften. Erſtes bis ſechs und zwanzigſtes Stück. 1778, hvert Stykke et halv Ark Octavo.

Diſſe Blade, ſom i Form af offentlige Tidender ere udkomne i Vien fra den 3die November til den 30te December 1778 to gange ugentlig, indeholde lutter Afhandlinger, ſom angaae Stridighederne og den opkomne Krig over den Bayerſke Arvefølge. Nogle af dem ere militairiſke, men de fleſte af hiſtoriſkt og lovkyndigt Indhold. Forfatteren, den yngre Carrach, dadler det Berlinſke Hofs Forhold paa en ofte ſkieldende og hadefuld Maade. I en egen Afhandling har han ogſaa derfor troet det fornødent, at forſvare ſig imod den Beſkyldning, at han var en Fornæder af Fædrenelandet.

Friedrich Chriſtoph Jonathan Fiſchers Verſuch über die Geſchichte der deutſchen Erbfolge. Erſter Band 18½ Bogen, Zweiter Band, welcher ein doppeltes Urkundenbuch enthält, 21½ Ark 8vo, 1778.

Denne Bog er een af de vigtigſte og mærkværdigſte, ſom i lang Tid ere komne for Lyſet, i Henſeende til Lovkyndigheden. Med en næſten ødſel anført Belæſenhed af ældre og nyere Skrifter, trykte og utrykte Documenter, undersøger Forfatteren den ældſte Indretning i den tydſke Arvefølge, giennemgaaer dens forſkiellige Forandringer og deraf opkomne mangfoldige Arter, belægger det, han ſiger, med Steder af Love, Documenter, Hiſtorieſkrivere og Lovkyndige; betragter ſine Materier ofte fra en anden Side, end den ſædvanlige, og giør Slutninger, ſom ere lige imod mange almindelig antagne Sætninger. Da diſſe to Bind endnu ſkal have eet efter ſig, ſaa kan man først, naar dette er kommet for Lyſet, tilfulde dømme, om Forfatteren er i Stand til at beviſe ſine Meeninger, at al tydſk Arvefølge fordum har grundet ſig paa eens Grundſætninger, og at iſær Forfangsretten i de følgende Tider er indført. Det andet Bind indeholder intet uden Documenter, hvoraf en Deel udgiør dem, ſom

ſom allerede havdes trykte, men det øvrige dem, ſom hidindtil have været utrykte.

Frankfurt und Leipzig.

Der vierte Krieg zwiſchen Oeſterreich und Preuſſen. Betreffend die Bayerſche Erbfolge. Erſter Theil. 1779, 1 Alph. 13 Ark 8vo.

Omendſkiønt man allerede har adſkillige Samlinger af de Statsſkrifter, der ere komne for Lyſet angaaende Stridigheden om den Bayerſke Arvefølge; ſaa har denne Samler dog endnu villet indfinde ſig, men har formodentlig taget ſine Materialier af een af de andre Samlinger. Den eeneſte Fortieneſte, han derved kan have, er, at han har ſamlet efter chronologiſk Orden, og hiſt og her indſkudt nogle Fortællinger om Krigsoperationerne. Men, da vi allerede have endeel ſaadanne Fortællinger, og Statsſkrifterne findes meget fuldſtændige i andre Samlinger, ſaa var denne Samling ganſke overflødig.

Wien.

Georgii Prochaska M. D. Controverſiæ quæſtiones phyſiologicæ, quæ vires Cordis & motum ſangvinis per vaſa animalia concernunt. Apud Graeffer, 1778. 12 Ark ſtor 8vo.

Det første Spørgsmaal: an Cor unicus ſangvinis circulantis in homine motor? besvarer han med Nej, da den Kraft Arterierne have til at trække ſig ſammen, befordrer Blodets Omløb, og efterhaanden forretter det, ſom Hjertets Sammentrækning havde begyndt, da hin virker ſtrax efter denne. 2) Qvæ quantitas virium Cordis ad movendum ſangvinem requiratur? Her viſer Forfatteren, at den Kraft Hjertet har, ſaavel til at ſtøde Blodet frem, ſom ogſaa til at udvide Pulsaarerne, og til at lette den Tyngde, ſom ſtaaer dem imod, maa tages i Betragtning, og at hertil ikke behøves nogen overordentlig, men ikkun en ringe Kraft. Han giver ogſaa tilſtrækkelig Forklaring over, hvorfor Hjertet, ſom er i Bevægelſe al den Tid Menneſket lever, aldrig ſlappes, da dog alle andre Muſkler, ſom bevæge ſig efter vor Villie, pleie at trætte og foraarſage Smerte. 3) Quousque

vires

vires cordis ſe in animalibus vaſis extendat, & arteriarum pulſatio? Dette Spørgsmaal opløſer Forfatteren efter nogle Slutninger ſaaledes: At Pulsaarernes Slag ſtrækker ſig deſto videre, jo meer Blod der udſtødes fra Hiertet, og jo meer Arteriernes Udvidelſe derved befordres; men at dette nødvendig maa være ulige hos forſkiellige Personer, hos forſkiellige Dyr, og under forſkiellige Omſtændigheder, og at derfor ingen vis Regel kan faſtſættes: at Arteriernes Slag maa ſtrække ſig til dem, hvis Giennemſnit svarer til en Siettedeel af en Linie, ſom Haller antager. Angaaende den anden Deel af Spørsmaalet, ſaa gaaer vel endeel af Hiertets Kraft bort ved Arteriernes Udvidelſe; men det fra Hiertet udſtødte Blod befordrer det arteriøſe Blods Fremſtødelſe i Blodaarerne, og i dette Blod vedligeholdes endeel af Hiertets Kraft, der rækker til Begyndelſen af Blodaarerne. Det i Blodaarerne indſluttede Blod maa vige for det, der kommer fra Pulsaarerne, og nærme ſig til Hiertet; paa denne Maade ſættes heele Blodſtøtten i Bevægelſe, og følgelig befordres Blodets Fremſtødelſe, indtil det igien kommer til Hiertet ved Kraften af Hiertets Sammentrækning. 4) Quanam celeritate languis in diverſis partibus corporis humani feratur? Hvor Forfatteren søger at beviſe, at de mechaniſk-hydrauliſke Sætninger, en nøie anatomiſk Kundſkab, og de Forſøg, duelige og lærde Mænd have anſtillet, nødvendig her maae tages ſammen, for at give en vigtig Forklaring.

Trykfeil i No. 48.

Side 758. Linie 6. Biørneſtål læs Biørnſtål. S. 762. L. 10. Men l. Mæn. L. 32. Palait l. Palaiet. S. 764. L. 9. forlede den l. forlede til den. L. 15. lod l. lade. S. 765. L. 16. 35 vare l. vare 35. L. 37. i l. ide. S. 766. L. 19. deres l. dens. L. 21. Verſter l. Verſter. S. 767. L. 13. Halbdrama l. Halbdramen.

I No. 49.

Side 770. L. 19. var l. vor. S. 773. L. 13. tonde l. tvende. L. 14. Gallay's l. Gallaz's. S. 774. L. 31. er l. ere. S. 777. L. 25. gelebten l. geliebten. L. 35. Forfatfatternes l. Forfatternes.

No. 51.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 22de Decbr. 1780.

Danmarks Riges Raad og øverſte Admiral Herluf Trolles Levnet og Bedrifter. Forfattet af Ludvig Boeſen. 206 S. i 8vo. Kiøbenhavn, 1780. Trykt i Godiches Arvingers Bogtrykkerie, og paa ſammes Forlag og Bekoſtning. Koſter 8k.

Forfatteren inddeeler ſit Skrift i 6. §§., hvoraf den første indeholder Herluf Trolles adelige Herkomſt og Familie; den anden hans Fødſel og Levnet til Krigens Begyndelse Aar 1562.; den tredie hans Søe-Actioner, og Herlufsholms Skoles Stiftelſe; den fierde hans Sygdom, Død og gode Egenſkaber; den femte hans Frues videre Levnet og Død; den ſiette og ſidſte §. Herlufsholms Skoles Skiebne og Tilſtand til vore Tider, tilligemed en kort Beſkrivning (Beſkrivelſe er Danſk, men ikke hiint. En Udgiver burde rette ſaadanne Ord) over Stedet. Man faaer altſaa endeel mere, end man efter Titelen kunde vente; men i en anden Henſeende endeel mindre. Forfatteren følger troligen den Grieſenfeldſke, Tordenſkioldſke ꝛc. Levnetsbeſkrivers knudrede Fodſpor. I Steden for at benytte ſig af Dokumenter, udſkriver han dem; og i Steden for at fortælle ſammenhængende, afbryder han Fortællingen til Kiedſommelighedens Befordring ved Dokumenters Indførelſe og Aftrykning. Naar man har giennemlæſt Skriftet ſeer man nok, at Trolle har været en ſtor og ypperlig Mand; men man lærte det med

Kiedſommelighed, og man attraaer ikke at læſe det nok engang paa ny. Man bliver og vaer, at Forfatteren har giort ſig Umage, med at ſamle alle de Efterretninger han kunde overkomme, og raadført ſig med kyndige og indſigtsfulde Mænd; men man beklager tillige, at han ikke har anvendt ligeſaa ſtor Flid paa Udarbeidningen. Skulde Forfatteren vedblive ſit Løfte i Fortalen, at udgive flere Danſke Admiralers Levner, giorde han ikke ilde, om han i Forveien lærte at kiende en Biographs Pligter.

Vidtløftigere, end allerede ſkeet er, vil vi ikke anføre Bogens Indhold, og vi kan med ſaa megen større Grund undgaae Vidtløftighed, da Trolles Levnet allerede to Gange forhen er udgivet paa Danſk, og altſaa det vigtigſte af hans Levnets Omſtændigheder Læſeren bekiendt; dog kan vi ikke nægte os ſelv den Fornøielſe, at giøre andre opmerkſomme paa vore kiekke Forfædres Opførſel paa en Tid, da vore Naboer ſkiendigen vanærede Menneſkeligheden. Trolle anførte den Danſke Flaade med et kiekt og mandigt Mod mod Fienden, og et kierligt faderligt Hiertelag mod ſine Underhavende, der geraader de Adlydende til lige ſaa ſtor Ære ſom Anføreren; thi det forudſætter ſtore Fortieneſter paa begge Sider. Saaledes taler Trolle om ſine Underhavende i en Beretning til Kongen: „De ere ærlige tro Mænd, og ikke anderledes end ſom mine egne Brødre og Børn," og at han i Gierningen har opført ſig imod dem ſom ſaadanne, ſees tydeligen deraf, at da han i Slaget den 4de Junii 1565. havde bekommet det Saar, ſom ſiden endte hans Dage, opſatte han ikke allene dets Forbindelſe til Slaget var forbi, men lod endog hans Underhavende forbinde først. S. 136 fortælles Sagen ſaaledes: „Som nu Feldtſkiereren efter Slaget vilde forbinde den gode Trolle, førend nogle af de andre, ſom vare ſaarede, befoel han, at alle de Officerer og Matroſer, ſom han troede, at være blevne mere qvæſtede end han ſelv, ſkulle først forbindes. Da dette var forbi, lod han først eftersee ſine egne Saar, hvor over de bleve desværre." Han forfulgte derpaa Fienden, men da han ikke kunde faae ham fat, begav han ſig med Flaaden tilbage til Dragsø, S. 140, „hvor hans Broder, Børge Trolle begav ſig ud til ham, og lod ham føre i Land. Over Amager drog han ind til Kiøbenhavn, og i hvor afmægtig han end var, ville

han

han dog hverken lade ſig bære eller kiøre, men gik til Fods fra Stranden igiennem Stadens Gader hos ſin Broder, bærende ſin Kaarde paa Skulderen, indtil han kom til ſin Gaard." S. 141: „Da Trolle hørte, at Otto Rud ſkulle betræde (beklæde) hans Embede, ſagde han, at han vidſte ingen udi Danmarks Rige bedre til en Admiral, end O. Rud var. Jeg vil ſige eder god for, var hans Ord, at han ikke ſkal ſkye for ſin Fiende. Udfaldet viſte, at Trolle talte Sandhed." Saaledes handlede vore Forfædre!

Til liden Ære for de Tiders Svenſke findes følgende S. 108: „Da de Svenſke Skibe kom ind for Bornholm, lagde de ſig imod Natten paa det Sted, hvor de Danſke tilforn havde ligget. Tilig om Morgenen løb en god Deel Koffardie-Farere fra Narva, hvilke havde ſpurgt i Søen, at de Danſke laae under Bornholm, ind til den Svenſke Flaade, og ankrede der, meenende, at Skibene vare Danſke, indtil de Svenſke fyrede paa dem, og toge dem faſt alle til Priis. Det er uviſt, hvor mange diſſe Koffardie-Skibe vare i Tallet, een nævner 14, en anden 12, og maaſkee de vare flere, men at de fleſte, om ikke alle, tilhørte de Lybſke (i Foreening med de Danſke førte de Krig mod Sverrig) er uden al Tvivl, endſkiønt nogle ſige, at de vare Danſke. Af diſſe undløb nogle faa, ſaa det er en urigtig Beretning, at de bleve alle tagne af Fienden, undtagen tvende, af hvilke det ene landløb paa Bornholm, det andet paa Skaane. De Svenſkes Raſerie imod det arme Folk, paa de af dem bemægtigede Skibe, gik ſaa vidt, at de huggede mange for Borde (behøver en Forklaring) ophængte nogle, og opſkar andre levende, hvis Indvolde bleve udtagne og Stedet fyldt med Blaar, hvori de ſtak Ild. Alle de andre Kiøbmænd og Skippere lod den Svenſke Admiral binde Parviis tilſammen med Hænder og Fødder, og ſaaledes henføre paa et gammelt Kiøbmands-Skib, ſom han derefter lod ſætte Ild paa og opbrænde med alle, ſom der var inde. Den fangne Admiral Bagge beſkriver i ſit Brev til Kong Eric denne tyranniſke og umenneſkelige Medfart paa denne Maade: Efterat Fangerne udi 8 a 10 Timer havde været i et Orlogſkib, bleve de bragte paa en Koffardie-Farer, hvor de Svenſke bandt dem ved Siden af Skibet, ſatte Ild derpaa og opbrændte dem, ſaa at Folk ſtod paa Landet og hørte deres Skrig, og Menneſkers Maver

ſvømmede i Havet af dem, ſom bleve brændte." Vel ſandt, at Trolle, for at hevne ſig, giorde Landgang paa Øland, og opbrændte Ladegaarden og 8 Kirke-Sogne; men man betænke tillige, at Giengieldelſe i et ſaadant Tilfælde er næſten uundgaaelig. Den gemeene Mand, ſeende paa det Nærværende og ikke paa dets Følger, maa tilfredsſtilles, om han ſkal efterkomme ſin Pligt. I et Brev, ſom Trolle kort Tid efter tilſkrev Kongen, klager han over Mangel paa Folk og Proviant, og roſer de Danſke, ſom nøiſomme med lidet og dog arbeidſomme, ſaa, at derſom han ikke havde haft dem paa Flaaden, frygtede han, at den allerede havde været ved Kiøbenhavn igien.

For at fornye Erindringen af diſſe brave Folks værdige Anfører, meddeele vi hans Afſkildring med Forfatterens Ord. Vi opnaae derved desuden det, at Læſeren til deels kan indſee Grunden til den af os over Skriftet fældede Dom. „Denne brave Herre, ſiger Forfatteren S. 145, har i Sandhed indlagt ſig megen Berømmelſe ved ſine ſtore Fortieneſter, ſin beſynderlige Nidkierhed for Landets Vel og ſin ypperlige Erfarenhed. Hans Gravſkrift bevidner, at hans Viisdom, Retfærdighed, Frimodighed, Myndighed og Lykke, baade ſom Rigens Raad og udi andre Beſtillinger, hvilke han i mange Aar foreſtod, var nokſom bekiendt. Han var ei allene en ſtor Elſker af gode Videnſkaber, hvilke han ved alle Leiligheder ſøgte at forfremme, men blev og agtet for een af de klogeſte og lærdeſte Herrer, ſom da levede. Ofte verlede han Breve med Melanchton, og andre lærde Mænd. Baade i hans og D. Luthers Huſe holdte han Tid efter (anden) mange unge Mennesker, for at erhverve grundig Lærdom udi Religionens Sandhed. Denne Melanchton har ſat en Fortale til H. Trolle ved D. Petri Palladii Catalogus aliqvot hæreſium hujus ætatis & earum refutatio. Henrich Smidt i Malmøe har tilſkrevet Trolle en Deel af ſine Lægebøger. Den første evangeliſke Biſkop i Sielland, Ped. Palladius, udgav 1554. et hiſtoriſk Skrift, kaldet St. Peders Skib eller Chriſti Kirkes Forfølgelſe i det Gamle og Nye Teſtamente. Dette tilſkrev han Trolle, ſom da var Herre paa Hillerødsholm og Befalingsmand paa Drekrog. Til den Danſke Hiſtorie forfattede han en Samling, og derfore holdte tvende Studentere, ſom ſkulle optegne det, ſom dertil hørte. Reſen ſiger, at

at han holdt ſin egen Hiſtoricum med ſin Skriver, paa ſin egen Bekoſtning. Dette Arbeide er ſiden faldet i den bersømmelige Cantzlers Ar. Hvitfeldts Hænder, hvoraf han til ſin Hiſtorie betiente ſig, hvilken han ſiden til ſit Navns beſtandige Ihukommelſe lod komme for Lyſet. Trolle var og en Elſker af Poeſie, og ere udi de gamle Danſke Pſalmebøger viſſe Sange, under hvilke hans Navn findes, men ere nu ei mere i den Agt, ſom fordum. Hans Symbolum eller Tankeſprog var: Al Ting kommer af GUd, Livet og Døden, Rigdom og Armod. Førend vi følge ham til Graven, vil jeg korteligen berøre D. Hemmingſens troværdige Vidnesbyrd om hans fortræffelige Egenſkaber. Naar Trolle, ſiger denne for ſin Retſindighed og Lærdom nokſom bekiendte Mand, ikke ved vigtige Forretninger paa Kongens og Rigets Vegne var forhindret, læſte han hver Morgen og Aften, efterat han havde giort ſin Bøn, et eller to Capitler i Biblen, i ſær elſkede han St. Pauli Epiſtler, Johannis Evangelium og Davids Pſalmer, ſom han altid havde hos ſig, enten han var til Lands eller Vands. Ligeledes lod han daglig læſe et Capitel af Bibelen over ſit Bord. Hans Huusfolk, Jomfruer, Piger, Hofmænd og Drenge, ſom ville føre et uſkikkeligt Levnet, og ikke lade ſig underviſe, maatte ſee ſig om anden Leilighed. Mange fattige, arme og bedrøvede Menneſker bleve huſvalede. Til Skolers Forfremmelſe anvendte han ſtore Bekoſtninger. Desforuden haver han udi mange Aar holdt enten to eller flere til Studeringer inden og uden Riget, ſaa at man har ſeet Profeſſores ved Univerſitet i Kiøbenhavn, Biſper udi begge Riger, Sogne-Præſter og andre nyttige Mænd, ſom ere opdragne og fremkomne ved Trolles Hielp. Han gav enhver ſin tilbørlige Ære, og handlede retfærdig og kierlig med alle, ſaa at Geiſtlige, Borgere og Bønder elſkede ham ſom en mild Fader. Adelen omgikkes gierne med ham baade i Medgang og Modgang; thi de fandt hos ham i begge Tilfælde det, ſom kunde fornøie dem. Hans Embeder forestod han med al Troſkab. Rigets Lov var hans Regel. Han optænkte ikke nye Liſt, til at beſvære fattige Undersaatter med. Hvor Naade og Barmhiertighed var til Skade, der brugte han Straf; men hvor han kunde ſpare nogen uden Skade, beviſte han Mildhed. Det giorde ham ondt, naar nogen forſaae ſig, at han nødtes til at lade ham ſtraffe paa Livet eller Helbredet. Endog Fiendemænd kunde vidne om hans tapre

Mod. Man hørte ofte diſſe Ord af ham: Frygter Gud o ærer Kongen. Naar han var ude med Flaaden, holdt ha ſit Folk til Gudsfrygt, og viſte ſig mod alle ſom en Fade Nærmede han ſig Fienden, maatte alle falde paa Knæ og gi re deres Bøn, hvorhos han formanede dem, at ihukomm deres Pligt imod Kongen og Riget."

Foran Bogen findes Trolles Portrait og paa det førſt Blad af Levnets-Beſkrivelſen hans Vaaben, i Kobber. D diſſe Plader adſkillige Gange ere brugte, ere de vel ikke nye dog findes de her igien paa deres rette Sted.

Havde Forfatteren, i Steden for hans Indledning der med faa Omſtændigheders Forandring er paſſende paa en hver god og redelig Borger, forudſkikket en Afhandling on de Tiders Opdragelſes-Væſen, Studere- og Levemaade, for beredende Læſeren og oplyſende Levnets-Beſkrivelſen; havd han i Steden for Dokumenternes og Brevenes Aftrykning Texten, giemt dem til et Bidrag; og endeligen havde ha beflittet ſig paa, at giøre ſit Foredrag mere lyſt, underhol dende og behageligt; ſkulde man ikke have tænkt paa, a Trolles Levnet allerede er beſkrevet. Vi tilſtaae gierne, a Hofmanns Beſkrivelſe ikke giør en tilkommende overflødig; men vi troe og, at Manglen ikke er afhiulpet ved Nærværen de. Af en Eftermand, der i en vis Henſeende kan ſiges, a børes paa ſin Formands Skuldre, fordrer man ikke ubilligen, at han bør kunne ſee længere; at hans Arbeide bør have flere og ſtørre Fuldkommenheder. **y.

Leonhardi Offerhaus — Compendium hiſtoriæ univerſalis, in qvo res ſacræ & profanæ, inde a prima rerum origine ad ſeculum a nato Chriſto decimum octavum in orbe & eccleſia geſtæ, ordine chronologico, qvam breviſſime exhibentur, ſuis locis & temporibus adſtringuntur, & hiſtoricorum teſtimoniis muniuntur. Editio qvarta, germanica prima. Recenſuit & hiſtoriam ſeculi a N. C. XVIII. adjecit Joh. Matth. Schroeckh. Pars I. 1 Alph. 3 Ark. Pars II. 1 Alph. 10 Ark. Lipſiæ, 1778. 8vo.

Denne Lærebog, ſom unægtelig er een af de beſte og brugbareſte, vi have over den almindelige Verdens Hiſtorie, fortiente et nyt Oplag, da de foregaaende allerede længe havde

været

været rare. Den maa være Publicum deſto velkommere, da den har vundet overmaade meget ved Udgiverens endſkiønt faa Anmerkninger, og ſaa vel ved det, at den nyeſte Hiſtorie er kommet til, ſom ved Forbedringer i Skrivemaaden, der med ſtor Nøiagtighed ere giorte af en anden Lærd, ſom dog hverken nævnes i Fortalen, eller paa noget andet Sted i Bogen; ſaa at den nu viſt kan tiene til en meget brugbar Haandbog.

Leipzig.

Eccleſiæ Chriſtianæ poſt apoſtolos ſcriptorum antiqviſſimorum doctrina publica de Deo trinuno & de JEſu Chriſti perſona, ex ſcriptis duntaxat optimorum omnium criticorum confeſſione genuinis ipſorumqve ſcriptorum verbis propoſita. Collatis diverſis editionibus verba auctorum accurate deſcripſit, lectionis varietatem notasqve ſuas varias adjecit, latinam græcorum librorum interpretationem identidem ad græcum textum emendavit, multa obſcura & ambigua ex antiqvitate eccleſiaſtica totoqve operum doctorum veterum contextu illuſtravit D. *Joannes Fridericus Burſcher*, S. S. Theol. P. P. O. Lipſ. Eccl. Cathedr. Misn. Capitularis &c. apud Heinſium. 1780. 4 Ark i 8vo.

De i dette Skrift med al muelig critiſk Flid og Troeſkab leverede Vidnesbyrd ere af Polykarpus, Juſtinus Martyr, Irenæus, Theophilus af Antiochien, Tatian, Athenagoras, Clemens af Alexandrien, og Tertullian. Diſſe findes her aftrykte, for af ſaadanne de første Kirkefædres ſamlede og ſammenſtemmende Udſigender at beviſe, at den fremvoxende Kirkes Lærdom om Treenigheden ikke har været nogen anden, end den i de tre almindelige Troes-Bekiendelſer antagne. Doct. Burſchers nyttige Flid og Nøiagtighed fortiener al Berømmelſe. ũ.

Geſetzbuch der Gentoo's; oder Sammlung der Geſetze der Pundits; nach einer perſianiſchen Ueberſetzung des in der Schanſcritſprache geſchriebenen Originals. Aus dem Engliſchen, von Rudolph Erich Raſpe. Hamburg, 1778. 1 Alph. 6 Ark i 8vo.

Denne Samling, hvis Indhold i det Hele taget, viſt er at an-

anſee ſom ægte, kan ikke andet end være Philoſophen og de Lovkyndige kierkommen. Ved at ſammenligne diſſe Lov med andre Europæiſke Folks Love i deres upolerede Tilſtand vil man i mange Stykker finde en forunderlig Liighed, om endſkiønt i andre Stykker Forſkielligheden imellem Land o Himmelegn, Religion og andre Ting, nødvendig maatt frembringe forſkiellige Grundſætninger og Anordninger Samlingen har den Engelſke General-Gouverneur i Oſtin dien, Haſtings, foranſtaltet, og dertil betient ſig af d lærdeſte Brammers Hielp i Hindoſtan. Men at man, ſa vel derved, ſom ved Overſættelſen i det Perſiſke, er gaaet ti Værks med den mueligſte Nøiagtighed, derom kan der maa ſkee tvivles.

Breslau.

Kurzer Unterricht in der chriſtlichen Lehre für Kinder bey der evangeliſchen Theile, aufgeſetzt von Daniel Heinrich Hering. 1778, 5 Ark 8vo.

Denne Bog er beſtemt til Brug ved den theologiſke Underviisning i en liden Skole, hvor Børn fra 8 til 12 Aar af begge proteſtantiſke Kirker underviſes. Den er til denne Hensigt ganſke bequemt indrettet i Spørsmaal og Svar i 11 Afdeelinger. Derefter følger et Aftryk af den apoſtoliſke Troesbekiendelſe i de ti Bud paa en dobbelt Maade; først taget ud af 2 Moſ. B. 20 Kap. ſelv, og derpaa efter den Auguſtinſke Afdeeling og Afkortning. Tilſidſt findes Morgen- Aften- og Bordbønner.

Medicina forenſis, præter partes conſuetas, primas lineas Jurisprudentiæ medico militaris & veterinario-civilis continens, edita a D. Jo. Wilh. Baurner, in Acad. Gieſſena Med. Prof. primar. & Phyſico provinciali. Frankfurt og Leipzig. 1778. 22½ Ark 8vo.

Forfatteren adſkiller politia medica fra Jurisprudentia medica, fordi den første har med Politiet, denne derimod med Retterne at giøre. Aarſagerne og Grundene til denne giorte Forſkiel har Forfatteren allerede forklaret i en i Frankfurt ved Mayn 1777 udgivet Politia medica. Her handler han i den første Deel: de medicina forenſi generatim. I en anden: de jure medico-civili. I den tredie: de jure ve-

te-

terinario-civili. I den fierde: de jurisprudentia medico militari. I den femte: de juris prudentia medico eccleſiaſtica. Forfatteren retter ſig herved efter de tre Slags chriſtelige Religionsforvandte, ſom ere i det Tydſke Rige. I den ſiette: de jurisprudentia medico-criminali. Dette Skrift anpriſer ſig ved Orden og Tydelighed.

Wien.

Gerhardi L. B. van Swieten, Oratio de Senum valetudine tuenda adjectis Theſibus medico-practicis —— edidit. Jo. Theod. Koenzler. 1778. 3 Ark ſtor 8vo.

Forfatteren har holdet denne Tale den 11te April 1763, og beſvarer deri fire Indvendinger, ſom gemeenlig giores imod Alderdommen: 1) At man ikke tilbørlig kan iagttage ſine Forretninger; 2) at Legemet ſtedſe bliver ſvagere; 3) at man ikke kan nyde nogen Fornøielſer; 4) at man nærmer ſig mod Døden. Derpaa anfører Forfatteren de Midler, ved hvilke gamle Perſoner kunne giore deres Alderdom blomſtrende, og viſer, for hvilke Sygdomme den høie Alderdom fornemmelig er udſat. Heraf har Udgiveren draget Slutninger, ſom han foredrager i 10 Sætninger.

Sammeſteds.

Gerhardi L. B. v. Swieten, Oratio de Morte dubia, habita d. 6to Aprilis 1767. 1778, 2 Ark ſtor 8vo.

Forfatteren raader til at oppebie Forraadnelſen, ſom det ſikkerſte Kiendetegn paa Døden, og ikke at ile for meget med Begravelſen. Perſoner, ſom ere druknede, eller qvalte i Kuldamp, ſynes ofte ikkun at være døde, og kunne holdes i Live, naar man ſørger for, at de faae den naturlige Varme, og Blodet kommer i Omløb igien. Herpaa anfører han nogle Beviſer, og giør Forſlage angaaende, hvorledes man derved maa gaae til Værks.

Beyträge zum Nutzen und Vergnügen für beyderley Geſchlecht. Januar-December. 1778. 12 Stück, 16 Ark 8vo.

Forfatterens eller Samlerens Hensigt at forbedre Hiertet, at oplyſe

lyſe Forſtanden og føde den ved Betragtninger over Materier af Philoſophien, Hiſtorien, det borgerlige Liv, ved Anekdoter og Digte, kunde være god; men Udførelſen er — ſlet, Forfatterens Philoſophie ofte flau, endnu oftere ſkiæv og haltende, Skrivemaaden urigtig, og det Heele viſt aldrig paſſende for nogen liden Deel af Mandkiønnet, og endnu mindre for Qvindekiønnet. Paa den nye tydſke Ortographie finder man ogſaa her rigelige Exempler. Saaledes ſtaaer nu Kvelle i Stedet for man før har ſkrevet Qvelle.

Wien.

Leopoldi Pluskal, M. D. Diſſ. phyſiologico-medica de Viſu. 1778, 3 Ark ſtor 8vo.

Giver en omſtændelig Beſkrivelſe over Lyſet og Øiet, og under hvilke Omſtændigheder Menneſket ſeer got eller ſlet.

Göttingen.

Diſſ. inaug. med. de Aſa foetida Johannes Pundt. 1778, 4 Ark 4to.

Beſkrivelſen over den Plante, af hvis Rod denne Gummiharpix kommer, har Forfatteren taget af Kämphers Amoenitat. exotic. Faſc. V. Han anfører dens Beſtanddeele; har med Nøiagtighed ſamlet dens forſkiellige pharmaceutiſke Tilberedelſes Maader, og viſer, i hvilke Sygdomme den kan bruges af Lægerne med Nytte. Endelig ſlutter han med 9 Sætninger af forſkielligt Indhold.

Nordhauſen.

Der angenehme Monat, oder Begebenheiten aus dem Luſt-Schloſſe zu B. Erſter Theil. 1778, 16½ Ark 8vo.

Maleren St., i en Reſidenceſtad i Wetterau, hvorhen han er kaldet, for at male de fornemſte Perſoner af den fyrſtelige Familie, reiſer med hele Hoffet til Lyſtſlottet B. Hvad han der ſeer, hører, Fortællinger af de Perſoner, ſom befandt ſig der, deres Samtaler, Begivenheder o. ſ. v. fortæller han os igien i ſit Sprog, uden Konſt og Pynt, men dog intereſſant

eſſant for een Klaſſe af hans Læſere. Hans Udtryk er ikke allevegne rigtigt, og over det Almindelige hæver han ſig ſlet ikke. Han undſkylder ſig i Fortalen dermed, at han ikke er nogen Lærd. Et Udfald i ſamme Fortale paa Gøthens Claudine af Willa Bella havde Maleren vel kunnet ſpare, ſaavelſom den Umage, at ſkrive ſin Bog i to Deele.

Halle.

Der Jüngling von Main, dramatiſch behandelt in drey Akten. 1778, 6¼ Ark 4to.

Den dramatiſke Behandling af viſſe Emner har viſt ſtore Fordeele i Udvikling af Charakterer, Liv, ſom man derved bringer ind i Handlingen o. ſ. v., men ogſaa ſtore Vanſkeligheder i Anlæg, Dialog, o. ſ. v. Denne Forf. har vidſt at overvinde Vanſkelighederne og at betiene ſig af Fordeelene. Han lader Semida og Cidli, der ere nokſom bekiendte af Meſſiaden, opvækkes af Jeſus, hvis Forklarelſe de, uden at vide, hvad de ſaae, havde ſeet med deres Familie paa Tabor; og det begge næſten paa een Tid, dog den ſidſte efter den førſtes Død. Han har behandlet ſin Materie digterſk, med Enkelthed, og med en Følelſe der paſſer ſig for Tildragelſens Tider; kun at der fornemmes nogen Monotonie ved den ideelige Igientagelſe af religioſe Følelſer og Samtaler om Gud, Døden, Forſmag af Saligheden o. ſ. v. Folkets Chor og Jubel ved Opvækkelſen, og Slutningen af Dramet, maatte gisre ſtor Virkning, derſom det var mueligt, at bringe ſaadanne Stykker paa Skuepladſen. Stykket er for Reſten ſkrevet i riimfrie femfødede Jamber.

Fanelli, ou les Egaremens de l'Amour. Drame en cinque actes, par Madame ***. 1778. 9 Ark 8vo.

Milford har to Koner. Den eene holder han indſluttet paa et Landgods, og giver hende ud for død. Den anden kommer ved en Bortførelſe ſammen med den førſte. Da Milfords Forhold ved denne Leilighed opdages, ſaa vil han om bringe den anden Kone med Gift; men hans Tiener giver ham Vand i Stedet for Giften, og tilſidſt afſtaaer den anden Kone den førſte ſin Mand. — Charaktererne ere tagne paa Overfladen; der herſker ogſaa megen Eensformighed i

Styk-

Stykket; men desuagtet tør man love Læseren Fornøielſe deraf.

Leipzig og Salzburg.

Die verrathene Vertraulichkeit, oder die Briefe des Ritter Murcy. Aus dem Franzöſiſchen des Herrn Coteneuve. Ueberſetzt von J. B. W. v. W. 1778. 7 Ark 8vo.

Ridder Murcy, en Søn af Baron Murcy, gaaer til Paris, forelſker ſig i von Orvils Gemalinde; hun imodſtaaer længe hans Anmodning, men tilſidſt er han i Begreb med at krone ſin Seier, da von Orvil finder ham i en bedækket Gang med ſin Kone. Dog tilgiver han dem begge. Ridderen forelſker ſig derpaa i en ung Azy, af hvilken Kierlighed hans Ven, den nederdrægtige Pinne, ſom han har fortroet den til, betiener ſig, til ved en Piges, hans Venindes Hielp, ſom lever i et Kloſter, at ſmedde Anſlag baade imod den unge Azy og imod Ridderens Søſter ved opdigtede Breve. Pinnes Foretagender, Forførelſer m. m. ſlaae ham feil; han kaſtes i Fængſel, men benaades omſider med Livet ved Ridderens Forbøn. Ridderen ægter tilſidſt Azy. Denne Roman anpriſer ſig til Læsning fra meer end een Side. Den er ſkiønt ſkreven og got overſat.

Bayreuth.

Merkwürdige Geſchichte eines jungen Prinzen von — 1778. 6 Ark 8vo.

Foran gaaer en Fortale eller Afhandling om Romaner og deres Skadelighed, ſom er hentet langt ude. Derpaa følger den unge Prindſes Hiſtorie ſelv: han miſter i ſin Fraværelſe ſin Gemalinde ved en Miniſter, ſom han havde fornærmet, og mod Enden af Bogen lærer han for ſildig, at en Konges Fraværelſe altid er ſkadelig for hans Folk. Man kan ſlutte ſig til Tonen i det Heele af følgende Sted: Bald durchſtrich er mit großen Schwitten den ganzen Bezirk ſeines Gefängniſſes, und ſchweig dabey mit einer wilden Art ſtockſtill, bald ſaß er ohne Bewegung da, ſchlug ſeine Hände über den Kopfe zuſammen, — oftmals ſchlug er ſich an Bruſt, ſtieß ſich vor den Leib, und wälgt ſich im Staube."

Augs-

Augsburg.

Briefe eines Frauenzimmers aus dem funfzehnten Jahrhundert, nach alten Urschriften. 1777, bey Stage. 8 Ark Oktavo.

Omendskiønt Udgaven af disse ægte Breve nu allerede ikke længer er nye, saa fortiener den dog en Anmeldelse, da Skriftet selv er meget mærkværdigt, ikke blot som Roman, men og som Bidrag til Historien. Brevene ere skrevne fra Frue Elspet, af Familen Ægon, til Frue Teutiche Vetter og Udgiveren, hvis Familie i forrige Tider har været beslægtet med de Vetteres, har fundet dem i et Archiv, der er kommet til hans Familie. De ere skrevne i Aaret 1417, 18 og 19; og, foruden andre Mærkværdigheder, finder man i dem ogsaa Ridder Marquard von Scha**'s Historie, med hvem Forfatterinden var forlovet efter hendes første Mands Død; men som blev ihielslaget paa St. Elisabethsdag. Udgiveren troer med Rette, at man af disse Breve kan sættes i Stand til at kiende baade denne Ridders Historie, som endeel gamle Krøniker meddele, og mange andre Ting rigtigere. Han fortiener derfor Tak for disse Breves Bekiendtgiørelse, saavelsom for den ikke liden Møie, han har anvendt paa at forbedre Orthographien i dem, uden dog at giøre deres væsentlige Indhold og Udtrykket, langt mindre Constructionen Skade. Deres ukonstlede og af Hiertet fremkomne Skrivemaade, den Tidsalders Aand, hvori de ere skrevne, og hvis Afskildringer de indeholde, giøre dem meget interressante fra meer end een Side. Forfatterinden skammer sig ved, at hun var den eneste Kone i Augsborg, som kunde skrive. Om et Kierligheds Brev fra Ridder Marquard paa Vers tvivler En, som hører det oplæse, at han selv har skrevet det, da man ikke troede, at Ridderen kunde skrive.

Hanau, Frankfurt und Leipzig.

Sechsfache Ehestandsgeschichte des ehrsammen Herrn Philip Peter Marks, von ihm selbst abgefaßt. Herausgegeben von Kanzleirath Wetzel. 1778, 9 Ark 8vo.

Philip Peter Marks giftede sig første Gang i sit 19de Aar, og tog saa sex Koner til Ægte efter hinanden. Den første var en lille

Gaas,

Gaas, den anden modsigende, den tredie en Coquette, den fierde en Præsteenke — gierrig, den femte riig og stolt, og den siette endelig en meget god Kone. Sine Hændelser i hvert Ægteskab og sit foregaaende Overlæg fortæller han os i en let Skrivemaade med megen Lune.

Wien.

Beyträge zur Geschichte der menschlichen Narrheit, aus alten Papieren gesammelt. 1778. Zwölf Stück. 12 Ark Octavo.

Ikke, som man kunde tænke, Skilderier af berømte Narre, eller Fortællinger om daarlige Foretagender af Mennesker, hvorom der vel lod sig skrive en heel Bog, men den usleste, ofte urimeligste Snak, som skal være Satyre, under Rubrikerne: Philosophie eines Esels, Anecdoten, Reise durchs Narrenhaus o. s. v.

Leipzig.

Johann Buncle der jüngere, ein Mann ehrbaren Standes, aus dem Englischen. 1778. 13½ Ark 8vo.

Buncle den yngre sladdrer vel ogsaa undertiden, men dog ikke saa kiedsommeligt, som hans Hr. Broder høilovlig Ihukommelse. Hvad han siger os, indeholder Følelser og Anmærkninger af og over det borgerlige Liv, Naturens Sælskab o. a. m.; snart fortællende, snart i Breve, Samtaler o. s. v., foredragne i den Tone, hvori nu Mellmoth skriver, og som maaskee er en mislykket Efterligning af Yoriks.

Stutgart.

Belustigung für die Jugend in Fabeln und Erzählungen von Christian Gottlieb Guz. 1778. 19 Ark 8vo.

Net passende til sin Hensigt, let og fattelig. Dog have de Digte, som findes heri, ikke stor poetisk Fortieneste. Fablerne have behaget os meer. Af Digtenes Tone og den omstændelige Fortale, der er saa fuld af Undskyldninger, troe vi at finde i Forfatteren en Mand, som for omtrent 12 eller

13 Aar ſiden har giort ſin Lecture, dyrker nu ſin Kaalhauge i Roe, og taler nogle Timer af ſin Dag med ſin Muſe.

Baſel.

Betrachtungen über Malerey, Ton- und Bildhauerkunſt, von L. Junker. 1778. 12 Ark 8vo.

Fine Bemærkninger med philoſophiſk Aand og Indſigt i Tingene, foredragne i en kort Stiil, og ſom kunne give mange Konſtner gode Regler, og mangt et Hoved Anledning til Eftertanke.

Frankfurt und Leipzig.

Beytrag zur Aufnahme der Salzwerkskunde von Carl Chriſtian Langsdorf. Erſte Probe. 1778, 3½ Ark 8vo.

Diſſe faa Blade indeholde meget nyttigt, og fortiente viſt at bekiendtgiøres. Kun ſynes Forfatteren at giøre ſig ſelv noget for vigtig med denne ſin liden Skiærv. Man læſe f. Ex. S. 3 og 4.

Frankfurt am Mayn.

Practiſche Verſuche in der Mundsherr oder Hirſchkrankheit der Pferde, von Johann Chriſtian Ehrmann. 1779. 2 Ark 8vo.

Forfatteren er allerede bekiendt af en Afhandling om Tarmegigt hos Heſte; og han fortiener ogſaa Tak af Publikum, at han har meddeelt det diſſe Jagttagelſer. De foreſkrevne Midler ere valgte med Skiønſomhed, og vidne om Forfatterens Indſigt i denne Konſt.

Syſtema mineralogicum, quo corpora mineralia in claſſes, ordines, genera & ſpecies cum varietatibus diviſe deſcribuntur &c. obſervationibus & figuris æneis illuſtrante Joanne Gottſch. Wallerio, equit. &c. Vindobonæ. Tom. I, II. I alt 3 Alph. 8 Ark med 2 Kobbertavler, ſtor 8vo.

Forfatteren har allerede i lang Tid været bekiendt for en indſigtsfuld Mineralog, og dette hans Syſtem viſer paa hver Side Prøver af et tænkende Hoved. Ordenen og Inddeelin-

lingen er næſten den ſamme, ſom i hans tilforn udgivne Mineralrige, dog tildeels ogſaa nøiere beſtemt ved egne Erfaringer og Jagttagelſer. Det er bekiendt, at Forfatteren har endeel Eget og oſte Sært i ſine Anmærkninger, hvori juſt ikke enhver vil give ham Bifald. Men alligevel faaer man ham at takke for mangen vigtig Rettelſe i denne Videnſkab. Denne Udgave er ellers kun en Eftertryk efter den førſte Originale Udgave, ſom er foranſtaltet i Stokholm i Aarene 1772 og 75 i to Dele.

Gieſſen.

Petit recueil de fables, contes & petits drames, avec une table alphabétique des mots, termes & expreſſions contenues dans ce livre, & les remarques neceſſaires de ſyntaxe, & ſur le génie de la langue, compoſé à l'uſage des genues gens, qui commencent à lire & á expliques le francois, per Francois Thomas Chaſtel. 1778. 16 Ark 8vo. Tilligemed en tydſk Titel.)

Denne Samling indeholder 15 Fabler, to Fortællinger og to ſmaae Skuespil. Fablerne ere laante deels af Æſop, deels af Philelph, efter Abbed Bellegardes Overſættelſe, ſom har en beſynderlig Lethed. Fortællingerne ere af Magaſin des Enfans af Mad. Beaumont. De ſmaae Skuespil ere tagne af Moiſſi's Jeux de la petite Thalie. I Fortalen, ſom næſten er tre Ark ſtor, anfører Forfatteren deels Aarſagerne, der have bevæget ham til denne Samling; deels viſer han den Methode, ſom man har at følge ved at bruge denne Bog (dog ſynes hans Fordringer her noget for ſtrænge), og deels anmelder han endnu nogle andre Skrifter, ſom han havde i Sinde at udgive, derſom det nærværende kunde forſkaffe nogen Nytte. Unyttigt kan man ikke, uden at være ubillig, kalde dette Forfatterens Foretagende; og uagtet de Samlinger, der i ſamme Henſigt ere giorte af en Choffin, Pohlman, Köſter og Günther, bliver endda hans, efter de Grunde, han anfører meget brugbar.

No. 52.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

II. Hæfte. Fredagen den 29de Decbr. 1780.

Almeennyttige Samlinger til Hiertets Forbedring og Kundſkabernes Udbredelſe. Første Bind. Odenſe, 1780. Trykt i Iversens Bogtrykkerie paa eget Forlag. 466 S. i ser Hefter i 8vo med en almindelig Titel og en Vignette, ſom foreſtiller en Urne paa en Forhøining med denne Indſkrift: Ludv. Holbergs Alke helliget. Paa hvert Stykkes særdeles Titil ſtaaer et Træſnit, foreſtillende fire forſkiellige Træer i Kar eller Potter, hvorunder findes diſſe Ord: Smagen er ulige. Koſter 1 Rdlr.

Den Virkſomhed, ſom i Henſeende til Litteraturen paa nogen Tid frem for tilforn har udbredet ſig blant vore Landsmænd i Fyhn, og ſom alt mere og mere udbreder ſig, maa nødvendig forunde alle Lærdoms og Videnſkabers Elſkere. Hr. Iversen har giort ſig fortient ved at give Fyhns Lærde bedre Leilighed, end de før havde, til at nytte Verden med deres Arbeider. Hans flittige Preſſe og Indbydelſe til Arbeidſomhed ere Vidner hertil. Vi have her en Bog for os, ſom ganſke vel svarer til ſin Henſigt og Beſtemmelſe. Smagen er ulige, og juſt derfor findes her noget for enhver efter hans Smag. men det Heeles Diemed er Hiertets Forbedring og Kundſkabernes Udbredelſe. Ved at gienneemgaae Samlingens Indhold faae vi den beſte Anledning til at giøre vore Læſere bekiendte med dens Indretning. 1) Forerindring af Iversen, hvori han lover, at der i de følgende Stykker

ſkulde findes ſtørre Afverling end i det første af nærværende Bind, hvilket og troeligen er holdet. Han fortæller dernæſt, at han har indbudet værdige Lærde til at levere Bidrage til diſſe Samlinger, undtagen dem, ſom han ikke troede at have nogen Tid til overs fra deres Embeder i Kirken og Staten, dog modtager han med al Taknemlighed ogſaa fra diſſe, hvad de fra ældre Tider af kunde have liggende, ſom ikke ſtrider mod Samlingernes Beſtemmelſe, og giør ſig en Fornøielſe af at redde ethvert heldigt Udkaſt fra Forglemmelſe og Mørke for at tiene Efterverdenen. Fremdeles opmuntrer han ſine Landsmænd til at levere Originaler, da ikkun meget faa (i dette Bind findes kun tre) hidindtil ere ham tilſendte. Derpaa taler han om Skriftets udvortes Indretning og dets oeconomiſke Format, og lover endelig ved hvert ſiette Stykke en Hovedtitel, et Portrait, en Kobberſtiks-Vignette og et Regiſter, hvorved han tillige, ſaa vidt det tillades ham, melder, hvad der er Original og hvad der er Overſættelſe med Forfatternes og Overſætternes Navne, ſamt hvoraf de overſatte Stykker ere tagne. 2) **Selim og Elmire, eller den heldige Foreening.** En proſaiſk Fortælling af Hr. **Steenvinkel** i Svendborg. Hr. St. berettiger os i Slutningen af Stykket til at anſee det nærværende for Begyndelſen til et vidtløftigere Original-Arbeide, og vi ønſke ham Held til Fuldførelſen. **Jachin** og **Elboas**, to gudfrygtige Jøder, ſom havde ſoeren hinanden et evigt Venſkab, ſamles efter lang Fraværelſe i Jeruſalem. Jachin nød den Glæde uformodentlig at overfalde ſin Ven, ſom var iført Høitidsdragt, ſkiønt det ikke var Høitid. Han ſpørger om Aarſagen til denne Pomp, og faaer at vide, at hans Ven havde offret inderlige Bønner til Gud for tvende velſignede Faderløſe **Jodo** og **Sulma**, hvis Foreening giorde ham Dagen til en Feſt. Jachin tager oprigtig Deel i de unge Foreenedes Lykſalighed og giør de beſte Ønſker over dem, men nær havde han bedet, at ingen Modgang maatte møde dem, da en hellig Rædſel, ſom overfaldt ham, forandrede hans Ønſke til dette: „Velſigne dem, Forbarmer, efter din Villie!" Elboas giver ham Ret deri, at intet jordiſk Gode er ublandet, og at Menneſkenes Hendelſer bør overlades til den evige Styreres Villie. De beſlutte derpaa at gaae hen til Seeren **Semaja**, for maaſkee hos ham at høre glædelige Spaadomme

over

over de unge Elskværdige. De kom, og Propheten byder dem at tilbede Gud, medens han ved Samtale med den Høieste søgte at fyldestgiøre deres Begiering. Semaja kommer tilbage til dem med en roelig Mine og siger med en høitidelig Tone: „Almagtens Naade hvile over Jddo og Sulma! „de dyrke Belønneren, og da skal deres Forening være hel„dig som Selims og Elmires.“ Mere kunde han ikke sige, men formaaer dem til at lade Himlen raade for Eftertiden. De forlade Propheten, og derpaa fortæller Jachin sin Ven Selims og Elmires Historie. Elmire var den deiligste i Rama, og Selim den smukkeste i Bethel, begge ligesom deres Fædre fromme og dydige. Alle, som kiendte dem, talede om dem med Beundring og Høiagtelse. En af Sidons Viise, som var kommen til sin Ven Jebul i Rama, hørte ved et Giestebud i Jebuls Huus tavs paa Selskabets Lovtaler over dem. Man kom i venskabelig Strid om, hvilken af Stæderne der havde Fortrinnet, enten Rama, som eiede Elmire, eller Bethel, hvor Selim var. Sidonieren opfordres til at dømme dem imellem. Han saaer dem begge at see, men hans Dom bliver denne: „at tildømme nogen af „dem Palmen er umueligt.“ Endnu havde disse i Folkets Ønsker forenede ikke seet hinanden, men Tiden nærmede sig. Salmon, Elmires Fader, kiøber sig et Stykke Land nær ved Bethel. For at tage det i Besiddelse reiser han fra Rama tilligemed sit ganske Huus og en Deel af hans Venner. Elihu, Selims Fader, og andre Fornemme i Bethel besøgte ofte deres nye Naboer, og ved disse Sammenkomster anstilledes Leege blant de Unge. Selim og Elmire følede snart deres Bestemmelse for hinanden, og hastig krones deres Ønsker af deres Forældre. Ægtepagten stadfæstes imellem dem til almindelig Glæde. Det huuslige Livs Saligheder indstrømmede nu daglig paa Selims Hierte, og med hans Bekiendtskab om Elmire voxte hans Glæde. Elmire paa sin Side forudsaae ingen Modgang, der kunde neslaae hende, saa længe hun havde Himlens Naade og Selims Kierlighed. Deres Forening var grundet paa Fornuft og Dyd, og som trængende begge til bestandig Tilvext i det Gode vilde de omgaaes hinanden. Denne Grundregel blev deres Livs Lyksalighed. Deres Foretagender velsignedes. De bleve Hoveder for en dydig Slægt. Deres Boelig var den gode Glædes

Opholdssted, og et Forraadshuus for den reedelige Mangel. Arbeidsomhed, Kundskab og Dyd udbredtes ved deres velgiørende Forsorg. De nød den munterste og ærefuldeste Alder, og længe var deres Erindring velsignet og dyrebar. Her endte Elboas sin Fortælling, og nu ønskede de begge Iddo og Sulma, Selims og Elmires Lyksalighed. Her er ogsaa Slutningen paa denne Original, som, skiønt den ikke udmerker sig ved stor Opfindelse eller merkelige Carakterer, dog i Henseende til Stiil og Tone giør Hr. **Steenvinkels** Pen Ære, og er læst af os med Fornøielse. 3) **Menneskets og de almindeligen udbreedte fireføddede Dyrs Geografiske Historie ved E. A. W. Zimmermann**, Professor ved Collegium Carolinum i Brunsvig. **Indledning.** Oversat af Hr. Prof. **Bützow** i Odense, som tillige har tilføiet et Par rettende Anmerkninger. 4) **Anekdoter af Nushirvans Levnet.** Oversatte efter Meisners Skizzen af Hr. **Heilmann** i Kierteminde. Vi har i Recensionen over det nyeste Magazin af Fortællinger anført en Prøve af denne Oversættelse, og behøve altsaa ikke nu at opholde os dermed, (see disse Efterretn. II. Hefte for dette Aar No. 50.) Kun dette undres vi over, at den femte Anekdote hos Meisner her savnes. Dog maaskee dette Savn kan forsvares med Hr. Iversens Note ved Slutningen af dette Stykke: „Vel har „man flere Anekdoter om Nushirvan, men enten findes de „alt i andre Danske Blade, eller og de svare ikke til min „Plan, hvorfore her med det første Stykke af Samlinger„ne ogsaa Nushirvans Anekdoter endes." 5) **Spring-Vandet.** 6) **Vandfaldet.** Begge oversatte efter Meisner ved Hr. **Heilmann.** Med Oversættelsen har vi ikke allevegne funden os ganske fornøiede, da den paa sine Steder falder udansk og formedelst mange sammenstødende Eenstavelses-Ord tung og uforstaaelig. Kun en Prøve: Meisner har S. 13: „Komm auch du etwa, und sag mir, daß ichs nicht „solte!" dette giver Hr. H. saaledes: „Kom nu ogsaa du „kanskee, og siig mig, at jeg skal ei!" **Smeden og hans Sønner.** En Original af Hr. **Heilmann.** Peer og Hans bestemmes af deres Fader just til det, som mindst stemmede overeens med deres Tilbøielighed. Hiin skulde endelig være Musikant, og denne Smed. Begge bleve elendige Professionister. Faderen døer, og nu griber Hans Violinen med

lige

lige saa stor Glæde, som Peer Forhammeren, hvorpaa begge blive store Mestere. 9) **Jacob Jonas Biörnståhls Breve, skrevne til den Kongel. Svenske Assessor og Bibliothekarius Hr. Giörvell i Stokholm, samt andre Svenske Lærde, paa Reiser igiennem Frankrig, Italien, Sveitz, Tydskland, Holland, Engeland og en Deel af Østerlandene. Første Samling. Første Brev.** Oversat af Hr. Prof. Seydlitz i Odense. Dette saa vel som de øvrige Biörnståhls Breve fortiente, formedelst deres vigtige Indhold, en god Oversættelse, og den har Hr. Prof. S. vidst at give dem. Brevene selv ere tilforn omtalte i disse Efterretninger. 9) **Anmerkninger over Kulden i Rusland.** Af Mercure de France, oversatte ved Hr. **Wiborg** i Kierteminde. Meget artige Anmerkninger over Kuldens Fordeele og Fornøielser for dem, der ere vante dertil. Nogle artige Forsøg med Jis anføres. Vi afskrive Slutningen af dette smukke Stykke: „Aar 1763. opfandt en Engelsk Na„turkyndig et meget forunderligt Forsøg med Jis. Han „dannede et Stykke Jis som et Brændeglas, 9 Fod og 9 „Tommer i Diameter, og 5 Tommer tyk. Han udsatte det „for Solens Straaler, og i en Afstand af 7 Fod antændte „det Krudt, Papiir og andre Materier. Det er besynder„ligt nok at forestille sig, at man skulde kunne sætte Ild i „et Krudt-Magazin med et Stykke Jis." 10) **Zimmermanns Geografiske Historie. Første Deel. Almindelig udbreedte Dyr med deres Udarter. Første Hefte. Menneske. Første Afdeeling.** Viser, at Menneskene kan være alle Himmelegnes Beboere, og har, i Henseende til at udholde Kulde og Varme, store Fortrin frem for andre Dyr. Oversætteren Hr. Prof. **Bützow** har allevegne i denne Afhandling forandret Tallene efter Reaumurs i Stedet for Fahrenheits Maalestok, som Zimmermann overalt har betient sig af. Ogsaa nogle forbedrende Anmerkninger saa vel som nogle af Hr. Professorens egne Jagttagelser i Nordlandene og Finmarken ere paa bequemme Steder tilføiede. 11) **Sammenligning imellem de ældre og nyere Sæder, af Iselins Ephemerider,** oversat ved Hr. **Hviid** paa Silkeborg. Sammenligningen falder ud til de nyere Tiders Fordeel, som ved mere menneskelig Beskaffenhed, i det mindste fuldkommen kan veie op imod de ældres Tilstand. Vi ønske Fortsættelsen

og Beviſet herfor ved Exempler. 12) **Thales Hiſtorie** overſat ved en Ubekiendt af Abregé des vies des anciens Philoſophes par Fenelon. Overſætteren har ikke fulgt Fenelon allene, men ogſaa raadført ſig med andre, hvorfore hans Arbeide er friere, end det ellers havde blevet. Det Ord: „Mangfoldigtalenhed" S. 162 ſynes os ikke om, hvorfor ikke Snakſomhed? 13) **Hvad Forſigtighed har en Sædelærer at iagttage?** Af Ehlers Sittlichkeit der Vergnügungen ved Hr. **Clementin i Odenſe.** Vi har tilforn i diſſe Efterretninger anmeldt og bedømmet den læſeværdige Original, og ſee den med Fornøielſe efterhaanden iklædt vort Sprog (ſee diſſe Efterretn. for Aar 1779. II. Hefte No. 50.) Af de tretten første Betragtninger, ſom ikkun indeholde almindelige Grundſætninger, hvorefter alle Tings Sædelighed bør betragtes, vil Hr. Cl. ikke overſætte flere end den, ſom her findes, og, om vi mindes ret, beder Hr. Ehlers ſelv ſine Læſere at ſpringe dem over, i Fald de, ſom han formoder, ſkulde falde dem for tørre. 14) **Sadi** No. 1. og 2. 15) **Den unge og gamle Ulv.** 16) **Drengen ved Bækken.** 17) **Løberen og Bonden i Skakſpillet.** Smaaſtykker overſatte efter Meisners Skizzen ved Hr. **Heilmann.** 18) **Biörnſtåhls Breve. Andet Brev.** Ved Hr. Prof. **Seydlitz**, indeholder vigtige Efterretninger om nye i Paris udkommende Skrifter og merkværdige Lærde ſammeſteds, ſamt om de Midler, man der bruger, for at opmuntre Ungdommen paa Collegierne og Gymnaſierne til en flittig Kaplyſt i Studeringer. Her meddeeles og Indholden af det Svar, ſom vor Niebuhr ſendte de ſmukke Videnſkabers Academie paa de ham forelagte Spørsmaale. 19) **Om døvfødte Børns Underviisning i Schweitz**, af Schweitzer-Almanak ved Hr. **Hviid.** Efterretningen herom er ganſke underholdende, men et Par Steder i Overſættelſen har ſtødt os. S. 219: „jo ſieldnere, jo mere beundringsværdig enhver Udviklelſe „af Sielekræfter, enhver Færdighed, enhver erlanget Kund„ſkab, ethvert aabenhiertigt Svar, enhver Tankernes Med„delelſe maa forekomme andre, deſto mere nødende jo andre „til at elſke ſig." S. 220: „ikke forſtørres ved Medlær„lingers Deeltagen i Underviisning." Vi formode, at forſtørres er en orthographiſk og ingen Trykfeil i Steden for forſtyrres; men at gisre en Ting større er jo noget langt an-

det

det, end at ſtifte Forvirring. Ved denne Leilighed maa vi anmerke, at der i diſſe Samlinger, ligeſom i Stifts-Journalen, bruges en beſynderlig Orthographie, ſaaſom Filoſof, geografiſk, Fingeralfabetet, ſkiærpet, ſürlig, Nazion og Naſion, fyſiſk, Profeten, ſyndre Deel o. ſ. v. 20) **Opdragelſes Anſtalter i Rusland**, af Iſelins Ephemeriden. 21) **De ædelmodige Ynglinger.** Begge ved Hr. Hviid. 22) **Ariſt.** Et Original-Skuespil ved Hr. **Georg Georgſen** i tvende Optog. Ariſt, Baron Bings Søn, ægter hemmelig Leonore. Faderen vredes derover, og det deſtomere, da Leonore afmales ham med de ſorteſte Farver, og Ariſt beſkrives ham ſom den, der i Samtaler ſatte al ſønlig Ærbødighed tilſide. I ſin Forbittrelſe ſkriver han ſin Søn til og forkynder ham ſin evige Vrede. Ariſt kommer i ſlette Omſtændigheder. Gield og Skræk for Baronens Vrede bedrøver ham og Leonore. Han ſøges, og troer, at det er Faderen, ſom ſætter efter ham, for at ſtyrte ham i nye og større Ulykker. I denne Bekymring møder han Pankraz, ſom raader ham et Par Ugers Tid at forlade ſin Leonore og begive ſig paa hans Landgods, for ikke at findes, og dette Raad følger han efter nogen Betænkning. Pankraz var af Ariſt anſeet for hans beſte Ven, og vidſte ved en forſtilt Ædelmodighed at ſtyrke ham i denne Tanke, men i hans Fraværelſe tager han Maſken af, og ene med Leonore forlanger utilladelige Fødieligheder. Han giør ſig al Umage for at faae ſine Lyſter tilfredsſtillede, men alt forgieves. Leonore bliver ſin Mand troe, og vil ikke forſtaae ſig paa de Snarer, der lægges for hendes Dyd. Ved en Leilighed finder han hende ængſtet for en vis Summa af en nedrig Agerkarl ved Navn Skrap, og haaber at naae ſit nedrige Diemeed ved at gaae i Borgen for Ariſt, men da hverken hans Caution eller de Penge, han lod blive tilbage hos Leonore, kunde bevæge hende, kort: da intet af alt, hvad han foretog ſig, kunde hielpe ham, men giorde hende først miſtænkelig og ſiden opbragt imod ham, bruger han Truſler og lader Ariſt kaſte i Fængſel. I det andet Optog foreſtilles Ariſt i Fængſelet uden at vide, at han var Pankrazes Fange. Baron Bing, ſom ikke ventede at finde ſin Søn her, og ikke heller kiendte ham, indfinder ſig af et Slags Fornøielſe i at omgaaes Ulykkelige. Ariſt bliver endnu ukiendelig for ham, men efterat Baronen har fortalt

ham, at den, han anſaae for ſin beſte Ven, var hans lumſkeſte Fiende, lader han ſig endelig kiende af ſin Fader og ſøger Forladelſe for ſit Giftermaal. Baronen tilgiver. Leonore og hendes lille Søn Tom hentes. Efter nogen Samtale, under hvilken hun anſeer Baronen for ſin Mands Farbroder og udbeder ſig hans Forbøn for dem begge hos Ariſtes Fader, faaer hun at vide, hvem hun talede med, og bliver elſket, ſom en kier Datter. Pankraz, ſom ikke vidſte, hvad Selſkab der var hos Ariſt, kommer ſom en Ven for at ſee til ham og bliver beſkæmmet. Nu endes Leonores og hendes Mands Bedrøvelſe, og her har ogſaa Stykket ende. Vore Læſere ſee uden Tvivl af dette korte Udtog, at Knuden ikke ilde er bunden, men Opløsningen, ſom ſkeer i Fængslet, ſynes ikke ſaa ganſke naturlig. Det er næſten uſandſynligt, at en Fader ſkulde kunne holde Samtale med ſin Søn uden at kiende ham i et Gieldsfængſel, ſom juſt ikke er af de mørkeſte. Ikke heller ſee vi, hvorfor Ariſt en Tid lang ſkal være ukiendelig for ham. Af Caraktererne i Stykket er ingen nye, men de alle temmelig forſlidte. Skrap er ſom Biperſon ikke ilde, dog noget overdrevet, tegnet. Leonore er den ſtille, dydige og ulykkelige Kone, ſom ingen anden Lykke kiender end at elſke ſin Mand og være elſket af ham. Ariſt, ſom ſkulde være Hovedperſonen, har næſten intet at beſtille. Stykket havde vi derfor hellere kaldet **den nedrige Ven** eller **Pankraz**, ſaaſom han giør den meſte Figur deri, og hans Beſkaffenhed efter vore Tanker er beſt ſkildret. Dialogen kan vi ikke roſe. Det hyppig forekommende Ha, ſom maaſkee for nogle kan give en meget behagelig Lyd, ſkurrer ſtærk i Recenſentens Øren, enten det findes i Vers eller Proſa. Vi afſkrive til en Prøve noget af det fierde Optrin i andet Optog, hvor Leonore kommer til Ariſt og Baronen i Fængſelet:

Ariſt.

„ Ha min Leonore kom at deele min Glæde. Bort med den„ ne Sørgmine. Glade Smiil beſiele dit Anſigt! denne „ retſkafne Mand reder mig ud af mine Fortredeligheder og „ jeg har min Frihed.“

Leonore.

„ Himmel! min Herre, hvorledes ſkal jeg takke dem? Vid„ ſte de, hvad Velgierning de har beviiſt os! Ha hvad Beløn-

„ lønning er dem værdig? — dog — det er dem Løn nok at
„ have giort saa ædel en Handling.“

Baronen.

„ Ja Frue, det er det — hvor høit agter jeg mig lykkelig,
„ at jeg kan erstatte en haard Faders Grusomhed.“

(Leonore seer paa Ariſt)

Ariſt.

„ Leonore, det er min Farbroder.“

Leonore.

„ Ha min Herre! hvorledes lever denne grumme Mand?
„ Er han endnu ikke Fader? er da intet, intet Haab tilba-
„ ge? Hvor er jeg at beklage, ſom er Aarſag i dens Uheld,
„ jeg elſker mere end mig ſelv? ſkal han da ſtedſe lide? ſted-
„ ſe lide for en uſkyldig Kierlighed? Min Herre, jeg beſvær
„ dem — ved deres Godhed beſvær jeg dem at tale for os —
„ Himlen vil lægge Overtalelſe i deres Mund — De vil viſt
„ kunne mere end enhver anden! Naar han hører Ariſts
„ Skiebne, naar han ſeer min lille Tom med zittrende Øine
„ — tag ham med dem — ſaa kan han ikke blive ubevæge-
„ lig. Ariſt har tuſende Gange forſikret mig om hans for-
„ trefflige Carakteer. — Og ſkal det være — da ſig ham —
„ ſig ham, at jeg aldrig, aldrig kommer for hans Øine —
„ at jeg vil alt, naar han kun vil kalde den arme Ariſt ſin
„ Søn. Ha min Herre, ræd en ulykſalig Familie — hvad
„ Glæde vil vente dem!“

Baronen.

„ Lykkelige Ariſt! — min Datter — min kiere Datter.“

Ariſt.

„ Du forundrer dig? Ja min Leonore — det er denne go-
„ de ømme Fader“ o. ſ. v. —

23) **En offentlig Heltegierning af Voltemade, en gammel Hollænder**, af Iſelins Ephemeriden overſat ved Hr. Hviid. Skiønt vi før have læſt denne Tildragelſe overſat i det almindelige Danſke Bibliotheks fierde Hefte for 1780 S. 396, har det dog ikke fortrødt os her at læſe den igien, da vi tillige ved Sammenligning ere blevne opmærkſomme paa de ſtore Fortrin, Hr. Hviids Overſættelſe har frem for den, der findes i Bibliotheket med alle dens tuſendfold Prikker og Streger. Ved at blade omkring i ommeldte Hefte [illegible] at den ovenſtaaende Sammenligning imellem de [illegible] opr-

nyere Sæder ogſaa tilforn er overſat i vort Sprog, og dette ønſke vi dog i Almindelighed, at tilforn overſatte Stykker maae blive uden for diſſe Samlinger, med mindre de ved indvortes Godhed ſærdeles udmærkede ſig. — 24) **Richardſon, en menneſkekierlig Engellænders Heltegierning ved ſamme.** Ædelmodigheden lignede Voltemades, men Udfaldet var ønſkeligere; thi ſexten ulykkelige bleve reddede, og diſſe nød den Lykke at ſee deres Befrier i Live efter udſtaaet Livsfare. — 25) Fortſættelſe af de gamle Philoſophers Biographier. **Solon** — 26) **Noget om Pave Clemens den Fiortende.** Ere de Breve, ſom tillægges ham, ikke opdigtede, maae man tilſtaae, at Rom neppe har eiet nogen værdigere Mand eller ældre Menneſkeven paa Peders Stoel end ham. Et af hans Breve, ſom beſt viſer hans Tankemaade, findes her overſat. — 27) **De Herrer Parris.** — 28) **Marbel**, en anden Kleinjog. — 29) **Det ædle Vederlag.** — 30) **Den ved et velgiørende Fruentimmer frelſte Flygtige.** Altſammen Smaaſtykker overſatte ved Hr. Høiid. — 31) **Fortſættelſen af Zimmermanns Hiſtorie: Menneſket. Anden Afdeeling.** Her foreſtilles Forſkiellen imellem Mennesker i Henſeende til Størrelſe, Farver o. ſ. v., og endeel Grunde anbringes, af hvilke denne Slutning kan uddrages, at alle Menneſkets Udarter kan udledes af een Stamme, og at alle Menneſkers Udbredelſe fra eet Sted paa Jorden er muelig. S. 344. har Overſætteren Hr. Prof. Bützow tilføiet en temmelig vidtløftig og rettende Anmerkning, hvori han gotgiør, at ikke ſtræng Kulde allene, men usle Huſe, elendig Føde tilligemed Kulde er Aarſagen til de ſmaa Folkeſlags ringe Vext og ſlette Udſeende. — 32) **Biørnſtåhls Breve. Tredie Brev.** Indeholder Efterretninger om en franſk Overſættelſe af Chineſernes Schuking, og af et chineſiſk Digt, ſom har den nu regierende Keiſer i China til Forfatter, ſamt Beſkrivelſe over denne fortreffelige Regents Lærdom og andre Egenſkaber. Dernæſt om nogle andre i Paris nye udkommende Skrifter og deres Forfattere. Og endelig om Mademoiſelle Baſſeporte, en fortreffelig Tegnemeſterinde, og Mademoiſelle Biheron, ſom har opfunden den Konſt af en ubekiendt Materie, ſom hverken ved Ild eller Fald tager Skade, at eftergiøre en Anatomie, der er Naturen ſaa liig, og hvori alle Nerver og

Muſk-

Muſkler ere ſaa nøie udtrykte, at man nødvendig maae tage ſeil og troe, at det er et Liig, man har i Hænderne. — 33) **Hændels Levnets Beſkrivelſe af R — d.** Af Olla Potrida overſat ved Hr. **Dauw**, Degn i Seerup. Hændel var en ſtor Muſikus, ſom ethvert Land vilde eie, fordi man neppe fandt hans Lige. — 34) **Om Maltha.** Af en Reiſendes Haandſkrift ved Hr. **Schiøt** i St. Jørgens Gaard. Maltha er en hvidagtig Klippe, der, naar Solen ſkinner derpaa, angriber Øinene ſaa ſtærkt, at man maae bruge Conſerveerbriller af blaat eller grønt Glas. Der findes mange blinde paa Øen, men ogſaa nogle, hvis ſkarpe Syn intet kan undgaae. En farlig Jagt efter et Slags vilde Duer, ſom har deres Reder i Klipper ved Strandkanten, er forbuden ved ſtrænge Love, dog kan man daglig ſee diſſe Duer bringes til Torvs. Paa Granatæbler og Pomerancer nær fortæres alle Øens Frugter af Beboerne ſelv. De ſmaa maltheſiſke Hunde, ſom iſær de Fattige opføde, indbringe Indvaanerne en betydelig Indkomſt. Man handler ogſaa med Slaver og Maltheſerkors. Ogſaa forfærdiger man ſmaa net udarbeidede Lyſtbaade, hvoraf de fornemſte Stykker ere kogte i Linolie. — 35) **Fortſættelſen af Zimmermanns Hiſtorie: Menneſket. Tredie Afdeling**, handler om Liighedeu og Forſkiellen imellem Ourang Outang og Menneſket. Rouſſeau, ſom nedſætter Menneſket til Ourang, og Moſcati, ſom kalder ſin hele Anatomie til Hielp for at lade Menneſket gaae paa fire, giendrives. — 36) **Fortſættelſe af de gamle Philoſophers Biographier: Pittacus.** Denne ſaavelſom de tvende ovenmeldte Biographier, ſom ved en Ubekiendt ere overſatte efter Fenelon, ere meget moerſomme og behagelige at læſe. — 37) **Konſt-Efterretninger.** — 38) **Madam Chwreau's Reiſe, af R — d.** — 39) **Tyres Park.** Altſammen overſat af Olla Potrida ved Hr. Dauw. — Endelig 40) **Til Subſkribenterne** af Hr. **Iverſen**, hvori gives Undſkyldning for det belovede Kobbers Udeblivelſe, hvilket dog ſaaſnart mueligt, ſkal blive Abonenterne tilſtillet. Hereſter ſkal ogſaa maanedlig et Stykke af diſſe Samlinger udkomme. — Skiønt Publikum er ganſke vel tient med gode Overſættelſer af gode Skrifter, ønſke vi dog Hr. Iverſen flere Original-

naiſkribentere, og ſkulde der ikke findes Genier nok i Fyen, ſom kunde, om de vilde eller havde Tid dertil levere Bidrage?

ω.

Altorf.

D. *Joh. Chriſtoph Doederlein*, Profeſſoris Altorfini, Inſtitutio Theologi chriſtiani in capitibus religionis theoreticis noſtris temporibus accomodata. Pars prior. Apud Schüphelium. 1780. Stor 1 Alph. og 10½ Ark i 8vo.

Det er Hr. Forfatterens Hovedhenſigt med dette Skrift at levere en med vore Tider paſſende Dogmatik. I Fortalen beviſer han, hvor nødvendigt det er under Theologiens Afhandling allevegne at have ſin Tids Kundſkaber, Vanebegreber og Stridigheder for Øine. Afhandlingsmaaden er aphoriſtiſk. Under hver Aphorisme ſtaae Obſervationer, ſom hiſt og her ere meget vidtløftige, hvori Sandheden faſtſættes, Læreſætningernes Hiſtorie foredrages, og Tvivl eller Indvendinger hæves. I denne første Deel findes næſt Indledningen, hvori Begrebet om en Grundartikel meget vel beſtemmes, Lærdommen om Guds Væſen, Egenſkaber og Treenigheden, om Skabelſen, Englene og Uſkyldighedsſtanden, og endelig om Forſynet. Nogle Punkter og iſær Læren om Forſynet ere alt for kort afhandlede. I øvrigt vil man ikke kunne miskiende Hr. Döederleins bekiendte Indſigter og Flid.

ω.

Berlin und Stralſund.

Vermiſchte Betrachtung über einige Kirchengebrauche von J. D. Böder. Bey Lange. 1780. Stor 6 Ark 8vo.

Hr. Forfatteren giennemgaaer en Deel Ceremonier, ſaaſom Copulation ved Præſten, Tørklædet, ſom Bruden ved Forlovelſen ſkiænker Præſten, forſkiellige Religionsforvandtes Fadderſkab med hverandre, Titulaturerne i Kirkebønnerne, Bandſættelſe blant Chriſtne, Exorcismus, Kirkebod, Korſets Betegnelſe, Lyſene for Alteret o. ſ. v. efter deres ſande eller formeente Oprindelſe. Sandhed, Indbildning, Skiemt og Uſandhed ere ſaaledes ſammenblandede i dette Skrift, at dets Nytte bliver ſaare liden.

ω.

Wit-

Wittenberg.

Editionis, in qva Pſalmi ad metrum revocabuntur & recenſebuntur, varietate lectionis & perpetua annotatione illuſtrabuntur. Specimen exhibet ſummosqve in Philoſophia & arte poetica honores A. D. 29. Aprilis A. C. 1780 tribuendos indicit *Conradus Gottlob Antonius*, Lingv. Oriental. P. P. O. in Acad. Viteb. Ordinis Phil. h. t. Decan. & Comes Pal. Caeſ. Apud Dörfelium 1780. Stor $1\frac{1}{4}$ Ark i ſtor 8vo.

Hr. Forfatteren havde i en Deſputats om Ebræernes Stavelſemaal lovet at udgive alle Pſalmerne ſaaledes, at han alleveegne udmærkede deres Stavelſemaal. Her leverer han en Prøve af den første Pſalme. Næſt Pſalmens Indhold og en hiſtoriſk Indledning er den Strophevis aftrykt. Derunder ſtaae Anmærkninger over dens Metrum. Herpaa følge forſkiellige Læſemaader, og endelig critiſke og oplyſende Anmærkninger. Man ſeer i dette lidet Skrift et tydeligt Bevis paa Hr. Forfatterens Indſigter i den østerlandſke Litteratur, og vi ønske hans Forſøt den beſte Fremgang. Kun dette befrygte vi, om man ſkal dømme efter denne Prøve, at Værket vil blive overmaade vidtløftigt. ω.

Leipzig.

Geſchichte von America, von deſſen Entdeckung an, bis auf das Ende des vorigen Krieges. Nebſt einem Anhange, welcher eine Geſchichte des Urſprungs und des Fortganges des gegenwärtigen unglücklichen Streites zwiſchen Großbrittannien und ſeinen Colonien enthält, von **William Ruſſel**, Eſq. Aus dem Engliſchen überſetzt. 1779. Første Deel 2 Alph. 4 Ark. Anden Deel 2 Alph. 2 Ark ſtor 8vo.

Diſſe to Bind udgiøre Halvdeelen af det engelſke Værk, og indeholde i den første Bog, ſom indtager den hele første Deel, Hiſtorien ſaavel om Amerika's Opdagelſe, ſom de to ſtore Rigers, Peru's og Mexico's Erobring af Spanierne; i den anden Bog Europæernes Boſættelſer i Søndre America og paa den Mexicanſke Iſthmus; i den tredie Bog Hiſtorien og Beſkrivelſen af Veſtindien eller det ſtore amerikanſke

ſke Archipelag. Forfatteren fortæller oprigtig, udførlig, uden at blive vidt ſvævende, og i en behagelig hiſtoriſk Skrivemaade, hvorved han ikke ſaa ofte, ſom hans Forgænger Robertſon forfalder til det Søgte og til den konſtlede Vittighed. Overalt beſkriver han de Lande, hvis Hiſtorie han leverer, kort men kiernefuldt og af de beſte Kilder, iſær hvad Handelen og Skibsfarten angaaer. Af Originalens 60 Kobbere og Kaarter ere ikkun nogle Billeder af de fornemſte Erobrere beholdne ſom Titelkobbere, og ſaa mange Kaarter, ſom ere nødvendige til at forſtaae det Heele. Saaledes indeholder det første Bind Chriſtopher Columbus's Billede, og Kaartet over Verdens Kugle, med Betegnelſe af de nyeſte Reiſer omkring den; iligemaade Kaarterne over Mexico og Søndre America. Det andet Bind viſer Billedet af Cortez, tilligemed Kaartet over Veſtindien.

Stokholm, Upſal og Abo.

Brevis introductio in hiſtoriam literariam mineralogicam atqve methodum ſyſtemata mineralogica rite condendi, una cum Supplementis; a Jo. Gotſch. Wallerio. 1779. 13 Ark ſtor 8vo.

Forfatteren har for ti Aar ſiden udgivet dette ſamme Skrift under Titel af: Lucubrationum Academicarum Specimen 1., hvoraf det nærværende ikkun er et nyt Aftryk, undtagen at i det høsſgiede Tillæg endnu de Skribenter anføres, ſom ſiden den første Udgave have giort ſig fortiente af Mineralogien.

Sammeſteds.

Collection de Portraits des Suedois celebres, gravé en taille-douce; publieé par M. Swederus, Libraire. I Cahier & II Cahier. 1778, 1779. 12mo. Begge Hefter til Kiøbs hos Gyldendal for 2 Rdlr.

Dette er ikkun Begyndelſen til en Samling af berømte Svenſkes Billeder. Det 1ſte Hefte beſtaaer af 6 Blade i 12., og har ingen anden Text, end den anførte Titel og et Avertiſſement paa to Sider. Udgiveren lover at levere et ſaadant Hefte paa 6 Bl. hvert Aar, og altid at lade efter hvert andet Hefte følge de deri afbildede Lærdes Levnetsbeſkrivelſer. De

Sven-

Svenſke Lærde, ſom her ere ſtukne, og det virkelig meget ſmukt, ere: Axel Oxenſtierna, Chriſtoph Polhem, Johan Ihre, Carl Guſt. Teſſin, Carl von Linné og Gabr. G. Oxenſtierna. Det 2det Hefte indeholder Niels Roſen v Roſenſtein, Carl Fr. Mennander, Elias Brenner, Olof v. Dalin, Samuel Trojlius, Johan v. Jenſen. Denne heele Cahier, tilligemed den første i den 1ſte Cahier er ſtukket af Axel i Stokholm; men de fem andre af Liebe i Leipzig.

Stokholm, Upſal og Abo.

Forſök til et biographiſkt Lexicon öfver namnkunnige och lærde Svenſke Män, af Georg Gezelius. Første Deel. 1778, 1 Alph. 6 Ark ſtor 8vo. Tilkiøbs hos Gyldendal for 1 Rdlr.

Et meget vel lykket Arbeide, omendſkiønt ikke det første og eeneſte i ſit Slags. Levnetsbeſkrivelſerne ere korte, og dog tilſtrækkelig underrettende, og Fortegnelſerne af Skrifterne ere efter Anſeende nøiagtige. Denne første Deel gaaer fra A til H incl.

Leipzig.

Tagebuch eines neuen Ehemanns. 1779. 16 Ark 8vo.

Den indeholder Afſkildringer af nogle Optrin fra de første Dage af et Ægteſkab, og de Forſøg, en klog Mand giør, for at faae ſin unge Ægtefælle, ſom vel er god af Naturen, men, ved at læſe nogle ſlette Romaner, har faaet alt for ſværmeriſk Begreb om Kierlighed og Ægteſtanden i Hovedet, og har forſpændt ſine Følelſer, dannet til en fornuftig Huusmoder og til en god Kone. Forfatterens naturlige indtagende Skrivemaade, hans Vittighed, Menneſkekundſkab og rene Forſtand, fornøie og underviſe meget.

Danzig.

Die Marquiſin von M * *. Kein Roman. 1778, 4 Ark 8vo.

En Prinds af S., en velſkabt ſmuk Herre, lærer paa ſine Reiſer

Reiſer at kiende Marquiſen af M**, Dronningens Hofdame i Madrit, og fatter Kierlighed for hende. Han betiener ſig af en Franciſcaner-Munk, ſom maa giøre ſig bekiendt med Marquisindens Fortrolige, Lore. Igiennem diſſes Hænder kommer først eet Brev og ſiden et andet fra Prindſen til Marquisinden. Og ved det andet Brev, ſaavelſom ved Lores beſtandige Anmodning, lader Marquisinden ſig først bevæge til at ſkrive til Prindſen, for vel at aabenbare ham ſin Tilbøielighed for ham, men ogſaa for at forbyde ham for Fremtiden al Omgang med ſig. Ikke deſto mindre udvirker Marquisindens Fortrolige ham en Midnat en Sammenkomſt af tre Tienere. — Marquiſen, ſom er ſyg, ſeer i Maaneſkin en Mandsperſon og et Fruentimmer gaae uden for hans Gemalindes Værelſer hen imod Haugedøren. Han tænker paa Prindſens Opførſel imod hans Kone paa et Bal, og lægger Raad op med ſin Tiener. Dagen derefter ſtaaer denne med tre leiede Medhielpere paa Luur i denne Gang. Prindſen kommer; man anfalder ham; dog ſlipper han med nogle Saar, efterat han har ſkudt den ene, ſtukket den anden ihiel, ſaaret den tredie, og den fierde er undfløyet. Den Saarede bekiender, at han har været beſtilt til denne Forretning, og døer. Marquiſen ſtyrter derpaa raſende ind i ſin Gemalindes Gemak, giennemborer Lore, og Marquisinden vælger efter ſin Gemals Opfordring Forgift. Marquisindens Moder haſter til, i det en Hund giør Allarm, og maae ſee ſin Datter døe i ſine Arme. Som et Anhang findes: 1) Sammenligning imellem Marquisinden af M**, og Fruen af Moncenigo, hvilken kan give mangen en Dame fortreffelig Anledning til Sammenligning imellem ſig og andre til ſin Ydmygelſe. 2) Recept for Skinſyge adelige Ægtemænd, dog ikke til at bruge i yderſte Nødsfald. Nyttig og opbyggelig at læſe for mangen Ægtemand; men med Forſtand! 3) Om den qvindelige Kydſhed, en Prædiken, ſom vel ikke vil bringe ſtor Nytte.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

Trykfeil i No. 50.

Side 789. Linie 13. **wir** læs vier. Ibid. L. 15. ſkal vier u ſlettes.

I No. 52.

Side 817. L. 13. **Titil** l. Titel. S. 826. L. 13. **ældre** l. ædlere. S. 828. L. 2. **dertil levere** l. dertil, levere. S. 829. L. 4. *illuſtrabuntur.* *Sprcimen* l. illuſtrabuntur, Specimen. Ibid. L. 10. **Deſputats** l. Diſputats.